

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

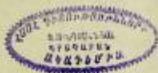
П. М. МУРАДЯН

ДРЕВНЕГРУЗИНСКИЕ
РЕДАКЦИИ
АГАФАНГЕЛА

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРВАН—1982

Գ. Մ. ՄՈՒԻՆՅԱՆ

ԱԳԱՌԱՔԵՂՈՍԻ
ՀԻՆ ՎԼԱՅԵՐԵՆ
ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

A II
68536

წამ. პეტრიცია №25 68 აღკვეთილ
შ. 2. ს. 1010555

წილი წამარბიერის სე სოქოლიანი ვაქციანი,
წამარბიერის ექსპერიმენტის ვაქციანი 9. 6. 1010555
ს. 2. ს. 1010555

წამარბიერის 9. 6.

შ. 17 F   წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555

წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555

წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555

წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555

წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555

წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555

წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555
წამარბიერის 9. 6. ს. 1010555

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Ազգամեջգիտութեան անուանակալ Հայաստանի և Երևանի ուսումնասիրությունը զբաղեցրին և զբաղեցնում է ջրհասունյա Արևելքի մասնակարգության պատմության շատ մասնակետները: Սուրբառերաբանական աստվածաբանների ընթացքում ազգամեջգիտությունը հարստացավ բնագրական նոր հայտնաբերումներով, ձեռագրական կարեք առարկաներով ու ուսումնասիրության նմանակա խնդիրների հրապարակման անկախացումը ընդարձակումով: Հայերեն, հունարեն, ասորերեն, վրացերեն, նիսիական, սլավոնական և ասորերեն լեզուներով պատմական բնագրերը միմյանց ու նախորդակներին առնելով են խիստ տարբեր աստիճաններով ու կրկին խմբագրական-տեղեկացման յուրաքանչյուր ուղղություն են ներկայացնում: Չրանցից յուրաքանչյուրի ուսումնասիրությունը սրբան կարևոր, նույնիսկ էլ բարդություններով լեզուն խեղդ է, մանավանդ նման փորձ է արվում բացահայտելու այնպիսի հուշարձանի անցն ու զինն արժեքավոր մասնակարգության պատմության մեջ:

Ազգամեջգիտութեան նորագույն բնագրերի բացահայտման, կրանց համակարգման և պատմության մասին և աղբյուրագրական աղբյուրները նրանք բերելու պարտադիր, առարկա արևելագիտական շրջանների ընդհանրական խոստովանալու մասին, մեծագույն գնահատման արժեքները պրոֆ. ժ. Փարիսը նրա «Documents pour l'étude du livre d'Agathange» (Վաստիան, 1848 թ.) մեծագրությունն ամփոփելը արևելագիտության նախորդ սերունդների կատարած աշխատանքը, նորոշում հետազոտությունների սահմանագիծ զանազան ու նորովն ուսումնասիրությունների դուրս բացելով: Հանգուցյալ Ն. Արևելյանի գնահատությանը և ընդհանր հանգուց կրկին այսպիսի ու միայն անհուն հմտություն բազմազան լեզուներու, այլ և շրջակայաց ժամանակյան նյութին հայտնի պատմականությանը նա զիտցած է արիպագիտիկ նյութին և ուսումնասիրության այս արանքի հարկներով, որանց կրկին մեր հիացմունքը¹:

Հայաստանիցով ու հնագրականով Վարդ և վերաբերություններն Անի Հայքի սուրբ և փառավորյալ Չրիզոր վկայիս հունարեն խմբագրությունը², ժ. Փարիսը հաստատելով պատմ. Ն. Մանի կատարած³ արարներն զարք հունարեն բնագրի մասին, միամասնական ապացուցելով, որ հունարենն էլ թարգ-

¹ Նրան Արևելյան, համակարգման հնագրություններ, հատ. 3, Կիև, 1922, էջ 4:

² Հայերեն խմբագրությունը ԱՆԻ Հ. Փարիսյան, Ն. Մանիկյան, Ազգամեջգիտության համաժողովի հանգուց հարկերը խմբագրությունը (Վարդ), (Երևան, 1928, էջ 22-24, էջ 46-51, Գ-Ժ, էջ 73-87):

ժամանակն է այժմ գիտությանն սնծանաթ հայրենի վարդ-խմբագրության: Մայն հիմնադրո գրքի հրատարակությանից հետո էլ գիտնականը բազմիցս արեպանքն է ազատեղեղագիտության ընտրությունում ի հայտ եկող եւրոպեաներն, որոնց նվիրված մի քանի հոդված: Արեւելագիտությանը կրան է պարսական և Ագաթանգեղոսի Պատմության արարական խմբագրությանն նույնպէս ժամանակներէ ուղարկությանն աստիճանով համար:

Տարրերն ահ, Միւսայի ս. Կատարներն վանքի հիշյալ գրագրի արարներն սնծանաթ հայրենի թարգմանությանն ու ընտրությունական ընտրությանը նկատմամբ եղավ հայագետ-արարագետ Ա. Տեր-Ղանդեղանը, ժամանակակից ազատեղեղագիտությանը հարտացնելով հմուտ ու շահեկան մի նոր հրատարակությամբ: Եստ յանցած, Քեյրութի ամերիկյան համալսարանում պահվող Միւսայի վանքի արարական նկարներն ժամանակագրականներն մէլ Ա. Տեր-Ղանդեղանը բացատրական Գրիգորի վարդի մի ամբողջական ընկերակցության (ՏԻՄ. ԵՐ. 455), որի սկզբնական ժամը հրատարակությունը (էջ 119Վ—121Վ) ամբողջականացրեց գործածողին Ն. Մարի կողմից շրջանառության մէջ դրված արարական ընտրողը:

Ագաթանգեղագիտության համար հանելի տեսնելու էր նրանապէս ս. Մարիոս վանքի համալսարանում պահուցված ասորապատ արարներն վարդի (բարդունի) կրան վարդ: Քեյրութի արեւելագետ Մ. Վան էրբուրք պատշաճ լանագրությամբ ու հմտությամբ վերծանեց գրագիրը, արարապատ ասորագրած ընտրողն ստանձնելով թվականակալից ստանձնարարությամբ: Նա, ժամանակորայն, պարզեց, որ Քեյրութ վանականն նկարով 1722—1733 թթ. կատարված սույն արարներն թարգմանության ընտրողը ասորներն է եղել: 1178 թվականի գրությունը Փաստորն համառոտեց Ագաթանգեղոսի ասորներն թարգմանության գրությունը, որ մինչ այդ նկարագրվում էր Գեորգ Ասորի 714 թվականի թղթից ժամանակակից տեղեկությամբ: Գիտնականն նկարագրության համաձայն, ասորներն ընտրողը ժողոված վարդի

¹ G. Garrille, Fragments de „l'Agathange“ grec en traduction arabe, „Le Muséon“, t. LIX, 1—4 (1946), pp. 413—420. Կարճի՝ Sur un fragment géorgien d'Agathange, „Le Muséon“, t. LXI, 1—2 (1948), pp. 89—102.

² G. Garrille, Une version arabe de l'Agathange grec dans le Sin. ar. 355, „Le Muséon“, t. LXIII, 3—4 (1950), pp. 231—247.

³ Է. Ն. Տեր-Ղանդեղան, Ագաթանգեղոսի արարական նոր խմբագրությանը (արարներն ընտրողն և ստանձնարարական), Երևան, 1955.

⁴ Է. Տեր-Ղանդեղան, Ագաթանգեղոսի արարական խմբագրության նորագույն ամբողջական ընտրողը, «Ստանձնարարական Երևան» (այսուհետ՝ ՊՂ), 1972, № 1, էջ 209—220.

⁵ M. van Esbroeck, Un nouveau témoin du livre d'Agathange, REA, t. VIII (1971), pp. 139—221. Իձմուր Կարճի՝ Témoignages littéraires sur les adaptations de Saint Grégoire l'Illuminateur, „Anal. Boll.“, t. 89, fasc. 3—4 (1971), pp. 367—417. Է. Տեր-Ղանդեղանի գիտնականությանը տե՛ս ՊՂ, 1972, № 2, էջ 209—220.

⁶ Հ. Զակարյան Տարրեր, Ագաթանգեղոսի սուր Գեորգի առաջի կարգադրումը... Երևան, 1972.

հայերեն խմբագրությունը կազմված պիտի լինի 604—610 թթ. Մ. Վան էպրոպոզի վերջերս հրատարակած այդ առթիվին ընդգրկող՝

Ռելիգիոս արքան Եղեցիկը, Ազաթանգեղոսի այլապես խմբագրություն-պատմիկների օւսումնասիրությունը տարեցատարի ընդարձակում է արժարժող հարցերի շրջանակը և լայն պատրաստություն ունեցող մասնագետներին նոր տեսիլներ էրևակ հրերում: Քիչգիտիք արևելագետ Յի Լաֆետանը ազաթանգեղոսագրությանն իր աշխատանքն սկսեց Սիեռայի վանքի ննագրերում (Sin. gr. 376) Ազաթանգեղոսի Պատմության հունարեն մի ինքնուսույթ ընագրի ընկերությունը¹⁷, շուտով նկատմամբ լինելով հերամի շնորհակալ մի նոր հրատարակություն: Լ. Մարյանից 1782 թ. հրատարակումից հետո, երկու հարյուր տարվա ընթացքում, եվրոպացի հայագետ-արևելագետները այնպիսի հավաքածուներում (Քեմբրիջ, Գուալ Արքայադատ, Ծղրերեցիք, Օքսֆորդ, Փարիզ, Վասիկան, Քալիֆ) ի հայտ բերին, նկարագրեցին ու ընկերին հունարեն Ազաթանգեղոսի 3 ամբողջական ննագիր և 3 պատահիկ (որից երկուսը կրկնագիր), զրված կամ ընդգրկելով VII—XII դդ. ընթացքում Ալլեո պարզ գործով, որ Լավրենտյան նշանավոր արևմտի հիմամբ Պ. զր Լագարդի 1888 թ. մեծ խնամքով կատարած հրատարակությունը¹⁸ կարևոր է սրբապատկարի մեջ և վերանայման: Այդ ոչ զուտին աշխատանքը հունեն առավ ու ակներև հաղորդությունը իրականացրեց Յի Լաֆետանը¹⁹, Ազաթանգեղոսագրությունը մատուցած այս խոշոր ծառայությունը նշանակալիորեն օժանդակելու է հայերեն ընագրի ու նրանից սկսող Թարգմանությունների համեմատական օւսումնասիրությունը, ոչ պակաս լավով նպաստելով և Պատմության ու վարքի մասնակագրական, ընդարգևական և խմբագրական աղբյուր առավել խորագրելին հետազոտելուն: Ուշագրավ են գրանակներ և այն գրությունները, որոնք վերաբերում են հունարեն Թարգմանության ժամանակի խնդրին (VI—VII դդ.):

Վերջին առիթներն մասնագետները սրբապատկար հետաքրքրություն են ցուցաբերում նաև Ազաթանգեղոսի Պատմության հայերեն ընագրի կհատմամբ: Այլ խմբագրությունների հետ կապված սեզագրաբանություններից բացի, սրբապատկար կան գրիքի բոլոր Թվարկված աշխատություններում, երևան են զուտ մասնավորապես հայկական ընագրին վերաբերող հրատարակումներ: Լալագեա Ռ. Քոմանը 1970 թ. ակզներեն Թարգմանությունը լայն ընթացից Պատմության սվարգապետաթիվին ծավալուն հատվածը, այն օժանդակ հանգամանակից ներածականով, աղբյուրագրությանն խիստ կարևոր աղբյուրներին

¹⁷ Michel van Esbroeck, Le résumé syriaque de l'Agathange, „Anal. Boll.“, t. 65, fasc. 3—4 (1977), pp. 291—358.

¹⁸ G. Lafontaine, Une Vie grecque abotgé de Sateł Grégoire l'illuminé „Le Messéon“, t. LXXXVI, 1—2 (1973), pp. 135—145.

¹⁹ P. de Lagarde, Agathangelos und die Akten Gregors von Armenien, Göttingen, 1888.

²⁰ Guy Lafontaine, La version grecque ancienne du livre arménien d'Agathange, Louvain-la-neuve, 1973.

ճատնագիտությանը ու Համապատասխան ցանկերով¹³ Արժանգույնը պիտի հասուցնի զիսկանակին՝ այն Հիբալիի զմէք Քարգմանէից անասաք Հարցութեանը Հարթաւորելու և ճանաչմանը՝ բյուզանդական ճատնագիտության մէջ Հանգիպող ընդհանուր տեղեկէրը հշտեւ-ճատնագիտելու Համար:

Եկարգագիտութեան Հետ աննիցք արժարեւոյց Հետ, Ռ. Քամուկը Անտարիցի Արտիստիկըստի քան շէտաց պատմութեան Քարգմանութեանը, արդարապէսին քայ Քոզմիով № 259—715 պարբերութեանները, որոնք Եկարգագիտութեանն են բովանդակում¹⁴ Աշխատասիրողը Հարի է Եկատեւ Քարգմանութեանը զուգակցիս վերասույն շէտաց Պատմութեան զիսկան ընտրի Եկուտայան ճատնագարան շարի Հրատարակութեանը, կարեւոր ալիքիՔիցումնէրին ծանոթագրութեաններէ մէջ անգրագիտանայով Քե՛ Եկարգութեանը և Քե՛ ծանոթագրութեանները քան զատշաւնի ծանրակցիս են ու ճատնագիտական տեղեկութեաններով Հարցելով:

Իմէք է ճատնագիտել միջնագարան որի ալ մատնագից, որի երկը Արտիստիկըստի շարի ալիպնչու խնդրագրութեաններ ու պատմներ սենեկար և որի մտքին երեք տատնամյակի ընթացքով արքան զուսկանէի գրականութեան ասեղծիքը Եզ արտատմեանիով, ազատանգիզագնանէից ու մէջ Հակմով չի կարծելու, Քե իր մեկագրութեանը խնդրական Հարցերը սպառմով են ծար խնդրագրութեաններն ու պատմներն շարունակելուն Հայտնարիտմը, ընդհանրապէք, զգուշմար ու ոչ Հակմեան է զարմում եւյնիսկ Հիբալիի կարծարագուսն Հրատարակութեաններէ Հեղինակներին: Բայց որ բնագրագիտական-աղբյուրագիտական շատ ու շատ խնդրներ լուծում են հիմնագրագիտե՛ կասկածից զուրս է:

Ազատանգիզագիտութեան ասակն Երանակալի Եզմուտները Ենդիտայուննէիս անկարծի է չրարեղէն Երախտայան Հայագնու Է. Անտայանի կարգմով ճատնագիտութեանը, որ ամփոփումն է Հայագիտութեան այդ բնագիտական երկուարդարմյա ոչ իզմումներէ¹⁵ Պիտի Հուսուք Ծակ, Քե ասայիկայում ճատնագիտական հիշյալ ցանկը կրտսջի Եք Հրատարակութեաններէ արտաքուստով, որի շեքհիվ Համեմատարար զուրիս կրտնեա Եք ու երիտարար ճատնագիտներէ միշտմութի լինելը ազատանգիզագիտութեան Հարցերի ասումնասիրութեանը:

Հայագիտները (Ա. Կարբէր, Ա. Մնն, Յ. Քանրիք, Գ. Կարապետյան, Գ. Տեւրիկայան և այլք) զարգուց զիսկ են, որ Կ գ. սկսած Հայ ճատնագիտներէ շատերն են զիմն Ազատանգիտութեան Պատմութեանը, Համայն երանից քառացի մէքերումներ կատարելով կամ վերադատմելով ասաններն զովագնեւ Ամեններն տարակուսելի չէ, Քե այդ ճատնագիտներէ վկայագրութեաններն ու-

¹³ The Teaching of Saint Gregory: An Early Armenian Catechism, Translation and Commentary by Robert W. Thomson, Cambridge, Massachusetts, 1970.

¹⁴ Agathangelos, History of the Armenians, Translation and Commentary by R. W. Thomson, Albany, State University of New York Press, 1976.

¹⁵ Է. Ա. Անտայան, Հակմեան ճատնագիտութեան, Երևան, 1969, էջ 181—212.

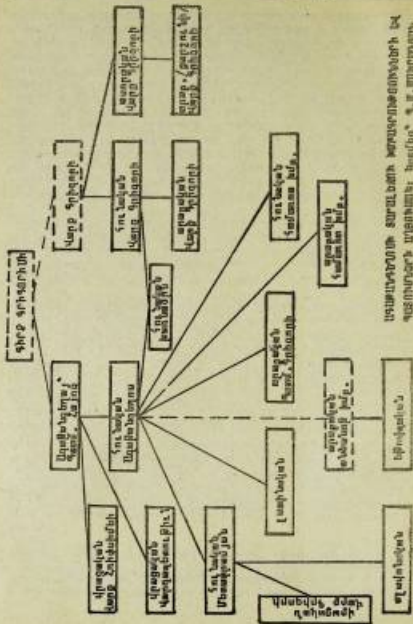
ստանախորթյունը տնտեսաբանական ակներև եզրաս է բերելու Ազաթանգեղոսի Հայերեն թնայրի նախնական տնտեսք զնրանցանգնելու գործին: Հիշյալ առումով առ այսօր միայն մեկ ամփոփ աշխատանք է հայտնի, որ իրենց հասարակ է Ա. Տեր-Ղևնդյանը¹¹, Անճիպուլի է ոչ միայն ներկայացուցիչ, այլև Հայոց գործերի մյուս պատմիչների ու վարչագրիչների ընկածած էլուսթի ամբողջական ստանախորթյուն, որ առանձին մեկազգության խնդիր կարող է լինել: Առաջիկ նկատելի է 1800 թ. գիտական հրատարակութունից հետո հայտնի դարձած ամբողջական կամ հասկանալի Ազաթանգեղոսի քաղաքական մեկազգութի հարցումն է ստանախորթյան անհրաժեշտութունը: Քիչ ազատելիցն էլ լինելու կարող է ստանախորթ-պատկանակների հաջադատների ազատ ընտելությունից: Այս գրքի հեղինակի վերջնական հասկացությունը այս ընտելի աշխատանքի սկզբն էն, սակայն, ստատարակում, լին ապառավ էլուսթի նրանք գառադարար հազարում են, թե նուագործարարության այս ժամը կարծելու լավ հասկանալի է¹²:

Ազաթանգեղոսի ստանախորթյունն այսօր իրար է շարժապատմ արևելապատմության քաղաքամթիվ առաջատար նյութեր՝ հայագիտության, բուսականագիտության, զրաչափության, արարագիտության և այլն, ուստի նրանց առանձնական նշանակությունը ու ստանախորթյան մեթոդները մեծապես լրացնում են միմյանց՝ նոր ու նշանակալի հնապատմությունների երաշխիք ստեղծելով:

Հայ-զրաչափական նկնդնական-մշակութային միասնության շրջանում, երբ մեր մատենագրությունները սեղում էին առարական ու բուսականական նույն ազգայիններից, և չբխառնյա Արևելքի գրական ազգագրությունը շատ հաճախ հայտնական միջնորդագործամբ էր վրաստան թագանցում, Ազաթանգեղոսի ներք, ընկան է, զրաչ մատենագրության համար աննկատ մեղ էր կարող: Այս թեմայում էր ոչ միայն զուտ մատենագրական շարժառթիվներով, այլև զամենական միասնականության մեջ Գրիգոր Պարթևի ընդհանրական նախնամբու նույնիսկ VII դ. նկնդնական շրջանների փոխանակմանությունների մասնակի Գրիգորի ընդհանրական լուսավորելի լինելը կապակնի նեթակա չէր: Ազելին, նկնդնական քաղաքամթից հետո էլ, մինչև X դ., երբ վերջնականապես մեկագործից նույնի (նրինի) պատասխանից, զրաչ մատենագրիչները ընդգծված հետաքրքրություն էին ցուցաբերում Գրիգոր Պարթևի, այստեղից էլ՝ նրա սովորն ու քաղաքագրությունը պատմող Ազաթանգեղոսի նրկի վերաբերմամբ: Վրաչ նկնդնելու թեքնակալության և ուղղափառ լուսավորության նշանակար շատազով Արևել Մագաղաթին փորձ իսկ չի անում լուսավորել ընդհանրականությունը կա-

¹¹ Տե՛ս նրա՝ Ազաթանգեղոսի խնդրությունների հարցը ըստ ներկայացուցիչների (ԳՂԸ, 1872, № 4, էջ 122—123):

¹² Պ. Մ. Մառապետ, Ազաթանգեղոսի Պատմության հետոյն պատասխաններ (Վնպրբ, 1871, № 12, էջ 27—46):

ԱՄԵՐԱՆԻՇՆԵՐ ԵՎ ԳՐԱԳԻՐԱԿԱՆ ԿՐԹԱՑՈՒՄ: Հ. Գ. ԲԱԿՄԱՆՅԱՆ

կածք ենթարկելու, իսկ այս պարտզան նպատակով էր լինելու Ազաթան-զեզուք Հին թարգմանությունների նորոգյա ընդորհնակմանն ու գոյություն սննդոց ազանգների հարսանմանը, Զնոպոյից-ձնոպոյի Հին գիտականում շահիտիմյանց զհայտարարությունը, սկան հավատ-Վարդապետությունը, Կրկոց Պարթևին ձեռնած վրտազան հարկանենքն ու նորոգյանները Մասնադարական այդ կրկնի շարք լրացնելու ձևով Երրկոց Պարթևի վարչի հունական մասադրայան խմբագրության XI գ. վրացական թարգմանությունը, նման իրազմյան պայմաններում, բյուզանդական ազգացու-թյունը վերադառած վրաց մասնագիրները անհրաժեշտություն լին նկատում ի մասնավորի սրբագրի-խմբագրելու այն նրկնոր, որոնց վրտ սկանայի է Ազաթանզեզուք կամ կրտ կրկն առանկին համաձայնների ազգացու-թյունը (սմարթիքի գարեք, սՊատմությունները, վարդապրական ալլևալլ հուշարաններ, Մրտվելու կրկն է ալլև): Հարկավ այս ազանգությունների թեյա-գրությունը էր, որ միտրականությունը զմտագրուկելու նպատակով հասուկ աշխատության հնչեմական Անտոն Ա կաթողիկոսը 1769 թ. գրած սմարտի-րտականը վարդապրական գործում, 29 վրաց որդիի կոչքին, տնչ էր հասկացնում և Կրկոց Պարթևին ու Հոփսիմյանց նահատակներին՝ տնոր-րոզ և պատմությունն խորագրով (ձեռ. S—3638, էջ 57v—111r):

XVII—XIX գգ. Ազաթանզեզուքի նրկն լայն հետադրություն առարկա է գտնում վիրահայց շրջանում, ուղղակի կամ միջնորդությամբ ձեռով վրացերեն թարգմանության ու պատմավորական ենթարկվելով: Առանձն-կի տարածում ունեին Կրկոցի կրած առանկի ու շարժարանների կկար-գրությունները (ՎՍՍԷ կենտր. պատմ. աբիթվ, ձեռ. № 435, էջ 8v—14v, 15r—20v, հմտ. A—1163, էջ 153r—157v, 157v—158v, հմտ. H—42, էջ 276—287, հմտ. H—1284, էջ 213r—220v, 221r—220r), Հոփսիմյանց ետ-րորակ զհայտարարությունը (աբիթվ, № 425, էջ 20v—22r), Երրկոցի պատ-մությունն և Երրկոցի շարոզը պարտանեն պատմաները (Q—608, էջ 19r—21r, 22v—85v, հմտ. Q—720, էջ 110r—118r) և ալլև:

Հարկավ կարևոր պիտի լինի Հիշյալ բոլոր ընդգրկներն ու կրտնց առա-ջագրած խնդիրներին անդրադառնալ մեկ ամբողջական ուսումնասիրություն-հրատարակումով, բայց զա առանկին հարց է և բուն Ազաթանզեզուքայու-թյանը մասնակիորեն է միայն անելում: Եկարտնեղելով Անտոնը վրտնց մասնագրություն մեղ խորագրի առկ անկոփվող պատմա-րտնասիրական Հիշյալ խնդիրների ձևարկումը թողնում ենք ազադային և առյն աշխատու-թյամբ ուսումնասիրում-հրատարակում ենք Ազաթանզեզուքի հայկական և հունական խմբագրությունների ուղղակի թարգմանությունները Հին վրացե-րեն: Թարգմանական այդ զրգագները կամ ամբողջական նրկնք կովհատա-գրությունը վաղուց են հայանի, նրանց շարք թազանաշարի գրականու-թյուն է ստեղծվել, բայց ընդգրկից շատերը զեռ կարոտ են առանկնի գնահատականի, իսկ մեագրական ետ ընթերցումները հնարավորություն են առյն գիտա-համեմատական անքատ կազմել (բացառությամբ սկան հա-զատոյի, որի նրկն ձնոպոցերն էլ նկատի են անվել Ժ. Փարիտի կողմից):

Քոյր զգացներ ճամբ կիրառել են ճամնասութեան, քարգանձութեան ու սասմնասիրութեան մասնական սկզբունք: Այլ ճամնազմար, կիրառազգից ձևազրնրը հայագիտական աստիճանի հետաքրքրութեան են ներկայացնում, իսկ երանջում գտնվող և հայերենից քարգանձում հայաստանեանքի սասմնասիրութեանը կարևոր գրք է:

Ազգականգրոսի հին գրադական խմբագրութեաններն առաջին անգամ կատարվող ճամնազմար առին հրատարակութեանը յիտում է ազգականգրագիտութեան ուշագրադ պահանջներին և աներկրայտին ժառանգում է երան: Ի մասն ճանքանալում սասմնասիրութեան ընտրներին ու երանց հարուցում իրնգիրներն սասմնասիրութեանը, հայագիտ ընթերցողը մեկ անգամ ու առիթ կունենա ճամնագիտու, թն սրան իրավադի էր սկիզբ. Ն. Մասք, կր հին գրադներն քարգանձութեաններն միջոցում գտնուող ճամնական ընտրներն նախնական սեւրի գերականցման հարց էր առաջադրում:

Ուզում են ճամնասու, թն ազգականգրագիտները կար ու բովանդակալում ուշագրում կրաթ կցանեն գրքի վերջում ներկայացվող պատասխաններն գերանձութեան մեր:

«**ՀՈՒՓՍԻՄՅԱՆՑ ՎԿԱՑԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**»

Նշւածն և սպասելի էր, շէնփոխականց վկայարանութեան վրացերէն տեքստի գոյութեան մասին տեղացեանից տեղեկութիւնը հրատարակելից ևնագրերի նկարագրութեան արիթմո՝ Քննմանուց Արքայազնը 1838 թ. կազմում է իր ձեռագրական համագածուի նկարագրութիւնը և մեկ տրինակ արամուգրում ահագ. Մ. Քրոսնիւ, Վերջինս 1838 թ. Թարգմանաբար հրատարակում է այդ ցուցակը՝ համատարիմ մեայով քնագրին:

Ի թիվս այլ ձեռագրերի, այստեղ ներկայացվում է և մի ս՛վարք սրբոց, ուր կա ետև մեկ հետաքրքրող վկայարանութիւնը՝ Լեռագայում, պրոթ. Գ. Զուրիկաշվիլու գրադարանն ու համագածոն սուսումնասիրելիս, Ա. Տազարելին գտնում է Քննմանագի նկարագրութեան մեկ տրինակ նա, ուր, քննակարար, ներկայացված է և շէնփոխականց վկայարանութիւնը: Վրաց մատենագրութեանց լավատեղյակ Հեղինակը ձեռագրի նկարագրութեան վերջում, մեկ հետաքրքրող հուշարեանի կապակցութեամբ, ավելացնում է մի ուշագրով դիտարկութիւն — յիշկիցեռ Կոնստանտին Երանցեան անվերջում մեկ ժողովուրդ — Այս մեր վրաց սուրբ հայրերի կողմից նկարագրվում է նման ի վեր: Խոսքը վերաբերում է ոչ թե Հոփփոխականց վրացի ոմյայ տեքստին, այլ՝ որ երանց եահատակութեան, Տրդատի արարքի և Վազարչապատում կատարված իրողութեան մասին խոսում են Հին չորանի վրացական հուշարանները նա Քննմանագը, անկասկած, նկատի ունի Անեստի Մրովիլու (Ղաննց Թախնացու) և ս՛վրաց գարնիս Հեղինակի հաղորդումներն այդ մասին: Փաստորեն՝ հիշյալ դիտարկութիւնը ուղղութեամբական նախնական կաւում է:

Այսպիսով, 1838 թ. Ֆրանսերեն և 1854-ին վրացերէն լեզվով մանուգրվում է երկին վրացերէն տեքստի գոյութեանը: Նշւածն հայանի է, Քննմանուց Արքայազնի համագածոն 1848 թ. տեղեկութիւնում է Աօրական Բաղդարան և կազմում, մասամբ արգան նշածի հետ, նրա վրացական բաժինը:

¹ Catalogue de livres Géorgiens tant imprimés que manuscrits anciens et modernes (—Ք՝՝ M. Brasseur, Discours prononcé à l'Assemblée Générale de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, St.-Pét., 1838, p. 73).

² Տուրակի վրացերէն քնագրի խորագիրն է «Մայնն ևւմնանոն Կոնստանտին Երանցեան անվերջում հատը շէնփոխականց վրացեան նկարագրութեանը մասին տեղեկութիւնը» (—Ք՝՝՝ A. A. Izrael, Сводные о памятниках грузинской письменности, т. 1, вып. III, СПб., 1894, стр. 145—186).

³ Տ՛՝՝՝ A. A. Izrael, երկ. աշխ., էջ 180, Մ. Քրոսնի Թարգմանութեամբ՝ նշվ. աշխ., էջ 78.

Մեզ հետաքրքրող ձևագիրը պահում է նոր համար՝ Manuscr. Georg., 56^a

Ա. Յազարեյու եւյն գրքում 1894 թ. ապագրվում է եւս Գ. Զարեհաշխիւս գրագրանքի հանգամանակի նկարագրութիւնը, որ կատարել է Արեւիկայի Քաղաքապետի աստեղ Մ. Քարթվիլիշիլիին՝ Ա. Յազարեյու գնկաժարութիւնը ու վերադասութիւնը՝ Այս ցուցակի № 17-ի առի ներկայացվում է մի սևաւոր սրբոց, որ կա նաև «Կոնցիլի Մոսկովսկոյ Կոնցիլի» քոնցոսիլոս (սեկուլարանութիւն սրբոց կուսակցւոց Լորիսիմէն և Յարանկոյ) Յազարեյու է, որ այս ձևագիրն ունի նիշա եւյն բովանդակութիւնը, ինչ Քիչուարագի համարձակում եղածը, բայց ասորքը է նրանից էլաշանակում (388 էջ) ու ստացողի հիշատակարանով՝ Լեւոնդայում, ի կատարումն Գ. Զարեհաշխիւս խոստանում ու ցանկութիւն, այդ համարանուն հանկից սկիւղ մեջ գրագրութիւն աստեղը ընկերութիւնը: Գրանով իսկ, սևափորմանից վկայարանութիւն»-ը բովանդակող ձևագիրը տեղագրութից Երբ-իսկ և այժմ գտնվում է Կ. Սենկիմենի անվան ձևագրերի ինստիտուտում (S—3840)։

Հարցը ասորքներին բանասիրութիւն մեջ սևափորմանից վկայարանութիւնը տեղագրանալու առիթ լի եղել է 1915 թ. հրատարակում մի ժամանակութիւնից տեղեկանում ենք, որ Կ. Մառը սվազուց արտադրել է Արեւիկայի Քաղաքապետի № 58 ձևագրից (այժմ՝ C—12) Լորիսիմէյանց զարքը՝ հրատարակելու համար՝ Մահալե բազմազարաց գրանականը լի իրականացրել իր այդ ցանկութիւնը և առեւտարան հուշարաների մասին որևէ ապագիր հիշատակութիւն չունի։

Եւյն 1915 թ. Լ. Մեյքրեյս-Քեյը «Христианский Восток»-ում հանգիստ եկավ մի կարեւորու հազարգումը (չորս 1/3 ապագիր էլ ժամայով), որ ձանուցում էր սևափորմանից վկայարանութիւն»-ը բովանդակող երկրորդ գրագրի նրան զուր. 1916 թ. Վ. Մազաշխիլիին վրաց Եկեղեցական Քաղաքանին է նմիրում մի շարք վրացերեն գրագրեր, այդ թվում մեկը՝ մեջ հետաքրքրող հուշարանը բովանդակող, որը գրանցվում է № 1043-ի աւի՞

^a Այժմ՝ ՍՏԻՄ 95 Արեւելագրութիւն ինստիտուտի Աննեպոլսյան բաժնունակի գրաբան համարան, 440. C—12:

^b Ա. Ա. Կապրել, ելզ. աշխ., էջ XIV: Յուշակի հրատարակութիւնը տե՛ս ելզ. աշխ., էջ 102—148, «Երազիր»՝ Տաւոսը ցրուցեան բաժնունակի և տարեկանային քննադատութեան պրոֆեսոր Դ. Կ. Շուբնազար:

^c Ա. Ա. Կապրել, ելզ. աշխ., էջ 105:

^d Յուշակի երկուն է Քիչուարագի նրաշանակի և Գ. Զարեհաշխիւս համարաներում գտնվում այս երկուն ձևագրի բովանդակութիւն նախնութիւնը և ձևագրը էլ Քիչուարագի կողմէ ցուցակի՝ Գ. Զարեհաշխիւս համարանում գտնվելու պարագան, չորսութիւն մեջ են 224 էլ Լ. Մեյքրեյս-Քեյի, որը կարծել է Քի Յազարեյու գրքում իրաջը լին ձևագրի է վերադարձում, այս 1915 թ. իր հազարգում մեջ («Христианский Восток», (այսուհետ՝ X. B.), տ. III, արթ. III, 1915, սր. 313) Քիչուարագի համարանի ձևագրի մասին խոսելու այն համարում է մրակը:

^e X. B., տ. III, արթ. III, արթ. 5:

^f Մ. Մեյքրեյս-Քեյ, Новый список «Жития св. Редюкина, Геления и епископов», на грузинском языке, X. B., տ. III, արթ. III, 1915, սր. 313—314:

(խոսք վերաբերում է այժմ ՎՍՄԸ ԳԱ Կ. Կնկնիժնի անվան Ձեռագրերի ինստիտուտի A—1042 պաշարին) և Մելիքոսթ-Քնիի տեղեկանքը ավարտվում է հետևյալ բնութագրմամբ. «Судя по всему, рукопись является копией с более древнего подлинника, восходящего к греческой (я же армянской) редакции агнографического памятника-метафрасы; причем она характеризуется удивительной непоследовательностью в орфографии, абсолютирует искажениями, недомоликами и прочими недостатками»¹⁰.

«Նոսրիսիմյանց վկայարանության եկամտավոր մասնագիտական հետազոտությունը առաջին անգամ 1930-ական թվականներին, որ պայմանավորված էր Թ. Քնիյի մի ուշագրավ հրատարակումով. Քնիյրի Նամասարանի գրադարանի վրացերեն ձեռագրերը նկարագրելիս ևս ի հայտ բերից «Նոսրիսիմյանց վկայարանության» հին վրացերեն թարգմանությունից պահպանված XI դ. գրչության մի պատարկի (ԱճՆ. 1890.3): Պատարկի ու առևտարակ այդ հուշարձանի թուղթագիտական ուսումնասիրմամբ զբաղվելու առանձնակի նպատակ լուսնեարվ հանդերձ՝ նա վերջանից և հրատարակեց այն¹¹: Ընտանալուստ հրկիցս այս պատարկին տեղադրված ժ. Գարիբա, մի զննքում այն համեմատելով Աղաթանգեղոսի հունարեն խմբագրության համապատասխան հատվածին¹², իսկ երկու տարի անց՝ առյուծ պատարկի իր վերծանությունը, տեքստի նմանահանությունը, թարգմանությունն ու հունարեն-հայերենի համադրությունը¹³, ժ. Գարիբա, սակայն, ձեռքի տակ ամբողջական թարգմանություն լուսնեարվ պատահառով, իր կատարած ցնեսությունը սահմանափակել է պատարկի տեքստի շրջանակներում:

Նույն 1930-ական թվականներին՝ «Նոսրիսիմյանց վկայարանության» վրացերեն խմբագրության տեքստով սկսում է զբաղվել Ի. Արուստանի-սիզբնապետ ևս ժանեսություն է հրատարակում երկիս վրացերեն խմբագրության գոյություն մասին¹⁴, իսկ ապա ժանուցում, որ ինքը վրաստանում առկա ձեռագրերի հիմամբ, համապատասխան ուսումնասիրությամբ, հրատարակության է պատրաստել այդ տեքստը¹⁵: Գիտնականը միամասնակ որոշ նախնական գրություններ է հրատարակում թարգմանության ժամանակի ու աղբյուրագիտական աղբյուր մասին¹⁶:

¹⁰ J. Meunier-Savon, *op. cit.*, էջ 214.

¹¹ R. Blaké, Catalogue of the Georgian Manuscripts in the Cambridge University Library, "Harvard Theological Review", vol. XXV, 1932, 3, pp. 220—221.

¹² G. Garitte, Documents..., p. 13—16.

¹³ G. Garitte, *Sur un fragment...*, "Le Muséon", t. LXI, 1—2, pp. 89—102.

¹⁴ «Ձ. Սեղաթ, զվշտ՝ Լոմոնոսոսի լեզվաբանական հետազոտությունները, Երևան, 1935, էջ 180, Գրք. 3/3».

¹⁵ «Այս օրհանգստի խմբագրության հիմնական խմբագրողը և Լոմոնոսոսի լեզվաբանական հետազոտությունների հիմնադրամբ, Երևան, 1936, էջ 040—041».

¹⁶ «Այդ տեղեկանքներն առավել տեղադրվել է «Վկայ. Կ. Կնկնիժնի, տե՛ս նրա «Վշտ խոս. Միջնական մեղան», 19, տ. 1950, էջ 215».

Ի վերջու, 1260 թ. շուրջ տեսած Բ. Արուլանիի վազուց արդեն պատաստած տեղաւոր՝ ներածական հազմածով Վիւարաբուժիան տեղադրեալ հրատարակութիւնք եւս կատարել է հիմնականում ջրա Խ-57) նուազոր, որ XVI—XVII օր. է. պակասավոր տեղիները բազմիւմ ու լրացնելով Քաթանիի N 188 նուազորքը¹¹:

Երկու տարի անց, այս ընտրով վազուց արդեն հետաքրքրելի ժ. Գարիբո լաթիներեն է Քարգմանում Բ. Արուլանիի հրատարակած ընտրոքը, համառոտակի վերապատմելով և վերջինիս ներածական հազմը¹²:

Այսպիսի է սեփականության վիւարաբուժիանս սուսմետորիթիւան ու հրատարակութիւն կարճատեւ պատմութիւնք:

* * *

Պրոֆ. Ս. Բլէրը, ինչպէս նշվեց, բավարարել էր պատանիի հրատարակութեամբ, երա հանդամանաից ընկալիւնը Քաթանիով հետագայ բնաներերին: Միւրով ժ. Գարիբո պատմորիի ընկեաւծ նյութի սահմաններում համապիտէ հայերեն և վրացերեն տեղադրոք, համասեւելով այն հայերեն ընտրոքից Քարգմանւմ ինկելու պարագան:

Սեփական վիւարաբուժիանս սմտրղչական տեղաւոր հրատարակելու ժամանակ, ընկանաւարա, որ լեզվից Քարգմանւմ ինկելու հարցին առովի ժամրամասութեամբ անդապարմւմ Բ. Արուլանի:

Ա. Վրացերենում ազիւ հասուսկ սմուսները ձեռնամար փոխանցւմ են հայերենին հասուսկ նրանցներով և իրենց զուգահեոտութիւնք լին գտնում այլ լեզուներով գոյութիւն ունեցող խմբագրութիւններում: Աշխարհադրական տեղանիւնները արդիսից են՝ «Յուղնիցո յուլու՛» իբր համապատասխանութեան հայերենի «Կարաբաբայադուրն», «Ներչոնո յուլու՛» — սեփաշաւ ջրագրա, «Ստիտլուլո՛» — սերագագրա: Բայց կան նաև տեղիտի հասուսկ սմուսներ, որոնք առիւ հայերենի սուսագրմութիւն լին ներդապանում (լղնեո, եմ. Քարգմանի՛ Կաթիւս?) — Անդապաւնիս, սինձոլոս Լոտղեո — Քարքիւսից կողմ, Երչոնուրն — Տակկատան, Միւրնեո — Մանայ աշխարհ, Լալան — Տուլան): Բապատութեամբ «լղնեո՛» — ի, ժուս կները վերջւմ են նաև վրացերեն այլ ազրորներում ու տեղաներում:

Բ. Վրացերեն տեղանս առաւ է հաշ-վորչական ընդհանուր գործածութիւն ունեցող բանորով, որ հիմնականում պայմանաւորւմ է հայերեն ընտրով (սմնեո, շլկիւս, ժմս, Միւրնեոլո, Ներչոնուլո, յուլու՛, ձմնելո, լուս, ծոլո՞, ձորս և այլն): Բ. Արուլանի նաև բանոր թմանում է չորս խմբի:

1. Այլ լեզուներց հայերենի միջնորգութեամբ վրացերենին անցած (Քվւմ 8):

2. Բանոր, որոնց ծագւմք հայերենում սուսագրանւմ լէ (Քվւմ 8):

¹¹ Սառնի Եղվանոս տ՛ն առաջ՝ նուազորի նկարագրութեան վերաբերող թման:

¹² G. Garitte, La passion des saintes Ebpiscopitesimex en georgien, «Le Nazaren», t. LXXXV, 1—2, p. 235—237.

3. Հայերենից կնոզ փոխառութիւն (մէկ քա՛ սաստիկ—սաստ):

4. Փոխառույթ բառեր, որոնք կարող են վրացերենէն անցած լինելէ նաև անվերջականօրէն՝ սաստեց Հայերենի միջնորդազարման (Քիւմ 77 քառ):

5. Վկայարանութիւն Հայերեն բնագրում (հրազարսակի մասում) կա մի այսպիսի արտահայտութիւն՝ «ն ինչ համեմատութիւն ոչ գոյ ի նսաս», որ բացակայում է Արաթանգեղոսի հունարեն ընդարձակ խմբագրութիւնում, իսկ վրացերենում փոխանցված է այսպէս. «նո տոյ կոմպարցց հոանց սնն նոտ սան»: Վրացերեն կապակցութիւն մեջ անհնազանապէ է կոմպարցց բառը և չի համապատասխանում Հայերենի «համեմատութիւն»-ին: Հաս երևույթներ, Քարզմաները չփոխել է Հայերեն «համեմատութիւն» և «հետադարձութիւն» բառերը, որ գրուած չփոխելի են և գրչական հիմքի վրա:

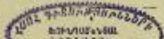
Այս երեք կետերում տրված պատճառարանութիւններից առաջինը գործողը վերջինն է՝ գրչական հիմքի վրա «համեմատութիւն» բառի «հաստ»-ութիւնը բնագրումը, իսկ մյուսներին կարելի է նաև այլ բացատրութիւն գտնել:

Քարզմանական բնագրերի Հարցերով գրողված մտանդանի Համար այդ միակ հոգման իսկ բազմական է՝ Հայերենից Քարզմանված լինելը այլևս ապացուցված նաևաչնչու Համար: Բայց քանի որ այդ փաստը միայն է՝ կարող են կասկածներ առաջանալ, մասնավորապէս՝ արդյոք զու պատահական բնույթ չի՞ կրում կամ գուցէ՞ Հայերենն է ազնվազգի-չփոխվելի, կապ լուծենալով վրացերեն Քարզմանութիւն հետ և այլև: Երակներում այս քույր առարկում-կասկածներն ազնվաբոյ են, որովհետև վրացերեն տեքստում կան ուրիշ փաստեր ևս, որոնք, անհասկան, բխում են Հայերեն բնագրից և իբրև այդպիսին՝ Հայերենից Քարզմանված լինելու անվերապահ ապացույցներ են: Մտորեք բնագրի ու Քարզմանութիւն Համարութիւնը կաշխատանք վկայականի հիշյալ իրազմութիւնները:

92583
11

¹⁰ «Նկարանգագույ Փամբոթիւն. Հայրք. սոխատութեան Գ. Յը-Միշուան և Սա. Կանկանց. Նիդր, 1900, էջ 88 (Ց 122):

¹¹ Այսին՝ հիշք չեղանկով մի քաղք հասակ անունների փոխանցման ոչ համապատասխանութիւնը Հայերենէն, կարելի էլինք պնդել, թէ Քարզմանից որչաք ընդհարում նախընտրեք է այլ սարչականից ու կնկանի իրականութիւնից իսկ Հայերն անվանակները, իսկ հիւնախոսում առաջ ինչնառարկութիւնները արդյունք են բնագրի ճակատ, որ այս պարագայում, բնականաբար, Հայերեն լսողն է լինելը, որովհետև քանի շատ հետո են Հայերն անցարտ ստանդարտում-փոխանցում կամ երբեք նույնիսկ՝ սուսը համապատասխանութիւն լինելուց լրջին—Արագաստան, ՄՆՆՆՆ լուսը—Քարթանց կոզ, նիշընուն—Նախաստան, զի ոչ Ն. Ա. Սանոց սոխոյէ): Հայ-Վրացական ընդհանուր զարմանութիւն անկնոյ շտապանկին ևս կարելի է այլ պատճառարանութիւն տալ. քանզի, շատ մեծ մասի, միայն այս Հայարեւելին լին հաստով, այն չէ հաստով, այն չէ Գ. պատ Հայերենից կատարված շտգմանից Քարզմանութիւնների վնասնոյ շտգարարութիւն-զարմանութիւն են սուսեղի վրայ մասնակարգութիւն մեջ սուստույտի, քանով իսկ գուարդի են այլևս իբր Հայարեւմտական ընկալվելու ուղղութիւն է, որ ոչ չիլ Քիւմ Հայ-Վրացական ընդհանուր զարմանութիւն անկնոյ քանի կարելի է գտնել, որին, որին, որին Վրացերէն Հայրք մտապայտան ինչպարսկական վրացերեն տեքստում, որի հաւանքից Քարզմանված լինելը կասկածից զուր լ(Ուլան—Վարեան, զուեյր—գանդի և այլն):

1. Ե՛լիզ եզն տեսանէ ինն յազանգոյ ուսման եղցա որիւրդ մի կոյս և զեզնիկ...» (§ 155):

... ևս շքրտուսեալ ընց ճուշկման, իննշտոյ քննեանունն ճղնն ճիշտույն-
առնու...»

Հայերենի իմաստը միակամայն Հասկանայի է՝ պատկերահանաների մի-
ջոցով կայսրը տնօրէնեցել է մի օրիւրդն (Հսիփոսիոնի) զնկնցիւթիւս մա-
սին, մինչդեռ վրացիքննում, հակառակ նախորդ ողջ պատմութեանը, Հսիփ-
ոսին որակելով և իբրն տեք զնկնցիկ տանու որիւրդու ճիւրղա աշտանը
անանկ է, և՛քն լուսնիք՝ օգիւրդոց (Հունարէնը համապատասխանում է Հա-
յերենին՝ յանուն ըւս): Հայերեն և վրացերեն տնօրէնում եղած այս Հակա-
տօթիան-տարբերութեանը, կարծում ենք, գրչական սխալ չըմբիւրջման աղ-
ցիւսնք է. քարզմանիւր հայերեն տիւս-ն իբրն տնքն է ընկայել և քարզմա-
նէկ ճղնն»:

2. Եւլլ մեզ լու է մեռանել ի որբութեան քում, իսն թլ ձգիցնէք զինու
մէք յաատուսնա տարս...» (§ 194):

Խուլու խղիքն շղքումն ան և կըլլու խղիքն, զուրից սեռ զան-տը-
ցեցիւրնու չըլնու խղիքն ընդրտու մեռնու լուսնու...»

Վրացերեն քարզմանութեանը միակամայն կհամապատասխանը Հա-
յերեն ընդգրկէ, և՛քն այն լուսննաք ընգզելով տն միտակննք, որովհետեւ
հայերենում այն լուսն և լու է ննքարգրում: Արց. ինչպէ՞ս է անուշաքն նշան
նրանիցը (իւրոնի, և՛քն այն անուշաքնն եպատակ լուսի): Հայերենի որակն-
գայոց ևք պտուսուլմէն և զըլիւր-ոզ, մինչդեռ ուսննք զըլիւր...տը (քան
քն), որ նորից անուշաքնն համապատասխանութիւն է տնա-ի գայեցման
պատմաք քնքն որոնիլ է գրտարի որան քն-ի մէջ. քարզմանիւր կա-
րուց ևք այն պտուսուլուսն քնն կարգուլ (նրկաքարդի ք-ի և ք-ի շիփման
նշաննաքով) և որան լուսն-ն ընկանաքար քարզմանն զըլիւր տնա (հունարե-
նում ուսննք լու):

3. Ե...լքում անաքնքնա զգա ի պատմաստ լուսոյ ընկութիւնէլ Հա-
յիկ յամենայն ընկիլու երկրիս (§ 195):

...հայնն մուլըլլն ըլլըլնու ձեղիպնցնեանա նաղլուստու մուլըլլու զը-
լլուտ ըմլըլըլըլըլուտ ևողլուստու...»

Եւսի գիտնէք, որ մեզ հնաաքրգրուց քաղը (պատմաստու) Մազմայից
քաղից որտուսայութիւն մեզ է գրելով տի պատմաստ ընկուրքնն իր-
մէ Հայեան յամենայն ընկիլու աշխարիս (Մազմ., լԲ, 14) և տարբեր-
ցումննք լուսի ո՛չ Ազաթանգղուսի մուս և ո՛չ էլ Անուշաքննիւտ (1805 թ.
հրատ.), մինչդեռ վրացիքնն խնդրուրննում-ն (վրացիութիւն) քաղարեա-
կապնա կապ լուսի ոչ Ազաթանգղուսի ընգզելով քաղի և ոչ Մազմասում
եղածի հետ (վրաց. Մազմ. ուսննք զաննաղըլըլուտ ևնկըլըլըլուտ ոչլուտ
մուլըլնա զըլլըլման քուլըլուտ ըմլըլըլըլըլուտ ևողլուստու): Մնում է ննքնա-
գրել. քն քարզմանիւր հայերեն պատմաստու-ք ըմբիւրջել է իբրն պարտա-
քն (?! և քարզմանն խնդրուրննում (հայերենում՝ նը նուստ քաղարեան օս):

4. ընան նախարարք և մեծամեծք տազանայն ընթացեայք ի անասնէ՛ զմիմեամբք կլանէին (Յ 163):

Ընան ազատակոյսն, խանանազանն ամբոխիս Կանգրո, զմիմեամբք դիգանէին ի միմեանց վերայ...» (Յ 163):

... Ըս ննայլուտս նոցանն օգույշ ցրտոցհոտն ձեղնորուս...

... Ըս զսղեղեղէյ ցրտոցհոտն զանլլընտա տլլտղոնա...

Վրացերենում ընգրկված «Շրտուշուտ»-ն քաղցրաշ հայկաբանության է, որդուք բնագրի զմիմեամբք-ի պատեննման: Բայց քանի որ հին վրացերեն տեքստերում այդ բառն արգեն արժանագրված է, այս կարելի է նաև մտածել, թե այն այն լայն զործածության է ունեցել: Մտնայն այդ բառն այսպես վկայակոչում ենք, նկատի ունենալով Համարելուք այլ իրողությունների ազդեցությունը մեր տեքստում: Այսպես, հայերեն տար նկնել էին զմտակէն՝ տանէլ յարցուխիս, և նախարարք և մեծամեծք տազանայն (Յ 172) նախադասության զմտաց վրացերենում կարգում ենք ճիշտընե նույնը ուղեյն քննուցենալ մտն սեղեղու, մտուցին ուր Ըս զալ զալըն մտղուցեղուս մտ, որ պատեննված է հայերենի բնածածկը-ը: Բառապատեննման արգյանք է նաև հայերեն սպարճեպատուգութ-ի փոխանցումը տասացի նշանակությամբ՝ «շմեմուտ յերթընտու», որ ամենին սովորական չէ վրացերենի համար: Ազնլին, հայերեն քնադիրը չմտնալու զնպքում այն ընթերցողին կարող է անհասկանալի մնալ: Միշտ նման մեղք է պատեննված նաև հայերեն քնադրի բառազնե-ը՝ լցնելս շքնի, որ կազմված է առաջ (լցնել) — զին (շքնի) բառերից: Մինչդեռ հին վրացերենն ունի իր համարատարան անբովերջ: Հայերենից է բառապատեննվել նաև մեր տեքստի լոթնեղու-նը զու-լու-ն, որ տասացիրենն Համապատասխանում է արքատուն-ին (քնադրում՝ արքատեննուցն), իսկ բռնչ կոզման-կոզմանս արտահայտությունը՝ թարգմանության այդ նույն սկզբունքին ենթարկվելով, զարնէլ է ձեռնու-ձեռնուս Պակաս ուղադրով չէ և հետևյալը, վրացերենի համար միանգամայն անհասկանալի է ընունանալ ձղլլուտ կանուցընե արտահայտությունը, մինչդեռ համեմատությունից պարզվում է, որ թարգմանիչը սուկարար պատեննել-թարգմանել է զբարարի երգ առնել (երգել սկսել) կապակցությունը, որը որքան բնորոշ է զբարարին, նույնքան անհասկանալի է հին վրացերենի լեզվամասնագիտությանը: Ոչ իրեք, Ազաթանգեղոսի մտա տեննք՝ այս հասարակ երգ առալ քաղքտեցանս:

Թերևս կարելի կլինենք այլ որինակենն ևս բերել, բայց այսքանն էլ բավարար է՝ քնադրի հարցը լուծված ընդունելու համար, մանավանդ որ դրանց զուարթում են Բ. Արուսեանի վկայակոչած փաստարկները: Նույնիսկ կարելի է զարմանալ, որ ոչ ծագալուսն այս քնադրում այդքան հայկաբանություններ են պահպանվել:

Վրացերեն թարգմանությունը, զմտխտարար, լուսի այնպիսի հիշատակարան կամ հիշատակագրություն, որից սնեղնություններ քաղելիք թարգմանության ժամանակի մասին: Դատելով Բ. Ռիչլիի հայտնաբերած պատասխիկ գրչության ժամանակից, կարելի է ընդհանուր մեղք միայն

ասել, թե Քարգմանութիւնը կտարալատ է XI դ. առաջ, Բ. Արուսեանն կարծում է, որ Քարգմանված պետք է լինի VIII դ. Հետո, նշանեա օճենալով Ն. Մատի և Իվ. Զաւարիչիչիու այն տեսակեաց, թե Ազաթակեղոսի Հայերն ազգային խմբագրութիւնը գոյացել է VIII դ., իսկ քանի որ վրացերէնը հիմնականում հետեւում է Հայերէն տակա խմբագրութեանը, ուրեմն, ընկանարաք, Քարգմանվել է նրա նկատմամբից հետո միայն:

Աղբյուրագիտական նորագոյն հետազոտութիւնները Ն. Մատի գրութի ոգտին լին խառն, ճանաչողն էթե խոսքը քաղցիզողնականութեան տաճական ճանաչողագրութեանն է վերաբերում (այսպէսլլ՝ Շ. Յարխի Հե. ազատութիւնները): Քոստի Y դ. պատմիչների ժա նշում վկայագրութիւններէց, Ազաթակեղոսի Կանարեն, արարեղեն և վրացերէն խմբագրութիւնների գոյութեան փաստը ինքնին կասկածելի է զարնում ազգային խմբագրութիւնը VIII դ. թվագրելու միտումը: Քոստի զա այլ հարց է, կարո՞ւ աղբյուրագիտական համակողմանի ըննութիւնն Կարծում ենք, առավել հիմնավոր է Քարգմանութեան վերջնամտմկեան որոշումը, որ Հնարավոր է գտանում քառագունն ուսումնասիրութիւնը:

Ընդունված և տեսելով փաստերով այսպէսլլված իրողութիւն է, որ VIII դ. վերջերից սկսում վրաց գրական լեզուն քաղցիզողն նկատելի փոխաուութիւններ է աւում արարեղենից և նոր պարսկերէնից: Նրանցից քառացիորեն զերթ են այն հուշարանները, որոնք զրվել կամ Քարգմանվել են VIII դ. ոչ ուշ, եվ իրոք, շնորհիւմյանց վկայարանութեան վրացերէն տերտում լիա նոր պարսկերէնից կամ արարեղենից նկոչ ոչ մի քառ, իսկ զա նշանակում է, թե Քարգմանութեան վերջին ժամկետը VIII դ. սկսոր է համարել: Կան Եան այլ կովաններ. Բ. Արուսեանն արդեն նկատել է, թե վրացերէն տերտին հասուկ են մի շարք հնարանութիւններ, որոնք առկայութիւնը քառտում է ուշ շրջանում Քարգմանված լինելու հնարավորութիւնը: Այսպէս, արինակ, սովորական օւթնօղջոցո-ի փոխարեն այստեղ ունենք մըլանդ, սպաւաղ կամ հանաթակի զարնում մըլցո (սօմըլցո)-ի փոխարեն զործանված է Լեոտմըլո, որ ճշտիվ համապատասխանում է Հայերէնի տերգո-ին և այլն: Ավելի որոշակին, սակայն, տերմինների կիրառութիւնն է. ինչպէս և պետք էր սպասել, քառարեւ նշանակութիւնը զործանված է Լոտըլո, որ Իվ. Զաւարիչիչիու ըննութեան համաձայն հասուկ է միայն VIII և հարտը զարեթի ընագրերին: Քակա կարտարութիւն լուին և վրացերէն տերտի ջլընօ-ն, որ համապատասխանում է Հայերէնի քառարեւ-ին. վրացերէնն տակալին խորթ է նրա տերտուիչ իմաստը, և քոստ առճատարակ զործանված է սոցիալական ստորին խավի նշանակութիւնը: Ենթադրելով քաղցիզողն ընտելութիւնը:

Այսպիսով, քաղցիզողնալի կովաններ կան սակայ, թե շնորհիւմյանց վկայարանութիւնը-ը վրացերէն է Քարգմանվել VIII դ. առաջ, իսկ թե սկզբնական սաւմանը ո՞րն է՝ տակալին մնում է ընենիլ: Ատանց Հայերէն

քնազրի կրած ճշակում-խմբագրումների շնորհին ու ժամանակը պարզելու անկարելի է որևէ վնասված բան ասել Քարգմանութեան սուույզ ժամանակի մասին: Ասայժմ այն զետեղելի է V—VIII գլ. շրջագծում:

* * *

Քն մատենագրութեան պատմութեան համար ինչ նշանակութիւն ունեն միջնագրայան Քարգմանութիւններն առհասարակ՝ հազով թե կարոտ լինի բացատրութեան: Քարգմանութեան բուն փաստ իսկ սովյալ ճշակութիւնն ու իրականութեան աուրազրած պատկերի վկայութիւն է: Հարակից խնդիրները՝ Քարգմանութեան սարածումն ու ազգեցութիւններն ընկալող մատենագրութեան մեջ, նրա կատարման սրակը և ույն, կարելի էլ ինչի քննութեան աուարկա զարննել այն պարագայում, երբ ուսումնասիրված ու ճշգրտված է անկնկարեւորը՝ քնազրի ու Քարգմանութեան սեքսուարանական հարաբերութիւնը:

Ազգաֆանգեզոսի Պատմութեան զովագնորի, ներկա զեպցում՝ «Էնիփսիմյանց վկայարանութեանս վրացեղն Քարգմանութիւնը թերեւ պակաս նշանակալից չիինք, եթե անգամ ըստ առ ըստ հեաներ մեր մեռքի տակ եզած հայերն ընազրին. բացի անանցյալ խնդիրներից, այն հուանքննի ու արարներնի զուգարութեամբ կոզնի բնազրի միագնված սեղերը նիշա հասկանալուն, առանհին տերմին հասկացութիւնները նիշա մեկնաբանելուն և այլն (այստեղ չենք խոսում հուշարանի» ընկալող մատենագրութեան մեջ ունեցած զգրի ու նշանակութեան մասին):

Այժմ անսեննք, թե ինչպիսին է եղել «Էնիփսիմյանց վկայարանութեան» Քարգմանի ունեցած հայերն ընազրը՝ մեր մեռքի տակ եզածի համեմատութեամբ:

Ըսկ Քագաւորին Քոզնայ զիւր ամօթն կորանաց, որ պարտ էր նժա ամաչել, որ այնչափ անուանի կզնայ՝ ըստթեամբ աուարելոյր, ի մարտս պատերազմացն, ետ յղիմպիսպան Յունաց նսկայագոր նրկնայ, բազում գործս արութեան և անց ըստնայ, և ոչ ասկաւ մդեայ պատերազմուես յայնկոյս ծփրտա զետու... (Յ 202)

Ըսկ Քագաւորը, որը այնքան ըստութեամբ էր անվանի՝ հազթանակով մարտոզի զնմ ու հարնահումներում հերոսական ուծ ըսուց սոված, Քոզնց իր ամօթը նա բազում արիութեան արեց, ու ոչ ասկաւ ինչ կորվներ վարեց ծփրտացի այն զնե...

Արգ, ելեալ զանուպեան պարծելով յարմատ հանել զեւ, և ետ հանել զեւսա շքթայից ի ըստազնն ընչ Գուան հարտուչ, ընգ կոզմն պոզոտալին, որ հանել ի Մեծամարի կամուրն, ի տեղին յայն, որ սովոր էին սպանանել զամե-

Ով պարծանքով զուրս եկավ ուղտուգորտուգեւոր՝ նրան սպանելու Հրամայեց, որ նրանց շքթայված զուրս ընթն ըստազն Արնիլյան կոզմի զոներից, արքունական հանապարհով, այն տեղը, որ կո-

Եւ այն մահապարտս, ի նախնախնայան տեղի մի, մտա ի պարզէն փառին, աշուշ գայր զհազարման: (Յ 206)

Սի բացեալ զգուրս տանն ընտարս՝ ի գուրս նշանէր, Հերևեալ զամբոս մարդկանն. և ոչ ուրաք կարացեալ յազթահարն զեա: Սի չեթացեալ ընդ թագաբաժէրս՝ կլանէր ընդ արեւելս կայս, ընդ Արեւոյ զտուն հազարին: Սրբեալ առ Հոմաներն, որ լինն. իսկ յասալ զանք իրմանց... (Յ 192)

Անշուշտ էրն հասկաններում Հինգ կարծոր տարբերութիւն կա, և թէ շտաղկներ առանկին բաներն աւ հարեալա աբաահայտութիւնները: Ընդ որում՝ այստեղ զհայտագործներն աշուղիս հասկաններ, որոնք ըստ տարբերութիւնը նայերենն նամակապատասխան տեղերի բացակայութիւնն է զհազարման: Սթէ կարելի լինէր պնդել, թէ վրացի թարգմանիչը որն համատեղում է կատարել՝ թէ՛ որ նկատառումից զրգւած, Հեղա կլինէր բացատրել աւել տարբերութիւնը: Բայց թարգմանիչն ըստ ամենայնի աշխատել է հարազատ մեալ ընկալիքն, երբեմն նայելով թառացիութիւն կամ պատճենման հասնելով ճիշտակի է եւեւ, որ կրեալով հարազատութիւնները սկզբունքային (չազանաբանական կամ այլ թեւով) նշանակութիւն լուսնն և ոչ էլ զզգայր թարգմանիչն ևս: Ընդամենը՝ թարգմանիչը նոր խմբագրութիւն կազմելու, երբ անգայնացնելու, չեզմիջարկում-հազմելու ոչ մի միտում չի ցուցարարում: Որքանն, մեում է եզրակացնել, թէ թարգմանիչն ևնէր տակ կզել է մի այնպիսի զբաղմո-ապրեում, որ այստեղ տակալին անմտոր է հայազրտարչանը: Ե՛վ կամ՝ վրացերեն թարգմանվելուց նետա նայերեն թեպիտը նկարակցել է լրացում-լուսնայաններ, որոնք էր ընդ ևն ներկայացնում: Գրանով իսկ՝ վրացերենը, այս պարագայում, թեպիտ-սկզբնապարտի արժեք է ստանում:

Ի զեպ, որպէսզի մեր սասնոյ արկն ճիշտակի գտանա, անհրատմա ևնք համարում լրացնիչ զհայտագրութիւններն աւ այլ աղբյուրներն զթմել: Գայանն, ըստ Հայերեն Ազատագրութի, Լեփոսիմիէն կոչ է անում Հիշել իր՝ ի Քրիստոս կողմնութիւնն աւ շահեկնի Տրդատին.

Արց՝ զայս ամենայն խանցաւ սուրբն Գայանէ ի քաղքստ Լուսնայեցոյ ընդ իրում անուն ի զբաց սկեկին, մինչդեռ թագաւորն սգորէր ընդ սրբոյն Լոբփոսիմար: Բայց զայն անց սմանց ի պատաստարացն արքունի, որ լուսն

տարջում էին բայտ մահապարտները, տրտաքին զաների մտա:

Բացել անյանի զաներն աւ բրտարար գուրս ընկալ, Հեղեղ ժողովարտեղը, և ոչ որ չկարողացալ ըսնել նրան: Արքնթաց գուրս էր զայն թագաւորի փոքրեկերը, գուրս նկալ աւ գեաց այն Հոմաները, որ սասալ իր կայարանն էր...

Ե՛վ մինչ սուրբ Գայանն սույն խոսքերը նքայներն ստում էր իր տանն՝ սենյակի զաներից ևնս, իսկ թագաւորը մարտնում էր սուրբ Լեփոսիմի Հեա, այնտեղ էին թագաւորի սպասազորեկերից

զայն ամենայն ի քաղցրաւ Հառմայնց-
ազ: (Ձ 189) ամանք, որոնք լսում լին նքայնոն
այս քույր խոսք[եք]ը:

Յերնս այսպէ մեզ անհայտ ընտզրական տարրերակ ունենալու զեզրում
Քարգմանիչը կարող էր սէւամայիցաց քարրաու-ի փոխարեն տերուայերենս
խոսեցենէ Գայաննին Անկարիի է այդ փոփոխութիւնը պրական կամ այլ
ընուիթի սխալմամբ քացաւորն, որովհետն զընութիւնը նրանք միմյանցից
Հնուս են ն մանամանգ՝ եււն պարբերութիւն մէջ տերուայերենս-ը երկիցս
է գործածվածի նշանկալում է, որ տարրերութիւնս ազբայւրը Քարգմանիչ մնա-
քի տակ եզամ հայերեն ընտզրեն է: Յերնս մեր խոսքը ենթադրական կլի-
նէր, մթն շունկնայիք եման փոփոխութիւններ հաճատող այլ որինակ:
Աւայն գրքում հրատարակվող Ազաթանգեղոսի Յառմութիւնս պատասխանում
(Մ 1235) գիտական տեսքով (տուուց որն տարրերիմբցման) տերուայնց-
ուցս-ը փոխարինված է սէւամայնցուցս-ով:

...Մարգարէք անուանեցան ի զարս
առաջինս յաստուածապաշտ յազգն
նքայնցազ... (Ձ 255)

...Մարգարէք անուանեցան ի զա-
ռաջինս յաստուածապաշտ
ազգն Հառմայնցազ...
(պատ. Մ 1212)

Հարկավ, այլ ինչպիսի է, թէ ս"րն է երչու: Միամիտ կլինէր ենթադրել, թէ
մարգարեններին հառմայնքի համարող հեղինակը, զրիչը կամ խմբագիրը ժա-
նոթ չէ Աստուածաշնչի մեկնարանութիւնը, մարգարենների ինքնութիւնը: Ինչ-
պես երևում է՝ հունասեր թէ քաղկեդոնական խմբագիրը մարգարեններին
անգամ պատրաստ է հունազգի կոչել՝ անշուշտ զավանդաբանական զբովումով:
Գնթ այս որինակից կարիչի է զատել, թէ որքան միասնակորութիւն ու
միջամտութիւն է եղել հին պատմիչների երկերը ընտրիչական-խմբագրիչու:
Ուստի ամենինքն զարմանալի չէ, որ վրացերեն Քարգմանութիւն ընտզր
հայերենում Գայաննէ խոսում է տերուայերենու: Եթէ ընդունելի համարենք,
որ տերուայնցուցս ազգը սէւամայնցուցս-ով փոխարինողը հունազգական
(=քաղկեդոնական) պիտք է լինէր, ապա հակառակը կատարողը՝ սէւամա-
յնցուցս քարրաւը տերուայնցուցս-ով փոխարինողը, եււնցան մայի հակա-
քաղկեդոնական պիտի ենթադրանաւ:

Մակայն ընտզրի ու Քարգմանութիւնս տարրերութիւնները վկայակոչ-
վածով չեն սպասվում: Բերենք մեկ արիչ որինակ.

Իսկ իրրն իրքն հոլակեցան զնոցա-
նէն՝ ապա աւուրս երկուս ասպարա-
փակ արարեալ՝ աւուար պաճել զնոսս
անզէն, ուր գտին յծգոն հետեակ զը-
րուն, ապա յիտ երկուց աւուրքն համ-
բաւ հոլակեալ պարկեշտութեան...
(Ձ 182)

Եվ երբ գտան, երկու որ վաճա-
նակիքներով շորափակեցին և պա-
հեցին հետեակ զորքով ախտեղ,
ուր որ գտան: Եվ երեկ որ անց յու-
րը տարածվում էր, և լսում էին
բուրքը, հոլակվում էր Հոբոսիմնի
պարկեշտութիւնն ու զեղեցիու-
թիւնը...

Այսանց զիտուր տարրերութիւնը Հայերենի եղև սրճա զիտաց նոն որ սեննակն է, որ նախկին սրն սխալուներ արդուներ չէ, այլն գաղափար որինտիում աչքդն է եղել: Ըզ իրար, քննական հրատարակութիւն տարր-Յիւզումներում մեաարքի մի նշանակուի թիզ (սն ԱՐԳԻ) սչևս երից տուրքն տարրերան է ենթայայտու:

Նամար է զիտում, թն Ազաթանգեզար Պատմութիւն ենրկն քնագում կան իրթին ժակդիր-Նումանընեղով Հարից ալիկ ժանարանման պար-րիւթութիւններ, արտատարութիւններ: Քն սրքանով են նրանք սկզբնական ու ոչ բնութիչարկված-խմարզում՝ կարելի կլինի նշանկ կրկնագիր տեչար, Նագույն պատասխաններ քննութիւն ժամանակ Սահայն հրչյալ ստումով եւ վրացերեն խմարզութիւնը կարող է սրչանկ նպատտ բերել: Ենրկն զիտում խոսք ոչ թն տարրերութիւն մնչ եզան մնչ-կրկն բառային տար-րիւթութիւն մասին է, այլ խմարզական զանազանութիւն:

Իսկ զթագարն հարտացուցեալ
ամբարձաննցուցանել որոգայթագիր
Յշնամին՝ ի որդոն յարցաննէ Հայա-
մանս ի վերայ կնկնկնեաց աստուծոյ,
խնայցործնցուցեալ զնա առ ի սուշ
պագանէ կրկիր ուրուականաց մեռ-
լտուց, սահնդէն և արծաթեղէն, փայ-
տեղէն և ջարեղէն պղնձագործ պատ-
կնրաց զիցն սեռականց, և պղծութեան
պաշտաման: Ուս եղեալ խմբառնայր
հարկանկ ընդ վիմին նաստամայ,
ընդ նաստոցն կեկեղցոյ: Վիմին ինչ
ոչ ստեանէ կեռացկալ՝ ինէն առ վի-
մին խորտակնցա: Սահայն յամբար-
հատուրին մաշկեարկանն զսգա-
հացեալ՝ քազում և տեչաի էր այն, որ
ի նմանէ տեչաներ ընդ կեկեղցնա ա-
ստուծոյ:

(Ց 142)

Գծվար չէ կտակն, որ Հայերեն քնագրի բնագրված մասում կնարագրա-
կան հաղկում է կատարված, մասամբ կրկնված է արգեն ազմար, իսկ որ
ամենակարևորն է՝ արգեն խոսվում է Տրգասի բերն առ վիմին խորտակե-
ցա-ի մասին, աշխնն՝ ընգմիչարկվում է զիցեղի զարգացումը իմացող
զրի կոչմից (բուն Ազաթանգեզարն նասուկ չէ կլի ի կեռիով մանուցումը):
Նշանա իմաստով էլ սույն հասկումը հնազալ բնութիչարկութիւն է ենրկնա-
յայտում: Այժմ վրացերենի հիմամբ կարելի է վտան սահլ, որ թարգմանու-
թիւն հիմք քնագրում (=Հայերենում) քննարկվող հասկումը չի եղել, ուստի

և տնտեսք է մնացել Քարզմանչին: Այս զբազում եւ հանարներ զուտ-
կէիս է հայրեն ընտրին (տն՝ս Գի Լաֆանաներ հրատ., էջ 227 ք-11):

Կարծում ենք, վկայագրված փաստեցք իրավունք են ապիս եղբայրաց-
նելու, թե շահագործական վկայարանաթյան շրջանին ընտրի հայրեն
տնտեսք կհատկութիւն տարբերվել է այժմ մեզ հայտնի խմբագրութիւնին,
տառներն տարբերակ է կերպայցրել:

«Լեռնախմբայն վկայարանութայն» Անուագրերի Անասարարարում

1. A—511: Եւտիտորի գրութայն, Քղթյա, սկզբից և վերջից պակ-
սավոր, գրիչն է ուն Գիմիարի, ժամանակը՝ XVII դ., երկուսն Քաղանգա-
կաթյամբ հասընտիր է, ուր ներկայացված են Յնօրոտի, Քեղզիի, Ամփի-
լորոտի, Գատերիկայի, Կիմենար, Լովհան Դամասկացու, Բարբառի, Մելա-
նիայի, Լովհան Յզորմաթի, Քարտզի, Գիմիարի, Գայանի, Պելագիայի,
Տառի, Արբանամի և Մարթամի, Քեղզորոտի (Մարտառուստ), Յվթիմիարի,
Յզգենիարի, Անասարայի և այլ զարբեր, եւս՝ Աթանաս Աղեղանեղբայրու,
Լովհան Դամասկացու, Անդրեաս Կրեանացու, Մարտիմիանոս Խոստովանոցի
և այլոց նամերն ու Քղթերը²²:

2. A—1043: Միեզրույի գրութայն, Քղթյա, 25 էջ, 20,5x16 սմ չափ
(տասնոց՝ Անեա իշխանուհի, գրիչ՝ Գարբիկ արեղա (Գ), հավաքածուին է
նկերի Կ. Մարգարիտին (1910), Քաղանգակում է Գայանի և Նրա մտերիմ-
ների նահատակութիւնը (Գրման Գեորգիս ջոռնէլոս զա Յուրբանոս Յնուս),
XIX դ.²³,

Հիշատակագրութայն.

Յաւուճորդութեան յերոնց տնոց,
տնոցն յիւնոցն տնոցն, ճանոցն
Յըճապիտոս Յուրբանոս ճանոցն Յիւնուս,
Նրոս ջանոցն Յիւնուսն, Լանոցն Յըճ-
ա.

Քարմարայածու իշխանուհի Ան-
եա, զուտար Արագի լեռնագի, ըն-
դունի կուսանաց մարտաբարս
(զարբը) թո որցոց՝ Գարբիկ արե-
ղայից, ի հիշատակ ինձ:

3. A—1121: Միեզրույի գրութայն, Քղթյա ննագիր, 51 էջ, 34x22 սմ
չափ, գրված 1556 թ., քաղանգակաթյամբ հասընտիր է, ուր ներկայացված
են՝ Անդրեաս Կրեանացի (11—54), Եվտրք Քեղզորոտի (61—114), Եվկայա-
րանութայն Յվթիմիայի (121—161), Եվկայարանութայն որոց կանանց
Մաթիայի (տնոցնուս) և երբն զտնոց՝ Պիտի, Էրգիտի, Ազուգի (164—221),

²² Եվտրոգրութայնը կոչւում «Основание рукописей Таганского аграрного музея Каргаинко-Калгетинского духовенства, составленное Ф. Д. Жордания», изд. II, Тифл., 1902, стр. 62—64. Ք. Քարանիկի այսու ներկայացված Գայանի զարբը պիտու է իրեն
Կոմպո (տրոյուս), տն՝ս Փ. Զորճան, էջ 4-այի, էջ 42:

²³ Եվտրոգրութայնը տն՝ս Լեռնախմբայն Լեռնախմբայն յերոնց կըճապիտոս
լեռնախմբայն (A յուրբանոս), յանոցն ճանոցն Լեռնախմբայն, Ե. IV, Յաւուճոս ին-
տնոց Յեւեպիկ, տն., 1904, էջ. 11—12:

Եվհայրանութիւն Քեկչ ետիւմկաչի (22Կ—30Կ), Եվհայրանութիւն
 Հոփսիմի և Փայանի ու նրանց մերձակներէն (30Կ—37Կ), Եվարք և
 քաղաքավարութիւն արմաւար Պելագիա Անտիոքացու (37Կ—40Կ) Եվարք
 և զգումք երանիկ Տաքա նգիպոտցու (40Կ—43Կ), Նփրիմի՝ Եվան Աք-
 թանամ միանիկ և ... Մարիամի (43Կ—46Կ), Եվան Աստվածունի ի տա-
 շար գայուե՞ն՝

Հիշատակագրութիւն՞.

Մնացու գրողուտու, Լալուտ Միս-
 լցուտ, Կրտու Նարուսնու և չլ(տ)-
 Լուսնու Լյուսնու՞նուցու, (ու) Կրտու
 Լուսնու Լուսնու(ո) Մընցնու Լուսնու-
 ընց Ելուանուց, Են. (22,)

Ող սարք Փագոթա, գերեզան
 Քրիստոսի, իսկ պատգան և
 Քիթանի առավանիկն, բարի
 պահպանք Մեանիկ սարգավայ
 Անքանակքն Ավայանիկն Անն.

4. A—1308: Միեզրուի գրութիւն, Քղթյա, 119 էջ, 16×10,5 սմ չափի,
 գրված է 1816 թ., գրիչ և ստացող՝ Տրիգոր Վաչանն, խորագրերը՝ կարմիր
 թանաքով Քովանցիւմ է՝

1. Եվարք Միքիան Քաղաքի և նրա հետ աննաչի Քարթլիի՝ սարք և
 երանիկ մորի մեք նինս առայլայի կողմից (1Կ—84Կ):

2. Եվհայրանութիւն սրբոց Նախատեղաց Փայանի և Հոփսիմի ու
 նրանց մերձակներէն (85Կ—118Կ):

Ասպիք մասը, փաստքն, Եվարթիի գործն է և ճննելի վարքը,
 որ, Ք. Մարտիկիկն հշամար, հեանում է Մարիմիկն հրատարակած տեքստին
 («Լալ. Լուսնուց», 1882, էջ 119—155), իսկ Ելուսիմիայնց վհայրանութիւնը
 իբրև հավելում է ենթակախում՞.

Հիշատակարան.

Մնացու Նանու և մանու, հոնցը-
 ու Ելուսիտուտու Մոցնու չլ, Լուսնու
 Մոցնուցնու Լուսնու՞նուցնու չրուցու,
 հոնցըման Ելուսնուցնու Մոցնու չլը նընուց,
 և Լուսնու Ելուսնու Ելուսնու, — Մոցնուց-
 նու, հոնցընց Լուսնուցնու չլուց Ելուսնուցնու-
 և մոցնու Ելուսնու և իրուցուց Ելուսնու-
 Մոցնու Ելուսնու Ելուսնուցնու Լուսնու չլուց
 Նարտու 20, 1816 Մըլա.՞

Սարք հայրի և եղբայրնր, սր-
 քոց կարգաց այս գիրքը՝ ազմով
 հիշք կուսակրան քահանա Տրիգոր-
 լիս, որ գրեցի սույն գիրքը ինձ հա-
 մարս Նղ ինն սիսայ տեսնեք՝ ան-
 մեղագիր եղեք, որովհետև քաղ-
 ճանց ունիկ գրիչ այս վարքը և ինչ-
 պես մայր որինակում էր գրված՝
 այնպես գրեցի Ավարանցի մարտի
 20-ին, 1816 թվականին.

²⁰ Նկարագրութիւնը ԵՄՔՐ ԵՂ, էջ 126—127.

²¹ Այլ Հիշատակութիւններ ԵՄՔՐ ԵՂ, էջ 20Կ, 27Կ, 40Կ.

²² Նկարագրութիւնը ԵՄՔՐ, էջ 20Կ, էջ 280.

²³ Այլ Հիշատակարան գրքի՝ էջ 86Կ, որ և կոչված է Տրիգոր Վաչանն.

5. Լեմինգտոնի արևելացիաւրյան ինստիտուտի ննադիր C—12, Միս-
գրուի գրուիւն, Քեթյա, գրված մինչև 1810 թ., գրին ու գրուիւն Վայք՝
անհայտ Լու Քլեյնի և գրուիւնի ննադիրը երկու խմբի է բաժանվում, հիմ-
նականը՝ էջ 1—28, 64—106, երկրորդը՝ էջ 33—62, 157—187: էջ 61v-ում
կա Հովանաբար գրուիւն ժամանակին վերաբերող թվական—*հիշում եք
(—1810)*: Կազմի վրա կա երեք այլ համար՝ Misc. Georg. 26 (Ասիական
Քանդակներ), 78 (Քիչուրազի Հավաքածուք), 30 (": Մասացուն է Քիչու-
րազ Արքայազնը. առաջին իսկ էջում, Երուսեմի ցանկի վերնում, աստիճան-
ուի գրուիւններ ասված է. «Այս լծիտուտու ոչլը, չըսըլը զլ մըլընս օղընը-
նոն, իննլուն օնս ցըլնս ըլը» (եթրգից աստա չիտաւ, փաստաբերի արքայ-
որդի Քիչուրազին. որինն է այս գիրքը²¹): 185 էջ (այն թվում և գատարի),
17×11 սմ չափի: Բովանդակութիւնը հետևյալի է. այլ կերպ՝ մեափրաս,
ուր ներկայացված են²².

- ա) Վարք և քաղաքավարութիւն եվթեմիանեի և Երա որդի այր աստա
Ալեքսիոսի (11—21),
- բ) Վարք սուրբ և երանելի Հովհանի (2v—24v),
- գ) Վարք և քաղաքավարութիւն ... Քանեփորոսի (25r—37v),
- դ) Վարք ... Օնոփորոս Տգնավորի և այլ անապատականաց (39r—51r),
- ե) Վարք... Մարկոս Տգնավորի (53r—61v),
- զ) Վարք Կանեկին կույսի (64r—68v),
- է) Վարք և քաղաքավարութիւն Երեմի կույսի (68v—74v),
- ը) Աք Հոգևոր արժանաց (Նաճուղմտա) պահպանման մասին (ըզոնի-
ցնսօղն) (74v—78v),
- թ) Հոգևոր աք մեծն Սիոսի մասին (Նոնուտոլոն) (79r—80r),
- ժ) Հոգևոր աք մեծն արքա Կեստանդինի (80v—82r),
- ժա) Վախման ամենասուրբ Աստվածածնի, ասված՝ մեր ք՝ Հայր
Քարեղի [կողմից] (83r—122v),
- ժբ) Վկայարանութիւն սրբոց կույս-նախատակաց Հոգիսիմեի, Քայա-
նեի և Երանց մերժավորների (123r—156r),
- ժգ) Քան... Գրիգոր Նյուաջու՝ Վան կենաց ք՝ Մակրինայի (157r—
185r)

Հիշատակարաններ և հիշատակագրութիւններ չունի Կան լուսանցա-
գրված քառային մեկնութիւններ, կարմիր Քանաթը ու Կույս գրուիւններ
մեղիսիմայնց վկայարանութիւնն են վերաբերում.

1. Քլեյն օնս Նոնուտոլոն (134v)
2. Նոնուտ օղմիս Նոնուտ Քիլոն (137r)
3. Հոգիսի օնս ըլլըլըն (137r)
4. Քեմուտոլոն օնս ննազալո ըն իոն ըրուլը Նյուսընուտոլոն (139v)
5. Ղեզմեթոլոն օնս Ննուտոլոն Քիլոն (138r)
6. Քիսիմեթոլոն օնս ըննու (140r)

²¹ Ննադիր նոր համարը Հլուսիլոն օղմիցն կեղևնակին օմանցակն է Ռ. Սրբեկոն:

7. տնն տն նշխնն (146v)
8. ցհառ նաճառն նաճ ցան տն տն (149r)
9. Ետհառ տն նուսնն (151r)

6. Քարալիքի նաագիր № 193. Մխնարուի գրչության, ՔչՔյա, գրված XIX Գ. կրկնորդ կերի (քառ գրչական տվյալների), գրչության տեղը՝ անհաշտ, որի՝ կուսակրան քառանա Քրիզոր, 138 էջ, 21×16 սմ չափի: Բովանդակություն՝ նինայի վարքը (էջ 48r—105r), որին նախորդում է «Նարական՝ նեկում նինային (2r—25v), «Պարակնառ նինային (25r—44v), վարքից հետո՝ «Քուրթ Արցախի (105v—112r), «Վկայարանություն Պայանեն և նրա մեքանություններն (114r—126v)»:

Քրչի հիմնական հիշատակարան.

«Եղևնից նը լոջոլ-նուննունն չհուջոլունն քոցն ոնց քոջոլն ետնուն լնոյ-հնն ուցն նաջոլուննլոյս ու չոսոնց լու-հոջոննցն լնոյհննոս լու լոջոլունն ունն լոջոլունն, (137v)

Այս սիրքը՝ սուրբ նինայի վարքը իր շարականով ու Պայանեն և Նարականի վարքով, [ինչպես նախ հմայագրերը կրկնի նս՝ կուսակրան քառանա Քրիզոր:

7. Քրիլիսի կեևտունական պամանական արիթիվ, նաագիր № 87. Մխնարուի գրչության, ՔչՔյա, գրված 1519 թ., 72 էջ, 22,5×21,5 սմ չափի: Արիթիվ է Սուրբ գործի 1324 թ.՝ Քնյովից: Բովանդակությունը «Վարք սրբոս է, որ նեքայայցված են հետևյալ վիակներն ու կրկները. 1) Փեքան (1r—12r), 2) Մարինա (12r—22r), 3) Քնթան Քաղուհի (22r—30v), 4) Քրիզոր Մուրանրատեն որդու՝ ներքոց առ Պնինայի Քաղարտին (31r—21v), 5) Արցախի Քուրթը (32r—35r), 6) Աթանաս Աղեքանեցացու՝ ի Մեկրեկեկ (36r—39r), 7) Պայան և մեքանություն կրկն (39r—50r), 8) Մարիամ Աստվածածին (50r—73r):

Հիշատակարան կամ հիշատակագրություն չունի»:

8. S—3840: Վարքագրական կրկներ յոզովանու, գրված XIX Գ., մխնարուի գրչությամբ, 139 էջ, 20×15,8 սմ չափի: Բովանդակությունը նախահան է C—12 նաագրի հետ, քառ ամենայն՝ ընդորինեկված կրկնից: Այստեղ նս գտնում ենք վկայակոչված ինչ հնավանդ քառերի յուսանցադիր քառարությունը: «Նարականի վարքը-ը (քննյուն քննյունն նախորդունն...) զնակված է 94v—100r էջերում: 136v էջում կա հետևյալ հիշատակագրությունը.

¹⁰ Նկարագրությունը տե՛ս. Եղևնի... եղևնի... լոջոլունն, է. 25, 267.

¹¹ Նկարագրությունը տե՛ս. Եղևնի... եղևնի... լոջոլունն, է. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87.

¹² Նկարագրությունը տե՛ս. Եղևնի... եղևնի... լոջոլունն, (5), է. V, 1967, 22-119—121.

զրազի արևելագիտության ինստիտուտի ձևագիրը (C—12), երևում, իհարհե, ապա է ուշ զարնրի ուղղապարտության կնիքը, բայց և ունի այնպիսի ընթերցումներ, որոնք չեն նշել A—511 ձևագրում, և որոնք, ի Արուսեանն անհրաժեշտ է համարել անկշունամուր փակագրերով լրացնելու Այս փաստը մի կազմից խոսում է հետև հրատարակության մասին, մյուս կազմից՝ C—12-ի կարևորությունը:

Լորնոսիմյանց վկայարանության ստորն արվող վրացերեն բնագիրը հրատարակելու, բնական է, նկատի առնել C—12-ի բոլոր կարևոր տարրերը ընթերցումները՝ երբեմն իրրն առգառակ, իսկ որոշ դեպքերում էլ՝ A—511-ի համեմատությամբ նախընտրելի:

Կարծում ենք, ի Արուսեանն արգարացի է վարվել՝ ուշ շրջանի ուղղապարական ընթերցումներ ավելի զրուական ընդարձակությունները չունց առնելու: Մասամբ նույն սկզբունքին հաննցինք և յինք՝ մի կողմ թողնելով A—1308 համեմատելու անհրաժեշտությունը, իսկ C—12-ից ընտրելով, ինչպես սուսցինք, կարևորները: Ինչին հասկանալի է, այս պարագան թելադրեց ի Արուսեանն հրատարակած տեքստը միջամտելու անհրաժեշտությունը: Հասակությունը լիարանելու համար, ի Արուսեանն ընտրած ձևագրացուցիչները պահեցինք նույնությամբ, նրանց ավելացնելով C-ն:

A—4, Կնիկիթիկի անվան մատագրերի ինստիտուտի A—511:

Q—Քուրախիսի պատմա-աղագրական թանգարանի № 192:

C—Անկնչարացի արևելագիտության ինստիտուտի C—12:

Լորնոսիմյանց վարքում և առնաարակ այս գրքում հրատարակվող բնագրերում ու վկայակոչություններում ստրակելուս՝ < > փակագրերով նշել ենք հրատարակիչների տառարկած վերականգնումները: Քառակուսի [ ] փակագրերում արվող վերականգնումները զբոս հեղինակին են: ի Արուսեանն որպարությունները իրրն տարրերը ընթերցում արտացույցիս զորմակ ենք ք յուցիլը:

Այսանց և հայտը բնագրերում համեմատության անվող վրացական մատագրերի նշանակալի մասի մանրամասնումները շնորհակալությամբ առացի ենք ՎՍՄԸ ԳԱ տղա. 4, Կնիկիթիկի անվան Զեապրերի ինստիտուտի տարրերությունից՝ Մատենագարանի տերին ակագ. ի. Ս. Կալիկյանի սիրալիք սմանգակությունը:

Իրրն գնագրվածատական ստեղծագործությունն ընթերցումաց վկայարանությունը հիարվի արմանի է գեղեցիկ կոչվելու²², բայց և պատմականության ու վավերականության առումով այն մերթելի չէ: Duchesne-ի ու P. Peeters-ի պես Մ. Արեղյանը ևս կարծում է, որ ընթերցումաց վկայարան-

²² ԶՄ Գեղեցիկ Երեւան, 1949, Գ, Երևան, 1985, էջ 160:

և թիվի մեջ զվար թե որևէ իրական պատմական բան լինի, բայց եթե այն, որ իրոք Վազարչապետում նահատակված են եղել հույներ, քանի որ 5-րդ դարում արդեն եղել են այնպիսի նրանց վկայարանները: Դա հապու մի դրույց է՝ վկայարանության ձևով գրված²⁴: Խառնակության փաստը պատմական իրողության նկատմամբ ինքնին վերանային է դարձնում դրույթն ամբողջությամբ: Լայոց զարկի թվականը 314-ին հաստատելուց հետո հայագետ Պ. Անանյանը վերաքննության առավ և Լոբխոբձյանց Խառնակության ժամանակի ու պարագաների ինչպիսիք²⁵: շեռնայնցի հույների փախուստն ու Լայոստան աշխարհում սպասանելու լիովին քաղաքակրթի և դատաւարական է Մարտինոսի որոք (306-ից հետո, բայց մինչև 314 թվականը), որը, Եվանջիստ Կեսարացու խոսքերով, «ժ շնութիւնս և ի բնաւարութիւնս հակապաշտօնիքս ևս միշտ»²⁶: Լեւոնաբար, այս վերջինիս ժամանակ տեղի ունեցած հայախնայելիք վարքագիծը կարող էր վերագրել Գրիգորիանոսին, որի հարուցած հայախնայելիքն ու հատարած նահատակությունները քրիստոնյա մատենագիրները սուսուցում են հիշում:

Միայն շեռնայնյանց վկայարանությանն ազդեցությամբ չէ, որ 5-րդ դարի մեր մատենագիրները խոսում են քրիստոնյա պատմիչ եղելուցից մատենագիր: Փազուստու Բուզանդը «Գաղտնա ի հայրապետացն և ի թագաւորացն պատմական անգլիները թվարկելիս հիշում է աստիճան և ի դատան Արարատեան զնախազվարան Քրիստոսի, ուր Գայիանէն և Լոբխոբձէն հային իրական հանդիպել զքրիստոնէսոսն»²⁷: Սակ դրանիս արեւազանք չէ և Փարսկացու տեղեկությունը. «Ըստ սովորութեան իրում պարսպպիտն Լայոց Վառնա տիտանիցներով այնչիւմ է Վազարչապատի Նաթաղիկն եկեղեցի տե սպա՝ իրարանելիք տեղիս նահատակելուց հուսանց...»²⁸: Վկայության փաստն ու այն պատմիչ վկայարանությունը 5-րդ դարի 30-ական թվականներին այնքան հանրապետի չէին, որ «Մուշանիկի վկայարանությանն հաշիւով իմբարզութեան հեղինակը Լոբխոբձէն ու Գայանէնի բազմա-գիմումներին նմանողությամբ է շարադրում Մուշանիկի «Ինքնախոսությունը»²⁹, ուր ազգում է. «Սո արց ի թնգ և՛ յապաշխու, որ զսուրբն Լոբխոբձն փրկեցիք ի բնութեան թագաւորին և յամթ արարեք զհայապաշտն»:

Լոբխոբձյանց հույների վկայության պատմականության ինչպիսիք այլևս կարելի է լուծված համարել, քանի որ Լոբխոբձն վանքի պարագի տակ գրուծված մատուցա-զամբարանում նորերս հայախնայելիքին պահպանելիք, անյաններովք պիտուցված մարմիններին³⁰:

²⁴ Եսե սեղում, էջ 166:

²⁵ Լ. Պազու Անանյան, Մ. Գրիգոր Լուսուրջի աննապատեան թուրանք և պարսպանք, Վենետիկ—Ս. Ղազար, 1905, էջ 178—181:

²⁶ Եսե սեղում, էջ 178:

²⁷ Փառաստի Բուզանդուց Գաղտնիքն Լայոց, Վենետիկ, 1822, էջ 47:

²⁸ Ղազարու Փարսկացու Գաղտնիքն Լայոց..., Երեւո, 1904, էջ 176:

²⁹ Տե՛ս «Տեղեկիք Լայտանիք», Ք, էջ 24—26. Հմմտ. Ի. Արարչանի Գրաս. էջ 27—28:

³⁰ Տե՛ս «Վերջինիս», 1872, Գ, էջ 3:

წამება წმიდათა რიგსაჲსი და გაიანქი და მოყვასთა
მათასა*

I და იგი მით ეამთა იღვწ^ს ვარება ცოლსა დეოკლიტიანე კვისარი, და წარყვლინსა ყოველთა მიმართ საბრძანებელთა მისთა გამოხატვარნი^ს ჭეშმარიტად მასიასა ფიცარსა ზედა, რათა ვითარცა იფოს მასიე და ქმნულკეთილობა პირისა და ხტი წარბოა^ს შეავსად^ს ქმნულკეთილობისა მისისა, ვინცა იგი იფოს, და შეეპყრან^ს იგი.

II მას ეამა პივეს^ს პიომეს ქალაქსა სანქვიობაღვ^ს ერთი ქალწულთა. განშობებულნი^ს ყოველისაგან, იესლის^ს მკამელნი, მკვდარენი და უბიწონი და წმადანი დედანი ქრისტესა მიმართ მოჩწუნენი^ს, ჩონელნი დღე და ღამე და ყოველსა ეამსა დიდებასა და ჭებასა მისცემდეს ღმერთსა, და ლოცუა მათი ესმოდა ღმრთისა და შეაწიროდა მისა მიმართ, ჩამელთა^ს მოავარსა ერგუა გაიანე, და ძებულნი მისი ასული ღმრთის მახუტათა^ს, ჩამელსა სახელი ვარქა ჩიფსამე.

III და ვითარცა მიიწინეს^ს მღვდარნი^ს იგი და შევიდეს წმიდათა მათ მუნთა სიორულსა, და ძილეს^ს ქმნულკეთილობა იგი ჩიფსამესი, დაუკრბათ^ს და დასულეს^ს შეწინებებასა^ს მას ზედა მასიასა მისისასა, გამოხატეს იგი ფიცართა^ს ზედა და^ს მიღებეს^ს წინაშე კვისარისა.

IV და ვითარცა ძილა^ს შეწინებება^ს იგი და ქმნულკეთილობა ჩიფსამესი, აღმორღუა^ს გულის-თქმებითა ტრფილუბასათა, და დასულდა^ს იგი გულის-თქმითა, და მისიეა ეამი სიბარულისა^ს და მისწრად-და გულს-მოღვინელ სიბარულით მოჩწვილისა მის^ს აღსრულებად^ს. მას ეამსა წარყვლინსა მიციქულნი ყოველსა მიმართ სოფლებსა^ს და მოაწეს^ს ყოველნივე სანქვილობითა. აწ გებულნი ადრე მოაწინეს^ს აღსრულებად სიბარულსა მას ქორწილისასა განმზიდებულნი შეფლითა^ს მით, ვითარცა წესი არნ^ს შარავანდელთა.

* *სიყვარული*. წამება წმიდათა რიგსაჲსი და გაიანქი და მოყვასთა მათასა (8 მისთა) A; წამება წმიდათა ქალწულ-მოწინეთა ჩიფსამე და გაიანქი და მოყვასთა მათასა C.

I 1 და I C 2 იფოს C 3 გამოხატვარნი 4 წარბოა AC 5 შეავსად C 6 მოყვარნი C.

II 1 პიომეს C 2 სანქვიობა C 3 განშობებელი C 4 იესლის C 5 მოჩწუნენი მოღვივნე C 6 ჩამელთა A 7 მახუტათა AC.

III 1 მიიწინეს C 2 მღვდარნი მოავარსა C 3 დაუკრბათ A; დაუკრბით C 4 და დასულესი C 5 შეწინებება შეწინებება მას ზედა A; შეწინებება C 6 მისთა C 7 ფიცარსა A 8 და A 9 და იგი C.

IV 1 ძილა A 2 შეწინებება A; შეწინებება C 3 აღმორღუა C 4 დასულდა A 5 სიბარულით AC 6 მას C 7 აღსრულებად A (ა-ბ ქმნულკეთილობა) E 8 მიღებეს C 9 მოაწინეს A, მოაწინეს C 10 მოაწინეს C 11 სოფლთა C 12 არნ C.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՌԵՎՈՒԼՅՈՒՄԵՐԻ ԵՎ ԳԱՏԱՆԻ ՌԻՆԿԱՆՑ
ՄՏՈՒՄԸ

I (§ 137) Եզ ար իսկ ժամանակներում կին էր փնտրում Գրեկզեաթա-
նա կալարը. [ևս] իր տերության քուրս կողմերը առխաակներէ վրա հա-
սակալաւի Աշգրիտ պատկերաճաննէր ուղարկեց, որպեսզի ինչպիսին էլ լինի
հասակը, երեսի զեղեցկությունը և հեքերի եկարենը՝ [պատկերին] երա
բարեանությանը համանման, ով էլ նա լինի, և տանն երան:

II (§ 138) Այդ ժամանակ Համեկն քաղաքում կույտերի մի արգելա-
վանք գտան՝ ամեն ինչից հեռացած, ընդզգնեով սեկող, զգոն ու անրիծ,
Յրիսաստի հանգեզ հազատառչյալ ու սուրբ կանաչք, որոնց զոր ու գիշեր և
ամենայն ժամ փառք ու զոջք էին հզում աստուծու: Եզ աստժած յսում էր
երանց ազոթքն ու սղարմած զտոնում երանց հանգեզ: Երանց զիտավորի
անունը Գայանն էր, իսկ երա սանը՝ աստժամապաշտանների զուտոր, որի
անունն էր Հոփսիմի:

III (§ 139) Երբ ասաչացան քանաքոզները և ժաան այս սրբոց-քաղա-
կորակների կացարանը՝ տեսան Հոփսիմիի վայելչությունը, զարժացան ու
սքանչացան նրա հասակի զեղեցկությամբ, պատկերեցին նրան առխաակների
վրա և հասցրին կայսեր առաջ:

IV (§ 140) Երբ տեսավ Հոփսիմիի զեղեցկությունն ու վայելչությունը,
մուկեկեց արփոզական ցանկությամբ և եզնորվեց քաղեանքով, ուրախու-
թյան ժամ աղեց և չերմեռանդորին փութաց Հարսանեկան ուրախություն
կատարելու: Այն ժամանակ ասաքյալներ ուղարկեց զպիի քուրս աշխարհներ
և քուրսին հրավիրեց՝ ընծայատարությամբ: Արդ, [հրավիր] ընկալանները
թող շտապեն հասնել Հարսանիքի ուրախություն կատարելու՝ պարտաաժամ
այն որինությամբ, ինչպես թաղակիրների ձեան է:

V ვითარება იხილვის შემთხვევაში იდენტურ ტერიტორიებს იგი ისარ-
 5 ეწმაცისა, რამეთუ ვითარება იგი იდენტურ ტერიტორიაზეა ტერიტორი-
 ცებზე წმინდათა მიხედვით ტერიტორია, ცხადდება მრავალ ეკონომიკურებისა
 პოვა შედეგ იგი, ვითარება საშობებს მას სავაჭარო იყო გვერდზე იგი და
 10 აქვთა დედაკაცი იგი პირველი, ვერა სხვებზე იგი შედეგ იგი ეკონომიკური
 გუთუვება იგი და მათ მიხედვით ეკონომიკური და მსახურთა დამართობა.

VI ხოლო შედეგ იგი განლაგება და ილქება ამართებულებასა, რამეთუ
 ახრებდა მას ეწმაცა, და აღადგინა დედა დიდი ეკონომიკური შედეგ
 10 დამართობა და იხილა თავისი-ცხადებულებით გამოხატულებით უსრულთა უსრულ-
 თა ოქროსათა, ცხადთა მათ ძეგლისა და კესათა და მიღწისა მას სამსა-
 ხურებელსა.

VII ხოლო ნებართვა იგი გაიანე სიწმიდათ-მართლისა მას რაიყი-
 მართობა და სხვა მოვლესობით მოიქცევა აღიქვება იგი სიწმიდისა
 და წესებისა მას მსახურებისა, მკაცრად იყენებს სიწმიდისათვის, გოლებ-
 15 დეს და ტირილეს გამოხატუების მისთვის შედეგა შიერ, იტრეოდეს, ილოც-
 ვიდეს და იხილდეს მრავალმოწყალისა დამართობაზე, რათა შეწყობს
 და იქნება იგანა განსაკუთრებისა მისგან, რომელ მოწყვეტულ იყო მათ ზედა.
 ილოცვიდეს და იტრეოდეს ესრეთ:

VIII უფალი უფალითა და დამართობა დამართობა, დამართობა სიკეთე-
 20 ნობა, დამართობა ცათა, რომელი დამკვიდრებულ ხარ წითელსა მანს შინა
 შეუბუბულსა, რომელმან განამტკიცენ ყოველი სიტყვითა შენითა, რომელ-
 მან შექმენ ცხად და შეწყობა და ყოველი სიკეთელი მათი, რომელმან
 შექმენ ცხად მიწისაგან და გონებრივად დაადგინე იგი ყოველსა ბრძანასა
 ზედა, და შექმენ ყოველითა, რომელი განსაკუთრებულ შენა.

IX შემეწიერ იყენებ, უფალი, ღმერთსა ამას შინა, რომელი გუბრ-
 25 ძაეს ზედა, რათა ესრეთ მტერსა მას და ზოგელისა ეწმაცისა,
 რათა სიკეთელი შენი, უფალი, იდიდოს და რქა ეკონომიკურისა შენისა
 ამაღლდეს, რათა ზედა შეიფ ვიყენებ სსრუფელოსა შენსა მტერებისა
 შენისა დამართობითა და შენ მოაკლდები ზეთი სანთელია ზედა და
 30 ნებეცა და მტრებისა სიწმიდისა სარწმუნოებით აღიქვებისა სიწმიდისა
 ზედასანი, და ნებეცა გვეყვების ბნელი იგი დამამბელებელი და წარმეყვ-
 დელი განათლებულია გზათა ზედა, და ნებეცა ვირდიამეყვებ ფერქანი
 ზედანი ბრწინვალებათაგან აღადგინა შენითა, და ნებეცა დამამბელებანი გუ-
 განი თუღათა ზედასანი ხილვისაგან მღვდარებისა და ბრწინვალებისა

V 1 იხილეს C 2 ზედასანი A: ზედასანი C 3 ეკონომიკურებისა ეწმაცისა C 4 სხვათა
 ზედა C 5 გვერდზე A: ახლა C 6 პირველი C 7 ეკონომიკური C 8 სხვა C

VI 1 განლაგება C 2 ილქება C 3 კესათა A

VII 1 რაიყი-მართობისა C 2 აღადგინა C 3 მრავალმოწყალისა დამართობა C 4 სიწმიდისა A (ა-ბ ქრო-
 ჟანკანად 1) 5 მრავალმოწყალისაგან დამართობა C 6 რომელი C

VIII 1 სიწმიდათ-მართობისა C 2 დამართობა C 3 შინა C 4 ბრძანასა A: ბრძანა C 5 + შენ C
 6 ახლა A

IX 1 მას მტერსა C 2 ზოგელისა A 3 ეწმაცისა მტერისა C 4 შენისა AC 5 შენისა
 A (ა-ბ ა-ბ) 6 შენითა A (ა-ბ იყენებ 1) 7 განათა A

V (§ 141) Քաշակերպները տեսան սատանայի գաղտակիչ նետերը, որ [ևս] սազորութիւն սին ճանակ նետել զնւի Քրիստոսի սրբերը, [Իսկ աշ-
ժըմ] բացիկրաց էլ շարի քործիք գրտով Քաղազորին: Ընչդեռ որ զբախտում
անդրաժար էր սեք և ժուրեցեցեց ասաչին կնոջը, աշուգն էլ այժմ այս շար
Քաղազուրը երեսի վաճանակ էր, և [սասանակ] երակով էր կովում եկեղե-
քների ու աստվածապաշտների հետ:

VI (§ 142) Ըսկ Քաղազորը հայրտացավ ու լքվեց ամբարտաճանու-
թյամբ, քանի որ երան հրահրում էր սատանան, և մեծ հալածանք սկսեց
աստե՛ն եկեղեցիների հանդեպ, ու անշուշտ, անարժան սովորեն, սին փայտե-
զնն և քարեզնն պատկերների և պիղծ պաշտաման երկրպագութիւն կամե-
ցավ:

VII (§ 143) Մինչդեռ երանելին այն Փայտեն, իր սրբատուն շոփութմեր
և այլ ճակրիմների հետ հիշեց սրբութիւն և ծեսերի պաշտաման այն ուխտը,
զգաստացած ի սրբութիւն՝ ուղբում ու լալիս էին Քաղազորի կողմից իրենց
պատկերման համար, Քախանեում, աչսթում ու խնդրում էին ամենազուժ
աստուծու, սրպեպի սկնի և փրկի իրենց այդ փորձութիւնից, որ հասնէ էր
երակց: Ազոթում էին և ստում աշուգն:

VIII (§ 144) ԵՏեր անրանց և աստված աստվածաց, աստված հովիտե-
նական, աստված երկնից, որ բնակված ճս անճառ լույսի մեջ, որդ հաստա-
տեցիք ամենայն ինչ քո Բանով, որդ արարեցիք երկնից և երկիր ու երանց
ամենայն զարդ, որդ ստեղծեցիք ժարգուն հոշից և բանական զարեթիք երան
ոչ էրկրի վրա և սգնական կզար բուստին, ովքեր ի քեզ հուսացին:

IX (§ 145) Մեր զեմ կովող այս նեղութիւն մեջ, տեր, սգնիր և մեզ,
որպեպի հաղթենք թշնամուն և սատանայի խորգավանքին, սրպեպի քո
անուր, տեր, փառաճործի, և քարնրանա քո եկեղեցու կոչուրը, սրպեպի
մենց արժանանանք քո արքայութիւնը՝ քո պատկիրանը պահելով: Քոզ
լպակասի մեր լպակերների ձեթը և ոչ էլ հանկուն մեր հաճատով ուխտի
սրբութիւն ճրագները, և ոչ էլ հասնի մեզ մթամտեղ ու մեր լուսաճոր նա-
նապարհները կործանող խաճարը, և ոչ էլ սալթարն մեր ոտները քո լու-

ჰუმბარტებისა შენისა, და ნემცა⁸ აღსკრებს მფრინველი თესლსა მას ცხორებისასა, რომელ დასთესა ჩვენ შიხის ძემან შენთან შილოდ ში-
ბილმან უფალმან ჩვენმან⁹ იესუ ქრისტემან, და ნემცა მიგვრებს მღვ-
ძარბასა წმიდისა ამის სამწყსოასა შენისას განდგომილი იგი, და ნემ-
ცა მიგვრატებს კრასა სამწყსოად შენით აღიქმულთა ამითგან ვან-
მარყუნელი იგი მგელი¹⁰, რამეთუ ვართ სამწყსონი სამოციქულოასა გლე-
სისა წმიდისანი*.

X უფალი ღმერთი ჩვენი, რომელმან მოაგონე შილოდ ში-
ბილი ძე შენი, რომელი მოვიდა და განავსნა ყოველი ცის-კედნი სე-
ლითა მცენიერებისათა, რათა ყოველთა ერებნა სახელი ძარბელ,
რომელი განმითარგმანების ღმრთის-შილდელ, და ჩვენ გვეცმა¹¹, რამე-
თუ იქნა¹²: დაღათუ გვეყნიდენ¹³ თქვენ ქალაქითი-ქალაქად, ვერ დაას-
რულოთ ქალაქები ძარბელისა მოსლევამდე ჩემდა.*

XI და აწ, უფალო, მოგვხედენ ჩვენ, რომელნი გვედრებთი შენ,
რათა არა შევიფინეთ უშეყოლებითი და ბილწებითა წარმართათათა,
და ნუ მისცემ განმარყუნელად სიწმიდესა ჩვენსა რისკობთებრ, რომელ-
ნი¹⁴ შეტებნულ¹⁵ არიან ძალდათგან უფლისკმითა; და ნუ მისცემ მარგა-
ლიტსა ამის სიქალწულისასა დეტებნად ღირთა; და ნემცა წარგებრდების
სისახატებნად წყალოთ მრავალითა¹⁶, და ნემცა შემსულეს ჩვენ ქარი იგი
მისხალად შევლი; და ნემცა შეძრავს¹⁷ სიძირეულსა წმიდისა გლეწითი-
სასა, რომელი მრავალთა მართალთა აღიშენეს ზედა ლოდსა მის მყარსა,
რომლისა თვე აღსრულდეს იქმნი უფალი ჩვენი იესუ ქრისტე გარყუე-
ბითი შით და სისძლეთა დათხეებითა შით სიკუდილითა¹⁸ და აღდგომითა
და ამსილებითა შით ზეცად, და დაქდობითა შით მარყუნით ღმერთე-
ბისა შენისა, რომელი-იგი წინავე იყო შენ თან*.

XII და აწ, უფალო, მოიბილე ზეცათ სიწმიდისა შენისაგან, და ნემ-
ცა ვიყოვეით ვითარცა სახლი იგი, რომელი ქრმისა¹⁹ ზედა დაშენებულ²⁰
იყო, რომელსა ვითარცა²¹ ეცნეს ქარნი,²² და იყო დაყვანა იგი
შისა დიდ. არამედ განმამტკიცენ ჩვენ ჰუმბარტებითა და სახარებითა
შით მშვედობისათა, და მიძლიდე ჩვენ ნებითა შენითა, და ღირს მვეენ
ჩვენ ზეთითა შით თანა ქალწულთა, რომელითანი არა დაეშრტეს²³ სათელნი
მათნი ქორწილისა შის, და დაშენა ვითარცა დღისი გრძლოდგ გამობრწყ-
ინებებსა ჩვენ ზედა პარსისა შენისასა დიდებითა, დამიფარენ ჩვენ სა-
ფარველსა დრთეთა შენისასა, რათა ჩვენცა ღირს ვიქმნეთ²⁴ მიწეწმიად
განსასლენებელსა ნებისა შენისასა, და ღირს მვეენ ჩვენ, რათა შევსლეთ
სათრეული სიწმინსა და რათა მოვიღოთ გვრგვნი²⁵ დღესსა მას მართლისა
საწყელობისა შენისასა, რაგანს გამოიჩნდე დიდებით*.

⁸ ნემცა A ⁹ უფალმან ჩვენმან C ¹⁰ მგელი A (ა.ბ. მარტოქსებანი.ბ. ნემცა იგი გამოყ-
რული C.

X ¹ გვეცმა A; გვეცმა C ² ჩემთუ იქნა C ³ გვეცნენ C.

XI ¹ რომელმან (არა) C ² შეტებნულ C ³ მრავალითა AC ⁴ შეძრავს C ⁵ შით სიკუდილითი
შისიკუდილითა A.

XII ¹ ქრმისა A; ქრმისა C ² დაშენებულ დიდებულ C ³ ვითარცა C ⁴ და C
⁵ დაშრტეს C ⁶ ეცნენ C ⁷ გვრგვნი C.

առողջ շահիղներէց, և ոչ էլ կուրանան մեր աշքերի բիբերը՝ աքթնութիւնն ու թո պայտառ էլմարտութիւնը տեսնելուց, և ոչ էլ հազար ժողովի կենաց այն սերմը, որ մեր մէջ ցաննց միանին որդիդ՝ տերն մեր շխտա Քրիստոսը, և ոչ էլ ապաստամբը մեզանից ասնի թո հոտի սուրբ զգաստութիւնը, և ոչ էլ թո ուխտայալ հոտի գառնի հափշտակի սպականիչ գալլը, քանի որ հոտ ենք առաքելական սրբազան եկեղեցու:

X (Յ 146) մեր ստաղծած մեր, առաքող թո միանին որդուն, որը կեղծ ու ոչ արեկերցը լցրեց իմաստութիւն հագով, որպեսզի ամենը ծորայել անունով կուզի, որ մեկնարանելում է՝ աստվածասեռ Եզ մենք լսեցինք, որովհետև ասաց. «Քիզկու հայածնացնն զմեզ քաղաքէ ի քաղաք՝ ոչ կարասւնք սպատել զքաղաքս ծորայելի ցգալն իմուս»:

XI (Յ 147) Եզ արդ, տե՛ր, ինչախր մեզ՝ քեզ ազալուցներես, որ լանարզ-վենք հեթանոսների անհավատութիւնմբ ու պղծութիւնմբ: Եզ մի՛ սուր խառնակութիւն մեր սրբութիւնը՝ իբրն անառակների, որոնք վարակված են անմիտ շնորհք, մի՛ սուր կուսութիւն մարգարեաց խոզերին կծուածան, և ոչ էլ հեզուգիտը բազում ջրերի սաստիկութիւնը մեր հանգեղ, և թող ոչ էլ հարի մեզ զսուրբն հոգմբ, և ոչ էլ շարժիչ սուրբ եկեղեցու հիմքը, որ բազում արգարենք շինեցին հաստատ վեմի վրա, իսկ դուրս ավարտին մեր տեր շխտա Քրիստոսը եղավ մարգեղացմամբ ու արլան մաճացու հեղմամբ, հարութիւնմբ ու համբարձմամբ գիպի երկինք, ստաղծութիւնդ աչ կոզմբ նստելով, որը և առաջ իսկ քեզ մտա էր:

XII (Յ 148) Եզ արդ, տե՛ր, հայի՛ր երկնի թո սրբութիւնից, և լցունանք այն տան պես, որը ազաղի վրա էր կառուցված, [իսկ] երբ հոգմերը դիպան՝ խորտակվեց. և մեծ էր նրա աչք փլուզումը: Այլ հաստատի՛ր մեզ ճշմարտութիւնը ու խաղաղութիւն Ավետարանով և առաքելորդի մեզ ըստ թո կամքի, արժանի արա մեզ այն հինգ կույտերի հետ, որոնք մտա շանգեցին հարսանեկան իրենց նրազները, և գիշերն իբրն ցերեկվա՝ հզի՛ր մեզ վրա հառապայթումով՝ երեսից փառքով: Պահպանի՛ր մեզ թո թեների հովանու ասկ, որպեսզի մենք էլ արժանանանք հասնելու թո կամքի հանգրվանին, և արժան արա մեզ, որ ըմպենք նահատակութիւն բաժանիչ, որպեսզի թո արգար զատատանի որը պատկ անենք, երբ հայանվես փառքով:

* Հմմտ. Մատթ. Ժ, 33:

XIII և ամեն Տեղեցումը Մեծապ զոյ զայնք և ի յայնք ընթրով-
 քերելուս յա յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 5 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 10 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 15 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 20 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 25 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք

XIV և ամեն Տեղեցումը Մեծապ զոյ զայնք և ի յայնք ընթրով-
 քերելուս յա յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 5 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 10 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 15 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 20 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք
 25 Ետերեսն ին յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք յայնք

XIII 1 ընթրուս C 2 ընթր C 3 ընթր C 4 ընթր A (2-3 ընթրուսներ 4) 4
 5 AC (2-3 ընթրուս 4) 5 ընթրուս A; (2-3 ընթրուսներ 4) 6 ընթրուս C 7 ընթրուս
 A (2-3 ընթրուս 4) 8 ընթր C 9 ընթրուս A; ընթրուս C 10 ընթրուսներ 10
 11 ընթր C 12 ընթրուս C 13 ընթրուս C 14 ընթրուս C 15 ընթրուս A
 16 ընթրուս A; ընթրուս C.

XIV 1 ընթրուս C 2 ընթրուս AC 3 ընթրուս ընթրուս C 4 ընթրուսներ AC (2-3
 ընթրուս 4) 5 ընթրուս C 6 ընթրուս C 7 ընթրուս A (2-3 ընթրուս 4).

XIII (§ 143) Այնուհետև սուրբն այն Գայանն և Հարիսիմն, պարզեցուստեղով ընկերներով հանդերև, փախուսական համալս ընկան, որպեսզի իրենց անըստ անարատ պահեն այն պիղծներից ու շարերից, այն սնորհն [մեզա]թաթախներից, որպեսզի առավել հասան զպի հավիանեական կյանքը՝ զկանկերի մաս, որոնց պսակ ընդունելու արժանի եղան, որպեսզի փրկվեն պատրաստված տանջանքներից և [տիրոջ] աշակերտյան գանձողների հետ [յիներու] արժանանան, որոնց համար անթառամ պտակներ են խոստացված, զարգարած՝ այն հինգ կույսերի հետ, բարի գործով շուսավորյալ՝ զբարեի զայելլության մեջ, հավիանեական փեսայի մաս՝ արգարների հանրաժողովում, Աքրահամի զրկում՝ ուրտիությունից անպակասների հետ, որպեսզի մտնակից յիենն, ինչպես տերն սասց, թե շիր թողչէ զքնակութիւն իւր վասն անուան իմոյ՝ ի միւս [անգամ] պաշտեան իմում զհնանա շարտեանեական ժառանգեցուցից նմա»:

XII թե անցավոր կենաց մահվանից ենք փախչում, այլ այն սնորհն անարգումից, ոչ թե մեր մարմինները տանջանքի լճաններու [համար], այլ որպեսզի շարտեղծի մեր սրբությունը և որպեսզի մեր հոգիները սրբությամբ ու առանց աղտեղության պահենք այդ սնորհն ու պիղծ, անարգող մարգուց: Ուտի մեր անը հանձնում ենք կեղության ու տանջանքի, կապանքի ու մահվան՝ հանուն մեր տիրոջ, որպեսզի արգարության պսակ անենք: Այդու՝ թողեմ ենք այս երկիրը, ուր ծնվեցինք, ինչք, ունեցվածքներն ու մեր մերձավորներին, ստե՛մանիցներին՝ տիրոջ խոսքին համալստասխան, որ սասց առաջայններին՝ որպես բարության շարտարանքով այն զղոնների հետ կարգվածներին, որպեսզի աստծուն անսկենք:

XIV (§ 150) Այն ժամանակ ուղևորվեցին և եկան Հասան Հայոց երկիրը՝ Արարատ աշխարհ, Վաղարշապատ քաղաքը, որ Նորաքաղաք են կոչում, հայոց թագավորների հետաձայրը: Մտան ու կենում էին այն հեմաններում, որոնք գտնվում էին այգեստանի մեջ՝ արևելյան կողմում: Կերակրվում էին այդ քաղաքի զճանապարհներից գնածով և իրենց հետ ույին շուկներն, բայց մեկը նրանցից ապակնործ էր և ապակի ուլուքներ էր պատրաստում ու հայթայթում նրանց՝ օրվա ունեկով:

* Հժժ. Մատ. ԺԹ, 22—23:

XV მას ემაა არა მცირედ რაა ამბობი აქნა სიყველას მას თინათსა, ადგილად-ადგილად შებეგებლნი წარყვინსი, მოციქულნი თრდატ შეფისანი, და შეწმინტეს მოციქულნი ნორქალაქსა, და ვითარცა მოუწყეს წიგნი, მოიღეს ზღუდა მათთაგან სიბარძლით, რომელსა წეროდ
 5 იყო ესრეთ:

XVI „უძლეული დიოკლიტანე კეთიარი სიყვარულსა მისსა და სიყვარულსა მოღვაწისა ჩემსა თრდატს ვეკითხვი“

XVII „უწყებულ იყავი, მისი, ძუარისა მისთვის, რომელ შევედებოხვი ვისა ჩემსა მართლს მიეძღვისა ამის ნათესავისა ქრისტანეთისასა, რომელთა ყოველსა ემაა გინებულ არს უფლებამ ზენის მათ გამო და არა თუ სიმტკიცე (!) რაამე არს მათ თანა, რამეთუ იგინი მომკვდიარსა ვისმე ჭყარცულელსა მსახურებენ და ძელსა თაყვანის-სცემენ და ძულთა მკვდიართისა მსახურებენ, და თვისი სიყვდილი არად შეურაცხიეს ღმრთისა მათისათვის, არამედ დადებად და პატივად შეურაცხიეს, და ზენითა ამათგან სამართალითა განწირებულ არიან, რამეთუ წინათა მათ მანათა ჩვენთა მუყეთა მოაწიეს, და მატყლის ჩვენნი დაბრველდეს, და იგინი არა შეშინდეს სიყვდილისაგან, და შეკთობად არიან ეკლესა ჰერაბასა¹² ერთისა ჭყარცულელისასა და უფლებასა ამის შეურაცხ-სყოფენ და ღმრთთა ამით მსახურებასა არა თვის-იდებენ“.

XVIII „და დიდი ნათელი მზე და მათიარე და ბრწყინვალენი ვარსკვლავნი ღმერთად არად შეურაცხიან და დაბადებულთ ზადიან და იტყვან, ვითარმედ შევეწმიან იგინა ჭყარცულელსა მისო, და სიყვდილი ყოველი მოციქულსა და მსახურებამა ღმრთთაა დააქუდნეს, ეადრებდეს ცოლინი ქმართაგან და ქმარნი ცოლთაგან ცოცხლე ვანწორეს, დღათუ პირად-პირადი ტანჯვამ მათ ზედა მოაწიებთ, უფროსდა განმტკიცნებან ქრისტანეთობასა ზედა, დაღათუ შინა დიდი მათ ზედა მოაწივ, დათხუამან სისხლითა მათთანა მრავალნი მათ თანა შეაქურნა.

XIX „და უფროსად ესე გიყვრდინ, რამეთუ ქალსაბლისი ზენი ქმულკეთილის, რომელი ზრდილ იყო მათ თანა, და მანდა მისი ცოლუ-მაა, და იგიცა მი-ვე-იციეს და წარიყვანეს, და არა შეშინეს, რათამცა აღსარულეს ნება მყოფისა, და თქმულნი ზენი შეურაცხ-ვნეს, არამედ უფროსდა ილიქუმისა მათისათვის პოღწოდ და სამკველად შეპარაცხეს და დღეამტკობთერთა წარაყვანეს და მოიკლბოდეს უფლებასა მათსა ზენსა“.

XV 1 არა A 2 რაა C 3 მათგან C.

XVI 1 სიყვარულსა C 2 ზენისა C.

XVII 1 იყავი A 2 ძუარისა C 3 მოიღეს A; შევედებოხვი C 4 ზედა 2 5 ქრისტანეთისა AC 6 იყო A 7 და ძელსა მსახურებენ C 8 მათისათვის მათის თანი C 9 შეურაცხიეს C 10 დაბრველდეს C 11 ჰერაბასა A; ჰერაბასა C.

XVIII 1 არა C 2 მათგან C 3 მოქუბ C 4 დიადრეს C 5 ეადრებდეს ვითარცა (ვინ) C 6 და ქმარნი ცოლთაგან C 7 მოაწიებთ C 8 მათ თანი მათ A.

XIX 1 ცოლთა C 2 მოციქულს C 3 ზენისა AC 4 ზენი C 5 დაუბრველდებოდა C 6 უფლებასა A.

XV (§ 151) Այդ ժամանակ ոչ սակավ ինչ շփոթ եղավ Հունաց աշխարհում, [կայսրը] այն ու այնպեղ որեւորներ ուղարկեց, գնացաններ՝ Տրդատ Քաղաքի մաս: Գնացանները [Նրան] հանդիպեցին նորաքաղաքում: Ըզ նրա մտադեղին հրովարանել՝ սիրախոթյամբ առան նրանց ձեռքերից, որի մէջ որված էր այսպես.

XVI (§ 152) «Անհազ՞ կայսր Գրեկգետիանես, իմ սիրելի եղբայր և գահինց Տրդատին սպասյն իմ հղում.

XVII (§ 153) Տեղյակ եղիր, եղբա՛ւր, այն շարությանց, որ միշտ գայիս է մեզ քրիստոնյաների մուար ցեղից, քանի որ մեր տնորութունն ամենայն ժամ պարսավյալ է նրանց կողմից, և ոչ իսկ նրանց մաս որևէ համառության՝ կա, քանի որ նրանց ո՛վ խուչյալ մահացածի են պաշտում, փայտի-երկրպագում ու մոռյաների ուղորներ պաշտում: Իսկ իրենց մահը առ ոչինչ են համարում՝ հակուն իրենց աստծո, այլև փառք ու պատիվ են համարում: Նրանց հեռացած են մեր օրներեծրից, ուստի մեր նախնի հայր Քաղաքներին գտնուցրին: Մեր սրբըը թթացան, և նրանք չլսխեցան մեանելուց: Մի խաշված հրեայի հետքով են մուտրվել և արժամարտում են այս տնորութունն ու [մեր] առավանները պաշտելուն լին ենթարկվում:

XVIII (§ 154) Մեծ լույս սրեց, լուսինն ու պայծառ աստղերը ոչինչ առաված են համարում, ստեղծված կուլում և ասում, թե խայյալն է նրանց արարել:

Ողջ աշխարհը զարմի բերին և առավաններին պաշտելը դադարեցրին, նույնիսկ կանանց ամուսիններից և ամուսիններին կանանցից կենդանության որով բաժանեցին: Քնպծա անասի-անասի ասնյանք Հասցրինք նրանց, [բայց] առավել ևս հաստատվում են քրիստոսեւեթրան հանցույ. թեկուզ նրանց զնրաբերմամբ մեծ արժավիրք գործադրեցի, [սակայն] զրանց արյան Հեղեղամբ շատերին նրանց [կողմը] զարեւեց:

XIX (§ 155) Եվ առավել այսու զարմացիր, թե մեր զեղեցիկ ասնու օրերորդին, որ նրանց անկանկիրքն էր և որին կեության էի ուզում, նրան նա զարմի բերին ու սարան: Ըզ յարսեցին նրանց՝ զոնե Քաղաքի կամքը կատարելու, իմ ասանները [ու միայն] արժամարտեցին, այլև զնա ավելին՝ իրենց ուխտի համար պիզով ու զարշելի համարեցին և գայազով հանգերմ սարան ու փախան քա տնորութունց:

* Քնպցում՝ հաստատութուն:

XX აწ გულს-იფინე, მათ სემი, და სიდაცა იყვნენ, მოძინებ⁸ და მისთანა იგი დედამძებთარით სიკვდილით აღსარულენ, და შვე-
ნებრა⁸ იგი და მისებრ არა ყოფილა ზებდაცე მოაქცეთ. ეკუთვით არა და
შენა რაჲს სანთი განხდეს ქმნულკეთილობას იგი მისა, შერდა სკმბარ
8 იყან, რამეთუ არიან ამოცა მსგავსად ქმნულკეთილობისა მისისა შობის
დრობისა⁸.

XXI და ვითარცა წარბიეთა ბრუერტავი⁸ იგი, ბრძანებთა მისცა
მუცქს დადითა სსტიკებითა მერხვისაათ⁸, რათა ყოველია ადგილია,
ეფლებსა მისისათა მწარედ ეძებდენ. მოცქელნი წარავლენსა ადგი-
10 ლად-ადგილად, რათა ვითარცა პოვინ⁸ იტრე მოაწიონ მისა⁸ და
რომელნ მთვინ⁸ მწა და პატრესა დიდსა აღუთქმნია.

XXII და ვიდრე-იგი ძებნა იყო მათთვის სოფელსა მას საზღვრათა-საზ-
ღვარად⁸ წმიდან⁸ იგი მოსირულ იყვნეს და დამალულ სყოფელსა მას
მეფეთასა, დამალულ მისევე მეფისავენი ეილენგა⁸ ქალქსა, და შემეგო-
15 მად მეთრეფითა დღეთა ამოვნეს და გამოინდეს⁸.

XXIII რამეთუ არა ეცხობდი დამალვად ჭეშმარიტთა მათ მქნეთა მო-
წამეთ⁸, და არცა სანიღვისა მას დიდგონსა. ჭეშუ⁸ ჭეშირს, და არცა
დაფარვად არადილსა ქვეშე⁸ ვარდართლეთა მათ სასაწესებლეთ⁸ შინა
არამედ ზედა ოქროსა სასართლეთ⁸ შექცელნი, და ოქროსა სასართლ-
20 თა⁸ ზეთის სიბიბისასა და სურველებსასა: სარწმუნოებითა და სმართ-
ლათა აღჭერვილნი, ნათლთა ბრწყინვალედ გამოჩინებულნი, ვითარცა-
იგი წინაცე აღოცხდეს, და ვითარცა-იგი უფალმან ბრქუა თვითა მათ
მოუფარეთა, რათა „მეფეილენ სკმეთა თქვენთა კეთილთა და ადიდებ-
დენ მამისა თქვენსა ზეცათისა“.

XXIV ხბილეთა აწ, რამეთუ კეთილს-მოქმედნი ჭეშმარიტმან ძემან
ღმრთისამან არა იხებენ⁸ თინამედრ-ყოფად სასვედრებელსა თვსისა თვსნი
იგი მოვლარენი და მსაბურნი⁸ რომელ ბუნებთ ძე არს, ადრე-ადრე მათ-
ზიღნის მისა⁸ თვსნი იგი მეწებისა დამმარტველნი, ვარსა ვინარბავთ⁸ ხო-
ლი მცენებთა მისთა, და ვითარცა მარგალიტნი პატარისანი გამოქრნულთ,
სებარლთთ შივსწრაფით განმზადებულსა⁸ პატარსა⁸ მას საშეფრთსა ს-
30 სურველთა შინი და⁸ გამოქრნულთ⁸ აქცა პატარისანი ბრწყინვალედ წარ-
მართთა ამას სოფელსა სომეფთისასა, რომელთა დიდებთა და ღმრთის-
მსაბურებისა წილ აღუცხებენ⁸ სოფელი ესე კრებეთთა.

XX I სიდაც C 2 მოძინებ C სიკვდილითა C 4 შვენებრა A: შვენებრა C 5 მოაქცე A
8 შობის დრობისათა C

XXI I მწიგნობრობა წიგნი C 2 მერხვისათა A: მერხვისათა C 3 მოვინ C 4 მისა C
8 მთვინ C

XXII I ძებნა C 2 საზღვრათა C 3 წმიდან⁸ წინა(1) C 4 სიდაც C 5 ეილენგა C 8 გამო-
ინდეს C

XXIII I მოწამეთა A 2 ჭეშუ A: ჭეშუ C 3 ჭეშირს (1) A 4 სასწესებლო C 5 სასართ-
ლთა C 6 მეფეთასა: სასართლთა C 7 სურველებსა C

XXIV I ხბილეთა Q: ხბილთა C 2 მოძინებ Q 3 მისა CQ 4 გამოქრნულთ C 5 გან-
მზადებულთ C 6 პატარსა Q: პატარისანი C (2-5 ქრისტანგული⁸ A იყვნენ C) 7 საშეფრ-
თსა: და გამოქრნულთ C-ით პატარსა ჭეშუ⁸ 8 გამოქრნულთ CQ 9 სომეფთისათა C 10 აღუ-
ცხებ Q

XX (§ 156) Արգ. շանայի՞ր, կարայր իմ, և սրտեզ էլ լինեն՝ գոխր ու կրա հետ ճաղակներն, դաշակով հանգերն, ճաշեան հանձնիր, իսկ այն գեղեցիկն և անձմունին վճարանն ինն ճառ հասցրու նքն ու, և թեզ համար հաւա կիզա կրա զգաւանաւթյունը՝ թեզ պահիր, շանդի հունա[ստան]ցիկեցի՞ մեզ կրա զգաւանաւթյանը նման ու ոք չգտեղեցու:

XXI (§ 157) Երբ կարգաց այդ հրովարտանք, Քաղաքորդ պատվիրանն ձեռ ստանալով ճամբ հրաման արևելեց, որպեսզի կրա անության թուր անգերով փութով սրեննն: Տեղ առ տեղ զհասաններ ուղարկեցին, որ գտնելուս պէ՛ շուտ թիւնն կրա ճառ, իսկ ով գտնի՞ պարգև ու մեծ պատիվ էր խոստանում կրան:

XXII (§ 158) Մինչ կրանց սրենում էին այդ աշխարհի սահմանեց-սահման, որքերք կնիւ և Քաղաքիւ էին Քաղաքորդերի կոտորում, Քաղաքիւ հնեց Քաղաքորդից՝ Պաղարշապատ քաղաքում: Սակով արեւ անց՝ գտնեղեցին ու հարանեղեցին:

XXIII (§ 159) Այդ նշմարիտ արի վհաներին պետք չկար Քաղաքիւ, և ու էլ նրաք զրգանի սակ գնել, և ու էլ՝ հնձաններում պահեցնորի սովորի սակ ձանկել, այլն [պատշաճ էր] ունի աշտանակներ զրա գնել զարդարուն, իսկ ունի նրաքարանկերը՝ մեքը պարարտ և անուշաւոտ, հովասով ու արգաւթյամբ ստամ, շուտով պայծառ երևելիք, ինչպէս որ ստալ իսկ ազոթում էին և ինչպէս որ անրն ասաց իր սիրելիներին, թէ շեցունն զգործս մեր քարիս, և փաստարեցին զհայր մեր որ յերկինս էս՞:

XXIV (§ 160) Տեսնում էք արգ, որ աստու նշմարիտ որպէն քարի գործաղերին՝ շուտաշի սիրելիներին ու ծառաներին, չի գարում համարեակ աննի իր ծառանգության: Որ քնությամբ որդի է՝ իր պատվիրակապաններին զողջապակի իր հասկություններն է ճատուցում, թայց միայն պահպանեց կրա պատվիրանները և իրեն պատվաւոր մարգարեանի հայտ անկեք, որախությամբ անուպարենց կրա արքայության մեջ պատրաստոված անբուկական պատվի և ուստեզ էլ ցուցարեղեց մեզ [որպես] պայծառ պատվականներ՝ այս հիթանաների Հայաստան աշխարհում, սրանք փաստորության ու ստովածապաշտության փոխորեն այս աշխարհը լցրել են կուրեղբով:

* Բուսի՞ փոսթիւններ:

** Մասք. 3, 16.

XXV და იბოუნეს იგინი სასწინებლეთა მათ შინა, შორის ვერაქოვანსა მას, ჩამეთუ ვითარცა მოიწია პროვარტაჲთ იგი დიდისა მის კურთხისა სომეხთად, თრდატ მეფისა, არა მკობელ რაჲ<მე> აღრეჲთ იგი შორის სომეხთა, ჩამეთუ სვედეს უოველთა გზათა და მუბოძათა და ვოველთა ადგილთა. და იბოლა ენამუ ერთმან და უბარა მათთვის.

XXVI და ვითარცა იბოუნეს, ორ დღე ღირსიანი შოაღვანესქ და სვედეს მკურებლეთა ერთთა მათ მუნვე, სადაცა იგი იბოუნეს. და შემდგომად სამისა დღისა ჰამსავი იგი განმარადღებოდა, და მიესმა ვოველთა; განათქუროდა შეუნიერება იგი და ქმულკეთილობაჲ იგი ჩივისისესა, და იარყოვეს ურაკანაჩიკნი შათნი და კაცო-კაცელისა თანა დაკურეხა იქმებოდა.

XXVII და ბილვასა მას კეთილისაა მიკრებოდა სამარველ დიდი, და მოავართა შათგანი იგიცა ერთიერისა ქედებოდა და სრბათ მივიდოდეს ბილვად სიკეთისა მისისა, და აზნურნი იგი აღრეულად გლბითურთ ეტრებოდეს და დასდებდეს ერთიერთისა დასულებითა სიკეთისა, განებსაჲთა შეუთომილი იგი და აღმღრეულ <ნი> გულს-თქ <უ> შითა ზედულებსა საბისა წარმართთასა.

XXVIII ბოლო ნეტართა მათ ვითარცა იბოუნეს უგუნურება იგი ვითლის-მოძულეთა მათ კაცთა, ცრულ-სავსედ და მოღინებთ აღიმკრეს ჯეღნი შათნი ზეცად და იბოუნეს ქანასა ყოველისა მკურებლისაგან, ვითარცა წინასა მას ვამსა განართნი იგინი უშეულოთა მის და ბილვისა და უკუთრისაგან და შეგინებულებისაგან წარმართთასა, რაათა მარვე სუფა ძლევა და განამტაცეს იგინი სარწმუნოებითა, და დაკუნეს იგინი და ძმენს ჰედვანასა სირცხულისითუხ უგუნურთა მათ შილ-ველთასა და შათთსა...

XXIX... რომელი-იგი შინაგან იყუნეს მეფისანი, რაათა არა იბოლონ შეუნიერება იგი და ქმულკეთილობაჲ და რაათა არა უბარას წინამე მეფისა და მკრმესა დღესა, ვითარცა განთენებოდა, ბრძანება გამოვდა მეფისა მისგან, რაათა ნეტარი იგი ჩივისამე აღრე-აღრე შეიფანონ სა-მეფოდ და წმიდა ვითენ უბიწოთ მოუღსებითურთ მუნვე დამარხნენ.

XXV 1 სწინებლთა C; სანწინებლთა Q 2 მათ Q 3 პროვარტა Q (ზ-ბ იაფიად 4); მესი C 4 სომეხთა C 5 რაჲ Q რა C 6 აღრეჲთ C; აღრე Q (ზ-ბ იაფიად 1).

XXVI 1 ბილვას C 2 მათ Q 3 ქმულკეთილობა C; ქმულკეთილობა Q 4 იბოუნეს Q 5 თანი Q.

XXVII 1 დიდესა Q 2 იგი Q 3 მისა Q 4 და სვედეს Q 5 განებსა C Q 6 იგი Q 7 აღმღრეულ C; აღმღრეულ Q 8 წარმართთა C; წარმართთა Q.

XXVIII 1 უბოუნებთა Q 2 უშეულოთა Q; ცხელითა C 3 განამტაცეს Q 4 დიუნეს C Q 5 იგინი თუნი ურანი C Q (ზ-ბ ქრე-ქრეზიანი 1) 6 აღმღრე ქარქოვთ ს.

XXIX 1 იგი C 2 ქმულკეთილობა Q 3 სუფა Q 4 მკრმესა მესამე Q 5 განთენებო და C 6 იგი Q 7 უბიწოდ Q 8 დამარხნა Q.

XXV (§ 161) Երանց գտան Հնձաններում՝ այգիտանի մեջ, որովհետև կրք մեծ կայսր Հրովարտակը հասավ Հայաստան՝ Տրդատ Քաղաքորին, ոչ սակազ ինչ իրարանցում եղավ Հայոց մեջ: Քանի որ հսկում էին բոլոր Հանապարհներն ու խալիճերումները և ամենայն տեղերը՝ ինչ որ մեկը՝ տեսավ և հայտնեց Երանց մասին:

XXVI (§ 162) Ծճ կրք գտան, երկու որ վահանակիրներով շրջափակեցին և պահեցին Հեռեակ գորքով այնտեղ, ուր որ գտան: Ծճ երեք որ անց լուրք տարածվում էր, և լսում էին բոլորը, հալածվում էր Հոփսիմենի գեղեցկությունն ու պարկեզառությունը, շարժվում էին Երանց [չեցուն] հրապարակները, ու մարդ առ մարդ դարմանում էին:

XXVII (§ 163) Երա գեղեցկությունը տեսնելու համար մեծ բազմություն էր հավաքվում, Երանց իշխաններն անգամ իրար էին հրում, սուրբով գնում Երա գեղեցկությունը տեսնելու Ազնվականները խանրեղապեղ ամբիսի հետ կիսվում էին և զիջում միմյանց վրա՝ մուրճած ցոփության մաքի պեղությունը և ժուլգնած ցանկությունը՝ հեթանոսների սպորություն համանախ:

XXVIII (§ 164) Իսկ կրք երանելիները տեսան բարին առող այդ մարդկանց անմասությունը, արտազայից հեղումով մեռները պարզեցին՝ երկինց և ամենակալից փրկություն էին խնդրում՝ ինչպես որ այն նախորդ անգամ Երանց ազատեց անբենն ու պիզե հեթանոսների շար[ություն]ից ու զազությունից, որպեսզի [այժմ] էլ հաղթություն տա և Հասաաթի Երանց հազաազ: Ընկել էին Երանց ու լպիրը գրառչների ամբից [երեսները] գեաին գրել, և Երանցից:

XXIX (§ 165) սվգեր Քաղաքորի պալատականներ էին՝ որպեսզի լսենեն [Երանց] գեղեցկությունն ու պարկեզառությունը և լսատմեն Քաղաքորին: Հաչոսց որը վազ լուսարացին հրաման եղավ Քաղաքորից, որ երանելի Հոփսիմենին շուսափույթ արքունից տանեն, իսկ սուրբ Գայանեին, պարկեզա ընկերներով, տեղում էլ պահեն:

XIX და შეესაბამებოდა ადრე-ადრე ოქროსისა შემოსილი გავლანთი მოხატვის შეფარდაცა კართა მის სასაწესხლოსათა, სადა იგი იყოფოდა ვარეშე ქალაქსა მას. და სამკაულნი კეთილნი და მკურნი შეპნისელნი შეიქმნა მას, რათა სამეფო შეემოს, პეროვნად და ბრწყინაულად შევიდეს ქალაქად და ვგრეთ შეემოხვის მეფესა, რამეთუ ვიდრე არა ეტილდა, იხრახი ცოლობდა მისი, რამეთუ უნახობდეს მას, ვითარმედ შეენიერ არს და ქმნულყვითლ!

XXX და ვითარცა იხილნა იგინი წმიდამან გიანზე, იყო სიტყვად ჭრეტლასა მას თქვისა და პიტუი: მოიქმნენ შვილი, რამეთუ დიდებუნი დიდი იგი პიტუი, შედნებრა სამკაულნი, ოქრო-ქოვილები და სყოფელნი იგი შენი მამული და სამკაული იგი ძიწველი შარავანდეთთა, და გულმან გათქვა წარღველისა მას ბრწყინვალისა შარავანდეთთა მოცემსა. ქრისტესისა, რომელ არს შემოქმედი და განმანათლებელი და მაცხოვარი და გამოღებულეთა კეთილთა მომცემელი თქთა მოსავთა, და შენ, შვილი, შურთაც-ხუც სწუთოთ იგი სამკაული ძიწველი და აჲ მი-ბე-სცეა სწიწიდე შენა კებნად ძალთთა ამათ წარმართთა სოფელთა? ნუ, შვილი, ნუ იყოფნი, ვითარცა იყო ვგრე, არამედ დაგვყენეს ზენ შენადრთა, რომელი-იგი ვგრეოდა ზენ სურბით ზენითგან მოღღინდელად ღღღმდე, და აჲ შეწე იოს ზენი? ემსა ამს!

XXXI და ვითარცა იხილნა რიფსიმე ყოველი იგი ამბობა და ესმა სიტყვა იგი ღღღმდებისა თქვისთა, შეიჭრა სულთა წმიდითა და განძლიერდა უფლისა შიშით, რამეთუ შეემოსა სარწმუნოება სურბით თქითგან. ვითარცა ახივანა შეიჭრა, ქმა-უო ქმითა დიდითა და განბყნა ქლნი ქარასა სახედ, და იყო სიტყვად მადლითა ქმითა და თქვა:

XXXII უფლო ღმერთო, ყოველისა მცრობელი, რომელმან დაამტკიცე დაბადებულნი ქილითა სვეტარელისა ძისა შერსათთა და განამტკიცე გამოიწებულნი და გამოიწებულნი დაბადებულნი მადლითა სულისა წმიდისათა, შენ ხარ, რომელმან არჩაისავან არსად ყოველნი დაბადებულნი გამოიბინენ, რამეთუ შენითა ბრძანებითა ყოველნი ძალნი იქმნენ გამოიბინებულნი და გამოიწებულნი, რომელ არიან ცათა და ქვეყანასა, ზღუათა და ქმელსა, რამეთუ შენ ხარ, უფლო, რომელმან მისცე წოდით-არღუნისა უმჭელონი იგი და ბილწნი კაცნი, და იქცე სვეტარელი იგი შენა? ნუ, რომელმან დაიბარა ბრძანება სიტყუსა შენისა, განარჩენე იგი ქუარის სახედ მსგავსითა მათ ძელთა მყელთა მათ არღუნისა

XXX I ოქროსი C 2 სასაწესხლოსათა CQ 3 -იგი Q 4 შესამოძღვარე შესამოძღვარე Q 5 პიტუი Q 6 სამეფოსა Q 7 შენებრა და ქმნულყვითლ არს Q.

XXXI I იგი Q 2 შენებრა სამკაულნი C 3 + შენ Q 4 სწუთო Q 5 ზენ Q 6 გრე Q 7 შეწე იოს შენითა Q 8 ზენ Q.

XXXII I უფლებებისა Q 2 ახივანა იხილნა C 3 -ხუც C 4 ქარას C 5 მოქვა C.

XXXIII I სვეტარელისა C სვეტარელისა Q 2 დაბადენ C 3 + იმეფე Q 4 დიბინენ Q 5 შენი Q

XXX (§ 166) Գահավորակները անմիջապես շտապ-շտապ սկսեցարդ գահավորակներ էին հեռանք գտնելու քերտում, որ գտնվում էին [Երանք]՝ թաղաքից դուրս Ծժ աղբիվ ու նուրբ զարգեր սարան նրան հազցնելու, որպեսզի նորոգելու զարգարժի, զայլուլուսից մեր ու շուրջ մանր թաղաք և այլուցն հանդիպի թագավորին, քանզի, զոնու նրան շտեռած՝ [Թագավորը] կնուսիցան աննել խորհեց, որովհետև նրան ասել էին, թե զգեցիցի է ու պարկնուտ:

XXXI (§ 167) Որք նրանց անսով սուրբն Գայանեն, սկսեց խոսել իր սանր հետ և ասաց. «Էլիէ՛ր, որդյա՛հ, որ թագիցիք մեծ պատիվը, զեղազարդ սկսեցու [հանդերձ]ները և թո հայրենի կացարանն ու թագակիրների միջանի պահույնը և ցանկացար թրիստոսի անեց պայծառ պահները աննել: որ արարի է ու երսգի, փրկի է ու իրեն հասուցողներին անպատմելի բարյաց ավագ: Ծժ գու, որդյա՛հ, արժամարհեցիք այդ անցավոր միջանագրանք, իսկ արդ կաա՛ս արդյոք թո որբութունը՝ այս հեթանոսների աշխարհի շնորհն կծառելու Ոչ, որդյա՛հ, մի պրտացե, որ այլուցն լինի, ալև թող պահպանի մեզ քեզ հետ՝ ով առաջնորդում էր մեզ մեր մանկութունից մինչև այսօրվա որք և արդ թող մեզ ողնական լինի այս մամինս:

XXXII (§ 168) Որք Լեփփորմեն անսով այդ ամբոսն ու լոնց իր դայակի խոսքը, գտնեցիցից սուրբ հոգով և զարնացավ առ տեղը, որովհետև հավաստվ էր զգեցված [տակավին] իր մանկութունից: նրոխտացած ինչպես խիզախ, նշաց մեծանալի, թագակները խաշի նմանությամբ սարածեց և սկսեց խոսել բարձր ճայնով ու ասաց.

XXXIII (§ 169) «Տնր ասաված, ով ամենակալ, հոտատառդ արարածաց է մեան թո սիրելի որդու, երևելի ու աներևույթ արարածների կարգող սուրբ հոգու շնորհիվ, դու ես, որ սլնչից բուրդ արարածներին էությամբ սակեծեցիք, ուստի թո հրամանով բուրդ զորութունները երևելի ու աներևույթ գարեան՝ որ կան երկնքում ու երկրում, թովում ու ցամաքում: Քանզի դու ես, անր, որ չբեղեղի հաննեցիք այն անօրին ու պիղծ մարդկանց ու փրկեցիք սիրելուց ալն նային, որք պահեց խոսքիդ հրամանը, խալանման

გან. რომელმან მათ ვაძა ქუარის სახით ჰყავს მათ, ხოლო აქ-
ცა ჰყავს ქუარითა მათ ვაძა, რომელს აღკვედ და დასთხმე
სასტანა² შეწის³ კრწანისთეს წყლულებითა ზეგნითა⁴.

XXXIV, რომელმან დაიკვე ახრამს შორის წათყავეს მას ეშველო-
ბ მას, რომელმან სიტყულისგან ქანსელთასა და ვეფერებასა ეშვი-
ლობისასა შეიღოურ ჰყავ საბრა, შვეალი შენი, რომელმან შეიწყალე
თავ⁵ და დაიკვე შვეალი შენი რეგეა ეშველოთა მათ დღისტიმელ-
თავან-ნე ვანეა მოიყებ ზენ⁶ კრწანისგან შენისა სახელისა შენისათეს წი-
დისა, რომელმან გუასიყე და გუამოდარე, და მოგვიყე სიტყუბასა შენი
10 პიბისა ზუენსა⁷, ჩაათა მით ვანეერნეთ შებეთავან მტერთასა, რამეთუ
სოქე სახელი ზენი წოდებულ არს თქვენ ზედა, თქვენ ტაძარსი ჩართ
დმართისანი და სწამიდენი ჩემნი გულთა თქვენთა.

და მოგვიყე სოქმადე გონებასა ზეგნისა⁸, ჩაათა ვაძბოვით⁹ შეგვან
და ჩაათა სახელი შენი იყოს ზენ ზედა წერითათა მით თბოვად შენ-
15 გან, ვითარებუ: „შინდა იყენ სახელი შენი, მოვედის სრუვეთა შენი, იყენ
ნება შენი ზენ ზედა, რომელნი-იესე ვითარეთ შეგვან. ასა მოკრებულ
ართან ეკათარნი მრავალნი შეიღწებოდ¹⁰ ზეგნისა, რომელნი წოდებულ
ვართ ტაძრად სახელისა შენისა, დადათუ ზენ ეძღურ და არა ღირს
ვართ, ხოლო შენ და-ვე-იყენ თაენი ზეგნისა არა ღირსთა ამათგან და
20 ხელწოთ და მიქენ ზენ განსაიდველასა ამათგან.“

XXXV, და მოქვე ზენ ძლევაა ძლეგრებთა შენითა, რამეთუ შენი
არს ძლევა¹¹, და ესაღოთ სახელითა შენითა, და ჩაათა დაიკვეთ სა-
სთება შენი უბოიოებთ, და შეფერთოთ რიყესა ნაწილსა მას¹² მარ-
თალოსა და მოვილით სასყიდელი შრომისა, რომელი მსცე და შიავო
25 თითოეულად მათ, რომელნი დაადგრენ¹³ შინსა შენსა და რომელთა და-
მარბენ¹⁴ ბრძანებანი შენისა¹⁵.

XXXVI, რომელმან განართე ნიე წყლისა მსცენ ბლურნისა, განმარ-
ბენ ზენეა ეშველოთა ამათგან ნაღურავთა, რომელ-ესე მოდგობილ
არს და მოუკეთე. რამეთუ შვეცი და პარტევე¹⁶ განართე კოდობანსა
30 მას შინა, რადენ უფროას¹⁷ არა შეგვეწალენ კრწანისა ესე შენი, რომ-
ელნი შენ გადიდებთ¹⁸ და რომელმან გუწმობანსა და მფრთველნი
დაფარენ კოდობანსა მას შინა, რადენ არა უფროას შეგვეწალენ ზენ¹⁹,
რომელთ-ესე გეწოდე ტაძრად ნებისა შენისა?²⁰

6 ჩვენსგან C; ბრძანათა Q T აქ Q B აქველ; აქვეა ძე შენი C B დანათა C B სსბლა C II შენი| თენი C.

XXXIV 1 თავი C 2 ზენი Q 3 + ზედა C 4 + სოქე, ვითარებუ Q 5 ვანების ზეგნისა Q (C-თა დაჭობ 6 ზედა ზედა, ვაქვ ვეწვე ავეცე 6) 8 ვითარეთ Q T შეხალად C.

XXXV 1 ზღუდებითა შენითა- ძლევა| Q (ა-ბ კრწანისა 6) 2 ნაწილისა მას| Q (ა-ბ ვეწმობანსა 6) 3 დაადგრენ C 4 დამარბენ CQ (ა-ბ ავეწამ 6).

XXXVI 1 შენი და პარტევენი Q 2 უფროას Q 3 რომელმან C 4 გეწოდე C 5 ზენი Q.

փայտով ազատեցիր նրան շրճեղջից: Դու, որ այն ժամանակ Հանկին խափ
փրկեցիր նրանց, այժմ էլ արա այդ նշմարիտ խալովդ, որին հլար ու Հնդ-
ցիր քո արյունը՝ մեր ցավերի բժշկութիւն համար:

XXXIV (§ 170) Դու, որ պահպանեցիր Աբրահամին անբռնկների այն
քնդի մեջ, քանանացիների ամբօրէց և անզավակութիւն նախատիկացի [փքր-
կելու համար] զովովհազոր արիւր քո ազարին Սաուային, որ ողորմացիր
Իսուակին և պահպանեցիր քո ազարին Հանրակային անբռն փղառայինե-
րից, մի՞ թող մեզ քո մտորց՝ հանուն քո սուրբ անվան, զո՞ւ, որ սասուցեցիր
և զարգացուցեցիր մեզ և քո խոսքերը մեր բերանը տվեցիր, որպեսզի
նրանցով ազատվենք Թշնամիների որոգայթներից, քանզի ստում ես. սննուն
իմ ի վերայ կեր կոշեցնալ էս՝, եզուք ստանար եք սասուածութեանս՞, և
ստում ես, թե արբութիւնք իմ ի սիրտս մեզս՞: Եվ արբութիւն տվիք մեր
մարին, որպեսզի խնդրենք քեզից, և որպեսզի քո անունը մեր Հանրեղ լի-
նի՞ շատ քովտին խնդրելու քեզից, թե սուրբ եղիցի անուն քո, կհեղջ
արքայութիւն քո, եղիցին կամք քոս՞՞՞՞ մեր Հանրեղ, որ և խնդում ենք քեզ-
նից: Ահա հովարդի ես բազում շարեր՝ մեզ պղծելու, որ քո անվան ստանար
ենք կորչուած: Թեև մենք սկար ու անարժան ենք, սակայն զու պահպանի՞ր
մեր անկերը այս անարժաններից ու պիղծներից և փրկի՞ր մեզ այս փորձու-
թիւնից:

XXXV (§ 171) Եվ քո զորութիւնը սուր մեզ հազարութիւն, որովհետև
քո է հազարութիւն, և հազարներ քո անվամբ, որպեսզի քո հույսը անկոտ-
րութիւնը պահենք, միանանք արգարների թղին և անենք զստատիկ զարեղ,
որք կտես ու կհասուցես նրանց յուրաքանչյուրին, ովքեր կմեան քո ահին և
ովքեր կպահեն քո հրամանները:

XXXVI (§ 172) Դու, որ ազատեցիր նային շրճեղջից, ազատիւր և մեզ
անբռնկների այս Հեղեղից, որ շուրջիպիւն ու պատանի է մեզ: Քանի որ զա-
րան ու տեսուն ազատեցիր այն տապանում, [ապա] որքա՞ն ստովնի
կզթառ [մեզ]՝ քո արարածներին, որ քեզ ենք փառաբանում: Եվ զու, որ
ստուկներին ու թալաններին պահպանեցիր տապանում, միթե ստովնի շն՞ս
զթա մեզ՝ որունցա քո կամքի տաճար կոշեցիրու:

¹ Կարգ. Ժ. 17.

² Ա Կարգ. 9, 18, 2, 18.

³ Ա Գևոր. 7, 15.

⁴ Մատթ. 2, 8—10.

XXXVII და ვითარცა იგი ესე, არება და ამბობი განმარტავლბოდა, სიზრდელე იგი მსახურთა შეფასათაა, რომელნი მისარულ იყვნეს წარყვანებთ მისი სამეფოდ, მთავარნი იგი და დიდ-დიდებნი მოხუცებულთა მათ, რომელნი მისარულ იყვნეს პატრიუს-ყოფად მისი, ჩაათა მის თანი 5 შევიდენ სამეფოდ, და მოხურარონ იგი ცოლად შეყვას და დედოფალად სომხეთისა⁸.

XXXVIII ბოლო ივანი ცრემლიათ და ქორქსავედ სწულბოვლად ტაროვს, და ქელნი აღებურეს ზეყოფ და იამოიფეს ნების-მოყოფელისაგან უმართისა, ჩაათა განახინეს ივანი უმეფლოთა და არა დარისისა 10 და ბილქისა მის ჭარჭილისაგან. იღებრა და ტაროვს, ქობდეს მალ-ლათა ქითა და იტყოფეს:

„ნუ იყოფი ჩუენდა, ვითარცა შეგუყოფინა ჩუენ სიმდიდრემან ანუ უფუფუნებამან, ანუ შეტყუებლმან შეფასამან, დაღათუ ვიდევნებთ ჩუენ, ანუ გუბანქნეთ ჩუენ და ვეღებნეთ; დაღათუ რაღებრა გუბანქნეთ, არა 15 მეშინის ჩუენ სიკდილისაგან, რომელ მოწყენად არს ჩუენ ზედა.

ნუ იყოფი ჩუენდა, ვითარცა ვანწორეთ წარბეალო ესე ცხოვრება სიკდილესა მის ცხოვრებასა... რომლისა უფლებია მისი არსებობა მისისაგან⁹ დამტკიცებულ არს და უცალოებელ. სადა-იგი მოუკლებელნი კეთილნი არიან. არანდ არცა სიღრმეთა, არცა სიხილეთა, არცა ჭარმან, არცა ურგამან, არცა კრულბათა, არცა ტანყათა, არცა ცივი 20 ხლმან, არცა სიხელმან, არცა. ვანცხოვრათა, არცა შეტყუებლმან სიდიდრისამან, არცა უმოგარებამან¹⁰, არცა ამან სოფელმან, არცა ცხოვრებამან, არცა სიკდილმან ვერ განგუაყენეს ჩუენ სიყვარულსა მის ქრისტესსა, ჩამეთუ მისი¹¹ მიმართ შეწირულ არს ქალწილბაა ჩუენი, და 25 მისა მიმართ აღთქმებულ არს სიწმიდე ჩუენი, ჩამეთუ მის მოველით და სიყვარულსა მისსა ვესაეთ, ვიდრე მის წარყვებთ¹² წინაშე მისა¹³ მადიდებელნი და პატივბერი ურცხუნელად კდებულნი¹⁴.

XXXIX და იგი შეყვებლად ქებოლა სისტიკი ზეეთი მოღვრებელა, და შეტყუენდა ყოველი სიზრდელე ერისა, და ესა იგი მათა და პრქვა: 30 „კანძლიერდით და მტკიცე იყვნით და მუნე იყვნით, რამეთუ მე თქვენ თანი ვარ, რომელმან დავიყენ თქვენ ყოველთა მათ გზათა, და მოგუყვანენ თქვენ დამარბულნი უბიწოდ და მოგაყიენ თქვენ ადგილსა მავას, ჩაათა იქცა იდიდის სიხელი ზემო შორის წარმართთა, უფროასლი შენ, რიფ-სიმე, შეგესად სიხელისა შენისა გარდათყვალე შენ გათანებურთ და ყოე-

XXXVII 1 მისრულ C 2 მისი Q 3 დიდ-დიდი Q 4 და) ჩაათა CQ 5 ცოლად Q (მ-ს სარედაქციო) 6 ივეყოფად C' სომხეთის CQ.

XXXVIII 1 ცრემლით C 2 ცრემლის ქმობის C 3 აღებურეს Q 4 და ვითარცა Q 5 უმეფლოთა Q 6 მათგან A-ს ვითარებამან 7 მხედრე ფოქიანოვს 8 არ შეიძლება A. B. C 9 მისი C 9 არსებობენ C 10 მისი C 11 უმოგარებამან A 12 მისი AC 13 წარყვებთ C 14 მისი AC 15 კდებულნი კრებულნი AC.

XXXIX 1 შეტყუებდა C 2 მისა A 3 მათა C 4 წარმართთა შორის C

XXXVII (§ 173) Եզ այս ընթացքում կուսվածներն ու անբարեք բազմա-
 ճում էին, շատերը՝ Քաղաքի սպասավորներ, որ եկն էին նրան արքունիք
 ասելու, իշխաններն ու ազնվականների մեծաները, որոնք եկն էին պա-
 վելու նրան, որպեսզի նրա հետ արքունիք մտնեն և նրան Քաղաքի գնու-
 քյան ու Հայաստանի Քաղաքային ասեն:

XXXVIII (§ 174) Եզ նրանք արքունիքով ու լիակատար ուղարկո՞ւնք լայն
 էին, մեծերը երկինք պարզում ու խնայում կամարար ասածուց, որպեսզի
 ազատի նրանց անբռն ու անարժան այդ պիղծ հարսանիքից: Բորբոքում
 էին ու լայն, գույնով բարձր կայուն և ասում:

ԵՄ՛ լիցի մեզ, որ խորհրդեք հարստությանը ու փափկությանը կամ
 Քաղաքի հրապուրանքով, Քեկուզ մեկը հալածվե՞նք կամ ասելվե՞նք և գա-
 նակո՞վենք: Քեկուզ որքան էլ ասելվենք՝ լինք զախենում մեկը մահից, որ
 վերահաս է մեզ: Ե՛ր արասցե մեզ, որ փոխանակենք այս անցավոր կյանքը
 այն հավանական կյանքի հետ, ... որի տերությունը իր հովանքը հա-
 ստատված է ու անփոփոխ, ուր անպակաս են բարիքները: Այն՛ ո՛ւ խորու-
 թյունները, ո՛ւ բարձրությունները, ո՛ւ զիջւոք, ո՛ւ հոգւոք, ո՛ւ կապանքները,
 ո՛ւ ասելանքները, ո՛ւ կրակը, ո՛ւ սուրբ, ո՛ւ հաճույքները, ո՛ւ պատրոզ
 հարստությունը, ո՛ւ ազատությունը, ո՛ւ այն ուշխարհը, ո՛ւ կյանքը, ո՛ւ էլ
 մահը լին կարող մեզ բաժանել Քրիստոսի սիրուց՞, որովհետև նրան է կո՞նք-
 ված մեք հուսությունը, նրան է ուխտած մեք սրբությունը, որովհետև նրան
 ենք սպասում և նրա սիրուն հուսում՝ մինչև փերկայախառնք նրա ասաց՝
 փառաբանողներս ու զոգարանողներս, առանց ամսթի պատկասողներս:

XXXIX (§ 175) Եզ անմիշտպես երկնքից սաստիկ անհնարին որոտում
 եզավ, ու ժողովրդի (զորաց) սոք բազմությունը սարսափեց, իսկ հեղեց զե-
 պի նրանք (կույտերը) և ասաց, շնորհեց ու հաստատ եղեք, քաշ եղեք,
 որովհետև իս մեզ հետ եմ, որս պահպանեցի մեզ ամենայն այդ Հանապարհ-
 ներին և բերի մեզ անարատությանը պահպանած և հասցրի մեզ այսպեղ,
 որպեսզի այստեղ էլ Հեթանոսների մեջ փառավորվի իմ անունը: Առավել իս

* ՀՊԹ. Առ Հուզ. Ը, 28—29.

ლით საყურადღებოთ საეკლესიოსადგან ცხოვრებად. ამ წე გეშინან, არამედ წიგნითი იქნენ აფვილსა ამს, რომელი-ქცე მე და მამამს წეშამ განცნობადით თქვენ, შენ და მოდგამთა შენთა, სობარღნი ესე გამოუთქ-
<ღ>მელნი.*

- 5 XL და ქება ვერით ესე ერთ იდენ და დანამა შენისა მისგან ყოველი იგი სობარღნი და მრავალი აღტყდეს, აღმკვდრდეს და დასურთეს საკუდარნი მათნი შიშისაგან და მრავალნი ვარდამოსამანენს ქვეყანად თავდამოცქევათ, და მრავალნი დათრგენენს ტყროთა, და შიშითა მათ და ამშობითა შეიშობენ. და ურთიერთის დასტყენიდე, და
10 მრავალნი მოწყდეს, ქმად ღალიდებისა და ჯიბისა მოდგონებელი იქნებოდეს მათ შირისა და მრავალნი მოწყდეს, და სისხლთა მათ შირიწყო ქვეყანა იგი.

და იფენს ენისე სობარღელსა მას შენი და ამბოსს მსახურნი შეფასანი, მოყდეს შეფესა და მოუბარნეს ყოველნი იგი სიტყუანი მათნი,
15 რამეთუ იფენს იფანი სიშაათ შვერალნი, და დამერნეს ყოველნი იგი სიტყუანი მათნი და წარუეთობნეს წინაშე შეფის.

XLl და თქვა შეფემან: ამისთვის რამეთუ არა იგნა პატრონი მონღეა, მძღაფრ მთიყვანთ იგი სამყუროდ და შეიფანეთ სენასა სისტყუბელისასა.*

20 XLll და მოქედნდა რიფსამე მტარვალთა მათ მძღაფრ თრფეთა, და იგი დაღაღებდა და იტყოდა: „უფალო იესო ქრისტე, შეშინყალე მე“. და ყოველი იგი ამბობს შედგება მათ, და იძრეთა ყოველი იგი სობარღელისა მისგან, და მაწიყეს იგი ტამჩად შეფესა და შეიფანეს იგი სენასა მას. ილიცეთა იგი უფლისა მამართ და თქვა.*

25 XLlll „უფალო ძალათ, შენ ხარ ღმერთი ქვეშარატი. შენ ხარ, რომელმან განამე ზღუდა და წიად იფანე ერთ შენი, შენ ხარ, რომელმან განამე ქლდე იგი უღალი და გამოიდინე წყალი და ასე ერთს მას წელრიელს, შენ ხარ, რომელმან შთაიყვანე შინაა შენი იონა უდსკრტლთა სიღრმისათა, და გულისმან-უფად მას ძლიერებაა შენი, და განამორე

30 იგი კეთილ ბუნებისაგან, და მერამე მოაქციე აწილე განტარებელი ცოცხლითა გულისათა ცხოვრებად, რამეთუ თმად ერთადეა თავისა მისისა არა წარწმდა შენ ხარ, რომელმან განარისე დამიელ, რომელი-იგი მისცეს შესამწელად შევითა და იაკცე იგი მღუმესა მას შენი. შენ ხარ, რომელმან განარინენს სანნი იგი ერთნი ცეცხლისა მისგან, რომეთუ შენ ვხადოღეს,

ბ. მამამს A 6 ჟმამს C 7 შენ C 8 შენთა მოდგამთა C.

XL 1 ერთი C 2 დიდებისა A; დიდების C (ა-ბ იაკცემ 2) 3 აფვილსა A 4 დასურვერს C 5 დაღაღებდა AC 6 და ჯიბისა C; ჯიბისა A 7 მოწყდეს C 8 მოდგონებელი C 9 სიშაათი 10 დასტყენიდე 11 წარუეთობნეს C.

XLl 1 სიტყუა 2 ანება A 3 საეკლესიოსადგან A; საეკლესიოსადგან C.

XLll 1 რამეთუ C 2 იფანეთა A 3 მოყდეს A 4 მოწყდეს C (ა-ბ იაკცემ 2) 4 იფენს C 5 იგი უფლისა 6 რიფსამე დამიელსა C 7 თქვა იფეთა C.

XLlll 1 რომელმან C 2 გამოიდინე C 3 გულისმან A 4 განამორე C 5 მისისა AC 6 ხარ A 7 განარისე C

քննչ, Լեփֆսիմեն, անվանք նման՝ ընկնցէալ, զու Փայանեն ու բարբ սիրնի-
նէրից հետ մահովանից կենաց փոխնցար: Արչ, մի վարնցնչ, ալ կզաք զուք
այս տնչք, ուր ես ու իմ հայրք պատրաստել ենք ձեզ՝ քնչ ու քո գործակից-
ներին, այս անպատմելի ուրախություններու:

XL (§ 176) Եզ որստամ էր ալազեո շուրջ մեկ ժամ, և նրա ահից այդ
ոչ բազմությանը զարհուրեց, ու շատերն ընդոտացան, բարբքվեցին ու
խրտնեցին նրանց կրիվարներն ահից, և շատերը գլխիվայր տուպալվեցին
գետին, շատերը հոխորակեցին սմբակներով, այն ահից ու ամբոխից հոտոր-
վեցին: Միմյանց էին հոխոտում, և շատերը շարզվեցին: Ազազակի ու վայ-
նասունի անենարին ձայն էր ընկնչ նրանց մեջ: Եզ շատերը հոտորվեցին,
իսկ երկիրն այն սողզվեց արշամբ:

Այդ բազմության և ամբոխի մեջ էին թաղավորի սպասավորներից ու-
մանք, [որանք] ձկան թագավորի ժամ և պատմեցին նրանց բարբ այդ խոտ-
բերը, քանի որ իրենք նշանագրուներ էին՝ որեցին նրանց բարբ խոտքերն ու
կարգացին թագավորի առաջ:

XLII (§ 177) Եզ թաղավորն առաջ, սիրովհետև լիամեցավ պատվով
զայ՝ բուսությամբ բերեց նրան արքունիք և ներս տարեք հանգստասենյակու:

XLIII (§ 178) Սպասավորները բերում էին Լեփֆսիմենին՝ բուխ շարք առ-
լով, իսկ ես ազազակում էր և առում. «Տեք Լիւսու Փրիստոս, գիւս ինչու
Իսկ ոչ ամբոխը գետն էր նրանց հետնից, և ամենայն ինչ թնզում էր այդ
բազմությունից: Նրան հասցրին թաղավորի սպարանք և տարան այն սենյակու
Ազոթում էր ես առ առավամ և առում:

XLIV (§ 179) «Տեք զորությանց, զո՛ւ ես առավամ նշմարեա, զո՛ւ ես,
որ ննջեցիր թովը և ափ հանեցիր քո ժողովուրդու: Դո՛ւ ես, որ ննջեցիր
ամուլ ժայռ և շուր բխեցրիր ու խմեցրիր այն ծարավ ժողովորդին: Դո՛ւ ես,
որ քո ծառա Լովնանին իջեցրիր խորքերի անգունգները և զգացնել ազիր
նրան քո զորությունը, հնաացրիր նրան յարգականք բնությունից, իսկ հետո
առանց ապահանության ողջանդամ կենդանության ես զարկրիր, ուստի նրա
գլխից մեկ մազ անգամ չէր պահանջու: Դո՛ւ ես, որ ազատեցիր Դանիելին,
որին ազել էին զազաններին ի կերակուր, և պահպանեցրիր նրան անձամի
մեջ: Դո՛ւ ես, որ ազատեցիր այն երեք մանուկներին՝ զրահից, սրովհետև քեզ

და ცოცხალნი და უბნინნი დაიყვენ იგინი, და გაქმდეს შენ, რომელთა
 ახილეს საერაველუბა იგი. შენ ხარ, რომელმან მიიღარ ქვენი ფიცხელი
 იგი და უწყელიო მდენი ჰაბილოვნელთა, რომეთ არა ვიცნი შენ, რა-
 თამცა გადიდებდი შენ და საერაველუბათა შინთა, რომელ უჩუენენ მის,
 5 გარდასცვალე იგი ზატად პარტუელთა, და მვეტთა თანა უღაბნოასათა
 ჰუე მვედრობაა მისი, და განბართა თანა უღაბნოასათა რივდა¹⁸.

შენ ხარ, რომელმან განაჩინე სესანი¹⁹, შევალი შენი, რათა შთავან
 ცრუ <თა> მიწამეთა, და ზობრტითა სიყველათა მოსტენენ მტერნი იგი
 შინს და გატყუონ სიქაღვლის და²⁰ სიმატილასა მოსესა მას შენსა
 10 მიამადლე²¹. შენ იფიქ ხარ, და წილწილთა შინთა არა შოაკდეს, შენ,
 უფალო, დადებია შენი სტვისა არა მისკე. შენ ხარ, რომელი დიდებულ
 ხარ ყოველა ზედა ცის-კიფეთა, რაათა არა შეადინონ სხელი²² შენი
 წარმართთა ამით, რამეთუ შენ შეძლებულ ხარ ქნად ჩემდა²³ სიბილწი-
 სი ამისგან, ილესტრული სიწმიდით და მოკეთებ²⁴ სხელსა შენისათეს.*

15 XLIV და ვიდრე წმიდა იგი²⁵ რიფსინე ყოველსა²⁶ ლოცვისა ღმრთო-
 სი მიმართ შეწყვიტადა, შევიდა მუფე თრდატ სესასა მის, სიდა-იგი შე-
 ვენი, და ვითარცა შევიდა შინა, ყოველი იგი სიმაკველე ერისა, რომელ-
 ნისე ვარეშე ტაძართა მათ, რომელნიმე ფილოცითა მათ, ერთმანეთ იფი-
 ღო სიბიბული, მადლიათა ქმითა ყობდეს, ტყველადივს²⁷ და რიკვიდეს,
 20 და შიკტურება სიწვენელი ქორწილთა მის და გულს-მოღვივებლ პარსა²⁸
 მის იტვირდეს, და უფაღმან მიამყენდა²⁹ თვისა მის საფურთელსა რიფსინეს,
 რაათა განაჩინოს იგი წარწყმედისიგან, შექლის მისაჩველა³⁰ იგი და გან-
 კრძალელა³¹ და³² ისმინა ლოცვისა მისისა და განაღვივარა იგი ვითარცა
 <აიფელ>³³ და დებორა, და მისკი მას ძალი, რაათა ვანერეს დიცილი-
 25 სი³⁴ მის და უწყელილასა მძლავრისაგან.

XLV და ვითარცა შევიდა მუფე იგი, შეხმა³⁵ უფო, რაათამცა აღს-
 არულა ნებაა გულს-თქუმისა თვისისა³⁶, ხოლო იგი განაღვივარა სტლითა
 წმიდითა და ვითარცა მიამკაცი მბრძოდა, და სამ ეპითივან³⁷ ვიდრე მუ-
 თუდ ეამაღე ისტობდეს, და იძლია მუფე იგი, რომელი მოვლოცებულ იყო
 30 ძალითა, რამეთუ ვიდრე-იგი იყო სიყველას, მის³⁸ თინათსა, მრავალი ძლე-
 ვია ეყო მის, და დაყვარებულ იყვნეს ყოველნი მისთვის, და შეიბნა³⁹ ში-
 რაფინდუფინი და თვისა მის მამულსა სამკედრებელსა შოიწია, და მრავალი
 სიქმე სიმკნისა⁴⁰ ექმნა, რომელ-იგი ესრეთ განიქ<ტ>მულ იყო, აწ
 ქალწულსა⁴¹ ერთისაგან იძლია, ვითარცა უსტესტრი და არარაა ნებითა
 35 მით და ძლითა ქრისტესითა.

8 უჩუენენ A; უჩუენენ C 8 + იგი C 10 მიგან C 11 სესანი C 12 მოსტენენ A 13 და C 14 მიამადლე C 15 სხელი სხელი C 16 შეენი (წინა) C 17 მოსტენენ C.

XLIV 1 იგი წიფი C 2 თრდატი C 3 ტყველადი AC 4 პარსი C 5 მიკვიდეს C 6 მიმარ-
 ხელთ A 7 + სიწმიდითა C 8 და რამეთუ C 9 A-3 კოქი სიდაფ იგი & შექლის (თან.
 A. B.) 10 დიცილი C.

XLV 1 შეხმა A 2 თვისი A; თვისი C 3 ეპითივან (?) A 4 მის A 5 შექმნი შექმნი A;
 შექმნი C 6 სიმკნის A; სიმკნის C 7 რიკვიდეს C 8 ძალი C.

էին պաշտում: Ողբ ու անարատ պաշնջիք նրանց, և այդ սքանչելիքով անուղենք քառարանեցիկ թեզ: Դո՛ւ ես, որ քարեկացիների խիտ ու անորեն թագավորին խոտանարակ արիք, որովհետև շնանույն թեզ, որպեսզի քառարաներ թեզ ու թո սքանչելիքները, որ ջուլց ամիջ նրան: Անասունների հերպարանքի փոխեցիք նրան և գազանների հետ անպատուս քնակաթյան գրիբ: Եվ ցիոնի հետ արածում էր անպատաներում*, Դո՛ւ ես, որ պզտանցիք թո ազախն Սուսանին նրկու սուտ վկաներից և շարժա՛ւ ոչնչացրիք նրա թշնամիներին ու պարծանքի ու արդարության պտակ շերտեցիք թեզ հուսացողին: Ե՛րու ես ինչ ինչ ես, և ամբ թո ոչ անցանկե՛ս**, Ե՛րու, ամբ, զիտա թո աչում ոչ տաւս***, Դո՛ւ ես, որ քառարանույց ես ի վերայ ամենայն տիկեցեաց****: Քոզ շղթեն թո անունը այս անունները, թոնզի դու կարող ես փրկել ինձ այս պղծութեանից: [որ] վախճանվե՛մ սքրությամբ և մոռնե՛մ թո անվան համարս:

XLIV (§ 180) Եվ մինչ սուրբ Հոփոսիմեն ամենայն ազոթք առ աստված էր մատուցում, թագավոր Տրատոր ներս մտավ այդ սենյակ, ուր փակել էր [նրան]: Եվ երբ ներս մտավ, ժողովրդի ողջ բազմությունը՝ անկեք ազարաններից զուրս, ո՛մանք փողոցներում միարերան երգ սկսեցին, ձայնում էին քարեկացու, ծափում ու պարում:

Եվ ձայր ասով հարստեկեան ընծայություն ու սրտազեն պար (երգ) էին ասում: Ես՛ տերը հայեց իր սիրելի Հոփոսիմենին, որպեսզի ազախ նրան կործանումից՝ այդ հովատապա՛հին ու պտուղա՛նային, շեց նրա ազոթքը, զորացրե՛ց նրան՝ ինչպես Հայիին ու Դերսրային: Եվ նրան զորություն ամեց, որպեսզի ազախ այդ գաման ու անորեն թնակայից:

XLV (§ 181) Ու երբ թագավորը ներս մտավ՝ մարտնչեց, որպեսզի կատարի իր ցանկաթյան կամքը: Ես՛ նա զորացավ սուրբ հոգով և տղամարդու պես կռվում էր: Ժամը երեքից մինչև ժամը տասը պայքարեցին, և պարսկեցի թագավորը, որը շղատկերացնելու ուժի [անր] էր, քանի զեռ նա Հուսայ աշխարհում էր՝ բազում հաջթանակ էր արել, և բուրբ զարմացել էին նրանով: Ապա [թագավորության] պատկեր հազավ ու իր հայրենի մասնակցության հասով, բազմաթիվ քաղության զործ կատարեց: Ես, որ այսպես հույանված էր, այժմ մի օրիորդից պարսկեց՝ Քրիստոսի կամքով ու զորությամբ՝ օրպես անզոր ու սլինել:

* Հժժ. Դան., Ծ, 21:

** Սալմ. 42, 28:

*** Հժժ. Ծ., 48, 6, 40, 11:

**** Դան., 9, 45:

XLVI ვითარცა ძლიერი და დამური და დამსწილი, გამოვიდა ვარც და უბრძოლა მოყვანება ნეტარისა მის გაიანქონი და დიდებულ საპიეთ კურსსა მისსა და ეგრეთ მოყვანეს იგი და შიადგინეს კარსა მის სენიანისა, და უბრძანა სიტყუანი მტრებელთა მათ, რაათა აწუხდენ შებრუნებულსა მის გაიანქონს, რაათა ეტყოდის კარით შემართო რიფსიმეს, ვითარმედ ყავ სიტყუა მკვირსა და ცხოვნი შენცა და ხეცა³.

XLVII ხოლო მან თავი-იღო სიტყუა იგი პირველისა მის მამართ თვისსა და მიდგა და ეტყოდა შესართა: „შვილო, დავიციევი შენ ტრისტემან შეგინებისა მივისგან და ივიც შენდა ძალ, ნე იყოფიან შენდა, ვითარმე გამოიქვდ⁴ შენ სამკურნებელისა მისგან ცხოვრების ღმრთისადა, და ვითარ შენ დავეცოდ⁵ წარმადელსა ამს, რომელ არსეც არაბა, რომელი დღეს არს და ზღაღე წარქდეს.“

XLVIII და ვითარ გულისმან⁶ ავს, ვითარმედ უბრძოლდა განაკრძალებს, შიადეს ჭეა და სცემდეს ბარსა მისსა, ვიდრემდე შედარდეს ცხილი მისნი, და აწუხდეს მის, რაათა ეტყოდის შემართო ვოფად ნებისა მის მუფისა⁷.

XLIX ხოლო იგი ფერაასლი და უმეტეს განაკრძალებდი და ეტყოდა: „შენე იყავ და მტოცოდ დე⁸. ამა ვერა აწ ძლილი ტრისტე, რომლისა-თრცა გსურთო, მოიქცენ, შვილო, სულიერი იგი ზრდა, რომლითა განდ-ზარდე შენ, მოიქცენ⁹ შენ სწიქლიან იგი საღმრთოთა ცრძობა... მოიქცენ დეენანი იგი შენი და ზემო¹⁰. მოიქცენ სასუფლა¹¹ იგი სიყვლილისა, რომელი შესულან¹² არს ვრთად¹³ შენდა და ზემად¹⁴. მოიქცენე აღდ-ვიგობა, რომელ¹⁵ ვოფად არს უოველითა კაცთა. მოიქცენ¹⁶ დიდი სამეფლი შებრუნებისა¹⁷, მოიქცენ¹⁸ ცუბლი იგი სასურთო და გეჰნაია¹⁹ სიტანქ-ვლი. მოიქცენ²⁰ ვაძრეფუნელი იგი ნიქნი მართალიანი, რომელი-იგი ზეენდა²¹ განმზადებულ არს, მოიქცენ²² ზეციით ვარდამო უფლისა იგი²³ ქმა, რომელი შენ თუთ გემა²⁴ უერთა შენთა, და განვაძლიერა²⁵ და ნეგეშინის-გეა²⁶ შენ, და განმძლიერანი ზეენ შენიორთ, მინვე ღირს შევე-ნან ზეენ ვერგენსა და განსასუენებელსა მის, რომელი-იგი აღვოქე²⁷; და ვანვაძლიერენ შენ და ზენცა, რაათა ვიფუნეთ თანამკედრ ღმრთის ნათელ-ვარდართელთა მათ სასურთოთა სყოფელთა“.

XLVI 1 დანე; C 2 შებრუნდა C 3 გაიანქონი A 4 ცხოვნი C 5 შენცა და ხეცა; ზღაღე შენ თან C.

XLVII 1 მან; A 2 ზემოთ; და შედარა A; უბრძოლა C (B-ს თეფად E) 3 გამოიქვდ C 4 ვითარ შექ; ვითარ მან A; ვითარ მე C 5 დავეცოდო C.

XLVIII 1 ვითარცა; C 2 გულისმან; A 3 განაკრძალებდი; განსუფლებს C 4 მისნი; ვითარცა C (ზაქათობა ზეა E ვეფად ზეჰე, ვაჯე მათი ჭაქათებზექ E) 5 ვიდრემდეს C 6 უბრ-შართ AC 7 ეტყოდა... ვოფად; შედართო ვოფად ეტყოდეს C 8 ნებისა მის მუფის; მუფისა ნებისა C.

XLIX 1 სედა C 2 ვარდამო C 3 მოიქცენ AC 4 ვერთი C (A. B. C ზეაბი E. ვ. ვ. მან ზაქათობათა; ვითარ ვაჯეაბი E) 5 ზემანი C 6 სასუფლა C 7 შენდა C 8 ვითარ C 9 ზენცა C 10 რომელი C 11 სასურთო შებრუნებისა; იგი სასურთო C; შებრუნებისა A 12 გენსა C 13 მოიქცენ AC 14 იგი ეტყოს C 15 გემა A 16 ვანვაძლიერანი C.

XLVI (§ 182) Երբ պարզվեց, առաւայեց և լրվեց, զօրոս էլով ու հրամայեց բերել նրաննի Վայաննին և կողակեց զննել նրա պնդանոցին: Եվ այդպէս բերին նրան և կանգնեցրին սննյակի դասել: Սպասաւորներին խոսքեր հուշեց, որպէսզի ստիպեն պատրված Վայաննին՝ զանից ներս ասել Լորիսիմէին, թէ կատարի թագաւորի կամքն ու փրկիչը և շեղ, և ձեզ:

XLVII (§ 183) Իսկ եւս հանձն առավ խոսել իր սանի հետ. մտեցավ [գուանը] և զնայի ներս առավ էր. սիրոյն՝ հ, թող պատկանի զնոց Յրիստան այդ անպատկաբոյութից և զորովից լինի շեղ, Քով լինի շեղ, թէ զու էլննս առաջածային կննաց բնակութիւնից և նքն զու այս անցավորը մտանգես, որ և ուրիշ է, որք այսօր կա, իսկ զազը կկորեւանմիս:

XLVIII (§ 184) Երբ հասկացան, որ առավել եւս զգաստանեամ է, զարվիրցրին ու խօսում էին նրա բնքանին՝ մինչև թափնցին առամենից, և ստիպում էին նրան, որպէսզի այսուսա թագաւորի կամքը կատարել ասի:

XLIX (§ 185) Իսկ եւս առավել նս և ավելի էր զգաստանեամ ու առում. սՄաչ կղիբ և ամար կացու Այս է, ախ՛, որք կտեսնես Յրիստոսին, առ որք բազմամ էիր Լիշի՛ր, որդյա՛ն, հոգևոր սնունցը, որով սնուցեցի զնոց Լիշի՛ր զու առաջածա՛նակեղ այն խրատը: Լիշի՛ր թո և իմ հալածանքները, Լիշի՛ր մահվան այն բաժանը, որք միտին ննք խմելու եւ ու զու Լիշի՛ր հարսութիւնը, որ լինելու է յայսօր մարդկանց: Լիշի՛ր միթաբութիւն մեծ դասաստանը: Լիշի՛ր հավիտենական կրակն ու տանչալի զննելը, Լիշի՛ր արգարների անապական պարզները, որ մեզ համար էլ է պատրաստած: Լիշի՛ր արիտը այն նախը երկնից ի վար, որ զու ինքզնի լսեցիր թո ականչներով. և [ով] զորացրեց ու միթաբութեց զնոց ու զորացրեց մեզ զնոց հետ՝ եւս էլ արժանի կանի մեզ պսակի ու հակասյան, որ խոստացավ մեզ: Եվ կզորացնի զնոց ու մեզ էլ, որպէսզի բնակակից լինենք աստեւ լուսանակ հավիտենական բնակութիւնը:

XLVI ვითარცა იღოა და დაშერა და დაქნდა, გამოვიდა გარე და
 უბრძანა მოეყვანება ნებარისა მის ვითარცა და დაღვინდა სწივი ჰქნა
 მისა, და ვერცე მოეყვანა იგი და მოადგინეს კარსა მის სენაოსისა. და
 უბრძანა სიტყვანი მტარავლითა შით, რაათა აწუგულენ შეტეულისა მის
 5 ვითარცა, რაათა ეტეოდის კართი შეშარა ჩიფისი, ვითარმედ ყვე
 ზაა შეფისა და ცხინდი შენცა და ზურცა*.

XLVII ხოლო მან თავს-იღვა სიტყვაა იგი ბძეულისა მის მხმართ
 თვისისა და მიღვა და ეტეოდა შეშართ* „შვილო, დავიყვანე შენ ჰრის-
 ტემან შედინების მიფისგან და იფინ შენდა ძალ. ნუ იფინ შენდა, ვი-
 10 თარმცა გამოქვეშ* შენ სამწებრებელისა მისგან ცხობების ღმრთისასა,
 და ვითარ შენ დამეკლდე* წარმეფისა მის, რომელ არსდგ არათა,
 რომელი დღეს არს და ზეაღე წარქდეს.“

XLVIII და ვითარ გულსკმა-ვეეს, ვითარმედ უფროსლა განაქრძა-
 ლეს*, მოადეს კვა და სველეს პირსა მისსა*, ვიდრემდე* შთაყარეს
 15 ტლნი მისნი, და აწუგულენ მის, რაათა ეტეოდის შეშართ* ყოფად* ნებ-
 ისა მის შეფისა*.

XLIX ხოლო იგი უფრასლი და უმეტეს განაქრძალებდა და ეტეოდა:
 „შენე იფინ და მტაკად დეა*, ამა ესერი აწ იხილო ჰრისტე, რომლისა-
 თესი ვეროდა. მოიქნენ, შვილო, სულიერი იგი ზრდა, რაათათა განგ-
 20 ხარდე* შენ. მოიქნენ* შენ სწავლა იგი საღმრთოთა ვერძოა*... მოიქ-
 ნენ დენანი იგი შენნი და ზენა*. მოიქნენ სასულელ* იგი სიყველი-
 სა, რომელი შესქმად* არს ვრთად* შენდა და ზემდა*, მოიქნენ აღ-
 ვიძია, რომელ* ყოფად არს ყოველი კაცთა. მოიქნენ* დიდი საწველი
 შეტეუებისა**¹², მოიქნენ* ცეცხლი იგი საღმრთო და ვენებაა**¹³ სიტან-
 25 ველი. მოიქნენ* განმარტებელი იგი ნიქნი მართლთანი, რომელი-იგი
 ჩერდა* განმზღებელი არს. მოიქნენ* ზეციით ვარდამო უფლისა იფინ
 კმა, რომელი შენ თუთ ვენსა**¹⁴ ვრთა შენთა, და განამლოვრა* და
 ნუგეშინს-ცეა შენ, და განამლოვრა ზეუენ შენთურთ, მანვე ღირს მვე-
 ნინ ზეუენ ვერგენსა და განსასტეუელსა მის, რომელი-იგი აღგდებდა და
 30 განამლოვრენ შენ და ზურცა, რაათა ვიყენეთ თანამეღრ ღმრთისა ნი-
 თელ-გარღაროელთა შით სატეუნეთა საყოფელთა*“.

XLVI 1 დანდა C 2 შეტეულისა C 3 ვითარცა A 4 ვცხობელი C 5 შენა და ზურცა-
 ლესი შენ თან C.

XLVII 1 მისი A 3 შენითი და შედინარი A; შედინარი C (ა-ბ იყვანა ბ) 2 გამოხვედ C
 4 ვითარ შენ ვითარ ზეს A; ვითარ ზეს C 5 დამეკლდე C.

XLVIII 1 კითხვი C 2 გულსკმა- A 3 განაქრძალებსი განმლოვრენს C 4 მისნი ვითარცა
 C (რახთაფისა მტარა ბ ვერძოა ზენა, კარე მთა მტარავრებზე) 5 ვიდრემდის C 6 შე-
 ნარა AC 7 ვტეოდის... ვიფინ შედინარი ვიფინ ეტეოდის C 8 მისნი მის შეფისი შედინა ნე-
 მის C.

XLIX 1 დედა C 2 ვმეტეს C 3 მოიქნენ AC 4 ვრთი C (ა. ბ-ს მტაკად ბ იფ
 აბ მტაკადამო-ქრძა მტაკადამო) 5 ზენანი C 6 სასულელ C 7 ვენება C 8 ვითარ C
 9 ზეუენი C 10 რომელი C 11 საწველი შეტეუებისა იგი სასულელ C; შედინებისა A
 12 ვენა C 13 მოიქნენ AC 14 იგი დღესი C 15 ვენა A 16 განამლოვრა C.

XLVI (§ 182) Երբ պարտվեց, առապեց և լքվեց, գուրս ելա՞վ ու հրաժայեց բերել հրանելի Գալսեանն և կազանք ղեկի նրա պարտեցիկն Ե՞վ ալգազն բերին նրան և կանգնեցրին սենյակի դռանը: Սպասավորներին խաչքր հուշեց, որպեսք ստիպեն պատրված Գալսեանն՝ զուկնք ներս առնլ Լործսիմեանն, թե կատարիք թագա՞վորի կամչն ու փրկիք և թեզ, և ձեզ:

XLVII (§ 183) Իսկ ես Հաննն առա՞վ խոսելի իր սակի հետ, մտեցա՞վ [զուանը] և զեկի ներս առա՞մ էր. շիրգա՞յ՜հ, թոչ պահպանի թեզ Քրիստոսն այդ անպատգամությունից և զորովից լինի թեզ: Քա՞վ լինի թեզ, թե զու կլենս առա՞վա՞յին կենաց բնակութիւնից և հի՞ն զու այս անքա՞վորք ժառանգես, որ և ուրիշ է, որք այսօր կա, իսկ վաղք կկործանվիս:

XLVIII (§ 184) Երբ Հասկացան, որ առա՞վի ես զգաստացեա՞մ է, քոր վերցրին ու խփում էին նրա բերանին՝ մինչև թագեցին առամենեքք, և ստիպում էին նրան, որպեսք այսուստ թագա՞վորի կամչը կատարել ապի:

XLIX (§ 185) Իսկ ես առա՞վի ես և ա՞վելի էր զգաստանում ու առում. սժա՞յ նշիք և անուր կաց: Այս է, ա՛հա՛, արդ կանսնս Քրիստոսին, առ որք բազմում էիր Հիշի՛ր, որդյա՞յ՜հ, հոգևոր սեանդը, որո՞վ սեւցեցի թեզ: Հիշի՛ր զու առա՞վածանակոյ ալն խրատը: Հիշի՛ր քո և ի՞նչ Հայածանքները: Հիշի՛ր մահ՞վան ալն բա՞մակը, որք միասին ննջ խմելու ես ու զու: Հիշի՛ր հարսութիւնը, որ լինելու է քա՞լոր մարգկանց: Հիշի՛ր միթիթարության մեծ զանաատանը: Հիշի՛ր հա՞վիտենական կրակն ու տանչուլի գեհննը: Հիշի՛ր որդարների անուպական պարզեկնքը, որ մեզ Համար էլ է պատրաստած: Հիշի՛ր սիրոյ այն հա՞լեց երկնից ի վար, որ զու ինքզոյ լսեցիր քո ականչեմքո՞ւ, և [ս՞վ] զորացրեց ու միթիթարեց թեզ ու զորացրեց մեզ թեզ հետ՝ ես էլ արժանի կանի մեզ պսակի ու Հանգստյան, որ խոստացա՞վ մեզ: Ե՞վ կզոգացնի թեզ ու մեզ էլ, որպեսք բնակակից լինենք աստծո յուսանակ հա՞վիտենական բնակութիւնց:

1. ჰელიო უფალმან ჩვენს მყოფებან და ღმერთმან, რომელი-იგი ზეწიფს დამდაბლა და იგანა, არა დაგვთხენს ზენ და არცა შერ-
 რაც-გვეყენს, რომელ ძლიერებათა მისთა ვსავთ, მსწრელი იგი სოფ-
 ლისა შეგვეწიოს ჩვენ, რომელმან-იგი არა დაგვითხინა ჩვენ, რომელ-
 5 ნი-ესე ვსავლით მას, და ღირს შეწა ჩვენ თქსთა სიტყუთა ნუგეშის-
 ცემასა.

სამეთუ შეტრატთა თვის-ყოფელ იგი არს, და მან დაგვცენს
 შეველი ესე თქსთა ყოვლისაგან ცოდვისა, ეთარცა დღესე ესე გვესმა,
 და ყოვლისა შემძლებულმან მარჯერებან მოსმან დაგვცენს ჩვენ მოცუნ-
 10 სამდე, გაჩინ სიუფარულსამცა მისსა ნუ ვანვეშობით. არამედ განდუ-
 რენ ძალი მისი და მოვედინ ვაცხოვრად ზენდა, და ზენ სახელსა უფლი-
 სასა ვხადოდიო, გამოაძინე პირი მისი ზენ ზედა და ეცობნდეთ, რა-
 მეთუ იგი არს ღმერთი მსწრელი ჩვენი და მისთეს დაუთმეთ მოქაშდე.

II. მოსყენს შენ უფალი იგი, რომელი ჩვენისა ცხოვრებასთეს
 15 დამდაბლა და დასთინა სისხლსა მისნი და ქნისა ზენისათეს სიკუ-
 დლად შიეცა, დაიღვე იგი გონებასა შენსა და მხადოდე მას გულისთა
 შენითა, ასე მოწყენელ არს შემყედ შენდა, და განაძლიერენ მკლავი შე-
 ნი, ეთარცა სიყრმესა დაყოთისა ზედა დათუთა მით და ღმთა, რომელ-
 მან ეთარცა თუკანნი თხათან ვამბუთქნის, და რომელმან მძღაგრი
 20 იგი ვსარა შემუსრა კვლთა მონისა თქსთა დაუთისითა, შემუსრენ უფ-
 თრებამა უმჯდლოასი მავს წინაშე შენსა.*

III. ესელო წინაწარმეტყუელეებისაო, სარწმუნოებისა მისგან წი-
 ნაწარმეტყუელეებისა სარწმუნოასა მის დაუთისა, და აღიზარდე სიბრთ-
 ლით ზედა მუღლთა ჩმთა, წინაშე წმადსა და დიდებულსა საკრთბე-
 25 ელსა ღმრთისასა აღიზარდე შენ, შეველო დე ქრისტესა, რომელ-იგი
 დღეს გამოგვეცხადა ზენ მოწყალეობითა და კაცთ-მოგვარებითა თქსთა,
 რომელთა-ესე გონიერებით მოვიძიეთ იგი მანვე მოგვეყენს შენ და
 ჩვენცა, რათა ურცხვულად ეთბილოთ იგი პირისპირ.*

LIII და ვიდრე წმიდა იგი ვითანე ეტყოდა სიტყუათა ამით ებრავ-
 30 ლებრ ძმებულსა მას თქსთა ერთა მით სენაკისათა შემარბ, და მეფე
 იგი მბრძოდა წმიდასა მას ჩიფსიმეს, იყენს ეთნ მეტარგულითაგანნი
 შედისანი, რომელთა ესმოდა ყოველი იგი სიტყუთა ებრავლებრი.*

LIV და ეთარცა ესმა ყოველი იგი, რასა ეტყოდა ვითანე ძმებულ-
 35 სასა მას თქსთა, გან-რაც-იყენეს იგი ერთა მათგან და მრავალი გუებამა
 დასდევს მის ზედა, და დაუნყვს კეთთა პირი მისი, და მოაძეარნეს
 კბილი მისნი, ზალიო მან არავე იტყია სიტყუთა თქს სხუად ძმებულისა

L I შედგენს A 2 + ბ C 3 დასობენს C 4 + ბ C 5 დაგვტანა C 6 ილის-ყოფელ
 თორეულ ზოდელი C 7 გენსა A; ვყბსა C 8 ეტრისამდე C 9 ეთიოფი C

L I 1 მათგან AC 2 დასობენ C 3 მელაფი შენი C 4 თხათანი C

LII 1 რთული C 2 მოვედინ C

LIII 1 ესე წმად C 2 ებრავლებრი C 3 შედგარა C 4 ებრავლებრი C

LIV 1 ენა A 2 + სიტყუა C 3 რათა AC 4 ვამბუყენს C 5 მას C 6 მისი გონებრი C
 7 რა C 8 იტყია C 9 სიტყუთა პირა C 10 სხუად სიტყუად C

L (§ 186) Իսկ մեր տերը՝ Քաղաքըն ու աստվածը, որը մեզ համար խնայողնեցա՞մ ու անարգվեց, չի մերժի և ոչ էլ կարճամտարնի մեզ, որովհետև նրա զորութեանն ենք հուսադիր: Աշխարհի փրկիչը կզենի մեզ, որը լմերժեց մեզ՝ իրեն հուսացողներին, և իր խոսքով ցաշաշերելու արժանի արեց: Քանի որ նա է՝ արճամտարչաշերտի պաշտպանը՝ ինքը կպահի իր այս ազախիճներին ամենայն մեղքից, ինչպես որ այսօր լսեցինք, և նրա ամենազոր այդ կպահանքի մեզ մինչև հավիտյան, բայց՝ թե նրա սիրուց շնորհակալք: Այն, սևարթուց զգրութիւնս իւր, և եկեացէ կնցուսցէ զձեզ⁶, իսկ մենք տիրոջ սնունդ կուշենք՝ մեր հանգեց գործնի իր երեսը, և փրկվենք, սևի նա է աստուած փրկիչ մեր և վասն նորա համբերեցաք զօրանեապազ⁷:

LI (§ 187) Հիշի՛ր զու տիրոջը, որը մեր կենաց համար խնայողնեցա՞մ, Հեղեց իր արյունն ու մեր փրկութեան համար մաւղան հանձնվեց: Գի՛ր այդ քո միտքը և կուշիք նրան քո սրտով: Ահա [նա] հասել է քեզ սգնութեան և կզորացնի քո բազուկը, ինչպես որ մանկութեան որոջ Գալթիին՝ արշերի ու աշուճների հանգեց, որոնց իբրև այժի ու էր ծխառում: Ե՞վ ո՞վ զորեղ այն հեղաշին շարքեց իր ծառս Գալթի ձեռքով, կշարդի [նա] այդ սնորհնի շարութեանը քո աստը:

LII (§ 188) Ո՞վ զուսր մարգարեութեան՝ Գալթի հաճախ արգարի մարգարեութեան, զու արգարութեամբ մեծացաք ծնկներին վրա, աստծո սուրբ ու փառավոր սեղանի ստալ սնեցաք զու՝ ազախիճ Քրիստոսի, որը այսօր գթութեամբ ու իր մարգարեութեամբ հայտնվեց մեզ՝ խելամտութեամբ նրան ապագիտաններին: Նա իսկ [փրկութեան] կտա քեզ ու մեզ էլ, որպէսզի անաճօթանք սեւենեք իրեն զմ առ զմա:

LIII (§ 189) Ե՞վ մինչ սուրբ Գայաննն սույն խոսքերը երբայնրն ասում էր իր սանին՝ սենյակի զոներից ներս, իսկ Քաղաքըն մարտնչում էր սուրբ Հեթիսիմնի հետ, այնտեղ էին Քաղաքընի սպասավորներեց սմանը, որոնք լսում էին երբայնրն այս բույժ խոսք[եր]ը:

LIV (§ 190) Ե՞վ երբ լսեցին այդ ամենը, ինչ Գայաննն ասում էր իր սանին, հնաացրին նրան այն զոներից և բազում տանջանքներ պատճառեցին, քարով ծնծնցին նրա ծրանն ու Քափեցին ասամենքու: Մակայն նա նս-

⁶ Մազ., 2Թ. 24.
⁷ 2Ժն. Մազ. 19, 15.

მამართ თქვისა, არამედ მათვე სიტყუთა ეტყუოა, რომელთა-იგი ეწყო პარველად, და მათვე განამრავლებდა.

- LV ზოლი მეფემან აწყოვე სიტყუად რთესიმენ მამართ შეთით და-
მთვან მის დღისადა ვიერე სურველად¹ ერადე დამისა, ზოლი მან მოაშ-
5 რი მეფე იგი, და განძობერდა² სულითა წმიდითა ქალი იგი, მოაშრო³
და დასეი, დამეჟა და მოაძღვრება მეფე, დამქნილი დამეჟა იგი, გან-
ძობერელი სამკურლითა მათგან სამეფუთათა, სამოსელი მისი დამპო⁴ და ნი-
ნი წაჩვენებდესა მის მოსოქდი და განიბნა, და სარტყელთათა სურვე
დაძტეჟა. დაღათ თქი იგი სამოსელი დამატრული გამოაქმნდა გარბ
10 არამედ მწიფევე დაეცა თაჲ თქს სიწმიდით.

- LVII განახლნი კარნი მის სენაკისანი და გამოქდა მძობერ¹, განამო
კრებული იგი, და ვერენ შემძლებელ იქნა შეპყრობად მისა, და სრბით
განვიდოდა დროლეთა მათ² ქალაქისათა; განვიდა და მოვიდა³ სასაწმენ-
ლეთ⁴ მათ, სდა-იგი იგი პარველად საჟანე მისი, და სიტყუა სახარე-
15 ხისა⁵ მამართეა მოყულისთა მათ, და იგი წარვიდა განმორებულად ქალა-
ქისა მისგან სრადილათ კარბი, ადვილსა შურარესა, ზობრეტსა ერდსა
მადალსა, ადვილსა ქუროვანსა, გზასა სამეფუისა⁶, რომელ-იგი შევიდოდა
არტაშა ქალაქად.

- LVII ეთაბრეა მიწია ადვილსა მას, მტკლნი შედრიკნა¹, იწყო
20 ლოცვად და თქვა² აუღლო ყოელსა მშერობელი, ვინმე შემძლებელ
არს მიგებდ შენდა კეთილთა მათ წილ, რომელ-სე შენგან მოგვემად-
ლა³, რომეთ დღითვე სასობება ზღენი⁴ მტყაყედ, რომელ შენდა მი-
მართ იყო, და განმარინენ ზენ ბილწითა მათგან შეათა ქვეცისა განმრ-
ყრელისათა, და რამე უბლოთ მიგებად შენდა კეთილთა მათ შენთა-
25 თან⁵ არამედ თაჲნი ზენნი იფრედ ნაცვალად⁶ წმინსა მის, რამეთუ ღირს
შეენ ზენ ცნობად სახელისა შენისა, რომლითა განმარინენ ზენ, რამე-
თუ შენსა გარეშე, ეფალო⁷, სტეა⁸ არაჲნი ვიეთ და სახელისა შენსა
სახელ-კადებთ ქარადღე⁹.

- LVIII ჰელი ზენდა უმკობეს არს სიკუდილი სიწმიდით, ვიდრე არა¹
30 გან-თუ-ვაპყრნეთ ჰელნი ზენნი ღმერთთა² მამართ ეტბოთა³, რომელნი
არანვე არაბია, და უბნო არაბან ყოველნი სამახერებელნი წარმართ-
თან⁴, რამეთუ შენ ხარ შემოქმედი ყოელსა, რომელმან მისა შენისა გამო
მხოლოდ მობილასა შექმენ ყოველივე, და მისა გარეშე არა რაა იქმნი,
და სული შენსა სახარბი მხოლოდენ ზენ ედევანისა წარველსა, რომელმან
35 მივედინეს ზენ კეთილთა მათ სურენეთა სასუფველსათა⁵.

LV 1 სხმოდ C 2 განძობერდა A მოაშრო A 4 დამპო C.

LVII 1 მტკლნი C 2 მს C 3 განვიდა და მოვიდა C 4 სასაწმენლეთა C 3 სახარბთა AC 8 სახეობა C.

LVIII 1 მოგებრა C 2 სიეთ C 3 მივედინა A; მივედინა C 4 ზენ AC 5 საყ-
და C 6 ეფალო C T სტეა C 8 ეფალო C.

LVIII 1 + თუ C 2 ღმერთთა C 3 ეტბოთა C.

րից ասի շփոթեց իր խոսքը՝ իր սանի հանգստի, այլև նույն խոսքերն էր ասում, ինչ առաջ էր սկսել՝ նույնն էր բազմացնում:

LV (§ 191) Իսկ Քաղաքացիական Հանրապետության Հոսիսը ևս սկսել էր խոսել որևէ մասին ասանքի միջև գրեթե մի պահ, Քայքայի ևս լարվածքը Քաղաքացիական Ազգային զորացում ասիր հոգով, լարվածքն ու գնաց, ասպարեզն ու ուժարեկ արեց Քաղաքացիական, Քաղաքացիական ասպարեզն նրան՝ քվիտան արքայական մականներին: Քաղաքացիական Հանրապետության, պահեց ու շարունակեց Քաղաքացիական և անախարհից Քաղաքացիական: Քան [Հանրապետության] իր հանգստից [նույնպես] պատասխանատու զուրս կհավ, սակայն իր անհրաժեշտ սրբութիանը հազմանակամ պահեց:

LVI (§ 192) Քայքայ սկսեցին զանհան ու բնարար զուրս շնորհով, կեցրեց ժողովագուցող, և ու սր լիարողացում բանին նրան: Մրջմիաց զուրս էր գույնը քաղաքի փոքրեցները, զուրս կհավ ու գնաց այն հնամենները, սր առաջ իր կացարանն էր, ավանտան լայն ավից մտերիմներին: Ի՞նչ ևս գնաց այդ քաղաքից հեռու գնացի հյուսիս, արանկանով մի բարեբաղիք բարեկեց՝ ավագուս անդ, արքային կանաչարժի վրա, սրբ գնում էր գնացի Արաքսա[ս] քաղաք:

LVII (§ 193) Երբ հասավ այնտեղ, ժուրս դրեց, սկսեց աղոթել ու ասաց. «Ե՛նք ամենակալ, կարո՞ղ է որևէ մեկը հասուցիլ քո բարյաց փոխարեն, որ թեզանից մեզ շնորհեց, քանզի հաստատուն պահեցիր մեր հույսը, որ ի թեզ էր, և ազատեցիր մեզ ազատանով գազանի այդ պիղծ ժանիքներին: Ի՞նչ ինչ՞ով կարողանանք հասուցիլ քեզ՝ բարութիաններին համար: Այլ Քոչ մեր անհրաժեշտ փոխարենը չկեն, քանզի մեզ արժանի արիք անունը կանաչություն, որով պաշտանցիր մեզ, քանզի տուր, բացի ի թեզ զուրս ու գնացի, և զանուն քո անունները հանապաղ»:

LVIII (§ 194) Իսկ մեզ համար ավելի լավ է սրբութիանը մաշը, քան թե մեր մեծները տասր ասումներին հանգստի բանենք, սրանք ոչինչ իսկ են, և անհրաժեշտ են հեթանոսների բոլոր պաշտամունքները, քանզի զուրս ևս ամենալիի արարողը, որդ միանին քո որդով արարեցիր ամենայն, և ասուց նրան ոչինչ չեղավ, և շեղի քո բարի ասուցնարդեցիլ մեզ յերկիր ուղիղ»:¹ սրբ կասեի մեզ գնացի հազմանակամ արքայութիան բարեբանները:

¹ Եսայի, ԴՁ, 10.

² Եսայի, ԴՁ, 10.

LIX. ჩამოთვლილ წარდგომად ვართ წინაშე შედგენილი შობილის ძისა შენისა, ჩაათა ურცხველად დადგეთ ნარქვენიო მათ თანა, ჩაეპს შოვედეს დიდებთა ჰეროვებთა სათლისათა მიტეხად ყოველთა დამკვრებელთა საფლასათა. ჩამოთვ მან დაშადნა შლოლო გულნი კაცთანი და გულისქმა-ღუქვს¹ სქქენი მათნი, ჩამოთვ ზედნ ერნი შენნი ვართ და ცხოვარნი სამწყოსისა² შენთანი, ჩაათა შევიდეთ ზედნთა საყოფელთა შენთა, რომელ აღუთქვ შოვერბეთა შენთა, ვისწრებით³, უფალო, გამსლავდ⁴ კორციო ამთვან, ჩაათა შევბრინეთ რიცხუსა მას შლოლო შობილისა ძისა შენისა საყურებლისასა და რიცხეთა მათ თანა, რომელთა შეიყურებს დღე იგი გამოჩინებისა მოსლვისა უფლისა ზენისა იესუ ქრისტისა. ვართ საბილწისა ამთვან ხოლო განგუარინენ, არამედ მოვედინ ზედნ ზედა ტანქვანი სახელისა შენისათჳს, ჩამოთვ ზედნ ვანშობილხელ ვართ.

და შენ არა დაგეოხინენ ზედნ, ჩამოთვ შენ, უფალო, თჳს მიწამ⁵ ხარ ჰქმდ⁶, ჩამოთვ ცხოვრება ესე ჰქვეანისა არა შეადოდა სურმით ჰქმითვან, ჩამოთვ მოვხედ⁷ და მრწმენი სიტყუსა მეს შენისა⁸, რომელ სიტყუ ვაა იფის თქუენდა, ჩაეპს ყთაღის გეტვიდინ კაცნი, ხოლო სიტარ იფის თქუენდა, ჩაეპს გუდღრიდენ⁹ თქუენ¹⁰ და თქუენ¹¹ ყოველი სიტყუთა მორბოტი სიტრუეთ თქუენთჳს სახელისა ჰქმისათჳს, ვებაროდენ და შთარულ იყვენთ¹².

LX. ნანდვალე გუბარის და შთარულ ვართ ამას დღაქლსა შინა, რომელ-ესე მოიწია ზედნ ზედა სიყვარულითა შენთა, ჩამოთვ სლოლო ღლიერბების¹³ შენსან და ვნა¹⁴ ზენ ძლევთა. შთარულ ვართ მისთვის და დღეთა ამათ წალ, რომელითა დამამბაბლენ ზედნ, და წელთა მათ, რომელთა ვებოლეთ ზედნ ქიას¹⁵. მოგუხედ¹⁶, უფალო, უფალო, სამყვრებელსა შენსა და ქნულთა ჰრთა შენთასა, და შობილხელ ზედნ ზეცისა¹⁷ მას ქალექსა შენსა იერუსალემსა¹⁸, სიფა-იფი შეტრებულ არიან ყოველნი მართლინი და წმიდანი, საყურებლნი შენსა. იფენ ნათელი უფლისა ღმრთისა¹⁹ ზენისა ზედნ ზედა²⁰.

LXI. და ვიდრე ნეტარი იფი წმიდა²¹ რიფსიმე იტვიდა ამას ყოველსავე, ღამე იფი დგალო²². მივიდეს და მოიწინეს²³ ადრე-ადრე ადგოლსა მას შთავარნი იფი მეფისანი და ნორაკთ-მოძღვარნი²⁴ იფი მტარავლითურთ, და ლამპარნი აღნიშებულნი წინაშე მათისა. და შეიბყეს იფი ადრე-ადრე²⁵ და შეტრეს იფი მართლ ტურნ, და მოსოხოვეეს²⁶, ჩაათამეა მოქცუთენეს²⁷ ენა მისი. შლოლო მან სეფსით²⁸ თესათ აღადო პარი და გამოუტყა ენა, და მოქცუთეს²⁹.

LIX 1 დიდებთა C 3 მარჯვენათა C 3 გულისქმა ღუქვს A 4 სქქენისა AC 5 ვისწრებით C 8 გამსლავდ C 7 დადგობენ C 8 მიწამ⁵ იწუ C 9 ჰქმა C 10 მოვხედ C 11 შენისა A; სიტყუთა შენისა C 12 გუდღრიდენ A; გუდღრიდენ C 13 თქუენ C 14 სიტყუსა C. LX 1 ღლიერბების A 2 ბიძი A; მოგუხედ C 3 ქიას¹⁵ ტური C 4 მოგუხედ C 5 ზეცისა C 6 იფისა A; იერუსალიმი C 7 ქალექსა C 8 დღეთა C 9 ზენისა C. LXI 1 წმიდა C 2-გუდა C 3 მოწინეს C 4-მოძღვარნი C 5 ადრე-ადრე C 6 იფი C 7 მოსოხოვეს A 8 მოგუხედ C 9 სეფსით C 10 და მოქცუთეს ენა C.

LX 1 ღლიერბების A 2 ბიძი A; მოგუხედ C 3 ქიას¹⁵ ტური C 4 მოგუხედ C 5 ზეცისა C 6 იფისა A; იერუსალიმი C 7 ქალექსა C 8 დღეთა C 9 ზენისა C. LXI 1 წმიდა C 2-გუდა C 3 მოწინეს C 4-მოძღვარნი C 5 ადრე-ადრე C 6 იფი C 7 მოსოხოვეს A 8 მოგუხედ C 9 სეფსით C 10 და მოქცუთეს ენა C.

LIX (§ 195) Ուստի կերպարանալու ենք թ միանին որդու ստաշ, որպեօզի ստանց ամսթի կանգնենք նրա աշակղզմանց հետ, երբ զա փառոց սի պայծառ լուսոյ [բնակութենէզ] հայել յամենաբն բնակիրս կրկրիս*։ Քանզի եւ սակեօնց միայն մարդկանց սրտերը ե հասկանում է նրանց զորմերը, սաստի ս՛հեք՝ ժողովուրդ ե իսոյն սրտոի թոյս**։ որպեօզի մենք էլ մանկեք թ բնակութիւնները, որ խոստացար թ սիրելիներին։ Ետալում ենք, տե՛ր, այս մարմիններէք զուրս զայ, որպեօզի միանանք թ սիրելի միանին որդու զեղին ու նրանց թղին, սզքեր սիրելցին մեր տեր Հրոսու Քրիստոսի զայտայտ զոր։ Ուայց միայն այս պգծութիւնէք պզտայր մեզ, ալլ թող թ սեղան համար մեզ տանջանցներ զան, քանի որ մենք պատարաստ ենք։ Իսկ զու մի յեր մեզ, որովհետն զու, տե՛ր, ինքզ եւ զկա, որ այս երկրային կյանքը չեմ ցանկացել իմ մանկութիւնէք [սկսած], որովհետն տեսու ու հազմատացի թ խոսքին, որ ապր. ս՛կայ իցէ մեզ, յորժամ քարի ասիցեն [զկնէ] մարդկիս***, իսկ տերանի է մեզ, յորժամ ետխտոթցեն զմեզ ե ստիցեն զամենայն բան շար սուս զկնէզ վտան տեսան իմ. ցնծացէք ե ուրախ յերուսէ****։

LX (§ 196) Արգարե իսկ ցնծում ենք ու ուրախ ենք այս պգծութիւն մեզ, որը հասազ մեզ թ սիրուց, քանի որ հողթեք թ զորութիւնը՝ ե մեզ էլ հողթանակ ազնց։ սկւրախ եմք ընդ այս ե փոխանակ ատուրցս, որ խոսարճ արարին զմեզ, ե ամացն, յորս տեսուք զարդարան։ Հայեաց, տէր, տէր, ի մասնկութիւն թ ե ի զորժու կեուաց թոց, ե ստաշնարգեա մեզ ի վերին քաղաքք թ ծրուսաղենե*****, որ ժողովելու են թուր արգարներն ու սրբորը, թ սիրելիները։ տեղիցի յոյս տեսան ստոտու ի վերայ մերս*****։

LXI (§ 197) Եզ մինչ նրանելի սուրբ Հոնիսիմեն այս ամենն էր ստում, զիչերն արգեն սկզկեք։ Պեացին ու սրագ-արուց այնանզ հասան թագազորի իշխաններն ու նկիրակազտեաները՝ սպասազորներով, իսկ նրանց առն՝ չաւհեր վտանու Անմիշապետ բեւեցին նրան, [կեպրեք] սաղապի՝ եւ կապեցին ե պահանջցին, որպեօզի կարեն նրա յեղուն։ Իսկ եւ իր կամքով քացեք բերանն ու հաննց յեղուն։ Եզ կարեցին։

* Սաղմ., 18, 14։

** Ըմմ. Սաղմ., 22, 12։

*** Կով. 2, 26։

**** Ստոթ. Ե, 11—12։

***** Ըմմ. Սաղմ. 28, 15—16։

***** Ըմմ. Սաղմ., տեք

- LXII და განსარტყეს მსგან ადრე სამოსელი იგი დამატრული, რომელი ემოსა, და დასერეს ითბნი მანნი ქვეყანას, ორნი ფერტია და ორნი ჯელთა, და დასტობეს იგი მგრაიდ, და მიუტყობდეს იგინი ლამზართა მათ, და მოსწუნეს კორკანი მასნი ცეცხლთა შიშ ლამზართათა.
 5 და ქითა სეებდეს და დაეოტეს უბე მისი, და გარდაუდეს ნაწლკნი მისნი, და ვიდრე სელეირდა იყო, აღმოქადნეს³ თუალნი მისნი, და ასოდ-ასოდ განივებდეს და იტყოდეს, ეითარმედ: ყოველთა, რომელთა იყადრან წურაყ-ყოფად და გინებად ბრძინებას⁴ ხუფასას, მსგავსად ამისა⁵ წარწმნილ⁶.
- 10 LXIII ხოლო იყენეს წმიდანი მამანი და დედანი, რომელნი მოსტულ იყენეს მის თანა, სამეოცდაათ კაც, ხოლო მას განსა, რომელსა⁷ მიწინეს⁸ მთვანნი ადგილსა მის, რომელნი⁹ ეძიებდეს კორკთა მისთა დაფულად, რომელთა ზედა აღიღეს მახელი და მოსწყდნეს, იყენეს რაიკეტი ოცდაათარმეტნი, რომელნი იტყოდეს ქარეთ.
 15 LXIV შევიყუართიო შენ, უფალო, ჩამეთე იმანე ლოცვისა ჩუენისა და მოფე ყური შენი ქველის მოქმედი, და ჩუენ შენდა მიმართ დიდადევათ, ჩამეთე შენ უფალი დიდებულ ხარ, რომელმან ღიხს ყა¹⁰ ზენი უღარსებაა შენითა ქველის მოქმედებითა, კაცთ-მოფერავო, რომელმან დაგცევენ ვითარკა გუგა თუალისა და სუფარველსა ჭეშე ფრთეთა
 20 შენათასა განივარეწით სიმრავლისა მსგან უწმლოებნისა, რომელთა ამა მოვეულებით¹¹ საბელსა შენისა დიდსათას¹². ესრეთ იტყოდეს და ყოველნი ერთბაშად აღესტულნეს.
- LXV ხოლო ურთი ვინმე მოყელს მუნვე სასაწახელეთა მათ შინა, სად-იგი იყო სუანიე მათი, რომელი-იგი იტყოდა ქარეთ განსა მის
 25 აღსტულბისა: „გამადლობ შენ, უფალო კაცთ-მოფერავო, ჩამეთე მეცა არა უფრუბურს მეცა. შე სწეულ ვიყავ და ვერ მივეწიფე მოყელსათა მათ ზემთა, ხოლო შენ, კაცთ-მოფერავო¹³ და ქველის¹⁴ მოქმედი, შეიწყალე და შეგროვ¹⁵ სული ჩემი ვუნდსა მას წმადთა მიწამეთსა, მოყელსათა მათ და დათა ზემთა თანა და მქველისა მის შენისა, დედისა ჩუენისა¹⁶ ვაიანეს
 30 თანა, რომელ-იგი არა თავ ზენდა და მოყერისა მის შენისა შეიღისა¹⁷ ჩუენისა რიფსიბეს თანა¹⁸. და იგი ქარე სახედ იტყოდა და აღესტულ¹⁹, განიღორანეს²⁰ და განსთიბინეს²¹ იგინი ვარე, რათა იყენენ საქმელად ძაღლთა მის ქალიქისათა და მუჩინველთა ცისათა²².

LXII 1 განსარტყეს C 2 ადრე C 3 ლამზართათა AC 4 აღმოტყობდეს C 5 განსებასა C 6 ბრძინებას C 7 ამისა C 8 წარწმნილ C.

LXIII 1 რომელ C 2 მიწინეს C 3 რომელსა C.

LXIV 1 ზედა C 2 მოვეულებითა C 3 უწმლოებს დიდსა C.

LXV 1 სასაწახელთა C 2 მოყერე C 3 ქველის A 4 უფარველ C 5 ზენის C 6 რომელი A 7 + მის C 8 აღსტულა A 9 განიღორანეს C 10 განსთიბინეს C 11 ცისათა A.

LXII (§ 198) Երա վրայից շտապ հանեցին պատաստոված Հանդերձը, որ հագին էր, լորս ցից գեանն խրճցին՝ երկուսը սարքերի և երկուսը ձեռքերի [համար] և ամուր կապկպեցին երանն Լպեցին շահերը, և երա մարմինը խորովեցին շահերի կրակով: Քարով խփեցին ու պատուեցին երա ծոցը, Քափեցին երա աղիները: Եղ զանի գնա կանգանի էր՝ փորճցին երա աչքերը: Անգամ առ անգամ տոկում էին և ասում, Քե սնմանցին, ուղթը կհանգզեն արհամարհել ու անարգել Քաղափորի հրամանը՝ սրա նման կուշկացնենք:

LXIII (§ 199) Բայց կային սուրբ աչքի ու կանայք, որոնք եկն էին երա Հեռ, յոթանասուն մարդ: Իսկ այն ժամին, երբ երանցից [ուճանք] հասան այդ տեղը [և] փնտրում էին երա մարմինը՝ Քաղելու համար, [Քաղափորի մարզիկ] երանց վրա սուր հանեցին և կտորեցին՝ Քիզվ էրեսուն երկու հոգու, որոնք այսպես էին ասում:

LXIV (§ 200) «Միտի՛ն ես, տե՛ր, որովհետև լսեցիր մեր ազոթն ու բարբար օւնիզ մեզ դարերի: Եղ մենք առ քեզ ենք բարբառում, զանզի դու փառավոր տեր ես, որդ անարժաններին արժան արիք քո բարբարությամբ, ո՛վ մարդասեր, որդ պաշտպանեցիր մեզ ինչպես այլի քիթը, և Քեքից հովանու ասիկ ազատեցինք անորիտության այն բազմությանից, ուստի ահա մեռնում ենք քո անվան փառավորության համար: Այսպես ասացին և բուրբ միասին վախճանվեցին:

LXV (§ 201) Իսկ ամեն մեկին սպանեցին Հենց արևուզ՝ Հեռանների մեջ, որ երանց իշխանն էր, որը վախճանման ժամին այսպես էր ասում. «Գուճուճյուն քեզ, տե՛ր մարդասեր, որովհետև ինձ էլ լսանեցիր: Ես Հիվանդ էի և չկարողացա իմ քեկներնրի Հեռ հասնել, իսկ դու, ո՛վ մարդասեր և բարբար, զՔացիր ու իմ հոգին միացրիր այդ սուրբ վհանների գեղին՝ իմ ընկերների ու ջուլիերի Հեռ, քո ազարին [ու] մեր մայր Գայաննի Հեռ, որը մեր գլխավորն է, և քո սիրելի որդի մեր Լոխիսիմոսի Հեռ: Ես այս կերպ ասաց ու վախճանվեց:

Երանց հաղթեցին ու շարտեցին դուրս, որ թաղաթի շներին ու երկնքի հաղթերին կեր զանան:

LXVI ხოლო შედგეს მას დატევა ოქსი იგი სირცხელი, რომელი-იგი ეგვიპტიათის სიმუნთა ვანოქმულ იყო ღუაწისა შინა მბრძოლისა და მუროსთა გმირებრ ირუნა ძალი, და მრავალი სიმძლავრე ვო², და აბა მკარედ რაა განწყობილნი იოტნა წილ ეფერატსა სასკინოზთა 5 კრძო, და წელელი სავერდითერთ გამოიდა იგი ღუაწისაგან, და მან აღილი სავერდით იგი ცხენისა ქერითერთა და იგი თავადი ქერულ იყო მწულ-კასარქათერთ, და დაიკრა ზედა ზეჰთა თქსთა და სრული წილ ჰლა ეფერატსა.⁵

აჲ, რომელი-იგი ესრეთ ძლიერ იყო ძალითა და მძლე, ქალისა 10 ესრეთსაგან იძლია ნებითა ღმრთისათო⁶, და ესე არა სირცხელ უნდა გონებასა თქსთა, არამედ ხილვასა მას და სიყვარულსა დატევილ იყო, და მწუხარე იყო სიყვდილსათქს მას ქალისა⁷. ტირიდა⁸ და იგლოე-და და ჰრქუა:

LXVII იბილეთ-ლი აჲ გრანელი იგი ნათესავი ტრისტინეთთა. ე- 15 თარ წარწემულენ მრავალთა კაცთა და ვანაშორებენ მახურებისაგან ღმერთთაასა, და ქუეანისა ამის ცხორებასა და საშეუბელთა⁹ დაყუ-ღებენ¹⁰ და სიყვდილისაგან არა ეშინის¹¹, უფროს-და საკრველისა მას რიფსიმესთქს, რომლისა არავინ იყო მსგავს მისა¹² ქუეანასა ზედა ნაშობთიგან დედათასა, რამეთუ გულსა ზეჰსა შთამიყარდი და არასადა 20 დამეწყულეს¹³ გონებასა ზეჰსა, ვიდრემდე ცოცხალ ყოფად ვარ მე, არდატ მეუჲ, რამეთუ იონთა¹⁴ იგი და ბერძენთა სოფელი ჰეშმარიტად ვიცი და ზეჰნი ესე არშაკათა, რამეთუ ბუნება ზეჰნი არს, და ასრატსანი და სასკინოზნი და კუბანის¹⁵, და რადენი აღრატხო¹⁶, რამეთუ მრავალთა ადგილთა სრულ ვარ მე მშვიობით და მრავალსა¹⁷ დარწმუნსა¹⁸ და მბრძოლასა¹⁹, და²⁰ არცა წარტაუწუნლთაგანს არასადა ვიხილე მსგავს მის²¹ <ა>²² ქმნულეთილი, რომელი წარწემიდეს გრანელთა²³ მათ²⁴, და ეგოდენ განძლიერდეს²⁵ გრანებანი მათნი²⁶, ვიდრელთა²⁷ მეცა მძლეს²⁸.

LXVIII ხოლო ზეღისაგან წარდგა სტრატოტო-შთაყარი იგი და ითხოვდა ბრძანებასა, რაათა მოვლას¹ წმიდაა იგი² ვაიანე, ხოლო მას 30 ვითარცა ესმა³ დაქსნილი და დაწრიმილი⁴, შესულეული ქეონებდა, ვითარმედ ცოცხალ არს წმიდაა იგი რიფსიმე დიდსა ჰელმწიფებასა და პატავსა აღუოქ⁵ <ე>მიდა, რაათა მო-ვითარ-რაათ-იბაროს⁶ გონება მის ქალისა მისიყვად მისა, ხოლო მან მიუგო და ჰრქუა: „ეგრე წარწყმდილ⁷ მტერნი შეფასანი, და რომელთა აგინეს⁸ ღმერთნი და შეურატბ-

LXVI 1 ღუაწისა C 2 მბრძოლისა C 3 ვო C 4 ეფერატსა C 5 ეფერატსა C 6 ღმრთისათისა და სიყვარულთა სიწმიდათა C 7 იყო C 8 + შეწიხრისა C 9 სტრატო C 10 მისა C 6 დამეწყულეს C 7 თქსთა A; თქსთა C 8 რომელ C 9 კუბანი C 10 მოვარსო A 11 მრავალთა C 12 დარწმუნსა C 13 მბრძოლასა C 14 და C 15 მისა C 16 გრანებანი C 17 მათ C 18 განძლიერდეს C 19 გრანობანი მათნი C 20 ვიდრემდე A 2 მძლეს-და A.

LXVIII წარდგა C 2 სტრატოტო C 3 მოვლას A 4 იყო C 5 ესმა A 6 დაწრიმილი დასწრება C 7 მო-ვითარ-რაათ-იბაროს მო-ად-კან-მე-იბაროს C 8 წარწემიდეს C 9 აგინეს C

LXVI (§ 203) Իսկ Քաղաքացիքը, որն այնքան քաջությամբ էր անվանի՝ մարտում հաջթանակով վաստակած ու հարձակումներում հերոսական ուժ ցույց տված, Քուզնյի անաթը, նա բազում արիության արեց, ու ոչ սակավ ինչ հավաքներին քշեց Եփրատից այն գին՝ սարակիներին կողմը, և վիրավոր երկվարով զուրս եկավ պատերազմից: նա վերջինց կրթվարը սուպազնով, իսկ ինքը զինված էր նեա-կապարնով, կապեց իր Քիկունքին ու յոզալով անցավ Եփրատը:

Արդ, նա որ այսպես զորեղ էր ուժով ու հաջթուղ, ասածս կամքով մի ազնվանից պարտվեց: Եվ սա ամաթ լիվաց իր մարին, այն նրա տեսիլով ու սիրով էր շինարացած և ախար էր աչնիս մահվան համար: Լալիս էր ու ողբում, և ասում.

LXVII (§ 203) «Տեսն՛ք, Քե արդ քրիստոնյաների կախարդ այդ քեզը ինչպե՞ս է կործանում բազում մարդկանց ու հեռացնում սատվածներին պաշտելուց: Երկրային այս կյանքը և վայելքները մերժում են ու մահից շին վախենում, մանավանց սքանչելին Լոբփսիմե, որի նմանը ոչ ոք չկար երկրի վրա ծնված կանանց մեջ: Թառի սիրտս մտավ ու ամենին մարիցա զուրս չի գա, քանի՞ զեռ կենդանի եմ լինելու ես՝ Տրդատ Քաղաքուր: Փանի որ հույներին ու բերձներին՝ աշխարհը նշմարտապես գիտեմ, և մեր այս արշակ[ուն]ացը՝ որ մեր բնիկ [մասանգու]թյունն է, Ասորստանը, սարահինոսներին ու կուրաններին»^{*} և որքան թվարկեմ, որովհետև բազում տեղեր ես խաղազությամբ եմ հասնչ, իսկ շատին [էլ]՝ պատերազմով ու կրովով, և ոչ իսկ գերեզմարածներին մեջ, ոչ մի տեղ նրա նման զեղեքիկ շտեսա, որին կործանեցին այդ կախարդները: Եվ նրանց կախարդանքներն այնքան ուժեղացան՝ անգամ ինձ էլ հաղթեցին:

LXVIII (§ 204) Իսկ Հաշորց օրը ներկայացավ զորպետը և հրաման էր ուղում, որպեսզի սպանի սուրբ Պայաններ: Լեռնիս թուլացած, շարշարված ու աղշած Քաղաքացիքը կարծում էր, Քե կենդանի է սուրբ Լոբփսիմեն: Մեծ իշխանութուն ու պատիվ էր խոտոտում նրան, որպեսզի ինչ-որ մի կերպ գրամի ազնիւ միտքը՝ նրա մտ զալու: Իսկ նա պատասխանեց ու ասաց. «Այդպես կկործանվեն Քաղաքորի թշնամիները, և ովքեր անարգեն սատված-

^{*} Լայնին թուլարում՝ ոչմուտց աշխարհն և զևտուտց:

^{**} Լայնին թուլարում՝ ոչմուտցապատկան:

„ვიცნ¹⁰ პრძინება თქვენ შუქისა; არამედ იგი¹¹ ზოლი ვარწყელი, რომელმან წარწმიდა მისებრ არიან ვოფალი იგი ქმულკეთილობითა¹² და ორნი მოვლასი არიან-ღა გაიანეს თანა“.

LXIX და ეთარცა ენა¹, ეთარმედ მოკლეა წმიდაა იგი რიუსიზე, დაწუნა² და ვარდაჲდა და დიფა პრეცანსა. და³ მოიქცენა კვლნი⁴, ტირიდა და ივლიდი. მერზე უბრძანა შუისა მის გაიანეს, რაათა პირველად ენა მისი კსრით აღმოუღონ და მერმე მოკლან იგი ამის გამო, რამეთუ აკდრა და დრკეთა⁵ სიტყუთა⁶ წარწმინდა ივეთათრი იგი, რომელსა აქუნდა შუენიერება⁷ ერბთაა შირას კაცთა განდრეკულობა. აკდრა უმადლო ყოფად⁸ ღმერთთა, რამეთუ მათ მივსაღლა მისდა ქმულკეთილობა იგი, ამისთვის ძურ-ძერად მოაკუდაცეთ იგი.⁹

LXX და გამოვიდა მტარვალთ-მოთვარი იგი სიქედლით მოკლედ მისა. და უბრძანა და გამოიფანეს¹ იგანი დეპაქლნი ქალკით მის აღმოსავლით ერბთ ბეკთა მათ, გზისა მის სამეფოსა², აღგლისა მის, სადა მოწვედნი ვიყვნენ თანამდენნი,³ მახლობელად ვარემე კართა. და დასობდეს ოთხობსა მანისა კაცად-კაცადისა მათგანსათეს.

LXXI ზოლი ივინი ვიდრე განმზადდებდეს,¹ აქო სიტყუთა წმიდამან გაიანე მოყრისთურთ და თქუა²: „გმიდობთ შენ, უფალო, რომელმან ღირს ზეენ ჩვენ მოსიკვდიდ სახელისა შენისა დიდისათეს³, ცხოველ გუფერ მოწისაგან შეწმუნლინ⁴ ენე, რაათა ღირს ვიყვნეთ⁵ ღმერთებისა⁶ შენისა⁷ და გუზიარენ ჩვენ სიკვდილისა მის წმიდათა მოწამეთისა⁸, რიფსიმეს თანა და მოვლასათა მისთა, რომელთა-იგი შეგვეყარეს.

და მხარულ ვარ, რაათი მეცა ღირს ვიყო ასულისა მის და შვილის ზემსაა რიუსიზე თანა, და დათი მათ ჩა მოყრისათა ზემთა თანა, აქი მოვეყარენ ჩვენ, უფალო, რომელნი-ენე შენთვის მოყრელებით, შევირაცხენით ჩვენ ეთარცა ცხოვარნი კლვადნი⁹. აღღე¹⁰ და ნუ დამავდებ ჩვენ სახელისა შენისათეს და¹¹ მიბეცე ჩვენ ძლევა, რაათი უფთურა იგი მოღვაწისთურთ მოედლურადეს¹².

LXXII ზოლი ამისა შემდგომად მოაბეს სამოსელი მათი მათგან და დახობდეს ივინი თითოეულად¹ ოთხსა მანისა, და განუკურბიტენს ტავა² კოქთა მათთა³, და დაადგეს ნესტ⁴ და განმტრნეს ცოცხალნი სამნივე იგი წმიდანი კოქთგან ვიდრე ბრბუმიდე, და აღმოუწეადნეს⁵ ენანი მათნი, და სეკმდეს კეთიი უბეთი მათთა, და გარდაიდგეს ნაწლენი მათნი და⁶ მოსკეცინეს⁷ თაენი მათნი მახელითა.

10 - აქინ C 11 იგი C 12 ქმულკეთილო C.

LXIX 1 ენა A 2 შექცნა C 3 და A 4 კვლნი A 5 რაათი C 6 დრკეთა AC 7 + და C 8 შეწმუნება A; შეწმუნება C 9 ვოფა C 10 იგი გაიანე C.

LXX 1 გამოიფანეს C 2 სახეობს C 3 თანამდენნი C.

LXXI 1 განმზადდეს C 2 სიტყუა C 3 მანისა დიდისათეს³ შენისათეს წმიდისა C 4 შექმუნა C 5 ვარწყელი C 6 ღმერთებისა C 7 შენა 8 + სინატრელსი C 9 + სიყვარელსი C 10 აღღე C 11 აღღე C 12 + შენ C.

LXXII 1 თითოეულად A; თითოეულად C 2 ტავანი C 3 მათთა C 4 ნესტნი C 5 აღმოიწეადნეს C 6 მოსკეცინეს A; მოსკეცინეს C.

ներին և արճամարքն թո՛ Թազազորից, հրամանը: Այլև միայն այն կախար-
դը, որը հորձանեց գեղեցկութիւնս իր նմանը լուսնեցողին՝ Փայանն ու եր-
կու ընկերները գեա կանս:

LXIX (§ 205) Երբ լսեց, թե մեռել է սուրբ Լոբկոսիմն՝ արամեց, վար
իշով ու ետեց գեանին, ծաղից մեղքերը, լալիս ու սղարով էր: Ապա հրա-
մայեց որպեսզի նախ խիզախ Փայաննի լեզուն ծածրակից հանեն և ապա
սպանեն երան աշխարհի համար, որ հանդգնեց և խարզավանական խոսքերով
կործանեց այնպիսիին, որը կուտքերի գեղեցկութիւնն ունէր շեղյալ մարդ-
կանց մէջ: Հանդգնեց անշորտակալ լինել աստվածներին, որոնք իրենք
շնորհել էին երան այդ գեղեցկութիւնը: Ուստի լալալար սպանեցնք երան:

LXX (§ 206) Եվ պարծանքով զուրս եկավ սպասավորապետը՝ երան
սպանելու Հրամայեց, ու երանց շղթալոված զուրս բերին քաղաքի արևելյան
կողմի գոկերից, արքունական ճանապարհով, այն տեղը, ուր կուտքել էին
բոլոր մահապարտներին, արտաքին գոկերի մաս: Եվ երանեցից յարաքան-
լլութիւն լորս-լորսական ցից անգամազամեցին:

LXXI (§ 207) Իսկ մինչ երանք պատրաստվում էին, սուրբ Փայանն
ընկերներով հանդերձ սկսեց խոսել և ասաց. «Թո՛ւութիւն քեզ, տէր, որզ
արձանի աչիք մեզ մեռնելու թո մեծ անվան համար, հողից ստեղծվածներինս
կենդանութիւն ավիր, որպեսզի արձանի լինենք թո աստվածութիւնը, և մեզ
հազարզ աչիք սուրբ վկաների մահվանը՝ Լոբկոսիմնի ու երա մտերիմների
հետ, որոնք սիրեցին քեզ»:

Եվ ուրախ եմ, որ ես էլ արձանի լինեմ իմ զուտար ու որդի Լոբկոսիմնի
հետ, իմ ցուլքերի ու մտերիմների հետ: Արդ, հիշի՛ր մեզ, տէ՛ր, որ քեզ հա-
մար ենք կուտորվում, սիրքն ուխտաք սպանման* մեզ համարեցինք: Վե՛ր
կաց սե՛ մե՛ մեղքներ զմեզ վասն անուանդ ջոյ** և սուր մեզ հազթութիւն,
որպեսզի լարը գործակցելով հանդերձ եկան զառնաւ:

LXXII (§ 208) Իսկ այնուհետև նրանց վրայից պատանդին-հանցին
զգոտը և ուրիշ[պատմ]իցին երանց՝ յարաքանլլութիւն լորս ցցով: Մակեցին
երանց պնդուհաների մաշիք, փող զրին և կենդանի այդ երեք սրբին էլ պն-
դուքներից մինչև ստիկները փնցին, ծոծրակահան արեցին երանց լեզու-
ները: Փարեքով խփում էին երանց ծոցերին, տեղահան արին աղիներն ու
որով կարեցին երանց զլուրները:

* Հմտ. Սասի, 37, 7:

** Հմտ. Սազմ., 66, 28:

LXXIII და რომელი-იგი მოსრულ იყენეს მათ თანა სამხრეთით, რომელი-იგი მოიწინეს³ ერთობით ოფელსა მას სომხეთისასა⁴, იყენეს რიგზეთ სამეოფლიათ კაც. ხოლო რომელი-იგი მოწყვეტ⁵ წმიდათა მათ ღვთაოვანთა თანა⁶, გაიანეს და რიგსებეს თანა, რომელი შეგრაქნეს⁷ 5 რიგებესა მოწამეთისა, ვოღლითურთ იყენეს რიგებთ⁸ ოცდაათრამეტ⁹ კაცი.

LXXIV და აღსრულა¹ ოცდა ექვსსა <თ>თვესა სოფლისასა წმიდა იგი რიგსებეს წმიდათა მათ² დასითა, ოცდაცამეტითა ამოვნებისა³ მას მოღვაწეობითურთ. და მასვე⁴ <თ>თვესა ოცდაშუგსა აღსრულა⁵ 10 წმიდა იგი გაიანეს, და ორნი იგი მოყვისანი მის თანა შენდეს და⁶ ორნი იქნეს გურგუნსა და მოიღეს ნიში⁷ ძლევისა<ა>.

ხოლო თუ ვითარ იდიდნეს გუამნი მათნი—გრეცელსა მას გრიგორის ცხოვრებასა წერილ არს⁸, რამეთუ შეუნის⁹ დიდებულა, პატრი და თაყვანის-ცემულა მამისა და ძისა და სულთა წმიდათა აწ და მარადის, და უაღრესთა უაღრესამდე, ამენ.¹⁰

LXXIII 1 მოიწინეს C 2 სომხეთისასა AC 3 მოწყვეტ C 4 თანა C 5 რიგებთ C 6 ოცდა-ათრამეტ A.

LXXIV 1 თუ C 2 აღსრულა A 3 წმიდათა მათ C 4 ამოვნისა C 5 მოღვაწეობითურთ C 7 შენდეს და C 8 ნიში ნიჭი C.

თხე. 1 თუ A 2 წერილ არს გრეცელსა მას გრიგორის ცხოვრებასა C 3 შეუნის A; შეუნის C 4 ამენ C.

LXXIII (§ 208) Եզ սվքեր նրանց հետ նկնչ ինչ Լուսատանից, սվքեր ճիւղին նկան հասան Լայոց աշխարհը՝ թվով յսթանասուն մարդ ինն, իսկ սվքեր սուրբ Թաղուհիների՝ Գայաննի ու Լահիսիսի հետ կատարվեցին, որոնք [ն] զկանների թիվը հաշվվեցին՝ ըստքը ճիւղին թվով երեսուն ութ մարդ չին:

LXXIV (§ 210) Եզ սուրբն Լահիսիսին, որրերի այն գատով, երեսուներեք խիզախ զարձակիցների հետ զախճանվեց շաղոց ամսի ջանակեցին, և նույն ամսի ջանալսթին զախճանվեց սուրբն Գայաննին, Եզ այն երկու մտերիմները նրա հետ արիտցան ու արժանի եղան պսակի և հաղթութան նշան ստան:

Իսկ թե ինչպես փառավորվեցին նրանց մարմնեանը՝ Գրիգորի ընդամանակ զարժամ է գրված. ուստի պատշաճ է փառք, պատիվ ու Խեղապազության հոգր և սրգուն և սուրբ հոգուն այժմ և ընդմիշտ, և հավիտյանս հավիտենից, ամեն:

« Վ Ա Ս Ն Հ Ա Վ Ա Տ Ո »

(Վարդապետություն)

1890-ական թվականներին գիտնականների ուշադրությունը գրավեց մինչ այդ գիտությունն անհայտ մնացած կարևոր մի ձևագիր, գրված X դ. երկրորդ կեսին¹։ Եւստով այդ գրագիրը հորդորվեց «Շաքերգյան ժողովածու», որով և այժմ հայտնի է։ Զեռագիրն ուշադրով է թե՛ իրեն վաղ շրջանի գրություն ամբողջական նմուշ և առևտարակ մեզ հասած հնագույն վրացական գրագիրներից մեկը, թե՛ ընդգրկած հուշարձաններով, նրանում գեղեցկված է Հիպոզիանի հեղինակությունը կրող յոթ երկ, բոլորն էլ մեկ-նորական բնույթի։ Այս ժողովածուն ու նրանում եղած Հիպոզիանի գրքերն ուսումնասիրող ակադ. Ն. Մառը եկավ այն հղբակցություն, թե վրացերենով պահպանված մեկնությունները նշանակալի նպատակարար են բերել Հիպոզիանի գրական ժառանգությունն օւսումնասիրելուն, նրա երկերի նախնական բնագիրը վերականգնելուն²։ Ն. Մառը այն ժամանակ չէր էլ նկատում, թե այս ժողովածույում պահպանված Հիպոզիանի երկերից մեկը՝ «Վանն համառաշ-ն», որի գրությունն առաջին արձանագրողն ինքն էր, աննություն պիտի ունենա Ազաթանգեղոսի Պատմությանը և նշանակալի աղբյուր հանդիսանա վերջինիս «Վարդապետություն» բնագրի չմեծության համար։

«Մեկնություն» երգ-երգոց-ի ուսումնասիրության ընթացքում Ն. Մառը նկատել է ունեցել ժողովածույում եղած Հիպոզիանի մյուս գրքերը ևս, ուստի, բնագրի թարգմանության ժամանակի և որոշ բառապահանջին առանձնահատկությունների մասին խոսելիս, նրա նշարկացությունը հավաստապես վերաբերում է և մեզ հետաքրքրող հուշարձանին։

Կարևոր է նշել, որ Հիպոզիանի երկերի թարգմանության ժամանակագրական սահմանները որոշելիս Ն. Մառը նկատել է անը բոլոր մեծ ու մանր իրողությունները և հաստատուն եղբակցություն կատարել։ այդ երկերը թարգմանված են հայ-վրացական եկեղեցական միասնության շրջանում՝

¹ Թե՛ «Исполнит, Толкование Песни-песней, грузинский текст по рукописи X века, перевод с армянского, исследовала, перевод и издали Н. Марр, Т.-Р. АГФ», т. III, СФБ., 1901, стр. 1—III.

² Նույն տեղում, էջ III.

մինչև VIII դ. ներառյալ՝ Համազգիւտ համար, որ Ե. Մասի խոսքը վերաբերում է նաև մեզ հետաքրքրող հուշարձանին (Քեկ այդ բազմիցս է ակնարկվում), նկատենք հետևյալը. Հիպոզիանի երկնքի համասնոց (արիալիկ) ու հազվագայտ քաների ցանկում (էջ XLV—LIII) կան վկայաբեկություններ Հենց այդ բնագրից՝

Յըւղլաթո սочка (?) В 406², 2

Եմըլըլ действителъно, поистинне В 406², 14; 406², 21; 409², 3

Եմըլմոնըլլո чем дъшут А 378², 24; В 402², 22

Եմըլմոնըլդիо бездушный В 404², 18

Գանըլլաթ? В 404², 2

Քարզմաննի բնագրի հարցում որևէ կասկած լինել չի կարող. Հիպոզիանի անունով հայտնի և այս ժողովածուում ամփոփված բույր գործերը Քարզմանված են հայերենի միջնորդությամբ Ե. Մասը վկայաբեկում է այդ ապացույցը տասնյակ հայկարանություններ, զբյաղն Քյուրքեկյաններ, պատմականներ և այլն Ընթացին՝ Հիպոզիանի գործերը Քարզմանված են նույն մարզու կողմից, նույն շրջանում: Այդ վկայող փաստերից մեկը հետևյալն է. հայերեն տարեգանն բարդ էրեք տարրից գործերում (սեհկնութիւն Երգ-երգացի, ս՛վան ուխտի և ս՛վան հաւատոյ) ընկալված է իբրև արեգակն (այդ իմաստով) և Քարզմանված մեծւ տըլըլո՝ Հարկավ, դա պատահական չէ:

Նույն ձևերով Քարզմանված լինեն ու նույն ժողովածուում կող ընդ կող պահպանվելը վստահելի երաշխիք է, թե Հիպոզիանի Հեղինակային պատկանելությունը եղել է և հայերեն ձևագրերում, սրից կատարված է Քարզմանությունը՝

Արգեն եղեցիք, որ Ե. Մասի նպատակը սեհկնութիւն Երգ երգացիս ուսումնասիրությունն էր, ուստի Հիպոզիանի անունով ներկայացված մյուս

¹ Նույն սույնում, էջ XVII: Եղեցի էլ չարմուռ, որ 406] Բ. Այնպես ինչ պաշտոնական բանաբանը հետո էլ մինչև VIII դ. վերջը (ամենի նկատ կլինեք սակ՝ մինչև Մատթեոսի 728 թ. ժողովը), գնանականները համարում են միանություն չլրան: Գա բազմաթիվ փաստերով ապացույցված իրողությունն է:

² Բնում ենք բարդ, Քարզմանությունը, հզույթ: Բնագրական վկայաբեկություններ ակնհայտ չհամարեցիք այս: Ե-ն մեզ զբաղեցնող բնագրի ցուցին է:

³ ИСТОРИЯ, стр. XV—XVI, LVI. Համարնայթ Քյուրքեկյանի մասին տե՛ս Գ. Մուրադյան, Քննարկում Ձեզվորի վկայարանության խմբագրությունները (սեհեքիք երևանի համալսարան, 1971, № 7, էջ 184—185):

⁴ Հայերենից փոխառյալ կամ հայերենի հետ ընդհանուր քաների ցանկում Ե. Մասը վկայաբեկություններ է կատարում Ա ս՛վան հաւատոյից. զբեք են՝

15—տան (սեհկնութիւն, սեհկնութիւն) В 356², 2. В 406², 22

քան—գա (քանութիւն) В 406², 21

նաղը—գաորի (նաղըլըլ) кнххххххх, В 404², 22

էլըլուն—գիս (լրտ էլըլուն, էլըլ էլըլուն), гавенство, нечеластво, В 393², 22. В 356², 2

լրտ—տան (Նան՝ տըլըլուն—ազգաանն), род. родна, В 400², 4-5

նաղըլ—գաեքիպ (նաղըլնաղըլըլ) кнххххххх В 404², 22

Հուշարձաններին մասնավոր ուշադրություն չի դարձրել: Այնուամենայնիվ, ես մեկ առ մեկ թվաբանում է այդ երկերը, վրացերեն ու չեչուադեր թարգմանություններ աստի խորագրերը, սկզբի և վերջի պարբերությունները, փորձելով հշտեղ ան, թե ովքեր էր կամ՝ Հիպոզիտոսի երկերի բուն շտկվում կամ՝ հայտնի՝ է նրա այլ թարգմանություն-քննարկ: Այստեղ նկատի է առնվում, հարկավ, և հայերենը՝ վրացերեն թարգմանության անմիջական քննարկը: Եվ ասան հաստատիչ նկարագրական վիճակագրությունից հետո (էջ XXVII—XXVIII) ես ազնվացնում է. «Принять это слово (իմա՝ վասն հաստատան—Պ. Մ.) в известных творениях Исполнта мне не удалось. Это — вероизложение с безлыми полемическими замечаниями об евреях в Савеллии» (էջ XXVIII):

Որքան էլ կարևոր, փաստորեն Հուշարձանի քննարկման նախնական փորձը Ն. Ման է կատարել: Նրա հաղորդումը, ինչպես և պետք էր սպասել, չլրջիցն Հիպոզիտոսի մասնակարգումը չքաղվող գիտնականներին ուշադրությունից: 1907 թ. 9. Բեռլինի Ա. Լանսկի և Կ. Միխայի հրատարակած «Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur...» մասնակարգի 31-րդ հատորի 2-րդ պրակում ուղադրեց Եվան հաստատան-ի գերմաներեն թարգմանությունը՝ ներածական մատուց 9. Բեռլինը հայտնում է, որ իր հրատարակած գերմաներեն թարգմանությունը կատարված է Կ. Կարբելովի (Կարբելյաշվիլու) օրուերեն թարգմանության միջնորդությամբ: Որքան մեղ հայտնի է, այդ օրուերեն թարգմանությանը հրատարակված չէ (կատարված է գերմաներենի վերածնուն մղումով): Ավելորդ է նշել, թե այս կրկնակի թարգմանության ընթացքում պետի լինեն անխուսափելի վրիպումներ ու նույնիսկ աղավաղումներ, մասնավորապես որ վրացերեն քննարկը աակավիթ անտիպ էր մեծ, իսկ X գ. մնացորդ վերածնությունն ախրան էլ գյուրին գործ չէ:

Թարգմանել-հրատարակելը հիշյալ ներածության մեջ (էջ 1—12) անդրադարձել է մի շարք հարցերի, որոնցից առանձնապես կարևոր է երկին՝ Հիպոզիտոսին պատկանել-չպատկանելու խնդիրը: Նրա ներակայմամբ Եվանգոլիտոսի հեղինակության մասին խոսք անկամ լինել չի կարող, լնյամը՝ հիմնականից (գրույթներին) մեջ Հիպոզիտոսի մարերն էր սպաս չէ, որ քաջակամ են: Ես ուշադրավ աղբյուրագիտական-քրիստոսաբանական քննություն է կատարում, հավաստելով Հուշարձանին՝ վաղ շրջանի (IV դ.) պատկանելը, ինչպես ես և նրանում եղած որոշ հոդվածների ասելությունը: Մերձիկանսին կամ նույնիսկ՝ արթանոսական զննարկի:

9. Բեռլինի հրատարակմանը հաջորդած օտերներին, որքան կարողացել ենք հասնել գրականությունը, Հիպոզիտոսին վերադրված Եվան

¹ Die unter Hippolyts Namen überlieferte Schrift „Über den Glauben“ nach einer Übersetzung der in einer Schatbolder Handschrift vorliegenden griechischen Vorlesung, herausgegeben von G. Natansel Bonwetsch, Leipzig, 1907, S. 1—36.

² „Von einer Abfassung durch Hippolyt kann keine Rede sein, obgleich es an Berührungen mit Gedanken Hippolyts nicht völlig fehlt“ (Ելջ. — էջ 4):

աստու երկն մասն ժամապահական որն խոսք չի եղել Այդ ընդմիջում-լուծումը պետք է բացատրել նրանով, որ երկին Հիպոզիտեսին պատկանելը համազել կերպով ժխտվեց, իսկ նոր պատկանելություն էլ զնա առաջադրված չէր: Լարցք, փաստորեն, մեաց առկա՞ մի նոր պատեհության պայտելով:

1965 թ. անվանի արևելագետ պրոֆ. Ժ. Գարիաջ հանդես եկավ մեզ գրադեցեոզ հուշարձանի հետ կապված Հարցերի կորոզի ըննությամբ⁹. գիտնականը հաշտել էր հշտել, որ շտատրերդյան ժողովածույաւ Հիպոզիտեսի անունով ներկայացվող տվան հուստու-ն փաստորեն Ագաթանգեղոսի Պատմության մուծված տվարդպատության համառուտված թարգմանությունն էլ, ընդ որում՝ մեծ մասամբ քառայի համապատասխանությամբ:

Ոքերին հասկանալի է, այս էզգրուամը բազմաթիվ նոր հարցեր է առաջադրում, որոնց պատասխանելը Ժ. Գարիաի հիշյալ աշխատության նպատակը չէ: Քն ինչ՞ով է պարմանավորված հայերեն տվարդպատությունը ընդարձակ և տվան հուստու-ի համառուտ լինելը՝ առանձին սուսմիտսիրնի Հարց է, ինչպես նաև՝ առանձնակի ըննության էլուսի մն Վարդպատության—Վան հուստուի հեղինակային պատկանելության, Ագաթանգեղոսի Պատմության մուծվելու և այլ ինչերերու Այժմ էլուծված է առաջև-հերթ մի առեղծված՝ այդ երկը Նույն տվարդպատությունն էլ, ուրմն միանգամայն էրչա էր Գ. Բանվելը, կոր եզրակացեում էր, թե Հիպոզիտեսին պատկանելու մասն խոսք անկամ չի կարող լինել: Գրոֆ. Ժ. Գարիաջ կազմել է այդ երկու ընագրերի համապատասխանության տարտակ, որից կարելի է հավաստիանալ, թե միշնագարյան վրացի անհայտ թարգմանիչը չէր կարող տվարդպատություն-ից բազազրող ինչը լինել, քանի որ այդ զույրում կպահպանվեր ընագրի հերթանությունը կամ նրա արձագանքը: Միշնչեո, իրականում, ունենք Նույն հիմքի վրա ննավորված երկու գրեթե անկախացող ընագրեր. նրանցից մեկի անկախանալուն նպատակ է հետագա ընդմիջարկում-խմբազրումը, մյուսին՝ մասնակի համառուտումն ու նախնական վիճակի պահպանությունը:

Ժ. Գարիաի երկրորդ կարևոր ժառայությունը վրացերեն ընագրի հրատարակությունն էր՝ վաղ շրջանից պահպանված երկու ննագրերի (Վ. Կնկնլիմեի անվան ննագրերի ինստիտուտի 5—1141 և Նրուսաղեմի հունական պատրիարքարանի Ձ 44) համեմատությամբ ու լատիներեն թարգմանության զուգադրմամբ: Լողզվածի վերջում (էջ 164—172) գիտնականը անհրամեչա է նկատել առլ նաև Ագաթանգեղոսի Պատմության համապատասխան պարբերությունների լատիներեն թարգմանությունը (Traduction des passages parallèles d'Agathange), հավանաբար, մտադիր լինելով ապագայում անգրազանալ տեքստարանական-ազրյուրադրտական ըննությանը կամ գյուրացնել նման աշխատանքի ննեարկումը:

⁹ Gérard Garitte, Le traité géorgien „Sur la foi“, attribué à Hippolyte, „Le Muséon“, t. 78, 1—2 (1965), pp. 119—172.

Ծ. Մարի արզարացի գեա՛նատությամբ, վրացի գրիչ՝ Բերալ, առանձնապես հմուտ չէ գրական հայերենին, «несмотря на его умение каллиграфически выводить армянские буквы»²⁰: Այդուհանգիթ, հիշատակագրությունների արժեքն աճվին է, քան այդ բացահայտված է նշված գրականությունն ձեռքը:

Ինչպես արժեն նշվեց, Հիպոզիանոս անունով հայտնի «Վանե հաւատոյն պահպանվել է վրացական երկրորդ ձեռագրում եւ, մասնավորապես՝ Երուսաղեմի հունական պատրիարքարանի Ձ 44 գրչագրում (էջ 2261—2357): Հետ առկա նկարագրությունները²¹, XIII—XIII գգ. գրչություն է. թղթյալ:

Ժ. Գարիաթ հրատարակած «Վանե հաւատոյն-Վարդապետության բնագիրը, ինչպես նշեցինք, հենված է այս երկու ձեռագրերի վրա (S—1141—T, Երուս. հան. պատր., Ձ 44—J), արզարացիորեն գերագատությունը սուղով T-ին Բնագիրն այսուեզ պապարզում է առանց փոփոխությունների. եթե իսկ ունեցնի նեք առատանում-առաւիարծություն, ապա շտեպեցի նեք դուրս շարձ նկարագրական անկա ընթերցումների սահմաններից: Լարժուր նկարագրեց ասպատակի ասորեթերցումները նշանակելի վերականգնվ ձեր աշխատության ընդհանուր սկզբունքից նվնելով: Փարբերությունների համարակալումն ու ներքին տրոհումը պահպանեցինք նույնությամբ, ինչպես Բոնվիչի ու Գարիաթի մոտ է: Գրանով հեշտանում է երեք հրատարակությունների համապատասխան մասերի համեմատությունը: Երկու ձեռագրի ընթերցումների ասպատակ իրեցման գնպարում բնագրում առաւարկվողը ժ. Գարիաթն է պատկանում: Կարնոր լեկտուրիեր արտաքուիճի գրչագրի միջոցոյա հավելումներն ու սրտ չալլ մանրամասներ: Անհրամեշտության գնպարում ընթերցողը կարող է գիմնի ժ. Գարիաթի հրատարակությունը:

Մարն առիթս նեք «Վանե հաւատոյն և Ագաթանգեղոսի Վարդապետության պարբերությունների համապատասխանության աղյուսակը, որ կազմել է ժ. Գարիաթը:

Источн., стр. XVIII—XX, արդարապեսական արժեքներում՝ Ծ. Երուսղեմ. 16-րդ դարի հրատարակված ձեռագրի հայերեն հիշատակագրությունները և Երուսղեմի նկարագրությունը հայ արդարապետության հանր., Երուսղեմի մասնագրաներ, Ձ 4, էջ 40—42: Հմմտ. նույն շնորհիվ, Օ. Բ., տե., 1976, Ծ. 275—281:

²⁰ Н. Марр, 326—327, էջ XX:

²¹ 1880. П. М. Мурадян, Грузинские предписания и записки..., «Кавказ и Византия», вып. 1, Ереван, 1979, стр. 82—84.

²² Н. Марр, Краткое описание грузинских рукописей Библиотеки греческого патриархата в Иерусалиме, 76, 1883, стр. 81—82. Ծ. Բոնվիչի նկարագրությունը տե՛ս ROC 44 (1884), էջ 208—210. М. Вилер-Ридг' Patr. Orient., XXVII, 1—2, р. XVII—XVIII. Ժ. Գարիաթ ձեռագրի Լարժի խումբ է իր «Fragments arméniens du traité d'Hippolyte sur David et Goliath» ազգանուն (տե՛ս «Le Muséon», t. 76, 3—4 (1963), p. 277, 279):

Համադասականության աղյուսակ*

Հաս. համար	Ազատեց.	Հաս. համար	Ազատեց.	Հաս. համար	Ազատեց.
I.1*	էջ 472, 261—2	X.3	§ 380, 361, 377	XIV.2	էջ. § 436—441
I.2	էջ 472, 263	X.4	§ 381, 378	XIV.3	—
II.1	§ 354	X.5*	§ 378	XIV.4	էջ. 563—568
II.2	§ 367	X.6*	§ 378, 365	XV.1	էջ. 496
II.3*	§ 355	X.7	§ 385—367	XV.2*	§ 708
III.1*	§ 359, 358	X.8*	§ 387, 394	XV.3	—
III.2*	§ 354, 358	X.9*	§ 391	XV.4—5*	§ 708, 700
III.3	§ 756, 359	X.10	—	XV.6	§ 704
IV.1	§ 381	X.11*	§ 391—392	XV.1.1	§ 705
IV.2	§ 382	XI.1	§ 394	XV.1.2*	§ 705
IV.3	§ 382, 386.	XI.2	§ 39,	XV.1.3*	§ 703—706
IV.5	էջ 473, § 382—383	XI.3	§ 395	XV.1.4	§ 706
V.1	էջ 473, 269, 18	XI.4	§ 381—382	XV.1.5	§ 706
V.2	—	XI.5	§ 398, 374	XV.1.6	§ 706—707
VI.1	էջ 473, 2610	XI.6	§ 379	XV.1.7*	§ 708
VI.2*	էջ 473, 2611	XI.7	§ 388	XVII.1*	§ 713
VI.3	—	XI.8	§ 389	XVII.2	§ 714
VII.1*	էջ 474, 2618	XI.9	§ 389	XVII.3	§ 714
VIII.1	—	XII.1*	389	XVII.4	—
VIII.2	—	XII.2*	էջ 473, 2617	XVII.5	—
VIII.3	—	XIII.1	—	XVII.1	—
IX.1	—	XIII.2	—	XVII.2	—
IX.2	էջ. էջ 473 2611	XIII.3	§ 460	XVII.3	—
IX.3	—	XIII.4*	§ 450—451	XVII.4	—
X.1	§ 361—384	XIII.5	§ 450—481	XIX.1	—
X.2	§ 384, 379, 380	XIV.1	էջ. § 81—85, 565	XIX.2	§ 383
				XIX.3	§ 384

* * *

Հիպոպեանի անունով պահպանված սկան հաստուե Ազատեցողութ Պատմության աշխատե կոչված կանոնական խմբագրության սկզբնական քաղաքագիտութիւն համաձայնի հարաբերութե առաջ են գալիս մի շարք բարդ խնդիրներ. արդյո՞ք Պատմության V գրքի երկրորդ կէտի խմբագրութիւնը ընդգրկել է և սկզբնականութիւն համաձայնի մի քան զրացրելի Քարգմանուց V—VII գրքերի սահմանագիտում իր որումագրութիւն տակ Պատմութիւնն է սենեղի և սեխտիցի քաղի Քարգմանեցի համաձայն, այս ի՞նչը երան կարող էր ստիպել այն զերտարել Հիպոպեանին և ոչ Ազատեցողութին: Պատմութիւն տեքստից քաղելու դեպքում կանոնաչի՞նք, արդյոք, պարբերութիւնների այն հարաբերականութիւնը, որն այժմ առկա է զրացրելի Քարգմանութիւն մեզ և անկեղծ տարբեր՝ նայրեն ընդգրից: Քննարկան ամբողջութիւնները ստիպարելիս ի՞նչ ելակեան պիտի ընտրել՝ նայրեն կանոնական ընդգրիկ այն տեղան է սենեղի, ինչ մեզ հասած զրացրելի Քարգմանութիւնը է Ենթադասուե, այս ենթարկելի փոփոխութիւն, թե՛ երան իրարից անկար սերում են այսօր դեպքութիւն անհայտ որել ընդգրից: Ի զերտ, Պատմութիւն մեա-

* Խաղանկիւղ ժամանակում են այն պարբերութիւնները, որան մասեր են համադասուեանով Քարգմանութիւն զիտարելուց պիտի:

գործան ու խմբագրության տարրեր ազակենքում ինչո՞վ պիտի բացատրել երկու՝ քրեագործակն և բնամատուց վարդապետությունների առանձնակի առկայությունը: Պատահակա՞ն է, արդյոք, որ «Կոստ հասարակա շտեմ ճնք և բնամատուց վարդապետության առանձին պարբերությունների համապատասխանություն: Այս ամենից բացի՝ զեռ արժարեծիլ է այն ինչո՞րքը, թե «Վարդապետութիւնն ինչնին Քարգմանակա՞ն երկ է, թե՞ հայկական իրականության մեջ մեծագործած և ապա Պատմության մեծված շատագործական աշխատություն:

Այս հարցերին պատասխանելու անհրաժեշտությունը եշանակալի է, բայց զարս է ներկա աշխատության հարավորության շրջանակներից: Կարելի ենք նկատում ազրյուրագրական-մեթոդական մի բանի զիտարկում կատարելու Մովսէս Խորենացու Պատմության Ազաթանգեղոսին առնելոզ զլուսեների ու անկարելումների թնտությունը Ա. Տեր-Ղևեղյանը եկել է այն եզրակացության, թե «ԵՄ գարում գոյություն է ունեցել Ազաթանգեղոսի երկու խմբագրություն: Գարի առաջին կետում կազմավորվել է այն հին խմբագրությունը, որը ինչ-ինչ պատեւաներով գրար է մղվել ասպարեղից: Հազթիլ է գարի կենտրին կազմավորվածը, որը Ն. Մատի և Ն. Արեցի արտահայտությունը կարելի է իրոք համարել ազգային եկեղեցու խմբագրություն»²⁰: Լիրայի, Ղազար Փարպեցու հանայած Ազաթանգեղոսը այսօրվա մեզ ծանոթ թնագրի ընդգրկումն է ունեցել, որ ներկայացված է եղել և «Վարդապետութիւնը, Վ... զլուսդրումն յայնմնեակ վարդապետութեան կենտոց աշխատիս Հայոց. զհասկս մկրտութեան յայտ, զոր փրկիչն Քրիստոս ի մեռ մեծի նահատակին Գրիգորի, բարեխոտութեամբ և սուրբ կուսակացն, ծաւալեցոյց յաշխարհիս մերում»²¹:

Մենք, իհարկե, չենք բացառում Պատմության կազմում «Վարդապետության» կրելիք փոփոխությունները, շանակած լրացումների հարավորությունը, բայց անկարելի է այդ պատեւանարանութեամբ հարթել «Կոստ հասարակա շտեմ ճնք և բնամատուց վարդապետության» նաարի կարեւում ենք, որ «Կոստ հասարակա շտեմ ճնք և բնամատուց վարդապետության» մեծվելուց հետո ևս Վրացերենի Քարգմանելից այն Պատմությունից չի բազել, իսկ «Վարդապետութիւնը» ժամանակի ընթացքում անհի-ընդարեակվել է հայրախոսական գրականությունից բազումներ ու զերաշարագրումներ անելու հաշվին: Թոմասը երանում բացահայտել է ս. Հայրերի երկնրին առնելոզ բազմաթիվ տեղիներ: Լինք այդ տեղիները ներկայացնող թնագրերի հանարենն ու հայերեն Քարգմանությունները բազարտելու հանուպարով կարելի կլինի սանլ, թե ե՞րբ և ի՞նչ թելագրակեղծ է «Վարդապետութիւնն ընդարեակվելու» «Կոստ հասարակա շտեմ ճնք և բնամատուց վարդապետության» մեծվելու և գրանով իսկ իման կնա է ծառայում «Վարդապետութիւնը» թնեկիս:

²⁰ ՊՁԸ, 1975, № 4, էջ 128:

²¹ Ղազարյան Պարպեցու՝ Պատմութիւն Հայոց, Յրձն, 1904, էջ 3:

სიტყვაა წმიდის იპოლიტესი სარწმუნოებისათჳს*

I 1 გურჩამს ვითარცა ნათელ-ვიღუთ, და ვაიფდებთ ვითარცა გან-
 ნათლით ნათლისღებთა მათ ემზახსათა. გურჩამს საბელი მამისა და
 ძისა და სულის წმიდისა², ვითარცა ბრჭეა მესწელებს სახარებასა მისი მო-
 3 წადეთა მათ, ვითარმუდ: „წარვედით ანერითგან და მოამბიწადეთით ყოველ-
 ნი წარმართნი, და ნათელ-სცემდით მათ საბელითა მამისათა და ძისათა
 და სულისა წმიდისათა“; რამეთუ³ ერთ არს არსებაა საერაველისა
 სამებისა. 2 გურჩამს და აღვიარებთ მამა ეშობელი⁴, ღმერთი სრული
 და ეშ შობილი⁵ მამისგან ნათლისა, ღმერთი სრული⁶ და სული წმი-
 10 დაა, მომცემელ მადლით⁷, ღმერთი სრული⁸, ვრადამართებება, ერთბუნება,
 ერთნება, სამი საბელი სამებისა სრული.

II 1 ბოლო რადენ⁹ რაა არს არსებაა სიმდიდრისა მისისა! ვინ
 იღის კაცობანი, რომელი შემძლებელ იყოს ღმრთივებისა ვითარ არს
 13 ჰეშმართად გამოთქმულად არამედ ზომით რადენ¹⁰ შემძლებელ არს ეშ-
 ლურებასა ესე ჩუენი, თუი ინები და გრუენა ზუნ, რამეთუ: „არა ვინ
 იღის ღმერთი, ვარნა სულმან¹¹ მან¹² ღმრთისამან და ძემან, რომელი მო-
 ვიდა და გვთხრა და გამოგვცხადა და გერემა ჩუენ“; რამეთუ¹³ იტყვი
 „რომელმან მახილა მე იხილა მამა ზემ“¹⁴, ბოლო ჩუენ ვითარ შემძლე-
 ბელ ვართ¹⁵ თბრობად, რომელნი შემშუალელნი ვეგათ სატესა მატისა
 20 ამის ზუნისასა ვითარცა შეგეძქმნნა ჩუენ შემოქმედმან¹⁶ 2 ამ ზუნე-
 თა მით ხატითა ღმერთი ვითარმუ ეჭად-გოთ შემწაყვარებულნი და შეტრ-
 წულნი შესტარებულნი¹⁷ მშვისაგან¹⁸ თითოეულად¹⁹ მოთბეს<სა> თითოეულად²⁰
 საქმე თანაბრეს; ვერ შემძლებელ არს მოყვლისა²¹ მას საქმესა: არა თუალსა
 ესმის და არცა ყური ზედავის, და არცა ენა იღისის, არცა: კელნი ვლენან²²,
 25 არცა ფერკნი ღიღადებენ²³; პირი²⁴ ჰამდიოთჳს, ცხერნი ფრისისათჳს, ქმნენ²⁵
 გებოის სახილველად²⁶; თითოეულად²⁷ იყისა მის ბუნებასა გამოჩნულ არს
 და დგას. 3 ვარნა ესთენ ბოლო გურჩამს და უწყით, რამეთუ იგი არს
 ღმერთი ჰეშმართი, და არა თუ ვითარ არს შემძლებელ ვინ²⁸ არს თბრო-

* *Στοιχεια*. იქებელი წმიდის მამისა ეპილოგისა სარწმუნოებისათჳს. თუი 3 I. სარწმუნოებისათჳს T.

I 1 წმიდის სულისა T 2 რამეთუ T 3 ეშობელ T 4 შობელ T 5 ეტრია სრულ J 6 მადლ მარტის J.

II 1 რადენ J 2 სულმანუ T 3 მან J 4 + და J 5 ვართ J 6 და შესტარებულნი, შესტარებულნი T 7 თითოეულად T 8 მოთბეს თითოეულად J 9 მოყვლისა J 10 + და J 11 პირნი J 12 ქმნენ J 13 ცხერნი T 14 ეჭმას სახილავად J 14 თითოეულად T 15 ენის J

I 1. Համատում ենք՝ որպես և մկրտվեցինք, փառավորում որպես և լույս առանք կնքալազանի մկրտութիւնս: Համատում ենք հանուն հոր և որդու և սուրբ հոգու, ինչպես և Ավետարանում Փրկիչն ասաց աշակերտներին, թէ *«Ե՛նացէ՛ք այսուհետև և աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս, և մկրտեցէ՛ք զնոսա յանուն Հոր և Որդույ և Հոգույ սրբոյ»*^{*}, որովհետև մեկ է լութիւնը հրաշարի հրորդութիւնս:

2. Համատում ենք ու խոստովանում հորն անձին, աստճած կատարչալ, և որդուն՝ ծնված լուսո հորից, աստճած կատարչալ, և սուրբ հոգուն՝ շնորհատու, աստճած կատարչալ. մի աստճածութիւն, մի բնութիւն, մի կամք, երեք անուն՝ կատարչալ հրորդութիւնս:

II 1. Իսկ որքան է հոր հարստութիւն լութիւնը, ո՞վ կլինի մարդկանցից, որ կարող լինի աստճածութիւնն ինչպես է՝ հշմարիտն ասելու Ալլն այնչափ, որքան կարող է անզորութիւնս մեր՝ ինքը կամեցաւ և ջուլց տվեց մեզ, որովհետև *«Ե՛լ ոք զիտ զաստուծոյ, ի՞նչ ոչ հոգին աստուծոյ և Որդին, որ եկն և պատմեաց և յայանեաց և եցոյց»*^{**}, քանզի ասում է. *«Երբ ետես զիս՝ ետես զհայր իմ»*^{***}, Իսկ մենք ինչպե՞ս կարող ենք պատմել, որ զամճած ենք մեր պատկերի այս տեսքին՝ ինչպես մեզ արարիչն արարեց:

2. Արդ, մեր այս պատկերով ինչպե՞ս աստճած քարոզենք, [մենք]՝ կաղճավորմաններս ու հողաններս, հողից խմորվաններս: Յուրաքանչյուր անգամ իր գործն ունի և անկարող է զուղղեկորոյ գործին. ոչ աշքն է լուսմ և ոչ էլ ականչը տեսում, ոչ էլ լեզուն հոտատում, ոչ էլ ձեռքերը զնում, ոչ էլ սքեքրը ազազակում: Թերանը ուտելիքի համար [է], հոտատելիքը՝ հոտատելու համար, քի՞՞քը՝ համանախ: Ամեն մեկը իրեն հասուկ բնութիւնն է կապճած ու մնում է:

3. Սակայն այսքանը զոնե համատում ենք ու զիտենք, որ նա է հշմարիտ աստճած և ոչ թե՛ ինչպես կկարողանա մե՛կը պատմել աստծու [մասին], որը ամենայնիվ լույս է, ամենայնի լուսդ, ամենայնի տեսեզդ, ամենայնի՝ ինչպես ինքն[ութիւն] կա. ամենայն զգրութիւն է, ամենայն իմաստութիւն, հոգի կենդանի, հուր կիզիչ, անշափելի ու անփոփոխ, փառք ան-

* Մատթ., ԸԳ 18.

** Հմտ. Առ կողմ., 1, Բ, 11, Մատթ., ԹԱ, 27, Գով., Ժ, 28:

*** Հովհ., ԺԳ, 5.

ბად ღმერთი; რომელი ყოვლითავე ნათელ არს, ყოვლითავე მშვენიელ¹⁶,
ყოვლითავე მზიველ¹⁷, ყოვლითავე რადენცა¹⁸ თუა არს; ყოვლითავე
ძალ არს, ყოვლითავე სიბრძნე არს, სული ცხოველი, ცეცხლი შეწყვე-
ლი, განუზომელ და გარდაუცვალბებელ, დიდუბა გამოუთქმულ, ძალ აღუ-
თვალველ, სიმდიდრე, სიკეთე, მსგავს, სიკრაველ, მიუწვანელ განებათა¹⁹
და სრამებათა, გარემუ ყოველთა სიტყვათა. არა თუღლია ხილვა და²⁰
არცა სასმენელთა სმენა, და არცა მოგონებთა გულისათა შეუძლონ
მიწყნად²¹ რაა არს; ცანი ყოვლითავე და სიველი²² ყოვლითურთ და
ციხიკიდეთა ყოველია შეადებრიობელ²³ ვერ შეუძლონ; და სიტუტსა მის-
სა ზე²⁴ უტყარათს და უპირის ყოველი, და ძალსა ბრძანებისა. მისისა
დამოკიდავს, და დგას თუთ. და მხვევის ყოველსა, ქვესკნელ²⁵ ყოველსა
და ზემო ყოველსა, გარემუ ყოველისა; და ყოველი მის თანა არს და უფე-
ლი მისა, და ყოველი დიდება მისა.

III 1 და თანად ეხმად ეტყობა წმიდათა მათ მამთა ზენთა ზენებათა
15 შინა გამოუთქმებელთა, მუდგულებელთა ცვალებათა, რომელ არა თუ
ღმერთებთა იგი ეგრე იყოს, არამედ ზენისა ამის თუდნ უძლურებისებრ
გუებუნის; და თუთ თქსსა მის ღმრთუებისა ზეცს, და არს სიუკუნე, ცეცხ-
ლისა განსაკრებელთა, სიკეთესა და შეუწიერებასა ქებულსა, ღმრთუებისა
ხატსა. 2 რამეთუ ღმერთი მიუწმიდელ არს და განუზომელ, და განუთ-
20 ვალ, და გამოუთქმებელ, და შეუტებელ, და ვერ გულისმისსაყოფელ¹ არს
ყოველთა დაბადებულთა გამოუჩინებელ ხილვად, და² მბლობელ ყო-
ველთა; და საბული მისი არა ვინ იქნა, და არა ვინ არს მისა უწინარეს³
სხუთა⁴, რომელმან მიერითგან ზოგანდელ მას სახელსდგას; რამეთუ ყოვე-
ლივე მას მიერ არს, ხილთ იგი თუთ თავიდა არსებთ არს, უხილვე არს
25 მოგონებით⁵ გულთაგან, და⁶ გამოუთქმებელ⁷ ბუნება მოუნებურებისა მისისა;
ყოველთა შეუძლებელთა მამართ შეტლებს იძირვის მის თანა, თუ ვინ შებ-
ძლებელ არს ხილვად და გამოთქმებელ ესე ვითარისა ძლიერებისა? არა-
მედ თუთ ეტყენის ეგობენ, რადენცა⁸ შეუძლებელ ვინ არნ ხილვად. 8 თუ
ყოველსა⁹ შეპოქმდმან, ყოველსა¹⁰ დამბადებელმან, ყოველსა¹¹ მარბანე-
30 ბელმან, ყოვლად მუცნიერმან, ყოვლად უფალმან, ყოველსა მყარობელ-
მან, ყოველთა პოეიერმან, ყოვლად მუერნალმან, ყოვლად სიბრძნემან, გა-
ზობინებისა თქსსა მართალთა მამართ სამინებულთა იგი თქსს თუთ¹² დი-
დარის, რაათა ღმრთუებისა თქსსა ესენი მბლობელ უფეს; და კეთა¹³ ხა-
ტად და ანგელოზთა¹⁴ მსგავსად ეტყენის, რაათა გონებათა¹⁵ თუღლითა შემ-
35 ძლებელ იქმნენ¹⁶ წმიდანთა იგი ხილვად მისა.

16 ყოვლითავე მშვენიელ / 17 მზიველი / 18 რადენცა / 19 + გან / 20 და / 21 მიწყნად /
მიუწვანელ / 22 სიველი / 23 ეხმად / 24 + ეტყენის და / 25 მარბანე /

III 1 გულისმისსაყოფელ / 2 და / 3 თუთ / 4 მისა / 5 სხუთა / 6 მიერითგან / 7
6 და / 8 გამოუთქმებელთაგან / 9 რადენცა / 10 ვინ / 11 თუთ / 12 კეთა / 13
14 ანგელოზთა / 15 განებათა და / 16 იქმნენ / 17.

պատմելի, անբազմ գորութիւն, հարասութիւն, զեղծելութիւն, [ան]ման, զարմանալի, անհասանելի մտքերին ու խորհուրդներին, զարս ամենայն խորքից: Ո՛չ աշխարհի անսաղութիւնը, ոչ անանչների լսողութիւնը, ոչ էլ սրտի զատումները կարող են հասնել՝ ինչ է՝ ամենայնի երկինք, այնպիսի ամենայնիմ, և բոլոր տիեզերքները չեն կարող զիջ բարձրացնել նրան: Նրա Բանն է ի զիջ բարձի ու պահել բոլորը, կախալ՝ ի զարսութիւն նրա հրամանի: Ե՞զ կա ինքը՝ և՛ պատված բոլորով՝ ամենայնի ներքն ու ամենայնի զերն, արտաքս ամենայնի, և՛ ամենայն նրա մտ է, և ամենայն՝ նրա՝ Ե՞զ ամենայն՝ ի փաստ նրա:

III 1. Ե՞զ մամանակ առ մամանակ ասում էր մեր սուրբ հայրերին՝ անպատմելի տեսիլներում, աներևակալելի փոփոխումներում, որ ոչ թե աստվածութիւնն է աշտպիսին, այլև՝ սոսկ մեր անկարողութիւնը համապատասխան է նրանում: Իսկ ինքը՝ իր աստվածային բնութիւնն է նման և՛ հազի-տենական՝ հօր զարմանահրաշ, տեսք ու զեղ զտիելի, աստվածային պատկեր:

2. Ուստի աստված անհաս է ու անշտփելի, անբաժանելի ու անբարենելի, անշտշտփելի, և ոչ ամենայն արարածներն են հասու աներևույթը տեսնելու, և մերձ՝ ամենայնի Ե՞զ նրա անտեղ ոչ ոք իմացով, ու նրանից առաջ այլ մեկը չկա, որք այն մամանակից մինչև այս անկաննը նրան, որովհետև ամենայն ինչ նրա կողմից է [ստեղծված], իսկ նա ինքը՝ ինքյան զոչ է: Անտեսանելի է սրամտութիւններին և անբարենելի՝ նրա տիրութիւնն էութիւնը, ամենայն անկարելիների հանգեպ կարելիութիւնն կա նրա մտու Արդ, ս՞՞զ կարող է տեսնել ու որոշել այսպիսի զարսութիւնը: Այլ ինքն է ցույց տալիս այնքան, որքան որ կարող են տեսնել:

3. Արդ, ամենայնի արարիչը, ամենայնի ստեղծողը, ամենազորը, ամենհրմատը, ամենայն տերը, ամենակալը, ամենազարիչը, ամենարժեքիչը, ամենայն իմաստունն արդարների վերաբերմամբ ինքն է հայտ տեսում, իր անզութիւններից ինքն է պահպանում, որպեսզի նրանց իր աստվածութիւնը մեր-հազար զարձնելի Ե՞զ մարզկանց տեսքով ու հրեշտակների նմանութիւնով է երևում, որպեսզի սրբորը կարողանան մտքի աշտով տեսնել նրան:

- IV 1 ეს წიგნია საქმუნობაჲ კუშმარტაჲ დავითკაცით, რომელი ეხადედ და პარსბარჲ გუმიდღურიანჲ ჩუენ წიგნთა წიგნთა წიგნთა სულთა სურათისა მისთჳს სასურველისა ღმრთისასა, რომელ გამოცეხადა ხარკითჲ მართალთა მათ მამათა ლენთა, და იტყოდა მათა
- 3 თქათა და სულთა წიგნთა, და ეხარა სიძველსა წიგნთა წინასწარ-მეტყველებითა და მოციქულებითა და მოვეუცე ხუენ სიმტკაცემ საქმუნობისაჲ, რათა საქმუნობითაჲ ვევენთ კუშმარტებასა, 2 ერთ ღმერთ მამა და უფალ შემოქმედ ყოვლისა, და მთლიანობილ ღმ, რომელ მამისა შიერ და მამისა თანა და მამისა შიარბ, და წმიდა სული მისი,
- 10 რომელ არცხისა მისისა შიერ და ერთობით ყოველი შექმნა, რომელ არს ერთი უფლება, ერთი ძალი, ერთი ფლობილება, ერთი კულშიობება, ერთი პეტობა, ერთი სიმდიდრე, ერთი წყნისებება, ერთი დაუსაბამოა ძლიერება, ერთი სამება სრული, ერთი სრული წება გამოუთქმულსა და გამოუტებელსა ერთსა ერთობისა სიმებისასა ერთი არცება, ერთი
- 15 ბუნება, ერთი ღმრთობება, მამა და მამ და სული წმიდა, სამი სამელი, ერთი ძალი ღმრთობისა. 3 მამა თუა, 4 მამ მამისაგან, და სული წმიდა მამისა შიერ და მამისა თანა, ბუნებითა არსებისათა წარყველ, მოყველ, სწორ სიღრმეთა, სიმადლითა, სიგრეთთა, სიგრძობათა, რომელმან ყოველთა დახადებულთა განვლის ცისათა და ქვეყნისათა, ნათა და ქართა, ცუც-
- 20 ზღსა და წყალსა, ნათელსა და ბნელსა, უფსკრულთა სიღრმეთა და სიმაღლეთა, რომელ გამოუჩინებელია დახადებულთა და ძალია ნათლითა თქათით მის მამისა და განვლის; და შეუტყობელ არს ყოველთაგან ბუნება მისი, ერთ გუჩუენ სამებისა; და სუცე არიან ცანი და ქვეყანა დიდებითა მისითა, ვითარცა იტყეს მეფე სოლომონ, მამ იგი წინასწარმეტ-
- 25 ყველისა სულთა წიგნთა ლოყასა მან თქსა, ვითარმედ: „ცანი და ქვეყანა ვერ შემძლებელ არიან დატყენად ღმრთისა“; და სხუთა წინასწარმეტყველი ცათა სურათად იტყეს და ქვეყნისა კერატობურკადჲ ვერტთა მისთა, და მამ რომელსა ვერ შემძლებელ არიან ყოველნი დახადებულნი დატყენად, განსურებას თქსა ვედროთა და მდამალთა თანა, რომელნი
- 30 ძმწიან სიტყუითა მისთაგან და რომელთა გმინის სამელსა მისისა, მათ თანა განაინებს სიყოველსა თქსა.

V 1 ეს არს სიმდიდრე ერთობისა წმიდისა სამებისა სხელდებით და ესე არა დაფარულ არს ბრძენთაგან ანით, რამეთუ მამა არა შობილ არს და მამ არა შობილ და შობილ არს მამისაგან, და სული წმიდა არცა

35 შობილ, არცა შობილ, არამედ გამოდავალ და შობილყველ, მსგავსად სიტყუსა მის, რომელ თქუა: „სული იგი კუშმარტი რომელი მამისაგან გამოივალს“.

3 და არა ითქუეს მამ მისა, რამეთუ არა არს ნაშობ და არცა უცხო

IV 1 საქმუნობა T 2 პარსბარ / 3 გუმიდღურე / 4 წმიდა წიგნი T 5 ხარკითა / 6 საქმუნობისა T 7 საქმუნობისა T 8 + და T 9 მათ შიერ და მათ თან / 10 სიმადლით სიღრმეთა / 11 + და T 12 და სიმადლითა / 13 კერატობურკად / T (მ. 9-მეტე მთარგმნა).

V 1 სიმდიდრე / 2 + არა ითქუეს მამ მისა, რამეთუ /

IV 3. Այս սուրբ հովառք նշմարիա հասաաաննք, որք րայցնիրայց ու զնմհանգնման վարդապետում են մեզ սուրբ գրքերը՝ սուրբ հոգով, հանուհ ասանս մշտնջննական արքայության, որ խորհրդով հայտնվեց մեր արգար հայրերին: Ընդ խոսում է իր որդու ու սուրբ հոգու միջոցով, և ավանց աշխարհը սուրբ մարգարեններով ու առաքյալներով, և ավեց մեզ հովառի հասաաաության, որպեսզի հովաաաով ընկալենք նշմարությունը:

2. Մի աստված հայր և տեր՝ արարիչ ամենայնի, և միածին որդի, որ հոր կողմից, հոր հետ ու հոր հանգնել է], և նրա սուրբ հոգին, որ նրա լուսնությունից [է] և միասին ամենայն արարեց, որ մեկ տերություն է, մեկ զորություն, մեկ իշխանություն, մեկ պետություն, մեկ հարստություն, մեկ իմացություն, մեկ անսկզբնական զորություն, մեկ կաաարչալ քրրորդություն, մեկ կաաարչալ կամք՝ անպատում ու անքննին միություն քրրորդության, մեկ զոյություն, մեկ բնություն, մեկ աստվածություն՝ Հայր և Որդի և Սուրբ հոգի, երեք անուն՝ աստվածության մեկ զորություն:

3. Հայրն ինչչան, որդին՝ հորից և սուրբ հոգին՝ հոր կողմից ու որդու հետ, լուսնյան բնությամբ պարզ, [հարա]կից, հովաաաար՝ խորություններում, բարձրություններում, լայնություններում, երկայնություններում, որք ամենայն արարածներին միշամալս է՝ երկնայիններին թե երկրայիններին, հովերին թե հողմերին, կրակին ու ջրին, լուսնին ու խավարին, անզուգններին ու բարձունքներին, որ աներևակ արարածներին ու զորություններին իր լուսնով շատց հասնում է ու անցնում: Անկարելի է բուրբի համար նրա՝ միապսակ քրրորդության, բնությունը: Ընդ երկինք ու երկիր լի են նրա փառքով, ինչպես որ մարգարեի որդի Սողոմոն արքան էր սուրբ հոգով առում իր ազոթքում, թե քերկինք և երկիր անկարող իցին բովանդակել զաստուածս՝: Իսկ մյուս մարգարեն երկինքը ասես է համարում, իսկ երկիրը՝ նրա սուննրի պատվանդան: Ընդ արդ, որին անկարող են ամենայն արարածք բովանդակել՝ իր հանգիառք հեղձրի ու խոսքհեղձրի մուս [է], որունք զոգում են նրա խոսքերից և որունք ա՛հ ունեն նրա անունից՝ նուսնց մուս է կարգում իր հանգրվանը՝:

V 1. Այս է անվանազիր մեծությունը սուրբ քրրորդության միության, և այն ծածուկ չէ իմաստուններից, այն որ՝ Հայրը ոչ ծնյալ և ծնող է, որդին

* Հժժա. III քաղ., է, 27.

** Հժժա. Ծառն. զՏ. 1—2.

ღმრთისაგან, ჩაამეთუ მამისაგან გამოეღოს, ვითარცა³ იგი და აბელ
 არა მისი იტყვიან ურთიერთის, დღითუ ორნივე აღმისიან არიან,
 ერთი იგი შესაქმით და ერთი იგი შობით; და არა თუ აღანი ეყვასა მამა
 იტყვის, დღითუ მისგან გამოიღო გვერდი იგი. ამისა⁴ სახედუცა დღითუ
 5 ღმრთისაგან არს მქ და სული წმიდაც, არა იტყვიან ურთიერთის
 მის, ჩაამეთუ ესადად⁵ არიან განწესებანი ურთიერთის⁶ საქმეებისა მის
 ერთისაგან არსებისა მამისა.

VI. 1 აღვიარებთ და უწყით მამა დაყსაბანი, გამოიქმნებელ, მიწუ-
 ღმრელ, გამოიქმნებელ, განღმრფველ, განუზომელ, განუყოფელ, მარტვი,
 10 წრფელ, უსწავრო, უშობელ, შეუზომელ, დღესამამი⁷, ესაზღვრო, ურ-
 ველ, უსტეულო, წინავე მოგონებელ, უწინარქს ცნობა ყოველთა დასაღე-
 ნელთა და ქმნულთა. 2 და მქ შობილი მხოლოდშობილ, თქნერ დასაბანი-
 სა, თქნერ გამისა, გამოიქმნელ, თქნერ განყოფისა, განუყოფელ, განუ-
 შობებელ, თქნერ გვეშათა, განწესებელ, თქნერ შეამდგომელუბისა⁸
 15 უწინარქს ყოველთა ებითი და მის მიერ სამართისოსასა მამისაგან
 შობილ, ჩაამეთუ ღმერთებ⁹ ღმრთისა მერ შობილი და არა კაცებ¹⁰
 ებითა განწესებითი და¹¹ არცა თესლწარმოცემელ აღმრთელ წარმოსნდა
 ანუ ჭრით ჩაამე, რომელ¹² შობაგ¹³ ღმრთეებისა, არაფერ სიწმიდით და
 სიწმედობით ვითარცა ღმერთებისა შეამუს შობილ ეგრე მსგავსად, ვი-
 20 თარცა თუ არს, ვითარცა მშობელამან ნათელი, ვითარცა წყარომან
 წყალი. 3 ურე ჩას¹⁴ ჩაამეთუ ღმრთისაგან იგი შობილი მისისა არსე-
 ბისაგანავე არს, და მსგავს მისა არს¹⁵ და მისებ¹⁶ არს, და თუთ ღმრთ
 არს; აშუა და არა განუშობა, მოვიდა მამისაგან და არა განუყენა; არა-
 მელ მამისაგან არს და მართის არს და ვოველსა ეამს¹⁷ არს და სრული
 25 დგას თქსა თავიდა არსებასა. და ვინ არს, რომელმან ესე გამოეცხადე-
 მელად განუშობარქს, არამედ მანაგებელმან და ღმრთისმეტყველმან¹⁸
 იოვანე, რომელ თქვა, ვითარმედ: „ღმერთი ვერ ვინ სადა იხილა, გარნა
 მხოლოდშობილმან ღმერთმან¹⁹, რომელ არს წიადთაგან მამისათა მან
 ვითარა“.

30 VII და სული წმიდა გამოივალ, სამართისო, სიუცნო მამისაგან,
 ამირითგან სული წმიდაც, სული პირისა ღმრთისისა, სული წრფელი,
 სული პეტობისა, სული საბერებისა, სული აწმურებისა, სული საბარ-
 ნისა და²⁰ ცნობისა, სული ზრახვისა²¹ ძალისა, სული კვმარბებისა,
 რომელ მამისაგან გამოეღოს მისვე არსებისა მამისა და მისა არს.
 35 არა თუ ქმნელ არს და არცა შობა, არა მართანების მიღებელ, არამედ
 ბრძანების მიმცემელ, არა ბრძანებისა ქვეშე და არცა საქმესა, არამედ
 თანამოქმედ; ჩაამეთუ ერთ საქმე არს მამისა და მისა და სულსა

3 + სხე / 4 ამს / 5 ესა / 6 ურთიერთის /

VI 1 უსწავრო / 2 უდარბო / 3 შეამდგომელუბისა / 4 დმრთეებისა /

5 და / 6 რომელ / 7 მართის / 8 ჩამს / 9 და მსგავს მისა არს / 10 ყოველთა ებითი /

11 ღმრთისგანმოცემელმან / 12 + მან /

VII 1 და / 2 ზრახვისა /

ձեռք և ձեռք է շարժից, իսկ սուրբ Հոգին՝ ոչ ձեռք է ոչ էլ ձեռք, այլն էլ ձեռք ու ստուգ, նման բանին, որ սուսց. «Շողին հշմարիս, որ ի Հորն նյանէ»¹:

2. Եվ չի կոչում իզրայիլ որդու, որովհետև ձեռք չէ և ոչ էլ աստուծու սուրբ, քանզի՝ Հորից է սերում, ինչպես որ Եզան ու Աբելը միմյանց [բայր ու] ձորայր չեն կոչում, թեև նրկան է Ազամից են՝ մեկը, ստեղծմամբ և մեկը՝ ձեռնորդ: Եվ Ազամը Եզայի հայր չի կոչում, թեև նրանից առավ հոգը: Այդպես էլ, թեև սաստուց են Որդին ու սուրբ Հոգին՝ միմյանց իզրայիլ չեն կոչում, որովհետև հայտնապես կարգված են միմյանց՝ Հոր մեկ չու-թյան կատարելությամբ:

VI 1. Խոստովանում ենք ու հանաչում հայր սեռիցը, սեռերույթ, ան-հաս, աննառ, անեղծ, անշարժելի, անբաժանելի, հասարակ, պարզ, անմասն, անմեղեք, անպարփակ, անսկիզբ, անսահման, անխոսն, անմարմին, նախա-կարծ, առաջինաց ամենայն ժայռներից ու արարածներից:

2. Եվ ձեռք որդին՝ միածին, առանց արարչության, առանց ժամանա-կի, աննառելի, առանց բաժանման, անբաժանելի, անհասանելի, առանց շարշարունքների, անսակելի, առանց միջնորդության, առաջագույն բոլոր ժամանակներից և նորին հավիտենական Հորից ծնված: Ուստի՝ առավանա-բար սաստուց ծնված և ոչ մարդու պես՝ ժամանակների կարգմամբ ու ոչ էլ սերմնաբեր շարժմամբ հայտնվեց կամ ինչ որ ցավով, որ հետու թող լինի առավանությունից, այլ սրբությամբ ու մաքրությամբ՝ ինչպես առավանու-թյանն է վախչի ծնել, այնպես՝ ինչպես ինքն է, ինչպես արեգակը լույս [ծնի], ինչպես աղբյուրը՝ շուր:

3. Ազննրև է այլն, որ սաստուց ծնվածը նաև նրա չուփունից է, նման նրան, նայնինքյան է և ինքն առաված է, ծնվեց ու շտարացավ, հկավ Հորից ու լրաժանվեց, այլն Հորից է և հավիտենական է, մշտաժամ է և կատարյալ՝ ինքյան իր քնություն չուփունցը: Եվ ո՞վ կա, որը այս հայտնապես մեկնի մեկ, թե ոչ ավետարանիչն ու առավանարանն լովհանք, որ սուսց. թն-ժառատուած ոչ որ նուես երբէք, քայց միածինն աստուած: Որ է ի ձեց հոր՝ նա պատմեաց»²:

VII Եվ սուրբ Հոգին թխող, հավիտենական, հավերժական Հորից, այնու-հետև՝ սուրբ Հոգի, Հոգի աստծու քերակի, Հոգի ուղիղ, Հոգի պատության, Հոգի գթության, Հոգի ազատության, Հոգի իմաստության ու իմացության, Հո-գի խորհրդի գործության, Հոգի հշմարտության, որ թխում է Հորից՝ վերստին Հոր

¹ ՀձԺ. ԵզԸ. ԺԺ, 28.

² ԵզԸ. Ա, 18:

წმიდასა; ჩამეთუღ ღმერთ არს სული წმიდაჲ, მაცუ საქმესა მამისა და
 ძისასა თუჲ ნებითი თქითა კელწოდელ იქმ; ჩამეთუღ განსითვისუფულ-
 მელ არს და მაცხოვარ, მისცემს შეუღეს, განუფოს; ნიქსა ვითარცა
 მრებას, აღესმის ყოველნი; ჩამეთუღ ზესტელნი იგი ძლიცა ღალიდებენ
 5 და იტყვის „წმიდა, წმიდა წმიდა“; სამჯერ „წმიდა“ თქვან და ერთჯერ
 „უფალი“, ჩამეთუღ ერთ არს უფლებაა წმიდასა სამებისა.

VIII 1 მკელღა ერთობისა და სამებისა ჭეშმარიტსა? და არა თუ
 თქოთსა? ღმერთთა ერთეუთ; არა თქემიან სამ ღმერთ, ჩამეთუღ არა
 სხუა და სხესა არტებისაგან არიან. არა ითქმებს ევლად ერთ ზოლო,
 10 ჩაათა არა ჰურთავნას და საბელიანოზთა გონებასა შიგნდრევი, არამედ
 გურქმს სამებასა დაუდი, ერთობით სარტება. და არა ერთეუთ სამსა ღმერთსა,
 ჩაათა არა წარმართთა ექმგავსეთ, რომელნი იგი მრავალს ღმერთს
 იტყვან. 2 და რომელნი არს ჭეშმარიტსა სარწმუნოებასა? მიატყვის,
 მისდრეცს იგინი ცოთობილებად, ვითარცა იტყვს მაცხოვარა საბარებისა
 15 შინა ვითარბედ: „მე მოვედ საბელად მამისა ჩემისა, და მე არა შემიწენა-
 რებთ; სხუაჲ მოვიდეს საბელითი თქითა, და იგი შეიწენარით“. 3 მამ-
 ვე წამებსა ბედელ და იტყვს „მისთვისა ჩამეთუღ სიუერარული ჭეშმარიტე-
 ბისაა არა შეიწენარეს ჩაათა განებრენ, მოუღლიანო! მათ ზედა ცოთობაჲ
 ცოთობილებისა, ჩაათა ჰრწმუნეს მათ მაცხოვრისა მის და დაისაყენ
 20 ყოველნი, რომელთა არა ჰრწმუნა ჭეშმარიტებაა“.

IX 1 ზოლო ჩვენ მტაცედ ვამებრათ ჭეშმარიტ იგი და კეთილი
 აღსაარებაა, ჩამეთუღ არა ყოველთა მიცემულა არს სარწმუნოებაჲ, არა-
 მედ რომელთა მიმადლებულ არს მამისაგან ნათლისა და თეთი
 თქსთაგან შეწყვეტელ და შეწიბრელ, ვითარცა თქვა წინასწარმეტ-
 25 უფელმან სელითა წმიდათა, ვითარბედ: „იყენენ ყოველნი საბელდებულ
 ღმერთისა მიერ“. და მერმე იტყვის: „მისცენ შეუღნი ჩემნი გონებათა
 ნათთა და გულოთა ნათთა გამოეწებენ იგინი; და იყენენ იგინი ზებდა
 ურად, და მე ვიყო მათ ღმერთა“. 2 და იგი თუადი, სოუტნოი იგი,
 შობილი დაუსაბამოი იგი მამისაგან, და ძლიერება იგი, და ღმრთებთა
 30 და სიტყუთა იგი, ღმერთი შობილი მამისაგან, უწინარესი იგი ყოველთა
 სოუტნოთა, იგივე ნამობ ღმრთის, იგივე ღმრთებთა, იგივე მღ ღმრთისა
 ჩვენისა კნინისთვის მივიდა და შეიშისა კოცო ეცე და იწუა წმიდისა მის-
 ვან ქალწულსსა კოჩრითი დასასრულსა ნათთისა, ხოლო არა თუ აღბე-
 ვით ანუ აღმყოთით. 3 მამა და მღ და სული წმიდაა ღუწილილისა

3 ჩამეთუღ ღმერთ არს სული წმიდა | T 4 არა | 5 მაცეს | 6 შეუღ | 7 განებენ | 8 მიერ
 9 იგივე ძლიერი |

VIII 1 მკელღა | 2 თქოთსა | 3 სხუა | 4 საბელიანო | 5 რომელთა იგი | 6 სარწმუნოე-
 ბისა | 7 შემიწენარეს | 8 სხუა | ხოლო სხუა | 9 ექმებისა | 10 მისთვის | მის წოდ | 11
 მოუღლიანო | 12 ცოთობა | ცოთობა |

IX 1 და მაცემელ | 2 სარწმუნოება | 3 და მიმადლებულ | 4 ნათლისა | 5 გონებასა |
 6 მამისა | 7 + ზედა | 8 გულო | 9 ნათთა | 10 იგინი | 11 იგი სოუტნოი | 12 + შობილი
 იგი მამისაგან, უწინარესი იგი ყოველთა სოუტნოთა | 13 აღსასრულსა | 14 ანუ ან

և որքու չուիջանն էի Ոչ արարչալ է և ոչ էլ ծառա, ոչ հրամանառու, ալլն՝ հրամանատար, ոչ ձեթակա հրամանի, և ոչ էլ գործի, ալլն գործակից, որովհետև մեկ է հոր և որքու և սուրբ հոգու գործը: Քանզի աստված է սուրբ հոգին՝ հոր և որքու նույն գործը ինքն իր կամոք է վարում, քանզի ազատալար է և կենարար՝ որևէ (հազատ) է աւրիս, շնորհ բաժանում՝ ինչպես կամենաւ, արեւում ամենին, հրկեային գորութիւններն իսկ բարբառում են և աւսում. սկուրբ, սուրբ, սուրբա, երկիցս սուրբս են աւսում և մեկ անգամ՝ ավերա, որովհետև մեկ է տերութիւնը սուրբ երբորդութիւնս:

VIII 1. Տեսնում ես շնամարիտ միութիւնն ու երբորդութիւնը, եղ ոչ թն տառնմին-տառնմին աստվածներ ենք աւսում՝ երեք աստված չեն կոչում, որովհետև ալլ և ալլ չուիջան չեն: Ձի կոչում ետն միայն մեկ, որպեսզի հրեութիւնն ու սարկղիակասներն կարծածին չհակոցենք. ալլն հազատում ենք ինքնան երբորդութիւն, միութիւնը կատարչալ, եղ չենք աւսում երեք աստված, որպեսզի չմտնովենք հեթանոսներին, որոնք բազմաստված են կոչում:

2. Եղ սվգեր այս նշմարիտ հազարից չհղկեցին՝ նրանք մուշտութիւն հակոցեցին, ինչպես որ Փրկիչն է աւսում Ավետարանում, թե. «Ես եկի յանուն հոր իմոյ, և ոչ ընդունիք զիս: Այլ ոք եկնացէ յիս անուն՝ զնա ընդունիցիք»:

3. Եւայն է վիտում և Պաղոսն ու աւսում. «Փոխանակ զի զտէրն շնամարտութեան ոչ շնկայան՝ զի ազրեացին, ասարեացէ ի վերայ եղաւ մուշտութիւն ստութեան, զի շուսասան անարկնութեանն, և զստապարտեցին ամենեքեան, որ ոչ հուսատացին նշմարտութեանս»:

IX 1. Իսկ մենք ամուր պահենք այդ նշմարիտ ու լավ խոստովանութիւնը, որովհետև ոչ բուրբին է արված հազատ, ալլ սվգեր օրհնչալ են յուրս հորից և անկամր իրենք՝ հատու և եկիրված, ինչպես որ մարգարան ասաց սուրբ հոգով. թե «Ընդցին ամենեքեան անուանակոչելալ յաստուծոյ»^{***}, և ապա՝ ասաց զօրհն իմ ի միտս եղաւ և ի սիրտս եղաւ գրեցից կտաւ. և եղաւ հղիցին ինմ ի ժողովուրդ, և եղից իս եղաւ աստուածս^{****}:

2. Եղ ես՝ ինքնան, հակերթական, ես՝ ծնված անակգրեական հորից, ես՝ զորութիւն, ես՝ աստվածութիւն և Բան, աստված՝ ծնչալ հորից, ես՝ առաջնական ամենայն հակերթականաց, եւայն ես՝ ծնչալն աստծո, եւայն ինքն աստվածութիւն, եւայն ինքն որդին աստծո, մեր փրկութիւն համար եկա՞մ և մարդեցացա՞մ ու ժամաւարտին ծնվեց սուրբ կուշտից մարմնով, սակայն ոչ խառնութիւնը կամ հուրումով:

^{*} ՅղՇ., 4, 43.
^{**} 11 նո. Քնար., Բ, 19.
^{***} ՅղՇ., 2, 43.
^{****} Յրմ., 11, 33.

მის ღამია ქალწულისა მის წმიდისა¹⁵ ჳორცთა შინა მოვიგონებდეთ გუ-
 ლისმისიყოფად, არამედ განუშორებლობისა და განუყოფელობისათჳს არ-
 სებთაისა, ერთობისა მისთჳს ნებისა და ერთობისა—ჲ, ხოლო თი-
 თოველთისათჳს¹⁶ არა, რამეთუ ვითარცა შობასა მას მამისაგან გულის-
 5 ხმა ეყოფოდ, და შობილსა მას თჳს ეცნობოდ, და გამოიავლებასა მას სუ-
 ლისა წმიდისა¹⁷ მის შიერ აღუთარებოდ, ეგრეთჳს მოელონებასა მას ძსისა
 მამისა შიერ მშობლისა, და შიერედ შობა იგი ქალწულისა მისგან მის
 ღმრთისაგ თჳსად და მშობოდ, და¹⁸ განწმენდა იგი სიშოთსა მის ქალწუ-
 ლისა და განწმენდა ტაძრად წმიდისა სულისა¹⁹ მშობოდ; რამეთუ
 10 არი თუ ერთ სახელ არს წმიდია იგი სამებაჲ, არამედ სამი თივადი
 სრული სახელი ჳეშარიტად.

X 1 აჲ რომელსა ცანი და ჳეფუხანა ვერ ჳეძლებელ არიან და-
 ტენად, ვითარჲ დაიტოვდ იგი გულმან კაცისამან? ნუ ეღუა²⁰ უღროთს
 არს კაცი ცანი და ჳეფუხანისა ანუ თუ ყოველთა დამადებულთა²¹ აჲ
 15 გულისმისა-ყავ, რამეთუ ღმრთისა რაცა ჳეზებან და არს, და რაცა უნდა
 და ქმნა, და რასაცა უნდა და იქმნ, და რაა ჳეზებან არი ვარჯ-წიარქედის²²,
 არამედ დაამტორა თივი თჳსი და²³ დაიქინინა, და იქმნა რაცა²⁴ უნდა. §
 მოავლანა ღმრთისმან ჳი თჳსი სოფლად, რომელი მოვიდა და იშვა ფე-
 დაკაცისაგან წმიდისა; მოვილანა უღალი ღმრთისაგან და წმიდისა
 20 სულისაგან²⁵; თუთ აჲ მოვიდა, და იშვა ქალწულისაგან თუთ, თივით
 თჳსით ჳელწმიფედ, ვითარცა უნდა, ჳეგავსად სიტყუსა მის, ვითარ-
 ჳედ: „ღლობა მაქმს ჳე დადებად თივისა ჳემისა, და ღლობა მაქმს
 მერჲმე აღებად მისა²⁶“. მოვიდა და აღისრტელა ნება მომავლისებელისა
 თჳსისა, ჳეგავსად სიტყუსა მის, რომელ თქვა, ვითარჲმედ: „მოვედ აღ-
 25 სრულებად ნებასა²⁷ მამისა ჳემისასა²⁸“, რათათა ვჳრტეროს ერთობაჲ იგი
 სამებისა, განუშორებელ და განუყოფელ თუთ ერთობითა მით არსებითა,
 ნებითა მამისათა. § და შვიდა შვიელსა მის ქალწულისასა და არა
 დაიძავა, რამეთუ თუთ თივადი იყო განწმენველ ყოველისა, და თუთ
 ნებითა²⁹ თჳსითა ჳეიბეა საბუფელთა³⁰; და ძველი იგი ღმრთეებაჲ ჳენთჳს
 30 ვრმა იქმნა; და რომელ იგი განუზომელ და მიუწოდებელ იყო საყსებისა
 ღმრთეებისასა ჳენთჳს გარდამოქედ, და დაიქინინა თივი თჳსი, და დაიტია
 ჳორცთა შინა; სრულად გამოწმნდა ჳეშარიტად ჳორციელად, ჳეგავსად
 სიტყუსა მის, რომელ თქვა³¹, ვითარჲმედ: „არა ჳომით მისცე მას სული
 იგი³²“. § დაღათუ შვიმისინა ჳორცნი იგი და იშვა ჳენდი ჳეგავსად, ბოლო
 35 ღმრთეებაჲ იგი არა იცვალა, არამედ დგას დიდებასა მის მიმბულსა,
 ბუნებასა³³ მას ღმრთეებისა თჳსისასა³⁴; ვითარცა იყო, ეგრეთა არს³⁵ და
 დგას უღუნისამდე. მამისა თჳსისა თანა არს მადლითი შინა თჳსი მას
 ბუნებასა, ვითარცა თუთ³⁶ იტყვს, ვითარჲმედ: „ჳე თუთ იგივე ვარ, და

15 წმიდისა | 16 თითველთისათჳს | 17 წმიდისასა | 18 და | 19 სული წმიდისა |

X 1 რომელსა | 2 უღალი | 3 ვარჯ-წიარქება | 4 და | 5 რაცა | ვითარცა | 6 ხე-
 ლისა წმიდისა | 7 ნებისა | 8 ნებისა | 9 სულითა | 10 სიტყუელთა | 11 + მოიქმნებან | 12
 ბუნებასა | 13 თჳსისასა | 14 არს | 15 + უღალი |

3. Լայր և որդի և սուրբ Հոգի սուրբ կույտի մարմնական արևության մասին պիտի խորհենք հասկանալ, այլև՝ կույտն անանչառության ու անբաժանելիության ասումով, նրա կամքի միություն ու միանություն, այն, իսկ ասանկանակների համար՝ ոչ Ոստի ինչպես որ ծնունդն ընկալում ենք Հորից, ձեռնարկն որդի ենք աննալում և սուրբ Հոգու շնորհից նրա կողմից խառնվածում, այդպես էլ որդու զարթուած՝ Հոր կողմից միայն և զարմալ որդու ծնունդը կույտից՝ ասածս որդու ընություն և միայն, և կույտի արգանդի սրբումը՝ սրբումն սուրբ Հոգու ասանքի միայն, որովհետև սուրբ երրորդությունը ոչ թե մեկ անուն է, այլև՝ երեք ինքյան հասարակ անուն նշմարապես:

X 1. Արգ, երան, ում երկինքն ու երկիրը լին կարող կրել, ինչպե՞ս կրողանգանի նրան մարդու սիրտը, միթե՞ մարդը մեծ է երկնից ու երկրից կամ թե ամենաթ արարածներից: Արգ, ընկալիք, որ աստված ինչ կամենա՝ կլինի, և ինչ ուզում էր՝ արեց, ինչ կամենում է՝ կատարում է, և ինչ կամենա՞ չի չըրանցի: Այլև խանարհեց իր անն ու նվաստացրեց, և կատարվեց՝ ինչ ուզում էր:

2. Աստված իր որդուն աշխարհ ուղարկեց, որը նկալ և ձեզից սուրբ կնայիք, ուղարկվեց տերն աստուծուց և սուրբ Հոգուց: Ինքը որդին նկալ, կույտից ինքը ձեզից, ինք ըստ ինքյան՝ որպես տիրակալ, ինչպես և կամենում էր, նման այն խոսքին, թե սրբախնութիւն ունիմ զննչ զանն իմ, և իշխանութիւն ունիմ՝ զարեւալ ասնուլ զեսա՞: Եկալ և կատարեց իրեն ուղարկողի կամքը, համարձակաբան այն խոսքին, որ ասաց, թե տեղի կատարել զկամս Լոր իմոյս՞, որպեսզի մեկ ցույց տա երրորդության միությունը՝ ինքը անբաժանելի ու անբաժանելի, միավորությունը, կույտը, Հոր կամար:

3. Եվ մտալ կույտի արգանդն ու լգարչեց, որովհետև ինքն անկամք սրբի էր ամենայնի և իր կամքով պատվեց խանկարութեբով: Եվ հինավորց աստվածությունը մեկ համար մանուկ զարեւալ, և որը անշափնի ու անհաս էր աստվածության կատարելությունը՝ մեկ համար վար իշալ, նվաստացալ անեղ և մարմնականի մեկ անփոփոխ, անբողոքի նրանք էլ մարտապես մարմնավոր, նման այն խոսքին, որ ասաց, թե սեղ լափով ես զես Հոգիս՞՞՞:

4. Թեպես մարմին առալ և ձեզից մեկ ի նմանություն, սակայն աստվածությունը լիտիվից, այլ մեում է հայրենի փառքին, իր աստվածային ընությունը: Ինչպես էր՝ այսպես էլ է և կմեա հազիսյան, իր Հոր հետ է՝ յուր ընություն շարժունքեբում, ինչպես ինքն է ասում, թե տես Լայն ես եմ, և ոչ փոխեցայս՞՞՞:

* Եզե., Ժ, 15:

** Էվմ. Եզե., 2, 20:

*** Էվմ. Եզե., 7, 24:

**** Էվմ., Մաղաք. 7, 6:

- არა ვიყავი¹⁸. 8 დაღით შთაიკეთა ხატი კაცისა და ქმშარიტად კაც
იქნა და დათმო ვანება, ბოლო ვარდამოსილვია იგი და მოსლვია
იგი და მომეღებია იგი, ღმრთიერად გამოჩნება იგი მის არს გულს-
ხმისსაყოფელ; და არა თუ ადგილითი ადგილად იყვალის, რომლითა იგი
- 5 საძე არს ყოველივე და გარემო არს ყოველსა, 8 დაღით გამოჩნდა შეუ-
რაცხელ, ბოლო შეხვან¹⁹ და შეერთნა ჰორცნი იგი ღმრთიებას მას²⁰ თუ-
სა, რამეთუ წმიდითა სულთა განწმიდნი საზოა იგი ქალწულისა მის,
და შეიძინა ბებნ ღმრთისა მის ჰორცნი წმიდისა მისგან ქალწულისა,
რომლისა ქვლითი დაებადნეს სიუტყველი ქვეყანისანი და ვარდარობნეს
- 10 ვარდარობნულნი ცათანი, 7 რომლისათვისცა წინასწარმეტყველი იგი იტ-
ყუნს „განაცხადა უფალმან პირველნი თქუნი და ვკლავი [თქუნი ყოველითა მი-
მართ²¹ წარმართთა, და იხილეს ყოველითა კიდეთა ქვეყანისათა მაცხოვარე-
ბაა ღმრთისა ჩვენისა“. მარტველნი მამის²² თუთ არს, შუალე მისვე ქრისტე და
მის მიერ განითლილეს²³ შეგებულნი მისნი, და წარუშვიდა უკეთური იგი კორ-
ციითა თქსითა. და დასაფა ცოდვია ჰორციითა მით, რომელ შეიშინა ღმრ-
თიებამან. 8 სიბილყმან მან, რომელმან შეიშინა სიბდაბლმ, გამოუჩნებულ-
მან მან შეურაცხად <...>²⁴ ხილვითა მით, რომლისა მან მუქესყ²⁵ ღმრთი-
სა მიმართ დიდებნა შესბნაა დიდებებით იღულო ზეცისათა მით ცრთა, და
მწვემითა მით აწვაებდნეს და სიბილყსა მის და სიბილყსა მისსა
- 20 აქებუან და იტყოდეს „დიდება მადლითა შინა ღმრთისა²⁶ და²⁷ ქვეყა-
ნისა ზედა მშუდობაა“, რათა არა ბავსა მის და სახუველთა მითგან
მწვემითა მით შეურაცხ ეგონოს, 8 რამეთუ წამებს საფსალმუნს²⁸ იგი
შესბნასა მას თქსა, ეთიარბუთ: „წინავე მოიბეხსა იგი სახელი მისი და მისი²⁹
მიმართ იკურთხენ ყოველნი სათქაფნი ქვეყანისანი“. ამით სიტყვითა
- 25 ჰორციელად შობასა მას გვობობს და ცრითა მით ღმრთიებასა მას
გვრუნებს, რომელ თქუა: „საზოათ წინავე მოიბეხსა გშვე შე“. 9 შობელმან³⁰
მამამან³¹, რომელმან იგი შეა, მან მხოლომან უწყის; სოლო მეორედ შობაა
სეუ მადლითა თქსითა შორის კაცთა განაცხადი, რათა აცხოვნეს კაცნი
და კურთხევად მოიფინეს პირველისა მისგან წყევისა, და ქვეყანა თქსითა
- 30 მით კურთხევითა, მოსლვითი განაახლოს. 10 რამეთუ არა რაა³² არს
ყოველთა შინა მადლთა ღმრთისათა უფროას ამის: სიტყვია იგი ღმრ-
თი განკაცებულ ქმნისათვის სოფლისასა წმიდისა მის ქალწულისა-გან
იშუა, და წყევითა მით წილ და შეტყუებითა საშინს ყოველთა დღდათასა
კურთხევაა თქსათ³³ მით მადლითა მისთვის. 11 რამეთუ ევასთვის
- 35 აწყვენეს ყოველნი ნათესაგნი დედათანი, და მარამის გამო ზესტელი³⁴
მოიღეს კურთხევაა, რამეთუ თბილნეს კაცნი წარსწყვედელსა, შეკრინ-
ნა განმწველნი და პოუნა წყმადღუნა³⁵. და მიუდგა სულსა წმიდისაგან³⁶
მადლისმპერობელი იგი ქალწული, თხიერ მამაკაცისა, ვარდარობნულად

18 შეხვანა / 17 მსვე / 18 მიმართ / 19 მამისა / 20 განითლილეს / 21 განითლილენ / 22
განითლილენ / 23 მარტველნი / 24 დედა / 25 მისი / 26
+ 27 / 27 განამან / 28 არა რაა / 29 თქსითა / 30 ზესტელი / 31 წარსწყვედელი
/ 32 სოფლისაგან წმიდისა /

5. Քննիչու մարզու կերպարանք հազամ և նշմարտապետ մարչ գործով ու անարգանք կրնք, բայց իշու՛մը, գալուստը և շնթացը նրա աստվածութիւն ջուլպարում պետք է ընկալել, և ոչ թե տեղից տեղ է փոխու՛մ, որով ամեն ինչ է լինան և հատուկ է բոլորին:

6. Քննիչու արևամարված երևաց, սակայն ընկզմից և միացրեց մարմինը իր աստվածութիւնը: Փանի որ սուրբ հոգով սրբվեց կույսի արգանքը՝ աստուծո որդին այդ սուրբ կույսից մարմին առավ, որի ննացով սանդղիցին երկնային Հիմքին ու գարզվիցին երկնային պարզելիքները:

7. Որի մասին մարգարեն ասում է. «Ճարտնեաց տէր զայ իւր և զքաղաւկ իւր ամենայն Հեթանոսաց, և տեսին ամենայն ծագք երկրի զփրկութիւն աստուծոյ Վերջո՞ւ: Լոր այն ինքն է. նրա իսկ բազուկը՝ Քրիստոսը, և նրա կողմից լուսավորիցին նորին սանդղածները, և սչնչացրեց շարք իր մարմնով ու գասպարանց մեղքը նույն մարմնով, որ աստված հազով:

8. Բարբրութիւնն այն, որը խոնարհութիւն զգնցով, աներևութի այն արևամարչույ [. . .] տեսու՛ր, որի աստուծո հեղեղայ անմիշտայն փառքի նեւ բարբառով սկսեցին երկնային զեղծոր և խրատեցին հովիվներին, նրա բարբրութիւնն ու որդու խոնարհութիւնը կերտուցին ու ասացին. «Փառք է բարձուսն աստուծոյ, և յերկիր՝ խաղաղութիւնս՞», որպեսզի մասրից ու հանգեթանից [գաւաւկ]՝ հովիվները նրան արևամարչույ չկարծեն:

9. Ուստի Սաղմասարանը կերտույան է ձեւում նրա ընտրութեան, թե ընտրեալն զարուսանին նոյն անուն նորայ և օրհնեցին ի նա ամենայն ազգք երկրիս՞՞՞: Այս խոսքերով նրա մարմնավոր ձեւունքն է մեզ պատմում և միաժամանակ՝ նրա աստվածութիւնը ջուլց սուլիս, որ ասաց. «Յարգանդ յառաջ քան զարուսանակ ծնայ զքեզ»՞՞՞: Անծին հայրը, որը ծնեց նրան՝ նա միայն գրան, իսկ երկրորդ ձեւունքը՝ իր շնորհով մարդկանց մեջ հայտնեց. որպեսզի փրկի մարդկանց և ասային աննեցից օրհնելու բնքի, և երկիրը նորագի իր օրհնութիւնը, գալուստով:

10. Ուստի աստուծո ամենայն շնորհների մեջ սչինչ է սրանից աստվծը. Բանն աստված՝ մարդկոցում աշխարհի փրկութիւն համար՝ սուրբ կույսից ծնվեց և աննեքների ու բոլոր կանանց արգանքը կզովելու՝ փոխարեն՝ իր շնորհների օրհնութիւնը սփռի:

11. Եթե ծնվայի պատահողով անիծվեց կանանց ամբողջ ցեղը, ապա Մարիամի կողմից վերուստ օրհնութիւն ասացավ: Որովհետև մարդկանց կորչուստան մեջ տեսով մողովեց ցրվածներին ու գաւով կորուսայններին: Եվ շնորհազմում կույսը սուրբ արգանքում կզիացավ որդով աստուծո՞՞ սուրբ հոգուց, առանց տղամարդու ապականձան, անհասական ծնողով, և ծնեցողութեան կարգով ծնեց անդրանիկին Դավթի քաղաք Բեթղեհեմում:

* Ճայն, ԾԹ, 10:

** Հով., Բ, 14:

*** ԼժՍ. Սաղմ., ԺԹ, 2, Սևեգ. ԺԾ, 2, ԺԸ, 18:

**** Սաղմ. ԺԹ, 2:

საშინს მის წმიდას ძე იგი ღმრთისა ჰეწმდომელთა მით¹ წესთა, და წესთა მშობელთათა შე პირშინა იგი ქალაქი მის დაჯთისსა ზეთლეს.

- XI 1 მეს აღესრულებინ ამერითგან სულეჩადნი იგი შობრო-
ბელნი შატანნი² წინასწარმეტყველთანი, ერისა შობილისა, ძისა მოცებუ-
5 ლისა ზეგნა, რომელსა³ ფლობა აქეს მერათა ზედა თქათა, და სხელი
ეწოდა მის დიდისა ზრახვისა ანგელოზი, სკერველი ანამზრახელი, ღმრ-
თო ძლიერის⁴ და ჯელმწიფს⁵, შიადარი⁶ მშედობისა და მანაა განშადებუ-
ლისა⁷ მის სოფლისა, 2 ჰედია⁸ რამეთუ ძე⁹ და შიადარ და ანგელოზ და
თანანზრახელი და ღმრთო ძლიერ და მანა¹⁰ განშადებულისა¹¹ რამეთუ¹² დღეს
10 შობილი ესე ერმაა მოგუქმეებს, ვითარმედ წინაჲ იყო ძე, რამეთუ¹³ ძალი
ღმრთისაა არს და თანანზრახელი და ღმრთო ძლიერ, რომლითაცა სი-
ქენნი ესე დაეტიკიყეს, და ერმა, რამეთუ¹⁴ დღეს წმიდისა ქალწულისა-
გან ზეთლეს აშეა, რომელისათჳს წინასწარ გუთრობს: „უფალმან
მრტეა მე: ძე ჩემი ხარი შენ და¹⁵ შე დღეს მიშობი¹⁶ შენ“, 3 და მანა¹⁷
15 განშადებულისა¹⁸ მის სოფლისა, რამეთუ¹⁹ დაწველებული ესე და მოგ-
დაეა სოფელი შადესად პირველისა მის მიწისაგანისა კაცისა; შეირქ
ესე კაცი, შობილი ზეცთ შობილ ქალწულსაგან, რათა გააბალოს
პირველი იგი კაცი, და მე: იბელ ამით, რამეთუ²⁰ ჯეროხს²¹ აღმოცენ-
ბულს²² ძირთაგან²³ იესესთა იტყეს ესთა, და უფალს²⁴ შობილისა ში-
20 გან შობისა მის აბლასა მის დაეთისსა იტყეს, უფალთ ესრე არს,
სადარსა მის დაეთისსაცა დაქდეს და შეივებაა შინი განმარგოს, 4 დადე-
ბულ ძე მარადის²⁵ სულეჩათაგან და ცეცხლის შადესთა მღვარეთა,
იგი მოვიდა და იქნა კაც, რათა კაცებამან მან²⁶ ხილუად შეუქ-
თოს; ხოლო პირველი იგი შობაა ღმრთეებისა მის მამისაგან, თჳთ მამამან
25 უწყის; რამეთუ²⁷ შეირქ ესეცა შობაა ძისა კორკითა ეგრევე შეუძლოს²⁸
განითიება; რამეთუ²⁹ იტყეს³⁰ წინასწარმეტყველი იგი: „თელტომი
მისი ვინ შეუძლოს³¹ თბრიბად³², რამეთუ³³ ღმრთოი არსებითა თნითა
ეგრ ვინ სადა იხილა, და არცადი³⁴ შეესათა მათ ძალთა, 5 ხოლო
ძე იგი, შობილ კორკითა, იქნა კაც სრულ, და სრულთა მით ღმრთე-
30 ბითა³⁵ ღმრთეებისა მის ძალი³⁶ გამოგუქბადა; რომელსა იოჯანეცა იტყეს
დაწერილთა მით შინა თქათა ვითარმედ: „რომელ იგი იყო დისანამითგან,
რომელი³⁷ გუცემი და³⁸ ეხილეთ თჳალითა³⁹, რომელსა იგი მივებდეთ
და ჯელნი ჩვენნი მსაბურცდეს⁴⁰ სიტყუასა მის ცხობებისასა; და ცხობე-
ბაა იგი გამოჩნდა, და ეხილეთ და უწიებთ, რამეთუ იგი არს ჰეწმარიტი

83 მთა]

XI 1 მარტოვლი იგი შატანი სულეჩადნი] + იგი T 2 რომლისა] 3 ძლიერ] 4 და
ქალწულს] 5 შიადარ] 6 და] 7 განშადებულისა T 8 ჰედია] ხოლო სრულ] 9 რამეთუ
49 T 10 მანა] 11 + მის სოფლისა T 12 რამეთუ T 13 და] 14 მიშობისა T 15 განშად-
ებულისა T 16 ჯეროხს] 17 აღმოცენებულსა] 18 + მან] 19 უფალსა] 20 მარადის ძე
] 21 მან] 22 შეუძლოს] შეუძლებულსა] 23 + და] 24 უფლისა] 25 არცადი
არცა] 26 ღმრთეებისა] 27 ძალითა] 28 რომელიდა რამელ იგი] 29 - რომელ იგი]
30 თჳალითა ეხილეთ] 31 მსაბურცდეს]

XI 1. Անց այնուհետև կատարվում են ճարգարենների հոգեխոս մատակները՝ վառն ԵՄԵՆՈՒՆԻՆ Ժանկան, որդույ՝ առնույ Մեզ, որոչ իշխանութիւն եզն ի զնրայ սուց իւրաց, և անուն կոչնցաւ նմա հրեշտակ ժնծի խորհրդոց, որանչնի խորհրդակից, աստուած Նոր և տիրակալ, իշխան խաղազութեան և Հայր Հանգրեմնաց աշխարհիւն¹։

2. Տեսնում ես՝ [Կ՛] որդի, և՛ իշխան, և՛ հրեշտակ, և՛ խորհրդակից, և՛ աստված Նոր, և՛ Հայր Հարգարչայ աշխարհի Ուստի այսօր ծնված այս մանուկը Մեզ իրատում է, որ առաջ իսկ էր որդի, որովհետև աստուած զորութիւն է և՛ խորհրդակից, և՛ աստված Նոր, որով և այս Հովհաննէականները հաստատվեցին։ Եվ մանուկ՝ որովհետև այսօր Քնթղեհեմում սուրբ կույսից ծնվեց, որի մասին եսխալդես ասում է. «Տէր ասաց ցիս՝ Որդի իմ ես դու և ես այսօր ծնայ ցեղք»²։

3. Եվ Հայր պատրաստայ աշխարհի, որովհետև հեացած [է] ու մահակույ այս աշխարհ, նման առաջին հոգածին մարդուն, երկրորդ՝ այս կուսածին մարդը երկնից հնկն է, որպէսզի նորոգի առաջին մարդուն և իշխան՝ Եթանդի գուազան թիզեայ յարմատոց ծնատաշ³ և Եթադիկ շառազնեաց անախ⁴ է ասում Եսային Դավթի ազնկա ծնունդի մասին։ Քանի որ այս պէս է՝ թող Դավթի աթոռն նստի և բարգաւաճի նրա արքայութիւնը։

4. Ոգնորենների ու հրեզնե հրեշտակներից (զվարթուններից) միշտ փառավորայ որդին եկավ և մարգացավ, որպէսզի մարդիկ անանկ կարողանան։ Եվ առաջին ծնունդը հոր աստվածութիւնից՝ ինքը Հայրը գիտե, ուստի այս երկրորդ մարմնավոր ծնունդն էլ ոչ ոք չենել չի կարող։ Եվ մարգարեն ասում է. «Ազգաատմն նորա ս՛ պատմեցել»⁵, Ուստի աստուած իր էութիւնը ոչ ոք ոչ ոք չի տեսել, և ոչ էլ նույնիսկ երկնային զորութիւնները։

5. Իսկ որդին, մարմնավոր ծնված, եկավ մարդ կատարչայ և կատարչայ աստվածութիւնը աստվածութիւն զորութիւնը՝ Հայտարարեց, որի մասին Հովհաննէսն էր ասում իր թղթերում, թե յՈր էր ի սկզբանէ, զորով յայտ, որում ազանաանն եղեաց, ընդ որ հայեցարն, և ձեռք մեր շոշափեցին գրանն կենաց։ Եւ կենանք յայտնեցան եւ տեսաց և զկայմը, որ ես է Նշմարիտ և կենուց հախտեանկանս⁶։

¹ ԸՃԹ. Եսայի, Թ, 6:

² Մազ. Բ, 7:

³ Եսայի, ԺԾ, 1:

⁴ Եսայի տեղում:

⁵ Եսայի, ԾԳ, 8:

⁶ Թուրք Նազ. I, Ա, 1-2:

და ცხოვრება საცდელაა*; 6 რომელმან შეიძინა კორცია იგი ღმერთ-
 მან სიტყვებში, შეუბრძოლებში და ურველებში, რომელსა იგი პრედეს
 და შეიპრობდეს** კორციითა მით, და ვოფლსად ჩასაცა უყოფდეს
 კორციითა მით თავს იღებდა თქვით ნებით***. 7 გამოუჩინებელ დაიფარა,
 5 და დათბი სიმდაბლითა მით, მონა და თანამოუღეს ექნა კორციითა წით
 კაცებისა მას** და განათავისუფლნა ეოფლათგან კორციის ესე კაცობისა*,
 რომელ იგი შთაქდა ჟოჯობითა ილმოიფანსა მერა შეყენებულნი იგი ჟო-
 ჟობითისნი; კორციითა იღვენა, და განაღვენა ექნათ; შეგრა ეოფლად და
 დამშვიდა ქუარსა მას ბელისისა. 8 რამეთუ რომელთა** პარწენა კორცი
 10 იგი მისი, აცნობა მით ღმრთებეა რგი თვის; და რომელნი იგი კორციითა
 მით მისთა შეპრკოდენა უფარვეს** ბუნებათა ღმრთეების მისისა;
 რამეთუ შეიერთა კორცი იგი ბუნებით, და** შეერთა კორცი იგი ღმრ-
 თეებისა თქსა. რომელთა პრწენა იგი, იშუებდეს იგინი კეთილთა მით მონა
 გამოთქუმელთა; და რომელნი ამას სარწმუნოებისა** შესცდეს, არა წრ-
 15 დელთა აღავთი ეოდოდეს და უბზოს შესცდეს** და განზადნეს** თავითა**
 მათთა აღავთი გამოტყუდებულნი. 9 და მრავალნი კრწმარტებისა სარწ-
 მუნოებისაგან** განდრკინეს**, ჰგონებდეს რეცა თუ პოფეს რამე, და
 პოფეს არაჩაი, ვითარცა წერილ არს, რამეთუ: „შეუფდეს არაჩაი და**
 პოფეს არაჩაი“.

XII 1 აწ ყოველი, რომელი გარდაიქცეს კრწმარტებისა ამისგან
 20 სარწმუნოებისა* და სოცსოდეს* ბერწსა და მწარსა, უწინესა და ეოფსა
 და გელკანწონისა თვლსა სანმერულსა მამრელობისა, ეგვიითარნი იგი
 შეტყენებულ არიან, დალით ანგელოზი ზეცით იღოს; და იყავნ წადულ
 ვითარცა გველი იგი მიწისმკველი, რომელმან ცრუათა* და შეტყუდობისა
 სიტყუთა შეცნება შემოქმედისა გარდაიქვედ იენა; და რომელნი მას
 25 ეზიარნეს და იტყენ, ვითარმედ: „ოდესმე არა იყო ძმ, და ვიდრე მო-
 ბდამდე იყოვე* არა, და არაჩაისგან იქნა და სძესა ძალისაგან რას-
 მე ანე წარსლვით და რეუბლუბით“, 3 ეგვიითართი მით შეტყ-
 ნებულ* ჰყოფს ცლესთა კათოლიკე, და წვადებსა მას საბელისა, რომ-
 30 ლ იგი იტყეს: „იგავე ერთ არს“, არამედ მამა ვიცით ჰყენ მამად, და
 ძმ ძედ, და სული სულად წმლად, ერთი უფლება*, ერთი ღმრთეებაა,
 სამი თავადი სრულად: მარადის მამა, მარადის ძმ, მარადის* სული წმლად;
 სული წმლად* სრულ მეობ, შედექნელ, რომელი* წინავე იყო და იტყოდა
 შეფულა მანი და წინასწარმეტყუელთა და მოციქულთა მანა, და გარდა-
 35 მოვიდა ქმთა, ვითარმედ: „ეგ არს ძმ ზემა საყვარელი“,

22 შეიპრობეს / 23 წყობა / 24 მასმას / 25 კორცია ესე კაციანი ეოფლათგან / 26 რომელნი
 / 27 ურვეს / 28 და / 29 სარწმუნოება / 30 შეცდეს (?) / 31 გამოუჩინეს / 32 თვის
 თქსა / 33 სარწმუნოებისა / 34 + და / 35 და / 36

XII 1 სარწმუნოებისა / 2 სოცსოდეს / 3 ცრუათა / 4 იგი / 5 შეტყენებულ / 6 +
 ერთი ბუნება / 7 მარადის / 8 წმლად / 9 რომელი / 10 + ზემა / 11

6. Բանն աստձած, որ մարմին աստձ, անբռնելին ու անպարտելին, որին պարանգցին ու բռնեցին ժարմեո՞վ, և ամենայն, ինչ էլ կատարեցին ժարմեական՝ Հանձն աստձ իր կամքով:

7. Առանց Հայտ աննկրու ծածուկ մեաց և Համբերեց խնարհությամբ, ծառա ու ընկերակից եղավ ժարմեո՞վն այդ ժարգկությանը և մեղքերից ազատեց այդ ժարգկանց մարմինները, որը իշավ գժոխք՝ « Բանեղից զուրս բերեց գժոխային արգելալներին: Մարմեո՞վ Հալածվեց՝ և Հայտեց ստատեալին. կուպեց մեղքը և քրեոսեց ընդ խալափայտին »:

8. Որովհետև ովքեր Հաճատացին ժարմեո՞վ՝ ծանոթացրեց նրանց իր աստձածությանը, և ովքեր նրա ժարմինը խուլընդուեցին՝ ուրացան նաև նրա աստձածային բնությունը, քանի որ մարմինը միացավ բնությամբ, և միացրեց մարմինը իր աստձածությանը: Ովքեր Հաճատացին նրան՝ նրանք կվալելին բարության մեջ անպատում: Եվ ովքեր այս Հաճատից վրիպեցին՝ ոչ ազնիվ որեղոր գնացին ու անհանապարհ մուլորվեցին և իրենց անձանց անելանելի անղիներ պատրաստեցին:

9. Եվ շատերին նշմարիտ Հաճատից շեղեցին. կարծեցին, թե ինչ-որ բան կգանձեն և ուլիկ գտան, ինչպես պրձած է, թե շքազան զհեռ ուլելի և գտին ուլելիս^{***}:

XII 1. Արգ, ամենայն՝ որ խտարովի այս նշմարիտ Հաճատից և ամուլ ու թուշած, խալան ու սին և թունարի սերմ սերմանի անկնցիբներին լուելիբն՝ այլպիսիք կտո՞լայ են, թեկուզ երկնի Հրեշտակ լինի: Եվ թող անիծյալ լինի՝ ինչպես հողակեր սեղ, որը սուտ ու պատիր խոտքով կամեցավ արտարի պատվիրանը փոխել, և որանք խոստովանեցին նրան ու ասում են, իբրև սերբեմնի ոչ էր որդի և ոչ իսկ եղև միև ի ծնունդն, և եղև լուելի և լայլ ինչ զգրութենէ, կամ՝ լրեթացս և խոտնակութեամբ^{****}:

2. Այլպիսիներին նզովում է կաթողիկե եկեղեցին, և Մարեղի ազանգին, որ ասում է. « Իմա ես մեկ էմ: Այլև մենք հորը ճանաչում ենք Հայր, որդուն՝ որդի, և հորուն՝ սուրբ հոգի, մեկ տերություն, մեկ աստձածություն, երեք կատարյալ անկներ, Հաճիտյանս Հայր, Հաճիտյանս որդի, Հաճիտյանս սուրբ հոգի: Սուրբ հոգին՝ կատարյալ միշտորդ, անսահղծ, որը ի սկզբանե կար և արտահալավում էր կրոնի մեջ, ժարգարեներին ու առաջալիներին մեջ, և Հոր-զտեանն այս կոչմ անցավ ու վիպեց աստծու որդու ժարգեղացման ժառին, երբ ձայն եկավ, թե « Այդ է որդի իմ սիրելիս^{****} »:

* Յս. Կոչ., Բ, 14:

** 1ժժւ. 1 Թագ., ԺԺ, 21, Մազմ. 1Թ, 8:

***

**** Մարգ. Ա, 11:

- XIII 1 რომელმანცა შეიძინა კაცი იგი სრული ღმრთისმშობლის მარამისგან სულთა წმინდათა, ქრისტე და სიმუხნეველი ქვმარბიჯად და არა იცავთა ჩამართუ ქარსთი მივიდა სრულიად გამოქმნად კაცისა ამის:
- 5 **2** ჩვენიდა ცხოვრებისათჳს კაც იქნა, და მტრითა კაცთათჳს იქცეოდა, ჰში და სჳა კეთარცა ზღერ, და ქვმარბიჯად იტანცა და იღუეცა, და ქრახ-იკეთა პონტეულისა² პალატრა ზე³, ჟუარისა მის დამეშვილა⁴, მოკრედა და დაფელა, განცხოველდა⁵, იღღგა შესამესა დღესა, ზეცად აღმოდდა⁶, იღღდა⁷ და დაქდა მარჯულ მშობელისა მის თქმისა ღმრთისა იღღდა⁸ და მერმე⁹ მოსლვიდ არს განშეად ცხოველთა და მკლდართა. **3** და ვისოქს-მე მოკრედა?
- 10 **წუ ზაჲ** თანამდებ რაამე იგი¹⁰ სიკრდილისა? ძმინე ჩასა იტყვს წინასწარმეტყველთა¹¹, ვითარმედ: „უშველოცება“ არაბა¹² ქსი და არცა¹³ ამოცა ზაეცა პარსისა მისსა“; რომელსა თავადაცა იტყვს, ვითარმედ: „კენ არს თქუენგანი, რომელი შეგეტყუებეს მე ცოდვისათჳს“¹⁴, არუ შეუღლისგან თანამდებ რაამე¹⁵ არსა¹⁶ სიკრდილისა? და¹⁷ თუთ იტყვს¹⁸:
- 15 „აღსრულებად მოვედ მე შეუღლისა“; რომელსა ნეტარი იგი მოციქული ექამებთ, ვითარმედ: „აღსასრული შეუღლისაა ქრისტე არს“.
- 4** თუ მძლავრთიგან არა ნეესით თქით¹⁹ მოკრედების კაცისა ბოლი ესე ცან, რომელსა იტყვს, ვითარმედ: „თუთ დავეცა თავი ჩემი და არაგან მიშლიოს“ იგი ზემგან“; იტყვს: „თუთ დავეცა თავი ჩემი და მერმე აღვილი იგი“.
- 20 რაასამე ჰმებაცს თავისა თქმისა დადებად უბრალისა მის, რომელი იგი არა თანამდებ არს სიკრდილისა? მანვე იტუა: „მე ვარ შექმნი მშელი“, რომელმან დავეცა²⁰ სულსა²¹ ჩემსი ცხოვრათა ჩემთა ზედა²². რომელთა-მე საცხოვრათა ზედა? დროხოლოთა²³ მათ ზედა, ვლტოლოთა²⁴ მათ, შეცეთა განმეტოქლოთა²⁵ მათ ზედა, რომელთათჳს წინასწარ წინასწარმეტყველი
- 25 იგი იტყოდა, ვითარმედ: „კოველნი, ვითარცა ცხოვარნი, შეცეთიბლ ვუეცნით, და უფალმან მისკა იგი ცოდვითა ჩუე-თათჳს, და უშველოცება-თათჳს“²⁶ ერისათი სიკრდილი აღმოდდა²⁷; რომელითაცა იქნა მარტვე-ნულნი იგი ტყვეობისაგან, **5** ზადეთუ ქარსთ²⁸ არს, ქრისტესა შესამიდა შესამიცილი იგი შეფსალბურე და თქუა: „ეიქმენ მე ვითარცა კაცი შეიწვე-
- 30 ნელი და მკლდართა შირისა აზნურა“. რაამეთუ მარტოთ იგი და არა დამონებულ ცოდვისა და არა სჳეთა ძალითა რაამე, არამედ თქითა ძღერებთა მოკლა განმლაგრებელი სიკრდილი სოფლის-შემქმელი, და და-ცხრი²⁹ ყოველს³⁰ ცრემლი ვოველთა თუღლითგან, რათა განაცხოველონ უკლდაცა მის სასოფსველსა შინა მოკრედაცება კაცთა³¹.

XIII 1 25 T 9 პონტეულისა / 3 ზე / 4 დამეშვილა / 5 და / 6 და / 7 აღ-
 დდა / 8 აღმოდდა / 9 და / 10 და / 11 და / 12 და / 13 და / 14 და / 15 და / 16 და / 17 და / 18 და / 19 და / 20 და / 21 და / 22 და / 23 და / 24 და / 25 და / 26 და / 27 და / 28 და / 29 და / 30 და / 31 და

XIII 1. Որք զզնացավ [իբրև] մարդ կատարյալ աստվածանին Մարիամից՝ սուրբ Հոգով, և մարմնավոր ու շնչավոր, նշմարիտ և ոչ առաջով. սուտի աշխոյն եկավ կատարելացան ազատելու մարդուս:

2. Մեր կենաց համար մարդ գարձավ, և մարդկանց պատվերով էր գործում, կեր ու խում՝ ինչպես մենք, և շքմարտապես տանելից ու շարշարվեց և խալվեց Պիղատոս Փանտացու մամանակ, զամզեց խալիք, մահացավ ու թաղվեց, կենդանացավ, հարյավ երբորդ որք, երկինք համբարձավ, ելավ ու նստեց իրեն մեզ ասած սչ կողմում, ելավ՝ և հետ գալու է գառաստանելու ոչչերին ու հանգուցյալներին:

3. Եվ ո՞ւմ համար մահացավ, միթե պարտակա՞ն իսկ էր մահվան լոբ՝, ինչ է սուտ մարդարին, թե քննորինուիթին ինչ ոչ գործեաց և ոչ զամբ կենդուիթին ի բերան ետրուս՞, որ ինքն էլ է սուտ, թե ակվ ի ևկնչ յանգրմանեցէ զիս վասն մեղացս՞՞ կամ ըստ օրենի՞՞ ինչ-որ պարտականուիթյան կա մահվան: Եվ ինքն սուտ է. ԿՊատարիւ եկի զօրէնս, որի հանգեպ երանելին առաքյալն է վկայում, թե ԵՎասարած օրինացն Քրիստոս էս՞՞՞:

4. Արդ, բանակալներից ոչ իր կամքով է մեռնում մարդք, քայց այս իմացիր, որ սուտ է, թե ԵՎԱ զնեմ զանկն իմ... և ոչ ոք հտեէ զեա լի-նէնս՞՞՞, սուտ է. ԵՎԱ զնեմ անկն իմ և միս անգամ առից զեա՞՞՞՞, Ինչո՞ւ է կամենում իր անկր զնեւ անեկըր, որք ենթակա չէ մահվան: Նա իսկ ասաց. ԵՎԱ եմ հովի քայց, որ վասն իտաշանց իմոց զնեմ զհոգին իմս՞՞՞՞, [Արդ]՝ ո՞ր խաշների՞՞ աւարեկզմաների՞՞ հանգեպ, անգաստականների՞՞, զազաններից զիրուցանների՞՞ հանգեպ, որոնց մասին նախապէս մարգարեն սուտ էր, թե քնմենեքան, իբրն ոյխարք, մուրեմալ հար. և ակր մասնեաց զեա ի մեզ մեր և յանարենուիթեանցն մողզրդեան՝ մահ վարեցաւ՞՞՞՞, որով և ազատեց զերչալներին գերությունից:

5. Եթե աշխոյն է՝ Քրիստոսին էր ներքողում անուզն սաղմոսաց և սուտ. Ենդէ ես որպէս մարդ առանց Եզնականի և ի մեռնալո ազատս՞՞՞՞, որովհետեւ մենակ էր և ոչ Ժառայացած մեղքին: Եվ ոչ ինչ-որ ալլ զորությամբ, ալլն իր կարողությամբ ապանեց Հոգրացած աշխարհակալ մահին և շտրացրեց ամենին թուրք աշքերի արցունքք, որպեսզի անմահ արքայության մեջ կենարարացնի մարդկանց մահկանացությունը:

* Եսայ, ԾԳ, 2.
 ** Մատթ., Ծ, 17.
 *** Յովհ., Ժ, 4.
 **** Եսդ., Ժ, 17-18.
 ***** Եսդ., Ժ, 17.
 * Եսդ., Ժ, 11.
 ***** 1ԸԸա, Եսայ, ԾԳ, Ե, 6.
 * Եսդ., ԺԷ, 19.

- XIV 1 და მერმე, ვითარცა იტყვს წინასწარმეტყველი იგი „იქნება მადლსა“ და წარმოტყუება ტყუილ იგი; შიშოლი ნატყუანად, განუყო ნიჟნად და მოსცა მათა კაცობისა“. ჩამავთუ რომლითა შეტყუავენს კაცნი უნდათა მათ კრძობისაბრებთა, მთავე ზეუღლებსა ძელითა მოაჭყინა
- 5 კაცნი ღმრთისმსაბრებად, და დავრბაჲ ზენ ნიში ჭარი იგი ენებათა მათ აქლასა, ჩაათა ძელი იგი ქვარისა მის გამოქანდაკებულთა მათ წილ ძელითა იყოს ზენდა, და თუთ ქრისტე უმობელად ქვარსა მის ზედა კაცისაბრებთა მათ წილ კრძობთა მათ შებილწებულთა, რომელნი უმუშინებერთა მათ მისართ შეყოშილ იყვნეს, და სისბლი იგი უფლისა ზენისა
- 10 ღრუხთა მათ წილ და სისბრულთა ბილწებთათა და ზორეთა რომელნი იყვნენდ უმუშინებერთა მათ წინაშე და ისარებდ. 2 სარწმუნოდ გვარნა მამისინი უსბ იგი დავლა მქ ღმრთისა, და უწოდა მელისისა წარტლეთისა მის ქობილისისა. და მუნ აღტარებულთა თქმულთა იგი, ვითარმე „უბი არს სისაღ“, იგი არს სისმ“, რომელ არს ქრისტე სისმ“,
- 15 ხოლო¹³ გვლესათა სისაღ, და ენ არიან შეგობარნი იგი სისბისა მის იდინი არიან, რომელთა კამეს ჭორცი იგი სისბისა მის და მიუთყვის ზორება იგი უწესთა შეტრებისა მის უსმათა მათ წინაშე და¹⁴ სისბლი იგი უმყუღოვებისა¹⁵, კაცისბრება¹⁶ მათ კრძობთა სდგომულთ¹⁷, და თაყვანის-სცეს ძელსა მის ღმრთისასა კეშმარტისა კეშმარტებითა და განუხადებულსა მის
- 20 ჭორცისა, რომელმან ცოდვანი კაცობანი აღმოცენა¹⁸ და მის თანა სატანყველი იგი¹⁹ და პატარეა²⁰. 3 უღვეთე ვერე არს, რომელნი იგი გამოქანდაკებულსა მისგან და განამართლან, დიდი ნიჭი მამსდლა მათ; მართლად მოგვეცე დადი ნიჭი²¹ და პატარე, ჩამავთუ ემანბითა მით შეილ ღმრთის ვიწოდებით, და აღგვარება მოცემად ზენდა სამარადისთა იგი და უსაზღვროთა
- 25 ნიჭი²², დაუსრულებელი იგი და²³ გამოუთქმული იგი, დაესაბამოთა იგი სასუფეველი აქსი. 4 და ვითარცა ზენი აღმოცენებთა მათ და მულყრეთა და ყრავილითა და თესლითა და ფერცლითა და ნაყოფითა და სეღითა და გემოსბილეთა თითოეულად²⁴ აქსისა მის ბენეცისა შიშელობისა შეიშის, და საცნაურ იქმის სულითა მათ და გემოსბილეთითა, და ვითარცა იგი წინა არს, ვერე სახედ გამოჩნდის და სხუად სახედ²⁵ არა იყავლის, ვერეცა კაცი ჭორციითა, ძარღვითა²⁶, ძვლითა²⁷, ნაწევრითა, შეწერვითა, ტყავითა, თმითა შეიშისის და შეიშევის, და მამსნლა სული იგი მისი მისავე შიშელისა; და რომლითა საქმითა დიფულნიან სიმარებასა, მთავე საქმითა ტვრთისანნი მოვიდენ.

XIV 1 აქა T 2 მადლთა J 3 ხელწებისა J 4 + იგი J 5 უმუშინებერთა J 9 მიუწიდა J 7 სისბლი სისმ J 8 იგი-ქვ მათა დოთ. შორებთ¹ 18 დოთ 12² აქ ენ 9 სისბლი იგი J 10 ქრისტე სისმ J 11 ხოლო და J 12 + ჩაათა T J 15 უმუღოვებისა T 14 კაცისბრება T 15 სდგომულნი J 16 აქოცნი JT 17 იყავი J 18 პატარე J 19 ნიჭი დდი J 20 + და J 21 და J 22 თითოეულად T 23 + და J 24 ძარღვთა T 25 ძალითა T.

XIV 1. Եվ ապա, ինչպես ժարգարեն է ասում. «Ե՛լ ի բարձուն և գերեաց զգերին. և հան զգերեալն, բաժանեաց ի պարզ և ևս ջորդիսն ժարգկանե՞: Ուստի՞ ինչով ժարգիկ խարժած էին հասարակ կուսպաշտութիամբ, նույն սովորական փայտով ժարգկանց աստվածապաշտութիան պարնրեց և խաւը թողց մեզ նշան իր շարչարանքների, որպեսզի խաւափայտը փայտե պահերների (քանդակների) փոխարեն լինի մեզանում, իսկ ինքը Քրիստոսն անխոս խալի վրո՞ւ պիղձ կուտքերի ժարգպապակներների փոխարեն, [ժարգկանց], որոնք մուրթված էին անշնչոց հանգնպ, իսկ մեր տիրոջ արյունը փոխանակ եզերների ու պղծալի ուրախութիան և զոհից, որ մասուցում էին անշնչոց առաջ և իրախնահում:

2. Հավատալի դարերեց մեզ հայրը. մորթից մասցուն՝ որդին ասածու, և հրավիրեց եկեղեցում հարսանեաց կնրութիումը (? Գնեշլըցոս) և անզ էր կուսարվում այն խոսքը. թե «Ո՛րք հարսն է՝ ևս է փեսա»⁷⁷, որ Քրիստոսն է փեսան և եկեղեցին՝ հարսը: Եվ ո՞վքե՞ր են փեսայի բարեկամները. երանք, ու՞քեր կհրան փեսայի մարմինն ու մոսացան սասանանների առաջ խմբվելու անկարգ զոհ[արերում]ը և անարևութիան տունը՝ ժարգպղծ կուտքերի կացարանը, և երկրպագեցին հշմարտութիամբ հշմարխա խալի փայտին ու անլուծելի մարմնին, որը ժարգկանց մեղքերը կործանեց և երա հեա՞ սանջանք ու պատիժ նա:

3. Ծթն այդպես է՝ որոնց պատեց պատժից և որդարացրեց, մեծ շնորհ պարզեց երանք: Հիրավի մեծ շնորհ ու պատիվ տվեց մեզ, ուստի [միջոտութիան] այս ավազանով ենք որդիք ասածու հորջորջվում: Եվ խոստացավ մեզ սալ հավերժական ու անսահման շնորհ՝ անվերջաեալի, անպատմելի, իր անաբարչական արքայութիունը:

4. Եվ ինչպես որ ծառները անձամբ և բողբոջով (?), ծաղկով և սերմով, տերևով և բերքով ու հասով և համով՝ ամեն մեկն իրենց րնութիան մերկութիւնն են ծածկում, և հանալվում այդ հասով ու համով, և ինչպես նա առաջ էր՝ նույն տեսքով է հալանվում և չի փոխվում այլ տեսքի, այդպես էլ մարդը մարմնով, շղձով, սուկորով, տարրով, կազմութիամբ, մաշկով ու մազով է պատվում ու զարգարվում և աշնծամ միայն երա հոգին զատնում է երան: Եվ ինչ գործով որ թաղվում են գերեզմաններում՝ նույն գործով բնակված են կենլ:

⁷⁷ Ծաղ. ԶԷ, Ե-7:

⁷⁸ Ծաղ. Գ, 22:

- XV 1 ჩამეუთე რაგანს აღედოდა იგი მოსა მას ზეთობილთა, ღრუ-
 მელთა შინა მკრთა ზედი გზა ვანქმნი მამისა ზედად; აღედოდა, აღი-
 ყრნა ჰქლნი თუნთ, იერობნა მოწყენი იგი და წარაუღუნა, რაათი
 მოთხოყენენ¹ და ასწავებდენ ყოველია წარმართთა. 2 მის ყოველიათს
 5 **ღმრთა ჰქმნითი მსახრს² სოფელსა, და ვითარცა ასწავეს მოწყენთა**
 მათ მსოთ სოფელსა, უწოდა მათ მოძღვრად სულთა მერ წმიდისა; რი-
 მელთა იტყოდათ: „სხელია მზავლ სიტყუა მამეს თქვენდა, ხოლო აწვე
 ვერ წეშლოთ დატყენად. ხოლო რაგანს მოყიდეს სული იგი ჰქმნითი
 10 მსა, მოგვსენთს თქვენ და ვიძლიდის თქვენ ყოველია ჰქმნითი
 10 **მსა³; და მერმე, ვითარმედ: „მოვიდე და მეობი იგი მოვიღებთი იტყენ⁴.**
 3 და ვითარცა იტყეს სულთა წმიდთა პავლს მოციქულთ, ნანდრევე
 დედ არს ზრახვა იგი ღმრთისმსებრებისა მს⁵, რომელი გამოხნდა ჳორც-
 1 თა, განმარტოდა სულთა, განეცხადა ანგელოზთა, იხიდაცა წარმართ-
 თა შორის, სარწმუნო იქნა სოფელთა⁶ და აღმდღა⁷ დიდებითა⁸. 4 აღუ⁹
 15 და დაედი მარტყენით ღმრთისა¹⁰ მამისა; და შემდგომად დღისა მას ერე-
 ბისასო¹¹, რომელ არს აღესება, და აღსრულებსა მას დღეთა მათ ერე-
 ვასისთასა, ვიძრე იგი ივერს მოციქულნი შკრებულ ერთად, მოვიდა
 სული წმიდა და აღესწა ყოველნი, და იწყეს სიტყუად ენათა მრავალ-
 თა, ვითარცა სული იგი მისცემდა მათ სიტყუად¹², რომლისათვისცა პეტრე
 20 აღიყოს სულთა წმიდთა და¹³ მრავლითა იფავითა უწინებდა მათ¹⁴ მოს-
 ლეპსა მას სულთა წმიდისასა მადლთა მათ ქრისტესთა. 5 და ვითარცა
 შოიღეს სული იგი წმიდა, მოიქსენეს სიტყუა იგი უფლთა, რომელ
 იტყა, ვითარმედ: „იფანე ნათელ-სცემდა წელითა, ხოლო თქვენ ნათელ-
 25 სულითა იწმინდითა¹⁵. და მერმე იტყეს, ვითარმედ: „ქლენ არა მოვიღეთი
 სული ამის სოფელსა, არამედ სული იგი, რომელ ღმრთისა მერ არს¹⁶.
 3 რამეუთე თუთ ქრისტე იტყეს, ვითარმედ: „სულ არს ღმრთი¹⁷ გუქვენებს
 ერთობითა მას სამეხთისა არსებისა სიტყუთა მათ: „რამეუთე¹⁸ არა თავთ
 თუთი ჩას იტყოდის, არამედ ჩაა იგი ესმეს მას იტყოდის¹⁹ და მოს-
 20 ვლსა მას ყოყადსა²⁰ გათხოობდეს თქვენ. მან მე მადლდოს, რამეუთე
 30 ჰემგან მიიღოს და გათხოის თქვენ; რამეუთე ყოველი, რაა არს მამის
 ჰემსა, ჰემ არს. ამისთვის გარკვე თქვენ, რამეუთე ჰემგან²¹ მიიღოს და
 გათხოის თქვენ“.

XVI 1 იწ მთლიე ერთობაა იგი, ერთნება იგი, ერთსწორება იგი
 ჰქმნითისა მას სამეხთისა, და მთლიე ვითარ გამოზრწყენდა და გამოგუ-
 35 ნათლდა სამეხთა ერთობით ჰქმნითად; რამეუთე იტყეს, ვითარმედ: „არა
 თავთ თუთი ჩას იტყეს სული იგი წმიდა, არამედ ჰემგან²² მიიღოს და

XV 1 + ყოველნი 1 2 მსახრს 1 2 მს 1 3 4 სოფელსა 1 5 მადლთა 1 6 აღუქ და
 აქცა 21 აქცა 7 7 ღმრთისა 1 8 ესებისა 7 9 + ენათ უფლთა 7 10 და 1 11 მათ
 ერთს მას 1 12 ნათელსცემდა 1 13 სული ღმრთისა არს 1 14 რამეუთე ვითარმედ 1 15 იღეს 1
 16 მოსვლითა მათ ყოყადისა 1 17 ჰემსა 1.

XVI 1 იწ 1 2 ჰემგან 1

XV 1. Ուտի երբ եւ բարձրանում էր Զիթենյաց լեռը, ամպերի մեջ ոգում Հանուպարժ բազմից զնոյի հայրը երկնի Քարձրանում էր, իր մեռնեցը զեր պարզից, որհնեց աշակերտներին և ուղարկեց երանց, որպեսզի ուսուցանեն ու իրատեն թուր Հեթանոսներին:

2. Այս ամենով ճշմարտան ասածուն ուրախացրին երկրի վրա, իսկ երբ երա աշակերտները իրատեցին երկրի վրա՝ երանց սուրբ հօգու կողմից [կարգված] վարդապետ կոչեց, որոնց ասում էր եւսև, թմա բազում բան ունիմ ասև ձեզ, այլ ոչ կարեք Հանգարտել այժմին: Յորժամ եկեցել եւ հօգնն ճշմարտութեան՝ յիշեցուցել և առաշնորգեցել ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ: Եզ ապա, թն եերթամ և առաջնից միտթարիչն առ ձեզ:*

3. Եզ ինչպես Պողոս առաքյալն է ասում սուրբ հօգով թմա յայտնի իսկ մեծ է իտրհուրն աստուածապաշտութեան, որ երկնցաւ մարմնով, արգարացաւ հօգով, յայտնեցաւ հրեշտակաց, զարողեցաւ ի Հեթանոս Հաւատարիմ եզն յաշխարհի և վերակացու փառք:***

4. Բարձրացազ ու նստեց հայր աստծո աշակերդամ, իսկ շարչարանաց որվանից Հնաս, որ է լրումն, և Հիսուն օրերի կատարման ժամանակ, երբ զնո աշակերտները ի մի էին Հազարգամ, կկազ սուրբ հօգին և լիացրեց թուրին: Մկսեցին խոսել բազմալեզու, ինչպես որ հօգին էր խոսել աշխարհու Ուտի և Պետրոս լցվից սուրբ հօգով և բազում օրինակներով հայա էր ասում երանց սուրբ հօգու գալուտան ու Քրիստոսի շնորհները:

5. Եզ երբ ասան սուրբ հօգին, հրեցեցին տիրոջ խոսքը, որ ասաց, թն թնովհաննել մկրտելը ի շուր, բայց զուր մկրտիցիք հօգուզն սուրբ:****, և ապա ասում, թն թմեր ոչ զօգի աշխարհիս այսորիկ առաք, այլ զհօգին որ յաստուտոյ է:*****

6. Ուտի ինքը Քրիստոս է ասում, թն սէպի է աստուած:*****, երբորգության էությունն է մեզ հայա առնում այս խոսքով, զպի ոչ կիլ յաննել ինչ խոսքի, այլ զոր լսիցել՝ խոսքի և զղախքն լինելոց պատմեցել զկեզ. եւ զիս փառաւորեցել, զի յիմէլ անտի առնուցու և պատմեցել ձեզ, զի զսմենայն ինչ զոր ունի հայրն իմ՝ իմ է. վասն այնորիկ ասացի ձեզ, թն յիմէլ անտի առնուցու և պատմեցել ձեզ:*****

XVI 1. Արգ, ան՛ս միարանությունն այդ, միակամությունը, միահազարար ճշմարտությունը երբորգության, և առն ինչպես պայծառացազ ու լուսավորվից առ մեզ երբորգությունը ճշմարտա միությամբ, որովհետև ասում

* Եզե., ԺԶ, 12—13.

** ԼժՄ. Եզե., ԺԶ, 7.

*** Առ Յիւսթ., 9, 16.

**** Գործք. Ա, 5, ԺԱ, 16.

***** 1 Կորնթ., Բ, 13.

***** Եզե., 9, 24.

***** Եզե., ԺԶ, 13—14.

- ვათბრას თქვენ, რაგონთ რაა აქვს ამას ჩემსა² ჩემი არს³. 2 იხილეთ მამა სრულ, ძმ სრულ და სული წმიდაა. სრულ, შემოქმედ მამა, შემოქმედ ძმ, შემოქმედ სული წმიდაა. მამისა⁴ იტყვას: „მამა ჩემი მოაქცეამდნე საქმესა იქმს“; და მერმე: „დასაბამოთგან ქმნი ღმერთმან ცაა და ქვეყანა“⁵. და ძისა მთავრული იტყვას: „ყოველივე მის მიერ შექმნა, და თუნერ მისა აზარა იქმნა“⁶; და მერმე: „სიტყუა უფლისაჲა ცანი დაემტკიცნეს“⁷. და სულსა წმიდისათჳს იტყვას: „და სულითა ბრისა მისისაჲა ყოველი ძალი მათი“⁸. 3 და შენვე ქრისტე იტყვას: „სული არს, რომელი განაცხოველებს და კორცმან არაა არგს“⁹. მოგუთაწვეთ განუყოფელი მის ზუნესათჳსა ღმრთიუებასა მის, ძალთა განუწვალებელისა, რომლისათჳსცა თქუა, ვითარმედ: „გამოვედ მამისაგან და მოვედ სოფლად“¹⁰. ეგრევე სულს. წმიდისაჲცა იტყვას, ვითარმედ: „სული იგი ჰქმნარიტებისაჲ, რომელი¹¹ მამისა ჩემისაგან გამოვლს“¹². და ამითა გარუნებნს ერთობასა მის¹³ განუწვალებელსა სამცისასა, რამეთუ იტყვას, ვითარმედ:
- 15 „სულ არს ღმერთი“¹⁴ და გარუნებნს თაჲსა თჳსისათჳსცა და ჰქმნარიტისა მის სულსათჳსცა; ვითარ განუწვალებულ არს მამისაგან. 4 დაღათუ მოციქულნი მოვლინებულ მამისაგან იაკუბოზან, არამედ სამებას მიერ; ერთობითვე ნებითა თუ ერთვე ზრახვით, თუ ეგრეთვე განუწვალებულმან¹⁵ სამებასან ერთობით საქმე იგი აღსრულა¹⁶. 5 რომლისათჳსცა ითვან ნათლისმცემელი¹⁷ წამებს, ვითარმედ: „ღმერთი ვერ ვინ სადა იხილა, გარნი მხოლოდმოძილმან ძემან, რომელი არს წილას¹⁸ მამისათა, მან გვაბრა“¹⁹. რამეთუ თან-ყოფელია რაა იგი იხილეს, მის საქმესაჲცა მოქმედ იყურს ძმ და სული წმიდა; ვითარცა მამა და ძმ და სული წმიდაა სწორღმრთეებითა, საქმთაგან მამისათა ეგრევე შეცნირ იყურეს. 6 7 საჯრეული ნიჭი ღმრთისცნობისაჲ, წილითა ბედერებულსა მოციქულთა მათი ვითარ ქვეთარსა შენებერსა და სულწერსა ცნობასა მეტს²⁰ წარუწინეს, ამის სახედვე ჰქმნარიტისა მის სულსა წმიდისათჳს წეს არს გულისმისყოფად²¹, რომელი თქუა, ვითარმედ: „სული იგი ჰქმნარიტებისაჲ რომელი გამოვალს მამისაგან“²². გამოვალს და არა განუყოფელს, გარდაიკვების და არა მოაკლდების. და ერთბამად ჰქმნარიტად ერთობასა მის და ერთსწორებასა იტყვას: „მე მამისა თანა, და მამა ჩემ თანა“²³ და „რომელმან მიხილა მე, იხილა მამა ჩემი“²⁴. რამეთუ არა საზღვრითა რაა ღმრთიუებასა დაიტყვს. და აწ ესრემე ვთქუათა²⁵, ვითარმედ მამაჲ ცათა შინა, და მხოლოდმოძილი ძმ და ჰქმნარიტი. სული ქუეყანასა ზედა, რომლითა საცე არს ყოველი და არს ყოველსა შინა და ზედა ყოველსა? 7 ამის ყოველსათჳს ღმრთიუებრი იტყვას, მხოლოდრის და ასწივეზს ქრისტეს მოწიუებით მათ. და ვანი აღსაცეს სულთა წმიდითა დიდითა მათ მაღლთა მოძღვრებისათა ძისა მის ღმრ-

2 რაა იქნა მამისა ჩემსა | ყოველი რაა არს მამისა ჩემსა | 4 მამისათჳს | 5 წმიდისაჲსა | 6 რომელი | 7 + და | 8 რამეთუ... ვითარმედ | იტყვას რამეთუ იტყვა ღმერთმან | 9 სული არს ღმერთი | 10 + მის | 11 აღსრულეს | 12 საღმრთეწმედელი | მთავრული | 13 წილითაგან | 14 მეცა | 15 გულისმისყოფად | 16 ვითრითა |

է, քն թնշ յանձնէ ինչ խօսքիցի Հոգին սուրբ, ալլ իմմէ անտի անուցու և պատմեացէ ձեզ. զի ինչ ունի Հայր իմ՝ իմ էա՞:

2. Տէ՛ա՞ Հայր կատարյալ, որդի կատարյալ և սուրբ Հոգի կատարյալ, Հայրն արարիչ, որդին արարիչ, սուրբ Հոգին արարիչ: Ընդ ասում է. զՀայր իմ մինչև ցայժմ զորթէ՞՞ և այնուհետև՝ թի սկզբանէ արար ստուում զԻր-կին և զԻրկիրէ՞՞, Եվ որդու մասին Ազնտարանիչն ասում է. զԱմենայն ինչ եղաւ եղև, և ասանց ետրա ոյնել եղև՞՞՞ և այնուհետև. թիանի անան երկինք Հաստատեցանս՞՞՞, իսկ սուրբ Հոգու մասին ասում է. թև Հագով ընթանոյ ետրա ամենայն զորենթին նոցա՞՞՞:

3. Եվ ազա Քրիստոսն ասում է. զԸնդին է կենդանարար և մարմին՝ ինչ ոչ զանէ՞՞՞: Մեզ ուսուցանեց նաև աստվածութիան բնութիան անբաժանելութիանց, զորութիան անքակտելիութիանը, որի վերաբերմամբ էլ ասաց, քն թնշ ի Հորէ և ձկի յաշխարհէ՞՞՞, նույնպէս և սուրբ Հոգու մասին էլ ասում, քն զԸնդին Էշմարտութեան՝ որ ի Հորէ իմմէ նշանէ՞՞՞, Եվ որանով էլ մեզ ցուց է աշխ անբաժանելի երրորդութիան միավորութիանը. ուտի ասում է, քն զԸնդին էլ ասուածա՞՞՞ և ցուցց աշխս Ա՛ իր վերաբերմամբ, Ա՛ Էշմարիտ Հոգու՝ ինչպէս անքակտելի են Հորից:

4. Քնն առաքյալները Հոր կողմից ուղարկվածներ են կողմում, սակայն՝ երրորդութիան կողմից [են]՝ միավորութիամբ կամքի քն միևնույն խորհրդով, քն նաև՝ անբաժանելի երրորդութիանը միասնական այդ զործը կատարեց:

5. Որի մասին Հովհաննէս Մկրտիչը վկայում է, քն զԱնտուած ոչ ոք նաև երբէք, բայց միածին Որդին, որ է ի ծոց Հոր, նա պատմեացա՞՞՞, Ուտի եյր երան ընդոպա տեանն՝ որդին և սուրբ Հոգին, նրա զորթին էլ Համակից դարձան, իրքն Հայր և որդի և սուրբ Հոգի Հովուսար աստվածութիամբ՝ Հոր զորթերից նս տեղյակ էին:

6. Ո՛վ աստվածիմացութիան զարմանալի պարզև՝ առաքյալներին վիճակված: Ինչպէս որ աշխան վաշխուլ և բուրումնավետ իմացութիան անմիջապէս Հասան, այդպէս էլ Էշմարիտ սուրբ Հոգու վերաբերմամբ կարգ է միտ աննել, որ ասաց, քն զԸնդին Էշմարտութեան, որ ի Հորէ նշանէ՞՞՞: Ելնում է և ոչ բաժանվում, բխում է և ոչ սպառվում: Եվ միանգամայն Էշմարիտ միավորու-

* Յովհ., ԺԶ, 12, 13.
** Յովհ., Ե, 17.
*** Սն., Ա, 1.
**** Յովհ., Ա, 3.
***** Սաղմ., 1Բ, 5.
***** Նույն տեղում:
***** Յովհ., 2, 56.
***** Յովհ., ԺԶ, 28.
***** Յովհ., ԺԵ, 26.
***** Յովհ., Գ, 24.
***** Յովհ., Ա, 18.
***** Յովհ., ԺԵ, 25.

თსათა ჴადაგებდეს ყოველია¹¹ და ასწავეს მრავალთა სარწმუნოება¹² ჴემწარბიტი, და საქმითა მით სიმუნისათა მრავალთა განმთავისუფლებელსა მას უღელსა დაამოჩხილებდეს, რამეთუ მცირასა მის მიზეზისათჳს ამიერ ჴეცად შეწირეს სარწმუნოება¹³, თჳსი წმიდით საქმითრით.

- 6 XVII 1 ამ ამიერიადან ძქ ღმრთისა მღვწდომელთა კვათითა შეკადმდგომელ¹ არს და თანამდებ რომელთა უცუარს იგი; და რამე ნანდულ მღვწდომელ და განუზომელ ანისა უფროსს იყოს, რადგან აღსრულ² იგი მამისა ჴეცად³, ჴეცითვე დიდებითა მამისათა მოვიდეს და წინაშე ყოველთა მით დასათა ინგლოზითასა და ერთი მით ძლიერათა კელი უცურს იფრთა მით საყუარელთა და თჳსა მიიზიდეს და თჳსსავე მას⁴ ღმოცებისა საყოფელსა ახაროს⁵ ? რამეთუ მოუკლებელ იგი და ძლიერა ღმერთი ადვილსა მას სამკვდრებელსა მიგრძ⁶ <ნ>ობილსა⁷ მას საზღვარსა, დასრულებელსა მას სასუფველსა განუშაღებსა საყოფელსა, რომელ ერისა მას ხოლო სამუებელსა წესებრნი იგი და ღმრთნი სიტყუართა მათ⁸, სლღირათი და ჴორციელთა თავისა თჳსისა თანა განუშადოს საყოფელი.
- 15 2 რომლისათჳსცა ყოვლადვე მუსნელი იგი ახარებდა მოწადეთა მით და აღუთქმბიდა, ვითარმედ: „სადაცა მე ვიყო, მუნცა თქუნენ იყვნით და ყოველსა კამსა დიდებასა ჩემსა ქედუადო“⁹. ზოლო ერთი ესე გამო-ხოლო-აიებადებს და ჴეშთა ხოლო იტყუს: „მინინ უწყოდით რამეთუ მე მამისა¹⁰ თანა და თქუნენ ჩემ თანა, და მე თქუნენ შორის“¹¹. ამას ჴედა მოსაქსენებელ არს სიტყუა იგი: „რომელი თჳლმან არა თხილა და უტრას არა ესმა და გულსა კაცისასა არა შთავარდა¹² განუშადო ღმერთმან მოყუარეთა თჳსთა. ვითარცა იტყუს ნეტარო იგი პავლ¹³, ვითარმედ: „მადლი¹⁴ ჴრასტესა¹⁵ გამოუთქუმელთა მით ჴედა ნიჭთა მისთა“¹⁶. 4 რამეთუ არა ცუდიდ რამე და უღებად ყვოდენ დამდაბლდა ღმერთი სიტყუა და ძქ მხოლოდშობილი დაუსაბამოასა ღმრთისად და ნანდულვე ჴემწარბიტი ძქ¹⁷ ღმრთის. რამეთუ დამდაბლდა, რათა ჴუნენ აღღუამაღუნეს. რომლისათჳსცა თავს იღუა ძედ დაეთოსად წოდება, რათა ჴუნენ მყენეს¹⁸ ძე ღმრთის. შეიწყნარებს მამა ძისა მონისა მიგის, რათა¹⁹ გემწეს მამა უღელი იგი. 5 უბრეთუ
- 20 შერის მაგისგან რას ორგულუბ, მამისა მისგან გრწმუნინ და ისწივე, რამეთუ უ²⁰ეტქმს რამე გონებასა კაცთასა ესე ძნელ უნა, ვითარმედ²¹ ღმრთი განკაცნა²² ამისოჳს, რათა კაცი ძე ღმრთისს ითქუეს.

17 + კეთი J 18 სარწმუნოება T.

XVII 1 შეკადმდგომელ J 2 აღსრული J 3 ჴეცად მამისა J 3 ჴეცად მამისა J 4 თჳსსა მამა J 5 მიგრძობილსა J T 6 + და T 7 ჴედუადო J 8 ატყუს ჴოვის J 9 + ჴემბისა J 10 + რომელი T, 11 + იგი J 12 ჴრასტესი J 13 ძქ T 14 ჴენ ვისი J 15 რათა J 16 ვითარ J 17 კაც აღმსა J.

Քլան ու միանգամաբարձյուն է վկայում. «ԵՑ Ի Հայր և Հայր՝ յիս^{*} և սոր կտես զիս՝ կտես զՀայր իմ^{**}»։ Քանզի ոչ թե ինչ որ սահմանով են ստավածությանը բովանդակում, արդ, այսպես ասենք՝ իբր թե Հայրը երկնքում, իսկ միանյն որդին ու Հռամբիա Հոգին՝ երկրի վրա, որով լի է ամենայն ինչ, ամենայնի մեջ է և ամենայնի վրա։

7. Այս ամենի պատճառով ստավածարար խոսում է, վարդապետում և խրատում Քրիստոսը աշակերտներին՝ Իսկ նրանք՝ լիցուն սուրբ Հոգով, ասածս որդու վարդապետության մեծ պարզաններն էին քարոզում բուրբին և շատերին հռամբիա Հովաթ խրատում, և քաղության այդ գործով բազումներին ազատարար լինն էին հնազանդեցնում։ Ուստի նվազ պատճառով՝ այսուստ երկինք մատուցեցին իրենց հովաթը՝ սուրբ գործով Հանդերև։

XVII 1. Արդ, այսուհետ որդին ասածս անհասանելի բարյաց միջնորդ է և պարտական՝ սրանց սիրում է նա։ Եվ արդարև, սրանից ավելի ի՛նչ անհասանելուն ու անլսափելի [բան] կլինի, իբր առ Հայրը երկինք ելածը երկինք իսկ Հոր փառքով գա ու հրեշտակների ոչ զասի և Հոգի զորաց ասաչ իր սիրեցյալների մեղքից բռնի և առ ինքը ասանի ու իր իսկ ստավածային բնակությանը վայելելու ասա։

2. Ուստի անեմազելին և Հոգին ստաված բնակության վայրի հանաչելի սահմանում՝ անհասանելի արքայությունում, կացարան է պատրաստում. մեկ միայն վայելչություն՝ կարգավորներին ու արժանավորներին, բանականներին, Հոգեգրեներին և մարմնականներին իր մերձագործի նա պատրաստելու կացարան։

3. Որի վերարեմամբ էլ ամենափրկիչը ավետում էր աշակերտներին և խոստանում, թե «Եւր ես իցեմ՝ և զուք անդ իցեք, և յամենայն ժամ զիմ փառսն տեսանիցեք^{***}»։ Բայց մեկ այս է Հայրանում և վերուստ միայն ասում. «Ե՛մայն սուրբ գրաստիք, թէ ես Ի Հայր, և զուք՝ յիս, և ես՝ ի մեզս^{****}»։ Այս կազանկցությամբ հիշատակելի է խոսքը, [թե] «Ջուր ակն ոչ ետես, և ունկն ոչ լուսա, և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ՝ պատրաստեաց աստուած սիրելեաց իւրոցս^{*****}»։ Ինչպես երանելի Պաղոսն է ասում, թե «ԵՆսրեք Քրիստոսի ի վերայ անպատում պարզեաց նորա^{*****}»։

4. Ուստի ոչ ինչ-որ իզուր և սպարզյուն ալիքուն նվաստացավ բանն ստաված և անսկիզբն ասածն միածին որդին և արգարև հիմարիս որդին ասածս, որովհետև խոնարհեցավ, որպեսզի մեզ վեր բարևարացնի։ Այդ պատճառով էլ որդի Դավթի կոչում կրեց, որպեսզի մեզ զարմնի որդի ասուածս. ընդունում է որդու Հայրը ծառային, որպեսզի տեք զարմնի նա Հորը։

* Յով., Ժ., 21.

** Յով., ԺԳ, 3.

*** Յով., ԺԷ, 26, ՀՄԹ, Յով., ԺԳ, 3.

**** Յով., ԺԳ, 20.

***** Աբրթ., Գ, 3.

***** Աբրթ., Բ, 16.

- XVIII 1 აწ რაემს გესწეს¹, ვითარედ ძმ ღმრთსაა ძედ დავითის² არს და ძედ³ აბრაამისა, ნუ რას ორგულზე ამერიაგან, ვითარცა შენ, ძმ აღმათს, არა ძე⁴ ღმრთისა იყავ. იშუა კორციელად წმიდისა მის ქალწულსაგან, რაათა შენ იშვე წმიდისა მის მიერ სულსა; 2 იშუა დედაკაცისაგან, რაათა შენ იშვე ემბაზისაგან⁵, რომელ ეგ იქმენ ძე⁶ ღმრთის; ამის-თჳსა მეროდ იშუა და ჩვენ გუგუგისა და უზემოეს სუენსა იქმნა, რამეთუ დედ კაცისაგან შობაა ჩვენ ზედა გვედების, და ამისა შემდგომად არა ჳოცისაგან⁷, არცა სისხლისაგან, არამედ სულისა წმიდისაგან⁸ უმგებთა წმიდასა მის ემბაზსა შინა. ესე მისი არს, რომელი⁹ იგი უზემოთას ჩუენსა ნაშობი იყო, და რამეთუ ჩვენ ზედა განმზადებულ იყო აღსრულებასა¹⁰ წინასწარ გუგუგისა, 3 დი რამეთუ ვითარცა თავადი თჳნიერ სისხლისა და თჳნიერ ნებისა კორცთაასა იშუა მეროდ იგი შობაა, ეგრეთ-ვე¹¹ ჩუენ თჳნიერ სისხლისა და თჳნიერ კორცისა წმიდისა სულსაგან ვიშენეთ ჳესენლთთა შით შობითა¹². 4 დი ვითარცა გამოგჩნდა ჩვენ მუდგემ იგი და ღმრთეებისა ბუნება იგი ხატად კაცისა, ვერცა კაცი იქნისა მის ღმრთეებასა, მუდგებას გუგუგისან გუგუგის, და სსუფუფელსა მის შინა თჳსსა გუგუგის წარვეალსა¹³ მის ჳეცისა სიხარულსა მისსა. დიდებაა ღმრთეებასა იქნისა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამენ¹⁴.
- XIX 1 აწ ამერიაგან მტკიცელმცა გუგუგის¹⁵ კეთილი იგი აღსარებაა¹⁶, რომელ აღვიარეთ; ნუმი¹⁷ მიგაქცეთ ნუცა მარჯულ, ნუცა მარცხელ, გურმენინ მამაა, ღმერთი სრული¹⁸, და ძმ, ღმერთი სრული¹⁹, და სული წმიდაა, ღმერთი სრული²⁰, 2 ერთ არს ღმრთეებაა წმიდისა სარებისა: ერთი არსებაა, ერთი ბუნებაა, ერთი თავადი სრული სამებაა, ერთი სრული ღმერთი, ერთი ძალი, ერთი ძლიერებაა, ერთი უფლებაა, ერთი ერთობითი დიდებაა, ერთი ერთობითი²¹ ნათლიაა²², ერთი ერთობითი აღესებითა²³. რამეთუ ვერ ვინ შეუძლოს გამოძიებად რაა ანუ ვითარედ იყო. გურმამს სამებაა, ირმუნეი ერთობაა უტყუად დღნილთა; გარნა გრმუნინ ზოლო. 3 აწ გამოუფიებელი იგი და გამოუკერელი, 4 სმწისაგანთა შათ გამოსრულთა, გამოსახულთა და შვეწნულთა ვითარ შეუძლოთ გამოძიებად, ანუ ენობად შალისაა მის, და დისაბანიონი ესე დაზადებულნი დაუსაბამოსა მის²⁴ მიუწოდომელი იგი ვითარ შეუძლოთ გამოძიებად²⁵ რომლისაა არს დიდება უკუნითი უკუნისამდე. ამენ²⁶.

XVIII 1 ექსმს 7 2 დავითის 1 3 ძედ 1 4 ძე 5 ღმრთისა... სულსა რაემსად 6 აწ იშვე იქმნა 7 + მის 1 8 ძე 9 შალი 10 ძე 11 მისა შემდგომად 1 10+ და 1 11 სულსაგან წმიდისა 1 12 რომელ 1 13 აღსრულებად 1 14 ეგრეთ 1 15 ჳესენლი იგი შინა 1 16 მის ღმრთეებასა... წარუ- რამეთუ 17 აწ ექსმსად 18 მამა... ამენ 19 მის დიდება და უფლებსა მისსა უკუნისამდე ამენ 1.

XIX 1 გუგუგის 1 2 აღსარება 1 3 ღმერთი სრული 1 4 ერთობითი 1 5 არსებითი 1 6 აწ... გამოსახ... რამეთუ 7 აწ ექსმსად... ამენ 1.

5. Ծթն զու զրանում ինչ-որ կատակում ես, երանք՝ երանից հաճառացիք, և իմացիք, որ ազնիք քան դժգոթ [ընկալիչ] է թզում մարդկանց մրաքին, թե ինչպես սասճած մարդիզացած այնու, որպեսզի մարդը որդի աատես կոչվի:

XVIII 1. Արգ, երբ ընկալես, թե որդին աատուծո՞ւ որդի է Գաճթի և որդի Արաւհամի, ալլես ոչ ինչ կկատկածես, ինչպես որ զու, որդի Ադամի, ոչ եզար որդի աատուծու: Մարմնապես ինճեց սուրբ կույտից, որպեսզի զու ժընճես սուրբ հոգու կոչմից:

2. Մեճեց կնոջից, որպեսզի զու ինճես մկրտարանից, որ թեզ որդի սատծո զարմնի: Այգ պատեառող էլ կրկին ինճեց և մեզ նմանճեց ու մեզինից ճերնագույն եղաճ, որովհետեւ կնոջից ինճիչը մեզ է հատուկ, սուր այնուհետեւ ո՛ւ մարմնից և ոչ արյունից, ալլե սուրբ հոգուց եեց ինճում սուրբ մկրտարանում: Այս է երանք, որը մեզինից ճերնագույն էր ծնճած, և քանի որ մեր հանգեպ էր պատրաստճել՝ ճախճանք նախագուես հայանեց մեզ:

3. Ծճ ուտի, ինչպես որ ինքյան, աանց արյան ու աանց մարմնաճոր կաճքի ինճեց երկրորդ ծնուեզը, այգպես էլ մեեր աանց արյան ու աանց մարմնի ինճեցիկեք ճերին այն ծնեզյաճք:

4. Ծճ ինչպես որ հայանճեց մեզ տերն ու աատճածային ընսթյանք՝ մարգու պատկերոճ, այգպես էլ մարդկանցս աատճածային ճությանք, տիրությանք թագակիր կանի և իր արքայության մեզ կաճեաի մշտնչեեաճոր իր երկեսային խնչությանը: Փառք երա աատճածությանք այճմ և ընճմիչտ և հաճիտանս հաճիտեեից, ամեն:

XIX 1. Արգ, այտուհետ ամուր էլ պահեեք այգ քարի խոստճանաճքը, որ խոստճանեցիկեք. թող ալլես շեզճիկեք ոչ աչ, ոչ էլ ճար. հաճատանք հորը՝ աատճած կատարյալ, և որդուն՝ աատճած կատարյալ, և սուրբ հոգուն՝ աատճած կատարյալ:

2. Մեճ է սուրբ երրորդության սասճածությանք, մեճ ճության, մեճ ընսթյան, մեճ ինքյան կատարյալ երրորդության. մեճ կատարյալ աատճած, մեճ ուճ, մեճ ճորության, մեճ տիրության, մեճ ամբազաական փառք, մեճ՝ միասնական յույսոճ, մեճ՝ միասնական ինսթյան: Ուտի ոչ որ կարող է ընեճել՝ ինչ կաճ ինչպես եղաճ: Հաճատանք երրորդությանք, հաճատացեք միության՝ տեստ յոությանք. սակայն՝ հաճատացեք միայն:

3. Արգ, եա՝ անքնեճիչ ու անեաուիչ, ո՛հ հոգից տերածեեր, կերպճածեեր ու արարածեեր, ինչպճ՞ա կարող եեք ընեճել կաճ գրտեալ քարճրայիին, մեեր՝ սկզբեաճոր ինչպեերս՝ այն անեկզբաճորությանք: Անհասին ինչպճ՞ա կարող եեք ընեճել, որին է փառք հաճիտանս հաճիտեեից, ամեն:

«ԿԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՍՈՒՐԲ ԼԱՅՐԱՊԵՏԱՍԵՆ ԼԱՅՈՑ ԱՐԽՍԱԿՈՍԻ,
ՎՐՔԱՆԻՍԻ, ՅՈՒՍԿԱՆ, ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ, ԴԱՆԻԷԼԻ»

Եվ հայտարանության զրացերեն խմբագրության գլխավորը արձանագրվել էր զեռնու Ա. Յազարիու հազմած նկարագրության մեջ՝ Սահայն երկի բնութի ու էշանակության մասին անդրանիկ խոսքը պատկանում է ակադ. Ն. Մառին: 1898 թ. ամսաքն Ն. Կոնզակովի գլխավորած գիտարշավի հազմում Աթոս է այցելում նաև Ն. Մառը, որը նպատակ ուներ ուսումնասիրելու հայոց, զրաց ու ասորիների մատենագրական հազարդակցումը, իսկ առաջ նաև՝ հայոց մատենագրական արձեցությունը զրաց հանդեպ: Ազգությունների գրական արդյունքները Ն. Մառը ամփոփեց երկու աշխատանքում, միաժամանակ մատչելի լինելով արժարժված հարցերին անգրագետնալ «особым изданием»¹: Առաջին իսկ հազարդման մեջ Ն. Մառը գիտում էր, որ ելլալով Եվհայտարանությանը չի նայանում «Սահերքում» (հատ. Ժ, էջ 47—56) հրատարակված «Պատմություն զարուց և նահապատկանաց երշանիկ հայրապետաց Արքայակիսի, Վրթանիսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի, որդուց և թոռանց արքայն Գրիգորիս երկի և ոչ էլ Ազաթանդեղոսի բնագրի հետ: Միաժամանակ գրանակներ համադրված էր, որ «О самостоятельности грузинского текста не может быть речи, между прочим ввиду присутствия в нем значительных армянских. Он, по всей видимости, точный, как обыкновенно, перевод особой армянской редакции Мученияства, утраченной или, вероятно, пока не открытой, которою пользовался М. Хоренский в своей Истории»²:

Ինչպես տեսնում ենք, Ն. Մառը մի քանի կարևոր հաստատումներ է անում, որոնց հանդամանակից շեղությունը նա այնու առիթ չունեցավ անգրագետնալու շնորհիվ երկրորդ աշխատության մեջ Ն. Մառը հինգ էշանակվոր ձեռագրերի թվում նկարագրել է ալև Եվարց արքայը (Մ 57), որ գերազանցապես հայերենից թարգմանված զարագրական երկեր են ներկայացված, այդ թվում և մեզ հետաքրքրող Եվհայտարանությունը: Ելնելով, թե «О значении

¹ А. А. Шагера, Сведения о памятниках грузинской письменности, т. I, вып. I, СПб., 1895, *Յազարիու հայտարարված թարգմանվել է անգլերեն (1821 թ.)*:

² Н. Я. Марр, Из поездки на Афон, ЖМНП, 1899, № 3 (материалы) 661—671, Агиографические материалы по грузинским рукописям Изера, ч. I, Описание пяти пергаментных рукописей, СПб., 1906.

³ Н. Марр, Агиогр. мат., стр. 2.

⁴ Н. Марр, Из поездки..., стр. 18.

настоящей рукописи и содержащихся в ней агнографических памятни-
ков речь будет в работе, посвященной выяснению армянского влияния
на древнегрузинскую литературу»⁵.

Արտագ. սակայն, «Վկայարանութիան» մասին որևէ խոսք չի ազգում.
42 համարի տակ *Քարգմանորար* արված են խորագիրը և *ձեռագրի էջերը՝*
257¹—295², *Կարևոր է դիտել, որ ձեռագիրը նուախորի գրչութիան է, սակայն*
«սխսան, по всей вероятности, с подлинника, писанного минцивальными
буквами. Время—X-й век»³.

Այսպիսով, «Վկայարանութիան» պահպանվել է X դ. միակ որինակով:
ձեռագրի գրչութիան ժամանակի ու մանավանդ միջավայրի և նպատակա-
դրութիան վերաբերյալ Ն. Մառը որոշ ցրացուցիչ կատհամներ հրատարակեց
Հետազայում, գանեկով, որ ճառընտիրի այս խմբագրութիանը համապա-
տասխանում է հայ-վրաց խոսք միջավայրի զովանական ձգասմեներին:
«Կարևոր է նույնիսկ ասել, թե այն վրացերենով կազմված գրական հուշար-
ձան է՝ վրաց ուղղագրա եկեղեցու Հեռ միարանած հայերի համար նախա-
տեղանա՞ն»:

«Վկայարանութիւն սուրբ հայրապետացն հայոց Արիստակիոսի, Վրթա-
նիսի, Յուական, Գրիգորիոսի, Գանիէլի» երկի վրացերեն խմբագրութիան անգ-
րանիկ ապագրութիանը պատկանում է Ալ. Խախանիշվիլուն»⁴, Պրոֆ. Բ. Արու-
լաննի իրավարար գեաւատութիանը, Նշված ժողովածուի հրատարակութիանը
չի կարելի բավարար համարել, քանի որ Ալ. Խախանիշվիլին ձեռքի տակ
ունեցել է Քաքրածիկի տեղադրոց ընդգործեակութիանը՝ երբեմն սխալ վերա-
նումներով»: 1931 թ. Աթոսի Իվերոն մայրավանքի վրաց ձեռագրերի նկար-
ագրութիանն սկսում է հրատարակել պրոֆ. Բ. Բլիշկը⁵, Պ Յ-ի տակ նա
հանգամանորեն նկարագրել է ձեզ Հեռագրերոց ճառընտիրը, անհրաժեշտ
մասննագրիտական հղումներով⁶:

ճառընտիրի նյութերը (խոսքը վերաբերում է հայ իրակեանութիանն
առնչվողներին) մասնավոր քննութիան առնվեցին ակագ. Իվ. Զավախիշվիլու

⁵ Н. Марр, Агногр. мат., стр. 47.

⁶ Նշվ. այն., էջ 66.

⁷ Նշվ. այն., էջ 47.

⁸ Le Syntaxaire géorgien. Rédaction ancienne de l'évêque arméno-géorgien, publié et traduit d'après le manuscrit du couvent Iviron du Mont Athos, par N. Marr, Paris, 1926, p. 637—638.

⁹ Материалы по грузинской агнографии по рукописям X в., с предисловием издаст А. Хаканов, М., 1910, стр. 51—57.

¹⁰ «Արտագրութիւն խորագրոց և նախախմբի շեքագրութեան IX—X ևն-ն, տե. 1944, 83. 020—024.

¹¹ R. Blake, Catalogue des manuscrits géorgiens de la Laure d'Iviron au Mont Athos, «Revue de l'Orient Chrétien» t. 28—29, 1931—1934, «Հայաստան» ROC.

¹² ROC, t. 28, № 3—4, p. 318—329.

կողմից, այդ թվում և մեզ հետաքրքրող վկայարանությունը¹⁵։ Նրա կարծիքով, «վկայարանությունն վրացիներն տեքստը անկախ ու ինքնուրույն հայերեն ընթացքի լայնաց է ունենա, քանի որ սկզբում է խիստ անսովոր մեծ, տեղ-ով ու առանց տառադարձ-ձևադարձության, և Ն. Մառի ենթադրությունը թյուր է¹⁶։ Ընչպես կանոնակարգ, Իվ. Զավաթիշվիլու առաջին դիտարկությունը լարդարացավ, սակայն միակողմանի նոր ու կարևոր իրադրություն էր «վկայարանությունն սկզբնական մասի աղբյուրի նշգրտումը, Իվ. Զավաթիշվիլին ապացուցեց, որ «հայոց հայրապետաց վկայարանության մեկ նրբորոգը, ամբողջ սկիզբը հայերեն Ազաթանկեզուսի նրբի վերջին և վերջնական խմբագրության թարգմանությունն է»¹⁷։

Ինչնիս պարզ է, որ այլևս Էլովից և երկրի քաղվածք (կամայիցսին) ընդլից, սկզբի մասը բուսացիորեն վերցրած է Ազաթանկեզուսից, մնացածը՝ հարեհացուց (էջ 243—272)։ Իվ. Զավաթիշվիլու ներառականությամբ, «վկայարանությունն հեղինակ-հարստացի նպատակը եկնդեցու թարգմանական պաշտոնների մասնագետանությունն փաստումն է, առկա իրականության հաստատումը»։

«վկայարանությունն վրացիներն տեքստի հրատարակության առիթով հայերեն ընթացքի նշգրտումն ու հարակից մյուս խնդիրներով է մասնավորի գրաբանից պրոֆ. Ն. Աբուլյանին¹⁸։ Մատենադարանի № 993 մեռագրում (1456 թ.) նա բացահայտեց «վկայարանությունն անկախ տեքստ (որի գոյությունը ենթադրում էր Ն. Մառը և ժխտում Իվ. Զավաթիշվիլին)։ Պարզվեց, որ այս ընթացքը միակողմանի ապրիոր ու անկախ է բնութագրում հրատարակվածից և հիմնականում համապատասխանում է վրացիներն թարգմանությունը։ Ընդ որում, այն անմիջականորեն հարեհացուց չի քաղված, այլ մասն է կաղվածի նրբից գոյություն ունեցած առավել ընդարձակ «վկայարանությունն»։ Իսկ վերջինիս հիմքում դրված հարեհացու ընթացքը մասամբ ապրիորի է եղել այսօրվա մեզ հայտնի հարեհացու տեքստից։ Երբեքսցու Պատմության տեքստը գեոհատիս, ակնին է, հաշվի պետք է նաև ինչպես հայերեն պահպանված վկայարանության մեկ նրբի, այնպես էլ «վկայարանությունն հիմնականում վկայարանության մեկ նրբի, այնպես էլ վերջինիս, որովհետև այն սերում է այնպիսի հայերեն ընթացքից, որը հարեհացու Պատմության այսօրվա հայտնի բայրը մեռագրից հնագույնն է»¹⁹։ Պրոֆ. Ն. Աբուլյանին միաժամանակ ապացուցեց, որ վրացական թարգմանության մի քանի առջ (Աբուլյանի հրատ., էջ 861-2) ոչ թե Ազաթանկեզուսի հայերեն ընթացքի (էջ 453-7) ազատ թարգմանությունն է, այլ էջ 450-ից քաղված գրեթե բառական թարգմանությունն է, իսկ ինչ վերաբերում է «վկա-

¹⁵ Գրեթե բառական, մշտու կոմպոզիտ կոմպոզիտ ընդհանուր, ընդ. 1935, թ. 21—32.

¹⁶ Գր. բառական, էջ. 1-2, էջ 20.

¹⁷ Գր. բառական, էջ. 1-2, էջ 21.

¹⁸ Առաջ մեղադրում, էջ. 1-2, էջ 8130—8140.

¹⁹ Առաջ մեղադրում, էջ. 1-2, էջ 8130.

լարանությանն վրացիքն տեքստի և Ազաթանգեղոսի համադատասխան հատվածի միչև նկատվող տարբերութիւններին, ապա զրոնք կարող են նրկու պատճառ ունենալ.

ա) Ազաթանգեղոսի քնաչրի գործածած խնդուն լնդուն ու ոճը Քարզմանության մեջ մասամբ պարզեցված են:

բ) Քարզմանիւր տիւրպիս երևում է, ևնորին ունեցել է Ազաթանգեղոսի որոշակի («հայտնի»-Պ. Մ.) խմբագրության ինչ-որ լափով տարբերվող պատումից (վարիանտ) քաղված տեքստը¹⁸:

Այլ խոսքով, IX—X զգ. կատարված վրացիքն Քարզմանության հայերն քնագիրը, որ մասամբ է միայն քացահայտված անկախ «Վկայարանության» տեքստով, եթե նույնիսկ քաղված է Ազաթանգեղոսի վերջին («ազգային») խմբագրութիւնից, այնուամենայնիվ՝ քաղված է Ազաթանգեղոսի մեզ հայտնի ևնագրերից շատ ավելի հին և որոշակի այլընթացումներ ունեցող ևնագրերից: Գրանով իսկ՝ «Վկայարանության» սկզբի հատվածը որոշակի արժեք ու նշանակութիւն ունի Ազաթանգեղոսի Պատմության համադատասխան զրվագը (§ 859, § 860, § 862, § 866) գիտակտե-քննական հրատարակության պատրաստելիս:

• • •

Աթոսի Իվերոն մայրավանդի Մ 57 («Մ 8») ճառընտիրը, զրված X զվերջերին, ինչպես վերևում գիտվեց, հայագիտության համար մի շարք առումներով ուշագրավ ու ուսումնասիրելի ժողովածու է. նրանում է՝ հայերենից կատարված Քարզմանութիւններ են զնանդված, և՛ քաղկեդոնական հայոց միշտվայրում վրացիքն ստեղծված հուշարձաններ: Մրկու խումբն էլ հայագիտական կարևորութիւն են ներկայացնում, ուստի ստորնանհրամիշ համարեցիք առ զընդոս թովանցակած նյութերի ցանկը՝ քաղելով Ն. Մանի և Ռ. Բլեյկի նկարագրութիւններից:

1. Անխորագիր, սկզբից պակաս («Ստեփանոս Նախավկայի վարքի վերջի հատվածը»), էլ 21r:
- 2 Յոցեա ճափոտա Միովնա լեղեղանլետա քորջլլ-ճուպոննա Եւ քորջլլ-Մոմբա-ճոսա.
- Գլուտ նշխարաց նախասարկավայ և նախավկա սուրբ Ստեփանոսի, էլ 21r—21v
- 3 Մուլլալլեմա ճափոտա Միովնա լեղեղանլետա քորջլլ-ճուպոննա Եւ քորջլլ-Մոմբաննա ճիւղլլալլեմա յոստանլեմոլոս(1).
- Փախարումն նշխարաց նախասարկավայ և նախավկա սուրբ Ստեփանոսի նրուագեմից կոտանդնուպոլիս, էլ 21r—17v
- 4 Ելլեմլու Միովնա ճիւղլուս նլլոսա ճնլուլլլոսա Միովնա քորջլլ-Մոմբաննա լեղեղանլետոս.

Սուրբ Գրիգոր արեղա Անախթապուս ասացյալ՝ Վան սուրբ նախավկա Ստեփանոսի, էլ 17v—21v:

¹⁸ Օտուս ճեղլած, Նշվ. ուշ., էլ 216v:

- 15 თქმული წილისა გრიგოლ ბეციასაჲ, ჰება პირველ-მოწამისა წილისა სტეფანოსი.
 ხოცს ათჳრ ჳრჭიერ არხუაჲს თათჳჯაჲ, ხერძოჲ აჲ ხაქაძჲსა ათჳრს შახანოსი, ლ 21v.—24r.
- 6 ჰება წილისა სტეფანოსი პირველ-დაიკონისა და პირველ-მოწამისა.
 ხერძოჲ ათჳრ შახანოსი, ხაქაძჲსა და ხაქაძჲსა, ლ 25r.—29r.
- 7 ყუენება წმიდათა მოციქულთაჲ პეტრესი და პავლესი პრომის შინა უწინარქს ჩუისი ღლისი ვარღობისა წამება პეტრესი.
 ლეჲსათჳს ათჳრ თათჳჯაჲსჲრ ჳხაროჲს და ჳღოჲს ლადიმ, ქარგორაჲს (ქარგაძჲსაჲს) აჲ აჲ ათაჲ. ქაქაძჲსაჲსაჲს ჳხაროჲს, ლ 29r.—33v.
- 8 წამება წმიდისა პავლესი მოციქულისაჲ პრომის შინა,
 ქაქაძჲსაჲსაჲს ათჳრ ჳღოჲს ლადიმ, ლ 33v.—36r.
- 9 წამება წმიდათა და უკვლად, ჰებელთა მოციქულთაჲ პეტრესი და პავლესი პრომის შინა სერონის მიერ კვისრისა,
 ქაქაძჲსაჲსაჲს ათჳრ და აძხანსაჲს ყაქჲს თათჳჯაჲსჲრ ჳხაროჲს და ჳღოჲს ლადიმ ხიისა ჲაქაჲს ჲიღჲს, ლ 36v.—51r.
- 10 ცხოვრება წმიდისა დონისოსისა ეპისკოპოსისა, რომელი იყო ძჲ სოკრატისი მოვაჩი ათენელთა, რომელსა უწოდა ჰალაჲსი ბრძენთა.
 ლარჲ ათჳრ ჳხანჩხანსა ჲაქაჲსაჲს, აჲ აჲ ჲს ჲ აჲხანაჲს ჲეჲსაჲს შაქრათს, აჲ ჲიღჲს ჲ ჲადათჲს ჲაჲსა, ლ 51r.—57v.
- 11 ეპისტოლესი დონისოსისა ბრძენთ-მოთჳრისა და ათენელთა ეპისკოპოსისა, რომელი მიუწერა ტომოთჳს საყუარღლსა თჳსსა და მოწაჲსა მოძღვრისა პავლესი.
 ჲიღჲს ჲადათჲსჲსაჲს ყუენადიერ და აჲხანაჲსჲსაჲს ჲაქაჲსაჲსა ჲაქაჲსაჲს, აჲ ჲს ჲ აჲსაჲს ჲაქაჲსაჲს და ჳღოჲს ქარგორათს აჯაჲსაჲს, ლ 57v.—64r.
- 12 წამება წმიდისა იაკობ მოციქულისა ძისა ზებედესი და ძისა იოანე შინა, ჲებელისა.
 ქაქაძჲსაჲსაჲს ათჳრ ლაქიერ ლადიმ, აჲსაჲს ჲაქაჲსაჲს და ჲაქაჲს ლაქანსა ჲაქაჲსაჲს, ლ 64r.—65v.
- 13 წამება წმიდისა და კვალიდ მძლისა ბისილი მამულ ეპისკოპოსისა.
 ქაქაძჲსაჲსაჲს ათჳრ და კორინთიჲსა ჲარსაჲს ჲაქაჲსაჲს ჲაქაჲსაჲს, ლ 65v.—70v.
- 14 წამება წმიდისა მოწამისა მამოსი, რომელი იწამა ჰართლსა შინა, [იღწე-ბილი] ბრძინებისა ჰრისტესი მერ სიმუელ ჰართლისა კვალიკობისათა.
 ქაქაძჲსაჲსაჲს ათჳრ ჲაქა ლაქიერ, აჲ ჲართლსაჲსაჲს ჲარსაჲს, ჲიღჲს ჲართლსაჲსაჲს ჲარსაჲს ჲაქაჲსაჲსა ჲადათჲს ჲართლსა, ლ 70v.—82r.

- 15 Երեղեմիա Գրիգորյանը և Երեղեմիա Գրիգորյանը համարում են Վրացիների հայրերին, որոնք հատկապես սուրբ Կառ Սի-
նայում և Ռայթում, որը գրեց՝ սուրբ Ամանիա, էջ 92ր.—102ր.
- 16 Գրեմիա Գրիգորյանը ծնունդով և կրթությամբ հայեր էր, սակայն հայրը Ֆրանսիացի էր և մայրը Պոլացի էր, որը գրեց՝ սուրբ Ռայթում և Նիսիում, էջ 103ր.—107ր.
- 17 Երեղեմիա և Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք օգնում էին Հայաստանին, որը գրեցին Ռայթում, որը գրեցին Ռայթում, էջ 107ր.—115ր.
- 18 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 115ր.—121ր.
- 19 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 121ր.—128ր.
- 20 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 128ր.—131ր.
- 21 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 131ր.—139ր.
- 22 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 140ր.—145ր.
- 23 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 145ր.—152ր.
- 24 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 152ր.—159ր.
- 25 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 159ր.—161ր.
- 26 Գրեմիա Գրիգորյանը հայեր էին, որոնք ծնունդով և կրթությամբ հայեր էին, որը գրեցին Ռայթում և Նիսիում, էջ 161ր.—166ր.

- 27 საქართველო წმიდისა ეფრემისა, ცხოვრება და სიძენე მისი.
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, წიგნი და სიძენე მისი, ლ. 188r.—173r.
- 28 წამება უბრძოლველად რომელიმე ცხრა, რომელი იფენს სულთა მისი
 ნათლისღებისაგან ცმანისა, არსებ...
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 173r.—175r.
- 29 წამება წმიდისა დავითისა ღვინისა შინა
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 175r.—178r.
- 30 მარტვილობა წმიდისა იულიანისა.
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 178r.—180v.
- 31 წამება წმიდისა თამარისა, რომელი სებასტია ჰელაქსა შინა იწმინდეს,
 საბუნებო მათი ესე არს...
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 180v.—186v.
- 32 თქმული ნეტარისა მამისა ილიასა დასული მთავარბრძენისაგან კესარიისა
 კამბოდელისა წმიდისა თამარისაგან კება, რომელი სებასტია ჰელაქსა
 იწმინდეს...
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 187v.—194v.
- 33 წამება წმიდისა ფელექსისა.
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 194v.—222r.
- 34 წამება წმიდისა მიქაელისა, რომელი იყო ლავრისა წმიდისა მამისა ზეგნისა
 სებასტია.
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 222r.—231r.
- 35 წამება წმიდისა ვარლამისა და სხუთა ნებაჩართო და ძალთა სომხეთისა.
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 231v.—233v.
- 36 წამება წმიდისა ატონისა და შვილისა მისისა და მოუღესთა მისთა.
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 233v.—237v.
- 37 წამება წმიდისა მოწამეთა მესტიისა.
ღვთისმშობლისა და მისი ძეგლისა, ლ. 237r.—247v.
- 38 წამება წმიდისა ზეგნისა, წმიდისა ვარლამისა და სხუთა...
 ...

Վկայարանության սուրբ Շուշանիկի՝ սուրբ Վարդանի գասեր, էջ 247v.—248r.

- 39 Ման. *Քնազում խորագիրն ընդարձակ է Լրատ. Ի Արուսեանի*
 ընդունված Գնդուսի և Նարեկուսի մատուցելու, իսկ ընդունված Երևանի...
 Կաթարանի սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 248r.—250v.
- Ման. Ն. *Մասի նկարագրության մեջ նշվում են 247b—248a՝ էջերը (նշվ. աշխ., էջ 64)*
- 40 Գնդուսի Գնդուսի օժիտի մեջ ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Ֆեդիարուհու, պարսից Քաղաքի Կաթարի որդի Խաչուրի Քաղաքության որդի, էջ 250v.—257r.
- 41 Գնդուսի Գնդուսի մեջ ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 257r.—259v.
- 42 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ և փառավորյալ Կաթարի, էջ 259r.—267v.
- 43 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Մասի Կաթարի Քնազում խորագիրն ընդարձակ է Լրատ. Ի Արուսեանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 267v.—271r.
- 44 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 271r.—272v.
- 45 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 272v.—275v.
- 46 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 275v.—279v.
- 47 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 279v.—283v.
- 48 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 283v.—284v.
- 49 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 284v.—287r.
- 50 Գնդուսի Գնդուսի և ընդունված Երևանի և Նարեկուսի մատուցելու ընդունված Երևանի...
 Վկայարանության սուրբ Մանակ Գարթեի՝ Մեծն Նարեկի որդու..., էջ 287r.—312r.

- 51 Ենթդրեւա վնձուտ յՅրիանէնսի և յԵլէրինսի, ճոտ որտայց յիտալ-
վարք սուր կիպրիանոսի և Լուսարնայի, երանց երկուսից՝ միասեղ,
էջ 312Կ.—317Կ
- 52 Մնեւնա վնձուտ և յրուսալ ձմեռն շրիստոյնորդն և Մուլլեստո ձմեռն
վկայարանութիւն սուրբ ու բարենազ Քրիստոսի և երա մերմալոր-
նէրի, էջ 322Կ.—327Կ
- 53 Մնեւնա վնձուտ և զաւղեւորն Մովսէսն յոնոսն.
վկայարանութիւն սուրբ և փաստաբայալ Կնոնոսի, էջ 332Կ.—337Կ
- 54 Մնեւնա վնձուտ Մովսէսն լուսնուտ.
վկայարանութիւն սուրբ և առաջակ վանքիոսի, 334Կ.—339Կ
- 55 Մնեւնա վնձուտ Մովսէսն Մառն.
վկայարանութիւն սուրբ և առաջակ Մառնի, 335Կ.—340Կ
- 56 Մնեւնա վնձուտ Մովսէսն Մուլլեստ.
վկայարանութիւն սուրբ և առաջակ Փոնտի, 342Կ.—347Կ
- 57 Եւրոպոս վնձուտ Մովսէսն Մուլլեստ և Մուլլեստո ձմեռն.
ճոտ վկայութիւն սուրբ Ռոնի և երա մերմալորնէրի, էջ 349Կ.—354Կ
- 58 Մնեւնա վնձուտ ճորտն Նորայարն. զՄուլլեստ վնձուտն ձմեռն.
վկայարանութիւն սուրբ Գնորգ Ջորաբայի, այս սուրբ Բարսեղի, էջ
357Կ.—362Կ
- 59 Մնեւնա վնձուտ Ներսէ Մուլլեստն Մուլլեստն և Մուլլեստն յոնոսն
և Մուլլեստն Մուլլեստն.
վկայարանութիւն սուրբ Ներսէ Կայոց արքեպիսկոպոսի և երա աշա-
կնայ և աշ Երեմիայի, էջ 364Կ.—369Կ
- 60 Մնեւնա և Մուլլեստն Ներսէն ճորտն ճորտն ճորտն ճորտն.
ճորտն ճորտն ճորտն (Յորանցիոսի) յիւրախութիւնն ու Երեմիայ-
նէր Գարսկասասնում, էջ 368Կ.—373Կ
- 61 Մնեւնա և Մուլլեստն ճորտն ճորտն ճորտն ճորտն, ճորտն և ճորտն
և ճորտն, Մնեւնա ճորտն.
Սուրբ և բարենազ և առաջակ ճորտն, Գարսի և Անգրեպի-
սի վկայարանութիւնը, էջ 368Կ.—373Կ

Ձեռագրում կարճոր հիշատակարան-հիշատակագրութիւններ լինան, բա-
ցառութիւնը 349Կ էլում ճորտն սուրբ անգրեպիսն. ըստ [Մնեւն]ան Մուլլես-
տնիցն ճորտն ճորտն—այս վկայարանութիւնները կայրենից են
Քորգմանում¹⁰։

Միւր հետաքրքրող վկայարանութիւնը, ինչպէս արդէն ելել ենք, պահ-
պահել է X դ. վերջի սուրբ ճորտնիցն և ուրիշ ճորտնիցն զնա
վկայում լին ճորտն է երկու հրատարակութիւն (А. Хаханов, Материалы
по рус. этнологии, М., 1910, стр. 57—60, հոսն՝ ճորտն ճորտն, ճորտն.
և ճորտն. Լուսնալուսն ճորտն ճորտն IX—X ևս. Մո., տ., 1944, 83-62—

¹⁰ Յնգրեպիսն ճորտն և Նաւապիսն ճորտն ճորտն և Ն. Մուր (Արտոյր
ՄԱՆ., стр. 68—69)։

III (§ 861) Եզ այսպիսի խոսքով Համազգեցին Երան, ու Երկուսին էլ ուղարկեցին: Ենան-Հասան Լալոց երկիր, և Երկուսին էլ Ենրկայացրին Քազաճորի առաջ: Իսկ Քազաճորը դուրս եկավ Գրիգորին փնտրելու՝ ուր էլ գտնվի: Ու Գրիգորի երկու սրգիները նա Երա Հեա էին: Եզ սուրբ Գրիգորին գտան Գարանազի նրկրում, լծում, որին Մանեհի այր են կոչում:

IV (§ 862) Եզ ազալում էր Երանեկի Քազաճորը սուրբ Գրիգորին ու առում Երան, թե շուտ լկամեցար մեզ մեջ լինել և անազատասիրտ: Քյուն նախընտրեցիր. արդ՝ քս փոխարեն ձեռնադիրը քս Արիստակես սրգուն: Որին և ձեռնադրեց՝ իր փոխարեն ըստ գրվածին, թե շփոխանակ Հարց եղիցին սրգիք՝ և կալ իշխան ի վերայ ամենայն երկրի»: Նա իր Հորից առաջել իր վարդապետաՔյունն էր Հալա ածում՝ իր իսկ Հոր սրքս:

V (§ 866) Իսկ սուրբ Գրիգորը իր սուրբ սրգու և ամենայն երկեկի իր սղենակների, իրեն աշակերտների Հեա շրջում էր քույր տեղերը և Հաստատում Քրիստոսի Էլմարիս Հաճասի Հանգեւ:

«ՎԱՐՔ ԳՐԻԳՈՐԻ»

Թանախրության մէջ Երբզորի վարք-ի վրացերէն խմբագրության գոյության ժառի տեղրանիկ տեղեկությունը հրատարակէ և հայտնու Վ. Լանգլուան. Աթոսի վրայ մարտգանքի մնադրական հաճարտես ենթա-յայցենէլն նա արձանագրում է. Vie du saint prêtre Grégoire, évêque d'Ar-
ménie, commençant: „Quand l'empire des Perses fut divisé par les Par-
thes“, իսկ այդա ծանոթագրում, որ C'est la traduction en géorgien de l'his-
toire du roi Tiridate et de la prédication de saint Grégoire l'illuminateur,
par Agathange¹.

Ճնադրորի կնարագրությունը պատկանում է վանական Ելարիոնի, որ
Լանգլուան իր հաղմամ հրատարակէ և Մ. Բրուսի Բարգմանությամբ,
սակայն մեր զնայուելուծ երկրորդ ժանտագրությունը արդեն գրանականի
կառնումն է 1836 թ. կողմված Ելարիոնի ցուցանք վրացերէն ընտարով լույս
տեսած 1898 թ.² իրրն հովելված Ա. Յազարէլու «Сведения о памятниках
грузинской письменности» աշխատության առաջին պրակի³:

Ճնադրայում Աթոսի վրացական մարտգանք այցելեցին ու մնադրա-
կան հաճարտեսի սուսմնախրությամբ զրաղվեցին այլ գրանականներ նա՝
Ա. Յազարէլի, Ն. Մոս, Ա. Խորտանշվիլի, բայց Երբզորի վարքը Երանց
ձեռ ալլն ի հիշատակումն Այս փաստից կեննլով հանդուցյալ Լ. Մելիք-
անթ-Բեկը աակալին 1915 թ. կըրակացրէ և. «Следовательно, текст
этой должен считаться утраченным еще до посещения Афона упомяну-
тыми лицами»⁴. Ակազ. Ն. Մար, իրրն «Христианский Восток»-ի խմբ-
գիր, հենց տեղում աարկէ և այս նըրակացությունը. «что названные
лица не попали на искомый памятник, это еще не свидетельствует о его
гибели. Ред.»⁵.

¹ Victor Langlois, Notice sur le couvent Ibérien du Mont Athos, Journal Asiatique, t. IX, 1867, p. 342.

² Նմանու Մեցենն Լեւոնուս արհուս նմանգրին Նոն Ելլեմեղուս Նոս-Մեղանոս (ան՝
A. A. Цагарели, Сведения..., вып. 1, СПб., 1886, Приложение, стр. 1—16). Միովմա-
քը ըստ ընտարի. «Դուքն որ Լանգլուս Նուցիոնու նմանքը ձեռու, եղուս նմանս քըլմի-
ցնո.», 42 7.

³ Л. Меликсет-Бекон, Грузинская версия Агафангела и ее значение для грузин-
ской историографии, X. В., IV, вып. 1 (1915), стр. 156, прим. 3.

⁴ Եւրն տեղում Նուկան Լ. Մելիքանթ-Բեկը առաջ այս կարծիքը հայտնէ և Ն. Քաղալ-
վիլն (ան՝ նրա՝ մեղու շնտանգը ՔՁ. Բեմոն Մուշեղեան, Եր. 1891, ՆՁ XXXI—XXXII)

Թարեբախտարար, Ն. Մառի գիտազուբյունը Հետազայում արգարացազ-
1933—1934 թթ., ինչպես արգին առել ենք կախորդ բաժնում, Հարվարդի
Համալսարանի պրոֆեսոր Թ. Բլեյլը հրատարակեց Աթուր վրաց ժայրա-
վանքի ձևագրերի գիտական նկարագրությունը, ուր պահանջ ձևով ներկա-
յացված է և մեզ Հետաքրքրող գրչագիրը (Ձ 20)՝ Գրիգոր Պարթևի վարքի
ընդգրկմամբ: Պարզվեց, որ Դյարիևն վանականի արևանագրած ընդգծող
իրազուբյուն է և, որ կարևորն է, պահպանվել է անզուս՞:

Վ. Լանզուան ձևագրի գոյությունը նրկորդ անգամ, իրեն հավելված,
անգրագրանում է նույն 1857 թ., մասամբ ընդարևակելով իր կախորդ ծա-
նոթագրությունը՝

Մասնականգրական այս ծանոթագրումները, հարկավ, սմանցակեցին
յուն տեքստի նկատմամբ Հետաքրքրություն առաջացնելուն, և հիշումի՝
1893 թ. Ք. Ժորդանիան սվրաց մեջ գրագիտություն աարածող ընկերության
հավաքածոյի Ձ 384 գրչագրում գտնում է Լանզուանի հիշատակած ընդգր-
կեր ընդգրկանակություն և մի ընդարձակ հատված հրայարակում իր սժրո-
նիկները-ի առաջին գրչում՝: Տողատակի երկու ծանոթությունք կա անգրա-
գրանում է Հարակից խնդիրներ, մասնավորապես՝ մեզ Հետաքրքրող ընա-
գիրը գտնում է XI դ. գրչություն ունեցող ձևագրում, որ սղրված պեռք է
լինի 1089—1112 թթ., նփրնմ կրտսերի կենդանության սրբա՞:

Նկատված է նաև, որ Գրիգոր Պարթևին վերաբերող տեքստը փաստորեն
Ազոթանդեղոսի սշայոց գարնե է ներկայացնում, որ Լանզուան գտել է Աթու-
րի վրաց ժայրավանքում: Այսուք ժորդանիան գիտում է. սեույն պատմություն-
նը (խոսքը Հոփստիներ և Գայանեի նահատակության, Տրգաաի խոպակերպ գառ-
նալու, Գրիգորի՝ վերապից զուրս գալու և հայոց կղզմից քրիստոնեություն ընդու-
նելու մասին է—Պ. Մ.) Համապատասգրությունք մտցրած է սժրաթլիս ցիտյրի-
քառ, ինչպես երևում է՝ սշայոց գարնե-ից, որի մասին ինքը մատչանն է իր-
քն իր աղբյուր հղումը՞: Տեքստի հրատարակությունը կատարված է ձևագրի
ուղղագրության ու կնատագրության նույնական պահպանմամբ:

Ինչպես անհնում ենք, վրացերեն թարգմանությունք գոյությունը երևան
յերելուց հետո, որի համար բանասիրությունը Դյարիևն վանականին, կրա

¹ R. Blake. Catalogue des manuscrits géorgiens de la Lavre d'ivron au Mont Athos, ROC, XXIX (1933—34), 1—2, p. 106.

² V. Langlois, Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie, t. I, Paris, 1867, p. 194.

³ Ժիտնեցն զս նեյն նեղու կոխապշտուն սնդրիտուն զս Գրչուղուտուն, Յչրչուղուտ, Ժիտ-
նուղուղուտը զմիջնեզու, սննուղու զս չամուղնեղու ու ըտնուեան Յեյն, ըԾ., I, 1892/93,
ը: 19—27. Այսուևեան՝ Ժիտնեցն. Ք. Ժորդանիան ձևագրի համարը սխալմամբ 320 է
նշում, մինչդեռ, ինչպես է. Մեյլեքսեթ-Քեզն է մամուտկին նկատել, պեռք է լինի Ձ 384
(Նմմա, Ո. ՄՈՒՆԿՍԵՏ-ԵՅՈՒՍ, Նշվ. ուղե., էջ 186, Ժան. 4): Ք. Ժորդանիան, սակայն, կը-
յույ գրչագիրը հիշում է կրտս աղբյուր (Ժիտնեցն, I, էջ 323, Ժան. 59):

⁴ Ժիտնեցն, I, էջ 19, Ժան:

⁵ Ժիտնեցն, I, էջ 27, Ժան:

ներքի¹⁸, Ն. Մառը կազմեց և Մինայի վանքի վրացական հավաքածուի նկարագրութունը (կղզրագ կես)¹⁹, առաջին կեսը հանձնադարեղով Իվ. Զավախիզիսին²⁰։ Մասի քուցակը լույս տեսավ համառու և, հարկավ, ոչ այն տեսքով, ինչպես կկամենար տեսնել հեղինակը։ Սակայն այդ իսկ նկարագրութունից էլ պարզվեց, որ Մինայի Ն 51 մուսագրում պահպանվել է Գրիգորի վարքը, գծրախտարար, քերթերը ընկած լինելու պատճառով կեսից աճելին կորած։

1956 թ. պրոֆ. Ժ. Գարեթը ի նորս և առավել հանգամանորեն նկարագրեց նշյալ հավաքածուի մի մասը²¹, այդ թվում և Ն 51 գրչագիրը։

Այսպիսով, առ այսօր զանազան հավաքածուներում երևան է բերված «Գրիգորի վարք»-ի հին վրացերեն Քարգմանության լույս գրչագիր՝

1. Աթուսի վրաց մայրավանքում (Ն 20),
2. Քրիսիսիի Ն. Գեկեիմնի անվան մուսագրերի ինստիտուտում (Տ—384)։
3. Քուֆայիսի պատմական թանգարանում (Ն 4),
4. Մինայում (Ն 51)։

Կատարված է, ինչպես ասվեց, մեկ հատվածական և մեկ ամբողջական հրատարակութուն։

* * *

Ինչպես արդեն նշեցինք, «Գրիգորի վարք»-ի վրացերեն խմբագրության ուսումնասիրությանը գրողվել է պրոֆ. Լ. Մելիքանթ-Քեկը։ «Грузинская версия Агафангелы и ее значение для грузинской историографии»²² հոդվածում նա հանգամանորեն անդրադարձել է հուշարևներու հետ կապված մի շարք կարևոր խնդիրներին, նախ գիտենք, որ Լ. Մելիքանթ-Քեկը Տ—384 մուսագրի գրության ժամանակ է համարում ոչ թե XI Գ. վերջը և XII-ի սկիզբը (1088—1122 կամ 1089—1091 թվականներ), ինչպես Ք. Փորզանիան էր ենթադրում, այլ XII—XIII ԳԳ. Գիտեմանի համոզմամբ՝ հիշատակարանում վրաց Գևորգի և Գավթի Մինարար թագավորների հիշատակութունը վկայում է, թե այն ընդգրկեակված է այդ թագավորների ժամանակին պատկանող հին մուսագրից։ Առավել կարևոր, սակայն, Քարգմանության հիմք ծառայած բնագրի ու կատարման ժամանակի հարցն է։ Վրացական խմբագրության հասուկ անունների ինքնատիպութունները մատնացուցելու նա

¹⁸ Н. Я. Марр, Предварительный отчет о работах на Синае, веденных в сотрудничестве с И. А. Джаваховым, и в Иерусалиме в поездку 1902 г. Сообщ. Имп. Правосл. Палест. Общ., 142 (1903), стр. 31—32, 45).

¹⁹ Н. Марр, Описание грузинских рукописей Синайского монастыря, М.-Л., 1940, стр. 255—264.

²⁰ Եր. Բյուրեջյան, Լեւոն Նուն խոնարը կըլնէջիսու արջիտընու, ԹԹ., 1947.

²¹ G. Garitte, Catalogue des manuscrits géorgiens littéraires du Mont Sinai, Louvain, 1956, pp. 263—282.

²² ХВ, т. IV, вып. II (1915), стр. 153—170.

վերջիններս բազմաթիվ է հունարեն անվանումների հետ և արդարացիորեն հարակցեցնում, թե հունարենի կնիք են կրում: Այդ ապացույցում է նաև բարոյական քանկի (իմա՝ թվի) համեմատությունը: Վրացերենում, հունարենի նմանազանությամբ, 10 է (հայերենում՝ 12, արարերենում՝ 13): Հունարենից թարգմանելու պահին է խոսում և մատափրասայան խմբագրության պատկանելի ու այդ կարգի նյութերի շարքում գտնվելը¹¹, և Մելիքսեթ-Քեկը գտնեց ինչ առնել նաև այն անգիլերը, որոնցով միմյանցից տարբերվում են հունարեն քննարկի ու նրա վրացերեն թարգմանությունը: Այդ քննարկի մի հատված վկայակոչելուց ու քննելուց հետո, նա հերակցանում է. «արքերություններն արդյունք են վրացի թարգմանիչի միասնի, որը ինչ կհասն գոյություն ունեցող ավանդական պատկերացումները Գրիգոր Գարթնի ազգացույցի սյուրսի վերաբերյալ»:

Անգրագետական թարգմանության ժամանակին, գրեթե կանոնադրելու նկարագրությունից վկայակոչում է Աթոսի Իվերոն մայրավանդի մեծագրի հիշատակարանը, ուր խոսվում է սեպտեմբեր ամսվա վարքերի թարգմանության ժամանակին, սեպտեմբեր ամսին թարգմանելի մասին:

Լ. Մելիքսեթ-Քեկի հոգովում գրավում է նաև (թեև անցողակի), որ վրացերենի մայր հունարեն մատափրասայան խմբագրությունը իր հերթին թարգմանություն է հայերեն VIII դ. (V) ազգային խմբագրությունից, կատարված, հավանաբար, IX դ.: Վերջում նա քննություն է առնել Գրիգորի վրացի վրացերեն խմբագրության և թարթիխ ցեղերից առ-ում Գրիգորի ու Հովհաննիսյանց մասին պահպանված անգլիկությունների հարաբերակցության հարցը: Նրա հերակցությունը՝ վերջինիս աղբյուրը թերիգորի վարք-ի հենց արժանիքում վրացերեն թարգմանությունն է:

Գրիգորի վարք-ի վրացերեն խմբագրության ինքնատիպությունն ու գրեթե նշանակությունը լինելով անհույս, Իվ. Զավախիշվիլու ուշադրությունից¹², նա գտնում է, որ վրացերեն առնա առնա ինչ կարող հունարեն առաջին (իմա՝ ընդարձակ) քննարկի անմիջական կամ միջնորդավորված թարգմանություն լինելը¹³. Այսպես, Իհարկի, Իվ. Զավախիշվիլին իրավացիորեն է առարկում է Լ. Մելիքսեթ-Քեկին, որի հունարենից վկայակոչում հատվածը ինչպես քաղված է Գ. Լադարյի հրատարակած առաջին կամ ընդարձակ առաջին (ըստ երևույթի, Իվ. Զավախիշվիլին նա ներքի առնել հունարեն քննարկի ինչ ունեցել և քաղումները կատարել է Վ. Լակցուրաշի ու Ն. Մառի վկայակոչություններից): Եթե Իվ. Զավախիշվիլին վրացերենի և հունարեն

¹¹ Հովհան Թաթևիսին նկրում արևատուրան ընդ ազգ. Գ. Նվեկյանն Անադոլոս հունարում է VIII դ. (XB, Կ. 1, ստ. III (1912), սյ. 335): Սովորելու էր կրթության ժամանակ, ուսումնական հետ, այս Անադոլոս ժամանակին վրացերեն էլ է կրթությունը (ՀԱՅԿԵՆՆԵՐ, Գ. Կ, 25, 252): Նորագույն Կվարդպրության ընդ Անադոլոս XI—XII դարերում է թվագրվում (սե՛ս «Ինտելլեկտուալ կուլտուրան ազգայինում», Ե, Լ, 22-40):

¹² Այսինքն քննարկում, զննելու Լակցուրաշի և Ն. Մառի 1905, 25-76—80:

¹³ Այս քննարկում, Իվ. Զավ. էջ 76:

երկրորդ քննարկ (կարգողի հրատարակութիւն, էջ 80—118) Համեմատութեան հարազատութեան ունենալը, ապա կհամոզվիր, որ նրանք իսկապէս ծանկում են միմյանց: Փաստորեն Հունարենից թարգմանված լինելու և Մեւրոսի-Քենի եզրակացութիւնը հիշաւ է. բայց ոչ այն քննարկից, որ ես կհատի է ունեցի, այլ երկրորդից²⁰: Եկանելու է, սակայն, որ Իվ. Զաւարիշվիչին կասկածանքով է ետում և երկրորդ քննարկն՝ առ այդ վկայակոչելով վերջինիս և վրացիներն թարգմանութեան խորագրում եղած մեկ տարբերութեան. Հունարենում Գրիգորը Մեծ Լաւրի յուսովորել է կոչված (շիր Մարտին: Արսուս), մինչդեռ վրացիներն ալ չկա, այլ միայն՝ Գարթնացի: Եթէ Իվ. Զաւարիշվիչին մտքի առկա ունենար Գելաթի Մ 4 մտազորի կարագրութիւնը, ապա կհամոզվիր, որ վրացիներն խորագրի տարբերութիւնը հնազազ գրչական միջամտութեան արդուից է. այստեղ, Հունարենի բառական Համապատասխանութեամբ, ունենք «լուսնոս նոմոսոտիոս»: Ուստի չի Հաստատում գիտնականի այն եզրակացութիւնը, թէ շէյտակ է, ինչպէս տեսնում ենք, ակնհերս տարբերութեան կա: Անմիջական, ուղղակի թարգմանութեան եթէ լինէր, Հենց խորագրում իսկ այսպիսի փոփոխութեան չէր ներածվի²¹:

Ակազ. Իվ. Զաւարիշվիչու Համոզմամբ վրացիներն խմբագրութիւնը, ի տարբերութեան այլ լեզուներով պահպանվածների, կարող է մեծապէս նպաստավոր լինել Հուշարձանիս սկզբնական ընդգրկումն ու կառուցվածքը ուսումնասիրելիս²²: Քե քննարկի Համեմատական ստամանագիրութիւնը որքանով է արգարացնում հման եզրակացութիւնը՝ կանգնադատեանք տասնէն: Նախ տանք մտազորի կարագրութիւնը:

1. Արտն Մ 20²³: Մանք նասխարի գրչութեան կնոպիք, 27×21 սմ մեծութեան, երկուսն, 188 էջ: Բովանդակում է սեպտեմբեր ամսին տանելի սրբերի վարքերը, մետափրասայան խմբագրութեան Հունարենից թարգմանելիս ու մտազորի գրիչը Քեոսիէն է (Քեոսիոս), գրչութեան-թարգմանութեան վայրը՝ Կ. Պոլիս, 1681 թ., իսկազիր:

Ընդգրկում է.

1 լեոնդեա ևս մոլոլալոմա քիտոս մոմոս իլլոնոս կըմոն մանդիլլուսա վարք և քաղարավարութեան (գործունեութեան) սուրբ հորն մեր Միման Մանդրոսու, էջ 47—124:

2 քոմեա ևս լլոմլու լուլլոմլուս քիտոլլոլ մոմոմոս մոմալո

²⁰ Շեպուտի խմբագրութեանց թարգմանված լինելու զեզրում նրաւ անբանի միջև եղած տարբերութեան անկարելի էր բացատրել միայն թարգմանի միտումով ու նպատակագրումով, ինչպէս Աթազի է պոթի. և Մեւրոսի-Քենի:

²¹ Եզ. բաշեմեշու, էջ 77, աշխ., էջ 78.

²² Եզ. բաշեմեշու, էջ 77, աշխ., էջ 80—83.

²³ Կարագրութիւնը թողում ենք Ռ. Քենիէ աշխատութեանց (Catalogue..., 78—81): Թարգմանի բացառում կրում է 23 համարը: Այս մտազորի ներկայութեան գործնական է. քան որ կայից չի ժամեալ, թէ նրանում եղած թարգրը նույնական է մյուս երկրի լեա:

- Վկայարանության և հեռիային թրիտոսի փառավորյալ հաճաած Մա-
մայի, 184v.—24v.
- 3 Լըսվելու և ևոյնի քննուս նման հղենու ջըղըլու-մոլնման անուուուս
նոյունըղուս ցըսկոնոսուս
Գործ (հեռիային) և թրիտոսյան մի սուր ևոր՝ նիկոմիդացիների
հայխիպուս Անթիմուս հայրայանի, էջ 25r.—29r.
- 4 Լըսվելու քննուս նման հղենու նմուս անտոլըլու նուցար-ցըսկոնոսուս
Գործ մի սուր ևայր հայր Քարեյան Անտոլացի արքայխիպուսի, էջ 25r.—
29v.
- 5 Գընեուս քննուս մոլնմուս ցըղըլու, իոնըլը, Նոնոնուս և նոյարուս
Վկայարանության սուր հաճաածների նիկոմիդացիների, Մամեյուսի, Հե-
նոնի և Մակարուսի, էջ 24r.—38r.
- 6 Լըսվելու քննուս և ևըղըղըլուս մոլնման սոնոնուս
Գործ սուր և փառավորյալ հաճաած Մոլոնի, էջ 38r.—40r.
- 7 Գընեուս քննուս մոլնման սըղըլուս
Վկայարանության սուր հաճաած Մենթիանուսի, էջ 40r.—57r.
- 8 Եղըղըլու քննուս և ևըղըղըլուս նման հղենու ուցանը ևմանըղըլուս Մո-
նուսուս... Նարուսուս
Սուր և հրաննի մի ևոր՝ Լոլնան Գամախայու սուցյալ՝ Վոն
ժննըլան... Մարիամի, էջ 57r.—63v.
- 9 Մուսը քննուս նման հղենու ուցանը ևմանըղըլուս սուցյալ Մոնուսուս
ցըղըղըլու քննուս ևմուսնոնուս... Նարուսուս
Նարի մի սուր ևոր՝ Լոլնան Գամախայու՝ Մա Վան ժննըլան ա-
մանայ սուր սուսվամանի... Մարիամի, էջ 64r.—70r.
- 10 Ենոնուս* և մոլնոլոնուս և ցընեուս քննուս և ևըղըղըլուս ջըղըլու-
մոլնման ցըղըղըլու ևըղըլու սոմըղըլուս ցըսկոնոսուս
Գամախայու և ցըղըղըլուս ու Վկայարանության սուր և փա-
ռավորյալ հաճաած, Մեն Լայի հայխիպուս Գրիգորի, էջ 70r.—74v.
- 11 Լըսվելու քննուս և ևըղըղըլուս, ցըղըղըլու քննուս քրիստըլուս մոլնման
ուղըլու ոյունըղըլուս
Գործ սուր և փառավորյալ, թրիտոսի քարեղըլ Վն Քննըլ Ին-
նիպուս, էջ 74v.—82v.
- 12 Ենոնուս և մոլնոլոնուս քննուս ևըղըլուս հղենու ցըղըղըլուս
Վար և ցըղըղըլուս ու Վկայարանության մի սուր մի նիկոմիդացի, 82v.—80r.
- 13 Մընեուս և ցըղըղըլուս քննուս և ևըղըղըլուս մոլնոլոնուս և մանոնը-
ղըլուս ուցանը ևմուսն-նըղըղըլուս
Նըրըղըլուս և հըլուս սուր ու փառավորյալ սուցյալ և սվնարա-
նի Լոլնան Ասուսվարանի, էջ 90r.—98r.
- 14 Գընեուս քննուս և ևըղըղըլուս մոլնման ցըղըղըլուս և մոլնուս
նուս

* Այս ուղըղըլուս ուցանըղըլուս իննուս կանոնի է. սնոն լննըլ Ենոնուս-ուս.

- վհայարանութիւն սուրբ և փառավորյալ ხაწათაჲს ჳაყხათრათთჲს և სრჲს მხრეაძიარსხრჲს, էջ 98r.—105r.*
- 15 *ცხოვრება და მოქალაქობაა წმიდისა მამისა ლევნისა და აღმსაარებელ-მოღვაწისა ხიჩიტონისა*
Վարք և քաղաքավարութիւն მხრ սուրբ հայր և խոստովանող-մքնավոր հարխոսնի, էջ 105r.—113r.
- 16 *ცხოვრება და მოქალაქობა და მოღვაწეობაა წმიდისა მამისა ლევნისა ეჭი-
 კოს განწმორებულიისა*
*Վարք և քաղաքավարութիւն և հგնութիւն მხრ սուրբ հայր Կրիակոս
 անապատականի, էջ 113r.—121r.*
- 17 *სტ<ղ>ბითის ომისიელ ებისკოპოსისა მიერ აღწერილი შესხმაა წმიდისა
 და დიდებულისა მოწამისა ფოკასი*
*Մատենիոս Ամասիացի եպիսკոպոսի կողմից գրված՝ Ներքողյան սուրբ
 և փառավորյալ ხაწათაჲს Փոնკათ, էջ 121v.—126r.*
- 18 *წამება წმიდათა დედათა სოფია და ასელთა ზისთი ჰისტი, ელბიდი და
 აღბისი*
*վհայարանութիւն սուրբ Կანანց՝ Մաჭիայի և სრჲს գուարեր Գիասի-
 սի, էլպիტი ու Աვաყხի, 126r.—132r.*
- 19 *წამება წმიდათა მოწამეთა ტრო<ფიმი>, სევატი და ღოთიმენდოსი*
*վհայարանութիւն սուրբ ხაწათაჲსხრ Տროփიმასი, Մარասიასი և Գո-
 რქამեციხի, էջ 132r.—138r.*
- 20 *წამება წმიდისა და დიდებულისა და დიდისა მოწამისა ეესტატი სტრატი-
 ლატისა...*
*վհայարանութիւն սուրբ և փառավորյալ ու მხბამկა Եվასთანისა გო-
 როტისი, էջ 138r.—151r.*
- 21 *წამება წმიდათა დედათა ნინოდორა, მიტროდორა და ნუმფოდორასი*
*վհայարանութիւն սուրբ Կანայე Մჩხეդორայի, Մխარეդორայի և Նამփո-
 դორայի, էջ 151r.—155v.*
- 22 *ცხოვრება და მოქალაქობაა და ღვაწლი ღირსისა და ნეტარისა დედისა
 ლევნისა თეოდორა ოლექსანდრიელისა*
*Վարք և քաղաքավարութիւն և հგნութիւն արძახավոր և երանելի მხრ
 մեր՝ Քხოդორա Աղեքսանդրացու, էջ 155v.—164r.*
- 23 *ღვაწლი წმიდისა და დიდებულისა მღვდელ-მოწამისა კრისტესისა იეტონო-
 ბისა*
*Ճցնութիւն սուրբ և Քրիստոսի փառավորյալ ხაწათაჲს Աქთონიამისი,
 էջ 164r.—166v.*
- 24 *საქმე სსწიულთა და აღსრულება წმიდისა და დიდებულისა კორნელიოს
 ასისთავისა*
*Հրავագործութիւն և Կათարումն (Մահ) սուրբ և փառավորյալ Կորնե-
 ւիոս հორეოբოպოսի, էջ 166v.—172v.*
- 25 *წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა ნიკიტასა*

նք, რომელსაც ამას ზედა ფრიად თხო-
რებდა ვეშაქო. ხოლო არა ვინ იბოვა
ქრეციობარი კაცი, რომელსამცა ექნდა
მადლი და სიბრძნე სულიერი და დიდ-
ბაა და ჳულმწიფებაა ჳორციელი, რა-
თამცა გამოიხუტნეს იგინი საგანმრთოვან
სამეფოვთა და შეეწიფებენ იგი და შე-
კაშმენეს და ჳრისტეანთა გულსიასა (და)
მიეცნეს ეიღრე დღეადიმდე ბასილი მე-
ფ.სათი.

უკანასკნელად—სამე შედგომილ ე-
პითა გამოიწდა კაცი იგი საჯრველი
სუმეონ სანატრელი, რომელი შევტო-
ვილ იყო სიბრძნითა საღმრთოათადაცა
და კაცობრივითა და აქნდა მას ჳელმ-
წიფებაცა ფრიადი პალტასა შინა, რა-
მეთუ იყო ლიდოთიტი.

ამაჲ სანატრულჲან აღუწერნი ჳრის-
ტეანთა ათორმეტნი ესე წიგნნი მეტა-
ფრასნი და შინაიჳი ცულესითა საბერძ-
ნეთისათა უსასყიდლოა ესე მარგალიტი,
რამლისათჳსცა ყოველნი გულესიანი მას
იკაბხენ და შინა განითლდებან და
სწორად სანატრებისა პატივისცემენ.

ხოლო უეშათ* ვინმე იტყოდას,
თუ ვინაათგან ესოდენ საწილელ არიან
ათორმეტნი ესე წიგნნი მეტაფრასნი—ჩად
არა** თარგმნენს წმიდათა შიმათა ზუ-
ენთა ეფთჳში და გიორგი? შე ეაუწყო
ჳეშმარტი მიზეზი: რამეთუ კაცა რა-
ემს სიუმილითა პურასათა მოწყმარ
იყოს—მას ძიებად ხილთა და სწოვადე-
თი არა სცალს. რამეთუ უფრო[ა] სა-
ჳიროთაგან არა სცალდა, და ამისთვის
დაშოეს უთარგმოდ, რომელთაგან შე უ-
ლირ.სა ამას თუოფილეს რეცა ჳუცეს-მო-
ნაზონისა, მიწიფესა გიორგი მთაწმიდე-

ქებებს, არი ზამთარ ზოცთ იერასა-
ხიად ჳრ თათანხანი. მასჯან მქნეს
Վասիլ կայახე օրებრ ეგონდებე այს-
պիას [მქ] მარე, იფე იხხხარ
უხორ ու ზიფხორ ჳმთათიჳიან,
ფათე რ მარმსადიე ჳქიასნი-
ჳიან, ირყხიფ. ზახხე აიე [ღარ-
გებრ] არეისილახ ვახმარახხ-
რეგ, კარყადიერე ვრახე & ვარ-
ყარე, თარ ვრჩათიხიანხეჩ ხეხ-
ღებთი.

ლაფქ, ჳ ქებრე, ძამანახხერ
ახე, ზაქანდებე აიე ზოუოქ მარ-
ეღ' შქძიხს ბრახხეჩს, ირ օბთლბ
ღრ თათლბაქნს რ მარეკაქნს ჳ-
მასათიჳამე & იხხე რახ მხბ
ჳქიასნიჳიან არეისიჳიომ (ყა-
ჯათომ), ვახეჩ ეიფიხათი ჳრ

Այი ხროხხეჩს ვრხე ვრჩათიხა-
ხეჩრ მხთაფრასიანს თახხეჩი
ათიან ვრეხერ & ჳინათათხეჩ ხეხ-
ღებხხეჩს ჳბთახე აიე ანახს
მარეყარხარე. მათხ & რეიე ხეხ-
ღებხხეჩრე აიე ხხ კარეომ რ ნრ-
ხად ეთაადიერეომ, მქბთარახხს
ზადთარე ითათქლ თაქსა:

ჩახ ხქბ მხეღ აახ, მხ ვახხ ირ
აიეგან რეღმარხ ხხ აიე თახხე-
ჩი ვრეხერ' მხთაფრასხხეჩრ, ჩს-
ეო' ეწარეკმასხხეჩს მხე თიერ ზა-
რხეჩ ხქქძიხთი რ მხერეჩს, ხს
ზაქანხმ ჳემარხა ითახთიდ.
მარე ხერ ზახე კარითილ თლბ
ქხხ' ითათე რ ჳორახქ ირინხე
ძამანახქ ეჩ იხხხთი მახხ ირ ა-
ნაღქლ ანზრამხეჯახხეჩე ეღრ ა-
ღათიომ, აიეო მხახეჩს თახხე
წარეკმასნიჳიან:

ხა' თხარქთხე მხეფილეს (მხ-

* მგჳომდ უამ
** მგჳომდ' რე დე რე (ჩქ & ქქ):

ლისა, რომელი არა დარს ვარ მიწაფე
წოდებად მისა, ათობრეტთა მათგან ერ-
თი ესე გამოხილია. უკუთვე გამოამარჯოს
ღმერთმან სხვათათვისცა—კეთილ, და
უკუთვე არა—ამისაღს ლოცვა ყავთ.

სიყვარულთან უამთამან, შეუწყვე-
ლობამან კაცობამ და სიფლანკიან-
კორციელმან სიძვრეს თანა ვტრატისან-
სა დამიხრწიეს, რამეთუ ორ(ა)ნი ქვე-
ლანი შივიდოდეს დრაქმანად, თუ არ-
მცირეა შინა უამთა მრაველი კუთილი
აქმნებოდა.

აქ, ღმერთისთვის, უკუთვე ვინმე
წერდეს ამას, რადცა აქა მითოთ, სიღ-
დასწერდი და შეუსაღებლად, და აღი-
ღებდეთ ღმერთისა* უკუთ.

(23. 3.)

ვინცა ესე ზემო წიგნი დასწეროთ
ყავთ სიფლარული და ამას ზემს ანდერბ-
სა წუ დაგდებთ, რამეთუ თქვენთვის
შადღ არს და წიგნისათვის უშტაკაცს
არს, ეგრეცა შესივალსა მას თავისასა.

ხოლო ამას წიგნსა შინა ქართულით-
ვან იმე პირველთა თარგმანთა თარგ-
მანებულისა უოვლადვე არი რაჲ წერულ
არს, თუნოვარ ქართისა საკითხავისა სხვა
ყოველივე ახალი არს.

ითარგმნა წიგნი ესე მეტაფრასი ტა-
ლაქსა შინა სამეფოსა კოსტანტინეპო-
ლუსა, შინასტრესი შინა ყოვლად შეყენი-

ქიქ), ანსანად მტაცის ღირსადკის
არხელა, ზხოვრებ შიკრეარხევი, ა-
ჯახტრეო, ერ სეძანს ქამ სრთ ა-
ჯახტრეო ღიქქიანს, აიუ თათხერცი
[ამიქად ვეფხერქ] მტაცის აიუ ხმ
შარქამანსუ. მხ თათქან ზავიქ
ხანს მტაცხერქ [შარქამანსიქანს]
წამარ' რარქ, ხსკ ხმხ იქ' სრთ
წამარ იღერქ თქხ:

ქამანსახტხერქ ანსახანსიქი-
ხე, მარქანსხე ანსახანსიქი-
ხე ხ მარმანადორ ხხღნოქიხე,
მადვადამიქ შანსიქიანს ზხა მტა-
ახს, ხამარხეგხს ხხმ, ვახეგ ხე-
ღი ვახანსე (მადვანსე) მქ ვანს-
ღანს ზეს ვაქიხ, მხ ქქ' ვქქ ქამ-
ანსადი რეშარეგვიმ რადვიმ რარქ
ვექხხე:

მარ, წახანს თათხო, ხმხ არხქ
ქხქ ვექ (ორხანსქ) აიუ' ხნქ აიუ-
ახე ვადხხე, ქქქ ვეგხ ხ ანსი-
ფიხი მქ აიუხი ჭითე თქხე თათ-
ხანს:

მქ ლქ აიუ ვეგხ ვეგხ (ორხან-
სხე), სირაქიხე ხეგხ იქ სიქს
წეჟთათხარანს ვიქს მქ შიგხე,
ვახეგ მხე წამარ ვხარ ლქ, ხსკ
ვეგხ წამარ' წათათოქიხი,
მქ ვეგხ ხ სეგხ ხხეშანსანს:

შიქს ვეგვიმ ქეაგხხხხე ღამ
ათაქსიქ შარქამანსიქიხერქ შარქამ-
ანსხხერქ ამხსხს ხრხქ რან ვე-
ქანს ქქ, რაყათიქამარ ხოქს
ხქქიქანს წათქ' მხავანს ვიქიქ
ხიქ ლქ

შიქს მხათფრასა ვეგხე შარ-
მანსქხე არეკიქანს ვადვანს ღი-
თახნოთიქიქიქამ, ვერახნათიქი-

* მტაცამ' იღბდა და.

** მტაცამ' იქ (მადვ— აიუხი მქ' უკუთხეველ—სექსიქიანსი).

հոսա շրջանաճառուցից ճեղքիս ընդհատիս-
 նա, զլորհոսիս միջի տղոցսուցս իցես
 մեղքիս-մոռնորհոսն և միտքն շղթա
 ղի ընդհատն ըստնամիտքաննա ճեղքու
 ընդհատն շղթաս ընդմիջու և մեղքիցս,
 ընդդեպիսն օտննա մեղքիցս, մեղքու-
 ծնա մեղքիցս, մեղքուծնա մեղքիցս,
 ընդհատն շղթաս ընդմիջու և մեղքիցս,
 ընդդեպիսն օտննա մեղքիցս, մեղքու-
 ծնա մեղքիցս, մեղքուծնա մեղքիցս,
 ընդհատն շղթաս ընդմիջու և մեղքիցս,
 ընդդեպիսն օտննա մեղքիցս, մեղքու-
 ծնա մեղքիցս, մեղքուծնա մեղքիցս...

լոսի (Տրուստարան) Աստվածածին
 ամենազգե լանքում, անարժան
 Քնդիկլոսի կողմից՝ անուսով կու-
 ռակրոն արեղալի, և նրա իսկ ձեռ-
 ղով գրվեց արարչագործութունից
 8889 (-1081) թվականին, հոսա-
 կան ինքնիշխանի շրջին, Արեղ-
 քում Քաղաքատի որդի Քեղալի Կե-
 սարոսի Քաղաքագործության ժամա-
 նակ, որի հրամանով ու հոգացողու-
 թյամբ սկսեցի աստվածային գրոց
 հունարենից վրացերեն Քարգմանի-
 յի Աստված բարչաց կատարումն
 սա սառ և ընդմիջու Նուսասա-
 նում՝ նույն Քեղալիի թույլ Մար-
 Քալի Քաղաքագործության և Նիկոփորոս
 Քառնիսի և Ալեքսիոս Կոմնեն-
 սի Քաղաքագործության որոց, այն ժա-
 մանակ, երբ Քաղաքատի դուստր Մար-
 ղամ Քաղաքին Արեղիցից Կու-
 տանգնուսուլիս եկավ, և ձեր վրա
 Քաղաքը էր աստծո որդին՝ Հիսուս
 Քրիստոսը...

2. Տ—384^ա, նուստարի գրություն, թվաթիվ, գրված XI—XII դ. սահմա-
 նագրիս, 888 էջ, 30,5X26 սմ մեծության, գրվել ու գրություն վայրը՝ ան-
 հայտ, խորագրերը՝ աստիճանագրություն՝ ժողովածու, ուր ամ-
 փոփոխված է 52 վարջ, վկայարանություն ու նաև, Նրեղիի վարջը՝ 212—257
 էջերում:

Ձեռագրում կան հիշատակարան-հիշատակագրություններ, որոնք զե-
 բազանցապես վերաբերում են համադատարան գրվածի Քարգմանության
 պարագաներին (ան՝ս էջ 121—122, 466, 612, 643, 678—679, 728), գրու-
 թյան ժամանակը որոշելու համար արժեքավոր է հետևյալ հիշատակարանը.

* 14 դարից առաջ Կիստոսի կողմից կազմված և Նիկոփորոս Կոմնենոսի կողմից
 Մոսկովի կողմից ընդարձակված և Նիկոփորոսի (Տ) կողմից Թ. Ն. Ն. 1959, թ. 462—469.

II... «Եղիցն ըմբռնման օտոազց Յնա
 ցեորեքնառա շրտարէր յեր յըմբջեյոտ
 յըրտեղեղո, ևսքիստիոնոն իջլըզց ըս
 մարտեղցցեղո ցրմատեսայոմոտ ինջի
 ցիսք, ըլից մամտմտազար զընաշտոտս
 յատալոյոն զըլըմբոն... Բոմըլս տրոա-
 ըլ սըրջիլո մըրնա զըլըսոառա ըս
 ևըմբոտոառա զըրոալտոսք, Բոմըլս
 Իրմանընոա ըս զըրնոնոտո զատըլըս
 զըլըզց ըս զըլ զըլոմբըրա յըլըլո-
 տըրտ ևրըլո ըս ընալըլո ըլըմբըլ-
 և ևըլըճարն զըլոտ, ևըլըրնա զըլըլոտ
 ըմբոտոսմըմոնըլս, ըլըմբոլըրնա զը-
 րոմնա իրմնոտս զըլըլո մըլըս զըլո-
 յըլս, ըս Ինքըր զըլըլոտ, յըրո-
 նոյոնա ինջ, Սոտա զ. ... մոտս զըլ-
 ծալ մըրըլըլոտ տրոալ յըլըլոտ ըն-
 ոյոտ զըլըլո մանըլըլոտ ըս զըլըլոտ
 մոտո զըլըլոտ ըմբոտման, մոն.

...Շըլըլոտ ինքըլստոս ըլ ըմբըլըլո
 ըմբոտոտոսք, զըլըլոտ, ըլըլո զըլ-
 ոն մոտ զըլըլոտ օր մըլըլոտ ըս Բոալո
 զըլըլոտ օլըլոտ և ևմարտըլըլո զըլըլոտ,
 զըլըլոտ զըլըլոտ.

Յըլըլոտ զըլըլոտ ըս զըլըլոտ զըլըլոտ
 զըլըլոտ զըլըլոտ և զըլըլոտ մոտո
 զըլըլոտ զըլըլոտ, մոն.

Յըլըլոտ զըլըլոտ զըլըլոտ մալըլոտ
 ոտ զըլըլոտ անըլըլոտ և զըլըլոտ ըս
 մոտո մոտո զըլըլոտ զըլըլոտ, մոն.

(Էջ 868 է)

4. Սիմոնյե լիսան վրայեկան հավաքում, ձև. № 91 (-Sin. 91)²²:

Աստված փառավորի ի երկու կյա-
 նըս Քրիստոսի արնոթլամը սկալ,
 զըրտոտնոթլամը պատնել (Իմա՝
 պատնոթլամ—Պ. Մ.), ողջատրոմոլ
 օրնելի Քրիստոսին՝ Ափտազըր
 մոն հալըլոտ, կաթըլըլոտ ըլըլո-
 մոնըլս, ... որը հոյթ զըլըլոտ օտնը
 Ինքըլըլոտ և աստվածայն զըլըլո
 Ինքըլըլոտ, որի հրամանոլ և
 պատշաճարնոթլամը պարտըլըլո
 հոնալըլոտ [աստված] յա սուրը
 ուղջատրոմոլը—ը՝ մոնալըլոլ զըլըլո
 ու սնըլըլո, Գըլըլո զըլըլոտ աս-
 մարոտ, սուրը աստվածոմոն զը-
 լանո, տակ, մըր արըլըլոտ արըլ
 Գըրըլըլո՝ արըլըլոտ արըլ Քալըլո-
 տի որըլ, Քալըլոտ ինքըլըլո-
 տնըլս, զըրնըլըլոտ 253-ին, մարնը
 3-ին: ...Սուրն անըլըլոտ զըլըլո հոյթ
 մըլըլոտ Ինքըլըլոտ օրըլ Մաննո-
 լըլս և Երա ծնողնըլըլոտ աստված Քո-
 զոթլոտ աս: Ամոն:

...Աղըլըլոտ իմ, անըլըլոտ զըլըլոտ
 համար, ի սըր աստեմ, մի՛ սնը-
 լըլոտ, Մըլըլոտ զըլըլոտ մոն զըլըլոտ զըլըլո
 զըլըլո, և ինչ էլ ինքըլըլոտ էլ կաթըլըլո
 արըլըլոտ զանըլըլոտ, սե՛ր իմ:

Մըր կատավորըլ և զըրնոթլոտ
 Միմոն Քալըլոտնըլըլոտ և Երա ծնող-
 նըլըլոտ աստված Քալըլոտ աս, ո-
 մոն իմ հոնըլըլոտ Մանավորո-
 տի աղըլըլոտ Անոտնըլըլոտ և Երա
 ծնողնըլըլոտ և Երալըլոտնըլըլոտ աս-
 ված Քալըլոտ աս, մոն:

²² Եկտրոպոթըլըլոտ—Ն. Ա. Ա. Արարըլ. Каталог грузинских рукописей Си-
 найского монастыря, №4 իրա՝ Памятники грузинской старины в святой земле и на
 Синае, СПб., 1888 տր. 216. №4 իրա՝ H. G. Garitte, Описание грузинских рукописей Синайского
 монастыря, М.—П., 1940 տր. 255—256, №4՝ Gérard Garitte, Catalogue des manus-
 crits géorgiens littéraires du Mont Sinaï, Louvain, 1956, p. 263—282: Մարտըլըլոտ և
 ողջըլըլոտ զըլըլոտնըլըլոտ է № 40-ի տակ, և Մարըլ և Ք. Մարտըլըլոտ № 82:

ղղևս ցոցլտա ցոզլլտախառ լո՛-
հոնոհո, տոչնոց անլլտա զոնլլտո,
հոնլլտան ցլց ցոցնո զոցլլտոցն տոհո-
նլլտո Ե՛ր. զոցլլտոնո առ իցն զոցլլ-
հ. լո սոն.

(Էջ 323)

• • •

Վերնում արգեն նշեցիք, որ պրոֆ. Լ. Մեխիսեթ-Քեկի 1920 թ. հրա-
տարակոթյունը իրացվել է ըստ S—284 նեոպրոֆ. Վրացերեն թնագիրը
ուսումնասիրելու և ի նորս կազմելու ընթացքում անհրամբնա եզավ Լ. Մե-
խիսեթ-Քեկի հրատարակոթյան մեջ բավականաչափ փոփոխոթյուններ ու
սրբագրոթյուններ կատարել: Կարեոր ենք համարում այսուղ ներկայացնել
այս սրբագրոթյունների թնայթն ու ազրյուրը:

1) Հրատարակելը մի բանի տեղում փակագծերի մեջ տեղատի պակա-
տավորոթյունը մատնացուցող բազմակնանք է գրել: Վրացերենի և նրա
թնագիր հունարենի համագիր քննոթյունից պարզվեց, որ իրականում տեղա-
որ պակասավոր չէ, այլ՝ գրական հիմքի վրա խաթարված. զո ՆՆՈՒՍ Ե՛Ր
լոնոնա զոցրոն ուրիտոցնոնա [...] զո մթոտլլտոնոց ցոնոնոց մատնա ցոլլտոնո—բառա-
ցի թարգմանոթյունը՝ Հրո սյունը ոսկե զուլլտոնի (.....) և կարկրիլով (անն-
զով) նրանց առաջ էր գնում: Ինարին, եթե հիմք յոնննայինք ենթագրելու,
որ զոցրոն ուրիտոցնոնա [...] զո կապակցոթյունը խաթարված է, ապա Լ. Մե-
խիսեթ-Քեկի նեոնոցոթյունը արդարացիորեն պակասավոր պետի համարն-
ինք: Բայց հունարենի տոհայոթյունը կանխում է նման եզրակացոթյունը.
այսուղ կարգում ենք. ուն տոկոզ տարե՝ ուն թնոն ցրոն ինքնուղ զո ասուտ
հոնոցոն (Lagarde, 108, 31—32), բառացի թարգմանոթյունը՝ նվ նրո սյունը
ոսկե յարս)ի վրա հաստատաված զոպի նրանք էր նեղում (սուրում):
Ուրեմն՝ վրացերենում նախագատոթյունը պակասավոր չէ, այլ զոցրոն ուրիտ-
ցնոնա [...] զո կապակցոթյունի մեջ պետի ունննանք զոսկե յարս)ի վրա
համագատատոհանոթյուն: Դմար չէ կոսնել, որ զոցրոն-ի առջ թագնված է
նախնական տրոցնոն (խարիտի) ընթերցվածը: Հիմնական աղավաղումը առա-
չացել է նախարարի ը-ի և հ-ի գլուրին գրական շփոթումից. նեոնոն ուն-ի
զոնոց վրացերենում պետի լինելը զլլտո (վրա) նվ իրոց, բառա վերջին մասը
(զո) պակասվել է. բայց գրել թե հրատարակել կազմից ընկալվել է իրոն
զո—և զարկապ, առախ պակասավոր տեղատի կերպարանք է ընդունել: Իրա-
կանում պակասում է միայն բառա առաջին նրկա առաջ՝ [ձը] զո Այսպիսով,
թնագիրը վերականգնվում է՝ զո ՆՆՈՒՍ Ե՛Ր լոնոնա զոլլտոնոնա զոլլտոնոնա զլլտո
մթոտլլտոնոց ցոնոնոց մատնա ցոլլտոնո—խոց(և) հրո սյունը ոսկե յարս)ի ներքի վրա՝
նեղով նրանց առաջ էր գնում (§ 85):

Այլ որինոս. Նոլոն զլլտոնոնոնա առաջ տղ նախն ցոլլտոնոն անլլտոնոնոն, հոնոց
նեղալլտոն ցոլլտոն, հոնոցն ցոլլտոն մատնա լոլլտոնոնոն, հոնոցն տղալլտոն զլլտ-
ցոն [...] Նոլոն յալլտոնոցն նեղոն-նեղոն, թարգմանոթյունը՝ զՄԻՆ Կեկեցիները

Համոզված ենք, Արաքսաստի ժողովուրդը զերազմապես տեղի է ունեցել հուսարեն գրչագրի ընդարձակաթյան ընթացքում, թեև հուսարենը եման սարճիթերցում չունի (եմմ. Lagarde, 106, 63, 73)։

5) Անհրաժեշտ համարեցինք վրացերեն տեքստը պարբերությունների բաժանել, քանի որ գրանոց հեղանում է վիպակայության պարագան, թարգմանությունը առաջի տարիքի է դասում և, ի վերջո, պահպանվում է հայերեն բնագրի գիտական հրատարակության ավանդույթը։

Մյուս բոլոր միջամտություններն արագացված են համապատասխան եղում-եղանակով, ինչպես նախորդ բնագրերում ու երանց թարգմանության մեջ էլ և Մեյքրսթեթ-Քեկի առանձնացրած մի քանի ձևազարգանքն որպես ընթերցումները (երա հրատ., էջ 48) արագացվել ենք վրացերենի տալապակին, կին այդ ընթերցումը նախընտրելի լինք համարել։

Հասույ՛ անունները տառադարձելիս խուսափել ենք միանական սկզբունք կիրառելուց, որովհետև դա կամ անճանաչելի կարճներ վրացերենի հարուստ հունարեն բնագրից, կամ, նույնությամբ պահելու զեպքում, գծվար կրիներ հայերեն համապատասխանությունը հեղանությամբ գտնելու Ուսուրի Կուսար (էջ 26-30) անձնական կողքին փակագծում գրել ենք Խարազ, զրանով իսկ հուշիցով, որ հարցը զարժանությունները ևս այդպես են ընկալվելու (եմմ. Եան՝ Կուսարադիտ—Խարազագուրտ, Սերանև—Վրթանձա, Արաստակ—Արխատակն և այլն)։ Բայց միջամտական ավելորդ խթանացում կլինե՞նք վրացերենի շղոճօ և պահելու նույնությամբ և ոչ՝ գրքեր՝, Կուսարադիտ և ոչ՝ Կուսարադիթա, Իեճա և ոչ՝ Լուզնան և այլն։

Որ վրացերենում ազգա տառադարձությունը չի համապատասխանել հունարենին և առանձին պրոպոզիտի առիթ կարող է սալ, ապա պահպանել ենք նույնությամբ, թեկուզ հայերեն ալլուտո քաչ հայտեր է այդ անվան բնանի գրությունը Այսպես, վրացերենի մեծճշտիօ և պահել ենք նույնությամբ՝ Աշխանալտ, թեև հայտեր է, որ Տրգատի կեղ անունը Աշխեն էր։ Վրացերենն այս զեպքում տարբերվում է և հունարենից՝ Ἄσχιζιτς։

* * *

Գնորդի Մարտարեցու աշակերտ Քեպիլուսը, բոցի սեպաները անզվա մեռափրայան վարքերից, զրաց մասնակցություն պատմության մեջ հայտեր է իր այլ վաստակներով ևս. երա սեռանով պահպանվել են հունական շարժաններն ու ենթադրություններ, զովանարանական-չատարգովան, էպանկեցական ու մեկնակական իրկերի թարգմանություններ²⁰։ Թարգմանական վարքերի մասնակցություն կազմելիս ակնարկ. 4. Կեպիլիկեն բավարար հիմք չի ունեցել Աթուրի մայրավանդում պահվող ձևագրի տեքստը նույնական համարելու մեջ արդեն ժանոթ հրատարակության հետ, ուսուր գրանք գրած է

²⁰ Վ. ԱՆՆԱՅԵՆԻ, Ինտրոդուկցիոն մեթոդ, 1, տ. 1900, էջ. 242—246, եմմ. Եան, ինչ՝ շեղումը մյուս ինտրոդուկցիոն մեթոդում, 7, տ. 1907, էջ. 211.

առանձին²⁰։ Հնապայում առաջիկ որոշակի է ազդել, թե զրաց մասնագրության մեջ Միմեոն Մեռափրատի (Լազոթեոսի)²¹ կազմած ԵՊԻՊՈՐԻ վարքի երկու Քարգամանություն կա։ Վերջերս լույս տեսած Անտոն Բագրատյանի «Վկայարանքի» (ԵՄարտիրոսի) հրատարակելիքը ուղղակի գրում են, թե ԵՊԻՊՈՐ Լուսավորչի վարքի վրացերեն Քարգամանությունը երկու խմբագրությամբ է պահպանվել և կատարված է Միմեոն Մեռափրատի հունարեն գրված երկից՝ XI դարի երկու տարբեր Քարգամանիքների կազմից²²։ Կարծում ենք, բազմերախ Կ. Գեկեյիձեն առանց հիմքի նման տարբերակում չէր կատարի։

Միանգամայն այլ իրադրություն է հունական «Մեծ հայտնավարքի» Գեորգի Սուրբարեցու Քարգամանությունը՝ կատարված 1042—1044 թվականներին, որ վրացերենի է զերտմված Գրիգորի, Հռիփսիմի ու Գալանի վարքի հունական հայտնավարքային բավականաչափ ընդարձակ խմբագրությունը²³։ Գրիգորի «Վարքի» վերջին վրացական խմբագրություն-ընագիրը կազմված է Անտոն Բագրատյանի ձեռագրի (1767 թ.)՝ որպես վերահիշյալ «Վկայարանքի» 20-րդ հատ²⁴, նրանում իբրև աղբյուր օգտագործված են թե Գեորգի Սուրբարեցու և Քեփիկյանի(?) Քարգամանությունները և թե Հովհան Ոսկերեսինի զերազրված պարականոն քարոզի հին վրացական խմբագրությունը²⁵։

Այսպիսով, ապագայում անհրաժեշտ կլինի ի մի հավաքել Գրիգորին վերաբերող վրացերեն ներդրյալները, Սուրբարեցու Քարգամանությունը, Ոսկերեսինի զերազրված հառը և Անտոնի կազմած վարքը, Եսակի հայերեն Քարգամանությամբ ու ռուսումնասիրությամբ և հրատարակել առանձին հատորով։ Այստեղ կրճարվվեն նաև Ազաթանգեղոսի հետքերը Արսեն Մափարացու, ԵՂրաց զարթի, Լեոնտի Մրավելու, Զուանչերի և այլոց երկերում²⁶։

* * *

Ստորև ներկայացվող վրացերեն ընագիրը կազմված է բոտ երեք զբլայգրի, որոնց մանրամասնագծենք ահագ. և. եռլիկյանի միջնորդումով շնորհակալությամբ ստացել ենք ՎՍՄՀ ԳԱ Կ. Գեկեյիձենի տեղան նեոագրերի թեստիտուաից։

1. Տ.—384—T 2. Քուլթայիսի № 4—K 3. Միևլիի № 51—S

K-ին բնորոշ է յ-ից հետո Ս գրելը, որ անհրաժեշտ չհամարեցինք տարբերակարգումներում արտացոլել։ Զանց ենք անել այդ կարգի ուրիշ մանր զանազանությունների կա։

²⁰ Տ. ԱՅՈՒՄՈՒՆ, ՕՍՏՅՅՈՒՆ, V, 186.

²¹ Միմեոն և Նյո շարունակող Քարիկյանի մասին տե՛ս Կ. Գեկեյիձենի հիշյալ աշխատության 212—241 էջերում։

²² Այլըս խոստովա պարոխոստու շաքարածրոն կոչված՝ VI, 24, 1890, 22—521.

²³ Զվանգված է եղել նեոագրով Athos—30; H—2211.

²⁴ Էն 28-րդ նախաբանի գրքի 370—448 էջերը։

²⁵ Այդ երկի հրատ. տես ընդոն Պապիկյան-Եղոյ, խոստովա շրինո շնորոչ նեոագրում նեղրոնն անդերոստը նեոագրում, հոմիլոյ տակ ոմիտեոն ըմբիցիոն, շաք. ինքնո, II, 1944, 23—39—81.

²⁶ Քեփիկյանի Քարգամանության ընագիրը կարող է քննության

ცხოვრება და მოქალაქობა და წამება წმინდის
 ზღველ-მოწმისა გრეგორის დიდის სომხეთისა [უბსკობისთა]*

I რაგამს იგი შევლობა სპარსთა პართიადან იცვალა და მცრობე-
 ლობამან პართიამან ერთდენი ძლიერება მიიღო, ვიდრემდის არა ხოლო
 სპარსთა დაიპყრა ნოაფრობა, არამედ სომხთაცა და პანდოთაა მათ,
 რომელნი მკვდრ არამდ აღმოსავლით სპარსეთისა, ამათ თანა კვლად
 მაშვეტნიცა¹ ყწეს ნაწილ თქვისა სამთავროსა². და³ მძიმე იყო ერთდენ-
 თა მათ⁴ სამთავროთა⁵ პერობა და განგება ერთისა მიერ⁶, ამისთჳცა
 თათთა მათა ნათესავით პარათა სხელით არშაკუნთანთა შევლობა
 იგი თობთა მათ სამთავროთა თობად განყვეს⁷. რამეთუ პირველმან
 ძმამან ზოგადი იგი თობთა სხელი თჳსად მოახლეცა და სახელ იღვა არშაკ
 და დაიპყრა შევლობა პართთა, რათა ვითარცა მამცა მათ დღეთა
 სიმბაფლითი, ცხრეთვე აღმავტოს მოხლეკითა და მიმდარებთა. ზო-
 ლო მეორე იგი მამა⁸ მეფე იქნა სპარსთა, და მესამემან მიიღო ნოაფ-
 რობა ზემოქანებულთა მათ⁹ პანდოთა, ზოლო მეოთხემან მაშვეტნი¹⁰
 ყწნი სამბრძნებელ თჳსსა, და ესრეთ თამთა არამცირდეთა ფრთადი დი-
 დება¹¹ აქუნდა არშაკუნთანთა მათ.

II ზოლო არტავან მე ვიღარშაკისი ზემოქანებულა, რომელმან იგი-
 სახელსა თანა არშაკუნთანთა მიხლეცა შევლობაცა პართთა და სა-
 ხელ იღვა არშაკ, იყო განსწეულულ სიბრძნითა ქალღვეულთათა¹² ვარს-
 კულაფთ მრაცხველობითა¹³ და ისწავა რამე კულოვნებისა მასკარ¹⁴
 და უთხრა იგი ცოლსა თჳსსა, რაგამს ერთბამად განისვენებდეს ცხელარ-
 სა ზედა¹⁵, ვითარმედ „ვითარ ესე მასწავებენ მე მოქცევა¹⁶ნი ვარსკე-
 ლეთანი, განიზრახეს ვინმე რათა აღუდგეს მბრძოლად თჳსსა უფალსა
 ცხოვრებასავე ამას, და ვითარ უპტიონებ არა განცირდუნეს იგი სისებისა-
 გან თჳსისა“. ესე თქუა და წყსიულად ძილთა შეპერობილ იქნა.

*ხაყატი. ცხოვრება და მოქალაქობა და ამისა შემდგომად წამება წმინდის ზღველ-მოწმი-
 სა გრეგორის პარაველთაა T; ცხოვრება და მოქალაქობა და წამება წმინდის
 ზღველ-მოწმისა გრეგორის დიდის სომხთათა K.

1 | არამდ T 2 მაშვეტნიცა T 3 კულოვნებისა K 4 და| ენათყენ K 5 მათ T 6 სი-
 ბრძნითი K 7 + რამეთუ და ენთა უფო T 8 განსწეეს K 9 + და შემდგომ პარაველ-
 თა T 10 სთა K 11 მაშვეტნი T 12 + და კვალსა მას სწეობითა წარმგება T.

11 | + და T 3 მრაცხველობითა K 5 + უცნება T 4 + ზოლო ამბობა იგი ესე იყო,
 რამეთუ ენითა T.

ՊԵՏԱՊՈՒԹՅՈՒՆ, ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՎԱՅՄԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՊՈՒՐ ԵՎ ՓԱՄԱՎՈՐՈՒՄ ԱՆԱՅՏԱ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՄԻ
ՀԱՅՈՒ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ

I Երբ Պարսից Քաղաքութիւնը փոխէց Պարթևներին, Պարթևաց տիրակալը այնքան զորութիւն առաւ, [որ] մինչև իսկ ոչ միայն Պարսից իշխանութիւնը գրավեց, այլ նաև Հայսցն ու Լնդկացը, որոնք (Շեղիկները) բնակվում են Պարսկաստանից արևելք: Սրանց հետ ապա՝ Մաշազեթներին ևս իրենց տիրութիւն ժառ գարնրին: Եվ դժբար էր այնքան իշխանութիւնների տիրելն ու վարելը մէկի կողմից: Ուտի և ցեղով պարթև, անունով՝ Արշակունյաններ չորս կղքայնները այդ չորս իշխանութիւնների Քաղաքութիւնը չորսի բաժանեցին: Քանի որ առաջին կղքայնը չորսի ընդհանուր անունը իրեն սեփականեց՝ Արշակ Հարչարչից և վերջից Պարթևաց Քաղաքութիւնը, որպեսզի ինչպէս որ նրանցից ովքի է տարիքով, այդպէս էլ գերազանցի մնայ թերածով ու տիրակալութիւնը: Իսկ երկրորդ կղքայնը Պարսից Քաղաքը ստացավ վերահիշյալ Լնդկաց իշխանութիւնը, իսկ չորրորդը Մաշազեթներին գարնրից իր տիրութիւն: Եվ այնպէս ոչ սակավ ժամանակ հույժ փառք ունենին Արշակունյանները:

II Իսկ Վաղարշակի որդի վերահիշյալ Արաազանը, որը Արշակունյանց անվան հետ մնայ թերեց նաև Պարթևաց Քաղաքութիւնը և անվանադիր կղավ Արշակ, կրթված էր քաղցնացիների իմաստութիւնը ու աստղահամարչութիւնը, այդ արվեստից ինչ-որ խրատ առաւ և ասաց այդ ժամին կնոջը, երբ միասին հանգստանում էին մահմին, թե. «Ինչպէս ինձ ցույց են տալիս աստղերի պատկանները, մէկը խորհում է շքրաստանը՝ կողմու իր տիրոջ դեմ այս իսկ կյանքում, և ինչպէս կարծում եմ, նա հուսախաբ չի լինում: Այս ասաց ու անմիշտպէս ընդ թանկեց:

* Թարգում՝ Հաստակեց:

III ხოლო ერთი ვინმე მკვალთაგანი დედოფლისათაჲ იყო ანუ-
 ლიჲ კაცთა დიდთა და წარჩინებულთაჲ, და თანაზრდელი ჭირც-
 თა ზრახეთაჲ კაცისა ესისე მთავართაგანისა და ყოველთა შორის
 წარჩინებულისა, და უწყობდა განზრახუა მისი. ხოლო უწოდებოდა მთა-
 ვარსა მას არტაშირ და იყო იგი ტუყუანით ასურეთით, ხოლო დე-
 დაკაცსა მას მკვალსა დედოფლისასა არტადლტ, რომელსა ასწიოდა პარ-
 ველ არტაშირისგან, ეთარ იგი განდგომილუბასა განაზრახავნ და სარწ-
 მურითა მცდობართა თქსაგან შეუთხრობნ. ხოლო საქმით განთავსებუ-
 სი ვერ იკადრებდა შინითა ვერ მიმოხვევისათა. ამისისეა მივიდა მისსა დ^რ
 უთბრა მას ჩუენება იგი მეფისა, რომელსი უთბრობდა მეუღლესა თქს-
 სი, და ამით საბითა აღშურვიდა არტაშირს, და გულსმოღვიენე ჰყოფდა^ჲ
 საქმისა შინართ და სიტყუასა მოქდიდა, რათა უაღუთ დამყრას მეფო-
 ბაჲ პართიბა, უნს იგივეა თანაზირ მეფობთა თქსისა საქმით და საბე-
 ლით და დედოფლობაჲ მას მამნიჭოს, ხოლო იგი აღუთქმობიდა და ეფუ-
 ცებოდა ღმერთთა თქსთა შამულთა, რათა აღურსრულოს თხოვდა მისი
 აღსრულუბასავე თანა ნებისა თქსისა.

ესე რაჲ თხოვა არტადლტ და სიმტკაცე მიიღო აღსრულუბისა,
 მწრადელ მიქცეა სადღოფლოდფე და სწრადითა მიქცეუასათა მოსწრა-
 ფე იყო ღაფარვად მის პირე ქმნულას მას საქმისა.

IV მიერთიგან უაფე არტაშირ გელსა დიდდა სიტყუა იგი დედა-
 კაცისა მის და განიღვიდა მწარედ სურვილითი მეფობისათა და მკე-
 რინა მთავარნი სპარსეთისა და ასურეთისანი, რომელთაცა მიმართ უე-
 ქველ იყო, და მიუთბრა მათ განზრახუა იგი პართთა ზედა განდგო-
 მილუბისი. და ებოგნეს მკერებულნი იგი თანაზირ ნებისა მისისა, რა-
 25 მეფე იყინიცა სურვიელ იყენეს განთავსრულუბად პართთა მძღავრებისა-
 გან და რათა თქსითა სისპლითა მიიტაცონ ჭელმწიფებაჲ სპარსთა.
 ამს თანა კუალად ეტუოლეს არტაშირს, რათა ეთარცა იქმნა თავ გან-
 ზრახვისა მათისა, ცხრდოვ იქმნეს წინამძღვარ საქმისათა მათისა.

V და მიავლინეს მოციქულნი არტაგანისსა სწავლად^ჲ, რათა დაუ-
 30 ტყოს^ჲ მეფობაჲ თქსთა ნებით, თხნიერ უოელისა ჭირისა და განსაცდელისი
 ბრძოლათა მიერ მოწყენულისა. ხოლო მას ესე რაჲ ესა, მიერთდ
 გამ მოიდრიკა თავი და განიზრახა ჭელოვნებთა გრანებისათა და უმ-
 მად წარგზავნეს მივლინებულნი იგი და ექადოდა მათ, ეთარმედ უაღუ-
 თუ კუალად მივიდნ თბრომად მისსა ესევეთარისა, პირველად მათ მი-
 35 ლონ^ჲ პატრიე ესევეთარისა მისთეს შეურაცხებისა. ხოლო იყო სახელი
 მივლინებულთაჲ მათ ზეკას და კარინას.

III 1 დედოფლისათა T 2 იყო რომელი იყო T 3 ასევე იყო K 4 ჭირცთა შესვლით და
 ზეგობარა T 5 და გულსმოღვიენე ჰყოფდა K.

IV 1 ნებისა K.

V 1 სწავლად T 2 დაღევა K 3 მადონ K.

III Իսկ թագուհու սպասավորներին իրենց ինչ-որ մեկը մեծ ու ավագանի մարզիական զուար էր և մարմնավոր խորհրդով անեակից իշխանավոր և բուրբի մեջ ավագանի ինչ-որ մարզու և գիտեր երա մտազրույթունը Այդ իշխանի անունը Արտաշէր էր, Ասորստան երկրից, իսկ թագուհու սպասավոր կնոջը՝ Արաազուխու: Ես սկզբում Արտաշէրից էր հազարգում՝ ինչպես է ես ապաստամբույթուն խորհում ու պատմում իր ժամանակի բարեկամներին, ասկանի գործով երեսն գալ չէր կարող հանգսնել՝ գիպվածի գալու վախից: Այդ պատեհառով էլ զեաց երա մտ և ասաց երան թագավորի անսխի մասին, որ ես իր կնոջն էր պատմում: Եվ այս կերպ զինում էր Արտաշէրին, հոժարացնում արարցի հանգսն և խոսք անում, որ եթե գրավի Պարթևաց թագավորութունը՝ երան եույնպես մասնակից անի իր թագավորութիւնը գործով ու անվամբ և թագուհու թիւնը երան պարզնի: Իսկ ես խոստանում էր և երգվում իր հայրենի աստվածներով, որպեսզի կատարի երա պահանջը՝ իր կամքի կատարմանը միաժամանակ:

Արաազուխուր երբ այս պահանջից և կատարման հաստատում ստացավ, շատափութիվ վերադարձավ թագուհու և շատազ վերագառնելով՝ նկատում էր թառչելի իր կողմից կատարված գործը:

IV Այնուհետև արդեն Արտաշէրը սիրան էր առի այդ կնոջ խոսքը և գտնորեն առաջում էր թագավորութիւն ցանկութիւնը. հավաքեց Պարսկաստանի ու Ասորեստանի իշխաններին, որոնց հանգսն վտառ էր, և պատմեց երանց Պարթևաց վերաբերմամբ ապաստամբույթ մտազրույթունը: Իսկ հավաքվածները երան կամակիցներ գանկիցին, որովհետև երանց նս ցանկանում էին աչառովի Պարթևաց րեճակութիւնից և որ՝ իրենց պրյամբ գրավեն Պարսից իշխանութիւնը: Միաժամանակ նաև ասացին Արտաշէրին, որպեսզի ինչպես որ երանց նպատակադրութիւն զխավորողը եղավ, այդպես էլ երանց գործի առաջնորդ լինի:

V Արտազանի մտ գեալաններ ուղարկեցին իրաւանու, որպեսզի ինքնակամ թողնի թագավորութիւնը՝ առանց կովից հասնող ամենայն նեղութիւն ու փորձութիւն: Իսկ ես երբ այս լսեց, մի քիչ ժամանակ զուրից հանկեց ու խորհեց կախարդական արվեստով, և գատարկ ուղարկեց զհալաններին. սպանաց երանց, որ եթե նորից գնան իրեն այսպիսի բաներ ասելու՝ առաջինը երանց պատիժ կատանան՝ իրեն այդպես արևամարտնու համար: Իսկ ուղարկվածներին անունը Զիզուս և Կարինաս էր:

VI და ში-რამ-იქცეს მოციქულნი იგი, მიუთხრეს არტაშირს და მის-
თნათი ყოველი, რაოდენი თქუა შეფემან და რაოდენსა ვეპოდა. ამისა
შემდგომად იწყეს რაქრძობე კრებად ერისა და განშადებად ბრძოლსა.
და უწინათეს ერის კრებასა წარავლენა არტაშირ კაცი და მოყვანი
5 არტაღლუტ თეს თანა და შეფევანი იგი ცხესა შინა მაგარსა ყოველით სიმ-
დიერით მისითერთ. ხოლო ვითარცა შეკრმა სიზრავლე ერისა პართია
და სპარსთა და ეწვენეს ურთიერთის და მოსწყედა ირთავე კერძითავე
ერა ფრიადი და მიქმდლა ძლევა არტაშირს.*

VII ელაღად აქწი წყობაა მეორე და მოსხრეს მხეულთა ერ-
10 ნი პართიანი, ვიდრეა თუთ არტაგან ძლით განერა სელტოლთა,
გარნა ეგრეთცა ახავე* დასცხრა ბრძოლად, არამედ შეიკრბა ერი
და ვიდრე აღსრულებამდე წილიწადისა ეწყებოდეს ერთიერთას, და
ოდესმე პართნი სძლედეს და თღესმე სპარსნი, ვიდრემდის აქწი რა-
ქრძობე მოწყედაა ერისა ფრიადისა, რამეთუ შრავლით-კრძობ მოსწ-
15 რავე იყვნეს ძლეად ერთი-ერთისა.

VIII დასასრულსა ვნახავან რაქრძობივე იგი ბანანი ურთიერთას
მახლნეს, თქმულ არს, ვითარმედ შინა მთველინი არტაშირ და პრტუ
მეფესა არტაგანს, ვითარმედ „ნუ დაშურებო ცუდად და განმარწნი ერსა
პართია და სპარსთისა, რამეთუ შეფობაა ამიერიდან არღარა არტაგანს,
20 არამედ არტაშირს მივლს. ხოლო შენ, ურეთო ესმინო ზემი, სცხოვრდე
უბრავლად. რამეთუ მოგცე შენ სოფლები, რათა მიერ გაშურდეს
ყოველი კთილი უბრებით და არა მოგაკლდეს საქმარი შენი და ურეთ-
თუ გექს რათა ისწავო, ნუ სხესა ვისგან ერებ, არამედ შენ ზედა
მოწყენული იგი* ემა დავ მსწავლეად და ზღვრება იგი მოივსენე, რა-
25 მული იგი ღმით მიუთხარ დედოფალსა* და არტაშირს სიტყუა ესე იყო.

IX ხოლო არტაგან მთხილა თქათა შიმართ მოიფარა და სახ-
ლულთა და პრტუა: „ესა ვითარღა ბირიოტ არს დედაკაცი და სი-
ყურარულსა* მუდღელმასისა მეწყებელ გქმნების უფროას, ვიდრე არა
მარგებელ* ესე თქვი და აღსვენულმან რისხეთა უბრძანა ვიციმე მხე-
30 ლოსანთა წარყვანება და მოკლეა დედოფლსა, რამეთუ მის გეონებ-
და ვანმაცხადებულად საიდუმლოსა მის ზღვრებისასა, ხოლო თუთ მოგცე*
და პრტუა მისა მოვლენებულთა მათ: „ფრიად უაღვილეს არს ზემდა
საქრდილი, ვიდრე შონისა ზემისა არტაშირის მიცემად მეფობაა ზემი*.

VI 1 მეგარსი T 3 + და წარბოცა არტაგან T.

VII 1 თუთ K 2 ახავე K.

VIII 1 დასასრულსა.. შინა ამისა შემდგომად T 2 სცხოვრდე K 3 იგი K.

IX 1 + მის T 2 მეცხე K.

VI Երբ գեղապետները վերադարձան, Արտաշիրին ու նրա հետններին պատմեցին ամբողջը, ինչ առաջ թագավորն ու ինչքան սպառնաց: Այնուհետև երկուստեք սկսեցին զորք հավաքել և կռիվ պատրաստվել: Զորք հավաքելուց առաջ Արտաշիրը ձարդիկ ուղարկեց և իր ժամ բերեց Արտազուխին և նրան իր սպա սենեցվածքի հետ անառիկ բերդ ձաղարկեց: Իսկ նրբ Պարթևաց ու Պարսից զորքի թագնութուն հավաքվեց՝ հարձակվեցին միմյանց, երկուստեք հույժ թազմաթիվ՝ զորք կուտարկեց, ու հաղթութունը շերտվեց Արտաշիրին:

VII Կրկին երկրորդ ժարս եղավ, և Պարթևաց զորքերը կտտորվեցին սրով, մինչև իսկ ինքը Արտավանը հաղիվ ազատվեց փախուստով: Սակայն այդպես էլ կռիվը շտանգարտվեց, այլև զորք հավաքվեց, ու մինչև ապրիլվեց ձարտում էին միմյանց զեմ, երբեմն պարթևներն էին հաղթում, իսկ երբեմն՝ պարսիկները, մինչև որ երկու կողմում էլ շատ զորքերի կտտորում եղավ, որովհետև թազմակի էին շանում հաղթանակի միմյանց:

VIII Ի վերջո, երբ երկուստեք բանակները միմյանց էին ձուռեցել, սովում է, թե այն ժամանակ Արտաշիրը [գեղապետ] ուղարկեց և առաջ թագավոր Արտավանին, թե սեղան մի աշխատիր և խեղիք Պարթևաց ու Պարսից զորքը, որովհետև թագավորութունը այսուհետև այլևս ոչ թե Արտավանին, այլ Արտաշիրին է սպասում: Իսկ դու, եթե ինձ յոնո, կապրես անհոգ, որովհետև քեզ տիրությունը (զյուզեք) կտամ, որ այնտեղից առատութունը ամենայն բարեց ունենաս և լպակասի քո պիտույքը: Եվ ի՞նչ իրապեզեք աննի՜ ուրիշ քեց մի որակիր, այլև քեզ վրա հասածը թավական համարիր ի իրատունն և այն անսխիլ հիշիր, որը զիշերով պատմեցիք թագուհուս: Եվ այս էր Արտաշիրի խոսքը:

IX Իսկ Արտավանը զիմեց յուրաշին իշխաններին ու անականներին և առաջ. սկսեա թե որքան շար է կինը և ամուսնական սիրուն ավելի շատ վնասում է, քան պտտեկար էս: Այս առաջ և զայրույթով լքված հրամայեց ինչ-որ որակիրների ասանել ու սպանել թագուհուն, որովհետև կարծում էր, թե ես է հայտնի զարթել անսխիլ գազունիքը: Իսկ ինքը գարեմով ու նրա ուղարկած [ձարդիկանց] առաջ. սկսե համար հույժ զյուրին է մառ, քան թագավորութունս իմ ծառա Արտաշիրին առլը:

X ესე თქვა და მუის წარებართა სპარსთა ზედა სიბორცილით და გულს-წყრომიით და ფრიადნი მოსწყვედნა შათგანნი და უმრავლესნი დას-
 ცნი და მიწით ედარე თუთ არტაშირისამებდ და იწაღა მას ზედა
 მსხელი, ბოლო იგი რამეთუ ჰელიოვან იყო და ფრიად სწავლულ სიჭქესა
 8 მოსართბისასა, იტემა ურთ სივლტოლთა და ვერეთ სტყორეთა მიუფარ-
 სა მას ძარბო და ძლიერებითა მტორცებელისათა განვლო ფრია და
 განწოთნი გულსა და განვლო ზურგი მისი და მუცელად მკლავად გა-
 მოაძინა არტაევან და სრულიად უსულო იქმნა.

XI და ესრეთ შემოკრბეს ყოველნი იგი¹ ერნი პართიანი და აღიარეს
 10 მეფედ ყოველთა არტაშირ². ბოლო მას³ ფრიადი კაცო-მოუფარებნა და
 წყალობა აღენა ყოველსა მას ერსა და დაიპრა⁴ შეფობა და მოიფინა
 თავისა თქვისა ცოლად დედაკაცი იგი არტაშირ⁵ და სრულ ყო აღთქე-
 ნა იგი, რომელი პირველ აღიწესა ფიცით, და განაძინა იგი დედოფლად
 სამეფოვასა თქვისა.

XII ბოლო ერძარს ძმასა არტაევან მეფესასა ეცხრა მეფობა სომეხთა
 და ეწყო რაჲ ურველი ესე ურფალი, ვითარმედ ძმას მის შთავლა და
 უთარმედ შთავრობა პართიას თანაშეერთო სპარსთა, შეწყუნა მწუხ-
 რებითა დიდითა და შეკრბინა მკედრობა ძლიერი აღვანთავან და ქართ-
 ელთა და სხუთა ნათესავთავან თითო სხუთა და ურველსა მას წელი-
 20 წადსა მოსწრაფე იყო შეკრბედ ერისა მმრძოლთასა და ფრიადი ერი
 თეს თანა წარიდენა და წარემართა სპარსეთად თუთ თავადისა არტაშირის
 სინათ, ბოლო არტაშირ, რომელსა იგი ძლიად მიელო შეფობა სპარსთა,
 განწყო არა ნეფისა, არამედ უნებლებით ერძარს მეფესა სომეხთასა, და
 იქნა წყობასა მას შინა მოწყვედნა ფრიადისა ერისა სპარსთასა, და
 25 ივლტოდა არტაშირ და მისდევდეს მას მმრძოლნი და დაფარედეს
 პარსა ქვეყანისა მას სპარსეთისასა სიმრავლითა მას ზედა მოკლულთა-
 თა და მრავალნი წარადვენეს ტაფად და ფრიადი წარმოტყვენეს ნატყუ-
 ნავი, და ესრეთ განმარტებულნი მეფითურთ თქით და ურცხეთ სიმ-
 დიდობით ქვეყანად სომხთისა ურემოაქეს⁶.

XIII ბოლო მოქვეყნა წელთწადისასა კვალად მეფემან სომეხთამან
 ერძარ მოვლო ქვეყანა ძსურეთისა და მოეწოდა ერსა სატყროზისა
 თანაშემწედ თქსა და წარმოტყვენა ქვეყანა სპარსეთისა და ძსურას-
 ტანისა და ტყუა ყო ურველი მას შინა შეოფი და ნატყუნავითურთ კვ-
 აღად პირველთაებრ ძლიაშემოსილი მოიქცა სპარსანებულად თქსა და
 35 ამით უსვეითობითა წარმარებითა და სიჭველითა საყვარელ იყო თანამმრ-
 ძოლთავან და შესაძრწუნებელ წინაიღმდგომთავან და ესრეთ აღსარულ-
 ნა ათისა წლისა იაწნი. ვინაკა მეფე სპარსთა იღისეც იყო ურვემინის-
 ცემითა მწუხარებითა და უფროსს აღაორძინებდა მწუხარებნასა მას, რა-

X 1 ახლია T.

XI 1 იგი T 2 არტაშირ K 2 მან მეფემან T 4 + რა T.

XII 1 K-ბ ძანხუთათაქმებზე იფარებოდნენ, იათბ სხუთად იფარებოდნენ და T-ბ, თ-
 ათზე იქმნათაქმებს. ესე იფარებოდნენ და ნათესავ იფარებოდნენ, ათაქმებს ქმებს.

X Այս տեսչ ու անմիջապէս բարկութեամբ ու ցատուկալից ուղեւորվեց Պարսից զեմ և երանցից շատ-շատերին կտորեց, բազումներին տապալեց և զնաց Հասով մինչև իրեն՝ Արտաշէրին ու սուրբ քաշեց երա զրա: Բայց բանի որ նա վարժ էր և Հույժ զհտակ նետաձգութեամբ, այլևս փախուտ մեացրեց և այդպէս հայաձողին նետահարեց, և Հարման ուժգնութունից [հետը] անցավ զհաւան ու Լեզքից սիրտը և անցավ թիկունսը: Արտավանն անմիջապէս ժաւճան հանկզնից ու թուրթովին անշունչ զարձավ:

XI Ե՛վ այսպէս՝ հովաքիցիին Պարթևաց բուր զորքերն ու բուրի թագաւոր Հակաշիցին Արտաշէրին: Իսկ թագաւորը Հույժ մարդասիրութեան ու ողորմածութեան ցրաց ավեց ոչչ զորքին և, երբ սրովեց թագաւորութունը, իրեն հնութեան ընթաց այն Արտաղոսիս կեռը և կատարեց այն խոստումը, որը սկզբում երգմամբ էր խոստացել: Երան իր թագաւորութեան թագունի կարգեց:

XII Իսկ Արտավան արքայի կղբայր Կուսարը (Խորովը) տիրում էր Հայոց թագաւորութեանը և երբ անգնկացավ այս ամենախ կղելութեանը, թե իր կղբայրը սպանվեց և թե՛ Պարթևաց իշխանութունը ժրահեցվել է Պարսիցին, տիրեց մեծ սրտմութեամբ, ազվաններից, զրացիներից և մյուս ժաւորազաններից (ցնգներից) մեկ առ մեկ ուժեղ զորք զուսարեց ու այդ ոչչ տարին շահում էր մարտող զորք հովաքի: Իր հետ բազմաթանակ զորք տարավ ու ուղեւորվեց Պարսկաստան, անձամբ իր՝ Արտաշէրին, հանգիման Մինչև Արտաշէրը, որը ետ էր ստանձնել Պարսից թագաւորութունը, Հայոց թագաւոր Կուսարին (Խորովին) զիմակալեց ոչ հոժարակամ, այլև Հարկադրված: Ե՛վ մարտի ընթացքում Պարսից շատ զորքերի կտարած եղավ: Փախով Արտաշէրին, ու երան հետապնդեցին կազմակերպ: Պարսկաստան երկրի կրեւը ետնկեցին սպանվածների բազմութեամբ: Ետտերին զերեվարեցին ու Հույժ [տաւով] ավարակալեցին և այդպէս հաղթանակած՝ իրենց թագաւորով ու անհամար հարստութեամբ, զերազարեան Հայոց երկիր:

XIII Իսկ [մեկ] տարի անց, ետից Հայոց թագաւոր Կուսարը անցավ Ատրնասան երկիրը, կանչեց սարակինաների զորքին իրեն սժողակութեան ու սուպատակեց Պարսկաստան և Ատրնասան երկր[ներ]ը և զերեց երան[ց]ում կղեմներին ու ետից ատաղվա պես ավարով հաղթանակած զարեւով իր տերութեան և սրանով՝ այսպիսի հաշտութեամբ ու ինքնախոթութեամբ զարմանք էր Հարուցում մարտակիցիներին և սարսուռ՝ հակառակորդներին: Ե՛վ այսպէս անցկացրեց տաս տարի ժամանակ: Մինչդեռ պարսից թագաւորը իր էր անմիթիթարեյի տիրութեամբ և ստավել էր ետրոգովում երա տիրու-

შეთუ უღონო იყო ქმნილ რაასამე, ამისთვისა შემოკრიბნა მთავარნი და განაზრახებდა მათ თუ რომელითა საბითა განიძარცონ უმატიყოვანა* გინა თუ ეთარ განიქონნენ ზოგადისა მის ქირისიგან ყოველითა ზედა მოწყენულასა. ამას* თანა კვალად აღუოქმებდა და ეტყუოდა, ეთარმედა:

8 „რომელმინცა* ვეროვანი განზრახეა განაზრახის სიქმისა მისთვის შემდგომი შეფობისა* მიენიქოს პატივი და დიდება**.

XIV ხოლო იყო ვენმე კაცი სახელით ანაკ, რომელი თუს ევროდა კოსას მვეფისა სიმეხთასა, აღდგა კრებულისა მისიგან და სიმეხით შეწყენასა უქადებდა არტამირს, ეთარმედა: „ესრეთ მოსწარაფე ვიქმნე, რათა უქმობისად და მძლვრდ გამოვიჩინე ძლეულნი ესე ერნი სპარსთანი, რათა ესაყონ მათ წინააღმდეგობითა თურთაგან“. ზოლო არტამირ მიუცებდა, ეთარმედა: „უღვეთუ ჰყო რომელსა იგი იტყუ, მეორედ* განვიჩინო შენდგომად ზემისა სპარსთთა შეუობისა და ვერგვნი შეფობისა* დიდადგი შენ და შეფობაა პართია მოგანიჭო“. კვალად მიუვო ანაკ და პრქუა: „ვერეთ ზემი აღსასრული უცნებერ არს თუ რაა შემეშობუვეის და არა ცხად თქმანი სკმისაა, გარნა ამას ზოლო გვედრებე, რათა არა უღვლუბულს ბევრე თუნა ჩემნი, არამედ მოიქონნე ამის ზოლო გულსმოფენებისათვის, რომელსა მე ვაჩუენებ შენდა მიმართ, და შენ მათ მთავო მისაგებელი კითილი“.

20 XV ესე რაა პრქუა მუფესა, წარვივანა მთა თუსი თანიშემწეოდ თუსსა და წარვიდეს საბითა რეცე განდგომილთაათა და თანა წარაიყვანნეს ცოლი და შვილნი თუნა და ყოველნი სახლუღნი* და მივიდეს კლასიისა მეფისა სიმეხთასა, ზოლო მან შეიწყენარნა იგანი პატივით და სიღვარულით და მოიკითხნა* ნიქთა და მისაცემლთა სიმრავლითა და ყოველითურთ სრულებითა კითილთათა. მიშინ ანაკ და მთა მისი ლიქმისა და სიციბლისა აჩუენებდეს მისსა* მიმართ და ყოველითურთ ერთგულობისა და სახლუღობისა იჩუენებდეს და საკეთარ მისსა ექმნებოდეს და უფროასდა, რამეთუ ცოლით და შვილითურთ მისრულ იყუნეს მისსა ეთარცა სრულიად წარვლტოლენი.

30 ამისთვისა ანაკ შემდგომობა მუფესაა მიემადლა პატივიდ და იყოფოდა მის თანა ყოფრეცე იუროლიან, რამეთუ ეამსა ზამთრისასა და* განძლიერებისა სიმეხთს ენდლისისა ვრთად განიუყუნებდიან ადგილითა მათ რასტონისათა და* შეწყვიერებდა იგი არეთაა მიანიჭებდა მათ სიტუბობასა, და კვალად ეამსა მესასა, რადგამ იგი შერაყენ ქარა ცხელი, მიიცივალის მუფე მთასა არარატისასა, სადა იგი ზოფულ ყოველ გიბადებულსა შინა შეხვეებით აქუნდეს სიტყოთა და სიგრიუქ*.

XIII 1 შემოკრიბნა T 2 უმატიყოვანა K 2 ამას K 4 რომელნიცა T 5 ჰყვანა T 6+ დიასად სიტყვისა და სკმისა ჩომელიცა აქუნსა დიდებება T.

XIV 1 + მძლვრდ T 2 შეფობისა| თუნი K 3 + არს T.

XV 1 + თუნა T 2 + იგანი T 3 მის K 4 და შედილობა-ზე აქვან ზამთრისასა და სიციბლისა K მხარეთადაქმნობა ქაქუაყობა E, ითარ ზამთრითა, ქარა კახე თანა, 5 ფრად... ჩახტონისა და| K 6 სადა იგი... სიგრილ| რათა ენახეს სიტისიგან და იუროლიანს და ზარ კვალად ეამსა სიღვლისა მიყვალბობის T.

Յյուսեր, որովհետև անկարող էր որևէ բան անել: Ուստի ի մի հավաքեց իշխաններին և խորհրդածուլ էր, թե ինչ կերպ թեթևակե այս անպատու-թյունը կամ թե՛ ինչպես ազատվեն յուրորի վրա հասած այս նեղությունից: Արամամանակ նորից խոստանում էր ու ստում, թե, «Եվ որ պատշաճ խորհուրդ տա գործես համար՝ թագավորին հաշտողը պատիվ ու փառք [կը-շնորհվի]»: 1

XIV Անակ անուիով ինչ-որ մարդ կար, որը հայոց Կուսար թագավորի յուրայինն էր: Ես վեր կացավ հավաքվածների միջից և քաշարաբ ոգնու-թյուն էր խոստանում Արտաշէրին, թե «Ես այսպես վատահանում եմ, որ-պեսզի բարձրք ու հաջողանալով գարնենմ պարսից այս պարսված զորքերը, որպեսզի նրանց պարտեն իրենց հակառակորդներին: Իսկ Արտաշէրը պա-տասխանում էր, թե, «Ե՞մք անեա՞ ինչ ասում ես, ինձանից հետո քեզ կկար-գնեմ Պարսից թագավորութան հաշտոյ և արքայութան թագ կզենեմ զս [զը-խիմ] ու կպարգևեմ Պարթևաց թագավորությունը: Անտէր նորից պատաս-խանեց ու ասաց. «Դեռես իմ վերջն անորշ է՝ թե ինչ կպատահի ինձ, և գործի վախճանը անհայտ է: Թույլ միայն այդ եմ ինզրում, որ անտես չա-նես իմ յուրայիններին, ալլև հիշիր նրանց այս շահագրության համար, որ ես ցուցարեւում եմ քո հանգեպ, և կհատուցես նրանց քարի հատուցումով:»

XV Երբ այս ասաց թագավորին, իր ելքորը տարավ իրեն օգնակից, և ըմբռնատաջյալների տեսքով գնացին ու հեռները տարան իրենց կանանց ու երեխաներին և յուր անեցիկներին: Եվ գնացին Հայոց թագավոր Կուսարի մոտ: Իսկ ես պատվով ու սիրով ընդունեց նրանց և ուղղունեց պարզեկների ու շնորհունեկների բազմությամբ և ամենալն կատարյալ բարձրք: Այն ժա-մանակ Անակն ու նրա եղբայր խաբուսթյուն և մուրթնում էին ցուցարե-րում նրա հանգեպ, յուրականի հովտաարձությունն ու անեցիկությունն էին հան-գես բերում, նրա յուրային՝ գառնում և զես ազելին, որովհետև կին ու երե-խայով էին վնասել նրա մա՞՞ որպես կատարյալ փախստականներ:

Ուստի և Անակին թագավորի հաշտողության պատիվ շնորհվեց և նրա (թագավորի) հետ էր՝ որտեղ էլ լինեին. ուստի եմեա ժամանակ ու Հայաս-տանում իրաւ ստանամանիքները սաստկանալիս հանգստանում էին հար-մարովեա վայրերում, և եղանակների հանելիությունը նրանց տարություն էր պարգևում: Իսկ հենի ժամանակ, երբ տաք քամին է փչում, թագավորը վերստին փոխվում է Արարատյան լնա, ուր ուղջ ամառը գարնան տաքն ու հովը ընդխառն է լինում:

* Թուսղի՝ տեփական, Լուրիկ:

XVI ამითვე უკვე აღვიღოთ მთისათა იქცეობა მეფე და წყობად სპარსთა განდევნადებოდა. ხოლო ანაკს მოცქენა დიცი იგი, რომელ ვეფხე არტაშირს, და დიმიტრიოვი კსენებთა მის და აღთქმულთა მათ ნიჭთათა. ამისთვისა გამოითხოვა შეფსაგან, რათა თქმაგან ეზრახოს მას

8 საიდუმლოა: თანა მითხროს მისით; რეცა მიზეზ ჰყოფდა, ვითარმედ „მაჭეს რამე საიდუმლოა“ თბრობად შერდი“. და ვითარცა შეიყვანა იგინი მეფემან შარტოვებით, მოკლეს იგი შახულისა ანაკ და ძამან მისმან. და ეიდრებდეს განითქმებოდა ერსა შორის სიკვდილი მეფისა კლასარისა, ივლიტოვს იგინი“ აღშველრებულნი ცხენთა დაუყენებულად“.

- 10 XVII ხოლო ერთი იგი სომხთისანი მოსწრაფედ შონადარე იყვნეს და გამოიძიებდეს მალხაზთა და ყოვლით-კრძოთა გზითა, რათა ეწინენ მათ და შეიპყრენ. ენათაცა არა ეძღვ იქმნა მოსწრაფებდა მათი, რამეთუ ივლიტოდეს რაჲ ანაკ და ძამა მისი და მიიწინეს ვიდა რამე ზედა, შეყვარულად ეწინეს მათ მღვდარნი და მოაშთენს“ იგინი სიღრმესა მას შინა მდიონარისასა და მო-რაჲ-იქცეს მოკლვისაგან მათისა, ვესს ვითარცა იგი ეზცნო მათ და მღვდესა მათსა, რამეთუ უკუნაასტრელსა აღმოფშენვას ესე სოლო აღმოთქმა“. რათა ნათესავი შეკველთა მისთაჲ სრულად აღმოთფურას და წარწყმდეს. ამისთვისა მოსრინეს ყოველნი სახლეუნი მათნი.

- XVIII ესრეთ უკვე წარწყმდეს ანაკ და ძამა მისი და ყოველნი თქნი მათნი, და არავინ დაშთა მათგანი, გარნა ხოლო ორნი ძენი ანაკისნი და იციცი მჭელნი ყრმინი, რომელნი ჭრეთ საბუვევლთა შინა ძლხესა-შვიდარნი იყვნეს, რომელნი იგი წარიყვანნეს მერ ჰყოფთა ვითმე შედარითა“, ერთი იგი კრძოთა სპარსეთისათა დამეორე იგი“ საბრძანებელსა ბერძენთასა. ესე არს ვრთვილი ყოვლად-საკრველი, რომელი მიცეა
- 25 აღზრდად ქუყანასა ბერძენთასა. და ამისთვის წარმოვიტეთ ყოველი ესე პირველთგან თქმული, რათა საცნებრ ვყოთ თუ ვინ იყვნეს შრომელნი ამის ნეტარისანი.

- XIX ხოლო ვითარცა ესმა არტაშირს მეფესა სპარსთასა სიკვდილი კლასარ სომხთა მეფისაჲ, მსწრაფლ გამოვიდა აღშეთებულთა“ სომხთა
- 30 ზედა და განლაღებულმან“ ძლეეთა მრავალნაშთგანნი მოსწყურნა და უმრავლესნი ტყვე იქნა და წაბრუნაჲ ფრადი წარმოიღო და ბრწყინვალედ ძლეაშემოსილი კლადად უკუმოიქცა“ სამეფოდგე თქსა. ხოლო პირა ტყვეთა მათ შორის ურმაჲ ერთი, შე კლასარ სომხთა მეფისაჲ, და ეწოდებოდა მას თრდატ, რომელი იგი არა მოკლა სომხთათჳს პასაკისა
- 35 მისთა, არამედ წარდევნა იგი ქუყნად საბერძენეთისა.

XVI 1 საიდუმლოა| საქარია K 2 ფე T 34 და დიმიტრიოვი T.

XVII 1 მოაშთენს K 2 ელტა K.

XVIII 1 ძლხეს K 2 წარიყვანნეს... მჭედართა| წარისანი მეფ ჰყოფს ვითმე აქსაგან-მან და წარბეყნა K 3 ფე| K.

XIX 1 აღმოთფურას| T 2 განლაღებულმან ძლეეთა| T 3 უპოიქცა K.

XVI Այս ետի լեռնային վարչերն էր գտնուած Քաղաքորը և Պարսից զիմ հովի պատրաստութում: Իսկ Անախը Հիշեց այն երգումը, որ երգվեց Արտաշէրին, և վստովում էր նրա Հիշումով ու խոստացմամբ այն պարզենեցազ: Ուտի խնդրեց Քաղաքորից առանկին, որպէսզի անկամը զազանի խորհրդարանից նրա հետ՝ իր եղբոր ներկայութիամբ: Իրի պատեառ էր բերում, թէ տեւոր զազանից ունեմ քեզ ասելու: Երբ մենակ Քաղաքորը նրանց ներս տարավ, Անախն ու իր եղբայրը սպանեցին նրան որով: Եվ մինչև զորքի (ժողովրդի) մեջ հատարածէր Կուտար Քաղաքորի մահը, նրանց միւր հեծած անհապաղ փախան:

XVII Իսկ Հայաստանի զորքերը շտապ հետամուտ եղան և որսնում էին անտառտաններում և բոլորակազմյան նանապարհներին, որպէսզի հասնեն նրանց և բռնեն: Իրոք էլ իջաւ լեզավ նրանց շտապելը, որովհետև երբ Անախն ու նրա եղբայրը փախան՝ զնացին հասան մի ինչ-որ կամորքի: Իսկայն հասան հետապնդողները և նրանց խորտակեցին գետի խորքում: Եվ երբ վերադարձան նրանց սպանելուց, կատարեցին [այնպես], ինչպես իրանց հազարգի ու Քաղաքորն էր ասել նրանց, բանի որ վերջին շնի մամանակ այս միայն արտասանեց, որ այդ սպանողների ցեղը լիովին բնուշնվի և ոչնչացվի: Այդ պատճառով էլ կատարվեցին նրանց բոլոր հարազանները:

XVIII Այսպես, որտեմ, ոչնչացան Անախը, նրա եղբայրն ու նրանց բոլոր յուրայինները: Երանցից ոչ ոք չմնաց, բացի Անախի երկու որդուց, այն էլ փոքրիկ մանուկներ, որոնք զնոս խանկարուրի մեջ [ու] ձեկնր էին: Երանց ասարան այնանչ գանվող սմն զորականներ՝ մեկը Պարսկաստանի կողմերը և երկրորդը՝ Լուծաց արիւսպետութիւն: Սա ամենահրաշ Գրիգորն է, որ սնուցման տրվեց Լուծաց երկրում:

Եվ այս ամբողջը սկզբից սկսած նրա համար պատմեցինք, որպէսզի Հայանի զարմենք, թէ ովքեր էին այս երանելու մեղքները:

XIX Իսկ երբ Պարսից Քաղաքոր Արտաշէրը լսեց Հայոց արքա Կուտարի մահը, շտապ զուրս եկավ շփոթի մտածված Հայերի զեմ և Հաղթանակից Հպարտացած՝ նրանց շատերին կոտորեց և բազմաթիվ [մարդկանց] զերեց ու ձեծ ավար վերցրեց և փայլուն Հաղթապանե՝ Եորից վերադարձավ իր Քաղաքորութիւն: Իսկ այդ զերիների մեջ գտավ մի մանուկ՝ Հայոց Կուտար Քաղաքորի որդուն. նրա անունը Տրդատ էր, որին փոքրահասակութիւն պատճառով շտապեց, այլ արտաքսեց նրան Լուծաստան երկիրը:

- ქცე არს თრდატ, რომელმან უკუანასტრელ ცამთა რაოდენთაჲ შეწყვი-
 ნითა და თანამართლობითა ბერძენთაათა დიპტარა შეუბოძა სომეხთა
 და განძღობიერებულ იქნა და ნეტარი გრიგოლ სიტანჯელთა სისტემათა
 შთაადღო და არა ხოლო თუ იგი ვერ განაყენა ღმრთოსამაბურებისათა,
 5 არამედ თუ იგიუა შემთხვევათა ბუნებისა ზილვითა მისისა მოთმინებისათა
 და წყურღობითა უგარადმო განგებულებითა კნინლისა ტანჯვისათა მის-
 სი მამართ სარწმუნოებისა შეიცვალა, ვარსა ქცე ყოველი შემდგომად მკე-
 რედისა სიტყუამან თითოეულად შივიობრას, ხოლო აქ კვალად ვიწყო
 შემდგომისა პარველითქულისისა?.
- 10 XX ჩამეთუ მანს შემდგომად სოფელისა კესარ სომეხთა შედისასა
 დაიხრა სომხთა არტანოზ სპარსთა შედეგან, ხოლო მე ანკისი კესარის
 მკლველისა შიველტოდა მისის თქვისა გრიგოლის თანა კესარისა კამადუ-
 კისისა, და იმწავეს სწავლა იგი გარემეთა და იმარდებოდეს წესითა
 ქრისტიანეთაათა, ხოლო თრდატ, რომელი იგი იყო მე კესარისა, აღი-
 15 ზარდა ერსა თანა ბერძენთა და თანა აღიარებდა პატრიარქათა, და არა
 უმეტარ იყო გრიგოლი რა იგი ეწნა ანკს მამისა მისისა და ეთიარ იგი
 მის ძლით განძებულ იყო თრდატ, ამისთჳცა აქუნდა შინა და მწუბარე-
 ბა გულსა შინა თქისა, ვარსა ვგრეთუა კიდნორ იქნა და მოქცდა მსა-
 ბერებთა მისსა და დემონილა? მას ყოველსა მოწინასა მისისა, ხოლო თრ-
 20 დატ იყო სარწმუნო მისსა? მამართ და არა იქუნდელ და მისუა მას მსა-
 ბერებთა გულსადუ ყოფისათჳს მისისა, ვარსა უწყა რა, ეთიარმედ წესსა
 ქრისტიანეთა მონებს, ფრთად ძულ უწნდა ეს თრდატს, და დღესათუ
 დამა მას არა განაცხადა, არამედ ვგრეთუა გულსა შინა აქუნდა რისხუა
 მისთჳს.
- 25 XXI ხოლო მათ ცამთა შინა სოფლები იგი ბერძენთა წარბეჭუენ-
 ყოდა მბრძოლთა მერ და აღყენებოდა ნათესავისაგან გუთთასა, ამის-
 თჳცა მის ცამთა მუცემან ბერძენთამან შეუკრბა სიმრავლე ერისა დადამ-
 ლი და განეწმდა მკედრებითა თქსითა მბრძოლად და წარდგენად გუთთა
 მათ, და კვალად იგინი განეწყენეს ბერძენთა შინართ ყოფლით მკედრები-
 30 თურთ მითით და ორნივე იგი მწეობრნი განწყობილ იყვნეს, ხოლო ვგრეთ
 არა მიხედებულ იყვნეს ურთიერთის, და ეთიებდა მუცე გუთთა მადუნსა
 ბერძენთასა, რათა მარტობით ეწყენეს ურთიერთას, არამედ რაოდენცა
 მუცე იყო მუცე ბერძენთა, არა ვერ? იყო თავით თქსით განსლუად წინაღ-
 მდგომისა, და ეთიებდა თუ ეინ იმოგოს, რათა სხუ მუცისა შეიმოსო?
 35 და მის წილ განვიდეს წყობად მუცის მის გუთთასა.
- XXII მანს ლიტინიანოს? ვინმე კაცო დირს ქნული მის ცამისა მის
 მკედრთ-მოთერობისა ნუგეშინის-სუქმი მუცესა და ეტყოდა, ეთიარმედ
 არს ლეწ წარის კაცო ძველ ოდესმე აღრიცხული მკედრათა თანა სემ-
 თა, სხებლით თრდატ, რომელი ღტოლვილ არს სომხთათ შებდემად

4 + მოთმინეთა გუთთა განციდი და T 3 პარველითქულისა K.

XX 1 სოფელისა K 2 ცამთა K 3 მისა T 4 მსა T 5 და) K.

XXI 1 იფნესი K 2 ვერ? რა K 3 შემოსო T.

XXII 1 ლიტინის T 2 იყო T 3 წყობად და) K.

Սա [այն] Տրդատն է, որը որոշ ժամանակ հետո հույները օժանդակութեամբ ու ժարակցութեամբ գրավեց Հայոց թագավորութիւնը, զորեղացած և երանելի Գրիգորին առտով ասնշունչները մէջ գցեց, բայց ոչ միայն լիարողացած նրան հետացնել իր աստվածապաշտութիւնից, այլև հնչեց ինքը ևս զիրենական գիտելով նրա կրօնը (համբերութիւնը) և, վերին կախարհամութեան կատարումով, վերջապահ յիշելը՝ նրա հավատի կզմը գարձով։ Սակայն այս ամենը մի փոքր հետո [լիենիթ] խոսքը մէկ առ մէկ կպատմի։ Իսկ այժմ երբից սկսեմ նախորոք ասվածի շարունակութիւնը։

XX Ուստի այն ժամանակ՝ Հայոց թագավոր Կուսարի մահից հետո, Հայաստանին տիրեց Պարսից Արտաշէս թագավորը, իսկ Կուսարին սպանող Անանի որդին փախած իր կըրայր Գրիգորի մօտ Կապադովկիան Կեօպրիս, [այնտեղ նրանք] սովորեցին արարչին՝ ուսմունքը և մեծացան քրիստոնյաների ծնում։ Իսկ Տրդատը, որը Կուսարի որդին էր, գաստիարակվեց Հունաց զորքի մօտ և համաստեման եղավ նրանց։ Գրիգորը անտեղյակ չէր, թե ինչ է արել իր հայր Անակը և թե ինչպէս այդ պատճառով հայտնվել է Տըրգատը, ուստի և իր սրտում վախ ու սրտմութիւն ունեցր, բայց այնուամենայնիվ՝ հանգրկեց ու մտով նրան ժառանգութեան և նրան ննթարկեց իր սուր հնազանդութիւնը։ Իսկ Տրդատը զսատ էր նրա հանգեկ և ոչ կանակածվոր և նրան գտնացնելու համար ժառանգութեան ավելի։ Բայց երբ իմացավ, թե քրիստոնյաների ծնին է հետևում՝ այս հույժ դժգոյք թվաց Տրդատին ու թեպէտ այդ ընթացքում շհայտնեց, բայց այնուամենայնիվ՝ սրտում նրա հանգեկ գալուստի ունեցր։

XXI Իսկ այդ ժամանակներում Հունաց աշխարհները՝ զերվում էին թշնամիների կզմից և հայտնվում գոթերի ցեղից։ Ուստի և Հունաց այն ժամանակվա թագավորը զորքի մեծ բազմութիւն զումարեց ու իր զորքերով կողմնու և գոթերին հայտնելու պատրաստվեց։ Նրանք իրենց սուր զորքով նորից արշավեցին հույների հանգեկ, և այս երկու ժարտողները ժարտաշարվել էին։ Բայց զեռ լին մտեցել միմյանց, և գոթերի թագավորը որոնում էր հույների թագավորին, որպէսզի մենութեամբ հարձակվեն միմյանց վրա։ Սակայն որքան էլ խիզախ էր հույների թագավորը՝ պատշաճ չէր անամբ իրեն զուրս զուլ ընդդիմութեան և փնարում էր, թե ով կանվի, որ թագավորի կերպարանը հագնի և նրա փոխարեն զուրս զու գոթերի թագավորի հետ ժարտելու։

XXII Այնժամ նրա զորակոչութեան արժանացած ոմն Լիկիներեսոս միթիարում էր թագավորին և ասում, թե «Մեր մեղ զազուց մի մարդ կա՝ երբևէ իմ զորքերի մէջ հայտնված, Տրդատ անունով, որը իր հոր սպանութեանից հետո փախել է Հայաստանից։ Եւ զորեղ ու բազումով անպարս մարդ է,

* Թուոյն՝ սրտաշնեց։

** Ին՝ գովանեցը (թուոյն՝ գլխակը)։

მოკლესა მამისა მისისა და არს იგი კაცი ძლიერა და უბრძოლველი ჰქვიათა, რამეთუ ფრად და მრავლითკრძოი მაქუს მე გამოცდილებამ სიშენისა მისისა, ზოლო აჲ იყუფების პაღატასა შინა*. ესე რაჲ ესამ მეფესა, ბრძანა მოყვანება მისა, და შემოიყვანეს თრდატ წინაშე მეფისა და შთაბრძანა მეფისან შესამოსელი თვისი და ვოველივე სამწიელი მეფობისა თვისისა, რათა სავთნებელ იყოს* ყოველითრთა მეფის, და ესრეთ წარავლინა წყობად და* მარტოებით მრძოლად მეფისა მის გუთთაასა.

- XXIII ზოლო აჲყეს რაჲ ბრძოლად და მიეტევნეს ურთავრთას მუდელ ბერძენთა* საბილველი იგა* თრდატ და მეფე იგი გუთთაასა, ესოდენ განძლიერდა თრდატ მარბაროზისა მის ზედა, ვიდრეცა ყოველად არა იქნა მის ზედა საქურველოთა განი მხელთავანი, არამედ მსწრადელ აღიტაცა იგი ქულოთა და წინაშე მეფისა წარადგინა ცხოველი, ვინაჲცა* არცა მისგან ქულებულ იქნა მისადგებულთაგან* ღირსთა ღვაწლისათა, რამეთუ ფრადი სიმდიდრე საქმართაჲ შინაჲ მას მეფისან ბერძენთამან და პორფირი 15 შექმნისა და სამეფოთაჲ გარგვრითა განშენა თავი მისი და დაჲწერა იგი მუდელ მამულსა მას მისსა ზედა სამეფოთა სომხითასა.

ზოლო გუთთა მათ თბილეს რაჲ საქმე, რომელსა არა ესვიდეს ყოფილ, და მოივარა იგი შათი ეგრეთ მყის აღტაცებულთა და შეპყრობილი წარავლტოდეს სახელ თვისსა და მცირედნი მათგანნი შთაჲინეს თქსთა შათ* თანა თბრობად საქმესა მას მოჲწევნულსა მათ ზედა, და ესრეთ მოიქცა მეფე ბერძენთაჲ ბრწყინვალეებასა* მას თანა ძლივისაჲ კეთილად შეუდლებული.

- XXIV მარტოგან უკვე მეფობდა თრდატ სომეხთა ზედა, ზოლო არა განყენებულ იყო მამულისა მის ეშმაკველებსაგან, რამეთუ სტუათიჲ კრპთა უზორიჲდა, არამედ უფროას ყოველთა არტემიდის ღმერთს პატივს 25 სცემდა და ღმერთ* მოუვარედ მისდა* გამოჩნდებოდა, და ენება ნეტარისა გრადილოთი, რათა თანაზიარ იყოს მისსა მას კრპთ* მსახურებასა, რომელსა იგი თრდატ პატივსცემდა და ქსადლობდა მას სტუათა ყოველთა მსახურებათა მისთათეს და ყდრებით ეტყოდა*, რათა ეითარცა იგი თანაზიარ მისსა არს ყოველითა ნებითა და განზრახებითა, ეგრეთვე არა განეყო მას მყოლიოთა და სამსახურებელითა, არამედ უყოს ღმერთთა.

XXV ზოლო ნეტარი გრადილი მიუგებდა და ეტყოდა: „მსახურებაჲ ქორციელთა და რომელნი არი იყვნეს განმარწულ სულსა და საქმარ უფალთა ჩუენთა, მისდა დაუყენებელად მოჩილებად გუამცნებს ზოგადი იგი მეთვე ჩუენი და ეგვეითარისათეს არაოდეს მიზეზ გიყავთ უცალოებამ, არცა უდებებით გმონებთ*, ზოლო ოდეს იქმნებოდის საცნებელი სულსაჲ და განზორებაჲ დამბადებელისაგან, მაშინ არღარა თავს იდებს მსწრადელი ჩუენი, რათა ზიარ ეიქმნეთ დალიცათე მეთვე იყოს მმარბნებელი იგი, განი თუ მეფე ანუ თუ უფალი თუთ ამის ცხოვრებისაჲ ჩუენისაჲ“.

XXIII 1 რაჲ | K 2 ბერძენთად T 3 იყო | K 4 ვინაჲცა K 5 მისიყვანებულთა T 6 მათთა K 7 ბრწყინვალეება K.

XXIV 1 ღმერთთა T 2 მისდა | T 3 აგვიდა K.

XXV 1 მსახურებათა T 2 განიყო T.

քան որ եւ թագմահոզմաներեն փորձել եմ նրա քաշությունը, իսկ այժմ գտնվում է պայտասում: Քաղափորը նոր այս իմացով, հրամայեց թերել նրան: Ենքո թերին Տրգատին Քաղափորի ասաց, և Քաղափորը հանեց իր զգեստն ու իր Քաղափորական ողջ հանգիստանիլը, որպեսզի [հագնի ու] ըստ ամենայնի Քաղափոր կարծիքի Այապես ուղարկեց Ճարտնչու և մեկուսի կրփելու զոթերի Քաղափորի հետ:

XXIII Իսկ նոր սկսեցին կաշի և հույնքի Քաղափոր ներկայացող Տրգատը և զոթերի Քաղափորը հարձակվեցին միմյանց վրա, Տրգատն ախքան զորացավ այդ բարբարոսի հանդեպ, որ նրա վրա զննք կամ սուր* անգամ լզարեպարեց, այլև նեղով անմիջապես փախցրեց նրան ու կենդանի ներկայացրեց Քաղափորի ասաց, մինչև իսկ նրա կողմից լզրկվեց արժանափոր վաստակների հասուցումից, ուստի Հունաց Քաղափորը նրան հույժ մեծաբիժ պիտանիք պարզեց, ծիրանի հազրեց, Քաղափորական Քաղով զարգարեց նրա զուտը և նրան իր հայրենիքի՝ Հայաստանի, արհուլյան վրա Քաղափոր կարգեց:

Իսկ նոր զոթերը տեսան եղելությունը, որի կատարմանը չէին ակնկալում, իսկ իրենց զիջավորը՝ այդպես հանկարծակի փախցրած ու բռնված, իրենց կերպով փախան, և նրանից քչերը հասան յուրայինների մոտ՝ իրենց վրա հասած եղելությունը պատմելու: Եվ այսպես, Հունաց Քաղափորը [վերս]դարեւով փայլուն հաղթությամբ բարվոք պտակված:

XXIV Այնուհետև արգեն Հայոց Քաղափոր էր Տրգատը: Սակայն չէր պազել իր հայրենիքի դիվությունից, ուստի վերտանի իտաքերին էր զոհարբություն տեսնում, այլև բոլորից ասավել Արտեմիդին էր ավելի պատիվ տալիս և նրա աստվածապաշտ հանդես զալիս: Եվ [նա] կամեցավ, որպեսզի նրանելի Գրիգորը, որին Տրգատը հարգում էր, հազարգանից լինի իր կուսպատությանը, և զհույժյուն էր հայտնում նրան՝ մյուս բոլոր ծառայությունների համար ու աղերսանքով ասում, թե ինչպես որ եւ հազարգանից է իրեն ամենայն կամքով ու խորհուրդով, այդպես էլ լզատվի նրանից համատով և պաշտությամբ, այլև հասուցի աստվածներին:

XXV Իսկ նրանելի Գրիգորը պատասխանում էր և ասում, «Մարմնավոր ծառայությանը և [այնպիսիներին], որոնք չեն եղծում հագնի ու պիտանի են մեր տերերին՝ անզապրուն հնազանդում է ուսուցանում նորին ինքը՝ հանուր մեր տերը: [Ուստի] նման [ծառայության] համար երբեք անպարպայությունը պատանա չարի, ոչ էլ ծուլությամբ ծառայեցի: Թայց նոր այն գտան հոգուն վնասող և հեռացում արարից, այնքան մեր խրատիլը այլևս չի հանդուրժում, որ հազարգանք՝ թեկուզ նա տեր-տիրակալ լինի կամ Քաղափոր, կամ թե մեր այս կյանքի իսկ տերը»¹:

* Բառացի՝ սրկակ:

** Մասամբ հեծա. Եզեւ. 2, 6:

XXVI ესა ჩიხა ესე არდატს, ვითარმედ შორად ზაპეცხა სიტყუანი მისნი ნეტარმან გარევილი, განძნებულ იქნა რისხვითა და გულსწყრომით აღიძრა მას ზედა, და⁵ შესყულოდ შეტრულ იქნნეს ჳელნი წმადისანი ურუმბართ იდავუთა ზედა, და⁶ ავაფე შეტყუეს პირსა მისსა და ზურგსა მისსა აღკიდნეს⁷ არაძანი მარალისანი დიდნი, რომელნი იგი აღმოითბრებთან ქვეყანასა მას სომხითისასა, და დაკრნეს იგინი საბლუბითა მგრაიად და წურეთით მით საბლისათა დამოკიდეს იგი სომალქუსა და ესრეთ სიმწარით ტანჯად⁸ უტყვეს შუდ დღე⁹ და შემდგომად შეშუდისა¹⁰ გარდამოქმენეს მიერ, და კითხვიდა მას ჳუვე: „უღუთუდ შტოცედ უსწავლესა, რათა დიდტვის¹¹ ნებაა თვის პირველს და განუზრახავს ღმერთთა შეწირავა მსხვერპლისა“.

XXVII ზოლო ვინაათგან იხილა იგი უფროსლა¹² აღსავსე საღმრთოთათა შერთით, მისეა იგი სატანჯველსა შიორესა, არაჩაათ უმოლოხნესსა პირველისასა, რამეთუ დამოკიდეს ერთათა ფერჭითა თვედამოქვეყნით და არკალი¹³ ესე კმი იყვეს, არამედ შტარვალნი ათნი არგუბითა დიდ-დიდითა ძლიერად ქვეუბდეს მას და სკორე მერალი დიდუნეს ქვეშე-ფრბო მისსა და ცეცხლისა მერს აღაკუმოლეს, რათა ღუამლათა მით საყრდელთა მისთა შეზავილითა დაღაცათუ მეთრე რამე ნუგეშანს-ცემა იქსნებოდს ტკავილი¹⁴ მისთაა უნოსთაა ჰერისათა, არამედ კუამლმან აღასოს და და[ხ]-¹⁵ შის საყნობელს მისი, და სიმერადე იგი კუამლსა¹⁶ შთაქდეს ნაწლუთა მისთა.

XXVIII უწუა, ვითარმედ ზარტვილ ხარო თქვენ სმენითა თდენ ამის საქმისათა, ვარჩა მოწამე არა ხოლო სიმწნით დიათმენდა, არამედ ღრთიდსა მადლობისა მეუფისა შიმართ აღაკუნდა და მუნ მდგომარეთა¹⁷ შიმართ საქმეთათს საღმრთოთა ძლიერად შეტუფულენდა და ღმრთის-მსახურებდა გზისა უწუნებდა და დაღაცათუ სრულიად ვერ გულის-ხმა უყოფდა, არამედ დასაბამითანთა საქმეთა მიღობრობდა, თუ ვითარ¹⁸ შქენება შივეა¹⁹ პირველშექმნულსა ვინა თუ ვითარ ვარდამავალ იქნა არ თუ ვითარსა საწველსა²⁰ დამიდებელისაგან მიმდებელ იქნა.

XXIX და ესრეთ იწყუა და შემდგომითა შემდგომად მიუთბრა და კეთილნი იგი აღარცხუნა, რომელნი დავაკლენით თავთა თვისთა შურტარცხუოვითა მცნებნისათა. და ღუაღედ სატანჯველნი იგი და უბადრუკებანი მოაყენნა, რომელთა²¹ ქსენებისათს, Φ ხეშია, თუ ვითარ²² გეპოვნეს საწყალობელნი

XXVI 1 ჳედეს T 2 და I 5 აღედნეს K 6 ხმწარითა განკავი| დაკუებულად T 5 შერათა დღეთა T 6 შეშუდის| აღსრულებდა მას შულო დღეთათს T 7 დიდდვის T.

XXVII 1 უფროსლა T 2 ჩიხა კუამლთა... იგი კუამლთა| რათა დაღაცათუ ჳედას-იდა წამონარქველუ (?) წაღლითა მთვან იძულებოდს, კუამლმან დვის იგი და დავდნის, და არა უღვის წინად ჰერისა და სმერადე სკორხისა K.

XXVIII 1 ვითარ| K 2 ჳუვე K 3 ხსეველსა K.

XXIX 1 K-ბ ვეჩედ Φ განბ კოთახ ახვ რავ Φ მავბ Φ ქანებისათს... ვითარ| შემდგომად მთვან ქვეშულებანი, Φ ვითარ K.

IXVI Երբ Տրդատը այս լսեց՝ ինչպես իր խառնորդ Հնուս գեղեցիկ երանելի Գրիգորը, վրդովմեց զայրույթով և բարկութիամբ լցվեց նրա հանգեպ, և անմիջապես որքի մեղքերը Հնուսը կապեցին, իսկ ընթաց զելանաբանակ մարտին ու մեղքին բարձեցին ցարադի մեծ թկոսներ, որ հանցառանկում են Հայաստան երկրում, Քուկերով ամուր կապեցին, իսկ Քուկի ժայրով նրան բարձրեց ի վայր կտրեցին: Եվ այսպես գառնազին տանելիլու թողին յոթ որ, իսկ յոթերորդ որից Հնուս իշեցրին ախանգից, և Քաղաղորդ հարցնում էր. «Այն ամուր իրատեցի՞ն, որ թողնի իր նախկին կամքը և մտածի աստվածներին զո՞ւ մատուցելու:

IXVII Բայց քանի որ նրան աստվածային խանգով առավել լեցուն տեսավ, երկրորդ շարչարանցի հանձնեց՝ նախորդից ոչելով զյուրին: Ուստի կտրեցին մի սաքից՝ զուխնիվայր Եվ այս էլ բովական լճամարեցին, այլն աստ սպասավորներ մեծամեծ ցուպերով ուժգնորեն գանաւարեցին նրան և աակի կողմում գարշաւոտ աք լցրին ու կրակի միջոցով ձխացրին, որպեսզի նրա շնունցը զնացող այդ ժուրը, եթե թեկուզ օդի շնումով ինչ-որ միութարութիւն լինի նրա ցավերին, ձիով լցնի և փակի նրա շնունցը, և ձիի այդ գարշութիւնը մտնի նրա որովայն:

IXVIII Գիտեմ, որ սարսնից գուց՝ միայն այս եղելութիւնը լսելով, բայց զկան ոչ միայն քաշութիւմբ էր կրում, այլն մեծ գոհութիւն էր հղում առ տերը և ախանգ զանվողներին աստվածային զործի մասին ուժգնորեն պատմում, աստվածապաշտութիւն հանապարհ ցույց տալիս նրանց: Ու թէն լէր կարողանում լիովին մտախոհել տալ, ախուսմեծեանիվ արարութիւն եղելութիւնից էր պատմում, թե ինչպես պատվիրանեց ասաշին արարածին կամ թե՛ ինչպես զուրս եկավ [պատվիրանից], կամ թե՛ ինչպես պատիժ տաացավ արարչի կողմից:

IXIX Եվ այսպես՝ սկսեց ու Հեաթհն պատմեց և թվարկեց այն բարիքները, որոնցից զրկեցինք ինքներս մեզ պատվիրանի անտեսումով: Եւս և այն շարչարանքներն ու արհուվիրքները հիշեցրեց, որսեց հիշաաակման համար վալ ինձ՝ թե ինչպիսին գանվեցինք այս սզորմեծիներս: Գրանց Հնուս նաև

ესე ამით თანა ექალად კაცთ-მოყვარებანიცა გამოიხიზნა მონიჭებულნი ზღუდითს დამბადებულისა და შეცხოვრისაგან, მოვლანებაა იგი წინასწარმეტყველითა და მოძღუარითა მკადამებელი ძინა მხოლოდ-წობილის³ ჰორცთ-წყისბისა, თუთ მის თავადისა იგი გარდაიხსლება და ზღუდითს თავსებება

3 ვნებნათა, რომელნი ესე⁴ სრულიად უმაღლო და უმატ ვიყვნით, ვლრამლის-ცემია, ვლრაცემია, ლახუარი და წყვისით⁵ ზღუდითს თავსებება⁶ სიკუდილისა⁷, და დასასრულსა ამის⁸ ყოვლისასა⁹ მიუთხრა აღმართებაცა დაკუმულოთა და აღდგინება და მარჯელსავე პატეისი იღუვანება, ამისა შემდგომად სასუფველი ცათა, რომელი მიელის წმიდითა, და სატანჯელი იგი, რომელი მიელის ცოდვითა, ცეცხლი იგი¹⁰ დიდმარტვილი და მხელი დაქსრულაბელი და მატლი ჯუღაფი და სტუანი ყოველი სატანჯელი, რომელი იგი მონათა ცოდვისათა თავთა თვითათად დაუღუგნებან.

XXX ესე ყოველი რაჲ წარმოთქვა დაუღუგნებელიად, ილღოთა თვისაცა თვისითურს, რათა დიდბრკობებულად წარვლის გზაა იგი მოწინებისა,

15 და ესრეთ დაბმებუა ლოცვითა თვითა. ზოლო მერ მღვდმარცნი ვინმე წერდეს სატყუართი მისითა და წარბუნეს და უტუნუნეს იგანი მუღცა. და დიფო წმიდაშინ გრავოლი დამოკიდებულმან ფერკეთათა თავდამოტყვევით ვიდრე აღქსრულდებოდეს შუდნი ღღენი. ზოლო მუღუმან ექალადცა ზრძანი გარდამოქსნაა მისი, რომელთე მკონებდი ძლევისა მისსა სატანჯელთაგან და მიტყვევასა სარწმუნოებისაგან, ზოლო ენათათგან იბილა, ვითარმედ უფროას სერგვილ¹¹ არს, რათა განწმირბინა აღლი მისი ჰორცთაგან, ვიდრე იგი ჰრისტეს სარწმუნოებისაგან, მიერთგან განმწუდა თავი თვის მხარელად და წინააღმდეგობად მოწინისა და სქნა სატანჯელისა მიმართ მისწრითა, რომელთე ვნება რათა არცა ერთსა საბესა მძუნვარბებისასა გ

20 წყენოს.

XXXI და უბრძანა არტანთა შეშისათა გარემემობისა ფერკეთა მისთა და ძლიერად შეკრეა საბელით მიერ და ესოდენ ფიცხლად შეაწრება მათი, ვიდრემდის წარბთქდი სისხლი წუერებეს თითთა მისთასა. და შემდგომად მრავლსა ეამისა განმქსნეს ფერკეთი მისნი კრულუბათაგან და

30 სამწუელნი რკინისანი განმწუელანეს ტევეშ¹² ფნრტით¹³ მისთა და სარბილიდ აიბულდებდეს მის. ზოლო სიმანფრითი მით მისგან მდინარეთა სისხლთათა ქილყანაა შეიღებოდა და ტყველი იგი სამწუელათა გულისა წმიდისასა მიიწყობდა და ვითარმე თვინერ ტყველითა გამოანდა მის შორის სერვილი კრისტის¹⁴. ამისთვისცა წმიდაა იგი ესრეთ ღილადებდა და იტყოდა:

35 „მისლვით მივიდიდეს და ტაროდეს რომელნი სიყვადეს თვლსა მათსა. მოსლვით მივიდიდეს, და უბაროდა რომელთა მოიქნდნო მშველთლები მათი“, და მოწინისა სატყუართი ესე იყენეს და ამით¹⁵ გალობდა აღსავე სისარულითა სულისათა.

³ მისისა T 4 ესე K 5 სხმის K 6 ზღუდითს თავსებება X T სიკუდილი K 8 ამით T 9 ყოველ-
მის T 10 იგი K.

XXX I სერგვილ T.

XXXI ტევეშ K 2 ფერკეთი (T) K 3 თვინერ... კრისტესი არს სეგვილი, რომლის მიერ სერ-
ვილი ემარბინა მის შორის განმწმუნებოდა T 4 და მიწინისა... დამით და ამით მოქმედ ვიდრე T

որտարի ու փրկիչ մեզ շնորհած մարգարեութիւնը բացահայտեց, միանձն երգու մարմին անելը քարոզող մարգարեաների և վարդապետների ասարածը, անմամբ երա ինքյան գալուստը և մեզ համար շարլարանցներ կրելը, [մինչ] մենք անհնկն անշնորհեալ ու անպնար եղանք, սպտակումը, խաչելութիւնը, անգն ու կամովին մեզ համար գլուխն ի մահ գնելը:

Այս ամենի վերում պատմեց նաև անկյալներին բարձրացնելն ու կանգնեցնելը, երբեք կախկին պատմին բարկեացնելը: Այնուհետև՝ երկնային արթալութիւնը, որ սպտում է սրբերին և շարլարանքը՝ որ սպտում է մեղազորներին, այն անշեչ կրակն ու անվերջանալի խաղաղը, և հազմածական որդն ու ալլ ամենայն անշեչիքները, որ մեզքի ծառաները իրենք իրենց գլխին ևն կրտում:

XXX Երբ այս ամենը խոսեց անպարտ, ազոթեց նաև ինքն իր անձի համար, որպեսզի անխաշնկոտ անցնի վկայութիւն արև ճամփան: Եվ այնպէս կնքեց՝ իր ազոթեցնելը: Իսկ այնտեղ գտնվող սմանք գրեցին երա խոսքերն ու տարան ցույց տվեցին դրանք թագաւորին: Եվ սուրբ Գրիգորը գլուխն ի վայր ոտքից կախված մնաց մինչև յոթ օր լրանալը: Թագաւորն ալլնա հրամայեց վայր իջեցնել, քանի որ երան ասեղանքներից պարտում ու հազմտից դարձած էր կարծում: Թայց սրովհետև անտով, թե առավել ցանկանում է, որ իր հոգին հեռանա մարմնից, քան ինքը Քրիստոսի հաւատարից, այդտեղեց ինքն իրեն կովն ու վկային ընդդիմութիւն պատրաստեց և գնալի ալլ շարլարանք հակվեց, ուստի կամեցավ զածանութիւն մեկ անսակ լիկրտել:

XXXI Հրամայեց երա ոտքերի շտաղը փայտալ ամբուցիչներ հազցնել և պարտեով ուսեղ կապել ու այնքան պինդ սեղմել գրտեք, մինչև որ երա մտաների ծայրից արյուն ժայթի: Մաա ժամանակ անց քանդեցին երա ոտքերը կապածութիւնից և երկաթի մեխեր ընկնեցին երա ոտքերի տակ և վազել ինն հարկապարտ: Իսկ երանից հոտոչ արյան հորդութիւնից գնախեր ենրկվում էր, և մեխերի ցովը սրբի սքրտն էր հասնում, և կարծես թե առտեց ցովերի էր երա մեղ հայտնվում Քրիստոսի աննշանքը: Ուստի սուրբըն այդ այսպես էր բարբառում և ասում, տըթալով երթալին և լալին՝ ոյք սերմանելին զտրմն նոցա, գալով եկեազնն և ցեծառցն՝ ոյք առնալ ընրէին զորայա իրեանքը՝: Այս ինն սրբի խոսքերը և այս էր երգում՝ հոգու լնցուն արտախութիւնը:

* Եւս՝ ավարտեց:

** Հմտ. Նազ, 270, 6:

XXXII ხოლო ორდატ¹ უღიერესად ცემას მისა წინაშე მდგომელთა უბრძანებდა და ეტყოდა: „სცემლით მკვას ძლიერად, რათა ტირილით და გოდებით შილის სიტკბოება იგი და სიბარული, რომელსა მივლას“. ესრეთ უღა და² ესოდენ იტანებოდა წმიდა იგი, ეიდრემ-

5 დის განძნებოდეს და დაიბრუნებინა სულნი იგი კეთილის-მოძღურობანი, გარსა ეგრეთაი სიბრუნლით და სიშენით დაიბრუნდა.
 XXXIII ამისა შემდგომად განაბრეს ზერგი მისი ქუეყანას ზედა, ეთარ იგი უბრძანა მათ მალაგრამან, და თავი მისი შეაგდეს ზემე მანქანასა რასმე ზეროთ-ქმნილსა და ძლიერად ავირეს მს³ და განიკურეს ხარტუკ⁴

10 ცხურსა მისსა და მარა ბაგრუსსა და მარია⁵ თანა შეზავეს და ხელიად შიასისეს სენსისკლითა მისით, რათა მიწიის ეიდრე ტრანდმდგ⁶ და⁷ ესრეთ ძლიერად იტანებოდა შეიწრებისაგან თავისა მისისა და მის წინა შიამივლისა მის და მწარედ ტრესა მისსა განაუცებულსა.
 XXXIV ამისა შემდგომად კვალად სხუთა სატანველი მოიბოვეს შემს-

15 გაცხებული შიასისა მტკნარებისა და მოწამისა სიშენით და ძლიერად მოთმინებისა, რამეთუ შიოდეს გულთა ტუფისა და აღიქეს იგი ღელდითა და დაიღუბეს თავსა მოწამისა და პარი მისი წყარეს ქვასა ზედა მართლისა და ესეითობასა მს მტკნარესა⁸ სატანველი შინა ვოფად უბრძანა იგი ამის დღე.
 XXXV და შემდგომად დღეს კვალად წარადგინა ორდატ წმიდა იგი წინაშე თქვისა და ჩუქვალბისაებრ უღუბრებით და კიკტვეით ეტყოდა მს⁹ და პრეტა¹⁰: „ვინა მობუდ ჩუენდა, მ¹¹ საუღრალოთ, არე არა სისუფთავისაგან და კეთილთა შიამან, რომელთა იგი პირველ მოგუბრძობდ¹² <ა> გრძელთა სიტყვითა მიერ და რომელთასა იგი ესე ვითარმედ მიამბრუნესა“.

25 XXXVI ხოლო მყნემან მან კიდნიერებით ზოგო და პრეტა¹³ „მ¹⁴ შედე, ეთარამეა მოვედ მიერ¹⁵, სადა იგი არა მიცვალბულ ვარ, რამეთუ ვერეთ ზედამახენ მამიენი ესე ტურთნი კორკთინი, რამედ ვინაოვან ესე ვითართა დღაშლთა დირს¹⁶ ეიქმერ თავს-დებად მღვდესათს ზემსა. მარწამს, ეთარამედ მივიცვლო¹⁷ შემდგომად მიტრედისა და დირს ეიქმნა შეცა დიდგომად გამსა მს¹⁸, რამესა წარადგენ წინაშე სიედრისა მისისა ყოველნი მიშველნი და ქვლადრეკილნი და დაჭდეს სიტყვთა დმართისა განმად¹⁹ გულს-სიტყვითა განზრახვითა ვონებისათა მისწუთებოდის²⁰ ეიდრე ნაწუვართა<დ>მდე სულისათა და ძულთა და ტურთა და განუყოფდეს ყოველთა დირსებისაებრ, მიამან მ²¹ ზემდა შენთეს, თუ²² ვითარსაღა პირას

XXXII 1 ორდატ T 2 და T 3 ვარსიოდეს T.

XXXIII 1 ხარტუკ K 2 ტრანდმ K 3 და K.

XXXIV 1 ამისა T 2 მტკნარეს T.

XXXV 1 მს K 2 მქე K 3 მოგუბრძობდ XT.

XXXVI 1 მქე K 2 მდგე T 3 ვინა T 4 დარ K 4 მივიცვლო T 5 მივიცვლო T 6 შემდგომად მიტრედისა...

გამსა მს T 7 მივიცვლო მისთა K 8 ვინა K 9 გონებისთა მისწუთებოდეს T 10 დღესათა და განიბრუნდეს T 11 და T.

XXXII Մինչդեռ Տրդատն իր ասաչ կանգնածներին հրամայում էր ավելի ուժեղ ձեռնել և ասում էր. «Ո՞րքան խփեցէք զքան, որպէսզի լացով ու ողբով սաակա այն քաղցրութիւնն ու ուրախութիւնը, որին պատում էս:

Այսպէս արգեն և այնքան էր սանելում սուրբն այն, մինչև որ կհասնէին ու կարենէային այդ քաղցրացները հոգիները: Բայց էլի ուրախութիւնք ու քաղցրութիւնք էր կրում:

XXXIII Այնուհետև նրա մէջքը գնդին դարկեցին, ինչպէս նրանց հրամայեց բռնակալը, և զուտը զրին ինչ-որ Հարտարատեղի Հարմարանքի սակ և ուժգին սեղմեցին այն: Նրա ջթին կարթ Հազարին և բորակի ու աղի հետ քացախ խառնեցին և զանգաղ լցրին նրա ընչացքների մէջ, որպէսզի հասնի մինչև ուղեղը: Այսպէս, ուժգին սանելում էր՝ իր գլխի սեղմումից ու ներհոտումից՝ զանտրոնն ուղեղին խառնվեցուց:

XXXIV Այնուհետև նորից այլ տանչանք գտան՝ համապատասխան իրենց զածանութիւնը և զկաշի քաշարար ու զսրութիւնք կրելու: Ուստի կաշին պարկ բերին ու լցրին այն մոխրով, Հազարին զկաշի գլխին, բերանը կաշեցին արգարի պարանոցին և ուսպիսի զածան տանչանքի մէջ թաղեցին նրան զկց որ:

XXXV Տոթերորդ որը Տրդատը նորից իր ասաչ ներկայացնել ավելց և, սովորութիւն համանայն, նախաթիւնով ու պարսավանքով էր խոսում նրա հետ և ասում. «Որքանի՞ց եկար մեզ մաս, ո՞վ սիրելի, թե ոչ՝ արքայութիւնից և այն բարեքներից, քրոնց մասին սկզբում պատմում էիր նրկարախոս, և որոնք արգարն պատահեցին»:

XXXVI Իսկ այն խորխոր հանդգնութիւնք պատասխանեց և ասաց. «Այո՛, Քաղազոր, ինչպէս որ էր՝ եկա այնտեղից, ուր չեմ փոխվել, որովհետև տակաւին կրում եմ մարմնավոր այս ծանր բռնակը, թեպէս և այսպիսի տքնութիւն արժանացա՞՛ գլուխս ի սերն իմ գնկու: Հավատում եմ, որ կարել [ժամանակից] հետո կփոխվեմ [այնտեղ] և ես էլ կարժանանամ այն պահին, երբ նրա զահի ասաչ կկանգնեն թուր տկոյրներն ու խոնարհները, և սաստիմային խոսքը կփոխ ջննել մտազրութիւններն ու մաքի խորհուրդները կփոքրի՞՛ մինչև Հոգու, ուկոյրների և ուղեղների անզամասարեբը, և ամենքին կբաժանվի ըստ արժանվույն: Այն ժամանակ, վայ ինձ, թե էլ ինչպիսի՞՛ նեղութիւնների մէջ ես ընկնելու կամ ի՞նչ տանչանքի ես այդ ողորմելից զսամեւուս:

შთავრდომად ხარ, განა თუ რომლითა ტანჯვითა სწყალობელი ემე დაწყად ხარ*.

XXXVII ამით სიტყვითათვის უმეტესად ბორგნეულ აქმა მუფ და მყესეულად ზრახვებითა მისითი შეიკრნეს ფერქნი მოწამისანი და დაკიდებულ აქმა თავდამოტყვევით და წყალი ღრავიდა შთაბეს განსიფალსა მისსა, ჩათა მიერ აღივსოს მეფელსა მისს. ხოლო ამას ჰყოფდეს სტანგლად და და უფროად და საციტებელად მისსა უცხოქმულნი იგი დმართისგან, რამეთუ არცა ერთი აღებდა სიტყვული თვალთა მათთა, რომელთანი სულნი საცე იფენეს უზომოვებითა სიბნელისათა და სამრავლათა ბორბოთა სსკმეთათა.

XXXVIII ხოლო ვინაათგან მიერ გარდამოქსნეს, კვალად იწყო მადემან განცდოდ და რწმუნებად მისსა მინარო: „გარწმუნნი ჩემი და უმე დადთა ღმერთთა. უკლებთ არა, ვფუცე საყურელსა მას ძალსა მათსა, ეთიარზეთ ბორბოდ წარგწევიდი“. და ყოვლად-ქებულა გრიგოლი ესრეთ მადგებდა: „ქე უგო, არამედ ღმერთსა ჩემსა, რომლისა შექსწირავ შარადის მსხერბლისა ქებისასა, ხოლო უცხოთა მავათ ცნობისა და განაზობისაგან და უტყუთა და ყრუთა ნე იყოფნი ჩემდა, ქრისტე მუფეთ ჩემო, რათამე პატეუსაცა მცირესა ვინა სიტყუვასა ღირს ვფერ, დადაცითე უჭერსნი და უმრავლესნი სიტანგულნი მოიწინენ ქემ ზედა“.

XXXIX ესე რაჲ ესმა თრდატს, განამებოდა და დაიშვიებოდა გულის წერო-
 20 მისა მიერ, ამსთესცა კვალად ზრახვა დაკიდებდა მოწამისა და ფრწილვებითა ჩკინისათა ზეტუა ვფერდთა მისთაჲ აქენი უფიტესმან ყოვლისა რკინისამან, და ესრეთ რაჲ აღივსო ქვეყანასა მიერ გარდამოწმდინარეთა სისტლთიგან და დაჭრეს ყოვლით ყრბო გუამო მისს და თრნატნი ღრმანი განამნეს მათ შორის. მერმეცა შესძინეს და დასბეს ქვეყანასა ზედა სამრავლე რკინათა სამფერქთაჲ და მის ზედა ითრავდეს განწმინდებულნი ყოვლად ქრისტე შემოსილსა მის. ხოლო ვიდრეთ იგი ჰქლნი მტარვალთანი უწყალოდ თორავდეს წმინდისა მის და რკინანი იგი გუამსა მისსა განესმოდეს, უდრასად განშეწმდებოდა მუწამულითა თქსთა სისტლთათა და სამრავლათა რტოთათა ილღებებოდა და საჩწმუნოებისა
 25 ნაყოფთა განამრავლებდა, ვინაჲცა თრდატ უღალადნდა და ბრუოდა: „სადა არს ღმერთი შენი, გრიგოლი, რომელსა შენ ეცედი, მოვედან აქ და ვაქსენნი კვლთა ჩემთაგან“.

XL ხოლო ნეტარი იგი ყოველთა მათ მის ზედა მოწყენულთა სიტანგულთა უადვილეს მითიწენდა, ვიდრეთ სხუანი განსუენებათა და შუე-
 30 მათა, ამსთესცა კვალად საპყრობილესა შეიყენა.¹

XXXVII 1 შეიკრნე (!) K 2 იფენე T 3 უზომოვითა სიბნელისათა იქ K.

XXXVIII 1 + და იფუოდა მისი T 2 ეთიარზედი K 3 გრავილი იგი T 4 ერთი (!) K 5 ზე KT.

XXXIX 1 ტრნატნი K 2 + წმინდისა მის ყოველითხი T 3 ყოველად... მას T 4 თერობს T 5 აღივსებოდა K 6 ესე K.

XL 1 + უთარო უწყად განამრავლებელსა მათ ყოველთაჲ და ზემო ქმნო მტარისა მს-ქსტისათა T.

XXXVII Այս խոսքերի համար թագաժորը առաջի բորբոքվեց, և անմիջապես նրա հրամանով կապեցին զկալի ոտքերն ու դուրսեկվայր կախեցին, հետանցքից ներս շատ շուրջըրին, որպեսզի այնտեղից լցվի նրա սրովայնը: Իսկ առածուց սաարափք այս անում էին և՛ որպես տանաք, և՛ առավելապես՝ նրան անարգելու համար, քանի որ նրանց[ից] ու ոք այցում ամոթ չունեի, իսկ հոգիները լեցուն էին անշահելի խավարով ու շար գործերի քաղմուքով:

XXXVIII Իսկ երբ այնտեղից իջեցրին, թագաժորը նորից սկսեց փորկնել ու համոզել նրան. «Համոզվի՛ր ինձ և մատուցի՛ր մեծ առավանհներին: Եթե ոչ՝ երգվում եմ նրանց սիրելի զորությամբ, որ շարաշար կկործանեն թեզս: Եւ ամենազոզվելի Փրկորն այսպես էր պատասխանում. «Է՛լա, մատուցե՛մ, սակայն ի՛մ առածուն, որին հովիտյանս եմ փառաբանությամբ զու՛ մատուցում, իսկ այդ գիտակցութունից ու զգացումից խորթեցին և համբ ու խուլեցրին, մի՛ թող ինձ, ո՛վ Փրկառես իմ տեր, որ սակավ ինչ պատժի կամ խոսքի արժանացնեմ, թեկուզ և թանազույն ու քաղմագույն տանջանքներ հասնեն ինձ»:

XXXIX Տրգասը երբ այս լսեց, զայրույթից պատռվում ու խեղզվում էր: Ուստի և ամենայն երկաթից խառագույն [թագաժորը] նորից հրամայեց կախել զկալին և երկաթի ճակկերով քերել նրա կողքերը: Եվ [արքին] այնպես, որ զետիկը լցվեց զերից վայր հոսող արյամբ, բուրբ կողմերից խոցանեցին նրա մարմինը և խոր տկոսներ քացեցին [կողերի] արանքում: Այնուհետև զսան ու զետիկն փռեցին քաղմաթիվ եռասակա՞ երկաթենք և նրանց վաշտով թրն ավին ամենեին մերկ չքիտառապեց այդ սրբին, Քանի խելագար սպասավորները անզթորեն թրն էին տալիս սրբին, և երկաթենքը խզվում էին նրա մարմինը, [նա] առաջն էր զարգարվում իր արյան կարմրով և ծաղկում քաղմանյուզությամբ ու առատացեում հովառի բերքը: Մինչդեռ Տրգասը բարբառում էր ու սուսում նրան. «Ո՞ր է թո առավանք, Փրկա՞ր, որի հանգեպ զու կհուսաս, թող զա արգ և փրկի թեզ իմ ննդերից»:

XI. Իսկ այն երաններին իր վրա հասած այդ բուրբ տանջանքներն ավելի հեշտ էր կրում, քան ուրիշները՝ հանգիստն ու քաղմահանությունը: Այդ պատճառով էլ զերստին բանտարկնց»

* Բուսցի՛ եռասակ:

XL I ხოლო ხელისა დღე ეუღლე ბრძანა თრდატ მოყვანება მისი და ეთარცო ძალია წადივრებით წარმოდგომილი და ქორცილი განჯრან-
 ზული, რომელი იგი სრულიად განსჯულ იყო გუამითა პირველსა მას
 დღესა, განჯრადი თავსა ზირის თქისა და ზარცებულ იყო, თუ ეთარ-
 5 ცოდენ განსჯესა წინ ქორცილისა არა განხილია სამწინველიცა მისი.
 გარნა² იქნენ მან ვესლი არაოდეს განხიორის, ვრცა ველებან სიჭრელე
 განძახცვს³, არამედ ვრცელ იგონე თრდატ ძალივებოდა და მანვე სიფი-
 ხესა და კაცთ-მოხულებსა წმიდისათვის დამწახველ იქნებოდა.

და ვინათგან ვარცხე სხე მისი ესეითარა იყო, არცა წინაგან მი-
 10 სი სხელად შეცვალვებულ იყო, არამედ ცუდად იხრბოლებოდა, რათამცა
 ზემოა იქნა⁴ და სძლო უბრძოლველსა მას სულთა.

XLII ვინათგან ვარცხე რკინისანი უბრძანა შეხმად სადრეველსა
 ზედა მუქლთა მისისა და სილთა მერ რკინისათა განსჯელა მათი, და
 ეგრეთ დამოკიდეს წმიდაა იგი სამ დღე, ხოლო ეტარი ვრცელად ესო-
 15 დენ არა თავს-იღებდა, რათამცა განხილავდა ვინ სიტყუაა მოწინებთა
 გამოაჩინა, ვიდრედა სიცილით ეცნოდა სატანველთა მათ და მტანველ-
 თა მისთა, რომელი მათ მერ მოსწრადე იყვნენ შეცვალვებულ სიმტკიცესა
 მას⁵ მისსა.

XLIII ესრეთ უამ დამოკიდებულ რაა იყო დეაწლით-შემოსილი
 20 იგი, უქმობდა მას თრდატ და ეტყოდა: „გრიგოლი, ვრცელ არა გუ-
 ლის-ბნა ჰყავა, ეთარმედ ცუდად გრწმენა ღმრთისა შენისაა, უამთუ
 არა მირტენე ზენ თუ რომელი შეცემიხეა სასიღებთა მისითა“. და წი-
 ლაა იგი მიუგებდა და ეტყოდა: „შენ ხარ ცუდი და არარაა და აღსა-
 სრული შენისა ამარებისა და უფუნურებთა სასჯელი⁶ საწინელი, მას მერ
 25 შენ ზედა მოწინელი. და ცუტლი ვეხეხისაა თავსა შენსა ზედა ვარდი-
 მისრული, ხოლო მე მრწამს ღმრთისა ზენისაა, რომელი იგი არს მოწ-
 ყალი და შესავედრებელი ზემო და მე ვესაჯ მას. ამისთვისაა შენ-მირთა ესე
 ტანჯვაა ქორცილია მერცხელ საზრუნავ არს ზემო, რამეთუ რადეღმ ვარცხე
 ესე კაცი ზენი განხილვების, ვლოდენ წინაგანი განხილვების, ამას ესრეთ
 30 სწავლულ ვართ და ესრეთცა ვერცხმას⁷.

XLIV ამით სიტყუთათვის გულის-წერომითა აღესო მეფე და მერ-
 ვარცხელ მიხედნა წმიდისა მას და პრქვა: „ვინათგან შენი განხილვებაა სატუ
 ტანჯვათა მერ და ზენი მიცემაა ცუტლისა და უმრეტელსა ჰქადავე, ამის-
 თვისაა ქრეთ მე ვასწავო და მრეტადისა ამისგან, რათა არა ესრეთ ვარც-
 35 ხიდებულად და უმნიშად აგინებდე მწერომელობისა ზემოსა“. ესე რაა

XL I ზარცებულ იყო უღრბობა K 2 გარნაქამედ ვინათგან T 3 განძახცვა K
 + ვრცელე იგი არა შეიძლება პირველსა მას უკოტრებისაგან T 4 და ვინათგან... შეცვალ-
 ვებულ იყო⁸ და ესრეთ რაა მკონებულ ხელთა მას, არცა ცხელ ვამწარებელ შეცვალვება
 მისსა K 5 იქნა T.

XLII 1 მკი K.

XLIII 1 აკოდა K 2 სწავლი K 3 რადენ K.

XLIV 1 მეთ K.

XLII Իսկ Հաջորդ որք Տրդատը նորից հրամայեց բերել նրան և երբ բազմութիւնը ներկայացաւ ու մարմնով ապացնելով ինքնազ [նրան], որք նախորդ որք մարմնով բուրբովին ապագոված էր, ինքն իր մեջ գարմացով և ուրախեց, թէ մարմնի այդքան կործանվածութիւն վիճակում ինչպե՞ս շարժուեց նրա շունչը: Մահայն ի՞նչ երբեք թույնը չի թողնում, ոչ էլ ինձը կարող է խայտարակետութիւնը փոխել, ալլի տակաւին նույն Տրդատն էր երևում և նույն զածանութիւնն ու մարդատալացութիւնն էր պահում որքի Հակոբի:

Սճ արդարն այսպիսին էր նրա (Գրիգորի) արտաքին տեսքը, ոչ էլ նրա ներքինն էր ալլափոխվել, ալլի [Տրդատը] զուր էր պայքարում, որպէսզի վերջուտ լինի և Հազթի այդ Հոգով անպարտին:

XLIII Հրամայեց նրա ձեռքերի էալատեղին երկաթե ուղեք Հազքնէլ և երկաթե սեպերով գամել նրանք: Սճ այդպէս կախեցին որքին երեք սուր ծակ երանելի Գրիգորե ախքան չէր զուրի խոնարհում, որ թեկուզ վախի միտք կամ խոսք Հայտ անենք. նույնիսկ ժիճազում էր ծաղրանդով այդ շարժարանքներն ու իրեն շարժարաններն վրա, որոնք շանում էին գրանց միջոցով կտարել նրա Հաստատութիւնը:

XLIII Սրբ այսպէս արգեն կախված էր այդ քաշապանքը, ձայն էր աւրի նրան Տրդատն ու ասում. «Ա՛յ Գրիգոր, դեռ չհասկացա՞ր, որ զուր Հազատացիք թո աստուծոն, թէ ոչ՞ ջուլջ տուր, թէ նրան Հուսալով Ի՛նչ բարիքի Հանդիպեցիր: Իսկ սուրբը պատասխանում էր և ասում. «Ժու ևս ունայն և ուրիշը, իսկ թո ունայնութիւն ու անմտութիւն վախեանք՝ սարսափելի, գատատանը՝ նրա կողմից թե՛ Հաստ և զե՛հնի կրակը՝ թո զիսին թափված: Իսկ ևս Հազատում եմ մեր աստուծոն, որք սղորմած է ու իմ ապավենը, և ևս Հուսում եմ նրան: Ուստի և թո կողմից մարմինս այս տանջելը ինձ թիւ է մաաւոզում, որովհետեւ միտույին մարդը որքան արտաքրուտ եղծվում է, նույնքան նորոզվում է ներքուտու: Այս այսպէս ենք ունի և այսպէս էլ Հազատում ենք:»

XLIV Այս խոսքերի Համար թագաւորը զայրույթով լցվեց և զածանութիւնը նայեց որքին և ասաց. «Ժանի որ շարժարանքներն միջոցով թո ետրոզումն ասիր, իսկ մեզ սոնչից կրակի Հանձնվել շարողեցիր, ուստի և նախ Ե՛ս ազգորեցնեմ այդ անչեղով, որպէսզի այսպէս բացաւայտ ու անա՛ւ շարտաւազորես մեր տիրակալին:»

თქვა, მესკლად ბრძანა ბრძენისა შთაყრდა ქუბისა შინა და ძლიერად და მფოფინარედ აღდგულება მისი და ცრეთ შთაძმია ნაწლევითა შინა მოწამისათა, და ბრძენებულმან სიტყუთ აღსასრული მიიღო საქმით. ბოლო წმიდამან მან ესრეთ მიითვალა სამწიით, ვითარცა წყალსა ვრილსა დასახმადეს მას ზედა. და ესე ამით საცნაურ იყო, რომეთ ვამს მას ტანჯათა შინა ყოფისასა ვანცხილებულად ამხილებდა საცურასა მას ესე-
 5 წყლისასა და კანცხიებელი მუნ მდგომთა მათ ასწავებდა ღმრთის-მეცნიერებისა სიტყუთა, ეთხაჲცა ურთად დაუჯრდა სომეხსა მას და ყოველთა სახითა მოსწრაფე იყო, რათა შეიძინოს კაცი იგი, რომეთ დიდად
 10 დაქორეზებად ცრება-საჭერთა შეერაცება, უამეთ დავალებულ იქმენ ესე-ეთარისა მისა მწინისა კაცისაგან.

XLV ამისთვისა იწუო ღიჭით სიტყუად და მიფრკად მისსა პეონებდა და ზაქუთი დამსნად, სიმტკიცესა მისსა ჰელ-პეოდდა და სიმდიდრეთა გემოვნებითა და პატრეთა აღთქმითა და ყოველთა კითხითა მი-
 15 ნატებითა მონადირებად მისსა განეშადებოდა.

მაშინ ვრთმან ვინმე წინაშე მდგომთა მვედართაგანმან კითხა მიღლითა დიდად ყო და თქვა: „მ მეფე, არა ღრის არს ეგე ცხორებისა და არცა ყოველად მისსა ამის ბილვისა, რომეთ ეს არს ეგე პართისა მის ანკისა, რომელმან ზაქუთი მოკლა მამაა შენი კუსარ და მლაგრებისა
 20 მიერ საბრძოლასა წარტყუნულ ეს უბელი ქვეყანაა სომხთისა“.

XLVI ესე რაჲ ესა თრდატს, ფრიაღითი გულის-წყარობითი აღივსო და მყის დაეფიქდა ყოველი იგი პირველი გამზრახვად სმენითა მამის-მკლველობისა თვისისათი და აღიშურჯა სისხლთა მისთა წილ და ბრძანა შეერცხა წმიდისა გრიგოლისი ჰელითა და ფრკით და ჰედით და შთაგ-
 25 დებად იგი ჯრღმულსა მას ბნელსა არარატისასა, ზილო იყო ჯრღმული იგი საშინელი სმენით და ესაშინელსა საქმით, საესე სიმყარითი და უფითი და მუწარაშეაღათა გესლანითა და მატლითი და სხუთა მვეციითა, რომელი შეტყუების აღვილსა მწერანებსა, რომეთ იყო თბრად იგი ფრიაღისა მას სიფიქებისა სომხთისასა საშინელ მრავლით გამოთგან და განსა-
 30 პატრებულ, და არაგინ უწინარეს ამის წმიდისა შთაგდებულთაგანი არა თუ აღმოსლვად ოდენ ყვრ შემძლებულ იქმნა, არამედ ვერცა თუ დღესა ერთსა კმა-ფყო მვეცთა მათ განსაძლებულად.

XLVII ესეითარისა მას ჯრღმულსა შთაგდებულ იქმნა სანატრელი გრავოლი შემდგომად ყოველთა მათ პირველითქმულთა ზემთა ბუნებისა
 35 ტანჯათა მისა მიერ მოთმინებულთა და დაყენა ჯრღმულსა მას შინა წყლიწადნი რაცხუთ ათითმვეტნი. ბოლო დედაჲკაცი ვინმე იყო ქურციე მისვე ჰელაქსა არარატისასა, რომელსა გამოუწმნდა საღმრთოა მადლი ზენე-

9 ნაწლევითი (1) K 3 ხე K 4 და K.

XLV 1 დაქმნად K.

XLVI 1 ჰელი K 9 Sic! (თხარებთი) არამედ იფიქრებ ეს არტყატისას. 2 სმენით და ესაშინელსა K 4 და T 5 თბრად აღვილი T 8 მრავლი გამოთგან T.

XLVII 1 ამც 2 ჰელაქსა K 8 ხე XLVI, 103. 2

Երբ այս առաջ, անմիջապես հրամայեց կապուր գզի կաթնալի մեջ և ուժգին ու բարկ նստցնել այն և այդպես լցնել վիայի սրովայնը եվ խոսքով հրամայեցեղ ավարակից գործով Բակ սուրբ քաղցրից արևակա համարեց, կարծես թե գոչ չուր էին նրա վրա լցնում. և սա նրանով հայտնի դարձավ, որ տանջանքների մեջ գանձելու ժամանակ քացառայաքրեն խարազանում էր այդ անօրին մուրաբիջուկը և համարակալից արևակա գանձողներին աստվածանանայության խոսքեր էր խրատում, մինչև որ՝ շատ զարմացավ այն հայն ու ամեն կերպ շանաց, որ [սիրտ] շատի այդ մարդուն, սրովհետև կապալաններին մեծ պակասություն կհամարվեր, եթե զրկվեին այդպիսի խիզախ մարդուց:

XLV Այդ պատճառով էլ սկսեց հանդիմանալ և մտազիր էր շեղել նրան ու խարզախությունը միջամտի էր նրա հաստատ[ակամությունը] վերացնելուն. վայելչակալ հարստություններ ու պատիվներ էր խոստանում, ամենայն բարիքների շեղումով պատրաստվում էր որսալ նրան:

Այն ժամանակ առկում կանգնած զորականներից ինչ-որ մեկը բարկը լայնով բարբառեց և ասաց. «Ի՞նչ թագավոր, դա աշծանի չէ կենաց և ոչ էլ ամեննին այս արեգակը տեսնելուն, սրովհետև դա ա՛յն Պարթև Անակի սրգին է, որը խարզախությունը սպանեց քո հայր Կուսարին և պարսից թշնամակայների կողմից զինել ավելի ուղի լայնասան երկիրը»:

XLVI Այս լսելով, Տրդատը սաստիկ զայրույթով լցվեց և անմիջապես մոտացավ իր ողջ նախորդ մտազրությունը՝ իր հոր սպանությունն իմանալով, և վրձնիցի էղավ նրա՝ արյան փոխարեն. հրամայեց կապել սուրբ Գրիգորին՝ լեռքից, սարքից և պարանոցից և գզել նրան Արարատի (իմա՝ Արատաշատի—Պ. Մ.) մոլթ հորը Բակ այդ հոր սարսափելի էր լսելուն և ավելի սարսափելի իրականում՝ լեքուն գաղչակերով ու հլլիկով և թունավոր սպունակներով, որդերով և այլ կենդանիներով^ա, որը սազական է նահնուս տեղին: Այն ժողոված էր վաղուց ի վեր՝ հայերի սաստիկությունը ահարկելու և պատժելու համար, և այս սրբից առաջ գզվածներից ոչ որ ոչ միայն դուրս գալ լիարեզացավ, այլև ոչ էլ մեկ որ բավարարեց այդ զինատիչներին կրչաացնելուն:

XLVII Նախապես պատմված բուրբ զորքանակն տանջանքները կրելուց հետո այլաբար հորի մեջ գզվեց երանելի Գրիգորը և մնաց հորի մեջ՝ թվով տասնչորս տարի Բակ Արարատի (իմա՝ Արատաշատի) նույն քաղաքում կար

^ա Իմա՝ լեռ:

^ա Բառացի՝ գաղաններով, զինատիչներով:

მით და უბრძანა, რათა მხარეთმცოდნე სწავლელსა დღითი-ღვედსა, ეს იგი არს პურს შეიკრუდესა, და შთაუგდებდეს ჟერღმულსა მას, რათა ეყოს იგი განსამტკიცებლად გუამსა მას მრავალმოღოფისა ნეტარისა გრეგილისა, რათა არა სრულიად მოკლდეს ცხოვრებისაგან.

- 5 XLVIII ამიერითგან უკუ მიიზიდეს სიტყუა ზეუნი მიღვეგებად შემდგომსა წესსა თბრობისსა და კვილად გონება ამა შემინდობს მცირედსა დატყუებად ქვერებასა, გარნი ვერეთა შემდგომითა შემდგომად არა ესეთი დავალებია ობერძენულ შემდგომებასა.
- და აწ აღვიდეთ თბრობად შემდგომსი პირველითქმულსასა, რამეთუ
- 10 ვითარცა პირველ ვიქეთ, ბრძანი რაა თრდატ ესრეთ სიკუდილად მიცემა წინდისა და შთაგდება ჟერღმულსა მას არარატისასა, ამისა შემდგომად იყო ზამთარი ძლიერი, და წარვიდა მრუე სამეუფოსაგან სომეხთასა და მივიდა სმარსეთად და წარმოტყუენი კვეუანა მათი და მიერ წარვიდა ასრეთად. და იყო იგი სახინო მარტოდ მმრძობებასა ზედი და დიდ
- 15 იყო წარმართებულებითა და სიქველითი ძლიეთათა, გარნი ვოველსა მას განმარტებულებასა თესსა ვრბთა შამართ ადაკუნდა დითასისა და არტემიდისა და იაკობისა, დი. ამას ვოველსა თანა არა ზოლო მახტრებასა მათსა მოსწრაფე იყო, არამედ ქრისტეანეთათყუა და ღმრთის-მახტრთა სობორგილთა და უღმრთობითა აღივსეთიდა.
- 20 XLIX ზოლო მათ ცამთ მიიღო შევბობა ბერძენთა დიოკლიტიანე, არა დიოკლიტი შევბობსა სამოსელი იგი პირდირი და დიადგა გურგური მეფობისა და ამის თანი ინება მიყვანება ცოლისა და ისწრაფდა აღსრულებად ჟორჩილსა, ვინაეცა მესს ძმწრთუდეს ყოველნი, რომილთაეცა ქალწულებით აღებარდნეს ასულნი თესნი, რათა მოიყვანნენ ივინი
- 25 მისსა და ვოველსივე ღონესა ბეოდდა თითოეული მათი, რათი თავი თესი შეთავსოს მეფესა შხაგებითა მით, გარნი იგი თანაწარაქვი მათ ყოველითი, ვინათგან სმრნილ იყო მისთა, ვითარმედ არს ქალაქთი მისთაგანსა რომელსამე მონასტერი ქალწულობა, რომელთა წინამძღვრ არს გაიანე ენმე და ბუავს მას ქალწული ერთი, რომლისა საბელი რიფსიმე. რომელი იგი მის
- 30 მიერ აღზრდილ არს და განსწავლულ და არიან ორნივე იგი ქრისტეანე თავით თესით და ნათესავით, ზოლო რიფსიმეს ვითარცა იგი სათნობითა შეუენერება, ვერეთვე ჟორციელისი სახისა ყოველით-ერთი განსწავნილ არს აღმტებნა. ამის უკუე ესეეთარისა სმენა იწმუნა დიოკლიტიანე და წარავლინის მხატვარნი გამოსახვად ხატსა რიფსიმესა.
- 35 I. და იხილა რაა სახე მისი, აღვეხნი ტრფივლებითა მისითა და სურვილისა მიერ განიგუმირა, და იყო ტრფივლება იგი მისი სობორგილი

4 მკობე T ნსრელითქ K.

XLVIII 1 მამხედეს K 2 აკრეთოდ (?) K 3 ამის K.

XLIX 1 მათი... ბერძენთა K 2 + და T 3 + არამედ თრადეა ელიტხეთი T 3 + ბერძენი K 4 ნათესავთა T 5 ხელი რიფსიმე T 6 აღმტებნი T.

ունն այլի կին, որին տեսնելով հայանվոցն ասավածային շնորհք և ասաց^{***}, որ որ-որի ուսանիք մատուցի, որ է՝ թիչ հաց, և զգի հորը, որդեզգի այն զի-մացնուն զարձնի բազմաշարշար երանելի Քրիզոստի մարմինը, որ բույրովին յարկվի կյանքից:

XLVIII Այսուհեան արզեն մեր խոսքը վերաբերում է պատմութան հաշտոյ կարգին հեանկուն, և ետքից բանականությունն թույլ չի առի թե-կուց և սակավ ինչ թողնելու որքի հիշատակութունը, բայց այնուամենայնիմ՝ հաշտոյ-հաշտոյաբար չպարկեցնենք երկուստեց ասելիքն էլ:

Եվ արդ՝ վերադառնանք սկզբում պատմվածի շարունակությունը: Ինչ-պես սկզբում ասինք, Տրդատը հրամայեց այսպիսի մահվան հանձնել որքին ու Արարատի այդ հորը կեանել, իսկ այնուհեան սաստիկ ձմեռ եղավ, և թա-գավորը մեկնեց Հայոց թագավորութունից և զնաց Փարսկաստան ու զհրեց երանց երկիրք: Այնուպից զնաց Ասորստան. ես հայտնի էր մեկամար-տութիամբ ու մեծ էր հաղորդություններով ու հաղթութունների խեղախու-թյամբ: Սակայն իր ամենայն հաղթութուն վերադրում էր Դիոս, Արանից և Հերակլես կուսերին: Այս բուրքի հեռ միտին՝ ոչ միայն փութաչան էր երանց պաշտամանը, այլև քրիստոնյաների ու աստվածապաշտների հանդեպ էլ կատաղութիամբ ու անաստվածութիամբ էր լծվում:

XLIX Իսկ այդ ընթացքում Հունաց թագավորութունը ստանձնեց Դիոկ-ղեաթիանուր՝ ո՛չ արժանավորութիամբ հազով ժիրանի այդ զգեստն ու ար-քայութիան թագ զրեց: Միտմամանակ կամեցավ կին առնել և փութաց հար-սանից կատարել. այնպես որ՝ բույրը, ովքեր կուսութիամբ էին մեծացրել իրենց դուստրերին, անիջապա շանացին, որդեզգի իրենց [զատեր] աննի-նով երանցից յարքանչյուրը ամեն շանց էր զարծազրում, որպեսզի իր աներ մերձեցնի թագավորին՝ խեամիութիամբ: Սակայն ես զանց էր տեսում երանց բույրին, սրովհեան լսել էր, թե իր թագաքնեցից ինչ-որ մեկում կուսանաց վանք կա, որեց աստշեորդը ոմն Փայանն է, և ես ունի մի օրիորդ՝ Հոփ-ոփմն տեսնով, որը երա կողմից է սնուցվել ու դաստիարակվել, և այդ եր-կուսն էլ քրիստոնյա են անձամբ ու հարազատներով, իսկ Հոփոփմեն ինչ-պես պարկեշտութունների զեղծկութիամբ, այլպես էլ մարմնավոր տես-րով ամենայն կողմից զերազանց էր հուսկված: Դիոկղեաթիանուրը հարձատաց արզեն այսպիսի յարին և նկարչիներ ուղարկեց Հոփոփմենի պատկերը նկա-րելու:

Ե Երբ տեսավ պատկերը, բռնվեց երա սիրով ու զարնվեց թագնու-թիամբ: Եվ երա սիրահարությունը մեծ կատաղություն էր ու մուգնություն

^{***} Բառայր՝ հրամայեց:

დღე და განცხადებულად გამომაჩინებულ სიცივისა. და მუცს იყუო გან-
მზადებად ქორწილისა და განაბინა დღე იგი და ჰადაგა დღედ დღესასწაუ-
ლისა და წარავლინა რიფსიძესა მღიწერელსა და მიმთარბებელსა სიტ-
ყუთა ქორწილისათა და ვითარმედ მწერად განმზადებელი და განმუ-
8 ნებელი მოვედ ზედა¹.

L I ხოლო მას წერასა რამცა სადა ესმა ესევეთარსა ანუ განზრა-
ხი წინააღმდეგობი ქალწულებისა მისისაა გინა თქუა რომელსა იგი მუდ-
ღედ ქალწულებისა, მოგო მარხეა² ცერკუთა, ხოლო ცხორებაა და რა-
მე ყოველ საყურეღისი მის ლოცვისა თანა შეერთებაა და არცაღი დღი-
10 სა სომართოასი დიდების-მეტყუელისაგან დაცადებაა. ამისთვისა ჩვეუ-
ლებისაებრ იტყოდა და თქუა: „არა გვერეო³ შენ, სიძეო ზემო ჭრისტე,
არცა⁴ გარცხენი შენ, საყურეღო ზემო ქალწულებათ, არა განგვე შენ,
დღეაო მისო, მარხეათ და კრძალულებისა წესდებათ“.

L II ამას და ესევეთარსა იტყოდა და ვითარცა მხოლოდ ამით საბითა
15 შემძლებელმან ცხორებად არა განაზრახა შევობართა, არცა მოყურეთა,
არცა წმობელთა, არცა სხუთა რამამე ესევეთართა შეიზღუდა, არამედ
მუცს სივეტოლთა განაზრახა, და თანამომემედ კთილესა ეხოვნეს მას სბუ-
ნიყო იგი ქალწულნი, რომელნი თანაზიარ მისა იყვნეს ცხორებითა და
სათნობითა,⁵ დადაცათუ დიდისა მისგან მარხევისა მოვეტორებულ იყვნეს,
20 გარნი არავე დაიცივნეს⁶, არამედ იცვლებოდეს ვითარცა სირნი და
მოვეტოდეს კრძალთა სომხითისათა, და მათ თანაფედოდდა მტრებაა იგი
სამუდუდოა, რომელი იტყვს, ვითარმედ: „რამამ გდენიდენ თქუნ ამებრ
ქალაქათ, მოვეტოდეთ სხუად.“

L III ესრეთ უკუე გულსმოღგინებით წარმოვიდეს მებრ და მოიწინეს
25 ჰადაქსი არარატისასა და იყვნეს სადგურ⁷ მათდა საწმენდელნი ჰადაქსისანი.
ხოლო ვინათგან ყოველთა-კრძო უღონო იყვნეს საჭიროთა საკმარათაგან,
ერთმან ვინმე მათგანმან დადვა ცხორებაა თუნი ცრულებით საჭმისა მი-
მართ ჰელთა თუსთაასა, რამეთუ ესწეა მას ჰელოვნებაა მატყლის მვე-
ლობისაა. დაშურებოდა მათ და მებრ მოიარეწდა საზრდელსა და ვანუ-
30 ვოდდა მისთანთა მათა ქალწულთა.

L IV ხოლო დიოკლიტიანე, ვითარცა პირველ ვაჭლეთ, მთროტად აღი-
სო⁸ ტრფივლებითა და ვერ თვის-იდებდი დითმენიდ⁹ ლტოლვისა მის წმიდა-
თასა. და ვინათგან ვოველივე ჰეაა აღბრა მათ ზედა სიტყვისა მისებრ, რომე-
ლი ითქმის იგავდ¹⁰. ვლწყა, ვითარმედ სოფლად სომხითისა წარსრულ არს
35 რიფსიმე, და ვითარ იგი აქუნდა სწრადგა, მუცს მიიწურა თრდატს შეფესა
სომხითისა და პირველად ყოველისა არა მცირეთ განაძენა იგი ქრისტე-
წყუთათს და კუალად შენძინა, ვითარმედ: „ტრფივალი იგი ზემო რიფსიმე

L I ზედა T.

L I + და K 2 გვერდო K 3 არა T.

L II 1+ და T 2 დაიცივნეს| დაიცივნეს K.

L III 1 სადგურად T.

L IV 1 აღქო| აღმებრ იყო K 2 მიამინეს T 3 მათ ზედა... იგავთქ K.

ցուցարեքում: Ամմիզապես սկսեց հարսանիքի պատրաստվել, որ նշանակեց ու անական որ հայաբարեաց. Լորիսիմի մտ հանդիսաներ ու հարսնայաներ ուզարկեց, թե՛ շտապ պատրաստված ու զարգարված արթ ինձ մաս:

ԼԻ Իսկ այն երանելին ուր որ է՝ լսեց կամ կատեց իր կուսութեան հակասութեանը, կամ մեկը տեսց կույտին ամուսնութեան [մասին], սխեռով պես թանեց, որ՝ ու գեշեր ամբողջ՝ իր սիրելի ազգի ճեւ միացած է ալլեւ ու էլ թերեկզ գազարելով աստվածային փառաստուծութեանից: Ուստի է ըստ ստորութեան խորում՝՝ էր է ասում. «Ե՛ն՛՛մ խարի թեզ, փեւա՛ց իմ Քրիստոս: Ու էլ ամսեմով կանեմ թեզ, սիրելի՛ց իմ կուսութեան: Չեմ զավանանի թեզ, մա՛լթզ նորին, ո՛վ պատք ու ամսթիւստութեան պարկեշտութեան:

Այս է աշտիտի թան էր ասում ու որպէս միայն այս կերպ ապրել կարողացող՝ խորհրդակից շարեց ու բարեկամներին, ու մտքիմեներին, ու էլ մեղքներին, ու էլ եւտան ինչ-որ ալլ բաներով պատասպարվեց, ալլ շտապ փախչել մտազրկեց: Եվ նրա թարի կամակիցներ զտեղեցին մյուս կույտիցը եւ, որպէս համահարգող էին նրան՝ կյանքով ու արժանագործութեամբ: Ու թեկուզ մեծ պատրիք ստեմասպա էին եղել, սակայն էլ չհաղաղեցին, ալլ որպէս հնչակներին՝ փոխվեցին է փախան Լայստուտի կողմերը: Նրանց ուղեկցում էր սեղանական այն պատվիրանը, որն ասում է, թե «Տորժամ Հայստիցն էնէզ ի թաղարս յայսմին՝ փախչից յալլ»^{***}:

LIII Աշտիտ սրղեն հոմարութեամբ զուրս եկան այնանդից է հասան Արարատի թաղար, իսկ նրանց կողարանը թաղարի հեւաններն էին: Թայց թանի որ ամենեկին զուրկ էին անհրաժեշտ պիտույքներից, նրանցից ինչ-որ մեկը հարկազրկված էր պարտպելու մեղացազրթով, որովհետեւ նա զհանք մանկչու արվեստը^{****}, Գրանով հոգում էր^{*****} ու աշտիտից սնուել հայթայթում էր բաժանում հեանի կույտերին:

LIV Իսկ Գրիգորիտիանուք, ինչպէս սկզբում ասացինք, շարարար լցվեց արփաշտութեամբ ու լէր կարողանում հանգուրմել սրբերի փախուստը: Եվ սրովհետեւ նրանց վերարեքումն ամենայն թոր շարմեց՝ իր խոսքին համապատասխան, որ անակագոր էր ստվում, տեղեկացով, թե Լորիսիմեն Լայստան աշխարհ է գնացել: Եվ ինչքան շտապողութեան ունեին՝ ամմիզապես զրեց Լայրց Թայգուրի Տրգատին. ամենից ասալ նրան ու սակամ բոբրեցից քրիստոնյաների հանդեպ է ասպա ավելացրեց, թե «Միրեցյալն իմ Լորիսի-

* Բուսցի՝ կյանք:

** Բուսցի՝ ասում:

*** Տառք. Ժ, 23:

**** Բաժնի գորարշտի լծաւով:

***** Ինձ՝ աշխ ու:

მათვე შეცდომებს სიტყვითა გრძნობისათა და განაყენეს მორჩილებსავე
 ჩემსა და არ უტყვის, რათამცა ვრწმუნე შედღეობა ჩემი, არამედ აღერ-
 ლევეს მის, რათა წარვიღტოდის უცხოებად და უსაკუთრებანი და
 საცოტრისა მათსა შედგომილ იყოს, რამეთუ აღვალ^ა შესაკუთრებელ არს
 5 დღესაცა და სულქ ცნობათა. აჲ უამა შენ ყოფლითა მოსწრაფებთა
 გამოიძიე იგი აღვილთა შინა სომხთისათა და მსწრაფელ წარმოავლენ^ა
 ჩემდა. ხოლო უკეთეს გენებოს, რათა შენ მოხვედრო იგი შედღეობად, არა
 უნაკლებადანეს მარს ჩემსსა, არამედ უკრეთცა მხარის^ა.

LV ესე ვსევითარბი რაჲ წიგნი მიწინა თარღატისა, მესი იწყო ძიებელ

- 10 ქალწულთა მით და გამოცხებდა მოსწრაფედ ვიღერმდის ვეწეა, ვითარმედ
 სწივებლთა მით შინა დამიღელ არაან, და შეეშინა ნუ სადი წინასწარ
 ვეწეოს მით რებმა იგი და მერცა წარავლტოდან^ა და უკნაბრად ვა-
 ნეზობინ^ა. ამისთესცა მოვლობნა ვაენი დაცვად მათა, და ისწეა რაჲ
 მიიღველთავან რადსიმესთა, ვითარმედ დიდად აღმატებულ არს შენვიერე-
 15 ბაჲ ჩის და ბრწყინებლბაჲ ბარისა მისისა ფრად უშეშთავს^ა არს სხუთა
 დედთისა, აღვესა ტრუთალებითა მსათა და მეს წარსცენა მისსა შესამოსლე-
 ბი და სიმკრული სადღეოდღლოა და მრძანა, რათა მით შეშობონ რიფსი-
 მე და სამეფოდ აღიყვანონ, და სხუანი იგი მისთანანი დასკრასლენ^ა სამე-
 რობილესა შინა.

- 20 LVI ხოლო ნეტარი რიფსიმე ვითარცა იღვებულნი ქრისტეს სერ-
 კილთა და ფრად განჭურვებულნი მისსა მიმართ, რომელი იგი მხოლოდ
 უწყოდა სიქელ, განწლიერდებოდა სწივლითა და მოწლტრებთა გაიანესი-
 თა, რომლისა მერ სიწმინათიანევე აღზრდილ იყო და მიწვეწულ ვიღერ
 მის ბასიკას <ღ>მედ^ა და შეერაც-სყოფდა საძურელისა მის ტრუთაღი-
 25 სი ლიწათა და სიტუთითა მოვლინებულთა მისა და განკრასლულად
 შედგომარე იყო ლოცვად მასთანათა მით თანა. ხოლო ვიღერეა იგინი
 ილოცვადეს, მესი იქანი ქრბილი სასტაკი და ქმარ თმობა ზეცით ქრბი-
 ლისა მის თინა, რომელი ვტუოდან: „მეწე იყვენით და ნუ გეშინან, რამე-
 თუ თქვენ თინა ვარ და დამიმარტენით შე თაენი თქვენნი შეუტებელად

- 30 მტერთა მზავეარებთაიგან, რათა შეხედვთ ზემ თინა საქორწინესა მის
 ჩემსა და მიიღით სასურვადელი იგი თქვენთერ განშადიდებულა^ა.
 LVII ამს ქამარ იგი იტყოდან და ქრბილი იგი^ა ქმა სეცნდა საშინე-
 ლად და შობად განვიფინებოდა სიზარული იგი სიმაღლე მისი, და მზა-
 ვილი ზარტებელ იქმნეს სმენითა მისითა ქრუთანად დაცოდეს და უსი-
 35 ტუნელ იქმნებოდეს და სიმრავლე იგი აღმწებრებულნი ცხენთაგან გარ-
 დამოცოდეს და ცხენნი იგი ზედა მიღველოდეს მათ და დასთარგუნვიდეს

4 გრძნობისათა K 5 აღარცევი K 6 აფულად T 7 + იგი T 8 მისსა T (წითლწიქი
 ..ყვბ; 6).

LV 1 წარვიღტოდან K 2 უსეშთავს T (წითლ. ..ყვბ; 6) 3 დასკრასლეს T.

LVI მისკრბილდ K T 2 სიტუთით T (წითლ. ..ყვბ; 6).

LVII 1 აჲ K.

ձինն եւ կախարդական խօսքով մաշտիցըրին գրանք և հանեցին իմ Հնազան-
 զութունից և շքաչին, արպեսզի ինձ Հնա ամուսնանայ հոտարեր, այլև Հա-
 մազեցին նրան, որ փախի ստարաթյան և իրենց անպատգամքանն ու մա-
 յորությանը հետեւ, քանի որ կրնարմառը Հնշա է մաշտիցըրում և դուրամիս
 է: Արդ, ամենայն նարպիսթյամբ զու նրան որոնիր Հայաստանի վայրն-
 յում և շուտափութիւթ ուղարկիր ինձ մտա: Իսկ ձքն կկամենես, որ զու նրան
 կնության տանես՝ ինձ անպատգամքան լիմ Համարի, այլև այդպես էլ ուրախ
 կլինեմս:

LV Երբ այսպիսի նամակ հասավ Տրդատին, անմիջապես սկսեց փնտրել
 այդ կույտերին ու հազնեպ էր սրտում, ձինչն անզնկացով, թէ հնձանների
 մեջ են Քարեղծու: Եվ վարիցեալ՝ նախապես սրել տեղից լիմանան նրանք
 որտեւմը և աշտեղից էլ փախանն ու աննկատ հոտանան: Այդ պատճառով
 էլ մարդիկ ուղարկեց նրանց պահելու: Իսկ երբ Հոփոսիմենին տեսնողներից
 անզնկացով, թէ մեծապես գնդազանց է նրա գեղեցկութունը, և նրա զմայի
 շքեւութունը շատ վեր է մյուս կանանցից, բռնվեց նրա սիրով ու անմիջա-
 պես նրան Քազուհու զգեստներ ու զարդեր ուղարկեց և հրամայեց, որ գրան-
 ցով զուգնն Հոփոսիմենին և արքունիք տանեն, իսկ մյուս նրա Հնա նշաննե-
 րին քանտում փակեն:

LVI Իսկ երանելի Հոփոսիմեն, իբրև Քրիստոսի սաղմությամբ բռնված
 ու նրա հանգեպ հուշ շնչմացած, որին միակ փնտս էր նանայում, զորա-
 նում էր Գայաննի իրաւով ու վարդապետությամբ, որի կողմից սնուցվել էր
 ծրխալությունից սկսած ու հասցվել մինչև այդ հասակը: Եվ պահամարեում
 էր այդ արգահաանելի սիրահարի ուղարկած [մարդկանց] հանդայումներն
 ու խոսքերը և զգաստությամբ աղոթքի էր կանգնած յուրախինների հետ,
 բայց մինչդեռ նրանք աղոթում էին, հանկարծ սաստիկ սրտում եղավ, և
 զգրդոցի հետ երկնքից նայն լավեց, որն ասում էր. «Արի նզնք և մի՛ վախե-
 ցոք, որովհետև նեզ հետ եմ, և ինձ ապավինեց ներ անձը՝ հետու թշնամու
 խարաղանքներից, արպեսզի արժանանայ Հարսանյացի ինձ հետ և նեզ
 Համար պատրաստած արքայությունն անենք»:

LVII Այս էր ասում այդ կայրը, իսկ որտեւմը արտափելի նայն էր
 ապիս և հնուն նարածում սարսելի նրա բարձրութունը: Եվ շատերը
 ա՛նարեկվեցին այն լսելով, զետրին ընկան ու անխոս դարձան: Իսկ բազում

და მოსწვევდეს. და ესრეთ განკრავებულ იქნნეს მუნ შდგომნი იგი და კმაჲდ რასასჲ უღონო იყვნეს.

- LVIII ბოლო შევლინებულნი იგი თრდატის მიერ მოყვანებად რიგსამჲსა აღივსნეს მოწმეობითი სულისაათი და ქვედაღიწებულნი ზიპტეს 5 შეფასა და თქვეს მას ყოველი იგი, რააცა იქნა, და ვითარმედ არა შეიწყნარნა რიგსამჲ შევლინებულნი იგი, არცა ყოვლად თავს-იღუა მისლუა მით თანა. ბოლო მას ესე რაჲ ესა, ბოროტად განფიცებნა და ყოვლად არა გულს-სა ყო საცრველებია იგი თბრობისა მის, და ენათმეცა გულის-სა ყო სულმან დამორავლმან ტრფიალებითა, არცა სირცხლით 10 შეიკემა ქალწულისა მისგან, არამედ ქრქუა, ვითარმედ: „თქვენ უნებ-ლიეთ მოიყვანეთ იგი“. ვინაცა მუის დაქმნეს რიგსიმეს ზედა და სხუა სხუთ ვარემოდგობილ იყვნეს მისდა და მი<ი>ზიდვდეს მას, რათა მძლე-რებით წარადგინონ იგი წინაშე შედისა. შოლო იგი დაღაცათ ესრეთ დატყვებულ იქნა და ესევეთარსა ბოროტსა მოეცა, ვარნა ვერაი- 15 ცა სიშენით შდგომარე იყო და სხვლით უქმობდა სიძესა მას სასურველსა, ვითარმედ: „ესენ მბუღლისაგან სული ჩემი და ქვლითგან ძალღლთასა შოლოდ-შობილებია ჩემი“.

- LIX და შეყვანებულ რაჲ იქნა შინაკარ სწოლსა შედისასა, აღიბი- 5 ნა ქრისტეს ზიპარა თვლითა და საცნობელითა და მოაქცნებდა მას საცრველეთა ზღუსა მას შეწყმდულისათი და თინას შორის შემოიყვანებ-და საცრველთერით დაბოქმით მითით და ესაყრველეთით განრინებით და კვლად დანაეღისა და საშთა ყრმათსა მოაქცნებდა ვითარ იგი ცეც-ხლსა სტყვნიდეს, ვითარცა ველსა აღსაქცა ცუბრითა. მერმე კვლად სოსანასსა წარმოიტყოდა ცილის-წყიმებელითგან ქსანსა და მსგავსადვე 25 მისსა ითხოვდა შეწყენასა ნისთავე მსგავსთა საქმეთი ზედი და განა-ც-დელთა მოწყენელთა.

- LX და ვითარცა იგი ამას ესევეთარსა იტყოდა, მუის აღივსო თრდატ ეშმაკთა მიერ უღლებებისა გულის-თქმებითი და შექდა იგი საწოლსა 5 მას შინა და უღწერარად მხატვბდი და ტრფიალებსა ცეცხლითა ვანი-ლილი და რიფსიმეს გარეუბრებითა და ქალიწილი და ყოველსავე სახესა მინქანებისასა ველ-ყოფდა. ბოლო იგი ვარე მიექცოდა შემთბლებსა მისსა და შეტებისათჲს განფიცებებოდა და თავსა მოიარტყდა და უშლებთა მით ბაგეთაგან ამბორის ყოფასა არა თავს-იღებდა, რომელი იგი კეთა-ლიდ და ქალწულვებით განსწივლულ იყო და მორცხვედ და სწმინდით 35 დათფარავდა შირსა თქსსა და სულთქმებითა განამარავლებდა სიბოროტისათჲს საქმისა მის და სიძესა თქსსა ქრისტესსა მოუწოდდა და ტრფიალებითა ნისთთა უმეტეს იღვწებებოდა. და რასაღა მრავალსა ვიტყოდი, რამეთუ მცირედ ეამ სწოლს ესოდენ ძლიერსა მას და ზემთა კენა დრთად განწლიერებულსა მას და

LVIII 1 შეყვანებუ T 2 გულის-სა ყო K 3 უნებლით T 4 სიძისა K.

LIX 1 მისი K 2 თინას (?) K 3 ესაყრველთა K.

LX 1 შეტებისათჲს K 2 კვლად T 3 მოუწოდა T 4 განაღებებლსა T.

հեծյալներ ձիերից ցած էին ընկնում, և ձիերը առնատանկում էին երանց, կոխերտում ու կտորտում: Այսպես՝ զարմացած այնանչ գանձողները և անկարող էին քրէ բան կատարել:

LVIII Իսկ Տրգասի կողմից Հոբփոսիմենի թերէլու ուղարկվածները հոգու ահով լցվեցին և պիտանակ զարման թագավորի մաս ու հայտենեցին նրան այն ամենը, ինչ կատարվեց, թէ ինչպես Հոբփոսիմեն շնկունեց այդ ուղարկվածներին, ամենին չճանալեց նրանց հետ գնալ: Իսկ նա էր այս լոց, շարարար կատաղեց և ամենին չէր ընկալում այդ պատմածի զարմանահրաշոթիւնը, և ինչպէ՛ս ընկալե՛ր տրփոզությամբ հարբած հոգին, ոչ էլ ամոթով քաշվեց կույտից, այլև ասաց, թէ «Դուք սարպմամբ թերեք նրան: Այնպես որ՝ անմիշտակա թափվեցին Հոբփոսիմենի վրա և ալլուալլ կոչուերից շրշապանել էին նրան ու քաշում էին, որպեսզի բանությամբ ներհայացնեն թագավորի առաջ: Իսկ նա թեև այսպես [անպաշտպան] թողնվեց ու այսպիսի շարության մտանվեց, սակայն ետից քաշարար էր կանգնել ու անուսով էր կանչում ցանկալի փեսային, թէ «Փրկի՛ր իմ հոգին արից և միածնությունս՝ շեկրի ձեռքից»:

LIX Երբ ներս տարվեց թագավորի նշարան, ուղերի ու միտքը հանց զնպի Քրիստոս և հիշեցնում էր նրան Գարմիր ժողի հրաշքները, մեչ էր թերում Հովնանին՝ նրա կուլ գնալու հրաշքով ու զարմանահրաշ փրկությամբ, նաև Դանիէլին ու երից մանկանց էր հիշատակում՝ ինչպես էին կոխտում կրակի՝ որպես ցազով յիցուն զաշու: Այս կրկին խստում էր Մասանայի՝ անբասաանազներից փրկվելու մասին, և նրա իսկ նման՝ իրեն հասած նժանորինակ գործերի հանգեղ փորձություններից օգնություն էր խեղբուս:

LX Ու էր նա այսպես էր ասում, սասանաների զրգմամբ Տրգասն անմիշտպես անհազության ցանկությամբ լցվեց և ներս ընկավ ննջարան, անմիտորեն զոտում էր ու արփազության կրակով վառվում, պտավում էր Հոբփոսիմենի շուրջն ու շաղքարթում, ամեն կերպի մեքենայություն նձանարկում: Իսկ նա վանում էր նրա փորձն ու կատաղում զիպչելու համար, զույտը թեցում էր ու ոչ հանդուրժում անհազ այդ շուրթերի համբուլքը: Նա բարությամբ ու կուտությամբ էր զոտափարակվել, ամաթիածությամբ, սրբությամբ պատում էր իր գեմը, բազմահառաչ գանսում այդ շար զործի պատեառով և էր փեսա Քրիստոսին կանչում ու նրա սիրով ստանվել բանվում: Էլ է՛նչ նրկարացնեմ, թիչ ժամանակում հազից այցցան զորեղին՝ երկնուց հասավ

წმიდად დაეშარა ქრისტესი სიკეთე იგი ჰორეთა აზნაურებსავე თანა სულსა.

LXI ეგრეთ უნდა იხარა არს ესოდენ უბრძოლველ, ვითარ ქრისტეს შიშართ გულს-მოდგინებია და სასიება, და რომელსან იგი შიშოთა შეი-
 5 ტერის, არა შევიდეს წილის ძერი, არცა შევხოს გულსა სყოფელსა მისთა, ვითარცა ესე აჲ ქალწულისა მიერ ზუის ძლია თრდატ და გამოვიდა სწო-
 ლით და იქნა, რათა განძობარცის უბატვილებაჲ. ხოლო უფროსად ვერ
 თავს-იდებდა ტრევილებსა და არცაღა თუ ცხოვრება ემეღვა, უნდაოდ
 არა ურცხვრობით აგნოს წმიდის მის ქალწულსება. ამითყსა ბრძანა
 10 საქვი დადებად ქვსა ზედა გაიანესა და დადგინებია მისი გარეშეკართა და
 იძულებად შახურთა მიერ, რათა ასწავლეს რიფსიმეს, შინაგან მყოფ-
 სი, შიბიილებსა შევისასა და არა წინააღდგომად ყოველსა ბრძანებასა
 მისსა, რამეთუ უწიოდეს, ვითარმედ გაიანეს მიერ აღზრდილ არს რიფსიმე,
 15 და არა უბრძანეს ყოველსა სიტყუთა მისსა, ვითარცა მოძღურსა და
 სიბრძნეთა მსწავლელსასა.

LXII ეს სიკრფელსა შევისა მის სწავლობელსასა: ვითარ არა ეს
 იყო ძლეულება თვის რიფსიმეს მიერ, არამედ გაიანესა მყოფდ ძრად თა-
 ვისა თვისსა შიხუნა, რომელი იგი წარადგინეს რაჲ სასტიკად სცემდეს მუნ
 მდგომნი იგი ერნი არგროსანი, რათა ეტყოდეს რიფსიმეს სიტყუათა ლიტ-
 20 ნისათა. ხოლო მის დიდაკითხე ესრეთ ელმოდა, არამედ ყოველსავე წი-
 ნააღმდგომსა ექმოდა, მოაქსენებდა რიფსიმეს აღსაბრძანებას მის მისსა ღმრთო-
 სა შიშართ და აღიქმისა ქალწულბრძნისა და სიტყუთ გამოუსახებლად
 ბრწინებასა მის წინდათასა და თუაოდ წინადაიფებად ქაღებულსა
 მის გეტყნისა ცოდვილთათჲს.

LXIII ხოლო მუნ მდგომნი იგი გრძობდეს სიტყუათა მისთა და ქე-
 თა სცემდეს კიბოთა მისთა და აძულებდეს, რათა ნემისაგერ შევისა
 შეტანულდეს. გარნა იგი, ვითარცა განმართლებულ იყო ნაგუქთა შათ-
 გან და არა წვლულ, ვერცე შესძინებდა სიტყუთა მათგერ მოიველთა-
 და ესე რაჲ გულს-ბმა უყუ, მის უბრძანა განმორება მისი მიერ ადგი-
 30 ლით და წარუდებება მიერცე, ვინაცე მოყანებულ იყო. ხოლო თუ
 თრდატ მამონი სრულიად იწლია განცხადებულად და სრულიად ქვებულ
 ვთ თავი თვის სასიებისგან რიფსიმეს ტრევილებსა და განმორბტებუ-
 ლი გორვიდა ქვეყნისა ზედა.

LXIV ხოლო ძლევაშემოილი იგი რიფსიმე, ვითარცა განცხადებუ-
 35 ლად მძლე წინააღმდგომთაჲ, განვიდოდა მიერ, ვითარცა მძლე ძლევისა
 უღუმბანითჲ და ფრად დამამერალი იფლთა მიერ ლეწლისათა. და
 იყო ესე ლამისა და შიბიიოდა სხუთა შათ თანა ქალწულთა და ახა-
 რებდა შათ სახესა ძლევისა თვისასა და ძლეულსა ბრძობისასა თვისსა-

LXI 1 ანგა K 2 უბატვიება K 3 უფროსად K 4 იძულებად T (რათა. იანეს; ჯ
 აძულებად).

LXII 1 შიხუნა T 2 + მს T.

LXIII 1 გრძობდეს (1) K 3 + იყო T.

LXIV 1 უღუმბანითა T 2 უფლთა K 3 თანა მამონი K 4 შიბიიოდა T

այդ հույժ զորացումը, և անարատութիւնը պահեց առ Յրիստոս մարմնավոր քորիքը՝ հոգու ազնկութիւն հետ:

LXI Այսպէս արգեն՝ ոչինչ այնքան անպարտելի չէ, ինչպէս առ Յրիստոս հեծարումն ու հուսացումը, և ով նրանով միայն զինվի՝ նեղութիւն մեջ չի ընկնի, ոչ էլ զինվութիւն կորսելի նրա կացարանին, ինչպէս որ հիմա՝ Տրդատն անմիջապէս պարսկեց կույսից ու զուրս նկով ննչարանից և կամեցավ, որ թոթափի անպատմութիւնը: Բայց առավել նա՝ չէր կարողանում նրաշխովոր լինել տրփանքին և ոչ իսկ կյանք էր ուզում, եթէ անամոթութիւնը լանարգի այդ սրբի կուսութիւնը: Այդ պատճառով էլ հրամայեց Փայտնեի պարանոցին կտայան զննել և նրան կակնեցնել զանքից արտաքուստ: Եվ սպասավորները միշտով ստիպում էր, որպէսզի ենթում գանկող Նոթիսիմենի՝ Քաղաւորին հեղափոխութիւն ու նրա ամենայն հրամանին լընդդիմանալ խրատի, որովհետեւ զիտենի, որ Փայտնեի է մեծացրել նրան, և Նոթիսիմենն անհնազանդ չի գանկի նրա ամենայն խոսքին՝ իբրև ուսուցիչ ու արժանավորութիւն ուսանողի:

LXII Վա՛յ ողորմելի այդ Քաղաւորի ամբարշտութիւնը, ինչպե՛ս լրագնահանացավ Նոթիսիմենից կրած իր պարտութիւնը, աչիկ Փայտնեին էլ նրկորդ գործախառնութիւն տարավ իր գլխին: Երբ ենդկայացրին նրան, այնտեղ գանկող ցուպավոր զինվորները սաստիկ ծեծեցին, որպէսզի Նոթիսիմենին խորզովանող խոսքեր տաի: Իսկ նա Քնն աշակն ցավ էր զգում, բայց ամեն ինչ հակառակն էր անում. Նոթիսիմենին հիշեցնում էր նրա խոստովանութիւնը սաստն հանգնել և կուսութիւն խոստումը, խոսքով նկարագրում էր նրան սրբիքի պայծառութիւնն ու վերստին առաջ քերում մեղավորների համար զննենի սպասնալիքը:

LXIII Իսկ այնտեղ գանկողները զգացին նրա խոսքերն ու քորիքով խփում էին նրա աստմներին և ստիպում, որ Քաղաւորի կամեցածի պէս խօսի: Մինչդեռ նա, կարծես ողջ[անդամ]ացած նրանց հարվածներից և ոչ վիրավորված՝ զարնյալ նախորդ խոսքերի նման էր ավելացնում: Եվ երբ այս կուսեցին, [Քաղաւորը] անմիջապէս հրամայեց նրան հեռացնել այդ տեղից և տանել նորից այնտեղ, որտեղից բերվել էր: Իսկ ինքը՝ Տրդատը, այն մասնակ աչինս քացորոշ ամեններն պարտեց և իր տենը քույրսովին զրկեց Նոթիսիմենի սիրտ հույսից, ու շարացած թաւալովում էր գետերն:

LXIV Իսկ հաջթալոյածն Նոթիսիմեն, հակառակորդներին բացահայտ պարտութիւն մատնած, զուրս էր գալիս այնտեղից, որպէս ոչխմպիական հաջթութիւնը հաջթած ու հույժ վաստակած՝ շարշարանքի քրտինքով: Գիշերվա մամ Քր, և վաղում էր մյուս կույսերի մտա ու սրախացնում նրանց իր հաջթութիւն կերպով ու իր հակառակորդի պարտութիւնը, թէ ինչպիսի

სა და ვითარმედ სასტკეპით დასცა წინააღმდეგში თჳსი და შევსებულად დაიცვა ჭალწულუბაჲ თჳსი. ხოლო მათ ესე რაჲ ესაჲ, მჳს ჩაოდენ ძალ ედუა წარვიღტოდეს საწმენელთა მათგან და მივიღტოდეს მასლოზელად ადგილთა აწმოდისათა და მუნ დაინაღუნეს და მადლომდეს სიძესა მათსა ქრისტესა და გონებთა მისდა შეერთებულ იყვნეს და მის მიერ ნუგეშისის-სცემდეს სტრფილსა თჳსსა და ათხოვედეს მჭრათელ სიკეთეობად მისსა.

LXV და იგინი რაჲ ესრეთ ლოცვისა განკრძალულ იყვნეს და ჭრეთ ლამე იყო, მჳს მიუქდა მათ ზედა მზარეული-მადარის იგი ნუფისაჲ მიუღინებთა მტარეულთაჲთა, რამელთა ლამარები აქუნდა ჳულთა მათთა, და შეიპყრეს ნეტარი რიფსამე დ შეუკრნეს ჳულნი მისნი ჳულმართ და უბრძანებდეს აღმოყოფად ერისა. და ვითარცა უმცისეს სიტყვა სრულ ყო მან ბრძანებული მისდა აღმოკვეთეს იგი. ამისა შემდგომად ვითარცა ავახეთა განსძარტუნეს შესამოსელი მისი და განსძარტეს იგი ჳულით და ფერკით და საბელნი იგი მოაბნეს შეშითა აღმართებულთა და ლამარებითა სწულედეს ისითა მისთა და კვალად ჳათა მიერ მახულთა განაბეს მუცული მისი და მინაგანი ნაწლევთა მისთაჲ დასთბეს ჳრეყნისა ზედა. და ეიდრედა ჭრეთ იყო მის თანა მცირე სამშენველი, აღმოკვადნეს თუარნი მისნი და ასოველად დაჭტეს იგი.

LXVI ესრეთ ჳრედ ღუმელით-შემოსილმან მან აღასრულა სერობაჲ თჳსი და ესრეთ მზარეულით დოტყენს ჳორტნი, ვითარცა აწლი გამომავლმან სასძლოთ ჭალწულუბისათა, და წარმოუდდა სიძესა თჳსსა ქრისტესა და ღირს იქნა თუა - ით ხილვად მისსა და მცედრ სასძლოთა მისისა, განსვენებულნი და შემკული ყოვლით-ჯრძო საწერტელთა მისთაგან და უფროსსა ოქროსა და ჳვისა პატიონისისა და მარჯალიტისა და ტყვისსა მჭრამულისა და სტყია ყოვლისავე სასძლოთა საწყაელისა.

LXVII ხოლო ჭალწულნი იგი სტყანი თანაზიარნი სივლტოლისა მისისანი, რომელთა გუნდი იყო რიებეთ სამოუცდაათა, და ამათგანნი რიებეთ ოც და ათორმეტნი ვითარცა მიიწინეს წარპარეად გუჳსა მოწამისსა, იგინთა შეპყრობილ იქმნეს მტარეულთა მიერ და მათცა მახულთა მიოდეს აღსასრული. და უმუცინებულეს ყოელისა საფისისა ბოვეს განსაიდგელი იგი, რომელსაცა მოსწრათედ ერიებდეს, და რაჲმს ჳრთისა ზოლო გუჳსის ერიებდეს, სრულიად ცოტლებით მიემთხვნეს მას და მის თანევე შევიდეს სასძლოსა და მასვე სიძესა ხილვად ღირს იქმნეს, ხოლო ნაწილნი იგი მათნი მკლველთა მათ მათთა მიერ ჳკეცთა მიეყარნეს და რომელთაჲ იგი უმრავლესი ნაწილი მათი შეგებაჲ, სატანცველთა მიერ მათსა მას ნუმტ-

8 აქისასა დაჳდა K 6 აქსი K 7 ჩაოდენ T 8 საწმენელთა მათგან და მივიღტოდეს K.

LXV 1 უბრძანებდეს... აღმოკვეთეს იგი უკრეთ მიუღუნეს მისსა. ხოლო მან უბრძანა დაკეთა ერის მისსა, და ესე ვაჲ, და ბრძანებული იგი სიტყვა მჳს აღსარტუნეს და დასკვეთეს ესა მის T 2 მკითხებე აქსიამ 6 S-ი.

LVI თუელთა K 2 და K T.

LVII 1 სამოუცდათ K 2 ხოლო მის T 2 აწმენეს (1) K 4 მათ K T.

սաստիճանք տապալեց իր Հակոբակոթընն ու անազարտ պահեց իր հաստիճանը: Իսկ երանք էրք այս լսեցին, անմիջապես որքան հարող էին՝ փախան այդ հեծաններից և անազարեցին մոտակա ավազուտ վայրերը և այնուհ թաքեցեցին ու գտնուցան էին Հայտնում իրենց փնտա Քրիստոսին, մարտի էլ երա հետ էին միացել ու երանով էին միմիջարում իրենց բազմանքը և խնդրում էին շուտափութի՞ք փոխում առ կա:

ԼԿV Երբ երանք այսպէս զգասացած էին ողորթով և զնա դիշեր էր, Հանկարե երանք զրա Հարձակից թազավորի սենեկապետը սպասավորների ուղեկցութիւնք, սրանց ձեռքերին շահեք կային: Բռնեցին երանելի Լորիսի-մէն և ձեռքերը ետը կապեցին և պահածում էին լնուն Հանել, Եվ ճր կա Հարկազրկած կատարեց Հրամանը՝ կորեցին այն Անուհուն ավազակներից պնա պատաստեցին երա զգնտն ու պրկեցին երան ձեռքերից ու ունեւորից, պարսկեւոր կապեցին պարզած փայտերին ու շահեքով այրեցին երա անգամները, եւսն սուր քարերով ճեղքեցին երա որովայնն ու աղինեւոր թափեցին զնաին: Ու քանի զնա երա զրա մի փոքր շունչ կոր՝ Հանեցին երա այրեքն ու անգամաւորեցին երան:

ԼԿVI Այսպէս այլն եղեալգեցը ավարանց իր մայրամուտը* և այնպէս սրախութիւնք թողեց մարմինը՝ սրպէս Հնեց եւր հուսուցիւմք Հարսնութեան դուրս եկողը, և ներկայացավ իր փնտա Քրիստոսին ու արժանացավ երան այրով տեսնելուն և երա Հարսնարանում բեռնիկելուն՝ պահուցած ու զարգարկած ամեն կողմից նորին խայտերով, հատկապէս ունով և պատվական ակնեղենով, մարգարտով ու կարմրավուն մորթով և այլ ամենակ Հարսնեկան զարգարանքով:

ԼԿVII Իսկ երա փոխուտան մասնակից մյուս կույսերի զուեղը թվով յոթանասուն հոգի էր, և ճր երանցից երանուն երկուսը հտտեւ զկայի մարմինը փոխեցնելու, սպասավորներին կողմից երանք էլ բռնեցինն ու երանք էլ սրով զերջ առան: Ու ամենայն գանեկի ավելի բազմալի Համարեցին այդ փորելութիւնք, որք և փութարեն որտեւում էին: Եվ ճր միայն մարմինն էին փնտրում՝ ամենակն ուղջ գտան երան ու երա հետ էլ մտան Հարսնարան և երա փնտալի տեսութիւնն էլ արժան եղան: Իսկ երանք նշխարներն իրենց սպանողների կողմից զազաններին նեռեցին, որքնք նշխարների մեծ մասը

* Քառայի՝ բնիւր:

სა მკვეთა სკველ ჰყოფდეს და არა თავს-იფებდეს, რათამცა ჰელითა წურვიელთა ქრისტეანეთათა საფლავად მიცემულ იყვნენ.

- LXVIII და ვითარცა შივიცა მზარდელთა-მოაჯარო იყო მოწმედობისა-
გან წმიდათაასა და იყოთხელდა შეფსაგან³ და ვტყვობდა: „აჲ ესერი ბრძანე-
ბისა თქუენისაგან“ შივიცა რთვსიმე. აჲ უკუე ვითარ მზარდო სიკვდი-
ლია გაიანესი“. ბოლო თრდატ ვერ გვლას-ქმნა⁴ ყო სიტყუთა იგი, რამეთუ
წარწყმიდა ცნობა გვლის-თქუმისა მიერ, ვდრეოდ⁵ ვერცა თუ აღმოცენ-
ვად შემძლებელ იყო და განლაგებული იტყოდა, ვითარმედ: „სადა არს
აჲ რიფსამე და სადა უბილო რიფსამე, მომეციოთ ხილვთა რიფსიმესი თუ-
ლითა ჩემთა“.

- LXIX ესერი უკუე იტყოდა ვითარცა განსრული ცნობისაგან და გა-
ნიღვდა რაჲ სიმორჯელისა სისგან ვითარცა ძილისაგან ღრზისა და რაჲცა
ყოფილად განცხადებულად, რაოდენი იყო ებრძანა, და⁶ ვითარ აღსრულე-
ბულ იყო ბრძანებული მისი, შენა განმორიგებნი და გოდებთ ქრობა,
ვითარმედ: „რად არა აიბულეთ რიფსიმეს ვიდრე აღსასრულა<დ>მდე,
რათამცა მორხილ ჩემდა ქმნულ იყო“. ამისა შემდგომად უბრძანა გაიანე-
სი, რათა განაბონ კისრით და მიერ აღმოსაქუელონ ენა მისი და ვტყვობდ⁷
იგიცა უწყალოდ მოკლან, და შესძინებდი სიტყუად, ვითარმედ: „ესერი
არცა ესე სასჯელა⁸ ღირსებით შეატყუებთ მას, რამეთუ მან და მისგან
ბოროტმან ენამან დამკლეს მე შეუთებრებდა რიფსიმესი და ვითარცა მან
წარწყმიდა“ სიტყობითა იგი სულისა ჩემისა, ვგრეთვე თქუენ ბოროტად
მოკლათ არაწმიდა იგი“.

- LXX ესე ესეთითარნი რაჲ სიტყუანი ესმენს მზარდელთა-მოაჯაროსა
მას წარიღვანი გაიანე სხლათი თანი ქალწულთა ორთა და მიიყვანა აუ-
გილსა მას, რომელსა ვწოდებთ ჰიდი მდინარისა ღრზისა, სადა იგი იყო
წყისი ტანჯად ძურის-მოწყმელთა, და თესით თავით დამძინებდა სატანკველ-
თა, რამეთუ ჰგონებდა, ვითარმედ ღრიალითა შით ტანკვეთა დიღითა
ნეტა მიამიდლებს შეფსა, ამისთვისა სიმორჯელით განვიცხებოდა შით
ზედა.

- LXXI პირველად უკუე გარდააბნეს სამიოცენი მათნი და განსხარბ-
ნეს იგინი ჰელთ და ფერკით, დაიკმდვეს კოქთა შითთა ზედა და განმერჩენ-
იგინი სახედ თბერითა, და ვითარცა ამაღლდა ტყავი შენაწვერებისაგან
ქორკეთასა, წარჰვიდეს ტყავები წმიდათა ყოვლად საწყალობელთა შით და
ყვეს საქმე ესეთითარი, რომელსა არცა თუ ხილვად თავს-იფებენ თუღანი
ღმრთის-მოყვარეთანი. ბოლო ნეტარნი იგი დადაცათუ ტყავისაგან ქორკ-

LXVIII მზარდელთა KS 3 შეფსგან T (კო... .. 2251 4) 3 ხრისნებისებრ იქვენი K 4 ნო K.

LXIX /1 და/ 5 2 რად არა... ქმნულ იყო/ ვერ ცოცხლ იღს უკუედო არა თანი ვის რიფ-
სიმეს KS 3 ვგრეთვე 5 სიწყლა K 5 წარმწყმიდა T 6 მოკლით K.

LXX 1 მზარდელთა-KS.

կնքան. երանց տանելուց զսա՝ նշխար[ներ] զաղաններին կերակուր արին և չանցուրժեցին, որ զսն կարտա քրիստոնյաների ձեռքով գրեզմակն հանկնկան.

LXVIII Եզ նր սննկկապուր [վեր]դարձով սրբերին կուտուրելուց, հարչարելում էր թագավորի կողմից ու ստում. սէյո՝, այսպես էնր հրամանին համապատասխան սպանվեց Նորփութնն Այժմ արգեն ինչպե՞ս կհրամայեա Գայանեի մաշու: Ըսկ Տրգաւը շնորհապատ ընկաւել այդ խոսքը, որովհետեւ ցանկութիւնը կործանել էր գիտակցութիւնը: Անգամ շնչել իսկ անկարող էր և ցնորված ստում էր. թե սէ՞ր է այժմ Նորփութնն և ո՞ր տեսնեմ Նորփութնն, ավել Նորփութնն իմ այժով տեսնեմ:

LXIX Այսպես էր արգեն խոսում՝ որպես գիտակցութիւնը կարցրած: Եզ նր զգաստացավ այդ հարրուիքից, ինչպես խորը ընկեց, ամեն ինչ հայտարար չեղանկացավ, ինչպես հրամայել էր: Աւ նր արգեն կատարված էր իր հրամանը, անմիջապես շարացավ ու ողբով կայնում էր, թե սինչ՞, շտիպեցիք Նորփութնն մինչև վերջ, որպեսզի հնազանդվիք ինձ: Այնուհետև հրամայեց, որ Գայանեի վիզը պատանե ու այնտեղից կորին երա լեզուն և երան նա անգիտորեն սպաննե. և ավելացնում էր, թե ս՞ի՞ն այս պատիժն էլ երա արժանւոյն հատուցումը չէ. որովհետև նա՞ և երա շար լեզու՞ն ինձ զրկեցին Նորփութն գեղեցկութիւնից, և ինչպես որ նա՞ կործանեց իմ հոգու շնորութիւնը, այդպես էլ զո՞ւր շարարտ սպանեց այդ սեսրութիւնը:

LXX Երբ այսպիսի խոսքեր լսեց սննկկապուր, Գայանեին տարով երկու այլ կույսի հետ և հասցրեց այն տեղը, որ կուլում է կոր գետի կամուրջ, ուր սովորութիւն էր տանել շարագործներին, և [սննկկապուր] ինքն անտուր հազիւում էր տանելները, որովհետև կարծում էր, թե երա հույժ տանելումով մեծ պարգևներ է շնորհում թագավորին: Այդ պատճառով էլ թարգմանաբ կատարում էր երանց վրաս:

LXXI Նախ և առաջ պատանցին-հանեցին երանց զցեսուները և պրծեցին երանց ձեռքից ու սորից, զամեցին հեծաններին (կոնկերին) և տիկի պես ուղղրին երանց: Եզ նր մաշկը բարձրացում մարմինների անգամներից, հանեցին ողջագութ սրբերի մաշկն ու այնպիսի գործ արին, որ գիտել անգամ լեն կարողանա ստովանաներին այժերը: Ըսկ այդ երանելիները թնկուց

თაჲს განმეზღვეს, არამედ შეწყვენისაგან ღმრთისა არა განეშორნეს, რამეთუ მთერ დაცულნი სასურველსა მის შიშსა ქრისტესს ეძებდეს და მისსა მიმართ იტყოდეს: «მიმიჴყენენ ზეც კაცო-მოღულარეო შეუფეო, რამეთუ შეათეს მოესწყდებო» დღითა დღე და შეეიარაღებებო შენთვის ვითარცა ცხოვარნი კლავდნი».

- LXXII ხოლო მზარეულთა-მთავარმან მამ, ვითარცა იბილა ესრეთ აქნეირ შეუბარებდა წარტედა ტყვისა შაოისა, ვითარმცა ვის სამოსცა აღმარცეებოდა და როცა იგი მათი ღმრთისა მიმართ, ბრძანა, რათა სიტყუაგებრ შეუთსა დაქლუარენ უნანი მათნი, და ესრეთ განამნეს ქედნი მათნი და აღმოშქრნეს ძირნი ენათა მათთანი და აღმოპყუთნეს სრულიად ამისსა შემდგომად აღიბუნეს ქვანი მბურნი, მიმსკაცებულნი დანაეთანი, და მით განამნეს ზეცელნი მათნი და გამოუყარნეს ნაწლუენი მათნი წინაშე ფერქთა მათთა და ვერცოლა მბურითა წარტყუთნეს თაენი მათნი, ხოლო იყო დღე იგი, რომელსა შინა იწიმა წმინდა ჩიფსიმე, ოც და ეჭუთა თქსა სეტემბრისა⁴, და მასვე დღესა მოსწყდეს სიმრავლენი იგი ქალწულთანი, რომელნი მისრულ იყვნეს წარბარედ გუამისა შისისა⁵, და შემდგომად მათსა დღითა ერთთა ნეტარმან გაიანე წარვლო სტადიონი მარტყოობისა მისთანათა მათ თანა ერთთა ქალწულთა.

- LXXIII ხოლო ამისსა შემდგომად წარ-რამ-ქდეს ეჭუნნი დღენი და დაქნეზიდი თრდატ ცეცხლთა გულის-თქუმისათა. განიზრახა განსლგა ნადირობად და განემზადა რამ და აღმუდრდა, მყის განვიდა ქალაქით, ხოლო სასკელმან არა დაიყოენა, არამედ მყის ბრძოლა უყო მის სიმორ-გილთ. და ვითარცა ეშმაგურლი ბორცდა და სრულიად უფლმბულ იყო სენისაგან ბორბტისა და კბილთა მოიქამდა ქორცია თქსთა და შეცვა-ლებულ იქნა სახისაგან კაცთაჲსა სახედ ღორისა და რომელი არა უმცეარ არს ნახტქოდონოსორისა⁶ მის სახისა შეცვალებსა, მის გამო ისწავენ სახეცა თრდატისი მისითავე⁷ შეცვალებითა შეცვალებულსა, რამეთუ მის-სავე უწლებებსა და უწყსობებსა იქმოდა და მასვე სიმბორბტისა, და იყო გარეშე თრდატისი ღორ და განმეიტადებულ შინიდანსა მის ველურებისა და შერისა გულის-თქუმათაჲსა და სქსა მის ღორებრივისა სულსა და ქვევისა თანა სახე იქნა შეცვალებათა ხატისა.

- LXXIV და არა ხოლო თრდატს შეეშებო სიმბორბტე ესე საქნისა, არამედ მის თანა მვედართაცა მისთა და რაოდენნიცა იყვნეს მთავართაგან და მოტლაქეთა თანზიარ⁸ კადნიერებისა მისისა, ივინიყო აღსაქვე იქმნეს⁹ მითავე¹⁰ ეშმაგურლებითა, ხოლო სტუთით მათ ერთთა აღწრდივე ზარი და შინი

LXXI 1 შედარებულთა K.

LXXII 1 მზარეულთა- KS 2 მამ 5 2 აღმოშქრეს T; აღმოშქრეს 5 4 სეტემბრისა 5 5 ეჭუთა Solms KT.

LXXIII 1 კოფი KS 2 ნახტქოდონოსობი (I) K; ნახტქოდონოსობისა 5 2 K-ამ არა კოფი წმთა აკანხატქ მქ თაჲ თაჲთა 1 მხარე, მან კრახმქეჲ ქკო, 6 ანკათე თათკე რამთკათათაქონხად 1.

LXXIV თანზიარნი Solms 5 2 იყვნეს KS 2 მოცე ST.

մերկացան մորմնի մաշկից, այլն շնոսացան աատնու օգնութիւնից, որի կողմից պահպանվածներն իրենց բազմալի Քրիստոսին էին փնտրում ու առում երա հանգեց. «Փրկի՛ր մեզ, մարգասն՛րդ սիրակայ, որովհետեւ թեզ համար ենք կոտորվում օր-օրի և թեզ համար՝ իրեն մարթի ուշաբներ համարվում»:

ԼՃԽԻԻ Իսկ սեննկայանք կրք անսով երանց մաշկի այսպես անորսունչ կրտսւաց՝ կարծես թէ մննչ զգեստն էր հանում, և նրանց աղտօքը զնպի ասոված, հրամայեց, որպեսզի թագավորի խոսքին համապատասխան կրտրին երանց լեզունները: Եվ այսպես նեղքեցին նրանց պարանոցները, հանկցին լեզուներն արմատից ու լքիվ կարեցին: Այնուհետև զանակների նման սուր քարեր հանեցին և զրանցով պատեցին նրանց փոքրին ու ալիներն իրենց սաքերի առն թափեցին, այգադիս արերով էլ կարեցին նրանց դուրսննչը:

Իսկ այդ օրը, երբ նահատակվեց սուրբ Հոփոսիմեն, սեպտեմբեր ամսի քսանվեցն էր: Նույն օրն էլ հոտորվեցին կույսերից շատերը, որոնք զնացել էին երա մարմինը փախցնելու: Նրանցից մեկ օր հետո երանելի Փայաննն անցավ նահատակութիւն ասպարեզ՝ իր հետի երկու կույսերով:

ԼՃԽԻԻԻ Իսկ այնուհետև, երբ անցավ վեց օր, Տրգասուր թառամում էր ցանկութիւն կրտից: Որոշեց որսորդութիւն դուրս գալ, ու կրք պատրաստվեց ու ձի նստեց, շտապ դուրս եկավ քաղաքից: Սակայն դատաւատուը շահպաղեց, այլն անմիջապես քարկութիւնը զարկնց՝ երան: Եվ որպես զիվացած՝ վայրագացավ ու ամբողջովին բռնվեց լար ախտով և ատամներով իր միտն էր կրծոտում, ու մարդու կերպարանքից փոխվեց խոզի կերպարանքի: Ով անտեղչակ չէ նարուզողոնսորի կերպարանափոխութիւնը՝ թող նրանով իմանա և Տրգասի կերպարանքը, նույն փոփոխութիւնը փոխված, որովհետեւ երա իսկ անհագութիւնն ու անկարգութիւնն էր անում և նույնի լարութիւնը: Տրգասի արտաքինը խոզի էր և՛ ի բացահայտութիւն երա ներքին վայրենութիւնն ու ցանկութիւնների աղմութիւնն և երա այլ խոզանման հօգու ու վարքի, անսքի փոփոխութիւնն էլ համակերպ զարեւով:

ԼՃԽԻԻՎ Եվ այս գարծի լարութիւնը ոչ միայն Տրգասին զհազավ, այլ երա հետ նաև՝ երա զորականներին էլ ու երա հանգսնութիւնը համակից իշխաններին և քաղաքացիներին՝ ինչպան կային: Նրանք էլ լքվեցին նույն զիվութիւնը: Իսկ մյուս ժողովուրդը (զորքը) նույնպես ահ ու սարսափ ունեց և

*Բուսայի՝ կռից:

და ვნებულთა მათგან კერძებისა წადიდებულთა და სამარადისთა ზრუნვათა
თავთა თქსთა⁴. და წადიდებულთა იყვნეს, რათა არა მათუც ვგვრთუდ მსგავსად
შეგნებოროს, და კვლად ისწრაფდეს, რათა მისმედ ვნებულთადა აღს-
ნებულს⁵ და სენისა მისგან განთავისუფლდეს.

- 3 LXXV ხოლო ედრელი იგი⁶ რომითი ესეთი⁷ არათა ენებითა მწარედ
განთავისუფლდა, ჩვენებათ იხილა დამან ჩვენსამან, რომელსა კესაროდებრ
წმინდობითა სახელით; ხოლო ჩვენებისა მის სახე ესრეთ⁸ იყო, რამეთუ
მათელი რამე საბითა კაცისათა შეცვალებულ⁹ იყო და რეცა ეტყვიდა
მის, ეთარმედ: „გრაგოლი, რომელი იგი მათ ძველ ოდესმე შთაგდეს
10 ქრისტულსა არაბატისასა“, აღმოიყვანონ აუ მიერ შევსებულად დაიქნეს
განსადებულ¹⁰ მათი. ხოლო უკეთუ ესე არა ყონ, არცა განსადებული იგი
დაიქნეს¹¹, არცა იმოვოს¹² რა სხუთა საერებელი ენებისა მის¹³.

- LXXVI ესე რა ვეწია ჩვენებისა მისგან კესაროდებრსა, რამეთუ ძვე-
ლ იყო იგი მწებრებითა განსადებლისაჲს მისა აქთისა, მუის ვოულ-
თი მიუთხრა ლენებათ იგი. ხოლო იგინი განყოფილებულ¹⁴ მკონესდეს
15 მის, რამეთუ ვნება ესოდეს დაშობად ძელსაჲცა ეთისა ძუელთაგან გრა-
გოლისთა ამსთესცა გეიხევედეს და მასრობდეს სიტყვითი კესაროდებ-
რსთა.

- LXXVII ხოლო ენათგან ბოროტი იგი უფროსს აღმატებოდა და
20 ჩვენებათ იგი ზედას-ზედა ხილვად არა დაეცადებოდა და დედაკაცი იგი
და მუქისა ჭირსა შინა იყო, ამისთვისცა აძელა ჭრსა მის, რათა სჯი-
ნით აღასრულონ ლენებათ იგი. ხოლო მათ წარადებნეს ქრისტულსა მის
არაბატისასა კაცი წარჩინებული სახელით იტალიას. და ვითარცა მიწია
იგი ქალაქად, მკაბივდეს მის მკედრნი ქალაქისანი მიზეზთა მუნ მისლვი-
25 სისა და ვეინოდეს მის და უკრდა აუ ვითარ ქრეთ ცოცხალთა თანა
ეძებენ, რომელს დაღაცათესცა მკედართი თანა დაფლულ იყო, ვერცე-
ცა ვგო გუამი მისი ესოდესთა წელთა, არამედ სრულიად მიწად შეი-
ცადებოდა.

- VXXLIII ხოლო სატრაპესმან მან, რამეთუ ესე იყო პატრიე აეტიათ-
30 სი, მიუთხრა მათ ლენებათ იგი დი წარდგა პირსა ზედა მღვწისა მის¹⁵ და
უკმო სახელით გრაგოლის. ხოლო მან მესყუელად ქმა-უყო და ვითარცა¹⁶
ესმა პსლტი სიტყვა მისთაჲ კაცსა მის, მუის შთაუგდო სახელი და ვედ-
რებოდა, რათა მიდლოს იგი და მოირტყას, რათა აღმოიყვანოს¹⁷, და შეს-
ძინებდა სიტყვად, ვითარმედ: „ღმერთსა უბრძანებეს აღმოიყვანებათ შენი
35 მაგიერ“.

4 დი I 5 თქთა I 6 აღსობებულს S.

LXXV 1 იყო S 2 ესე S 3 შეცვალებული KS 4 იყო დი KS 5 არაბატისასა K 6 + იგი
T 7 დაიქნეს S 8 იპირს S.

LXXVI 1 განყოფილებული T 2 ძეღისა KT.

LXXVII 1 სრულიად S.

LXXVIII 1 სატრაპესმან S 2 + ღმერთსა K; მის მღვწისასა S 3 ვითარცა S 4 აღმოი-
ყვანონ KT.

զարկմանն արհեստի քննարկումն և մշտական հետազոտումն իրենց անձի հանգստի և անհանգստի ժամերը, որ իրենց էլ կույնը շարժանքի և իրենց անհանգստի ժամերը զարկմանն էլ և ազատակն այդ ցավից:

LXXV Այս միջոցին Լալայանն այսպիսի շարժանքով գտնուողն տառապանք էր. թագավորի քույրը, որ անունը Վուսարգուխա (հույրովազուխա) էր, տեսել տեսավ: Իսկ տեսելի կերպն այսպիսին էր. ինչ որ շուրջ մարտն կերպարանքն էր զարմել և կարծես ասում էր նրան, թե Ֆրիգորին, որին կրթել անցյալում զգեցին Արարատի հորը, եթե հանեն այնտեղից, անմիջապես կվերական նրանց այդ փորձությունը: Իսկ եթե այս լանկն՝ ո՛չ այդ փորձությունը կվերանա, ո՛չ էլ ուրիշ ինչ քննարկումն կգանձի այդ շարժանքին:

LXXVI Երբ Վուսարգուխան տեսիլից այս իմացավ, քանի որ իր կարող փորձությունն համար ընկնելով էր այսուրից, անմիջապես քույրին պատմեց այդ տեսիլը: Իսկ նրանք ճշտված կարծեցին նրան, որովհետև ով կհասար, [Թե] Ֆրիգորի ուղեկցիցից մի ուղեք իսկ մնացած լինի: Ուստի նախապես ու փնտրում էին Վուսարգուխան խոսեցերը:

LXXVII Բայց որովհետև մանավանդ այս առաջին ավելանում էր, և տեսիլը հետ ի հետ չէր զուգարում նրան, իսկ թագավորի քույր այդ կինը զրգովազուխան մեջ էր, ուստի ստիպեց ժողովրդին (զորքին), որ գործով կատարեն այդ տեսիլը: Իսկ նրանց Ավտայան անունով ավագանի մարզում ուղարկեցին Արարատի հոր: Եվ երբ նա քաղաք հասավ, քաղաքի բնակիչները հարցնում էին այնտեղ զնալու նրա նպատակը և ժողովում էին նրան ու զարմանում, թե ինչպե՞ս տակավին ուղեքի մեջ են որոշում. եթե անգամ մահացածների հետ թաղված լինե՞ր՝ նրա մարմինն էլի չէր զնալու այսչափ տարի, այլև ամբողջովին հող կզառնար:

LXXVIII Իսկ սատարազը, այս էր Ավտայանի պատիվը, պատմեց նրանց այդ տեսիլն ու զնալու-կանգնեց այն այրի բերանին և Ֆրիգորին անունով լալանց: Իսկ նա անմիջապես լալն ավելց, և երբ այդ մարզը լսեց իր խոսքի պատասխանը, շատ պարան ներս զցեց ու խեղդում էր, որ ընդունի այն և գտնվապի, որպեսզի զուրս բերի: Եվ խոսքով [էլ սիրտ] շարժում էր, թե սկսված է հրամայել թեզ զուրս բերել այդտեղից:

LXXIX ვსრული უფრო აღმოვაჩინებულ რაჲ იქნა მიერ ნეტარი გრიგოლი საბელთა მიერ, დაწვეულად იყო უოველი გუამი მისი სიმრავლისაგან წელთისა და მწერისაგან და უფთა, გარნა წყლითა განაწინეს იგი და ბრწყინებულად შემოსეს და ღირსებით და მატობისად წარიყვანეს იგი ქალაქი ვალეროშენსა, რამეთუ მუნ იყო მუდგ მათი თრდატ შეკვალადელი სახედ ღორისა და აღსაესე სიმორტილითა და უზადრუცებითა. ბოლო მიუგებოდეს წმიდას გრიგოლის მოთვარნი იგი სატრახენო და უოველი სიმრავლე, რომელთა დიდობათ არა ღორებოივი სახე ზედა ედვა, არამედ იგინცა სენსა მისგან ბორცდეს და განიჭებოდეს, რომელნი იგი შედგოდეს ფრეთა ნეტარისათა და შეურალად ვადრებოდეს შეწყალებად მათდა წმიდასა მას და განკურნებდ ციროტისა მისგან ეშაქულებსა და სენთა სიმორტიტისა.

LXXX ბოლო წმიდამან მას უბირატეს უოველისა იხინა ნაწილნი წმიდაანი, რათა ურუენენ მას და იხილნა რაჲ, შეკრბნა ურად, რამეთუ შეურატებთ სბულ იყენეს იგინი ცხრისა დღესა და დროდენსადღე ღამესა და არაჲა შემთხვეულ იყო მათდა სახე ბრწინებობსა და დაცულ იყენეს უოვლად შეუბებლად ძალითაგან და მფრინველითა და მყეცითა და ვიარაცა აღიბუნეს იგინი მიერ, განმარტუნეს შესაოსელთაგან იქსთა და ბრწინებულად წარტარგნეს, რამეთუ მოარაგნიდეს მას მუდგ და მისთანანი საშოსელთა დიდუბისათა. და ეგრეთ დასტნა იგინი საწინებელთა მათ ზინა სამისლებითერთ მათი აღვილსა მას, რომელი იგი სადგურ ექნა მოწამეთა საციოხლესა მათსა და ქალწულებოივი მათ ფერტთა მათისგან დატებნილ იქნა.

LXXXI ამისსა შემდგომად იწყო ღამე უოველ ღოცეთა ვადრებად ღმრთისა და ეთიარცა განაწინა, განაწინა ცხრისა ზინართ სიტყუანი სწავლისანი, ბოლო ვადრებად მისი ღმრთისა ზინართ ესე იყო, რათა პირველ არდატის ღორებოივისა მის სახისაგან შეკვალუნისა მიენიჭოს მის გულს-ქმის ყოვლად სიტყუსად და გრძნობად ძალისა თიოიველისა თმეტულთასა, და მიერისაგან იწყო ნეტარისა გრიგოლი და განაცხადებდა ძალსა ღმრთისისა და ზენდა მომართ მოწამელებისასა თუ ეთიარ საცრფვლებით იცხოვნა იგი გარეშე ყოველისაგე კაცთა ზენებისა და ცნობისა. და ურადეთ არა ზეგარდამოსა მადლისა უნ მიატემოს, ვერ ადვილად სარწმუნო ურდეს საციოხლე მისი.

LXXXII ამისსა შემდგომად ამბობებდა ურსა მას უწყალოებისათვის, რომელ არეენეს წმიდათა ზედა მოწამეთა ურსიტესთა, და ამას თანა ასწავებდა, ეთიარმედ პირველ უოველისა ღუმს მათ საციურისაგან კრპთასა განყენებად და მოტყევა ღმრთისა მამართ ჭეშმარიტისა. და ეთიარ-

LXXIX 1 ვალეროშენსა KS; + და K 2 სატრახენი S 3 დღათუ K 4 რამელთა...სახე და მათე სახე ღორებისა T 5 არამედ... განიჭებოდეს) გარნა ბოლო ურუბუნეს სენსა ზედისსა იყო სენსა მათ T 6 სიმორტიტ K.

LXXX 1 მას SK 2 განმარტუნეს SK.

LXXXI ბოლო და S 2 ძალსა S 8 იქმელთისა T 4 განცხადებდა KT 5 ღმრთისსა KT 6 მოწამელებისა K 7 იგი კაცო S 8 ყოველისა S.

LXXXII 1 რამელი KT 2 პირველად KS.

LXXIX Երբ այսպես արգեն պարանների միջոցով այնտեղից զուրս բերվեց երանելի Գրիգորը, նրա ամբողջ մարմինը սնացել էր տարիների բազմաթիվներից, Հիջնիից ու արևմտից: Սակայն շրով լվացին նրան, փայլուն [զգեստ] հագցրին և արժանավարտությամբ ու պատվով տարան Վաղեբոշեն (Վաղարշապատ) քաղաքը, սրովհետև այնտեղ էր նրանց թաղավոր Տրգատը՝ խոզի կերպարանքի փոխված ու չնչուն կատաղությունը ու անևարանությունը: Իսկ զիմաճորում էին սուրբ Գրիգորին աստրապական իշխաններն ու ողջ բազմությունը, որոնք թեև խոզի կերպարանք չէին տեսել, սակայն նրանց ևս այդ հիվանդությունից խաթարվելի ու տառապում էին. նրանք ընկան երանելու սաներն ու շերմագին ազերսում էին սրբին՝ ողորմալ նրանց ու բշչկել զիվություն այդ շարիքից և բարսուսթյան ախտից:

LXXX Իսկ սուրբն այն ամենից առաջ փնտրեց սրբերի նշխարները, որ ցույց տան իրեն. Եվ երբ տեսավ ի մի հովաքից, քանի որ դրանց արևմտարևոտքով թափած էին ինն ութ և այդքան էլ զիշիւր. նրանք անկել էին մնացել և ամենեկին տեսարար պահպանվել՝ շեքից, թույուններից ու գազաններից: Ու երբ բարձրացրին նրանց այնտեղից, հանեցին իրենց հազատներից, և [Գրիգորը] փայլուն [շոր] պատեց, քանի որ թագավորն ու նրա յուրայինները նրան մեծագին հանդերձանք էին մատուցում. Եվ այդպես՝ լցրեց դրանք իրենց հանդերձանքի հետ միասին հեծանների մեջ, այն տեղը, որը վանների կենաց կայան նշավ և [ուր] կպան նրանց կուսական սոթերը:

LXXXI Այնուհետև ողջ զիշիւրն սկսեց ազոթքով պաղատել աստուծոն և նրբ լուսացավ՝ ժողովրդի հանդեպ խրատական խոսքեր սփռեց: Իսկ նրա պաղատանքն առ աստված այն էր, որ Տրգատին խոզի կերպարանքից փոխելուց առաջ՝ նրան խոսքի բնկալում և յուրաքանչյուր ամբողջ զորության զգացում շեքիւր: Եվ այնտեղից սկսեց երանելի Գրիգորն ու պարզարանում էր աստծու զորությունը և մեր հանգեպ ողորմածությունը, թե ինչպիսի հրաշքով կենդանացրեց ևս մարդկային ամենայն բնությունից ու մտքից աստույային: Եվ կթե մեկը լրկելուի եսխախմամություն շեքիւր, զյուրությունը հովաթային չի կարող թվալ նրա կյանքը:

LXXXII Այնուհետև հանդիմանում էր ժողովրդին՝ անզթություն համար, որ ցուցարկիցին Քրիստոսի վկա սրբերի հանդեպ: Միաժամանակ խրատում էր, թե ամենից առաջ նրանց հարկ է բաժանվել կուսերի մուրումունից և

მედიცინის უნივერსიტეტის ბორიტად-მსაბურჯისაგან. მისი მასვე ფაშა იქნას კერძობა სენით მითითა.

- LXXXIII მას თან კუთვნიდ უბრძობდა მათ შემოკლებულად შესაქმნათ სოფლისა და ცხოველთადაც ნაღვერთასა. და კუთვნიდ საიდუმლოაი⁶ ანდისა აღაქმისათა და კაცთა მომართა ქმნისა მის კაცთა მოყვარებისა. კუთვნიდ შესინა თბობად ესეცა, ვითარმედ მფურსს მას შინა ზეცით გარდამოქდა მის ზედა ანგლოში და მის თანა იყო და განადიდებდა მას და დაიცვა ბორიტათაგან შეუტებულად და ვითარმედ არცა აქ განყნებულ არს, არამედ წინაშე თელთის მისთა უტუნების და ფრთად¹⁰ ბრწყინვალედ და გამოთქმებულად განანათლებს. და¹ დისასრულად ამის ყოვლისა განუჩინა, რათა ეკლესია აღდგინონ წმიდათა მათ მოქმეთა და სხუთა მრავალი ასევე მათ და მენ მყოფნი იგი ყოველნი აღუბნა და რამეთუ მწუხარი იყო¹, განუტყვი კახელი იგი.

- LXXXIV ხოლო ზედასაგან ამცნო ყოველსა ერსა, რათა იმარტვიდნ¹⁵ დენ სამეოცთა დღეთა და თუთ თვადმან მიიყვანა პარველ მის მიერ განსწავლულნი იგი და აღკლებული წესი ყოველი აღსარულა¹ და ცხოვრებად სათნოებისა მიუწოდ¹ მათ და გახებურენა სულნი მათნი შერად და მგავსებად თქსა და ესევეთართა შესაკრებელია ქმნასა უმტრეულად მიამიღლებდა მათ. ამის თანა კუთვნიდ საიდუმლოაი⁶ იგი ზუნებინაა მიუთბ²⁰ ხა მათ, რომელი იგი მარტობით ებოღვა. ხოლო წინაშე ვოველთასა¹ განაცხადი და იყო იგი არა უნაკლულყანეს სხუთა მათ სასწაულთა საკრველებისაგან, არამედ საწინელ სახილველად და¹ აღმავსებელ სასწინელთა სახარებისათა ცხოვრებისათა, რამეთუ იტყოდა და თქვა:

- LXXXV „გარედ¹ ზედად, რამეთუ ცანი რეცა განუბნულ¹ საგონებელ¹ იყენეს და ძველ ოდესმე¹ ზედადგანებულნი იგი წყარნი განყნებულნი იბიურ²⁵ და ამირა¹ განყოფილ იყენეს¹ და ეგნეს დამტკიცებულად თითოეული¹ თქსა კერძოსა ზედა. ხოლო საზე რამე კაცისა ბრწყინვალეთა რათმე ელვითა განუტყვიდ¹ და აბურნა ჳელი მისთა კერია¹ ოქროსისა და სერედა ქლევანისა და ნათელი ზეგარდამოა მცხინვარეთა მარავანდელთა განუდუნ³⁰ და და კიდეთა ქვეყნისათა განანათლებდა; და ამა მკვდრობანი ვინმე ფრთოვანი, და თითოეული იგი ნათელ იყენეს და ზეცით გარდამოვიდოდეს, და სუტა ცეცხლისა ბარისითა ზედა ოქროვანთა დამკარებელ¹ წინაშე მათსა ვიდოდა.

- LXXXVI და კუთვნიდ სხუთა ნათელი და ნათელის მას აქუნდა საზე³⁵ ყუარისა, ხოლო სუტა იგი დიდ¹ საგონებელ იყო და მალალ ზემთა¹ ზომისა¹ და სხუანი სამნი სუტნი უდარენი მისნი მგავს მისსა¹ სუტითა

LXXXIII 1 საიდუმლოაი S 2 ვითარმედ S 3 და] K 4 + და K.

LXXXIV 1 აღსარულა S 2 მიუწოდ K S 3 საიდუმლოაი S 4 ვოველთასა K 5 და] K.

LXXXV 1 გარედ] S: ვითარმედ K 2 განუბნულად KT ოდეს T 4 ამირა და ამირა S 5 იყენეს KS 6 თითოეული K 7 კერია S 8 სასწინელი... დამკარებელი ფრთა ოქროვანთა და მწიფდურ T.

LXXXVI 1 დიდ S 2 ზემთ S 3 სჯომისა KT 4 მისნი KT 5 მისნი] აყნის KT

զտեալ զնայի իշմարիան աստճած: Եվ որ՝ եթէ փոխվեն շարապաշառութիւնն՝ անմիջապէս նույն պահին նրանց ցովերին բռնկում չլինի:

ԼXXXIII Միտմամեակ նաև համառոտակի պատճում էր նրանց՝ աշխարհի արարչագործութիւն ու հովիտեանկան կենաց մասին, և զարեւալ՝ նոր կտակարանի խորհուրդներն ու մարդկանց հանգույն նորին մարդասիրութիւն կատարածը: Եւս հավելչց այս էլ պատմել, թէ անձամբ՝ մեկ երկնից նրա հանդեպ հայտնվեց հրեշտակը՝ և նրա հետ էր ու զորացնում էր նրան, տեսչարտ պաշտպանից շարիքներից և թէ ինչպէս՝ ոչ էլ այժմ է բաժանվել, այլև նրա այցերի առաջ է երևում և հույժ պարծառ ու անպատճելի լուսավորում: Հաջարտ այս ամենի ստեճանից, որ [հասնել] այն սուրբ վկաների նկնդկի կատուցեն: Ուրիշ բազում խրատ սվեց և այնտեղ զանվող քուրորին որհնեց ու, քանի որ իրիկնամուտ էր՝ թաղեց ժողովածներին:

ԼXXXIV Ըսկ հաշորդ որը հորդորեց ողջ ժողովրդին, որպէսզի պատ պահեն վաթառն որ, և ինքն անձամբ իր կողմից առաջուց խրատվածներին ասարավ ու կատարեց պահառ ողջ արարողութիւնը և առաքինի կենաց կուչեց նրանց, շերմացրեց նրանց հոգին՝ շահալ ու նմանվել իրեն, և անխտիք այսպիսի համարենք ունենալ էր հորդորում՝ նրանց: Միտմամեակ նաև նրանց պատճեց տեսիլի խորհուրդը, որ միայնակ էր տեսել, սակալն քուրորի առաջ հայտնեց, և այն մյուս զարմանալարաշտութիւններից պակաս չէր, այլև՝ ի տես անավոր և լսելիքները կենաց ավետարանով լցնող: Ուստի պատճում էր ու առաջ:

ԼXXXV Եկնպէս էի տեսում, որ կարծես երկինքը բացված էր թվում, իսկ երրեմնի հետմ վերն բարձրացած սառուցյալ շրերն այս ու այն կողմ էին բաժանվել և հաստատութիւնք ամեն մեկն իր կողմում էր զտնվում: Ըսկ մարդու ինչ-որ կերպարանք կարծես պայծառ շողեր էր արձակում, ու նրա մեքերում սօկն ուն կար. խփում էր զետեին և վերուստ լույսն անկայծող պատկով էր սփում ու լուսավորում երկրի ծայրերը: Եվ ահա՛, թնավոր ինչ-որ զորքեր, և յուրաքանչյուրը լույս էր ու երկնից էին վար գալիս, իսկ սակն խարխիսներ զյուս հենված հրո սյունը նրանց առաջ էր գնում:

ԼXXXVI Ապա նորից այլ լույս, և այդ լույսն ունեք խալի տեսք, իսկ այսուր մծծ էր թվում՝ բարեք երկնի շափ, մինչ մյուս երեք փոքր սյուները՝ նրա նման իրենց ընթացքով էին [շարժվող] թվում: Սակայն սյուներից մե-

* Իմա՛ վերապի:

** Բառացի՝ շերտում:

საგონებელ იყენეს. არამედ ერთი იგი სუბტი დადგა ადგილსა მის, სიდა იგი აღსრულებულ იყო წებარსი რიქსითუ სხვათა თანა ქალწულთა იც და ათცანებთა, და სხუა იგი სუბტი მიიწია ადგილსა მის, სიდა იგი უოვლად-კებულმან გაიანუ დაიდგა გურგუნი მოწამებლსა სხვათა თანა
 5 თათა ქალწულთა. ხოლო შესამე სუბტი მიიწია საწმებულთა მათ, სიდა იგი პირველ დაძაღულ იყენეს წმიდანს, სიდა იგი დაშთიშოლ იყო ერთი მათგანი, რომელი იგი სწულულებსაჲს ვერ წარვიტოდა მიერ⁶ და მასვე ადგილსა შესუღ სისხლი იგი წამებისა ეტკიბილეს ყოვლისა ღწისსა და მხარული პირითა სრუციელად⁷ მოუტდა მის და მღუბარე იყო მის შინა
 10 მსგავსად ტენისი კითლისა არა ფერკითა მართლთაჲთა დაწმებლი, არამედ ქელითა ღმრთოთაჲთა მოკლული.

LXXXVII ხოლო ამის ყოვლისა შემდგომად მართებულა მე სახილავი იგი სიმრავლესა ცეცხლისა საკურთხეველთასა. და იყო საზე ჟუარისა მისე ნათლისი⁸ გამოსახული⁹ თითოცულთა მათ ზედა საკურთხეველთა,
 15 და წყაროა რამე გამოდიოდა მათგან ძინად მისსავედგელი სიმრავლითა წყალთა<თა>¹⁰, რამეთუ ესოდენ უშერეულად გამოსცემდა, ვიდრეღა დაფარვიდა პირსა წინამდებარისა მის ყოვლისა ქვეწინსა¹¹. ამის თანა ეჟალად მუდგულ არგეს თხათასა, რომელსა იგი მორთობულ იყენეს სიშვიითა თმისაჲთა, ხოლო განვლიან რაჲ წელი იგი, შეიცვალნან ს-
 20 ზედ ცხოვართა და სიწვე იგი თმისა მიეშვავის¹² სტეტაკოანას თოვლისა, რომელ სოჭუმეა, ვითარმედ წამსა შინა¹³ ვანიპარსეს შავისა მის-გან თმისა და მის წილ ვარდაობნეს თვირითა.

LXXXVIII ხოლო საგონებელ იყო რეცა თუ შობენ ცხოვარნი იგი და ახალშობილთა მათ თმა მუდგარ იყო და სიმრავლე ურიცხუ, რამე-
 25 თუ განფხილ იყენეს ადგილსა ერცელსა ვიდრეღა ზემთა¹⁴ იწმებოდეს ხილვისაგან თულითასა. და კვალად საგონებელ იყო შობად აქლა შობილთა მათგან და რომელნიმე მათ კრეთადგანი შეიცვალებოდეს მგლად¹⁵ და შეტკიმდეს¹⁶ ცხოვართა მათ და ბორბტა უყოფდეს და განშტვრელ გემნებოდეს, ხოლო რამელთაჲთა მათგანთა მოეცნეს ფრთენ და ესოდენ
 30 აღობანდეს, ვიდრეღა თანამყარებელე იწმნეს ერთა მათ თანა ნათლისათა და შეეჭორებოდეს მათ, ხოლო სხუანი იგი მგელთა მიერ განიჭვრებოდენ.

LXXXIX ამისსა შემდგომად მისი გარდამოცდა ზეით მგელთა მათ ზედა წუმა ცეცხლისა და განიხედა მათ, განსტრიადა¹⁷ და შესწუვიდა
 35 და არა განყრებოდა მათგანი არცე ერთი. ეჟალად ამის ყოველსა თანა იხილვებოდეს სხუანი სუბტი ღრებელთაგან აღმართებულნი და თიებ-

⁶ წარვიტოდა მიერ⁶ წარბეა მიუდგას იქით ქალწულთა S T სურველთა S.

LXXXVII 1 ნათლისაგან⁸ ნივთისგან S 2 გამოსახული S 3 წყაროთა KT; ძინად⁹ წყაროთა
 10 სწამებლი ხილვისა S 4 ქვეწინსა KT 5 მიეშვავის (T) K 6 წამსა შინა¹³ მართლთაჲთა-
 მიერ KT.

LXXXVIII 1 ზესთა S 2 მგლად¹⁵ ხოლო T 3 შეტკიმდეს KT.

LXXXIX 1 განსტრიადა KT

կը կանգնեց այն անգամ, ուր վախճանվել էր երանելի Հոբոսիմեն՝ երեսուե
 երեք ժյուս կույսերի հետ, իսկ ժյուս սյունը հասաւ այն տեղը, ուր ամենա-
 զովելի Գոյանենն վիւրթիւթիւն պատկ հագաւ՝ ժյուս ծրկու կույսերի հետ: Իսկ
 երրորդ սյունը հասաւ այն հնէաններին, ուր սկզբում թաքնվել էին սրբերը,
 ուր մնացել էր նրանցից մեկը, որը հիվանդութիւն պատճառով չէր կարողա-
 ցել աշնտկից փախչել ու այդ անգամ էլ ըմպեց նահատակութիւն արյունը՝
 քաղցր անեմալն գիծուց, և ուրախ գեմքով գիմաւորեց նրան, և քաբի ոչ-
 կույսի պես ընկած էր աշնտեղ՝ Հզմճած ոչ արգարների սանձքով, այլ ան-
 սաստճանների մեքսով սողանկած:

LXXXVII Իսկ այս ամենից հետո այդ տեսարանն ինձ թվում էր [սր-
 պելս] Նրո խորանների բազմութիւնն: Եվ խորաններից յուրաքանչյուրի վրա
 կույս յույսից պատկերված խաչի կերպարանք էր, և նրանից ինչ-որ աղբյուր
 էր բխում՝ ջրի հորգութիւնից հաղիվ նկատելի, որովհետեւ ախեյան առատ էր
 հորգում, որ տեղամ ծածկում էր զիմացն ընկած ողջ գետնի երեսը: Միաժա-
 մանակ նաև աշտերի հօս էի տեսնում՝ պատված մազերի սեղով: Թայց երբ
 անցնում էին այդ ջրով՝ փոխվում էին սլխարի տեսքի, իսկ մազերի սեղու-
 թիւնը գտնում էր ձյան սպիտակութիւն, որ ասես վայրկիւսնապես խուզ-
 վեցին սև մազից և նրա փոխարեն պատվեցին սպիտակով:

LXXXVIII Սակայն թվում էր, թե կարծես մնում են այդ ոչխարները, և
 նորածինների մազն առատ էր ու [խրենք]՝ անթիվ քաղում, ուստի փովել
 էին ընկարեակ վայրում՝ մինչև իսկ ալիքի տեսողութիւնից զուրա: Եվ նա-
 րից՝ կարծես հենց նոր ծնվածներն [էլ] էին մնում: Ու գտաններից մի քանի-
 ուր գույնի փոխվեցին և կերան ոչխարներին, յարսութիւն արին և խոյտարզեո
 զարման, իսկ մի քանիսը թնկ ասան և ախրան վեր բարերացան՝ մինչև իսկ
 Համաթախ զարման յուտեղն զորաց ու Հավասարվեցին նրանց, իսկ ժյուս-
 ները գույնից կոտարվեցին:

LXXXIX Այնուհետև հանկարծակի գայլերի վրա երկնից կրակի անձրև
 թափվեց ու ցրեց նրանց. կոտորում էր ու խորովում, և նրանցից ոչ մեկը
 չէր փրկվում: Այս քույրի հետ նաև ամպն կանգուն ուրիշ սյուններ էին նրե-

თა და სიერეთა მსგავსნი პირველთანი, და საკრველ იყო საბე და ხელ-
გამა მათი.

XC „ამთ და ქვეითართა ხელათა მიერ განკრთომილ ვეყავ მუ-
გონებთა და უფროსად მწუხარე, ჩამუთუ უცნაურ საგონებელ იყო ჩემ-
და ჩუენება იგი, არამედ დასაბამითენ ჩემ თანა მყოფმან და რომელმან
5 იგი შიურენს მე ზღნაბაჲ ესე, ანგლოზმან უფლისა ყოელისა მშრობელისა-
მან, მწუხარებდაჲცა იგი განშიტარე და საკრველბაჲ იგი სიტყობად
შეცავლა და ჩასა საცნაურ ჰყოფდა ძალი იგი ჩუენებისა, ყოელი გან-
მამარტა სიტყუთა ქვეითართა, ვითარმედ:

10 XCI „კათი იგი განუზაჲ და რაოდ განყოფა იგი შევიწებლისაჲ
მის მოსწავებს წყალობათა ღმრთისა კეთ-მოყვარებისათა პირველ
დაქზელისა და შეტკიცებულსა და აქ განღებულსა აფსთა შექმნულ-
ათჱს. ზოლო ზესკენის კათა მყოფნი იგი წყაღნი საცნაურ ჰყოფენ,
ვითარმედ არა არს ყენება მათი, რომელთა ენებოს ზეკად აღსლუგა,
15 არცე ვინ არს მაცილობელ, ჩამუთუ წმიდათა მოწამეთა გუნდმან და
სბლათა მით თანი მოღუაწეთამან ესრეთ განაჯრეს გზა ზეკად აღ-
სლუგისა და უშრომელად საგალ ვენს, განაბლეს და წინამავალ იწინეს.

ზოლო რომელსა იგი კერო ოქროსაჲ კელთა აჭრდა და სვედა ქუ-
ყანსა, იგი ვმოაწინებს საღმრთისა განგებულებსა, რომლისა მიერ კრპ-
20 თა საცთურთა განაჯადის და მის წილ ჰქმნარიტება შემოიყენოს.

XCII ზოლო ნათელი იგი, რომელი კიდეთა ქუენისათა მისწუთებო-
და, სახე არს იგი ქადაგებასა მის საბარებისა < * > სჲ განფენისა
და მის მიერ ყოელითა ზედა ბრწყინვალეობსა მადუნისა. ზოლო
მოწამეთა თანი მსლუგა იგი და თანამეალობაჲ ანგლოზთაჲ სახე არს

25 სბლათაცე კაცთა თინა ყოფნისა და ქვევისა და მყდრობისა ანგლოზთაჲ-
სა და ქორცილეთა თანაზრახვისა უფროცთა მიერ. ზოლო სუტტი იგი
და ოქროსადერთბაჲ მისი მოსწავებს ქრისტიანეთა სარწმუნოებისა
ღმრთიე-შევიწებებასა და სქმადესა. ზოლო ჟუარი იგი ნათლის-სახე ექმნე-
ბის წესსა მღვდლობისსა, ვინაათგან მოაქვს მღვდელსა სახე დიდსჲ მის

30 მღვდელთ-შვირისა, რომელმან ზეენთეს თავს-იდუა ჟუარითა საკუდილი.
ზოლო დდი იგი სუტტი ნაიღისა სახე არს კათოლიკე ეკლესიისა, რომ-
ლისა მიერ აღეწიეით ნათლად დასრულებელად ღმრთის-მსახურებისა
და ცხოვრებისა, ზოლო სამნი იგი სუტტნი უმცირესნი, რომელნი ზარისთა
ზედი დადგმულ იყენს, ესოდენთივე ველესათი სახესა გამოსაბავენ, რო-

2 ხელუა და სახე 5.

XC 1 ზეი

XCI 1 შევიწებლისა K 2 წყაღისა S 3 მოყვარებისა S 4 არს] KT 5 რომელსა იგი]

X 6 ვითარმე KT 7 ოქროსა S; ოქროსა K.

XCII 1 საბარებისა KTS 2 მწუხარებებასა KS ოქრობარებისა S 4 + და ხელუა KT

5 დიდის] პირველისა S 6 აღეწიეთ KT 7 ზარისთა ზედი დადგმულ] მათლად საცნაურლ KT

8 გამოსაბავენ S.

վում՝ խոչանդով՝ ու հաստաթլամբ նման առաջիններին: Եվ զարմանալի էր նրանց կերպն ու տեսքը:

XC Այս և նման անասրաններից ետ սարսեցի մտովին և առավել տխրեցի. որովհետև ինն տարորիննակ թվաց այդ տեսիլը: Սակայն սկզբից իսկ ինն մտտ գտնվող ու այս տեսիլն ինն ցույց տվող ամենակալ տիրոջ հրեշտակից և՛ տխրութլանս ցրեց, և՛ այդ զարմանքը բազցրութլան փոխարինեց ու զորութլան ինչ հայտ անելը բոլորովին մեկնեց ինն ալսպիտի խոսքերով, թե՛

XCJ Եմբկնքի բացումն ու առցանալի երկուսի բաժանվելը ցույց է առիս աստեռ մարդասիրութլան սղորմածութլանները՝ սկզբում գոցված ու պնդված, մինչ արգ՝ բացված իր արարածների համար: Իսկ երկուսից ի վեր գտնվող չրբը հայտ են անում, թե լկա արգելք նրանց, սվքեր կհամենան երկինք բարձրանալ, ոչ էլ ոք՝ վիճարկող, սրովհետև սուրբ վկաների զունդն ու նրանց զործակիցներն այսպես ընկարծակցեցին երկինք բարձրանալու նա՛նապարհը և անշարշայ ընթանալի դարերին, նորացրին ու նարազեաց ծղան: Իսկ որ ձեռքերում ունե գտնվողան կար և խփում էր երկրին՝ այդ աստվածային նախախնամութլուն է ցույց առիս, որով կվերացնի կուսեքի մուրութլանը և նրանց փոխարեն նշմարութլուն կնկարերի:

XCII Մինչ լույսը, որ կաթում էր երկրի թալրերին՝ այդ կերպն է ավետարանի ցարդութլան տարածման և նքանով՝ բոլորի վրա պայծառութլան պիտման: Իսկ վկաների՝ հրեշտակների հետ գնալն ու բազմակից լինելը նշան է նաև՝ այլ մարդկանց հետ հրեշտակների լինելու, շքվելու և բնախութլան, մարմնավորերին՝ անմարմինների կողմից հաղորդակից դարձնելու: Իսկ սյունը, նրա սահեպույն լինելն ուսուցանում է՝ քրիստոսյանների հավատքի աստվածաճանութլունն ու սրբութլանը: Լուսակերպ խալը կերպավորում է քահանայութլան կարգը, քանի որ քահանան ընկալում է այն մեծ քահանայակետի կերպարանքը, որը մեզ համար խալով մահվան հոժարեց: Իսկ լույսի այն մեծ սյունը օրինակ է կաթողիկե եկեղեցու, որի կողմից կհասնենք աստվածապարտութլան և կննաց անվերջունալի լույսին: Մինչ այն երեք

* Բառքի՝ պիտմ:

მელია საფუძველი დადგას, და აღმშენებ თითოეულსა მას ზედა ადგილსა ქრისტეს მოწამეთა აღსასრულისა.

- XCIII ხოლო კვლად უოველსა მას¹ ქვეყანასა განდგინი² იგი სა-
 კრამველი მოსწავებერ ყოვლით კერძო ეგვტრათა აღმშენებასა. ხოლო
 5 ჟინას საზე იგი ზედა კერძო³ მათსა განოსახეს, ყოთარმედ ცეცხლითა
 სულთა წინდისათა შეწირვის უსახლოა იგი მარგულიად დასწრველი
 მსხვერპლი მოსაყენებლად და დიდებად ზღერავს ქუარცხულისა უფლი-
 10 სა, ხოლო არვე იგი თბათა და წყალსა შინა განვლა⁴ და ცხოვრად შეე-
 ვილებას და მატულისა სისხეტაკე და განმრავლებასა მათი მოსწავებსა ნათ-
 ლის-ღებისა მიერ განწმენდისა ცოდვილისა⁵ და სიტყვებასა ცოდვითისა და
 შევილარებასა⁶ და ნაყოფიერებასა საინოვებითა⁷ და აღორძინებასა და
 განმრავლებასა მორწმუნეთასა. ხოლო რაოდენნი იგი მგლად⁸ შეიკვალე-
 ბოდეს, ივინი მოსწავებერ უღებინასკენლსა⁹ მას შეკვალებასა ქრისტეს
 მტყუარათასა და განდგომილებასა ქრისტეანეთაგან და თანაზარათა შობისა
 15 მათისათა. ხოლო¹⁰ რომელი იბოვნენ სიმწიით წინაღმდეგომ მათდა, ივინი
 მსგავს იქმნებიან¹¹ ფრაოფანთა მათ¹² და მსწრაფლ აღფრინდებიან ფრთა-
 თა საწმენოებისათა ზედა.

- XCIV ხოლო¹ წყნა იგი ცეცხლისა გამოსახეს² გებუნისა მას, რომელმან
 შეაწყნარეს განმდრეკელი იგი მართლისა საწმენოებისანი, და მკეციო
 20 მიერ განჭრილი იგი საწყისოა მოსწავებსა განმარულითა მათ მკეციოა მიერ
 ბოროტთა წვალებათათსა. ხოლო სვეტნი იგი ღრუბლისანი მოსწავებერ³
 ქუეხით აღსულვასა შემდგომად მკლდრეთით აღდგომასა, რომელი⁴ სულ-
 მცირე არს და სუბუქ⁵ აღსავალი იგი, ხოლო⁶ საფუძველი ეტლი წმიდათა,
 რაჟამს მივდიდით მივებებად უფლისა, რომლისა საზე არს⁷ სვეტის თა-
 25 ვები იგი და⁸ მოსწავებსა მერქვასა მას ბრწყინვალებასა, რომელი იგი და-
 მარხელ არს წმიდათით⁹.

- XCV ესრეთ უღვი წარმოუბრია ნეტარმან გრიგოლი ერისა მას ზე-
 ნება იგი და აღქნა იგი ზღერებისა, რომელი გამოუტყუდა მას ანგე-
 30 ლოზმან, და ამით საბითა შეაძრუნენი მსმენელნი იგი და განაცუბრენი და
 უბრძანა მათ, რათა მიეკვლინენ მიერ ნაწილნი მოწამეთანი, ხოლო მათ
 პირველიდ უოველსა ისწრაფეს აღმშენება და ეღესიისა, და რომელნიმე
 ჭვასა მოკრებდეს და რომელნიმე შეშათა ნაძესათა დასაბრთველად საბრთ-
 ლისა¹ და ამით სულნელთა, და კვლად სტრანი აღიზსა² მოქმედებდეს და
 ესრეთ უოველი ჰელი ისწრაფდა, რათა არა უნაყლულეყანეს რაათმე იყოს

XCIII 1 + მას K 2 განდგინი KT 3 კერძო S 4 + იგი მათი KT 5 ცოდვილის S 6 შევილბის S 7 საინოვების K 8 მგლად KT 9 უკანასკნელსა K 10 ხოლო და S 11 იქმნებიან KT 12 მათ K.

XCIV 1 გამოსახეს S 2 მოსწავებდენ K 3 რამელი ხელი T 4 ხელი და იგი არს KT 5 ეტლი წმიდათა... საზე არს ეტლი მართლისა, რომლისა აღმდრენ შეიხვედა უფლისა S 6 და არს რომელი S.

XCV 1 + მას KT 2 და ამით სულნელთა KT 3 აღიზსა თქვისა KT.

փոքր սյունները, որոնք հենված էին եռանկյան խարսխներին վրա, եկեղեցի-
ներին կերպն են պատկերում, որոնց հիմքը կղզի է կհասուցվեն ի Քրիստոս
վկայմածների վտիմանի յուրաքանչյուր անգամ:

XCIII Իսկ ապա՝ ամենայն երկրի վրա սփռված խորանները ցուցումն
են ամենակողման ազոթարանների կառուցման, մինչ նրանց վրայի խաչի
կերպը պատկերում է, թե սուրբ հոգուն կրակով կմտաուցվի այդ անարյուն
ողջակնչ զո՛ւր՝ ի հիշատակ ու փառաբանութուն մեզ համար խաչված ախ-
րոջը՝ Իսկ աշտնի հոտը և չրի միշտ անցնելն ու ուխտարի փոխվելը, բոգի
ողիտակութունն ու քաղմացումը՝ մկրտութիամբ մեղավորների մաքրվել, մեղ-
քների թողութուն, սրգնորութուն ու պարկնշտավորների պաշտավորութուն,
նորոգութուն ու հավատացյալների քաղմացում է խրատում: Իսկ սր քանիսը
զայների փոխվեցին՝ նրանք ցուցումն են ի վերջը Քրիստոսին կնքեղներին ու
բրիտանականներից խոստովողների և նրանց ձեկյուն խոստովանակիցների:
Մինչ քաշութիամբ նրանց քնդիմագիր գտնվողները կեմանվեն այն թևավոր-
ներին՝ և հավատարի թևերով շտապ կթուշեն երկինք:

XCIV Երակի աննրնր գեհենի պատկերումն է, որը կրեպունի նշմարիտ
հավատարից շնզվածներին, իսկ գազանների կողմից շարզված հոտը՝ շար
ազանցների գազանների կողմից քղեղվածների: Ամպնչեն սյունները խրա-
տում են երկրից բարձումը՝ ի մոռելոց հարութունից հետո, որովհետե համ-
բարձումը գլուխին է ու հեշտ, իսկ սրբերի նստակաորը՝ կր զնում են տիրո-
ջը զմեղորելու, որի կերպն են սյունների խոյակները և ցուցում են գալից
պայտաութունը՝ պահված սրբերի համար:

XCV Այսպես պատմեց նրաննի Պրիզուրը մողովողին այդ տեսին ու
նրա մեկնութունը, սր հայանեց նրան հրեշտակը: Այս կերպ սարսնց լսող-
ներին, զմայնքնաց ու հրամայեց նրանց, որպեսզի ախտեղից անզափոխն
վկանների նշխարները: Իսկ նրանք ամենից առաջ շտապեցին եկեղեցի կա-
ռուցել: Ոմանք քար էին հավարում, ոմանք բարավեկս մայրի փայտեր՝ հար-
կը շարելու, իսկ ուրիշները աղյուս էին պատրաստում, ու ալբպես ամեն
ձեռ շանում էր, սր իր կողմից շինութիան համար բերվածը որևէ բանով

՝ ձեռ՝ հրեշտակներին:

სხვათა მიერ მიღებულსა წიგნი იგი საშენებლად მიღებული მის მიერ და რათა ამით სამთავროს მფლობელი და პოლიტიკური მოწყობის მიერ და მოწინავეთა საყოფლისა შეწყობისა. **X** საქმესადა ამას მღვდელისა—თუ უთხარ რომელთა იგი პირველ უწყებოდ მოსწავდილეს, ამით შემდგომად უთხარცა

- 5 **ქვემოთა** ღირსთა პატრიარქისათა ეკრესიისა წარმომად პატრიარქისადგეს. **XCVI** უსიყვარულად დაიღვინა მოწინავეთა განმარტებისა ივანი სიტყვებისა გრძელის სიტყვებისა და მადლითა მისათვის განდევნილნი მადლიან, ახალად აქცია იგივე ღმერთი იგი აღმოსავლურ მისაგებულსა ქალწულთა მისა მომართვისა მიღებულსა, რომელი იგი აქცია ქართი მათ შინა

- 10 და ქართი მღვდლისათა განუწყობელ იყო მომისა აქცისა გრძელისაგან. **XCVII** გარნა ქრ არს, რათა კვლად აღუყვანო სიტყვად თქმულად შემდგომსა პირველთაგანსა, რამეთუ ქრეთ ნეტარნი რაჲ გრძელი წარმართა გამოუსახა მათ სახე შენებისა და განუწყობა, მის იქვეს მისე-
ნებელთა შენებად, და ხერხონი ექმოდეს ღმერთთა ნაძესათა შეწყობად
15 ფრად შეწყობრათ და შეწყობეს ივანი და სრულ იქმნეს. ახალად აქცია დაიქმნა ნეტარნი გრძელი იგივე და მის თანა წარმართულნი მისნი და პატრიარქი, ვითარმედ: „რა ქრ არს თქვენთა კვლად-მყოფელთა გინი ყოველთაგან შენებაჲ ნაწილთა წმიდათა ვიდრემდის ეგრეთა სენსა მადას შინა და რამეთუ არა მადილებეს წმიდა ნათლის-ღებთა. გარნა მე კვლავთა იე-
20 მითა ექმნებოდა დიდებისა მათისა“.

- XCVIII** და ვითარ იგი იყო ნეტარნი გრძელი დამარტვად მათთა და ქმნისა მის საქმისა გრძელად მოსწავდი იყო, მის არდატ ნეტარ-
ლითრით აქცით და სახლკელითა და ყოლით ცხადრათ და მთავრებთ სი-
ღებდეს სამოსელთა დიდებისათა და სახლკელითა ოქროსოვლითა, რომელ-
25 ნა იგი შემდგომ იქმნეს სამსახურთა ოქროსათა, და კვლად აქცია ოქროს-
თა ფრადგან და დასდებდეს კართა ზედა საწინებელთა. და ქრეთ დას-
ნა ნეტარნი გრძელი სამთა სორითა შინა გვამნი იგი მოწინავენი და დაიღვინა ივანი საწინებელთა მათ შინა და აღასრულა დღესასწაული გრძელისა. ბოლო გამო-რამ-ვიდა კართა ზედა და იხილა მდენ მდებარე იგი
30 წიგნი სართო და გულს-მოდგინებთა მომღებელთა მათ, გარნა მიღებულ იგი არა მითუღალა და ბრძანა, რათა დამარტონ იგი ვიდრემდის სრულ იქმნეს შენებაჲ იგი კვლავთა და განიბანენ ივანი ნათლისღებთა მყოფელთა მისგან უღმერთობისა.

- XCIX** მამინ უკვე არდატ იყო ედრებად წმიდისა, რამეთუ გრძელი
35 ღმერთბრები სახე ზედა ედგა, რათა გამოართონ კრებთა მისი სახელ კაცისა. და ქრეთ ეტრად და პატრიარქი, ვითარმედ: „უწყი რამეთუ არა ღირს

XCVI 1 განმარტება S 2 სიტყვებისა K 3 მისი S.

XCVII წარმართი KT 2 რამეთუ S.

XCVIII 1 რამელსა... ოქროსათა S 2 იგი S 3 დაიქმნა KT 3 სართი სინდა K 5 და S 6 გარნა... მითუღალი KT 7 და K; და ახალად S 8 მდინელობა KT.

XCIX 1 დამარტვად KT 2 გამოართონ KT

պակաս շիներ սրբիչների բերածից և որպեսզի այս կերպ Հարուստ ու սեն-
զյո Հորդորչվեն՝ նահապետների վնասարանի հառուցմանը Լվիրածով Է՛՛հ,
զե՞ք դժուարյուն այս գործին, թե ինչպես՝ ում սկզբում անգթորեն կատարում
էին, Հեռագայում երանց իրն նշմարիս պատվի արժանավորների՝ այդպես
պատշաճորեն պատիվ էին տալիս:

XCVI Պրիզորի խոսքերի շերտաթյունն ու երա շուրթերից սփռված շեր-
չը վհաների [վերարեթմամբ] երանց այսքան փառաբանության պատրաս-
տնցին, սակայն այստեղ էլ նույնն ստոված էր առ ինքը գործող կույսերի
Հատուցման գրգիլը, որը ոչ իսկ այդ նեղությունների ու վիրտպի գծվարու-
թյունների մեջ էր բաժանվում իր ծառա Պրիզորից:

XCVII Սակայն պատշաճ է, որպեսզի խոսքը նորից դառնա նախապես
ասվածի շարունակությանը, երբ ծրանելի Պրիզորը երանց այսպես ծիրանա-
գուն նկարագրեց շինության տեսքը և կարգավորեց, անմիջապես շինա-
բարենրն սկսեցին հառուցել, իսկ վարպետները մայրի փայտից Հույժ գեղե-
ցիկ տապանակներ էին պատրաստում: Եինեցին գրանց ու ավարտեցին: Սա-
կայն այստեղ երանելի Պրիզորը կանգնեցրեց թագավորին ու երա Հեռ՝
ավարտանիներին և սասց, թե յՁեզ պատշաճ չէ՛ մեզ տալ կամ ամեններն
կույլի սրբերի նշխարներին՝ քանի զեռ բանված են այս արխավ և որովհետև
տակավին սուրբ մկրտություն չէք ստացել: Այլ ես իմ մեքսով կծառայեմ
գրանց զեծուսես:

XCVIII Ու երբ երանելի Պրիզորն սկսեց թաղել երանց [նշխարները] և
այդ գործը կատարելուն պատշաճորեն էր շանում, Հանկարծ Տրգառը իր
կեռչ, պալատականներին՝ ու սղլ չորթի (ժողովրդի) Հեռ և իշխաններով Հա-
նեցին մեծագին զգհստներ ու սկնկար վարչամանկներ, ովքեր վերակաց էին
սովու ծանրությամբ՝ նաև Հենց շատ ոսկի, և կիսում էին Հնձանների զր-
ներին: Եվ այսպես, երանելի Պրիզորը վհաների նշխարները լցոնց երեք ար-
կղևների մեջ ու թաղեց գրանց Հեձաններում և պատշաճ արարողություն կա-
տարեց: Իսկ երբ դուրս եկավ զնպի գեները՝ տեսավ այնտեղ ցանկոզ աղերվ
իջիլիս՝ ու Հանաղների սրատուրությունը, սակայն ստացվածքը չհամրեց
և Հրամայեց, որպեսզի այն պահեն մինչև նեղեցիների շինության ավարտն
ու երանց՝ անստովածության աղաից մկրտությամբ մաքրվելը:

XCIX Այն ժամանակ արգին Տրգառն սկսեց ազալել սրբին, քանի որ
տակավին խոզի տեսք ուներ, որպեսզի [գունն] մասամբ մարզու կերպարան-
քի գարմնի: Այս էր խնդրում** ու սասց, թե, յՊիտեմ, որ արժանի չեմ, որ-

* Բուսոցի՝ ընտանոց:

** Բուսոցի՝ ստու՛մ:

ვარ, ჩათვალია განუყოფელი სარეგისტრაციო ნაწილია ჩემსა, და ჩათვალია ვახლე თავი ჩემი კვლავ ვითარ იგი პირველ ვინავე თრდატ, გარნი ჰქონდა თუ ჩემი გინა ფერკნი შენიცეაღუნ წვეგმინის-საცემელად განსაღვრესა, ჩათვალია თანამოქმედ ვითი სანქცია შენებოსა*. ესე ჩათვალია წმიდასა ვრავლის, შეწყალო იგი და თქუო ვედრებად ღმრთისა და მვედრებად მისა* ზიადლინა თხა მოწამეთა*, და მესს კვლნი და ფერკნი* თრდატისნი იქმნეს ვითარცა კაცისანი. და ზიადრესდა* იგი კვლელს-მოქმედებსა მის და სამადლობელად მისსა* თანამოქმედ იყო კვლეთა აქსიათი თხრასი მის ადგილისასა, სადა იგი დასმბოღეს საწილინი წმიდათანი და ძლიერად აღმოკვეთა* და დაღრზობდა.

C ხოლო დევრავლი ამხანაგო, რამეთუ ესე იყო სახელი ზედილისა მისისა, და და მდესა კესაროდებტი* ეთხოვეტ* ნეტარისა გრიგოლისაგან და ვითარცა ებრძანი მის მიერ, განკრებდეს იგინი საბოსლოთა მათითა მიწისა მის აღმოაბრალს არდატის მიერ. და ვითარცა იქმნა* თხრალი იგი სორითაა მათი ფრად დიდ, მოკრებად მუფე ჰქათა დიდთა საქმრად შენებისა, რომელ ვერეთ სხუად შეუძლებდა ტვრთად ვეფეთარსა, და მოხუნა ბქენცეა ტამისანი და წყაროლინი და ზღურბლინი და ბაღაკარნი და არა იავს იდეა ყოვლად, ჩათვალია სხესა კვლეთა მიერ მოხუნულ იყენს ესენი*, რამედ თქსა ზურესა აღტებთი მოხუნა. და ესრეთ კვლად სრულ იქმნა შენება იგი კვლესათა.

CII ამისა შედგომად აღმინეს სახილენი და მოხუნეს საწილნი იგი ლარნიანი მოწამეთანი და თითოეული თქსა ადგილსა აღმარონეს, და ნეტარნიან გრიგოლ აღმარათი თითოეულსა ზედა საწილი იგი საღვლოთსა მის ენებთია პატროსანი ჟუარო ქრისტესი. ხოლო კვლესანი არა თუ საწიანი ესეოდენ აღმუნეს, არამედ სხუაცა იგი, რომელი* ფრად მარს ამით სიდიდითა, რომლისა თუალოთ ხილესა ხოლო კათოლიკედ სახელსდეს, და ესე ყოველნი კვლესანი გარეშეზღუდეს ზღუდეთა მიერ საღვლოთა, რათა არა მრავალთა მიერ სივალ იყოს, რათამს მიეაღებოდინ ადგილსა მის, და ვითარ ზედა მათი აღმარათი მოწამეთანი ქრისტესმან პატროსანი ჟუარო და ებრძანი. რათა საზრავლე მათელოთსა* ერისთა ზენ შეკრებულნი და თაუენისცემით და სერფლით შეემთხვიოდინ და ღმრთისა აღკვლენდენ* მსახურებასა თაუენის-ცემითა მათ ჟუაროსათა. და ამის ჰყოფდეს და არა ხოლო სიტყუო მსახურებდეს, არამედ საწმენცებით* და მარტებით, და ლოცუით* და ესრეთ კვლეთა მათ თესლოთ გრიგოლისათა.

35 მრავალ წილად აღარჩინებდეს.
CII ხოლო თქუთ თავადი მოხის შევიდის შემოკრებულსა ესე ერსა და ლოცუანი თქსნი უღალს მისენს და ლოცუა გულს-მოღვინებით აღსარებობითა ყოველთა მიერ, რათა კვლად თქსსავე მამართ სახისა* აღვი-

3 მისს S 4 მოწამეთა T 5 ფქნი K 6 მოქმედნი K 7 მისს K 8 აღმკვეთა K.
C I კესაროდებტი ST 2 თხოვეტ ST 2 ახილი იგი იქმნა KT 4 ქო K.
CII რამედ K 2 თაუენის S 3 აღკვლენდენ KT 4 მარტებით მისნებსა ლით S 3 საწმენცებით ST 6 და ლოცუით T.
CII 3 სახეს K.

պնակի լիովին թռթափվեմ իմ երեսի ամօթանքից ու նարից ինքս իմ անը տեսնեմ որպէս առաջ էի Տրգատ, սակայն զոնէ ձեռքերս կամ ստեկս [մարգու] գարծրու՝ ի միտթարութիւն փորձութիւն, որպեսզի ես էլ աշխատակից լինեմ շինութիւն գործիւն:

Երբ սուր Գրիգորը այս լսեց, գիտց նրան ու սկսեց աղաչել աստուծոն ու Հազարս նրան բարեխոսող հղեց զկաննորին: Ու անխնայեալ Տրգատի ձեռքէն ու սարքեր մարզու գարձան: Ընշատակում էր ես այդ բարեգթութիւնն ու, ի շնորհակալութիւն նրան՝ իր մեղքով գործակից նշով ուն տեղը փորելուն. ուր գրվելու էին սրբերի նշխարները. ուժգեորեն էր փորում ու խորացնում:

C Իսկ Քազուհի Աշխտեովը, այս էր նրա կնոջ անունը, և Քազավորի բույր Կառարդութեալ ինկրում էին երանելի Գրիգորից, ու երբ հրամայվեց նրա կողմից՝ նրանք իրենց զգեստներով կրում էին Տրգատի փորած հողը: Եվ կր այդ գիրքերի՝ փորվածքը հույժ մեծ գարձավ, Քազավորը շինվածքը կատարելու համար [ախպիսի] մեծ բարք էր հավաքում, որ ուրիշ ոչ որ չէր կարողանա բնեծել այդպիսին. բերեց նաև սաճարի զոնէրը, կողափայտները, ամբափորակներն ու բարավորները և ամենին Քուլլ լովեց, որ թեկուզ սրիչի ձեռքով քրովն սրանք, այլև իր մեղքին բարեւե բերեց: Եվ այսպես բարոյ ավարովեց այդ եկեղեցիների շինարարութիւնը:

CI Այնուհետև զանոցին մուճրն ու քերին զկաննորի երեք անյունատապանակները և յուրաքանչյուրն իր տեղում կանգնեցրին, իսկ երանելի Գրիգորը ամեն մեկի վրա պարզեց տերունական շարչարանքի նշան՝ Քրիստոսի պատվական խաչը: Մինչ եկեղեցիներ ոչ թե քնդամեղ երեքը շինեցին, այլև ուրիշ էլ, որ մեծութիւնը հույժ գերազանցում է սրանք, որին միայն աչքով տեսնելն [անկամ] կաթողին անուն կատ:

Այս բոլոր եկեղեցիները պարսպապատվեցին արտաքուստ բարե պարիսպներով, որպեսզի շատերի համար մատուցի յիննն՝ կր մտեման այդ անգին: Իսկ նրանք զաների վրա Քրիստոսի զկան պատվական խաչ կանգնեցրեց և հրամայեց. որ հասարակաց բազմութիւնք աշխուղ հավաքվի և երկրպագութիւնը ու աղերսանքով զիժի և աստուծոն պաշտումն հղի՝ խաչին երկրպագելով: Կատարեցին այս ու ոչ միայն խոսքով պաշտեցին, այլև հավատքով և պահքով ու ազսթքով: Եվ այսպես՝ Գրիգորի բարի սերմերը բազմածիւ նորագիցին:

CI Իսկ ինքն անձամբ մտնում էր մողովման բազմութիւն մեջ ու իր ազսթքները հղում տիրոջը, և բոլորի կողմից սրտառու էր կատարվում ազսթքը, որպեսզի Հայոց Քազավոր Տրգատը զերստին իր կերպարանքին

* Դառն գրաբարյան երանգով

დეს თრდატ მეფე იგი სომხეთაჲ, ზოლო ღმერთი, რამელი იგი მოწმისა მისთა სწელომს, ვითარცა შამაჲ, აქაცა განამრავლი ყოფიჲ წყალობისაჲ და უხნო ყო ვარემშობისილი იგი თრდატის და სახე ლორებრივი და შინაჯან მისსა დამკვდრებულა იგი განდევნა ბოროტა ეშმაკი და არა ამისსა მისართა

5 ხოლო განაშენა მოწყალუბაჲ, არამედ მსახურითაჲ და მთავართა და შვედართა მისთა დიქსნნი ივინა შილაერებსთაგან ბოროტთა ეშმაკთაჲსა და მშველობაჲ და დაწინაურებაჲ შემოსა სულთა მათთა.

CIII ამით ყოველთა თანა სირავლემსცა სტუთა ბევრთამან ზოცა ცხობრებაჲ, რამეთუ კუთრივანნი და წელით-მანკურნი და დაქსნილნი. და განრღვეულნი და რამელითაცა ვინ იპოვა ბოროტთა სენითა შეტყობილთაგანი ყოველნი განიკურნეს და სენითგან სირავლედ შე ცვლენს და ნ. გუგუშია თანა კირკელთა არა უნაკლულევანეს განიყარეს ნაგებნი ცა სულსანი. და ფრიადი მიიღეს შესაძინელი და უმრავლესი სამშენებლო, რამეთუ არა ზოლო კირკეთაჲ, არამედ სულთაჲცა მიიღეს კურნებაჲ.

15 CIV მიერთგანს უღვე შემოკრებოლეს წმიდისა ყოვლით-ყრბო მოწამეალთა ერთი სირავლენი და სწავლად ღმრთის-მსახურებისა იყვანებოდეს მას და უმჯობლად და მტკიცედ მოემსახურედეს კურნებასა სენთა თესთასა. ზოლო მეფე თრდატ და მთავარნი და შვედარნი მისნი და რათუნნი იყვნეს შვედრ ქუფანასა მას სომხითისსა, რომელთა იგი ბრწყინვალეზა

20 ღმრთის-შეცინებრებაჲ შეწყვიტა სიღრმესა შინა გულისსა და მიხედვადეს თელთაჲ მათ კეთილად მხედველის სულსათა, არა თავს-იდგეს აღმუწებულად დგომად იგი საცთურთა საყოფლებიანს და მათვე თელთა ბედება მათთა, რომელთა ხედვიდეს წმიდათა ცულესითა, ამისთვისცა წარვიდეს ნეტარისა ვრთვილის თანა და ვარემოადგეს და მოიცვნეს ტაძარნი იგი კერბთანი და ბოშონნი დააქციენს, და დაამტვრინეს და საღურველნი მათნი აღმოთხარენს და შთაქდეს ადვილთა მათ, სადა იგი დაუნჯებულ იყვნეს საფასენი. და ყოველივე იგი სიმღადრე იაგარ ყვეს და ყოველივე გამოიძინეს და უხნო ყვენს საუნჯენი იგი, რათა არა დაუნთეს მათ არცათუ მცირე ნაწილი უღმრთობისსა.

20 CV ამისსა შემდგომად აღაშენეს ცულესანი ღმრთისანი და ტაძარნი მოწამეთანი და ვარემ შეღუდნეს ივინი და სამდიდრე იგი კერბთა ტაძრებისაჲ და სამოსლები იგი დიდდასისაჲ და ყოველივე საქმარნი და ნაქონენნი მათნი ღმრთისა ვაღუსთათა შეწირენს და პირველ უპატვიოჲ იგი ნივთა და ნაშებნაჲჲ ჭაროვან და პატვისან საქმარ ყვეს.

35 CVI ესრეთ უღვე კერლარა პოვეს განსრუებულ ბოროტად დამკვდრებულთა მათ ეშმაკთა ბოშონთა მათ შინა, რამეთუ უკრ თავს-იდგეს მძლავ-

CIII 1 რამელიცა KT 2 ახივს იგი ვითარცა T 3 სკოთ. მქვ ქვებდომი ივინი კურნეს 4 და K 5 განმარეს XT 6 რამეთუ ჩათა T.

CIV 1 ამორთივან KT 2 საცთურთა კერბთა KT 3 საყოფლებიანს კარხისთა KT 4 ხედვიდეს წმიდათა ცულესითა მათეს ეშმაკთაჲსა S 5 და KT.

CV 1 უპატვიო S 2 და ნაშებნაჲ S.

CVI 1 ბოეს

գտնեալ իսկ աստձած, որ ողորմած է իրենից երկնշողներին՝ որպէս հայր, այստեղ էլ քաղմացքեց ողորմածութիւնը և անտես շար սատանային հալածեց: Աւ ոչ միայն նրա հանգնւոյ ողորմածութիւն տարածեց, այլ նաև՝ նրա սպասազօրներին, իշխաններին ու զօրացն ազատեց շար սատանաների բռնութիւնից և խաղաղութիւն ու անգորք պարզեց նրանց հոգուն:

CIII Այս բոլորի հետ շատ այլ բազմութիւններ էլ կենդանութիւն գտան, սաաի բարանները, շրգողալները, անդամալուրժները, զտալալները և շար ախառձ բնձած սգրնր կային՝ բոլորը բուժեցին և ախտալորներից առողջների փոխեցին, մարմնական սպիներից ոչ պակաս զտալեցին նաև հոգնոր սպիներից: Եվ հայտ եղանութիւն ու բազում վարչութւ ստացան, բանի որ ոչ միայն մարմիններին, այլ նաև հոգիներին բժշկում գտան:

CIV Այնուհետև արդեն սրբին շրտալատում էին ամեն կողմից կկոչ քաղմութիւններն ու աղէրում աստձածալալալութիւն ստալորեցնել, իրենց ջալորին անկասկած ու հաստատ բժշկում գտնում: Իսկ Տրգատ Թագալորը, նրա իշխաններն ու զօրքերը և Հալաատան երկրում ինչքան բնակիչներ կային, որոնք սրտի խորքում աստձածալալալութիւն պալծալութիւն ընկալեցին ու տեսնում էին հոգու քարծածտ ալքոլ, շանգուլքեցին կոսց կացարաններին կանգուն մնալն ու նայն ալքերոլ նրանց անենելը, որոնցոլ տեսնում էին սուրբ կկնգեցինները: Ուտի գնացին երանելի Գրիգորի հետ և շրտալալալալութիւն ու պալարեցին կոսց տալարները, փալաակեցին զոհարանները, փշրեցին ու նրանց հիմքերը բանգեցին, ներխուժեցին այն տեղերը, ուր գտններ էին կուսակձած, և այլ ուլ Հարատութիւնը ավարտեցին, ամրողլութիւնը խուլարկեցին ու վերացրին այլ գանձերը, որպնոցի անաստձութիւն փորրիկ մտան անգամ նրանց շմտ:

CV Այնուհետև աստծո կկնգեցիններ ու վկաների տալարներ կուսեցեցին, պարապալալալութիւն գրանք ու կոսց տալարներին հարատութիւնը, մեծագին հանգերները և նրանց բոլոր պիալութիւնն ու ունեցձածքը աստծո կկնգեցիներին նվիրեցին, առալլա անարգ իրն ու ամլւարգութիւնը պատալն ու պատձական գործածելի գարկրին:

CVI Այնպէս այլնս հանգալութիւն շարտալալալութիւն գտնել զոհարաններում շարութիւնը հաստատձած սատանաները, որոլհետև այլ բնութիւնը

- რება იგი შეზობელთა, არამედ დევნულებთა სასტიკთა განიქცეოდნენ და შეარჩუნებულნ⁸ და ყოვლად-ზარგანქდილი ძალისაგან ღმრთისა უბრძოლელისა აღადგენი⁹ აღიარებდეს მისსა ძლიერებასა და თქნას უნდობასა. და ანა ზოლო თუ¹⁰ სომხთა ესრეთ ყუიდა ღმრთისა მეცნიერებითა და აღსატყობდა, არამედ სხვათა მოშლეკრით¹¹ თქნას წარმართთა ჰელსა აღუყრობდა და¹² მსგავსებდ და შერად თქნას მოიზიდვდა, ხოლო ყრბითა თანა ღვიძსმსაერებდ მოიყვალა თუთ მეფეთა და¹³ წინაშე ყოველთასა¹⁴ განაქიჭებდა თქნას მას პარველსა¹⁵ ცთომილებასა და ეწყალოებასა, რომელი ატუნა ნეტარისა გრიგოლისა
- 10 მამართ, და კუალდ მოწყუდვასა მას შინა წმიდათა მოწამეთა და ღმრთისა ქალწულთასა და თქნას მას ბოროტსა ტრუთალებასა და სასწულსა მას ღმრთისა, რომელი მოიწია მის ზედა, და კუალდ¹⁶ სიმღერესა მას მადლთა და ნიჭთასა, რომელი ეგუანაასწერელ მოიწია მის ზედა¹⁷ ვედრებითა და მეოხებითა გრიგოლი საჯრველისათა.
- 15 CVII ამით ეწყეთართა სიტყუათა მეფე იგი თაბოღლად წარმოიტყუოდა და სახე ექმნებოდა და საბატველ სათნოებისა პრაველთა და შერად თქნას აღძრვდა მათ, რამეთუ ეწყეთართი არს ჰელწოდებია და მარადის მოსწარედ არს საბრძანებელთა თქნათ, რათა თანამატ და მსგავს თქნას ყენს იგინი ყოველსა შინა და მისდა¹⁸ მამართვე აღძრავნ მათ სიყუარულად
- 21 და მასვე ტრუთალებდ, რომელსა ზედა საყრბებლნი მისნი იბარებდეს¹⁹.
CVIII ესრეთ უაგე²⁰ თემელისა მოსება²¹ წყრთველად აღიარნდებოდა და წარგმტებოდა ღვთისმსახურებთა მათა²², ენამკა განიზრატეს ნეტარისა გრიგოლისა, რათი განიბინონ წინამძღურად და მთავრედ ეკლესიისა მათისა, რათი რამელი იგი ებოვა მათ განმგებულ და მასწავლელ ცხოვრებისა,
- 25 იგვე ექმნას მათ მმართველ და საკუთა-მყრობელ და ესრეთ მიიწინეს იგინი ნაგო-სადგურსა ღმრთისასა²³. ხოლო მან ნეტარმან უწყოდა სიმღელე იგი საყდრისა და სიმძიმე ზტუნებათა და რამეთუ ყრბით მელთა იგი მცენარე იგი ნურგი სარწმუნოებისა და ფრთადი ექმნი მოღვაწებით შრომად და ეშტრველად რწყვად, ამისთვისკა სკონოდა²⁴ წინამძღურობითა-
- 30 სითუ²⁵ ცლესიისა და გარეშიაქცევდა მას, ვიდრემდის ეტუნა ანკელითი უფლისა მეფესა²⁶ თრღიტს და დიდსა გრიგოლისა²⁷ და ამცნო ერთისა მას მტყაცედ პურობად განზრახვისა, ხოლო შვირესა არწუნა²⁸ მიღება მღელეთ-მოძღურებისა²⁹.

5 2 შეარჩუნებულა T 3 თუ] KT 4 და] K 5 მოზღერეთა S 6 და] K 7 ხოლო ყრბითა... მეფეთა და] და ესრეთ დიდ აცენს ნაწილნი ღმრთისა მსახურებისანი და სხლდებნი. ხოლო მეფე ირღატ KT 8 ვიველთისა] ყოვლისა ვრისა KT 9 პარველ KT 10 კუალდ S 11 ზედა] S.

CVII 1 მისსა S 2 თსატყობდა S.

CVIII 1 იაგე KS 2 ესრეთ... მსგავს] ესრეთ უაგე იყენს იგინი და ესრეთ KT 3 და წარგმტებოდა... მათი] სათნოებისა მათი, ენათ იგი იგვი ძველთაა ნეტარალებთა KT 4 მათ] S 5 ღმრთისა T 6 ხოლო] T 7 სკონობა K 8 მეფესეთა KT 9 ირავდას... გრიგოლის] და იგი წმიდას მას KT 10 არწუნა] S 11 მოძღურებისა K.

չկարողացան հանդուրձել [նաև] հարնանները, այլ սուսով հալածմամբ թոթափեցին և անպարտ սաստե զորութիւնից ահարնիված ու լիովին արսափած՝ բարբառումով խօստովանում էին նրա զորութիւնն ու իրենցինի ոչնչութիւնը: Եվ ոչ թե միայն Հայաստանն էր այսպէս ծաղկում առաջանալանալութիւնը ու զորածում, այլև իր մյուս հեթոնոս սահմանակիցներին էլ ձեռք էր բռնում ու իրեն նմանութեան և նախանախնդրութեան ձգում: Այսպէս մեծ էին սաստիմապաշտութեան վիճակներն ու սահմանները:

Իսկ հողմերի հետ ինքը թագաժորը ևս սաստիմապաշտութեան էր զարմել և բուրբի առաջ քակում էր իր նախկին մուրթութիւնն ու անգթութիւնը, որ ցուցարեքից նրաննչի Գրիգորի հանգիստ, նաև՝ [հիշում] այդ ընթացքում սուրբ վիպերին ու արձանաժոր հույւերին կոտորելը, իր այն շար արժանքն ու սաստն այն զատաստեղը, որ հասած իր վրա: Եվ զարնայ՝ այն շնորհների ու պարգևների հարստութիւնը, որ վերջում Գրիգոր Արանչելու խրկարանքով ու բարեխոսութիւնը հասած իրեն:

CVIII Թագաժորն այսպիսի խոսքերը մեկ առ մեկ էր արտասանում ու շատերին հաճե նմանելի արեւակ զանում, նրանց իրեն նախանախնդրութեան էր շարժում, քանի որ այսպիսին է իշխան[աժոր]ութիւնը՝ միշտ չանում է, որ իր հպատակներին ամեն ինչում իրեն համակերպ ու նման զարնել և նրա՝ հանգիստ սրբիւն ու անհատութեան շարժի, որի վերաբերմամբ իր զգացումներն են խրախուսում:

CVIII Այսպէս արդեն՝ սազածի պէս հաշտութեամբ էր ծավալվում և անում նրանց սաստիմապաշտութիւնը, երբ խորհնցին նրաննչի Գրիգորին առաջնորդ և իրենց կնիզնցու գլխաժոր կարգել, որպէսզի ով նրանց նախախնամ ու կծնաց ուսուցանող գտնվեց՝ ես էլ լինի նրանց կոտորարիւն ու զնկակալը: Եվ այսպէս առաջացան նրանց սուստե նազահանգիստ: Իսկ այն նրաննչին գիտեք աթոռի բարկութիւնն ու հոգածութիւնների ծանրութիւնը, և սրովհնաև հազատատունկ քույր տակաժին մտազար էր և նրան արքեութեան հույժ խնամք էր անհրաժեշտ ու անպազրում ցողել, ուստի հապազում էր կնիզնցու առաջնորդութեան համար և խուսափում գրանից, մինչև որ արքայ Հրեշտակը երևաց թագաժոր Տրդատին և մեծն Գրիգորին ու մեծին հայաննց ամուր պահել մտազորութիւնը, իսկ երկրորդին համոզեց ընդունել քահանայապետութիւնը:

CIX და ესრეთ შეეყმან ეინათგან ძბლა წმიდისა მის რწმუნებამა, ჩაიწვილი იგი პირველ არა ირწმუნებდა, გამოარჩანა მოავართა თესთაგან კაცნი რაცხეთ ათეკუნებტნი და თანაწარყვანინა ნეტარსა გრაციოლისა და წარვილნინა ესრითად კახადღუისა, ჩათა ლეონტის მიერ, რომელი იგი იყო მანინ მოავარებესკოპოსი ესრითისა, კელთ-დსხმულ რწმუნეს ნეტარს გრაციოლი პატრივითა ებსკოპოსობსაათა, და მიწერა მისსა ებსტორუ რომელს. წერსილ იყო ესრეთ:

CX „ხელსა მოყვეყნით რენ ლენსა და სიზრავლესა თანა ცოდვათსა რუზრობებსადა ბნელითა დანტკმულ უყვერით და მის მიერ ვერ შეუძლებლით მიხედვად კეშმარტებსა, ვერცა ცნობად ზოგადსა მას ყოველთა დამადებელსა, არამედ მან სხუადცა მზე აღნიშობრწყინვე რენ კუყანსა ზედა, დიდი გრაციოლი, და ქალწულნი გამოაჩინა წმიდინი, ჩათა მათ მიერ მიმძღულეს რენ ცნობად სიტკობებსა და კაცთ-მოყვარებასა მისსა. ხოლო რენ, რ ჩემდა, ჩამყო დიდებულნი რე გრაციოლი და პატროსანი იგა ქალწულნი უწყალოებით და შეეცხრთივ ვტარენით და რინი სასტიკობით მოვწყედენით, ესა უბადრუკებასა რენსა. ხოლო რე უბრძოლულთა მათ ძალითა და შეწყვენითა ღმრთისათა განძლიერებული, ვიდრე აღსასრულამდე ზემთა ექმნა და სილო მძღერებასა რენსა და განველურებულსა მას სიყვარვსა.

CXI არამედ არცა ესრეთ თავს-იღვა ხილვად წარწყმედულებისა ზენისა განუდღვრემ მან უღსკრულმან ღმრთისა სასიერებათამან, გარნა მოძღურებითა და ლოყვითა ამის ნეტარისა გრაციოლისითა და შეობებითა კეთილ-მძღვითა მათ ქალწულთა მოწამეთათა აღმარცხა რენ რკველი იგ საბერკველი და ნილი თუალთა მათ სულსათად და მიმძღუა რენ ნათლისა მიმართ კეშმარტებო და მისსა მიმართ ცნობისა და სარწმუნებობისა. ვინაცა მიზეზი იგი და ესეითართა კეთილთა მიმაცხვებელი ზენი და წინამძღუარი უეთომული და განმეგებელი ცხორებისა ზენისა ღმრთივ განბრძნობილი რე გრაციოლი არა ხოლო რენ გამოვირბივით მოძღურად და მწყემსად ნეშტთა ამით დღეთა ზენთათეს და წინამძღურად სითხოებისა, არამედ საღმრთო მანცა ზენებამან ზეგარდამო განზრახვასა ზენსა დაბეჭდა და მას მორჩილებამა რენსი უბრძნა, რომლისათესცა წარმოვეკლანეთ ეს ღირსებისა თქვენისა, ჩათა კელთა და ენითა შენითა სრულ მეთ რე პატრივითა მდღელთ-მოძღურებასათა და მწარადლ მოავლინო მწყემსად საწყნათსა ითა.“

CXII ესე და ესეითართა რა ებსტორუ მიიღო მოავარებესკოპოსმან ლეონტი, პატრივით და სიყვარულით შეიყენარა დიდი გრაციოლი და მოც-

CIX 1 + და 2 წარყვანს ST 3 გრაციოლის ST 4 დამბლ K.

CX 1 მოყვერით K 2 + მრავალმეველსა S 3 აღმოყვარყვინა S 4 სიტკობისა და კაცთმძღარებასა მისსა S 5 დხოლენა KS 6 უბრძოლველითა S T ზესა S.

CXI 1 ნეტარისა გრაციოლისათა ნეტარისათა S 2 კელივ S 3 კეშმარტებისა T 4 სარწმუნებისა T; კეშმარტებისა... სარწმუნებისა ცნობისა და სარწმუნებისა K 6 წარმოვეკლანეთ KT (ყოთაყაქსე აკვტე E) 8 + ესე KT.

CXII 1 და 2 ებსტორუ S

CIX Եմ այսպես, քանի որ թագավորը տեսավ սրբի համանախնությունը, որն առաջ չէր հոժարում, իր իշխաններից թվով առանձին մարդ Հատկացրեց ու նրանց հրանկի Գրիգորի Հեռ գրեց և ուղարկեց Կապազգիհիական Կեսարիա, որպեսզի Կեսարիայի արքեպիսկոպոս Լևոնախոսի (Ղևոնգի) կողմից նրանելի Գրիգորը կարևորագույն պատվի մեծազորվի: Նրան թուղթ գրեց, որի մեջ գրված էր այսպես.

CX Ելավիսենական խավարում էինք մենք խարխափում ու մեղքերի քաղճության Հեռ եան՝ անասավանդության խավարով խեղդված էինք և այնտեղից չէինք կարողանում տեսնել նշմարությունը, ոչ էլ ճանաչել այն հանուր բույրի ստեղծողին: Մակայն եա, այնուամենայնիվ, արև վառեց մեր նրկրի վրա՝ Մեծն Գրիգորին, և սուրբ կույսերի կարգեց, որպեսզի նրանց կողմից շնորհվի մեզ իր շնորհությունն ու մարգարեությունը ճանաչելու: Իսկ մենք, վա՛յ ինձ, և՛ փառավորն այս Գրիգորին, և՛ այն պատվական կույսերին տեղափոխվածք ու զազանաբար տանջեցինք և զրանց սաստկությունք կուսրեցինք: Վա՛յ մեր անտերուշտությունը: Իսկ սա (Գրիգորը), տնպարտ այն զորությունք և աստու սցնությունք Հզորացած, մինչև վերջ վերին [կամար] կըլավ ու Հաղթեց մեր քնությունն ու վայրենի նեկությունը:

CXI Մակայն ասածս անքնելի և անհատնում բարեգիտությունը ոչ էլ զրանով Հանգուրծեց մեր կորելումը տեսնել, այլև այս նրանելի Գրիգորի վարդապետությունք ու ազոթքով և այն բարենաղթ վկա կույսերի բարեխոսությունք աչաանց՝ մեզ թանեզ ծածկոցից և Հոգու աշտերի խավարից և առաչտորդից գեպի նշմարիտ լույսը, Հանալումն ու Հավասար նրա Հանգեպ: Իրն պատճառի ու մեզ այտախի բարյաց ավոզի և անճուրդ առաչտորդի ու մեր կենեաց վարողի, այս աստվածաշունչ Գրիգորին ոչ միայն մենք քնտրեցինք իրն վարդապետ ու Հովիվ մեր մնացած քրերի համար և առաչտորդ Հանություն, այլև վերտուտ աստվածային տեսիլն էլ հաստատեց մեր մտազրությունք և մեզ Հրամայեց Հնազանդ լինել նրան: Ուտի և ուղարկեցինք նրան մերք արժանավորության մտ, որպեսզի քո մեռքով ու բերանով՝* օժես*** նրան քահանայապետության պատվով և շտապ ուղարկես՝ այս հուռ Հովելուս:

CXII Նքր արքեպիսկոպոս Լևոնախոսը այս ու այտախի թուղթ օտացավ պատվով ու սիրով քնդուենց մեծն Գրիգորին և նրա Հեռ աստվածներին ու

* Բառացի՝ զերծեց:
 ** Բառացի՝ լեզվով:
 *** Բառացի՝ կատարեալ:

ქელნი იგი მის თანა და მის შერეულთა მათ თანა მასთანათა³ ეპისკოპოსთა ქელნი დაასხნა და პატრიარხად და დიდებულად წარმ<ი>გზავნა⁴ იგი. ხოლო აღმო-ჩაა-ვიდოდა მერ ნეტარი ვრიგოლ⁵, ახილნა ქალაქთა მათ შინა მგზავრ დაშორებულთა კმასაყოფელნი მდებლობად და მარჯვენა

3 რწმუნებად სიტყუასა მოძღვრებისასა⁶. ასწავა მათ სიტყუას⁷ ჭრთოანი და⁸ თანაწარმოიციანნა იგინი, რათა აქედენ⁹ შეწყედ¹⁰ ღმრთოს-მსახურებისა და მსახურად სამღვდელთა წესთა ქვეყანასა მას სომხთისისა და ქალაქებსა მისთა.

CXIII და ვითარცა მიიწია საზღვართა სომხთისისათი, ეწევა¹¹ მუნ ტაძარი

20 ერთი დაშოთილი საყვრპითდ შესაკრებელად ირაკლეთსთუს, აღმუხებელი მდინარესა ზედა ეფრატსა. და იყენს მას შინა პოპოზნი აღმართებულნი, სადა იგი შეიწირვიდეს მსხვერპლნი ირაკლ¹² კრპისა და მის თანამკედრთა ეშმაკთა<ა>. ამის ტაძარსა მოუქდა დარღვევად არა კელთა კაცობრივითა, არამედ ლოცვითა ხოლო ჭრ იჩინა დაქვეყნა მინჭანესასა

15 მას ეშმაკთასა წყოფისა მას შინა, და სფუტყელითერთ აღწობბარა იგი და სხუა აღმუნა მის წილ ეკლესიასა საფლოთა და დასხნა მას შინა ნაწილნი, რომელ მის თანა აქუნდეს, იოვანე წინამორბედისა და ნათლის-მცემლისა და მღვდელმოწამისა თითოევისთ, და აღმართა საკრთბეველი და მას ზედა შეწირა მსხვერპლი იგი საფლოთა და პირველად ნათელ-სცა

20 მისთანათი მათ მთავართა.

CXIV და ამისსა შემდგომად დაადგრა ბენ ოც დღე და სრულ ხუნა ნათლის-ღებითა ურნა უმბაველნი ათერთმეტისა ბერისა და განაჩინა მუნ დღესასწაული შუდა ოკტომბერისასა¹³, სადა იგი პირველად აღმართა საკრთბეველი უფლისა და დაადგინა მღვდელნი და ლეიტელნი და თითოეულთა მათ სოფლებისა ეკლესიასთა ბუცენი და დიაკონნი.

25

CXV ხოლო შევესა სომხთისასა თრდატს ეწევა რაა მოახლება მღვდელთ-მოძღვრისა თესისა, მიცემა¹⁴ მას მდინარესა ზედა ეფრატსა სიბრაველითა ერისათი, შეუღლისა თანა და დისა თუისისა და სერგილით შეიტკბნეს და სიხარულით მოიკითხნეს¹⁵ ურთიერთის, და იგი მოციქულებრსა აღუენება მოძღვრებასა, ხოლო იგინი მოსწარფებით იმბერეს და მჭრთავლად შეიწყნარებდეს თქმულთა მისთი, და ამცნო მათ წმიდამან, რათა იმარხვიდენ ოც და ოთ დღე და ილოცვიდენ. და ამისსა შემდგომად იწუო თუთ მეფისათ და დედოფალსა და დასა მეფისასა და ყოველთა მთავართა ნათელ-სცა მდინარესა შინა ეფრატსა და გამოაჩინა იგი-

30

3 მასთანა S 4 წარბეზენი KT; წარბეზენი S 5 + რომელნიცა S 6 ქალაქთა მათ... მოძღვრებისასა ქალაქნი იგი გზასანი, რომელნიცა წარმართებულ იყვნენ ვეროვანდ საჩუქრებოთა და სიხარულითა მღვდელთათა, და შექმნარბეველ სტეფანსა მოძღვრებისასა KT 7 სტეფანს S 8 და K 9 თანაშემწედ KT.

CXIII 1 ეწევა I პიდი KT 2 ირაკლი S.

CXIV 1 ოკტომბერისა KT, ოკტომბერისასა S.

CXV 1 მოცემა KT 2 მოიკითხეს KT

անմիջապես իր մոտ ժողովում եպիսկոպոսների հետ մեկնադրեց և պատվարմանով իր և փառք ուզարկեց նրան:

Իսկ երբ նրանելի Գրիգորը զանում-գալիս էր, Հանապարհի հանգրիցած թաղաքներում թափանալով ընկալուցներ և վարդապետության խոսքի հաղթական հավասարներ տեսալով: Նրանց հարկի խոսք իրանց և հեռու թերեց, որպեսզի սնանկան լինեն առավագույնության և ծառայեն Հայաստան երկրի և նրանց թաղաքները թափանալական կարգերին:

CXIII Եվ երբ հասալ Հայաստանի սանձաններին, այնտեղ հանուն Հերակլիսի կուսքի հավաքվելու մնացած մի տոհմի մասին տեղեկացալով, միտա գետի վրա կառուցված: Նրանում զոհարաններ կային կանգնեցված, ուր Հերակլիսի կուսքին և նրան համարեան առանձաններն զոհեր էին մատուցում: Այս տաճարն ավերվեց ոչ թե մարդային կենդանի, այլ միայն ազոթով, իսկ [Գրիգորը] հարկ համարեց խորտակել: Նրանում գտնվող առանձանների մեքենայությունը: Հիմնադրուած թանգեց այն և նրա փոխարեն ուրիշ տերունական եկեղեցի շինեց և նրա մեջ զնաղեց իր հետ ունեցած Հովհաննես կարագանի և մկրտչի և սուրբ նահատակ Աթինոզենի (Աթանազիեն) նշխարները: Խորան կանգնեցրեց և տերունական զոհ մատուցեց և առաջինը մկրտեց իր հետ եղած իշխաններին:

CXIV Այնուհետև այնտեղ մնաց թան քր և տանձեկ ընտրից ավելի թաղմություն մկրտեց և այնտեղ հոգեմեքերի յոթին տեղ կարգեց, ուր առաջինը կանգնեցվեց տիրոջ խորանը, նշանակեց թափանանք և զնապրիներ*, իսկ յուրաքանչյուր գյուղի եկեղեցիներին՝ արեղանեք և սուրկավազներ:

CXV Իսկ Հայոց թագավոր Տրդատը երբ տեղեկացալ իր թափանալայն-տի մոտենալը, ժողովրդի թաղմության, իր կնոջ և ջրոջ հետ միասին նրան գիմուսքից միտա գետի վրա, կարտով սղապուրվեցին և ուրախությամբ հարցուսիրտ արին միմյանց, և նա (Գրիգորը) առաքելական վարդապետություն իր ջարտուում: Իսկ նրանք փութալանություն լուծ էին և շերմագին ընդունում նրա ասանները: Սուրբ Հայանեց նրանց, որպեսզի երեսուն քր պատ զառնեն և աղոթեն: Իսկ այնուհետև՝ անկամք թագավորին, թագուհուն, թագավորի ջրոջն և ամենայն իշխաններին մկրտեց միտա գետի և նրանց

* Ինչ՝ եղևոց պատմություն:

ნი ზეღ ნათლისა და დღისა, და კვალად სხუა კვლესთა აღიშენა კვდესა მდინარისასა და მას შინა იღასრლა საღმრთოთა საიდუმლოა და ყოველივე წესი სამღვდელთა.

CXVI ხოლო ღმერთმან არცა აქა დაიცვიდა ყოველ საყრველებათა 5 თესთა, ჩამეთუ ვითარცა შთაქდეს ივინი ნათლის-ღებულ მდინარესა მას შინა ვუფრატსა, ახილვებოდა სუტბი ნათლისად დადგრონილო წყალთა მათ ზედა, რომლისა ბრწყინვალეობა დაძვარვიდა მარავენდღეთა მშისათა, და თავსა მისსა ზედა აღმართებულ იყო ქვარი და ზილვად იგი მისი იყო საყრველ, ჩამეთუ დღე ყოველ იხილვებოდა იგი წინაშე თუალთა 10 ვრისა მის ნათელღებულსათა. ზოლო სიმრავლისა მათისა ჩიცქე იყო უცილობელად და ქუმშარიტად ათხუთმეტე ბეჭი.

CXVII ესრეთ უღუე დაყო შუდი დღე სხუა ადგილსა მას ნეტარმან 15 გრიგოლი და ნათელ-სუა კაცთა უზეშთავსთა ჩიცქესათა, და ვერ არს თუ რწმუნება მრავალთა შორის განსმენილსა სიტყვისა იყო ჩიცქე რვა დღე ნათელღებულთა მათ რომის ბეჭ, და მერვესა დღესა წარმოვიდეს მიერ და იწყეს შერებად გვლესითა უოველსა შინა ქვეყანასა სომხითისასა. და წმიდამან გრიგოლი დაადგინა მათ შინა წღდღენი. მსახურებდა საქმარსა 20 გვლესითა მეფეცა თრდატ არა სულმოკლებით, არცა უღებებით, არამედ მიანიჭებდა მათ რაოდენი ესა ვყოფოდან სოფლებსა და დაბნებსა სსხელკოვასა ჯვლეთი უბუთა და ნიჭების მოყვარითა.

CXVIII ვინაიცა ებისკოპოსმან გრიგოლი არა ამას ხოლო ზედა ესა 25 იყო ქველის მოქმედებათა თესს, არამედ შესიკეთა ქელოვნებისა და ყოველთა სომღერებათა ქელოვნებისა სასწავლოა განმზადა შორის ქალაქისა და განაწესნა მათ შინა მოძღვარნი და მასწავლელნი. და ამას ებამეა მეფეცა და ვრთყერსომანცა განმზადნა ეგვიპთარნივე კითარ იგი სონდა წმიდასა მას. და განვიდეს ქადგნი ბრძანებთა გრიგოლისათა, რათა 30 ყოველთაგან ქალაქთა მოიყვანებდენ მისსა შვილთა მათთა სომეხნი იგი და ასწავებდენ წერილსა და წერათსა საღმრთოთა წიგნთისა.

CXIX ესრეთ უღუე არა ზოლო სომხითი გარემოეცა მის მიერ ჭედა- 30 გებამან ცხოვრებისამან, არამედ სპარსეთი და ასურეთი და შიღნი და რომელთა იგი უწინონ უწოდებან. ამათ უოველთაგანნი ტახტისა მას უღვლესა ქრისტესსა მოიყვანნა ვრნი მრავალნი. ხოლო დადაცათუღ ღმრთის-მცენიერებად მოიყვანებდათეს ერთასა ესრეთ მოსწრათუე იყო, არამედ არცა ამას ზედა უღუე იქმნებოდა, რათამცა ჭართა და განსაცდელთა მათთა- 30 თეს არა ელმოდა და მართა მათთათეს არა თინაზრტყვიდა, არცა შეწყენად

3 საიდუმლოა S.

CXVI 1 ვუფრატსი KT.

CXVII უზესთავსთა S 2 მრავალთა... სიტყვისი სმებლნი მრავალთა მერ მოწყვეთა წმიდასთა KT 3 - ხოლო ST 4 ვყოფდი T 5 ჯვლთა... მოყვარათა რათა უბნებთ და სხელკოვას ცხოვრებობთ KT.

CXVIII 1 მოძღვრებათა K 2 ქელოვნებისა სმარაგლისა KT 3 განმზადნა KT 4 კეთა იმე ვრთყერსომან და S კეთა იმე ვრთყერსომან გრიგოლისათა.

C XIX 1 იმინ S (იხილვებოდა ოსიუს) 2 ვრთავსი/ყოველთასა T 3 მათეს S

լույսի ու զորվա ծառանկ կարգեց, գնեսփին ևս այլ եկեղեցի կառուցեց և նրանում աստվածային խորհուրդ և քահանայական անկեայն կարգ կառուցեց:

CXVI Իսկ աստված ոչ էլ այստեղ զազարեց իր հրաշագործութիւններն անէլ, ուստի նրք նրանք մկրտութիւն մասն նմբատ գետի մէջ, լույսի այրն էր երեւում՝ կանգնած շրէրի վրա, որի պայծառութիւնը ծածկում էր արեւի պսակներին, իսկ նրա պիտին խաշ էր խոշացած, ու նրա աւարը գարմանահարաշ էր, քանի որ ամբողջ օրն այն երևում էր մկրտված ժողովրդի աշրնրի տասր իսկ նրանց բազմութիւն թիվը անվարան ու նշմարաբեն տասնհինգ բլուր էր:

CXVII Այսպէս արգեն, երանելի Գրիգոր յոթ էր մնաց այլ տեղում և տերանակ թվով մարդկանց մկրտեց, և թե պարտ է հազատալ բազում մարդկանց ձեռ լաված խոսքին՝ ութ օրվա [ընթացքում] մկրտվածների թիվը շրա հարշուր բլուր էր: Ութնորոգ օրը ձկնկեցին այնտեղից և սկսեցին ողջ Հայաստան երկրում եկեղեցիներ կառուցել: Ը՛վ սուրբ Գրիգորը նրանցում քահանաներ կարգեց: Քաղաքոր Տրգաւոր ևս պիտանխորեն ծառայում էր եկեղեցիներին ոչ գծկամութիւնք, ոչ էլ անգործութիւնք, այլև շապլ կնոքով ու շնորհասիրութիւնք նրանց պարգեւում էր, որչան կրավեր, նշանավոր գլուզոր ու ավաններ:

CXVIII Միևնգիս եպիսկոպոս Գրիգորը միայն գրանով չէր բավականացնում իր պորմածագործութիւնը, այլև քաղաքում երաժշտութիւնեց արվեստի և անկեայն ուսմունքի պովեստի կրթարան հիմնեց՝ և նրանցում վարդապետներ ու ուսուցիչներ կարգեց: Քաղաքոր և ընդօրինակեց նրան և անկեայն էլ այդպիսիք հիմնեց, որպիսին հավանում էր սուրբը: Ը՛վ Գրիգորի նրամանով քարտիչներ ելան, որպեսզի բաշտ քաղաքներից հայերն իրենց զավակներին նրա մաս բերեն և աստվածային Գրոց գրել ու կարգալ սովորեցնեն:

CXIX Այսպէս արգեն նրա կենաց բարողը ոչ միայն Հայաստանը բովտեղակեց, այլ նաև Պարսկաստանը, Ասորստանը, Մարաստանը և որ՝ Լուկեր ևն կաշվում: Այս բաշտից բազում ժողովուրդներ Քրիստոսի քաղցր լծի բերեց: Ու թեև ժողովուրդներին աստվածաճանաչութիւն բերելու համար այսպէս քանում էր, սակայն ոչ էլ գրանով էր հանգստանում, որ նրանց նեղութիւններին ու փորձութիւններին համար լցավեր և չնգար նրանց դժվարութիւնները, ոչ էլ սգնութիւն քանար և գրանով՝ պակասավոր անփութութիւնք:

* Բաւաքի՝ գաղաթանկ:
* Բաւաքի՝ ջնգերից, սակներից:

მოსწრადე იყო და ამას ზედა უნაკლულე განესმია განაგებდა დაქანილობით. არა ესრეთ ჰყოფდა, წუ იყოფინ, არამედ ჯორცთა გნებასაცა განშაადებულ⁴ მკლრნალ ექნებოდა და სენთა სულისათა განსდევნიდა და პრძოლასა მათსა ურთიერთს დაამწუღებდა⁵ და იყო უბისწრადეს თბოვისა შინიქენაჲ
 5 იგი მვედრებულთა სათბოველისაჲ და იგი შერაცხილ იყო მის მიერ მწვექმსად კეთილად, რომელმან არცაღამიკ⁶ სულსა თესსა პრძადა მიცემად ცხოვართა თესთათეს.

CXX ამას თანა და სამყრობილენიცა მის მიერ დაცარიულდებოდეს⁷ და ჯელით-წერილნი თანანადებთანი განთქვიტებოდეს და მწუღობასა დიდსა
 10 მოცეცა ყოველი სომხითი და შუებით ცხოვრებოდეს⁸. და ესრეთ დაუბრ-კოლდებულად⁹ და დაუწყებულად¹⁰ ვიდოდეს გზასა ღმრთის-მსახურებისასა და ყოველი სათნობაჲ და მადლი მათ შორის წარემატებოდა და მრავალნი მონახონებისა ცხორებასა აღიარებდეს და თითოსახეთა ადგილთა შინსტრებსა აღაშენებდეს¹¹ და დაყუდებასა შეიუფარებდეს, ხოლო შეილ-
 15 თა მათთა პარველ ურწმუნო ყოფილთა აღილებდა ნეტარი გრიგოლი და უწრუნველითა ცხორებითა და კეთილად-სწავლულებითა აღპარდიდა¹² მათ, და სლღიერსა შიგნაჲკობასა და მადლსა მანაიჭებდა მათ და ესოდენსა სისრულესა სათნოებითისა შიფიანნი იგინი, ვიდრემდის¹³ ღირს ექნენ დიდსა მასცა საუდარსა მდღელთ-მოძღურებისასა. რამეთუ ერთი იგი კ-
 20 დეთი ვეფრატისათა ვებსკოპოსად¹⁴ განაჩინა, რომელსა აღვიწინს ეწოდებოდა, ხოლო მეორე, რომელსა ერქვი კეთილითის, სოფელსა ზედა მასია-ნელთასა¹⁵, და მესამე მათი იყო ვასოს.

CXXI და ესრეთ რიცხუ იგი ათად აღესრულებოდა. და მრავალნი სპუათაცა ნათესავთიგან განმგებულად ველქსიათა განაჩინნა, რამეთუ ით-
 25 ქემის, ვითარმედ ვოვლად¹⁶ არა მრავლისა ფამისა რიცხუ მათ ვოველითა თბისს, ხოლო აღვიწინს, რომელი იგი მიატეა ყოველთა ვითარცა მოღუა-წყებითა და სათნოებითა, ვგრეთვე სიმწუღითა და სიმდაბლითა, თენა მითეს დიდმან გრიგოლი რაჟამს თუთ აღვიდოდა მთასა მალალსა სომხითისასა ჩუეულუებისაებრ უდაბნოს დაყუდებად, რათი სამეუფოთი ზედა
 30 დგომითა მამ¹⁷ მის წილ აღასრულოს ყოველი, რომელი ებოღა მისგან, და თუთ თიეადი განეშორა მიერ და წარვიდა.

CXXII ხოლო მეფე სამწყსოათურათ¹⁸ უნუგეშინიციშოათა აღსავსე იყო მწუღარებითა განშორებისათესა ნეტარისა გრიგოლისსა, რომლისაგან არცა თუ შიტირედ ენება განუწებაჲ, გარნა ნეტარსა მას ესოდენ აქუნდა

4 განშაადებულად KT 6 დამწუღებდა (კოთ. ძეგ ადვქობ 6) 6 არცაღამ T.

CXX 1 დაცარიულდებოდეს K 2 ცხონებოდეს S 3 დარბაკოლებელა (I) K 4 დიდანებულად უნებულად KT 6 აღაშენებდეს KT 6 და] K 7 აღბრდიდა K 8 (კოთ. ძეგ ათაქამოქ დრიაოდ... 9 ესესკობისად) მდღელ-მოძღურად S 10 ხალანელითა (I) K.

CXXI 1 რამეთუ... ვოვლად] და აქნა შემეგომად KT 2 რათა... მან] და დიდად იგ¹⁷ რათა KT.

CXXII 1 სამწყსოათური] KT

գարեր Այսպէս չէր անում, մի լիցի, այլ՝՝ մարմնական շարժարանքին անգամ պատրաստակամ բուժող էր զառնում և հոգու ցավերն էր հալածում, խաղաղեցնում նրանց կոիճը միմյանց հետ, հոգածու էր սպալիկեղծների խնդրանքին՝ խնդրածը պարզակէլ: Եւ իրեն համարում էր բարի հովիճ, որը հոգին անգամ չէր ինձախ՝ իր սխաբներին տալու:

CXX Մրժամամանակ նրա կողմից գաստրիկոզիցիէ եւս բանտերը, պարտապանների ստորագրութիւնները պատովցեցին և մեծ խաղաղութիւն պատեց ողջ Հայաստանին, ու ապրեցին խելութիւնով Այսպէս անխաղաղութեան անգագրում զնացին աստվածապաշտութիւնի նախադարձով, և նրանց մէջ բազմաւում էր ամենալն հաճութիւն ու շնորհ, իսկ շատերը միանձնական կյանքն էին ընտրում ու առանկին տեղերում վանքեր կառուցում և հզուսթիւն հետեւում: Իսկ ասալմա անհավանների որդիներին վերցնում էր երանկի Գրիգորն ու հոգածու կենսը և բարեկրթութիւն մեծացնում, նրանց հոգեք զործունեութիւն ու շնորհ էր պարզում և աշխարհ կատարելալ արժանագորութիւնից հասցրեց նրանց, որ միշտ իսկ արժանի եղան բաճանապալնութիւն բարձր աթոռի: Ուստի մեկին Եփրատի կողմերի եպիսկոպոս կարգեց, որի անունը Ազրիեսու էր, իսկ երկրորդին, որի անունը Եվթաղիոս էր՝ Բաւանքիների աշխարհի, և նրանց երրորդը Բաւոսն էր:

CXXI Եվ այսպէս՝ նրանց թիճը աստով էր լրանում: Այլ ժողովուրդները՝՝ ևս շատերին եկեղեցիներ վարողներ կարգեց, ուստի տավում է, թէ ամենին ոչ շատ ժամանակ անց նրանց բոլորի թիճը եզով շորս հարչուր: Իսկ Ազրիեսոսին, որը գերազանցում էր բոլորին ինչպէս զործունեութիւն ու արժանագորութիւն, աշխարհ էլ հանգստութիւն ու համեստութիւն, Մեծն Գրիգորը, երբ ինքը բարեբանում էր Հայաստանի բարձր լիցը՝ սովորութիւն համաձայն անապատում հզեկու, կամեցավ ու թողեց, որպէսզի իր փոխարեն տիրութիւն վերակացութիւն կատարի այն ամենը, ինչ նրանից տեսել էր: Իսկ ինքն անձամբ հետացավ այնտեղից ու զնաց:

CXXII Իսկ թաղաճորի հոգին լնցուն էր անմխիթարեւի տիրութիւն՝ երանկի Գրիգորի հետանալու պատճառով, որից կարճատե իսկ չէր կամենում բաժանելու: Թալց այն երանկին այնքան հզուսթիւն բազմանք ուներ, [որ]

* Բաւոսը՝ տե՛նեղից:

სერგეი დაყვებისა ვიდრე სძლედა ვედრებას შევისასა. და წარ-
 უდა ვიდრეცა ენება და მცირედთა თანა მოწაფეთა თქნათა დავეუ და ნა-
 რალსა შინა კლდისასა და თვისებან მზარხედა სასურველსა მას და არ-
 ცა თუ მცირედ მოიკლვიდა ზრუნვისათჳს ჳორკეთასა, რამეთუ იფთ სკე-
 3 რთსა მასცა და ყოველთა თანა წარუვალად სასურველსა პერსა ორმოცე-
 თა დღეთა შინა ერთგვის მიიღებდა.

CXXIII ხოლო მეფე თრდატ ფრად განიღოდა მწუხარებისაგან
 წარსლვისათჳს ყოვლად ქებულისა გრიგოლისსა და იგლოვდა რაჲ მისსა მას
 ვანშორებასა¹. ესა ვითგანმე, ვითარმედ არიან შინი შეილი ორნი, რუ-
 10 გელნი ესტნეს მას შეფლოერისაგან შედღლისა, ოდეს იგი გრეთ ქაბედა იყო,
 რომელთაგანსა პირველსა ორთანე ეწოდების, ხოლო მეორესა არისტაქე,
 და ორნივე² არიან ღმრთის-მსაშტრ და მოყვარე სათნოებისა, და პატრევე-
 მულ არს ორთანე პატრეთა ხუცობისათა, ხოლო არისტაქე შეწყულ
 შინაზონებითა და სიყრმიოვან მეუღანუობითა და სრულიად უჭირ-
 15 წინებლობითა, რომლისა ერთთა მარტოდ სამოსლითა ტყვეა უღანოს
 ითქმობდა, წყობად სიციხისა და ვინულისა, და ვითარმედ³ მხალი ხოლო
 არს საზრდელ⁴ მისსა, და სიყრმიოვან თანაზრდილ მისსა არს⁵ მღუძარება
 და ლოცვა ღამე და დღე და საღმრთოთა წუხილთა⁶ კითვია.

CXXIV ესე რაჲ ესა მეფესა, პატრე-სცა სათნოებასა მათსა, რამეთუ
 20 ანადა იგი პირველსა უგუნურებასა თქნასა და სასწიულად სრუ-
 ლიადისა განთავისუფლებისა თქნისა არა ხოლო თუ⁷ წმიდასა გრიგო-
 ლსს, არამედ შეილაიცა მისთა ყოელითერთ პატრე-სცემდა და მვის სა-
 ნი კაცნი წარჩინებულნი ყსარად წარაუღიწნა ძებად მათა. ხოლო
 მა-რაჲ-ვიდე⁸ იფინი, მოყეს ორთანე ვანწყებულ რაცხეს⁹ თანა ველქით-
 25 სი მღელთასა, ხოლო არისტაქე დაუღებით და უღანოსს მქდომარე,
 და ჭლით არწმუნეს მას და მოყვანეს იგი მეფისა. და იხილა რაჲ იგი
 მეფემან, სიბარულით შეწყნარა და ევედრებოდა ნეტარსა გრიგოლის
 ყოელით ერთერთ, რათა¹⁰ საზედ და ზატად თქნასა და ყოველითერთ ნაც-
 ვალად თავისა თქნისა მიანიჭოს მათ არისტაქე და ქელთ-უღვას მას
 30 პატრე მღდელთ-მოძღურებისა.

CXXV ხოლო¹¹ წმიდამან მან არა თუ ესრეთ გარეწიარად ყო საქმე იგი,
 არამედ რაცამს იხილა ყოველივე სათნოებაჲ დანერგული სულსა შინა მისსა
 თქნისასა, მეცხულად დაასტნა წმიდანი ქელნი თქნნი და აკრთხი იგი ესეს-
 კობისად და მის თანი მოელო ყოველი იგი სოფლები და უფროსად¹²
 35 განამტკიცა მათ შორის სიტყვაჲ სარწმუნოებისასა და თავადი კუალად
 იქცა თქნისევე სასურველსა დაყუღებასა.

ესე ნაჲ K.

CXXIII 1 განმარტებისა K 3 მხეცა S 3 + იგი KT 4 რომლისა... ვითარმედ³ და სიტყვ-
 მულ ნეთიდრებისა სულსათა, რამეთუ KT 5 საზრდელად KT 6 მისსა არს S 7 წარხილთა K.

CXXIV 1 თუ⁷ S 2 -ვიდე⁸-იფინეს S 3 რაცხესა K 4 რათა¹⁰ და KT.

CXXV ხოლო K 2 უფროსად KT.

Հազարում էր թագավորի ազնուներին: Այս գնաց ուր կամենում էր և իր սակավաթիվ աշակերտները հետ առանձնացավ ժայռի անձաձում ու ինքյան խորհրդատում էր այն ցանկայուն, և սակավ մի պարսպ իսկ չէր լինում՝ ժառմենական հագածության համար, ուստի պեսքն անգամ ու բոլորի համար ակնբանկապես ցանկալի հացը բառասուն սրվա մեջ մեկ անգամ էր ընդունում:

CXIII Իսկ Տրգատ թագավորը ամենագովելի Գրիգորի գնալու պատճառով հույժ առապում էր տիրութունից ու էրր ուղում էր նրա հնամալը, ինչ-որ մեկից լսեց, թե կան նրա երկու սրղիները, որոնց եւս ունեցել է սրհնական գնոցից. հրք եւս գնահա պատանի էր, որոնցից առաջինը Օրթաննե (Վսթանես) է կոչվում, իսկ երկրորդը՝ Արուստակն (Արխուստակն): Եվ երկուսն էլ աստվածատապաշտ են ու արժանավորության սիրող. Օրթաննե պատվոված է արնզայական պատվով, իսկ Արուստակն զարգարված է միանձնությամբ և մանկութունից՝ անապականությամբ ու ամենայն կուսակրոնությամբ. որի մասին պատմվում էր, թե միայն մի շորով է մեռնում անապատում՝ գիժանալու շողին ու ջրտին և որ նրա միակ սնունդը բանջարե է ու մանկութունից նրան սնեղակից է արթնությանը, գիշեր-ցերեկ աղոթքը, աստվածային Գրոց ընթերցումը:

CXIV Թագավորը էրր այս իմացավ՝ պատվեց նրանց արժանավորութունը, սրովհնան զղում էր իր նախկին անմտությունը և հրաշքով իր կատարյալ ազատման [համար] ոչ միայն Գրիգորին, այլ նաև նրա սրղիներին էլ էր ամենայնիվ պատիվ տալիս: Անմիջապես երեք ավագանի մարդ Գեսարիտ ուղարկեց՝ նրանց փնտրելու: Իսկ էրր նրանք գնացին՝ Օրթաննեին գտան ձկնզենու քահանայության թվի մեջ կարգված, իսկ Արուստակնն՝ ձկնակնց ու անապատում նստած: Հազիվ համոզեցին նրան և տարան թագավորի մտ: Թագավորը էրր անսով նրան՝ խնդությամբ ընդունեց և ամենայն ժողովրդի հետ ազալում էր նրանելի Գրիգորին, որպեսզի իբրև իր կնիւյ ու պատկեր և բա ամենայն իր անձի փոխարեն նրանց շնորհի Արուստակնին ու նրան քահանայապետության պատվի մեծանորդի:

CXV Իսկ այս սուրբը ոչ թե այնպես իմիջիպաց արեց գործը, այլ էրր իր որդու հոգու մեջ ամենայն արժանավորություն ներդրված սնտով, անմիջապես մեծանորդից իր սուրբ մեծներով ու նրան եպիսկոպոս օծեց, նրա հետ անցավ բոլոր գովառնեքը և նրանց մեջ առավել հաստատեց Համասի խոսքը, իսկ ինքը կրկին զարեավ իր իսկ սիրեցյալ եղբությանը:

CXXVI ხოლო მით გამოა შინა კოსტანტინე ძე კოსტასი მეფე იქ-
 ნა ბერძენთა ზედა და ძალითა ჟუარისაათა და ქრისტეს კეთილად-მსა-
 ბურებითა დასცნა წინაღმდებელნი და თუი შოლომან დაიპურა თუთა-
 ურობელობა ბერძენთა. და ესე არს მეფეთა შორის, რომელი იწოდების
 5 ხემ მიერ ერთად მოციქულთაგანად და ქადაგად ღმრთის-მსახურებისა,
 რომელმან დაარღვნა შეგებებულნი იგი ტაძარნი და ბაზილიკანი ეკლესიის
 და აღაშენა წმიდანი გულესიანი ღმრთისათჳს. და ქრისტეს მიმართ წმი-
 დაა აღსაარება და მართალი სარწმუნოება წიგნებითა და ბრძანებითა
 10 მითჳს, ვადრებდის სამის ათვაბეტნი¹ მაშინი შეკრებნი წმიდასა მას კრებასა
 ნიკეისასა, სადა იგი აღმოებურეს² ღვარძლი აღმოცენებული და გან-
 წმიდეს ჰეშმარიტი იგი თქლი მართლმადიდებლობისა.

CXXVII და იფუნეს ორნივე ესე ეარსკელაჲ ბრწყინვალე კოსტან-
 ტინე და თრდატ, კოსტანტინე ერთითა დასაგაღისათი, ხოლო თრდატ
 15 აღმოსავალით, და ბრწყინვალეს და განამათლებდეს, რამეთუ³ თრდატცა
 მკურავალე იყო სარწმუნოებისათჳს და მარტვიითა და ლოკეთით არაათ
 დაკლებულ უდაბნოს მყოფთა⁴ შილუაწეთა შინაზონთაგან.

ხოლო კრებასი მის ნიკეისასა⁵ იხილუნეს ურთიერთის ორნივე ესე მე-
 20 ფენი და ჟუროვანი პატრივი და ნიქი აჴუნეს ურთიერთის და ღირთისმსა-
 ხურებისათჳს ერთობა გონებათა მათთა განაცხადეს.

CXXVIII და მთავარეპისკოპოსიცა სომხითისაა არისტაკე მიწოდე-
 ბულ იქნა კოსტანტინეს მიერ მეფისა და თანაიდირაქცა კრებულსა წმი-
 25 დათი მამოისა და მილო წიგნი იგი სარწმუნოებისა ზოგადითა ნებითა
 და განზრახვითა ყოველთაათა აღწერალი და განმტკიცებული და თჳსადვე
 30 ჰალატად უკემოიტეა და დიდად სერველითიგან სამწყსოთა და განწირებე-
 სათჳს მისისა⁶ მწებარეთა სიხარულით შეწყნარებულ იქნა, და აღასკო სი-
 ხარულითა თუთ მეფე იგი ღმრთის-მოვლარე თრდატ და⁷ ყოველი სომხითი
 ერთობითა მით სარწმუნოებისაათა, რომელი იგი ეგრეთვე ეგო სიმრავ-
 35 ლესა⁸ ეამთისა და მისცემდა ყოველთა სიმრავლესა კეთილად მსახურები-
 სასა და ყოველთა მიერ აღიდებოდი ღმრთით მშუდობისა ქრისტეს
 იესუსა⁹ მიერ უფლისა ზეუნისა, რომლისა თანა მამასა შუენის დიდება
 და პატრივი და სიმტკიცე თანი სულით წმიდითურთ აჴ და მარადის და
 უღუნითი უკუნისამდე, ამინ.

CXXVI 1 თურქიბეტნი S 3 + ყოველი KT.

CXXVII 1 რამეთუ ხოლო T 2 მეფეთა] KT 3 ნიკეს S.

CXXVIII 1 განწირებისა მისისათჳს S 2 და] KT 3 სიმრავლესა [D K 4 ოსურს K; ოსურს S

ՇՃԽՎԻ Մինչ այդ ընթացքում Կոստանի որդի Կոստանդինը Հունաց թագաւոր զարնաւ և խաչի զորութիամբ ու Քրիստոսի բարեպաշտութիամբ պարտաւթյան մատենց Հակոտակորդներին և մենակ ինքը զբազնց Հունաց ինքնակալութիւնը: Քագաւորների մեջ նա է, որ իմ կողմից կոչուում է սուրբ յալներից մեկը և քարոզիչ սաստմածապաշտութիւն, որն ամբոյնց անարգում այն սաճարներն ու կուտիք զօճարանները և Հանուն աստծո սուրբ եկեղեցիներ կառուցեց, իր ողջ տիրութիւն մեջ գրով ու հրամանով Քրիստոսի Հանգեպ սուրբ խոստովանութիւն և ուղիղ Համայն տարածեց: Նա այնպիսի շնեագրութիւն ցուցաբերեց, որ մինչև իսկ երեք հարյուր տասնութ հայրեր զւմարեց նիկիո սուրբ ժողովին, ուր արմատախիչ արին Հայա եկաւ որոնք և մարքեցին ուղղափառութիւն ելծարիտ ցորյանը:

ՇՃԽՎԷԻԻ Եվ այս երկուսն էլ՝ Կոստանդինն ու Տրդատը, պաշտոն ասող էին՝ Կոստանդինը արևմտյան կողմերում, իսկ Տրդատը՝ արևելյան: Փայլատակում էին ու լուսավառում, քանի որ Տրդատը նույնպէս շնքմ էր զեպի Հովար, իսկ պահում ու ազոթքով՝ ոչնչով պակաս անապատում զանգղոզ գործող վանականներին:

Նիկիո այդ ժողովում տեսն միմյանց այս երկու թագաւորները և իրար պատշան պատիվ ու պարզ ցուցաբերեցին և Հանուն սաստմածապաշտութիւն իրենց մաաց միասնութիւնը հայտարարեցին:

ՇՃԽՎԻԻԻ Հայաստանի արքեպիսկոպոս Արտատակնն նույնպէս Կոստանդին թագաւորի կողմից հրավիրվեց և սուրբ Հայրերի ժողովին Համակից Համարվեց ու սուացավ Հովարի ախ թուղթը՝ Հանուր կամոք և բոլորի խորհուրդով գրված ու հաստատված: Իր իսկ քաղաք վերադարձաւ և մեծապէս կարոտած հասից ու իր հեռացման Համար տիրածներին կողմից խնդրութիւնք ընդունվեց: Ուրախութիւնք լցվեց ինքը՝ սաստմածասեր թագաւոր Տրդատն ու ողջ Հայաստանը՝ Հովարի միտնութիւնք, որը երկար՝ ժամանակ այդպէս էլ պահվեց և ամենայն բազմութիւնց բարեպաշտութիւն էր տալիս: Ուրոլորի կողմից գաւառաւնջում էր սաստմած՝ տերն մեք Հիսուս Քրիստոսի աված իսաղաղութիւնք, որին Հոր Հետ զարգարում է գիտքն ու պատիվը, Հաստատութիւնք՝ սուրբ Հոգու Հետ, այժմ և ընդմիջա և Հավիտյանս Հավիտենից, ամեն:

* Բաւայի՝ բազում:

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՒՄ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀՆԱԳՈՒԹՆ
ՊԱՏԱՌԻՎՆԵՐԸ

Որքան էլ բանասիրական քննութիւն միջոցով Հնարավոր գիտ՞ի վազ շրջանի պատմական երկերի սկզբնական քննարկ վերականգնումն ու հետագա ընդմիջարկութիւններէջ օտարումը՝ այդ նախապարտով հատարված սրբգրումներին ներմուծումը քննարկը շատ դեպքերում վերապահելի է. Բայց պարագաներում, եթէ խոսքը անհոտու վրիպում-սխալանքներին չի վերաբերում, նախընտրելի է ունենալ որեւէ ննադրական կոճան, իսկ այդպիսիք ուշ շրջանի ընդգրկնակութիւններէջ թիւ նն ակնկալելի. Ուստի՝ միանգամայն հասկանալի է այն Հնաարքրութիւնն ու վատարութիւնը, որ բանասիրութիւնը տածում է երկաթագիր պատասխաններին նկատմամբ. ն. Ակիւնյանի քննութագրութիւնը բայցուցիչ պատասխաններու շատ թիւ ուշադրութիւն դարձուցած է առհասարակ. բայց յանախ ատեց մէջ թողնուած կլլան մեր ամենէն հեազոյն գրչագիրներու եւ կանխագոյն շրջանի ցայժմ այլուտ անմանոթ կամ աղտաղբութեամբ ծանոթ մատենագրական մնացորդներ. Այսպիսեալ նախական նրատարակութիւնը շատ օգտակար է եւ մեծ յոյս կրնայ սխան մատենագրական եւ ննագիտական պէտքէ խնդրներու վրայ»:

1845 թ. հայագետ Արսեն Այաւնյանը նկատու է Վրոննայի № 351 ննագրի առաջին մասի կրկնագիր լինելը ն ննոնարկել քրանի մը թղթերու քննութիւնը՝ Մի փոքր անց, կրկնագրի ուսումնասիրութիւնը զբաղվել է նոյրեմ Զաքարյանը, հրատարակելով նրա քննութագրութիւնն ու հեազրական գնահատութիւնը՝ Հնաագայում ննագրի կրկնագիր («Մագաղագրայ») մասը առանձնացվոց (էջ 2—189) իրրե ինքնուրույն միավոր՝ 56 թվահամարի տակ՝ Իրավամբ կարելի է ասել, որ Ագաթանգեղոսի Պատմութիւնն այս կրկնագրի

¹ Ինքնը հայ վնայարանութեան ուսումնասիրութեան համար, հրատարակեց Հանգրն քննութեամբ Անտէ Ակիւնյան, Վրոնն, 1914, էջ 17 (չնդգոմը մեր է. Գ. Մ.):

² Ե. Յայնան, Ակնարկ մը հայ հնագրութեան վրայ, Վրոնն, 1838, էջ 106.

³ Ե. Յազրկան, Եկզնութիւն հայերէն շին ննագրներուն վրայ, ԵՃՊագոս, 1848, Ս. Ե. 2, 2 (էջ 24, 24, 26), Հմմ. 2. Յայնան, էջ 1, սյու. էջ 106—112.

⁴ Ննագրի երկու համակներէ կանգունելոյց կնարագրութիւնը ա՛ն Ե. Յայնան, Յազրկ Անտէն ննագրայ մատենագրութիւն Միթթարեալք ի Վրոնն, Վրոնն, 1895, էջ 251—252 և 252—254.

վերձանութիւնն ու ուսումնասիրութիւնը իր նշանակութիւնը անկասկածելի էր հայագիտութեան պատմութեան մէջ: Գերտիտարար, ամբողջական Պատմութեան գիտական հրատարակութեան ժամանակ նշյալ կրկնագրից միայն աննշան հատակադրեան էին հրատարակված⁸, և կազմողները հարկադրված էին սահմանափակվել այդ ծրագրի մի մասով: Կրկնագրի ամբողջական վերձանութիւնն ու հրատարակումը պատկանում է Գ. Գալմեթբաշյանին⁹:

Պատմական կրկնգրից պահպանված մագաղաթյա հազուայն հատակադրեանի նշանակութիւնն անավելի պարզ գարեւով 1893 թ., կոր պրոֆ. Յ. Թոնրիթը վերձանեց ու հրատարակեց Լիոնի մատենադարանի № 15 ձեռագրի (ծիտական նյութերի ժողովածու) կազմի մէջ գտնվող (պահպանակ) պատահիկներ¹⁰, Նիշնի Պատմութիւնից պահպանված այդ շորս էջերը, թնկուց ու մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան պարագայում, գիտնակունին թիրին այն նշանակացութեան, որ ընդհինի թնագրը յառաջ շատ ուարճեր էր անկէ՝ զոր այսօր սպազբութիւնը մեր աչի կը դնեն, շատահասարգը կը ցուցնեն՝ րաց ի մանր արքրերութիւններին՝ նաև զայն, որ Հնդկնակնի գործը պարունակող ձեռագիրը լափազանց կերպով կերպարանափոխ ծրագր ու ընդմիջարկութիւններ առած են՝ հասանականորէն ժ գարէն ծաքք¹¹, Ուշագրով է Յ. Յոնրիթի վկայակոչած արիւնակներէց մեկը. շորրորդ հասակադարի 10—13 կարճատա ստղերում սպատմված կը գտնենք այն՝ որ արգի հրատարակութեան մէջ մեկուկէ մեծագիր էլ կը լեցընէ: Այսանգ ուրեմն մեր (նորագույն ժամանակի) ձեռագիրը անհիմն մեծութեամբ ընդմիջարկութիւն մը կը կերկայացնեն¹²:

1894 թ. նոյն Գ. Գալմեթբաշյանը փորձեց վերձանել Տաթևացու սփարդգրքի 1—10 էջերի կրկնագիր¹³: Անարավոր ծրագր մշայն, որ այն րովանգանում է Մովսէս Խորենացու Պատմութեան՝ գրքի գլուխին վերաբերող

⁸ Արգրից ան Յ. Տաշյանի սնուցիւում (էջ 252—255, նաև՝ սանակ 9), Գ. Ասրկանեան, Լազիկակ Գն պարտիւն, Վենետիկ, 1897, էջ 221—223 (այսուկ թերմո հազունկը քաղում Յ. Տաշյանի Գնյալ աշխատանքից):

⁹ Տաշյանի հրատարակած ձեռքի սակ լուծնակով, կազմողները քաղել են միայն Տարբանայանից, կրակակով Ծ ցուցիւով (սեւ Ազատնեղու Պատմութեան հայտ, Երզն, 1900, էջ 48):

¹⁰ Գ. Գալմեթբաշյան, Ազատնեղուի կրկնագրի թնագիրը, սնուցիւում, Վենետիկ, 1911, էջ 67—100:

¹¹ Փր. Կ. Կեկիլի, Նիշնի պատմութեան հատակադրը, Վենետիկ սնուցիւում, 1893, է. էջ 120—123:

¹² Փր. Կ. Կեկիլի, նշյ. սնուցիւ, էջ 123:

¹³ Նաև սնուցիւում: Անուցայում Նիշնի Պատմութիւնից կոր պատահիկներ վերձանեց ու հրատարակեց Լ. Ասրկանեան (Սփարդակուց 1906, էջ 7—9, 39—44, 110—114), իսկ միայն այդ սփարդակուցի 1891 թ. համարներէց մեկում (էջ 220—226) հրատարակել էր հազուայն սնուցիւի կրկնագրի պատահիկ, որ Կարանի և այլոց Խաճատակութեան է վերաբերում և կարեն սպարմովում է Նիշնի հայերի սնուցիւ:

¹⁴ Ձեռագրի կորպորութիւնը սեւ Լ. Տաշյանի սնուցիւում (էջ 274—278), Կոնստանդնուպոլիսի մը... էջ 112—113:

Ճառը¹²։ Որքան մեզ հայտնի է, Գ. Փայմեջարյանի կարգացած շոր տաղից գուրս որեւէ տող այս հասակուսորից այլևս չի վերձանվել, որովհետև սկուրնի չէ այս կրկնապիւր ժամերը պայծառ յերեան հանել՝ առանց մազազաթեայ թղթիցը փեպեկելու քիմիական խիստ միջոցներով։ Վասն զի կրկնապիւրն թանաքը մըլ ըլլալով՝ պարզ և անվնաս միջոցներով անհնար է քիմիայն տաղելը¹³։

1913 թ. Ք. Սյուլեյմանյանը հրատարակեց Անկյուրս Կարմիր վանքի Մ 29 մասագրում (1922 թ. գրված Սազմուսարան) գտնվող մազազաթեայ երեք թերթ-պահպանակ (զից երես, տասներկու սյունակ), որ ետից գրերի զուտաին են վերաբերում¹⁴։ Գծարխտարար, հրատարակումը նմանահանութիւն է չունի, ուստի հնարարական տվյալներով պատասխիկ-պահպանակների գրչւթիւթիւթի ժամանակը չենք կարող որոշել։ Հրատարակիչը եղել է միայն, որ այն մեքսիկայան տառերով է (իմա երկաթապիւր), 27,3X29,6 սմ մեծութիւն (պրոպորցիոնը՝ 22X16,5 սմ, յարաբանչյուր սյունակ՝ 7 սմ)։ Քովանդակութիւնի թաղանթի արծեքը նրանում է, որ սկզբի մտք (V—VI) համապատասխանում է Մ. Խորենացու Պատմութիւն III գրքի 47-րդ գլխին, ուր պատմվում է գրերի զուտաին նորարարող շրջանի մասին, իսկ շարանակութիւնի մերն է Կորյունի համառոտ խմբագրութիւնը (սՄսփերագ, ԺԱ, էջ 9)։ Փաստորեն, ինչպէս հրատարակիչն է նկատում, գրքն ունենք Խորենացու և Կորյունի հաղորդումներից կազմված մի հին երկի հետ, որի արծեքը չափուղանց բարձր է Կորյունի հեղինակած աշխատութիւն սկզբնապիւր խմբագրութիւն սեպը նշանելու առումով¹⁵։

Խորենացու Պատմութիւն որոշ պատասխիկներ հայտնաբերվեցին Մաշտոցի տեղիան Մատենադարանում. այդ կապուղիցութիւնը կարենական մի հրատարակում կատարեց Հ. Մանվելյանը¹⁶։ 1840 թ. ակագ. Ստ. Մալխասյանցը գիտական շրջանառութիւն մեջ գրեց Խորենացու Պատմութիւնից մեկ այլ պատասխիկ ունեցած այլընթերցումները, ուր պատմվում է վրաց դարի մասին (II, 88)¹⁷։ Մեկ տասնամյակ անց՝ 1930 թ., Ա. Արքաւանյանը հրատարակեց երկու պատասխիկ (Մատենադարանի մեռ. Մ 2224 և պատասխիկ Մ 1221), միաժամանակ համեմատելով առկա գիտական հրատարակութիւն

¹² Գ. Փայմեջարյան, էջ. տշխ., էջ 88։

¹³ Զ. Յաղան, տնայագ, էջ 275, էմմա. ետիք՝ Ավանդի ժր., էջ 112։

¹⁴ Բարզնի եղեկագուտ, Անկյուրս Կարմիր-վանքի թիւ 29 մասագրն մազազաթեայ պահպանակիցը, ընկնէ տնայագ, 1914, էջ 655—888։ Պահպանակների վերահրատարակութիւն տնայագ Բարզնի տնայակի կաթուղիկու. Եղեկ մտաղաց Անկյուրս Կարմիր վանքն և շրջակայք, Անթիպատ, 1957, էջ 175—184։

¹⁵ Վերատարակելով այս մազազաթեայ թղթնապիւրիցը — չեւէ տնայակիցը տնայակ մըլ ալ էլ համառոտ, թէ այս կրկնից գիտնի հոմար (խոռը գրերի զուտ մասնի է—Գ. Մ.) մեջ մեքսիկայան ապիւրները շատ թեր էն, և անեց անի վերատարական արծեք ժր ունի, զան թի զուտ պատմական (Բարզնի եղեկագուտ, էջ. տշխ., էջ 888)։

¹⁶ Վրանի թերթ, 1930, Մ 51։

¹⁷ Ստ. Մալխասյան, Խորենացու շրջը, մրան, 1945, էջ 128—127. Ավանդակութիւնները կատարված են մեռ. Մ 1872-ի պահպանակիցը։

հետ: Հրատարակիչը փորձել է անզորացանալ երկաթագործ ինքնատիպություններին և հնագրական առանձնահատկություններին¹⁶, ետքնացու Պատմությանից պատգամված հասակոտորների շահեկան հրատարակությունը պատկանում է բանասեր Ա. Փոլանչյանին: Երեք տարի ի ժամանակորի զբաղվելով Մասեկապարանի պատարկների հավաքածուի նկարագրությամբ և ուսումնասիրությամբ, նրան հաջողվում է պարզել մինչ այդ անորոշ մնացած բազմաթիվ հասակոտորների ինքնությունը և, ժանալմազ, ի մի հավաքել երեքսեմի մեկ ամբողջական ձևագրից այս ու այնանկ պահպանված քնկորները: Ժրջա այդ հետազոտումը ու սկզբունքով նա նշում և հրատարակում է ետքնացու ինչպես ետահայտ, այնպես էլ նախնինում հրատարակված հասակոտորները¹⁷: Բավական է նշել, որ պատարկի ընթերցման շնորհիվ պարզվեց նախ և կենսա մի հարց՝ Գանիկյան նշանագրերի փորձարկման ժամանակի վերաբերյալ: Վերջնականապես նշվեց, որ Կարյունի ձևագրած բաժնի երկու տեսակները (իսկ բանասերները փորձում էին բաժնիս երկու վերականգնում առաջարկել) հետագա ազգավազման արդյունք է, որանկից և փոխանցվել է ետքնացու Պատմության քնակիր (սչամս սեկանս), մինչդեռ պատարկում առկա է նախնական վիճակը՝ ստղայա զոմես սեկանս (էջ 181):

Ինչպես հայտնի է, Փարսիցու Պատմության գիտական հրատարակության հիմնում ընկած է 1872 թ. ընդորինակված մեկ մնացորդ, որը զերթ չէ ազգավազմաներից ու ընդմիջարկություններից: Նշված հրատարակությունը զբախտանու առիթով բանասեր Բ. Սարգսյանը վերծանեց ու իրեն տարբերակ հրատարակեց Պատմության հնագրուն երկաթագործ մի պատարկի, երբանկանկում, թե բայս մնացորդս ծանոթ եղածներին շատ տարբեր և ինքնուրույն խումբ մե կը կազմվեր¹⁸: Փարսիցու Պատմության սինքնուրույն խումբ կազմող մնացորդի գոյության փաստը հաստատվեց Կ. Յուրաչյանի և տողերիս հեղինակի հրատարակած պատարկով, որը ակներև զարձրեց ազգավազմությունների առատությունը այստեղ գիտությունը հայտնի ամբողջական քնագրում¹⁹:

Պատմական քոմանդանությունների երկերի հասակոտորների գնահատությունն ու բերած երուլթների հիշատակումը մեզ հետուն կտաներ, ուստի

¹⁶ Ա. Արսենյան, ետքնացու Պատմության մագաղաթա Պարուն պատարկները, շեյնաթին, 1930, № 1—2, էջ 44—57:

¹⁷ Ա. Փոլանչյան, Մզկան ետքնացու ետահայտ երկաթագործ պատարկն ու Գանիկյան նշանագրերի պատարկման ժամանակի հարցը, շխերի Մասեկապարանի № 4, 1928, էջ 163—162:

¹⁸ Բ. Սարգսյան, երկու իսոց Փարսիցու ետ պարսկական առիթ, շխարհվեց, 1905, էջ 81—82:

¹⁹ Պարսից Մարտյան, Կարև իսոցայան, Կարս Փարսիցու Պատմության ետահայտ պատարկը, շխերի Մասեկապարանի, № 11, 1929, էջ 7—12: Պատարկի սկզբնական թարգմանությունն ու այլ տեսակներով ընտրությունը տ՛ր C. J. F. Dowset, The Newly Discovered Fragment of Lazar of P'arṣ'a Histori, „Le Muséon“, t. 69, fasc. 1—2, Louvain, 1976, pp. 97—122:

բազմականացանք ժամանակագրական թվարկումով, թեև կան Հաստիկենու սրիչ հրատարակություններ հռ^Մ: Ավիլյուր լը լիեի եչի, որ պատասխանները հույերան հական գեթ կարող են ունենալ փանոնական-մեկնական և այլ բնույթի երկնիքի բնագրերը վերականգնելիս և ուսումնասիրելիս: 1946 թ. Գ. Հովսեփյանը հրատարակեց մի Հեագույն պահպանակ՝ Կլուրեզ Երուսակեմացու սեղանին բնույթաբանեա երկից: Ընդ որում, ուշագրավ է, որ պահպանակի է ննազգրի հիշատակարանը, որ հիշատակվում են Գուրգեն Արարունին ու նրա որդի Ասուրը, ուրմեն խնայուցու զործ ունենք սեւյ գրույթյան թվականով Հայանի սահմանահին և Հազմադարում մնացորդներից մեկին հռ^Մ: Մասնակցարանի Հազմարանն ուսումնասիրելիս Ս. Քուլանջյանը քաջահայուցու սեղանին բնույթաբանեա այդ Հեագույն մնացրի այլ բնույթներ հռ, որով կազմեց 17 թերթ. 870-ական թվականներին գրված այդ մնացրի պահպանված էջերը ունեն Հեագրական խոշոր նշանակություն, և Ս. Քուլանջյանը Հասույն ուսումնասիրություն նվիրեց այդ խնդրին¹²:

Պատահիկ-պահպանակների ուսումնասիրությունը հույերան նշանակալի է վարդապետական-վիպարանական Հուշարանների բնագրերը քննելիս: Բանն այն է, որ այս բնույթի երկնիքը հռ ժամանակին, մահավանդ XI դ. հեռու, հական փոփոխությունների, խմբագրության են ենթարկվել: V դ. Յուրգմանական վարքերի մեծ մասը մեղ է հասել ուշ շրջանի արագորում-հանլուսմանով, բազմականապի շատ ազգավազումներով: Նախնական տեսքը վերականգնելու լավագույն հիշքը, մահավանդ Հայերենի միջնորդավորմամբ կա-

¹² Հայուցու Գ. Արարունը շրջանագրյան մեջ գրեք «Արարուն պատմության մեկ պատահիկ, արևելագրիով նրա բնագրությունն նշանակությանը (տ՛հ Գ. Արարուն. Արարուն պատմությանը և Արարուն առեղծուգու, Երևան, 1965, էջ 58—62, 181—186):

Բանուր Ե. Եղանյանը վերանայն Մասնակցարանի N 859 պատահիկը. ապացուցվեց, որ առ բազմակցությունը Հիշատարան է. գրված 505 (321—302) թվականին, Յուրգու արև մեղով: Բանին Արարուն քաջարան Ե. Եղանյանի Հարցուցեք ապացուցի, որ վերանայն Հիշատարանը փոփոխեն պահպանով է Մասնակցարանի N 8766 մնացրին, իսկ վերջին մեկ այլ XI—XII օր. գրույթյան է Համարման Այսուցով, նույնի ու միայն մեք Հեագույն մնացրին մեկ գրույթյան մահանայ (852 թ.), այլև անհայտիկ անգլիկյան ունեցուցի Արարուն քաջարի գրույթյան որով լինելու մահին Պապու քննիչ է ուշագրավ լ է և այն պարտան, որ Հիշատարանի մի մասը լավան է. սեղանավոր խոշոր Հեագույն է սահմանակի նույնից մեկը մեղանով (Ե. Եղանյան, Անեպարը գտնով է սիրտը, Երևան թերթ, 1965, N 2):

Գրուցի Համարանի N 2053 մնացրի (նվեպար) նախադի Հայերենի գրույթյանը արևանայն էր Հայերանը [Հայեր. լի. Եր. Եր. VIII, 1928, էջ 348—376], իսկ պատ՛ Ա. Երևանին (նույն անգամ, Հաս. II, 1928, էջ 310—322): Վերանայնից կատարել ու մի քանի նույն Հրատարակի է Հ. Երևանը (նույնի անգլիկյան, 1954, N 10—12, էջ 379—482):

¹³ Կանգլիկ կաթոլիկու, Մեծորդ զորք մնացրուտ մի Հասուցույն և Սուր Անեպարյան իջիակ (նվեպարին, 1946, պատաս-անակները-հայերերը, էջ 45—54):

¹⁴ Ս. Քուլանջյան, Նորատույն պատահիկներ Կլուրեզ Երուսակեմացու Ք զորք մի գրույթից (Երևանի Մասնակցարան, N 2, 1965, էջ 201—235): Անեպարյան փոփոխությունն ու մահանայի Մարտնային տ՛հ՝ O. Garitte, Les Cathédres de S. Cyrille de Jérusalem en arménien fragments d'un manuscrit du IX-e siècle, «Le Muséon», t. 76, pp. 95—106.

տարված Թարգմանութիւնների քայակալութիւն պարագայում, Հնագույն պատահիկներին զմեկն էլ նշված առումով բացառիկ արժեք ու գիտական հետաքրքրութիւն է ներկայացնում ն. Անիւնյանի «Քանի յը զհայտարանական պատահարներն Հրապարակումը: Նա վերծանում և գիտնականների թընկույթիսն է հանձնում յոթ պատահիկ²⁰, Միայն աքտատեքով պնտք է նշել, որ Հիշյալ պատահիկների նմանահանութիւնը կցված չէ հրատարակութեանը, որով Հնագրական ուսումնասիրութեան համար որևէ նպաստ չի բերում, քնն առպատումը, կնապրութիւնն ու մտցած մանրամասները պահպանված են ըստ մտազրի:

Երկաթագիր պատահիկների նշանակութիւնը փոքր չէ նաև Աստվածաշնչի հայերեն Թարգմանութեան հետ կապված հարցեր արծարմելիս. նրանցում պահպանվել են Հեռագա սրբագրում-խմբագրումներից համեմատաբար զերծ մնացած էջեր՝ կարեօր և Եսթրիտիի տարրընթերցումներով: Իրեն ազատույց զհայտնուելի է 1915 թ. Մեսրոպ եպիսկոպոսի (Մովսէսյան) հրատարակած պատահիկների փառքիկ ժողովածու²¹, նա վերծանել ու Ջոհրայյան հրատարակութեան հետ համեմատութեան է առել Երուսաղեմի հայոց պատրիարքարանի հավաքածուում եղած Հին կտակարանին վերաբերող պատահիկ-պահպանակները՝ I—VII խմբավորմամբ և միկ աղյուսակով: Փաստորեն սա պատահիկների քննարկի խմբավորման, նկարագրութեան անդրանիկ փորձն է մեզանում, քնն առանց քննութեան, Գառնիով Bibliotheca Armeno-Georgica յատուկաբարով հրատարակելու փաստից (պրն IV) կարելի է վստահորեն պնդել, քն այդ նախամեկնութեան մեջ նշանակալի շտիով արտահայտվել է տկազ. ն. Մառի գիտական շահագրգռութիւնը (Նա էր ողջ յատուկաբարի հիմնադիրն ու խմբագիրը):

Նույն 1915 թ. Մ. Մառը, անգրագոտնալով պատահիկների Հիշյալ ժողովածուի հրատարակութեանը և առարկելով Մեսրոպ եպիսկոպոսի այն

²⁰ ա) Վկայարանութիւն սրբոյն Պրովզն և Հիւրիտնի, բ) Վկայարանութիւն ս. Յարայ Օբարի և Տար Երա Անախի, գ) Վկայարանութիւն սրբոյն Կոստն... և Աղբարանքոր Փոփոգայոյ, զ) Պամութիւն է Տանկան Եփեսոսի, է) Վկայարանութիւն Պարոյն առաքելոյն, զ) Կարք սրբոյն Եփեսոսի Ասորոյն, է) Կարք ս. Յակոբայ Մերկալայ:

Նշանու յոթ պատահիկներից միայն յՎկայարանութիւն Պարոյն Առաքելոյն պարական ետ կրկն վերաբերող էր միկ այդ հրատարակվել Գ. Գալմեջարյանի կողմից (ըստ Մրնի-խննի Մ Ե հայերեն մեապրի եղևու պատահիկ-Քրիստի), իսկ մնացածները, այդ թվում և Տաշյանն ու Գալմեջարյանի թղթներն իր ժողովածու (ՔՎարանիկ՝ Բ, 3, 9) առաջն անգամ է հրատարակում: Ըստ որով՝ ա. ըստ վիճակի Մ 702 թղթայ հաստատարի, բ. Քնկիկի հայտնան հավաքածու Cod. Arm. 83, ծրար 2, թիւթ 18—25 (Տաշյան), գ. Նույն տեղ, ծրար 2 թիւթ 42—43թ (Տաշյան), զ. Գալմեջարյանի թղթներն, իսկ վերջնե գուլ է Պարսում, Ան-րովն Աղիւսեյանի ժամ 1870 թ. (Տաղապարտ պատահիկ այն կարտ է համարվում), հ. ըստ Գալմեջարյանի հրատարակութեան, զ. Վիճակի Տուննեպարան, Մ 458 (578) հաստատարների համարուն (նկարագրված Տաշյանի «Տաղապարտ», էջ 1943), է. Նույն ժամու-կարանի պատահիկ, ընկուված 1911 թ. (սեւ Երթիւր Եւլ Վկայարանութեան... էջ 18—19, 42—58):

²¹ „Рукописные отрывки армянской версии Ветхого завета запятым письмом с палеографической таблицей“, издав епископ Месроп, Пгд., 1915, 32 + IV стр. 15—1027

պրծմանը, թե նոր կտավարանից պահպանված պատարկների ուսումնասիրությունը գիտական նշանակալի հետաքրքրություն չի ներկայացնում՝ վաղ շրջանի ամբողջական ձեւազարդի գոյություն պատահով, և. Մաքր գանձում էր, որ Ազնաւարանի տնօրէն ևս կարիք ունի նշարման, զոնն ուղղագրական առումով, ուտի «не может быть отказано ни одному, хотя бы и обрывочному, тексту той древности, на которую могут притязать пергаментные отрывки лапидарным письмом»¹⁹. Ի հաստատուն այդ գրությունի, և. Մաքր վերժանեց, քննեց ու հրատարակեց Վանի ձեւազարդական հազարամանկից փրկված մի XIII դ. գրություն երկաթագիր պատարկի (այն Մարին էր նվիրել կազդարանին անհատաւ եղած Ա. Յարենակին): Նույնիսկ այդ ոչ մեծ պատարկում (Ղուկ. ԿԳ., 20—29) և. Մաքր բացահայտեց մի շարք ուշագրով լեզվական իրադրություններ:

Պատարկ-պահպանակների վերջին տարիներս կատարված հրատարակությունների մեջ առանկանկի արժեք են ներկայացնում սկանտեղազրքիս բնորոշները: Հայագետ Վ. Հանորյանը Մատենադարանի հազարամանկից նշուի ու վերժանել է 9 պատարկ, պահպանակ, միտածմանակ ապով նրանց հանգամանակից նկարագրությունը²⁰, Իրեն հազնված հրատարակելու պարագան մասամբ խանգարել է նրանց քննարկագրական արժեքի բացահայտմանը, մանավանդ էր պատարկները չեն ուղեկցվում կարևոր տարբերությունների մատենանշումով: Մակայն առանց այդ էլ գիտնականը խոշոր աշխատանք է կատարել՝ նրանց քովանդակությունն ու պատկանելությունը որոշելիս: Առհասարակ պատարկներին ինքնությունը նշուի ու վերժանելը շափազանց զսփար գործ է²¹. Ենական պրպատումով միայն հնարավոր է լինում պարզել, թե տվյալ բնիորը ինչ երկից է, մանավանդ որ երբեմն վնասվածությունների պարագան կարող է գալիթակցեցնել ուսումնասիրողին: Թրինակ՝ Մատենադարանի Մ 4851 ձեւազրքի պահպանակը Ե. Հայայանը ժամանակին որակել է իրեն Ավետարան²², մինչդեռ իրականում այն մի հատուկատոր է Ղյունը:

¹⁹ Н. Марр, Отрывок армянского пергаментного Евангелия лапидарным письмом „X. B.“, т. IV, Спб. II (1915), стр. 195—197 (մեկ աղյուսակով): Մտի աննական արժեքն ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ ինքը ևս մասպր է եղել պատարկների հազարման մի նրպարակում կատարել՝ իր ան Թ. Եսումյանի գործակցութամբ: Սակայն այդ նախադասությունից հետ այդ մեկն էլ անկատար մնաց:

²⁰ «Վանանուգրք հայեր, աշխատանքութամբ Վազգէ Նախըրյանի, Ե. Ա. Երևան, 1904, էջ 656—662, Ե. Բ. Երևան, 1971, էջ 397—409:

²¹ Անկեւտարայ գյուրին է ստեղծուելովն պահանջություն աննորդների նշումը՝ Հակարարանի աննուգրութամբ: Ինչ ու նոր կտավարաններից նրին պատարկի վերժանելը: հրատարակել է Ք. Քուլով-Լովանենուրե, մեկը 10—11-րդ շարի (Ղուկ. ԺԲ, 24—25), մյուսը՝ 12—13-րդ շարի (Յնկոց, Բ, 5—25, Գ, 1. որ պատարկից հետագայում վնասարանակից Մերոյ նշանուգրի վերնում հիշատակված ժողովանուրով), տե՛ս Խր. Ին. Կուչու Պոլանեսով, Две Фрагменты из древних армянских рукописей, „Древности Востока“, т. IV, М., 1913:

²² Ե. Հայայան, Նույնակ հարկեն ձեւազրքը հասարակական, գրով առայն, 1915, ԹԳԻՖ, էջ 521—522:

նրուսացեմացու հիշյալ ձեռագրից¹⁾, Կան և առիս զիճակի հետ կապված գրծվարություններ. իբրև պահպանակ գործածելիս հին ձեռագրերի թերթ-պատասխիկները համապատասխան ետ ծալման ու կտրման են ենթարկվում, որի հետևանքով կրկին խաթարում են ապրում (այլևս շեկը հիշեցնում երանց բույրալիցում ու ներկաթուղի զիճակը²⁾), ճիշտ արդյունք էին Անանիա Շիրակացու սերարխանտիկները-ից, բժարկապատակման աղշուսակ-ից ու բժարանման գործառնություններ-ից պահպանված հասակորտները, որոնց հմուտ և շահեկան հրատարակումը պահպանում է հայագետ Ա. Մաթևոսյանին³⁾,

Ասորև առյիս են Ազաթանգեղոսի Պատմությունից պահպանված հատուկագրերի (պահպանակ-պատասխիկ) նկարագրությունը: Թանի որ երանց զերծանություն հաջորդականությունը ներկայացրել ենք ըստ Պատմության բնագրի հաջորդականության, անհրաժեշտ ենատեցիկը ետև սկզբունքին հետևել նաև նկարագրության ժամանակ, իսկ հետագային զերծանություն կատարելիս, բնականորոք, այդ պայմանականությունը զերանում է:

1 Առ. № 1287: Բովանդակում է Կրիգոր Տաթևացու սՄհիկոսթին Մաթեիս աշխատությունը, ընդորինակված արնգ հովանեա բարեբահանաց սր Ասավածածնի Արզնու, 1720 թ., Պաղատաս արեղայի ձեռքով: Սկզբի և վերջի պահպանակները քաղված են երբեմնի մեծագիր Քղիշա ձեռագրից: Պահպանակների գրությունը խոշոր բույրգիր է, երբեմն անցման շրջանի երկաթագրի խառնումով, յուրաքանչյուր թերթը 21,8×16 սմ չափի:

Սկզբի և վերջի պահպանակները մայր ձեռագրի մեկ թերթ են ներկայացրել, իսկ ապա, ամենպակ գործածություն համար միշին հորիզոնական գծով կտրվելով՝ զերծվել են յուր մասի: Վերին կեսը այժմ ներկայանում է իբրև սկզբի պահպանակ, ստորին կեսը՝ վերջի: Ուրեմն՝ հասակորտի մայր ձեռագիրն ունեցել է 43,6×32 սմ չափ, երկայուն գրությունը:

Պահպանակի զերծանելիս ծառայող կատարվել է սյունամիջյան յուսանցով, մասամբ վնասելով առաջին թերթի 1—5 էջ—սյունակները, մի զեղջրում առջակցում (4), մյուս զեղջրում՝ առջավերջում (1): Ասորին յուսանցը պահպանված է պեթե ամբողջությամբ: Միշին ծալման հետևանքով մայր ձեռագրի recto-ն այժմ համապատասխանում է 2v—1r-ին, իսկ միշին բացվածքը բնականեն զիճակում է: Գծվար է կտակել՝ ինչ բովանդակություն է ունեցել մեզ չհասած այդ ձեռագրի՝ ընդգրկել է ողջ Ագաթանգեղոս⁴⁾ը. ԹՄ՝ նաորնորի-ժողովածու է եղել՝ զբովանդեր ամբողջելով մեզ հետաքրքրող հր-

¹⁾ Ա. Քելեկյան, նյլ. աշխ., էջ 216—217.

²⁾ Այդ իսկ պատճառով էլ պատասխիկների նկարագրությունը մեծ լեռնային պահանջ գրծ է. առ աշար եղած փորները մեջ, սկիսակած, լավագույնը է. Տաշյանի նկարագրությունն է (տճ՝ ս Վաչագո, էջ 927—929, 1961—1963), որ միտմանակ, անհրաժեշտության զեղջրում, արվում է և զերծանությունը, ժամանակակից լայն սարքերովները, խնայարության ընտելը: Այսպես է ներկայացված, որնակ՝ Թագուտի և Մանգիսայի վիշարանության հասարակոքը, որ և Ն. Արևիկյանի պրոպոսիցիան արթ է արել (տճ՝ Երս սՄասնագրական հասարակությունները (ԵՂՄՄԵ ստորագր., 1969, № 10—12, էջ 402 և շար.):

³⁾ Աճ՝ Ա. Մ. Մաթևոսյան, ներառյալ պատասխիկներ Անանիա Շիրակացու թերթանության գտնադրից (ԵՂՄՄԵ հաս. գիտ., 1974, № 6, էջ 65—75):

կրց: Կարելի է շատանաթիւմը ասել, թէ պահպանակները XIII դ. գրչութիւն են, եկատի ունենալով, որ XIII դ. 70-ական թվականներին գրված Ոսկերբանի վարքի գրչութիւնը ևս ունի հնավանդ առանձնե՞ր և շատ ավելի վաղ գրչութիւն է, քան, ասենք 1277 թ. բուլղարի նմուշը, որ Հ. Տաշյանը կոչում է որոտ անցման բուլղարի, կամ հնագույն բուլղարի՝ խոսե միջին-մաքադայան նկարով»:

Պահպանակն ունի մի քանի հնաարքերի տառանկեր, եւ չ ածնուր գրված է և: Եարգմանք մեջ՝ ի շահ միօրինակութիւն, եւ ենք գրել:

Համապատասխանում է գիտական հրատարակութիւն 57—60 և էջերին: II ՎՄՍՀ ԳԱ ակադ. Գ. Կեկելիձեի անվան ձեռագրերի ինստիտուտի հայկական ֆակուլտետը Արմ. № 18 (ԷիԼ № 164)» Ազիտարան, գրված 1207 թ., Մկրտիչ գրչի նկարով, Քաղքերուխյաց Շիրամեղ գյուղում: Բավական ծավալուն գրչագիր է՝ 299 թերթ, 32x31,3 սմ մեծութիւն, գրչութիւնը՝ խոշոր բուլղարի Իրբն վերջի պահպանակ է ծառայում Ազոթանգեղոսի Պատմութիւն ուղղագիր երկաթագիր մազադաթիւ մեկ թերթ, երկուսն գրչութիւնը: Պատասխանի է էջի նախադասման լուսանցի վերին մասը քայքայված է, Եւ միջին մասում երեք տողի հասնող քայքայման է դոյացել: Բնականաբար, ելված վիճակը վերաբերում է և Կ-ին: Ըստ հնագրական ամլայելների, պատասխանի X—XI դդ. է և համապատասխանում է գիտական հրատարակութիւն 88—90, էջերին:

III Պատասխանի № 1195: Միջին հատուցութիւն մազադաթ է, ընդամենը մեկ թերթ, ժամանակին գործածվել է իրբն պահպանակ, ալո պատճառով էլ յ էջում (—Ն), ծալման հետեանքով, ուղղահայաց գծով անավել խոնարհել է և երեք տեղ ծակվել՝ կարելու համար: Բարեբախտաբար, պատասխան իրբն պահպանակ ունեցող ննուցիրը շատ փոքրագիր չի եղել, ուստի կորուսան են ննթարվել միայն լուսանցները: Պատասխանի նախ (1) եղբամասը ժամանակին ստեղծվել է՝ կպցնելու համար, ալո մասը ալում անավել զնգնալուն է, բայց իրականապէս վերածննդի Պատասխանի շարք մեծ չէ՝ 22,8x20 սմ, նթի կարված լուսանցը համարենք 5 սմ, ապա բուն ննուցիրը պիտի լինէր 27,8x25 սմ: Կրչութիւնը երկուսն է, մաքրույան ուղղագիր երկաթագրով, սյունակը 20 տող: Տողավերջերին սյունակի հավասարութիւն չկա: Գրչը իրականապէս պզտա է վարվել, ինչպէս երևում է՝ չհարալով տեղի խնայումը: Պատասխանը, որ ունեն 18 էջը, և կան՝ 12: Սակայն ակներև է բառերի ամբողջականացման գրչի ձգումը, ուստի երբմէն, ընդհանուր համալսփութիւնը լիախոսելու համար, որոշ էրեք տեղավորված են անգամիցին, իսկ ալլուր պզտա է թողած երկու-երեք էջի տեղ: Արհեստական խոսքում կամ

¹¹ նմանատեսութիւն տ'ա Ղ. Ալիշան, Տրսուան, 82, հիմա. Հ. Տաշյան, Ամսորի Եր., էջ 79:

¹² 22'ս նշա՝ ընդարձակ, էջ 1045, նմանատեսութիւն՝ ասորական՝ Իր

¹³ Ենուցիկ եկրագրութիւնը և Ազոթանգեղոսի Պատմութիւնը քայքայտ պահպանակ-պատասխանի լուսանցումն էլ պատճառքն քանակն է. Լուսնորդուր, որին մեք լիախոսելութիւն ենք հայանում:

կարացում չկա, եթե շահվենք տաղահավասարի նպատակով որոշ վերջանիքների հետացումը: Պատահիկի ստորին աշ և ձախ անկյունները պատմված են, ընդ որում՝ ձախիչը անվառ ու քիչ: Նախապես մագաղաթը տողատվել է սուր մեջուղով, միամասնեակ գործածվելով և verso-ի գրութիան ժամանակ կարծում ենք, որ սխալված լինք լինի, եթե պատահիչը համարենք IX—X զգ. գրութիան, որովհետև գրա համար կան հնագրական որոշանի սվալանիչ:

Համապատասխանում է գիտական հրատարակութիան 110—112-ն էշ-րին:

IV Պատահիկ N 1235: Միջինից ավելի հաստ մագաղաթյա թերթի բնկոր է, գրված բուրգոծի տարրեր ունեցող ուղղադիտ հրկաթագրով, մասնավոր թերությանը, Պահպանվել է I (-VI) սյունակը, 13 տող ընդգրկումով, եթե շահվենք 14-րդ տողի մեկ-երկու բառի վերնամասի առկայությունը: Recto-ն հիմնովին զնգնավուն է, իսկ verso-ն ժամանակի ընթացքում ներկաթափվել է, անդ-անդ սպիտակավուն զարմել: Պատմված է վերին եզրի ձախիչից մասը: Երկու տեղ ուշ շրջանի տաղամիջյան գրապատկեր կա (7): Պատահիչը 13X 5 սմ չափի է: Վարդապետությունը վերաբերող խորագիրը թեև նույն գրությունը է, բայց մանրագիր, բուն տեքստի հետ համեմատած $\frac{1}{2}$ հարաբերությունը: Ենթադրելի է, որ պատահիչը X—XI զգ. է, իսկ մայր նեոագիրը ամբողջական Պատմություն է ընդգրկել, որովհետև նախնախնային քաղաղի զնգնում հրկու անկախ հատվածների առկայությունը հսկանական չէ:

Համապատասխանում է գիտական հրատարակութիան 131—132-ն և 133—134-ն էշ-րին:

V Պատահիկ N 182: Մեկ թերթանոց մեծագիր պատահիկ է, գրված XI—XII զգ. ուղղադիտ հրկաթագրով, հրկայուն, 23X25 սմ չափի: Մագաղաթը սովորականից ավելի բարակ է և ոչ կոշտացած: Թերթի վերին մասի տողերից պահպանում է, իսկ ձախ և ստորին լուսանցները զրեթե պահպանվել են, ընդ որում՝ ու և VI սյունակները հրկայնքով կիսված են ու բավականաչափ խաթարված: Երևում է, որ ժամանակին թերթն իրեն պահպանել է գործածվել: Ազատանգից քաղված հատվածը գտնվում է V-ն էլում: Գծաբխարար պահպանված մասը զոնե մեկ լրիվ սյունակ չի ներկայացնում: շարունակությունը գտնվել է հարցը էլում, որ չի պահպանվել: Հատվածի խորագիրն է, ընթացի Գրիգորի Հայոց Լուսարարի Վարդապետութիւն, որ համապատասխանում է գիտական հրատարակության էջ 156₂₋₁₂-ին: Գրությունը հանգիստագրություն ապուր մախումով գրիչը ու և VI սյունակները սովորում է ներքին թերթից հյուսանների զնգի աշ պատահաբար հրկայնությունը, որոնք աշից-ձախ թերթից տառերի ստեղծների հետ ուղիղ անկյուն են կազմում (գրություն աշ ձեք հաճախողից է վրացական նուսխարի նեոագրերում)²⁰,

²⁰ Անչքում հսկված էին կարծելու, թե խորագրի բովանդակող էջ recto գոյք է լինի, բայց հարցը չի քննարկ ուսումնասիրությունը պարզեք, որ այն ոչառակի շարունակությունը չէ, թեև կան Ազատանգիցից Պատմության առանկին սրատարությունների համապատասխանություններ (զրեթեպ. ...-ը շտապագրն է, քան զանկախ պարսեպ, որ կրելն է, որ

VI Պատահել է 487: Մերին հաստիքի վերաբերյալ իր
 կույր քրոջը, երկուսն էլ իրենց զորքերով պատահել էր ունի մի շարք կնիկներ,
 որոնք կրկին լրացուցի զժողովրդիս են հարուցում որոշ սոցիալական
 կենտրոն: Գրված է X—XII դարերի ուղղագրի երկամասերով, կրկնապատկեր
 թերթից պահպանվել է Ե. սյունակը, աշխարհիս կեսից պահպանված, և
 Ե-ը՝ ամբողջությամբ: Վերջում ընդհանրապես լրիվ է Վ-ը, իսկ երկրորդ
 սյունակը (VI) Ե-ի վերահասում է: Երկու վերահասում առաջին թերթը 26,3X12 սմ
 լավի է, 25 առ ընդհանրապես: Պահպանվել է Ե-ի աջ յուսակը: Երկրորդ
 թերթը համեմատաբար ամուր գրեցված է, բայց Ե սյունակից սակ առան-
 մին վերջնատար են մնացել, այն էլ իրեն ընդլայն՝ Կարծիք ու կարծի-
 կների պատճառով: Մտորեն և աշխարհիս յուսակները պահպանվել են ամ-
 րողությամբ, սակայն կարծիք է վերահասվել մայր ձևագրի սկզբնական մա-
 սազմը լավի: 26,3+8+[6]X12—5,5+4—49,3X28,5 սմ: Թերթերից առաջի-
 կը համեմատաբար մաքուր գրեցված է, միայն սեղ-տեղ կան գրախոսներ
 ու պարզա թատկերայիններ, իսկ երկրորդ թերթի յուսակները գրեթե ամ-
 րողությամբ ծածկված են վաղից գրախոսներով, մեծ ու փոքր լավի խոր-
 ջրանքներով: 27 յուսակում մասամբ կոտրված հիշատակագրային կա. 28՝
 Ամիր[ո] գնդի [ո] անասարխան համար ||| ժողի իմ [խոր]յանն և Ա-
 միր զ ||| և պահ. և իսն (?) ...: Թերթը XVII—XVIII դդ. ոչ մաք
 գրու-
 թյուն է, սակայն երանակայի մեկ տեղեկությամբ. Լին շին ևն վերահաս-
 կել բ[առատ]անես, ուրմն կերպ պատահիկները մասնակին իրեն
 պահպանվել են զորածովի, ալլապես Ազաթանդուրի ամբողջական Պա-
 տիկներ կամ կրակից հասված ենքառյ հարսնորք հիշատակագրող
 ավանդան (?) լին կոլի: Տարբերակ է, սակայն, մեկ սպիշ խորագրային.
 Ազաթանդուրի գրեցված հրատարակության հետ բազմապիս պարզվեց,
 որ 20 էլի սկզբնատարի և 10-ի վերջի արանցում ընդամենը երկու առ է
 պահպանում, որ տեղեկված 20 սկզբում պետք է լինե: Մասցվում է, որ երկ
 ձևագրի էջերից մեկը կարող էր 25—26 առ ունենալ, իսկ մյուսը՝ 19—20:
 Այս պարսկան կարծիք էր վերաբերյալ տեքստի ավարտին, բայց իրականում
 այն չի ավարտվում, և նման սողաքանակ ունի նաև 21-ը: Կարծում ենք, որ
 գույնների կոտորակային մեջ է. քանակներ 17—12+10+32—10: Հարթ-
 դակետիկները գրեցված հրատարակության հետ համեմատելիս խախտվում
 է և այսպիսի տեսք ընդունում. 10—12+22+10+20+10 Քաջաված է
 կարծել, քն գույն պատահիկի թերթերը երկու մայր արկանակին լին պատկա-
 նում: Իրականում կրակից ըստ ամենայնի երկուսն են, սակայն մնում է կո-
 տրակցել, որ զգո՞ւ ունենք խախտ հոտորակային հետ: Բայց քանի որ
 դա չի խախտարում քնազրի հարթդակետ հրատարակությանը՝ ողորկները
 զանց առնել: Երկու վերահասում անկարծիք եղավ պարզել մեկ հարց. երկրորդ

այն երկու): Բայց զանց կոտորակներ քնազրից կնիք ընդունուր ուղիներ են: Ընդ որում՝
 պատահիկի մեջ վնասվելու արտակարգական շարժանությունը կարծիք է սեղան սղա-
 նել:

Քերթի սկզբնամասից (1—7) իրականում քանի՞ տալ է պահասում, արդյո՞ք տեքստային եււյնքան ասրեքութիւն պետք է այն բովանդակներ:

Պատասխանը համապատասխանում է գիտական հրատարակութեան 155_{1—17}, 162_{1—163}, 163_{1—164}, 164_{1—165}, էջերին:

VII Ան. N 2328: Ֆրչութեան ավլանների համաձայն XIV 9. բոլորգիւր ենագիւր է, գրի սեւեռն անհայտ է, թնն նրա սակագիւրու հիշատակարանը գտնվում է 2401 էլում: Ստացող է բարեկրօցի Միւսա զարգագիւրը (էջ 871, 422₁): Ստացողի հիշատակագրութիւնը գրված է արտակարգ ինամլայ գրչութիւնը, բայց ժամանակակից բուն գրչութեանը, քանի որ այլ ձեռագր նույն հիշատակագրութիւնը կրկնված է էջ 422₁-ում, թվականի նմուշով՝ ՈՂ (1641): Բովանդակութեամբ ծագվածու է կամ, ինչպես ստացող է թուփագրում, սփիլիսոփայական մասանա, որ թ մի են համագրված մի շարք երկնի (տես սեուցակ ննագրաց, Ա, էջ 775): Սկզբում է վերջում ձեռագրի ունի մագաղաթյա պահպանակնեղ, յարգարեւոյուրը երկու թերթ, որոն կարգված են ննագրի գրչութեան հանասակ ուղղութեամբ, այդ պատճառով էլ պատասխանների մեր էլակայումը չի համապատասխանելու հիմնական ննագրին: Մայր ենագրերը բովանդակութեամբ սեուրեւոր է էջել: Վերջի պահպանակի միջին բացվածքի երկրորդ սյունակում (2₁) Ագաթանգիւրը համագրված է հաշորում է նոր բնագիր՝ Վերջին ձեռագրում Ունեքիւրանի Ստանագրագրագրի երկնուպարի յանուարանին Մեկնութենէ խարագրով: Ընդ որում՝ խարագրից առաջ գրված է համագրի թվահամարը՝ ԽԳ: Այսպիսի է նույնիսկ ավելին տանակերթի պահպանակի 1₁ էլում, վերջին յուսանցի վրա, սյունամիջյան յուսանցի շարունակութեան ուղղութեամբ՝ կրկնակի շրջանագրի մեղ (արտագրից կանաչուն, իսկ ներքինը՝ գրչութեան գույնի մուգ շարանակագրային) տեղագրված է Թ թվանշանը, թիվ արտահայտող երկուստեղ հորիզոնական գծիկներով, ինչպես ԽԳ-ի ժամանակ, որն անկասկած պրակի համարն է: Այսանցից կարելի է կարակացնել, որ ձեռագրում բովանդակն մեղ քանակութեան էլութեթ են շկգրիկելու: Ըստ ամենակի մայր ննագրերը մեղագիւր է էջել: սկզբի պահպանակի միջին բացվածքը 36 սմ է, յարարանլուր սյունակի յայնութեանը՝ 11 սմ, միջին յուսանցի յայնութեանը՝ 3,4 սմ, իսկ վերջին յուսանցը՝ 2,8 սմ: Թերթերի այժմյան երկարութեանը 18 սմ է: Դասելով նկարագրական արվանլաներից՝ պահպանված թերթերը մայր թերթի կեսի յաժիով են երկայնացված: Ուրեմն, մայր ննագրեր կարող էր 36×30 սմ յաժի ունենալ, եթէ ոչ ավելի: Պատասխանների գրչութեանը ուղղագիւր երկաթագիւր է, I—XI 99. ոչ ավելի: Պատասխանը, ընդ որում՝ գրեթեմոված են արտագրի որոշ տարրեր, մանավանդ գլխուպարաների մեղ: Պատասխանների վիճակը բովանակարանի յաժի է, եթէ չհաշվենք ցնցիկը ծակծակումներն ու կազմի ներքին կազմի նախագարգ կապի ննա տնեցած միացումների յանպարումները:

Տնայուր համապատասխանում է գիտական հրատարակութեան 200_{1—201}, 206_{1—17}, 208_{1—17}, 207_{1—209}, 209_{1—211}, 220_{1—1} էջերին: Քանի որ սկզբի է վերջի պահպանակների արտագրն է միջին բացվածքները հիմնականում կազմում են միմյանց շարունակութեան (սկ. IV+ վերջ 17, սկ.

ԴՎ Վերջ ԻՎ և այլն), Վարազք է դասեում երազեցեան, թե նախ մայր թերթը մեղանգն երկու կես է արված և վերածած երկու պատկանակի: Այս պատկան, ահալի, սփ. ՅԷ-ը պետք է վերջի ՅԷ-ի սկզբնամասը կազմեր, բայց հարցոյ Վարազք-ը է աչքսն մեծ կրճատում՝ 211:—220, կամ՝ սփ. 2Վ-ն պետք է վերջի ՅՎ-ի սկզբնամաս լիներ, բայց իրականում երանք տարբեր Վերջնակների գործեր են (մէկը Ազաթանգղտա, մյուսը՝ Սահմերան):

VIII Ձև. № 820: Քովանգահում է Գրիգոր Տաթևացու շարքմանց գիրքը, ընդգրկեմոված, ինչպես սնուցակ մեծագրոցք-ի կազմագծերն են և5. Քաղցում, XV գ., բազմանալագի մանր ու խառայար բոլորով, Լովհաննես գրչի կազմից: Վերջին թերթը կարված լինելու պատճառով հիմնական հի.ա.ա.ակադանը յի պատկանվելի: Աղբրում և վերում ունի երեք թերթ պատկանակ, ետև նախ մեծագրից պեղված: Յեռայիրք մեծ լակի լէ (18,5×14 սմ), ստորի երկույնն զրուսթյուն ունեցող մազաղաթյա պատկանակը ճիծայան տունի է՝ Լարմարեղակուզ մեծագրի շափին: Աղբրի պատկանակը մեծ թերթ է, չիտը՝ մայր մեծագրի թերթի ստորին կեսն է: Քաղաքում լէ կարծել, որ պատկանակի վերածնին թերթը ամբողջական է եղել, իսկ Վնապայում երկրորդ կեսը կարվել-ընկել է: Ք. և՛ս սյունակները կարված են 3 սմ խորությամբ, իսկ ամբողջական սյունակի լակիք 8,5 սմ է: Մասամբ պատկանվել են թերթի ստորին և աշակազմյան լուսանցները: Մազաղաթն ունի կծկումներ, իսկ կազմերթեր առկա ամբողջական աչքաբով են: Ք. սյունակի վերին մասը խիստ ներկաթակ է ու ստանակուր, մինչպես Վ էլը համեմատաբար ակթար է մեծից: Վերջի պատկանակը երկթերթ է, միջին մասի ետևում: Թերթի ամբողջական բացվածքի առկաքի բանակը 28 է եղել, որից 27-ը պատկանվել է: Վերին լուսանցի հետ կարված է նաև մեկ տող: Վերջի պատկանակի սյունակներից մեկը ես, ինչպես և սպասելի էր, կարված է 3 սմ խորությամբ (արտաքին բացվածքի 1) և միջին բացվածքի 2): Որև թերթին ավելացնենք կարված տողը և նեթագրելի լուսանցները, ապա նախապես այն կունենար 27+1+4+3×18+2+4+3=25×28 սմ լակի, որ միանգամայն սովորական է երկաթագիր մեծագրերի համար: Արտաքին բացվածքի երկինս էշերը խիստ ներկաթակ են, իսկ որոշ մասում՝ խնամվաթյան թե մամի աղեղջուրից: Մեծ մասը ապակե լակմանը ստանվելու հետևանքով երեք տողի սահմանում խիստ աղաքակված է: Պատանակների զրուսթյունը բոլորապես երկաթագիր է, ոչ շատ աղաքակ, այն կարմրավուն դարձած: Գտնվելով արտաքին ավելաններից՝ XIII գ. այ վաղ արված թերթեր են, պեղված, ինչպես ասացինք, նույն մայր մեծագրից: Առաջի պատկանակը համապատասխանում է զիտական հրատարակության 412_{ա-ն}, 413_{ա-ն}, 414_{ա-ն} և 414_{ա-ն}, իսկ վերջինը՝ 385:—386_ա էջերին: Որևէ հիմք չկա կասկածելու, որ մայր մեծագրից Ազաթանգղտի Պատմութունն է ընդգրկել:

IX Ձև. № 1689: Գրված է Լայոց 92 (1431) թվականին, սի գեուպաղազաքս, որ Անիկողակույս յարդարչի (էջ 282), Մաթեոս Որդի մեղով, ստացուն է Լովհաննես Վարազիցին (էջ 102): Քովանգահում է Գրիգոր Նարեկացու շարքմանց գիրքը-ը (=Մատենանոցի Պատմութունն): Աղբրի և վերջի

պահպանակները միջին հաստության սղորդ մազազաթ են, պոկված միևնույն ձևազարդի: Պահպանակները, բուն ձևազորի գրչության համեմատությամբ, կարված են Հակոբյան (գլուխն ի վայր) ուղղությամբ, ներկայացնելով երկու թևերի վերին կեսը: Քերթի ծայումը հաստարված ոչ միջին լուսանցով, բառի երկուսն էլ գրչության երկրորդ սյունակը (I) տողասկզբում մաշվել ու ներկաթած է եղել, իսկ ԿԵՏՕ-ի առաջին սյան տողավերջերը մասամբ մնացել են կարմիր հետ կարված մասում, մասամբ էլ անցել հարող երես: Այժմյան թևերի լայն է 15,7×10,5 սմ, իսկ յարարանելուր սյունակի լայնությունը՝ 8,5 սմ: Մայր ձևազորը ամբողջական է եղել սահավիթ 1501 թ., որովհետև սկզբի պահպանակի միջին բացվածքում ունեց այսպիսի հիշատակագրություն. «Ես Եսահմիրք առի զՃաղընդ [իր] ի հայալ իննի (ԿԵՏՐ. իննից) սմոց (ԿԵՏՐ. իմոց), յիշատակ [ինն] և իմ ծնապացրն և ամենայն ասկանվանյաց իմոց, և ընդանեաց իմոց [...], ի թվին 22, նախաբոց [...], ի գրանն սուրբ Զոտիկոսեան: Այստեղից հետևում է, որ մողովածուն սճառնախոս է եղել, ներառելով Ազաթանգեղոսից մի հատված: Պահպանակները միայն վերջինն է Ազաթանգեղոսին պատկանում է. իսկ սկզբում կարվածը այլ ընտրել է (ունենեց երկու խորագիր. «[Ի] ներկայից Քչթուլն որ առ Տրմուհնոս»¹¹ և «Անդղուս Ճեթ»), բառի սկզբի պահպանակի նկարագրությունը մեր նպատակից դուրս է: Ազաթանգեղոսից բազմաթիվ համապատասխանում է գիտական հրատարակության 449a—450a, 450b—451a, 452a—452b—453a—453b էջերին: Գրված է մծաբայան բույրագիծ երկաթագրով, աստիճանի շնչունակ ուղիղ կենցվածքով ու համաարայափութությամբ: Քերթն մեր բառամետախոսած պահպանակ-պատասխակներից առավել հասակն ու պարզն է: Թե մայր ձևազորում թևերն ինչ մեծություն է ունենցել՝ դժվար է ասել, բայց պատկերված միջին բացվածքի լայնությունից ու պահպանված երկու լուսանցների տարածքից, կարելի է ասել, որ այն շուրջը 25 սմ լայնություն է ունեցել, իսկ նման պարագայում թևերի երկարությունը կարող էր 40 սմ-ից անցնել: Մառնախոս լինելու պարագան էլ արգեն այդ է թելադրում:

ՏԵՐՄԻՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՋՐՈՒՄՆԵՐ

1. Հրատարակվող-համեմատվող պատասխից, ակնախ երա վնայած ընթերցման նախընտրելի կամ ոչ նախընտրելի լինելուց, ներկայացվում է առանց որևէ միջամտության:
2. Համեմատության մեջ որված Վիեննայի նշանավոր կրկնագիրը ներկայացված է W ցուցիչով:
3. Ազաթանգեղոսի Պատմության վերջին գիտական հրատարակությունը (Տիգրեյ, 1902) նշանակված է C-ով:
4. Նշված գիտական հրատարակության տառատակի ընթերցումները համեմատության ենք անում բացառապես փակագծերում, ընդ որում՝ ցույց ապրու համար մեր ներկայացրած պատասխիկն հատուկ ընթերցումների անկայությունը ոչ չբանի ձևազորում:

¹¹ Եւ լնում եղած համապատասխանում է աղագր՝ Յ

5. W-ի հրատարակիչը, ինչպես հայտնի է, կրկնազոր լինելուց հետո որոշ առ-
գիւր ու բաներ վերցրել է C-ից և ներկայացրել այլ շարվածք-գործիքներ-
Քոչքո աշն գնացքերում, իր կրկնազորը (W) համեմատելիս զորն ենթ
ունենում շննահաները (C) նկող թառերի կամ արտաշայտաթայտներ
հետ, իրավիճակը հարազատորեն արտացոլելու համար՝ նշանակում ենք
C", որ նշանակում է, թե W-ի նույնական ընթերցումը զույն է C-ից:
6. Երբ համեմատվող բնագրում այս կամ այն բանը բացակայում է՝ գործա-
ծում ենք ուղղակիցան մեկ փակագիծ, նախից արելով բացակայող միա-
զորը ....]:
7. Փակագծերում արվող C-ի տարբերություններում Ե-րը կետում նշված
գնացքում էլ հզման կարգը չի փոխվում:
8. Բառական հանառությունները արտացոլում ենք—տվ, հզման ցուցումը
գնելով կապակցության վերին բառի վրա:
9. Անկարգ կրկնությունից խուսափելու համար հավելում-տարբերությունը
արտացոլում ենք զամբան նշանով՝ +, հզում կատարելով այն բա-
սից, որից հետո զույն է հավելվողը:
10. Երբ C-ի սենցած առկաանի ընթերցման մեջ բացակայում է այն բա-
նը, որ մեք պատարհի համեմատությունը հավելում է, շարունակում
ենք փակագծերում արտացոլել այդ իրողությունը, միայն այն տարբերու-
թյամբ, որ այս գնացքում նա ցուցիչները նախորդում են, իսկ փակագծից
հանում է կրկնակի՝]):
11. Հրատարակվող տեքստի այս կամ այն բանի կապակցի վերանուստիան
մասին խոսվում է առկաանում, նման նախնությունն առնելով մեկ
փակագիծ մեջ—[ ]:
12. Փակագծային ընթերցումների ժամանակ նկատի են առնված մեզ անմի-
շահանորեն հետաքրքրող նույնությունները, իսկ նույն բանի մյուս տար-
բերությունները ավելի գնացքում նկատառելի չեն:
13. Երբ C և W-ն տալիս են նույն ընթերցումը, այլևս W-ի առ ունենալը
հարկ չենք համարում տանձնացնել, որովհետև C-ի օ-ի գիծաց W-ն
միշտ էլ առ պիտի ունենա:
14. Փակագծով արվող տարբերություններում անհրաժեշտության գնացքում
պահպանում ենք C-ի հրատարակիչներ՝ անկյունավոր փակագծով ար-
վող տարբերակը:
15. Պատարհիների լրակցանված բաներն ու առկանից-առկավերերը ան-
կյունավոր փակագծերով լրացնում ենք C-ից բազմով:
16. Եթե վերանվող պատարհի C-ով լրացված տողը չի լրացնում առի
ամբողջականությունը, փակագծերի ներսում կետերով ցույց ենք տալիս
ենթադրյալ լրացուցիչ բանի գոյություն պատարհի լրակցանված մա-
սում:
17. C-ի ունեցած ծավալուն հավելումները W-ի հետ հարաբերելիս իրեն W-ի
սկզբնավորման նշան ուղղակայաց երկու գիծ ենք զգրտածում [ ]: իսկ ի
նչան W-ի ընդհատման-ավարտի՝ մեկ գիծ]

Ձև n. N 1287

Ազ. 1—2

57—58

Սկզբի պահպանակ

Վերջի պահպանակ

14 [. . . . . ԲԱՐԵՐ-]
 ԱՐՈՒԹԱՆ ԵՆՈՐԸՒ ՔՐՔ, ՈՐ
 ԱՉ ԱՄԷՆԷՍՄԱ Է.
 ԱՅԻ ՈՐ ԱՌԱՏԱՆԱՍԿ
 15 ԱՄԷՆԷՏՈՒՆԻ ՏՈՒՐ ՄԵՁ,
 ՋԻ ԼՈՏՈՒՐ ՎԿԱՅՔ ԱՍՈՒ-
 ԹԵԱՆԻ ՔՈՒՄՔ. ՉԱՐՉԱՐԵԼ
 ՎԱՍՆ ԱՆՈՒԱՆ ՔՐՔ, ԵՒ ՄԵ.
 ԲԱՆԵԼ ՎԱՍՆ ԶԵՄԱՐՏ.
 10 ՈՒԹԹԱՆ ՔՐՔ, ԵՒ ՆՈՐՈՐԳԵԼ Ի ՄԻ.
 ՆՍ ԱՆԿԱՍՔ ԳԱՆՍԵՆԱՆ
 ԱՍՈՒԹԹԱՆԻ ՔՐՔ, ՋԻ ԳՈՒ ԼՎԱՐՄ
 ԵՒ ՄԵՆԱՐ Ի ՎԵՐԱՏ ԱՐ.
 ԱՐԱՍՈՑ ՔՈՑ ԵՒ ԵԱՐ.
 15 ՆԷՏԵՐՄ ԶՄԱՆԿԱՆՈՒԹՒՆ-
 ՆՍՔ ՄԵՐ ՅԱՆՄԱՆՈՒԹՒՆ ՔՈ.
 ՎԱՍՆ ԱՅՍՈՐԻԿ ԵՒ ՄԵՔ ՄԻ.
 ՆՅՈՒ Ի ՄԱՆ ԼՈՏՈՒՐ ՎԿԱՅՔ
 ԳԵՆԳԱՆՈՒԹԹԱՆ ՔՐՔ, ՋԻ ԵԱ-
 20 ԾՆԵՍՅՈՒՐ Ի ՔԻԻ ՎԱՍՏԻՑ
 [ՔՈՑ, ՋԻ ԱՅԻ ՋՈՆՁ ՆԵՁ ԿԱՐԻ-
 ՑԵՍՐ]*

14 ԼԱՆՆԵԼ ԳԱՐՁՈՒՄԱՍՔ ՓՈՆԱՆ]-
 ԱՎ ԲԱՐՈՍԱՆ, ՈՐ Ի ՔԷՆ,
 ԵՔԷ ՈՉ ՏԱՏՈՒՐ ՋԱՆՁ-
 ՆՆՍ ՄԵՐՔ ՓՈՆԱՆԱԿ ՊԱ-
 15 ՏՈՒՐԱՆԱՑ ՔՈՑ, Ի ԼԱ-
 ԶՈՒԹՒՆ ԿԱՄԱՑ ՔՈՑ, ՋԻ
 ԼՈՏՈՒՐ ԺԱՌԱՆԳԱՌՈՐՄ
 ԱՐՔԱՏՈՒԹԹԱՆ ՔՈՒՄ ԸՆԴ
 ԱՅՆՈՍԿ, ՈՐՔՔ ԼԱՍՈՐ ԵՂ-
 10 ԵՆ ԱՐԱՋԻ ՔՈ, ՋԻ ՄԱՏ-
 ՈՒՍՅՈՒՐ ՋԱՆՁՆՆՍ ՄԵՐ
 ՊԱՏԱՐԱԿ ԱՍՈՒԹԹԱՆ
 ՔՈՒՄ, ՋԻ ԿՈՐՈՒՍՅՈՒՐ
 ՋԱՆՁՆՆՍ, ՋՄՔ ԳԱՐՁԱՆ
 15 ԳՏՈՒՐ, ՋԱՍՏ ԶԱՆՈՐՄՔ
 ԶԱՐՈՒԹԱՆ, ԿԱՏՏՈՒՐ ԸՆ-
 Դ ԱՋՄԷ ՔՈՒՄՄԷԼ ՋԱՆՄ-
 ԵՂՈՒԹՒՆ ՋԳԵՑԵԱԼ ԸՆԴ
 ԳԱՌԱՄ ԱՋՈՑ ԿՈՂՄԱՆ

* Մ-ն սկզբում է այսպիսիքս
 1 Բարձրորակից — C (ս) ՆԵԾԱ — ԳՐ
 բարձրորակից) 2 քոյ — C (ս) ՆԵ քո) 3 սմե-
 նեյն — C 4 սմեյնեյն — C 5 սուսուսուսու-
 Թեանց — C (ս) Ա — ԳՐ սուսուսուսու) 6
 քոյ — C (ս քոս) 7 քոյ — C Ելի — C 8
 սմեյնեյն — C (ս) ՆԵԾԱՅՐԳՐ — սմեյնեյն) 10
 երկր — C 11 քուսեյնք — C 12 վմեյնեյն-
 Թիւն) վմեյնեյնքս քեւթիւն — C (ՆԵԾ
 Բ ԳՐ վմեյնեյնեյն, և վմեյնեյնեյն,
 2 վմեյնեյնքս Թիւն)։

1 փոխարէն C (ի փոխանակ), փոխարէն
 — W 2 եթե — W 3 Ժառանգորք — C (քոյ
 Ան-ճք, քոյի 2-իք՝ Ժառանգորք), Ժա-
 ռանգորք — W 4 քո CW (իք քո) 5 Կո-
 Եւ — CW 6 քի| Եւ — C (ս) ՆԵԾ քի. Ա — ԳՐ քի|)
 7 քեւ — CՎ (Գ քեւ) 8 քուսք — CW 9 սմե-
 փոքմեան — C (ձ սմեյ փոքմեան)։

Ադ, 3—4

581—591

Սկզբի պատգամով

Վերջի պատգամով

- 21 ԴՆԴԱՅՈՒՆ ԿԱՄԱՐԱՐԱՅ
ԴՔԼՈՑ, ՅՈՒՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵ՛ ԾՐԱ.
ԴՈՅ ՔՈՑ, ՈՐ ՄԻՐՅՅՈՆ ԶԱՍ.
ՈՒԹԻՒՆ ՔՈ՛, ՈՐ ԵՂՆԻ ԳԱՌՆ
- 5 ԸՇՄԱՐԻՏ ԵՒ ՄԱՏՈՅՑ Զ.
ԱՆՁՆ ԻՌՔ ՔՈՅՑ ՊԱՏԱՐ.
Ա՞՞ ՎԱՍՆ ՄԵՂԱՑ ԱՄԵՆ.
ԱՅՆ ԱՇԿԱՐԸՒ, ԶԻ ԼՈՒԻ
ՀԱՃԵՑՈՒԹԻՅՁ ԵՒ ԲԱՐԷ.
- 10 ԿՆԱՄ՝ ԸՆԴ ԱՐԱՐԻՉՔ ԵՒ ԸՆ-
Դ ԱՐԱՐԱՍՍ.
ԽՍԿ ՈՐՔ՝ ՑԱՍՍ ՀԱՃՈՒԹԻՒՆ
ԸՆՔԱՏԱՆ՝ ՄԵՐՁԵՑԱՆ,
ՊԱՏՐԱՍՏԵԱՑ ԿՈՑԱՍՔ՝
- 15 ԱՐԹՈՒԱՆՄ՝ ԱՐԱՏՈՒԹՅԱՄ
ԱՍՈՒԹԵԱՄ ԻՒՐՈՑ՞, ԽՍԿ ՈՐՔ՝
ՈՐՔ՝ ԿԱՄՅՅԱՆ ՄՏԱՆԸ՝
Ի ՀԱՃՈՒԹԻՒՆ ՀԱՋԱՆԴՈՒ.
ԹԵԱՆ ԳԱՄՏԵԱՆ ԿՈՐԱ՝ [Յ Դ—]
- 20 ԴԱՐՏԵՆԻՑ ՏԱՆՋԱՆՍ ԿՈՍԱՍ-
ՑԱՄ]՞.

- 11 ԲԱՐԵՐԱՐ, ՈՐ ԸՎՈՐ ԵՒ ԿՈՆ-
ԱՐԼԵՑԱՐ. ԵՒ ԱՌԵՐ ԸՆԵ.
ԲՊԱՐԱՆՍ ՄԱՐԳԿԱՆ, ԵՒ
ԷՏՈՒՐ՝ ԶԱՆՁՆ ՔՈ ԱՄԵՆ.
- 5 ԱՆՆ ՀԱՄԱՐՈՒԹԻՅԱՄ՝, ԵՒ ՈՅ
ԴԱՐՁՈՒՑԵՐ ԶԱՆՁՆ ՔՈ
ՅԱՆԱՐԳԱՆԱՑ ԸՆԴ ԷՐ-
ԵՍՍ՝ ԲՔԱՆԸՈՐՑ, ԵՒ ՄԱՏՈՒ.
ՑԵՐ ՀԱՐԳԱՆԵԸԱՅ Զ.
- 10 ՄՆԱԻՏ՝ ՔՈ ԲԱՏԱՆ ԵՒ
ՂԵՂ՝ ԴԱՌՆՈՒԹՅԱՆ, ՎԱՍՆ
ՄՈՐ ԱՐՐԵՐ, ՔԱՂՏՐԱՑ-
ՈՔ՝ ԶՄԻՐՍՄ՝ ԱՄՈՆԱՑՆ՝ ՄԱ.
ԲԳԱՆ Ի ՊԱՇՏԱՆ ՔՈ,
- 15 ԶԻ ՀՆԱՋԱՆԳԵՑՄՆ ԸՆԴ
ԱՄՈՆԱԼԵՑՆ ԽՈՂ ՔՈՂ
ԵՒ ԱՐՐԵՍՈՆ Ի ՑԱԻՏԷՆ-
ԻՒԾ՝ ՏԱՆՋԱՆԱՑՆ, ԶԻ ԸՍՒ
ԽՍԿ ԵՐԿՈՐ ԱՍՊԱՇՏՈՒԹՅԱՄՔ

1 + 4 զգրանքն որպիս, զանց ճիշ օրուս
Քրիստոս—C(յեմմ)թրաքիտոս—C. թարքիտոս
W 2 որպիսիք —C (1 որպիսի) 4 որք]
որ—CW (9 որք) 2 ընթացիւն—C (յեմմ
Ա—52 ընթացիւն) 2 կորս —CW 7 պիկո-
նո —C (b առթեւանք), առթեւան —W
2 թարքաթեան —CW 2 անաթեանն —C
(յեմմ անաթեան) 20 իւրոյ —CW 11 որ—W
22 ոչ—W 23 + 4 որք անք—C (յեմմ 4]), որք
անք—W.

* W-ն առանց ընդամանում է անհամ-
1 անուր —CW 2 անդրաթեանն —W
2 կրեա CW 4 զեւոս—C, զեւոս—W 2
լեզբ C 4 թարքաթոս —CW 7 զեկր —C
(20 ԱՐՁ2 զեկրոյ) 2 յալեանիք —C.

Ազ. 5-5

29-18

Սկզբի պահպանակ

Վերջի պահպանակ

- 2v ԲՈՎ, ԵՒ ՈՐ ՄԵՆԱՅՈՒՆՆԵՐ
 ՕՆ՝ ԶԻ ԵՒ ՍՈՐԱ ՄԻ ՎՐԻՊՈՍ.
 ՅՈՆ՝ Ի ԺԵՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԺԱՆ-
 ԱՊԱՐԶԱՑ ՔՈՑ, ԵՒ ՀՐԱԻ-
 5 ԻՐԾԱՅԻՆ ՅԱՐԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
 ՍԵՂԱՆԳ. ԵՒ ՎԱՏԸ(ԵՍՅՅՆ
 Ի ԶԱՄԲԵՐՈՒԹՅԷՆՔ ՔՈՒՄՄԷ.
 ՈՐՓԷՍ ՎԱՍՆ ԱՄԷԼԵՏՈՒ-
 Ն՝ ԷԿՐԻ Ի ՍՊԱՆՈՒՄՆ՝ ՈՐ-
 10 ՓԷՍ ԳԱՕՆ՝, ԵՒ ՈՐԻԱՆ ԱՐ-
 ԱՐԵՐ Ի ՄԱՐՄԻՆ ՔՈ, ԶՈՐ
 ԵՏՈՐԻ Ի ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ԱՄԷՆ-
 ԷՅՈՒՆ՝, ԵՒ ԶՈՒՆՍ ՓԱՓԳ.
 ՈՒԹՅԱՆ ՔՈ՞, ԵՏՈՐԻ ԸՄՊԵՆ
 15 ԶԱՐԻՆ ՔՈ՞ ՎԱՍՆ ԿՈՆ-
 ԱՑ՞ ԱՇԽԱՐՀԻ, ԳՔԱՑ՞, ԶԻ
 ՏԻՇՈՍՅՈՆ ԵՒ ԳԱՐՁԵՒՆ, ԵՒ
 ԷԿՅՅՅՈՆ՞ ԱՐ ՔԵԶ ԱՄՈՆ-
 ԱՆՆ ՍԱԳՔ ԵՐԳՐԻ՞, ԵՐԿՐ
 20 [ԳԱԳՅՈՆ ԱՅԱԶԻ ՔՈ ԱՄՈ-]
 [ՆԵՔԵԱՆ, ՈՑ ԻՋԱՆՆ Ի ՀՈՂ՞,]

- 1v ԶԻ ԳՈՒ՝ ԿԱՐՈՂ ԵՍ ՄԻՄ
 ԱՆԳԱՄ ԿԱՆԳԼԸ, ԿՈՆ-
 ԳԱՆԱՏՈՒԹՅԱՆԸ ԵՒ ԱՐԵ-
 ԵՆ ԱՐԿԱՆՍ՝ ՄԱՐԳԱՍԻՐ-
 5 ՈՒԹՅԱՆ ՔՈ՞, ԶԻ ՔՈ ԻՍԳ
 ԱՐԽԱՄԻ ԵՆ ՓՐԿՅԱՆ՝ ԵՒ
 ԱՋԱՅԱՐ ԵՐԽԱՆՈՒԹ[Ե].
 ԵՆ ԿԱՄԱՐԻ,
 ԱՐԳ, ՍԱՆԻՏՈՆ ԶՔԵԶ՞
 10 ՅՈՐՈՑ ՎԵՐԱ՞ ՄԵԾԱՐ ԳՈՒ,
 ԶԻ ՔՈ ԻՍԳ ԵՆ ՍԱՌԱՏՔ
 ԵՒ ՔԵԶ [ԻՅՈՆ ԵՐԿՐՊԵԳ-
 ՈՒ՞ ԶԻ ՄԻ ԷԿՅՅՅԷ՞ Ի ՎԵՐ-
 ԱՅ ՄԱՐԳԿԱՆ ՔԱՐԿՈՒԹԻՒՆ
 15 ՄՐՏՄՏՈՒԹՅԱՆ ՔՈ՞, ԱՐԱ
 ԶՄԵԶ ՈՐԳԻՍ [ՈՒՄԱՑ ԵՒ ՈՐԳ-
 ԻՍ ՏՈՐԸՆՁԵԱՆ՞, ԶԻ ՓԱՅ-
 ԱՌՈՐԾՍԵՒ ԱՆՈՒՆ ՔՈ Ի ՎԵ-
 ՐԱՑ ԱՄՆԱՅՆ ՏԻՇՁԵՐԱ[Ց].

1 գրեպոյնի C 2 համարաթիւն C 2
 որպէս] որ -C 4 ամենայն -C 2 կէք-
 C 2 որպէս] իրան-C 7 պրան-C 8 զուգիւ
 -C (ընդ 44-472, ըստ 47, զուգ) 8
 ըստ-C 10-ամենայն -C (նախ ամենայն])
 11 զքա-C 12 կէպոյն-C 13+4-C(2nd 4)]
 * լճա. Յագ. ԲԱ. 20

1 զու]-C (նախ ԵՔԵԶ զու) 2 որպէս
 -C (Ա-ԳՐ որպէս) 3 ըստ -C 4 վեր-
 կեայ-C (2d վերկու) 5 որպէսկէք-C 8
 վերայ -C 7 կէպոյն -C 8 ըստ -C 9 առե-
 լեան-C

Ազ. 7-8

3812-6012

Սկզբի պատկանակ

Վերջի պատկանակ

- 17 ՋԻ ԳՈՒ ԵՍ ՓԱՌԱՆՈՐԵԱՄ՝
ՄՇՏԼԻՔԷԱՌՈՐ՝ ՅԱՐՔԱՅ.
ՈՒԹԵԱՆՊ, ՈՐ ԵՍԿ ԵՆՈՒԹԵԱՆԿ,
ՏԻՍԿՈՒԹԵԱՆՆ, ՅԱՆՔԵՆՈՒ.
- 5 ԹԵԱՆՊ, ՈՐ ԵՏՈՐ ԱՐ.
ԻՆԱՎ ՉԱՐԳԱՐԱՆԱՑ ՔՈ.
ՈՎՔՊ ՉԱՐԳԱՐԱՆԱԹ, ԵՈ-
ՆԱՐՀՈՒԹԵԱՍՐ՝ ՔՈՐՑ՝ ՍՐԻՆԵԱՑ,
ԵՒ ՅՈՒՅԵՐ ՀԱՎԱՍՏԱՆՊ՝ ՔՈ.
- 10 ՈՎ՝ ՀԱՎԱՍՏԵՐՈՎ՝, ԵՒ ՅՈՒՅԵՐ
ՏԱՆՔԱՆՍ ՔՈՑ ՍՐԻՆՑ՝ Ի
ՔՈ ՄՏԱՆԵՒ ՀԱՆՔԱՆՍ ԿՈՓ.
ԱՆԱՐՈՒԹԵԱՄ՝,
ԻՍԿ ՄԵՓ ՀՈՂԵՂԵՍՍ ԲՆԱԹ
- 15 ԻՍԿ ՋՐՆՉ ԲԵՐԻՅԵՄՐ Ի ՀԱՄ-
ԱՐ ՉՄԵՐ ԵՆՂՈՒԹԻՒՆ՝ ՉԱՐԳ-
ԱՐԱՆԱՑ, ՋԻ ԳՈՒ, ՏԵՐ, ԵՈՆ-
ԱՐՀԵԱՐ ԵՒ ԱՌԵՐ ՏԱՆԶ.
Ն ՉԱՄԵՆԱՆՆ՝, ԲԱՐՉԵՐ
- 20 [ՉՎՐԵՏՍ ԵՒ ՉԱՐԳԱՐԱՆՍ]
[ՄՄԵՆԱՆՆ ՏՈՃՋՐԱՅ.]

- 21 ԱՐՊ, ՉԱՐԱՆՈՐ՝ ՉԱՄ Ի ԺՈՒ.
ԺԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՓՆԳՈՒԹԵԱՆ ԵՈՂ.
ՈՒԹԵԱՆՍ՝ ՈՐ ԿԱՄՍ, ՋԻ ՅԵՐԿ-
ԱՐՍԵԻ ԻՍՄ ՊԱՐՍԵՒ Ի ԵՈ-
2 ՂՈՒԹԻՒՆՍ ՏԱՆՔԱՆԱՑ, ՋԻ
ՀԱՎԱՍՏԱՐՅԵՐ՝ ԸՆԿ ՍՐԻ-
ՆԻՍ ՔՈ ՅՈՒՈՐ՝, ՅՐԿԱՍ՝
ՀԱՏՈՒՑԱՆԻՅԵՍ ՉԱՆՓ.
ԱՏՈՒՄ ԲԱՐՈՍՊ, ՈՐ ԿԱՑ
- 10 ՊԱՒ Ի ԵՐՈՍԱՆԵՆՈՑ ՔՈՑ, ՈՐ
ՅԱԻՏԷՆՈՐ՝,
ԵՎ ԱՐՊ, ՄԻՆՉ ԳՈՒ ԵԱՑ
ԿԱՆ՝ ԿԱՆԵԱՒ ԱՆՔՊԵՍ՝
ԵԱՍՍԵՆՈՐ՝ ՉԱՑՍ ԱՄԵՆ.
- 15 ԱՆԵ ԵՒ ԳՐԵՑԻՆ ԱՏԵՆԱԿ.
ԱՒ ԳՊԻՐԸՆ ԵՏԱՆԱԳՐԱՆՆ.
ՋԻ ԱՑ ՈՉԻՆՉ ՀԱՄԱՐՈՒՒ
ՉԿԱՆԱՂԱՆՆ, ԵՒ ՈՉ ՉՐԱ-
ՍԵՑ ԳԱՆԻՆ ԳՐԵԱՑ ԻՆՉ ՎՐԵ.
- 20 [ՏՇՍ ... .]

1 + Ի - C Ե Ի] 2 Ժլույնուր - C 2
արքայութեան - C (Ե յարքայութեան)
4 յանրանութեան] Բերնութեան - C (Յանգ
յանրանութեան) 5 արքայ - C (ա քայ) 6 ար-
յայ - C (աճ քայ) 7 արքայ - C 8 արքայութեան
- C 9 արքայութեան - C (Յանգ արքայ-
ութեան) 10 ԵՑու - C (Ե - ԳՐԵ
ԵՑու) 11 + Ի - C (Յանգ Ե)]

1 արքայ - C 2. արքայ - C (ԵՐ - ԵՐ) 3
արքայութեան - C (արքայ ԵՑու) 4 արքայ
Ե - ԵՑու - C 5 արքայ - C 6 արքայ ԵՑու - C 7 արքայ
ԵՑու - C (1 արքայ) 8 արքայութեան
- C 9 արքայ C (ԵՐ - ԵՑու) 10 արքայ ԵՑու
- C 11 արքայ - C

Arm. № 18

Ազ. 9

Վերջի պարզանակ

88a—88b

- 77 [. . .] ԳՏԱՌ ԿՄԱՆ
- [ԿՄԱ] Ի ՄԷՔ ՅՈՒՆԱՅԻ.
- [ՈՂՔ] ԸՐ ԳՈՆ ՊԱՇՏ-
- [ՄԱ]ՄԲ ԱՄՆԱՆՆ ԿԱՏՈՐՈՎ.
- 5 [ԵՂ]ԵՄ ԽՐԹԻ ԸՆԹՈՐԵ-
- [ԱՆ Զ]ԹՈՒՂԹ ԸՐԱՄԱՆԱՑ
- [ԸՐ]ՈՎԱՐՏԱԿԻ ԱՍՆԱՐ-
- [Խ]Ն, ԸՐԱՄԱՆ ՏԱՐ ՔԱ-
- [ԳԱ]ՈՐԻ ՄԵՍԱՐ ՍԱՍԿ-
- 10 [ՈՒ]ԹԵԱՄԲ ՊԱՏՈՐՈՐԱՆ-
- [ԱՒ] ԶԻ ԶԱՄՆԱՆՆ ՏԵ-
- [Գ]ԻՄ ԻՇԱՆԱՆՈՒԹԵԱՆ ԻՄ-
- [ՈՑ] ՔՆԱՏՈՑԻ ԳՈՒԹ.
- ՈՎ ԵՆԻՐԵՍՏԵՆ ՎԱՂ-
- 15 [ՎԱ]ՂԱԿԻ ԳԷՍԳԱՆՍ ԱՐԶ-
- [Ա]ԿԻ Ի ԿՈՂՄԱՆՍ-ԿՈՂՄԱ-
- ՆՍ, ԶԻ ԳՏՏԵ Ի ՄԷՔ ԱՍ-
- ՏԵՆ ՎԱՂՎԱՂԱԿԻ ԵՒ Ո-
- Ր ԳՏՏԵ ԶՆՈՍԱՐ ՄԵՍԱՄԵ-
- 20 Ս ՊԱՐԳԵՒՍ ԵՍՈՍՄԱՆԱ-
- ՅՐ ԸԱՏՈՒԹԱՆԵՐ, ՄԻՂ-
- [ԵՒ] ԱՆ ԳԵՈՐ ԶՈՑԶԹՐ ՔՆ.
- ՈՐԹԵԱՆ ԷՆ ՏԱՇԵԱՐ.
- ԸՆ ՍԱԸՄԱՆԱՆՆ ԸԱՏՈՑ,
- 25 [ՍՈՐՐ] ՎԱՍՏՐԵ ԱՆՆՈ[Ք]ԻԿ

- [ԵԿԵԱ] [ԳՄԱՂՅԱ] [ԷՄՍ
- ՅԱՐ-]
- ՔԱՅԱԿԱՆ ԿԱՏԵ[ԵՄ] [Ի ՆՍ-]
- Ն ԹԱԳԱՌՈՐԱԹ Ի ՎԱՂ[ԱՐ-]
- ՇԱՊԱ ՔԱՂԱ[ՐԻ].
- 5 ԵՒ ՏԵՆ ՍԱԿԱՐ ԽՂ[ԱՌՈՐ]Ր
- ԱՆՆՈՐԻ ՎԱՂՎԱՂԱԿ.
- Ի Ի ՄԷՔ ԵԿԵԱՆՆՆ ԵՆՈ[ՂԻ]ԻԹ
- ԻՐԹԵ ՏԱՏՆԵՐՆ. [ԱՅ[
- ՈՂ ՆՍԿ ԷՐ ՊԱՐՏ [ՔԱԳ-]
- 10 ՉՈՂ ԸՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱ[ՆՆ ԵՒ]
- ՎԱՏԻՏԵՆ ԱՍՈՒՐՆԱՌՈՒ[ԾԱՆ]
- Ե[Ի ՈՂ] [ՈՐՈՑ ԸՐԱԳ[ԱՐ-]
- ԱՒ Ի ԵՆՐԹՈՐ ԳՐՈՒԱ[Ն].
- ԱՍՍ ՍԱՍԿԻ ԵՒ ՈՂ Ի
- 15 ԵՐԹՐՈՒ ՍՏՈՐՈՐԱՅՐ ԿԱ-
- ՔԷԳՐԱՆ ԱՆՈՐԾ.
- ՈՑԹ [ՆՈՂ, ԱՅՐՐ Ի ՎԵ-
- ՐԱՑ ՈՍԿՈՑ ԱՇՏԱՆԱԿ.
- ԱՆՆՆ ԶԱՐԴԱՐԵ[ՈՑ
- 20 ԵՒ ՈՍԿԱՐՆՆ ԸՐԱԳԱՐԱ[Ն].
- ԱԹ ԶԵՂՆՆ ՊԱՐԱՐՏՈՒԹ-
- ԵԱՆ ԱՆՈՒՐՈՒԹԵԱՆ, [Զ]-
- ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸԱԿԱ-
- ՏՈՆ ՎԱՌԵԱՂ Զ[Ո-
- 25 ՏՆ ԸԱՄԱՊԱՏՏԵԱՐ

* W-ն պարզում է առանցից
 2-ի առանցից—C (ձԵՍ առանցից) 2 կրկ.
 և կրկ.—C 2 գրույթն—C 4 խաչքա—C
 (ԱՐԳԵ խաչքա) 2 առանցից C 6 ընդ ընդ
 C (ձԵ Ի) Դ զի] 4 ուր 4 —C (ձԵ ուր 4)
 2 ~ հասարակելի խոստանալը —CW 2
 խոստանալը հասարակելի, հասարակելի
 4-և —W 2 ընդ և ախ զիս] ընդ և խաչ
 C (Ի ընդ և ախ զիս) 20 խաչ—C

** W-ն վերջանում է առանցից
 1 ընդ-W 2 կրկնից —C (Ի կրկնից)
 2 թաղանթանից —C (ԱՐԳԵ թաղանթանից,
 1 թաղանթանից) 4 ուր քն —CW 2
 կրկնից —C (2 կրկնանից, 2 կրկնանից,
 ըն կրկնանից) 2 Ի ներքոյ ընդ —C (ձԵՍ
 Ի ներքոյ) Դ գրույթն —C (Ի գրույթն, 2
 գրույթն, ըն գրույթն) 2 ներքոյ—C
 2 սառնալոց —C (ձԵՍ սառնալոց) 20 ուր
 —C 22 սոխյ առանցից ընդ առանցից
 սոխյ—C (1 սոխյ առանցից) 22 սո-
 կալոց —C 22 զից C (Ի զից Ի).

Ազ. 10

ՁԵ—ՁԵ,

- 14 [ՈՐՉԷՍ ԵՒ] [ՄԵՔԱՆԲ] ՆՍԿ ՅԱՌԱԶԻՆ ԱՂԱԻԹ. [ՄԵ] ԻՐԻՅԱՆՑ ԱՂԱԶԷՆ, ՈՐՉԷՍ ՅԻՆ ՆՍԿ ԱՍԷՐ ԱՉ
- 5 ԻՐ ՄԻՐՈՒՄԸ, ԹՕՐ ՏԵՍՏՆ ԶԳՈՐԾՍ ԶԵՐ ԲԱՐԻՍ ԵՒ ՓԱՅՈՒՐՈՐԵՍ. ԵՆ ԶԱՅՐ ԶԵՐ ՈՐ Ի Ց. ԵՐԿՐԵՄ. ՏԵՍԱՆՈՒՄ ԶԻ ՎԱ-
- 10 ՄՆ ԶՄ ԳՈՐԾՈՐՔ ԲԱՐՈՒԹԵԱՆ ԶՏՄԱՐԻՑ ՈՐԿ. ՆՆ ԱՅ ՈՉ ԳԱՐԵՐ [ՏԱՒ] Զ. ԻՐ ԶԻԱՍԱՆ[Գ]ՈՒԹԻՒՄ ԻՒ. ԲՈՑ ՄԱՐԵԹԱՆՆ ՍԱՉ.
- 15 [ԱՅ]ԻՑԸ, ՈՐ ՆԵՐՆ ԲԵՈՒԹԵԱՄ ԻՅՅՈՒ ՈՐԿԻ Է. ԱՆՎԷԼԵՄ՝ ՄԱՏՈՒԹԱՆ Է ԶԻՐ ՊԱՏՈՒՐԱՆԱ. ՊԱԶՆ ԵՒՐ ԲԵՈՒԹ.
- 20 ԻՆ՝, ԲԱՑ ՄԱՆՆ Թ. [Ե] ՈՐ ԻՑԷ ՈՐ ՊԱԼԻՑԷ [ԶՐԱՆՍ ՆՈՐԱ, ԻՐԵՒ ՄԱՐԳԱՐԻՑ՝ ՊԱՏՈՒ. ԱՎԱՆ ԳՏՈՒՄ ԽԵԳ.
- 25 ՈՒԹԵԱՄ ԳՆԱՒ ԵՒ

- ԶԳՈՒՏԱՆՆԱ [Մ]ՆԱ ՆՍԱ] ԱՐՈՒԱՆ ԶԵՄԱՆ ՊԱՏՈ[Ւ.] Ի, ԶԳՍԱՆ ԹԱԳԱՆՈ[Ր]-ՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԶԱՐԲ[ԱՑ]-
- 5 ԱՎԱՄ ՄԱՏՈՒԹԱՆԻ [ՈՐ]-ՉԷՍ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆՈՒ[Ր]-ԻՆ [ՈՒՍՈՐ՝ ԵՐՈՒ[Ե]-ԱՒ ԱՐԱՐ ԼԵԹԱՆՈՍ. ԱՑ ԼԱՑԱՍՏԱՆ ԱՇԵ-
- 10 ԱՐԸՄ ԱՎԱՄԱՆ, ՆՍԿ ՓԱՅՈՒՐՈՐՈՒԹԻՒՄ ԱՉ ԱՍՈՒԹԻՒՆ ԼՆՁՈՒՐ [ՄԵՆ ԶՏԻՉՈՐՍ. ԱՐԿ, ԳՏՈՒԱՆ ՄԵՆՈՒՄ ՆՈ.
- 15 ԹԱ Ի ԼՆՏԱՆՄ՝ ԵՄԼՈՒԱ[Մ]. ՈՐ՝ ՓԱՆԶԻ ԻՐԵՒՄ ԵՎ. ՆՆ ԼԱՍՄՆ ԼՐԱՄԱՆՐ ԼՐՈՎԱՐՏԱԿԱՆ Ի ՄԵՍ ԹԱԳԱՆՈՐԵՍ ԵՈ.
- 20 ԻՆԱՅ՝ ԱՐ ՏՐԿԱՑ ԱՐՔԱՆ ԼԱՑՈՒ՝, ՈՉ ՍԱԿԱՒ Ի. ՆՉ ԽՈՒՎՈՒԹԻՒՆ ԵՂ. ԵՒ Ի ՄԷՋ ԼԱՑՈՑ ԱՇԵ. ԱՐԸՄ,¹²⁻¹³ ԶԻ ՊԱԼԷՆ՝ ԶԱ.
- 25 ՄՈՆԱՆՆ ԱՆՑՄ ԶԱՆԱ.

1 ազգութիւն — C (a ԱՐՁ ազգութիւն, եւ Չ յազգութիւն) 2 սեր] 3 սեր — C (t Ա]) 4 թէ — C 5 ի ինչի՞նչ] ինչի՞նչ է — C 6 զի] — C 7 զարեան — C (ԲՅ զարեայ) 7 ժամանակա- թիւն — C 8 ինչի՞նչ] — C 9 սեպտեմբ — C 10 թուրքիւն — C 11 զհարցաբար — C 12 զեւր] զեւր — C (ԱՐՁ զեւր)։

*Մ.Ն. սփռում աշխարհից
 1 պատուի — C (ԱՐՁ 1 պատուի) 2 յարցաբարեան — C 3 լուսի] լուսաբար աշխարհի — C (սեւ աշխարհի) 4 աշխարհի — C (1 աշխարհի) 5 փառաւորութիւն — C 6 ինչի՞նչ C 7 Եւրոպ — C 8 ինչուան — C 9 թուրքիւն — C 10 թուրքիւն CW 10 Եւրոպ — W 11 + Եւրոպ — CW (սԱՐՁ յձոպ) 12 աշխարհի լուսայ — C (b ԱՐՁ լուսայ աշխարհի) 13 աշխարհի — W 14 պատուի — W.

Պատմություն 1195

Ամ. 11

110.—111.

112.—11

- 17 ՅԱ. ԵՎ ՉԵՌՅԵ ՅԱԿԱ-
ԽԵԱԼ ԲԱԶՄԱՅՈՐԹԱՆԷՐ՝,
ԱՐԳ՝ Ի ՎԱԳՒԻ ՄԱՏՈՐԵՅԱԼ
ԱՆԳՐ՝ ԱՐԱՆՈՐ ԸՐԱՄԱՆ
- 18 ԴԱԼԱԿ(ԳՅ)ՆՆ ՎԱՍԵ ՍԸՐ-
ԲՈՆԵ ԳԱՅՄԱՆԵԿԱՏ՝ ՍՊԱՆ.
ՄԱՆԻ. ԵԱԿ Չ(Ե)ՉՈՒ
ԸՆԴ ՍՈՍՈՐԱՆԵ ԶԱՆԾԻ
ԵՒ ԱՊԱ ՍՊԱՆԱՆԵԼ, ՎԱՍԵ
- 19 ՉԻ ԽԵԽԵԱՏ ՎՆԱՍՍԱԿԱՐ
ԽՐԱՏՈՐԻ ԻՐՈՐՏ՝ ԿՈՐՈ-
ՏԱՐ ԶԱՆԵԳՐԹԱՆ, ԱՐ ԶԳՒՏ՝
ԳԵՂԵՑԳՈՐԹԱՆ, ԱՐԷՐ Ի
ՄԷՋ ՄԱՐԳԱՆ. ԻՍԿ ԳՈ.
- 15 ԲՆԵ ԽՐԱՏԳ ՄԵՆԵՆՈՐԸ ԱՐԱ-
ԲԵԱԼ՝ [ԶԳ]ՈՍԵ ԽԵԽԵԱՏ, Ո-
ՐՈՑ ԵՄԱ՝ ԶԱՆԵ ԷՐ ԵՆՈՐ-
ԶԵԱԼ՝ ԳՂԵՑԳՈՐԹԱՆ,
ՎԱՍԵ ՈՐՈՑ՝ ԶԱՆ ԿՏԱԿ.
- 20 ՄԱԼ ՍՊԱՆԵՑԵ,

- ԱՐԳ, ԵՅԵԱԼ ԴԱԼԱՍՊՅԵՆ
ՊԱՐՍԵԼՈՎ՝ ՉԱՐԱՄԱԼ
ԱՍԵԾԻ ԶԱՆ. ԵՒ ԵՏ ԸԱ-
ՆԵԼ ԶՈՍԱ ԵՂԹԱՏՈՐ
- 5 Ի ՔԱՂԱՔԵՆ ԸՆԴ ԴՈՐՈՆՆ՝
ԶԱՐԱՆՈՑ, ԸՆԴ ԿՈՂԱՆ
ՊՈՂՈՏԱՏՈՆ, ԱՐ ԶԱՆԷՐ
Ի ՄԵՍԱՄԱՐԻ՝ ԿԱՄՈՐԸՆ,
Ի ՏԵՂԻ ԶԱՆԵ, ԱՐ ՍՈՎԱՐ
- 10 ԷՆԻ ՍՊԱՆԱՆԾԻ ԶԱՍԵ-
ՆԱՍԵ ՄԱԼԱՊԱՐՍԱ, Ի՝
ԶԱՂԶԱԿՈՐՏ՝ ՏԵՂԻ ՄԻ,
ՄԱՆՏ՝ Ի ՊԱՐԿԵՆ ՊՈՍԻ,
ԱՐ ԵՈՐԸ ԳԱՐԸ ՔԱՐԱԿ.
- 15 ՔԱՆԻ, ԵՒ ՎԱՐԵՑՈՆԻ ՉՈ-
ՐԱ-ՉՈՐՈՑ ԵՆՏԱ՝ ՄՈՐՈՍ-ՄԻ-
ՈՐԱ Ի ԵՆՏԱՆԷՐ, ԵՄ ՄԱԼ[Զ]
ԳԵՐ ԿԱԶՄՈՆ ԶԱՍԵ՝
ՍԿԱՍԱ ԱՍԵԼ ՍՈՐՈՐ[Ն ԳԱՑ]-
20 ԱՆՆԷ՝ ԸՆԿՈՐԱԻ[ՔՆ՝

ԶԱՆԳԵՐՁ՝

* Համեմատության սխալ էր 2-րդ ստեղծ.

1 Արց[ի] Իսկ C (անձն սրգ) 2 ~ սեպ
Հասարակույ.—C 3 Գնխանույ.—C 4 Իսկ ևս
Իրի յուս՝ առ սեպ յեղեղ զեղեղ զմարեղ
աղեղ և ոչ յեղեղ զան ճախան սրգի
Լեփեփեղ՝ Լամարեղ ԷՐ Կեղեղ Իջ-
Մե առարեղան, յարի և արատու զարեղ
Խատուեղ՝ ԷՐ յեղեղ սր Լամարեղ
գարեղ Եանի զճառ աղբեղ՝ գու առ ևս
ԸՎ ևս առ, ԲԷ ԵՂեղեղ Եղեղեղ անձն
Իջեղեղ Ե. սրգու, և սր գառուուս սեպ-
ան և զբախու ԷՐ Քարուար. այլ գու
Եղեղեղ սե. սր աղբեղեղ Եղեղ Եղեղ-
գարեղ, և Եղեղ ևս Եղեղ Եղեղեղ Եղեղ
յուս, ԲԷ ԵՈՐԱ աղբեղ Լեփեփեղ՝ գարեղ
Ի Եղեղ արատեղեղ Եղեղու, և Եղեղ Եղեղ
Ի Եղեղ Եղեղ և յայ և Ի սու ճախեղ-
Եղեղեղ Եղեղեղ սուր գառ աղբեղեղ
Եղեղեղեղ, ԲԷ.—C 5 Եղեղ.—C 6 Գարու-
եղ.—C (սեղ Եղեղ) 7 Եղեղ.—C 8 արատեղ
անձ.—C (Եղեղ արատեղ) 9 Եղեղ.—C (ԲԷ
ԵՈ) 10 Եղեղեղ Ե.—C 11 Եղեղեղ.—C

* W-3 սխալ էր և այլանչյուր

1 Կեղեղ[ի] Եղեղ.—C 2 Գառ.—C (և ար-
եղ) 3 Եղեղեղ.—C 4 Եղեղ.—C (և Ի Եղ-
եղ) 5 Եղեղեղ.—C (ԵՈ ԲԷ) Եղեղ-
եղ.—C 6 Եղ.—C 7 արեղ.—C 8 Եղ-
եղ.—C (անձ Եղեղ) 9 Եղ.—C 10 Եղեղ-
եղ.—C 11 Եղեղեղ.—C 12+այլանչ.—C
(և սրգու[ի])

Ա. 12

III₁₀-11

III₁₀-112₉

- 1v ՅՈՂԱՆԱՍՏ ԶՔԵՆ, ՏԷՐ, ՈՐ ԱՐ-
ԺԱՆԻ ԱՐԱՐՈՐ ԶՄԵՋ ՄԵ-
ՌԱՆԵԼ ՎԱՍՆ ՄԵՆԻ ԱՆՈՒ-
ԱՆՆ ՔՐ, ԵՒ ԶԱՐԴԵՑՈՐ
- 5 ԶԸՆԴՈՂԵՆ ԲՆՈՒԹՈՒՆՍ
ՄԵՐ, ԶԻ ԼՈՏՐՈՔ ԱՐԺԱՆԻ
ԱՅՈՒԹՅԱՆՆ ՔՈՄ, ԵՒ
ՀԱՂՈՐԴԵՑՈՐ ԶՄԵՋ ՄԱ-
ՀՈՒՄ ՍՐՈՑ ՔՈՑ ՎՃԱՅՈՆ
- 10 ՀՈՒՌԲՈՒՄՆԱՍՏ ԵՒ ԸՆԿԵ-
ԲԱՅ[Ն] ՆՈՐԱՔ, ԵՒ ԱՐԳ՝ ՓՈՒ-
ԹԱՍ ԵՒ ԱՆՍԿԱՅՆԱԸՔ ԵՍ
ՀԱՍԱՆԵԼ ՆՈՑ, ՈՐ ԶՔԵՋՆ
ՍԻՐԵՑՆ. ԵՒ ՈՐԱՆ ԵՍ,
- 15 ԶԻ ԵՒ ԵՍՔ ԺԱՍՏԻՆՍՏՐՑՑ
ԶԿՆԻ ԳՍՏԵՐՆ ՄՈՑ ԵՒ ՈՐ-
[Գ]ԻԿԻՄ՝ ՀՈՒՌԲՈՒՄՆԱՍՏ
[ՅՈ] ԹԵՐՆ ՄՈՑ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՍՏ,
[ԱՐԳ], [ԻՏ]ԵՆԱՍՏ՝ ԶՄԵՋ, ՏԷՐ,
ՈՐ
20 [ՎԱՍՍ՝ ՔՈ]՝ ՄԵՌԱՆԱՍՔ,

- ԶԱՐ՝ ՀԱՆԱԳԱՋ ՀԱՍԱ-
ԲՆՑԱՔ ՈՐԳԷՍ ԶՈՂԱՐՔ՝
Ի ՍՊԱՆՈՒՄՆ, ԱՐԳ՝, ՄՐ
ՄԵՐԲԵՐ ԶՄԵՋ ՎԱՍՆ ԱՆ-
- 5 ՈՐԱՆՆ ՔՐ, ԵՒ [ԳՈՒ] ՏՈՐ
ՄԵՋ ԶԱՂՔՈՒԹՈՒՄ ՔՈ,
ԵՒ ԶԱՐՆ ԳՐԱՄԱԿՈՒՄ՝
ՀԱՆԴԵՐՔ ՆՈՐԱՆ ԼՈՐ,
ԵՒ ՏԵՏ ԱՏՍՈՐԱՄ ՄԱՏԵԱՍՎ
- 10 ՊԱՄԱՌԵՆՍՏՐՑՑ՝ ԶԸՆԴՈՐ-
ԶՍ ՆՈՑ ԶԱՂՄԱՄՈՑ ԻՒ-
ԲՆԱՆՔ՝, ԵՒ Պ/ՐԿԵԼՍՏՐՑՑ՝
ԶՆՈՍԱ ՄՒ-ՄՒ Ի ԶՈՐՄ՝ ՏԵՍ,
ԵՒ ՍԱԿԵՍՏՐ՝ ԶՈՐՔ՝ ԵՒ՝
- 15 ՊԺՂՈՒՄ ՆՈՑ, ԵՒ Ե-
ԳՆ ՓՈՂՄ՝ ՓԶԵԼ[ՈՎ] ԱՆ-
ՊԷՍ՝ ՄՈՐԹԵՆՍՏՐՑՑ՝ ԶՍՈՒ-
ԲԱՍՆ ԵՐԵԹՐ՝, [Ի] ՆԵՐ-
ՔՈՒՍՏ Ի ՎԵՐ ՄՆԵՑ[Ի] Ի Ս-
ՅՄԱՍՆ, ԵՒ ՍԱԿԵԱՒ ԶՍՈՐ-
[ՍՈՐԱԿՍՆ .. . . .]

I պետեամբ—C 2 ջոյ—CW (ԱՐՅՋ ջո)
2 ջո C՝ (ad գրկ) 4 ճուտան —C՝ 2
նիփիմեայ CW 8 նարալ —CW 7 աղկա-
թեայ CW (ԱՐ աղկաթեայ) 8 եւ եւլ—C,
(ե ԱՐՅՋ եւ եւ) 9 ճամանկոյ —CW 10+
խոյ CW (ad ԱՐՅՋ իմոյ) 11 նիփիմեայ
CW 12 ջնիկոյն —C (ԱՐՅՋ ջնիկոյն, ad
ջնիկոյն) 13 ջնիկ —CW 14 + առուտ —C
(ad առուտ) 15 ջոյ—C

I ջոյ —C 2 պղեւլ իքի CW (ad պղ-
պեւ) 3 ջոյնար —C (C ջոյնար), պիտոյն
—W 4 պոլ յոյ եւ —CW 5 ջոյ —CW
6 ջոյնարիքիքի —CW (ad ԱՐՅ ջոյն-
արիքիքի) 7 ջոյնարիքի —C (ե ջոյնար-
նար) 8 + յուկ փառայ ջոյ—C (ad յուկ
փառայ ջոյ) 9 + եւ —C (ad Ա) (պա-
ռարակիկ պատուական էտուկ ջէ՛ Ետե-
ան ջն Ետեայ) 10 պատուական —CW 11
իքիպիլ յոյն—C (ե իքիպիլ) 12 պղիքի
—CW 13 + ջոյն CW ԱՐՅՏ: — ջոյն) 14
ճոյնիքի C՝ 15 ջոյնիքի C՝ (ա ջոյնիքի)
[W-ն ջոյնի է C-ից, ջոյն աղի՛ ջոյնիքի]
16 եւ] 8 —C՝ 17 + եւ —CW 18 + ջոյն-
պիտոյն —CW 19 ջոյնիքի —CW 20 երե-
պեւ — CW

Պ ա ա ա ա ի զ Մ 1235

Ազ. 12—14

1210—122*

1220—124

11 [ՎԱՅ]ԵԼԶՈՐԻՔԻՆՆ* [ՊԱՅ]
[ՄՈՂ] ՄԱՐԳԱՐԻՔ ԱՆ[ՈՒ-]
[ԱԵՅԱ]Ն Ի ԳԱՐՍ ԱՐ[Ա-]

[Ջ]ՆՍ ՅԱՏՈՒԱՍԱԳԱՇՏ
5 [Ա]ԶԳԵՆ ԼՈՍՄԱՅՅՏ[ՐՈՅ]՝

ՅԱՐԱԼԱՄԵԱՆ ԶԱԻ[Ա]-
ԿԷՆ, ՈՐ ԱՍԳԱՇՏՈՒ-

ՔՈՒԱՄՔ ԸՆՏՐՈՒՄ՝ Ա[ՄԵ]-
ՆԱՅՆ ԱԶԳԱՅ ԼԱՏՐ Ա-

10 ԵՈՐԱՆԵԱԼ, ՉԻ ԻՐԲԵ[Ի]՝
ԳԼՈՒԿ ԼԱԲԱՏՈՑ ԱՐ[ԳԱ]-
ԲՈՒՔՈՒՆ ԱՄԵՆՏ[ՈՐԻ]՝
ԵԼՈՒ ԵՍՏԻՑԻ ՅԱՌԱ[ՋԱ]-
[ԼԱԻԱՏՆ . . . . .]

12 [ԵԻ]՝ [ԱՐԳ՝ ՍԿԱՏՈՒ][Ք ԵՆՈՐ-]
[Լ][ԱՄՔՆ ՉՊ՝ ԳԱՏՍ[ՈՒ]՝,
[Ե]ՐԻ ԳՈՐՔ ՈՐԱՎՆԻ[ԻՐ՝

ՕԳՈՒԱ]՝
[ՄՐՏԻ ՄՏԱՌՔ [ՈՒՐՔԻ]՝,
5 [Վ]ԱՐԳԱՊԵՏՈՒՔԻՆՆ՝ ՍՐՈՐՔ՝

ԳՐԻ-
[ԳՈ]ՐԻ ԱՌՆ ԱՅՈՐՔ՝
[ՏԵՐ] ԱՄ, [ՈՐ ԵԱ ՄԻԱՅՆ]
ՈՒՔՆ-

ՈՐՔՈՒԱՄՔ, ԵՒ ՈՅ ՈՔ ՅԱ-
[Ո]ՒՄՔ ՔԱՆ ԶԱՄ, ԶԻՔ՝ ԱՏԳ՝

10 [Ա]ՐԱՐԻՉ ԱՄԵՆԱՏԵՐ, [ՈՐ Ե-]
[Ր]ՈՒԻ ԵՒ ՈՐ ՈՅ [ՆՐՈՒՐՆՆ՝, ՔԱ-]
ՅՑ ՈՐԳՆ ՄԻԱՅՈՒՆ, [ՈՐ Ի Լ-]
[ԱԻ]ՐԵ ՍԵՈՒԱ, ԵՒ ԼՈՐԳ՝ [Ն-]
[ՈՐԻՆ]՝ . . . . .

* W-ով համարած պահանջում է:
** Համեմատութեան պատճառով կո-
չորք թուիք: Մանրամասնութեան հետ
ուսումնասիրութեան մէջ:
1 յարցին—C (Գ յարց) 2 Համարչեաց]
Երբեքեաց—C 3 աստուածայաբանութեան
—C (2 ԱՐԳ աստուածայաբանութեան) 4 Իր-
բևի] 5 —C (ԱՐԳ զի Իրբև զԻրբ. 1 զի Իր-
բև զԻրբ. 2 զի Իրբև 5 Իրբև):

1 իւ] —CW 2 + 264 —CW (1 264]
2 + 26 ըստ ճշդի Ժանդարմանով Երան-
դոք—CW 3 + անուան—W 4 արբի—C (p ար-
բու) 5 ան աստուած] —CW (ՔՅԵ ԵՇԱԻ+
ան (Ք անն) աստուած] Գ յարց] —W 8
+ ար —CW 9 աս —C (p ար) 10 26 26
Իրբ] —CW (26 26] 11+ 5 —W 12 Երբև
—C (26 Երբև):

Պ ա տ ս ո թ ի Մ 182

Ագ. 15

106₂₋₁₁

Ինչ ՍՐԲՈՆՆ ԳՆԻԳՈՐԻ ԼԱՅՈՑ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ՎԱՐՆԱԳՆՏՈՒԹՅՈՒՆՆ՝

ԱՐԳ, ԱՅՐ ՄԻ, ԱՅՆՆԵՆ ՌՄԱՍՈՒ-
ՔՈՒՄՐՔ ՉԱՐԲՈՒՑՈՒՄԻ՝, ԷՐ՝ ԵՐԱՆՆՈՒ Ա-
ՄԵՆՆՆՈՐՈՒ, ԱՐՐԱԼԱՄ ԱՆՈՒՆ ՀԱՆԱՆ՝.

5 ՉԻՐ՝, ՀԵՄԱՐՈՒՄ ԱՅ ՈՒՂՆՈՐՈՒՄ ԼՈՒՂ
ԵՐՔՈՒՄ ԶՆՆՆ ԼՐԱՄԱՆԱՄ ԼՆԱՂԱՆ՝,
ԳԷՐ, ԱՐ ՈՐ ԵՐ ՔԱՐԱՐՈՒՄ ԱՅ՝ ԵՂԱ-
ՆԷՐ՝—՝ Ի ԼԱՅՐՈՆՆՈՒՄ ԻՐՐՈՑ, ՔԱՆՂՐ
ՊԱՐԱՄԱՍՎԱՆ ԳՏԱՆԻ ԱՅ՝ ԵՆԻՐԱՆ՝

10 ԿԱՆԱՑ ԻՐՐՈՑ՝, ԶՆՆՆ ԱՅ ԼՐԱՄԱՆԱՄ՝
ԳՆԱՑՈՒՄ ԼԱՄԱՍՈՒՄ ՎԱՐՆՈՒՄ, ՈՐ
ՉՄԵՍ ԱՆՆՈՐՈՒՄ՝ ԱՐՐԱՆ ԵՂՆԻ ՏՈՒՄ-
ՆԷՂ՝, ԶԿԱՄ ՄԱՐԱՂԱՆ ԻՐՐՈՑ ԿԱՍԱՐ-
ԷՐ, ՈՐ [...] ԵՂԱՆ՝ Ի ՄԷՐ ԼԱՂԻՄՆ ԵՆԹԱՆ՝

15 ՆՈՒՄՈՒՄ ՊԱՆԹԱՆՆՈՒՄ, ՀՍԱ ԱՅ՝-
ՊԱՆՆ ՍՈՒՄԱՐՈՒՄՆՆ՝ ՔԱՂՈՒՄ Ա-
ՄԱՐ ՉԱՄԱՐՈՒՄՈՒՄ ԱՆՈՒՄ Ի-
ՐՐՈՒՄ ԿՐԷՐ, ԱՐԳ, ԻՐՐՈՒ ԼՈՒՆ ԱՆՈՒՄ
ԱՄԱՆ ՆՈՐԱՄ ԵՆՈՐՈՒՄ ԵՐ ԵՆՆ, ԵՐՆԻՆ՝

20 ՅԱՐ՝ ԱՅ ԱՐՐԱԼԱՄՈՒ, ՈՒՆՆ ԵՂՈՒՄ
ԵՂԱՄԷՐ ԵՐ ՎՈՐԱՆՆՈՒՄ՝ ԳԱՐՉՈՒՄ ԼՐՎՈՇ՝-
ՏԱՆԱՆՈՒՄ ԵՂԱՆ՝ Ի ՄԱՐԱՐՈՒՄ ԶՊԱՐ՝

* Նորագործ զննարարի է ոչ զնորագործությանը, ուստի նրանով տեսնել են ի ներքև ցուցվածը:

** Զննարարից բաց նկարագրում փայտել են պարզորեն ցուցվել, բայց առանձին փայտել է տեղի տեղի:

1 — ուն — C (ԱՐ՝ ուն) 2 իմաստաթեմայի ազդեցությունը C 2 Էր — C 4 — ուն — C (աճում արյուն) 5 անուշ — C 6 Էրարարի — C (2 Էրարարի) 7 ուղիք — C (26 ուղիք) 8 — նոր — C (26 նոր) 9 և — C 20 ընդհանուր ընդհանուր — C 22 Երանի — C 23 + և — C (26 ԱՐ՝ և) 24 Երանից — C (ԱՐ՝ Երանից) 24 + Ար՝ Երանից Արարի և Երանից Երան — C 25 ~ Երանից առանց — C (26 ~ Երանից) 26 Երանից — C 27 անուշ — C (26 անուշ) ԱՐ՝ անուշ — C (26 անուշ) 28 Ի՞նչ ուղիք ներքին — C 29 Ի՞նչ սուր ուղիք ներքին — C (26 անուշ) 29 անուշ — C 20 Ի՞նչ — C 21 անուշ անուշ նոր — C 22 ընդհանուր — C 23 Երանից — C 24 զննարարի զննարարի — C 25 Երանից — C (ԱՐ՝ Երանից) 26 Երանից — C 27 Երանից — C

Պ ա տ ա ո թ ՚ ՚ Մ 487

Ա գ . 18

1397-11*

168₂-168₁₁

17 [..... Ե]՝ ԱՅՆՈՒ-
 [ՀԵՏԵՐ ԿՈՑՈՑԵ]ԱԿ՝ ՋԸ-
 [ՄՈՎԱԼՍ՝ ՏԱՆԴ]ՈՄԱՆ
 [ԱՅՆՈՆ] ԱՅՎՈՐ՞Պ ՏԵՍԻ-
 5 [ՍԱՆՍ՝ ԵՒ ԵՈՒՐ]Ք ՋՅՈՎԱՐ՝
 [ԵՈՒՐ (.....)Ք Ա]ԼՍ՝ ՆՐՈՎ
 [ՔՐՔՐՔՐՔԱ] .
 [ԱՄ, ՈՐ ԱՄԵ]ՆԱՅՆԻՐ
 [ԱՐՅՍ Է, ԱՄԵ]ՆԱՅՆԻՐ
 10 [ԱՐՔ Է, ԱՄԵ]ՆԱՅՆԻՐ

*W-ով գրվածում է:

«Անչափապար քաղաքներից որքանց վերաբերվածները թողնում են C-ին, ուստի այդ ժողովրդականությունը չունի Թիբեթ հարկավոր-պարտավորներն են առնվում C-ի վերաբերմանում»:

1 Ու՛ր անոթ C 2 — որս յուսակազմի նկատման է պատասխանում անչին՝ կազմաբաժանի անդամներից առնուածն, զուտ կրկնապահ չէ՛նք, ու ի վերջույանն զգոր կուտին է զմտուն, և շարժնք սիրտ թուտարի ժողովրդականն, և ի վառայ անտարի —C 2 : 4 + իրք —C [կարծում եմ, որ է-ի նորքարնի վերջինն պատասխանում ունի իրենց պետի ինքն՝ իրքն անք]:

[.....]ՈՐՔՐՔԱՄՔ,
 ԱՐԿ՝ Ի ՎԵՐԱՅ ՆՈՑԱ
 ԱՐ ՄԻ ԵՆՏԻՄ՝ Ի ՏԵՐԱ-
 ՆԷ ՄՈՎԱԼՍՐ՝, Ի ՆՐԱՄԱ-
 5 ՆԷ՝ ԱՄՈՑ ՋԱԻՐԱՎԱՄ՝ ԵՒ ԱՐ-
 ԱՆՆՈՐ՞Ք ԿԱՑՈՒՏԵԱՆ, ՈՐՈՑ
 ԱՆՈՒՆ ՏԵՇՈՎ
 ՏԱՆԱՊՐՈՒՄ, ՈՐՈՑ՝ ԱՐՈՎԱ
 ՏԱՆԱՊԱՏՈՒ՝ ՋՈՐԴՆԱՆ
 ՆՍՐԱԷՂԱ՝-՝ ՋԱՐՔԱԼԱՄԱՆԱՆ
 10 ՋԱՆԱՎՆ՝ ԿԱՂԱՏ ԳՆԱՑ

1 + քաղաքի քաղաքի առանձին՝ որք կանխման, առանձին անուն էլնու է վերջի կարգաբնի, իսկ որս յուսակազմի առանձին, ի վերայ նպաս կնուս՝ առանձին անթիվ զոր յուսակազմի ի ժողովրդական անոթ, իսկ որս կրամն էլանք՝ չմտանք ինքնին իրանուս, և անչին անչին առանձին յանուսանի անչ անննքան ու նուսանի անքն անն չին գտակապայ որքան ինքնին (W Ինքն) Ե՛ք ինքն ժողովրդականն (W Ինքն) և անչ (W և անչ) ժողովրդականն (W + կրամանու առանձին) էլնու է ինուն (W ինքն) և անչ (W և անչ) ժողովրդականն (W և անչ) որ էլնու զուտը պարզանքն նորս ոչ որ զման կարգու Ե (W որս) անքանք թողնուս յանուսանի (W յանուսանի անք)՝ որս ոչ զմանք (W զմանք) անննքն զլորն (W զլորն) զանուս (W անուս) ինչ ժողովրդականն —C 2 ի վերայ նպաս ոչ ի ինքնին —C, Թողնուս —W 4 + նպաս —W 2 ի կրամանի կրամանու —C 5 զարգար —C 7 ~ ինքն անուն —CW 8 Ինքն —W 8 Ենուսկեր CW (2 Ենուսկեր) 10 որ —CW 11 յանուսանն —C 12 Թողնուս —C 12 + և W 14 յանուսանի զարգանքն ինքնին զԱրարականն գտակն յանուսանն զԱրարականն գտակն զարգանքն ինքնին —C (ն յանուսանն, Ե Ենուսանի զարգանքն [2 զարգանքն] Ինքն [ն-ն] Ենուսանն գտակն)

- [ՏԵՍ Է, ԱՄԵՆԱ]ՏԵՆԻ ԶԱԼ-
- [ԲՈՒԹԻՆ Է, Ա]ՄԵՆԱՏԵՆԻ
- [ՄԱՍՏՈՒԹԻՆ] ԼԷ, ՀՈԳԻ
- [ԿՆԳԱՆԻ, ՀՈԻ]Բ ԿԻԶՈ-]
- 15 [ԱՍՑ, ԱՍՍ ԱՆՓ]ՈՓՈՒՄ,
- [ՓԱՍԹ ԱՆՊԱՏՈՒ]Մ, ԱՆ-
- [ՔՆԻՆ ՏԵՍԻՐ ԵՐ]ՆԻՆԱԿ-Յ,
- [ԶԻ ԼՈՒԱ Գ]ԱՐԵՆՆ՞
- [ՀԱՆԳԱՐՏԵԼ] ԵՐ-
- 20 [Ա ՏԵՍԵԼ]ԱՆԻ,

- Ի ԼՈՍԱՏԵՆԱԼ ԵՐԳԻՐԸ
- ՊԱՐՏԵՆԱՅ¹¹⁻¹²,
- ՏԵՏ ԱՍՏՈՐԿՄ՞ ԵՆԳՐ-
- ՆԵՐՆ ԻՐԲԱՆՏ¹²⁻¹³ ՔԱԳԱԼ-
- 15 ՈՐՍ, ԵՒ ԵՏ ԵՐԱՍ ՔԱԳԱԼ-
- ՈՐՄ, ՅՈՐՈՑ ՄԻՋԻ ՅԱՐ-
- ՈՑՑ ԶԳԱՒԹ, ՈՐ ԼԻ ԷՐ
- ՀՈԳԻՈԿ ՄՐԱՈԿ, ՈՐՈՍՄ
- ԵՒ ՎԿԱՑԵԱՍ՞, ՔԵՄ ԳՏԻ
- 20 ԶԳԱՒԹ ՈՐԳՄ՞ ՏԵՍՍԵԱՄ՞,
- ԱՏՐ ԸՍՏ ՄՐՏՆ ՄՐԱՍ՞, ՈՐ
- ԱՐԱՍՏԷ ԵՒ ԿԱՏԱՐԵՍՏԷ
- ԶԱՄԵՆԱՏԵ ԶԿԱՄՍ ՄՐ,
- ԵՒ ԿԱՆԳԵԼԵԱՑ.....]

Բ+անհայտի քան է—C [բարձրագույն չէ, որ պատահական կարգ էր բացառաբան է քան չէրքան պատահաբանությունը, ուստի անհայտի քան է-ն, քանի որ վերջինս չի և է-ում] Բ + Է—C(ե է) Բ + անբան ճեղքաբան—C Ե հիմն է Բ + նշան որչափ —C 10 կարգաչին —C

22 պարբերակ—CW (Ե+պարբերակ) 10+ իշխան թանկաց (W իշխան թանկաց) ուժ ժողովուրդ, շնորհ թանկաց) ազգա կաթն (W և՛Բ + և՛Բ) լավագույնաց (Wժ լավագույնաց), և (W է) զեռան սեղան (WՑ սեղան) զեռանկար (WՑ զեռանկար, Ե և)։ Ուր և սեղան կեղծարարաց՝ նախ յանուն սեղան (W յանուն սեղան, շնոր յանուն) [ձ անասանոց] սեղան [ն սեղան] սեղան զինչիցն և յայտ ինչ էր ի կաման (WՑ կաման) անասանոց՝ սեղ ժողով իշխան ժողովուրդին նա զաշխարհ (WՑ զաշխարհ) պատարագ, ուր զեռանկար էր անասան ի ճիշ ժողովուրդ և սեղ յարարաց նա զանասոր, որք յան անասանոց կաման զանին զեռան (Wժ զեռան զանին, [ձ զանին]) որ և (W ԱՐ և որ) լի էին (W լի էին, Ե լի էին) կարգ (W ԱՐ կարգ) ժողովուրդին, և էր զի սեղանն պարբերակ նա, իբր ճեղքանին (W ճեղքանին) զանասորին զարկույ լավագույնաց (W լավագույնաց) յանասանոց՝ զից պարբերակ սեղանին (C՞ սեղանին) և զանինկար կից պարբերակ (W պարբերակ)։ Ըստ որս սեղան (WժՑ ԱՐ սեղան) ճեղքան զեռան ի ճեղ սուր ազգա և և՛Բան թաղարար իրան էր զեռան —CW 17 + ինչեան ինչ —C, + ինչեանք —Wժ 28 ինչեանք] C (Ե+ ինչեանք) 10+ յանասանոց—C (Ե յանասանոց) 20 թաղարար] —C (ձԱՐ+թաղարար, թաղարար—WՑ) 21-վիշխան և—C (Ե և վիշխան) 22 թէ—C 22 զարգ—C (ձԱՐՑ զարգ) 24 ճեղքանոց —C 22 ինչ—C

Ազ. 17

Ազ. 18

163₂₂—164₂^o

- 27 [ԳԱՐԵՍԵԱՆ՝ ԱՆԻ ԷՐ ՏԵՍԱ.]
[ՆՈՒ Ի ՊԱՐԳԵՐԱԿԱՆ]
ԵՐԿՐԻՆ ԳՈՒՆԴՄ՝ ՄԱՐ-
ԳԱՐԵԱԿԱՆՍ, ՈՐՔ ԵՒ ՅԵ-
5 ՍԱՆԱՂՄ՝ ԿՈՉՅԻՄ ՎԱՍՆ
ԱՅԿԱԿՐԳ ԶԱՅՆՈՒ-
ՔԹԱՆՆ ՊԱԼՈՒՅ՝, ՈՐՔ
ԵՒ ՔԱՐՁԱՐԱՅԱՆՄ՝ Կ-
ՊԱՏՄԵՄ ԻՇՂԱԿԱՆ
- 10 ՏՈՂՄԻՆ ԸՍՏ ԽՐԱՔԱՆ-
[ՉԻՒՐ ԿԱՐԳԻ, ՈՐՊԵՍ
[ԵՒ]ԱՐՔԱՆ ԴԱԽՔ ՉԸ-
ԼԱՄԱՇԵԱՐԸ[ԿԱԿ]Ն ՏԵՐ-
ՈՐՔԻՆՆ՝ ԵՐԳՈՒՄ. «ՏՐ,
- 15 [ՏՐ] ՄԵՐ ԶԻ ՍՔԱՆՉԵԼԻ Է
ԱՆՈՒՆ ՔՈ Ի ՎԵՐԱՅ՝ ԵՐ[Կ]ՐԻ,
ԶԻ Է. ԶՐ՝ ՈՐՈՒՄ[Ն]
[Կ]ԱՌԱՄ ՏԵՍԵԱՆ ՈՐ[ԵՒ]

- 17 [ՋԱՐԱԿԱՐ ՊԱՏՍԱ.]
ՈՍԳՈՆՆ, ՈՐՈՒՄՆ՝
ՈՐՔՈՒ ԶԱՅՐ ՄԻ ԴԱՍԱՒ-
ՈՐ Ի ԴԱՍԱՈՐԱԿԱՆ՝
5 ԱՔՈՆ ԸՄ ԱՌՈՐՏՆ
ԵՒ ՈՐՊԵՍ՝ ՈՐԴԻ ՄԱՐԳԻ-
ՈՏ՝ ԸՆԴ ԱՄՊՄ ՔՈՐՈՒ-
ՏԵԱՆ՝ ՏԵՍԱՆԷ ԶԼՈՆ
ԱՌՈՐՏՆ,
- 10 ՈՍԿ ԱՅԴ՝ ՈՍՆ՝ ՈՐՔՈՒ
ԶԱՅՐ ՄԻ Ի ՎԵՐԱՅ ՍԵ-
ՂԱՆՈՏ՝, ԶՈՐՄԷ՝, ԵՒ ԱՍ-
ԷՐ՝ ՈՍԿ, ՔՈ՝ ՏԵՍԻ ԶՏԷՐ,
ԶԻ ԿԱՅՐ Ի ՎԵՐԱՅ ՍԵՂԱ-
- 15 ՆՈՏ՝, ՏԵՍԱՆԵՍ՝, ԶԻ
ՔԵՊԷՏ՝ ԵՒ ԱՐՔ ՏԵՍԱՆ՝
ՏԷՐ ԶԱՆԱՅԻ, ԵՎ ՄԻՈՍ-
ՈՒՄ՝ ԵՒՍ ՍՔԱՆՉԵԼԱ-
ԿՐԳ, ՔՈ՝ ՏԵՍԻ ԶՏԷՐ
- 20 Ի ՎԵՐԱՅ ԱՔՈՐՈՆ ՎԵՐ-
ԱՏԵԼՈՆ ԵՐ՝ ՔԱՐՁԱՐԱՅՈՒ-
ՆՈՆ, ԵՒ ՎԵՐՔՈՒՆ
ՔԵՐՈՎԱՐԱԿՈՒՄ՝ ՏՈՐՔ
ԶԱՔՈՐՈՎՆ՝, ՈՐՄՏԻ
- 25 [ԵՒ ԶԱՍՏՆԱՏ]ՆՆ՝ ԱՅԵՂԵ-
[. . . . .]

^oW.—and բարձրագույն է
 2 + գուճգու —C (b գուճգու) 3 սեռանկար
 —C 2 ինչին —C 2 գուճին] գառանկար
 —C 2 բարձրագուճին] բարձրագուճ —C 3
 գառանկին —C 7 ինչարձագուճ —C 8 սեռու-
 թինն —C (b սեռու,թինն) 9 + թին —C 10 ի
 վերայ] լավնար —C (b ի վերայ) 11 սին] —C

1 սրու] և սին —C (և և սրուին) 2 գա-
 տարանկին —C (սին գառուարանկին) 3 վին
 առարքն է] —C (սին + վինուարք) 4 իր-
 քն —C 5 զարք —C (սին զարք) 6 + ինչին
 —C 7 թուարքն] ինչին —C 8 ~ գինու-
 առարքն սեռանկ —C 9 ~ ի —C 10 սեռանկ
 —C 11 զար —C 12 առն —C (ՈՒ առն) 13
 թին —C 14 սեռանկ —C 15 թեղեր —C 16
 միառու] միա սին —C (Ա միառու, և
 միառու) 17 թին —C 18 վերարքն է] —C 19
 սեռանկարն —C 20 գառուարք] գառուարք
 —C (b գառուարք) 21 գառնարան —C (ՈՒ
 գառնարք) 22 առուարքն —C

Ազ. 10

Ազ. 18

- 2v. [. . . . . ՅԱԿԱ.]
 ԿԱԳՈՅՆ ՏԵՍԱՐՍ ԵՐՈՒ-
 ԵԱՐ ԵՐ ԱՄՆԱՅՆ ՉԱՒ-
 ԱԿԻ ՆՈՐԱ ՉՈՐ ԵՐ ԱՍԷ
- 5 ԽՈՎ ՄԱՐԳԱՐԵԻՒՅՆ՝Յ, ՔԵՒ
 ԵՐ ՏԵՍԱՐՍ ՅԱԿԱՅՈՅՈՒՄ
 ԵՐ Ի ՉԵՐՆ ՄԱՐԳԱՐԵՈՒՄ
 ՆԱԿՆՈՅՈՅՆ՝Յ, ՔԱՆՁԻ
 ԿԱՐԳԵԱԿ ԷՐՆ՝ ՂՐԵՇ.
- 10 ՏԱԿՐ՝ ՇՍ ՆՄԱՆՈՐ[Ի].
 ՔՈՆՆՍ՝ ԱՐ Ի ՊԱՏԻԳԱ].
 ՄԱՌՈՐՈՒՔԻՆ ՄԱՐԴԿԱՆ].
 ԿԱՄԱՐ ՄԱՐԴԱՍԻՐՄԱ].
 ԱՅ, ՈՐ ԱՅ ԿԵՅՎՈՅՔՈՒՆ].
- 15 ԱՆ ՄՐՈՎՈՅԱՐՆ՝ [Յ ՈՄԱ.]
 ՆԱԿ, ՔԱՆՁԻ ՈՅ [ՅՔԵ].
 ՄԱՄՆՈՂԷՆ ՔՈՒԱՌՈՐ,

- 1v. [ԱՅՂ ՇՍ][ՆԱՆՈՒՐՈՒՆ].
 [ՔՈՆԱ][ՈՐՈՐ, ՈՐՈՐ]
 [ԵՐԲԷՐ] [ՔՆԱՐ ԽՈՎ ԱՍՍԿԱ.
 ԳՈՅՆ ԻՐՐԵՐ].
 [ՉՄԱՐ][ԳՊ՝ (. . . .)]
- 5 [ՂՐԵՇՏ][ՄԱՐՆ ԵՐՈՒՆԱ].
 [ՔԱՆՁԻ ԱՐ] [ՄԱՐԿԱՄԱՐ].
 [ԵՐ ՂՈՎԱԿ][Յ ՄԱՐԳԱՍԱՐ].
 [ԷՆ ԽՈՎ ԳԻՄԱՐԱՆԱԿ ԵՐ]
 [ԱՐ ԳԱՆ][ԻԷԼՈՒՒ ԻՐՐԵՐ].
- 10 ՄԱՐԳ՝ [ՄՐ] [ԵՐՈՒՆԱ, ՆՈՆ].
 ՊԷՍ [ՅՐ] [ԱՐ ԳՈՂԵՍԻՐ].
 ՔԱՆՁԻ[ԳՈՆ ՏԵՍԱՐՍ].
 ԽՈՎ ՉԱՐ[ԱՐՆԱ, ՉՏՈՆԱ Ի ՄԷՂ
 ԵՐԱՆՅ].
 ԵՏԵՍ, ԽՍ[Վ . . . .]
- 15 ՏԵՍՈՒՐ [ՔՆԱՐ ԻՐՐԵՐ ՉՄԱՐ
 Տ].
 ԱՆԱՐՍ[ԱԳՈՆ, ՈՐՈՒՐ]
 ԵՐ ԱՆՐԿ[ԻՐՂՍ ՂԱՐՈՆԷՐ].
 Ի ՄԷՆՁ [ԻՏԵՍ, ԵՔԷ Ի ՔԵ].
 ՆԱՄՈԱ[Յ ՄԵՐՈՆ, ԵՎ ԱՐԱ].
- 20 ՏԵՂԵՎ[ԱՅՈՆԱ, ԵՔԷ ՂԱՐԱ].
 ՎԱՐ Է [ՂԱՐՈՆԱ ՍՍՏՈՐՈՆ].
 ԱՆՅՎԱ [. . . . .]

*W—and բարբառում է:
 1 երկուս] արարեալ —C 2 արարեմ —C
 2 + ր սեռակ —C (սեմ ր սեռակէ) 4 ՔԷ
 —C 2 + ր —C (սեմ ր) 5 յանկեղի —C
 7 արարեմ—C 8 նմանեցալ, —C 9 + որ
 ր բառակն արարեմ և յանկեղի յնուսեմ
 և ր ցանկ արարեմ Ազարայ՝ արարեց սա-
 ժան շատ Քուս, Կեչուսեց առանդայ
 Որպէս և Կեչուսեց իմ ինքնապատմ
 արարեալ զանկայուսի շանկիմ զերարա-
 յիս սաժանեցի, զայ և յարբարեմ առա-
 ճայ արբարեմ, ր յարբարեմն զար-
 ճաժիբան յիւր, զի ր պիտուսեց այսոց, ր
 զարբարեմն զիսցա՝ առանկապար
 սանչալուս պիտ զարցա՝ արարեմ սնկ-
 կիս պիտեցն, առ ր յարբարեմ, ր զիս-
 թին առանկապարեմ, Ձայ և երանկայս
 շուսեց զպիտ սանչ պարեմ, ՔԷ ըն-
 նայ Կեչուսեց սանչ զայ և Կեչու-
 սեց յարբարեմ և զպիտ զառաւ: Եւ մեմ
 Յակոբ, ՔԷ Կեչուսեմ որ պիտ զիս
 մանկութեմ իմեմ: Եւ ունկապար, ՔԷ
 Կեչուսեմ իմ Կեչուսեմ առաջի՝ զարբարեմ
 զանկապար շատ Որպ զանկապարեմ
 առ ր իմեմ սանչայ առանկապար զի-
 սաժանն զիսանկան պարեմ սանկայս,
 զանկայս յիսցա՝ առանկայ, զի Քիւս
 երկն արարեմ: Եւ իմեմ սնկապարեմ
 առանկայ յիսցա՝ զի արար ր միսն ար-

ԱՆԱՐՍ[ԱԳՈՆ, ՈՐՈՒՐ]
 ԵՐ ԱՆՐԿ[ԻՐՂՍ ՂԱՐՈՆԷՐ].
 Ի ՄԷՆՁ [ԻՏԵՍ, ԵՔԷ Ի ՔԵ].
 ՆԱՄՈԱ[Յ ՄԵՐՈՆ, ԵՎ ԱՐԱ].
 20 ՏԵՂԵՎ[ԱՅՈՆԱ, ԵՔԷ ՂԱՐԱ].
 ՎԱՐ Է [ՂԱՐՈՆԱ ՍՍՏՈՐՈՆ].
 ԱՆՅՎԱ [. . . . .]
 1 զարց C 2 եւ] C (սեմ + և) 3 իսկ և
 —C 4 անկեղիզ—C.
 Եւ զանկայս արար արարեմ՝ ընկի, ր զի-
 սայ Կեչուսեմ երկր, և առանկայս արարեմ
 մանկայ և սանկապարեմն ընկայ:
 Քան իսցա՝ ինկայ զառաւ, զի Քիւս
 զնկեմն զիս և զանկեմն, զի սնկայս
 իսցա ր սնկայս արարեմ՝ յարբարեմ
 ինկայ սանկին զի սնկ արբարեմ
 իսցա յիսցա: Եւ իսկ պիտեմ և ր սն-
 կեմն և սնկայս զանկապարեմ, զի ուր
 սնկեմ է՝ սնկ սնկայս ընկայ Կեչուսեմ
 ԵՆ, որպէս և իսցապարեմ Յակոբայ՝ շատ
 յարբարեմն երկուս առ իս՝ միսն
 զանկայ իմ ր միսն յիս Կեչուսեմ
 սանկայ—C 20 իմ—C 21 Կեչուսեմ—C
 (8 Կեչուսեմ) 22 նմանութեմն—C (ԱՐ
 նմանութեմն) 23 արբարեմն (ԱՐ պար-
 բարեմն) 24 իմեմն է—C 25 երկ—C.

Ձև N. № 2226

Ազ. 20

Սկզբի և վերջի պահպանակ
(Սկզբի պահպանակի արտաքին բարձրագույն)

200...-201...*

200..._...

<p>2v [..... ԱՆՍԿՁՐ-] և ԱՆՍԵՆ՝ ԵՒ ԱՌՈՐԲԹ ՀԱՄԱՐԲԱՆԱԿ ՈՐՈՐԴԱՐԷ՞ ՔՆՓԱՏԻ. ՏԱՌԱՋ [ԲԱՆ] ՋԱՐՈՒՍԵԱՄ ՈՐԳԱՆ՝ 3 ԱՎԵՏԱՐԻՔ՝ ԿՈՍՏԱՆԾԱՆԱԿ ՋՋԱՐ[ԱԿՆ]՝ ԱՐՐԱՀԱՍՈՒՒ, ՈՐՈՎ ԱՌԷ[ՆԱՆ] ԱՄԵՆԱՅ ԱՋԳ ԵՐԿՐԻ. ՈՐԲԵՆԱԿ ԵՒ ԾԻ ԾԻ ՔՆՓԱՏԵՐ, ՈՐ Ի ՎԱ[ՏԱ-] ԲԵՆՈՑ ՋԱՌԵՏԻՍ ՀԱՐԾՆ. [ՈՐՈՑ] 10 ՄՏԵԱՐ ԸՆԴ ԱՐԻՆԱԻՔ, Ջ[Ի ՋԱԻ-] ԲՆԱՆՈՐՄԵՆ ՓՐԿԵՍՏԷ՞, Ե[ԻՄԵՔ] ՋՈՐԳԵԳՐՈՒԹԻՆ ԸՆԿԱՆՈՒԹԻՔ].</p>	<p>1r [..... ՀԵՆՆՈՒՄԾ-] ԱԼ ՄԵՐԿԱՑՈՒՑԵԱԼ Ի ՇԵՆՐ[Է ԱՏ]՝ ՀՈԳՈՐԾՆ, ԱՐԳ, ՄԻՒՍ ԱՆԳԱՄ ԲԱՏԵԱԼ Ջ[ԱՐ-] 5 ԳԱՆԴ ԱՆԲԵՆՈՐԾԹ ՀՈԳՈՐԾ[Ն] ԵՐԵՆԻՒ ՋՐՈՎՄ՝ ԼՈՐԱՍԵ[Ի Դ]՝ ԼՈՐԱՓԵՏՈՐ ՋԱՐԴԱՐԵԱԼ [ՍՆՆ-] ԳԵԱՄԻՔ՝ ԱՆԱՋԱՆՆ, ՋԳՈՑ[ՈՒ-] ՅԱՆԸ ՀԱՄԵՆՍԵԱՆ ԼՈՐԱՍԱԻ-] 10 ՈՐ ՓԱՍՄՈՒՃԱՆԱՄ, ՈՐ Մ[ԻՒ-] Ս ԱՆԳԱՄ ՎԵՐՍՏԻՆ ԵՆԱՆ[ԻՑԻՆ]. ՔԱՆՋԻ Ի ՍՎՋՐԱՆՆ ՈՍԿ ՋԱ[ՐԱՐ-] [ՋՈՒԹԵԱՄ. . . . .]</p>
--	--

* Այսպիսի W-ի ալիք չի կանխատեսվում. որովհետև ընդհանուր է ազգային 178 էջով.

1 անվերջական - C (ն անվերջական) 2 ու թղթի - C 3 ցարական - C 4 անվերջական - C 5 զուտ - C 6 Թղթի արտաքին թղթի - C 7 թղթի արտաքին - C 8 որ - C 9 Ի - C 10 Ի - C

1 Ի անվերջական - C (ը անվերջական) 2 թղթի - C (ն թղթի) 3 արտաքին - C 4 անվերջական թղթի անվերջական 5 անվերջական թղթի - C 6 արտաքին թղթի - C (ԱՐՋ արտաքին թղթի)

Ազ. 21

2067-12

2074-a

Վերջի պահպանակ

Սկզբի պահպանակ

11 ԱՐԱՐԱՅԱՅՆ ՅԱՐԻՆԵՐ, [ՆՈՅՆ]
 [ԳԱՐԻՄԱԿ] ԲՆԱԿՈՍԵՆ Ի [ՋՈՒՐ]
 ԵՎ ՋԱՄՆԵՆՍԵԱԼԵՆ, ՈՐ
 ՍՆ/[ԱՆՆԳ.]
 ՏՈՆ՝ ԸՆԿԱ[ՅՐՆ՝. ԵՒ Ե[ԿՈՍԱԼԿ]

12 [...] ՎՈՐԱՏՈՒՍԵՆ ՅՈՐԳՆ-
 ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ,
 [ԲԱԿՆ]Մ ՋՐ ՋԵՄԱՐԻՏ ՈՐԳՈՆ
 ԱՅ ԿՈ-
 [ՆԱՐ]ԼՈՅԱՐ Ի ՋՈՒՐՄ

13 ԿԱՏԱՐՈՒՄ ՋՈՒՆՆԵՆ, ՈՐ [Մ ԸՆԿՆ]
 ՇԱՐՄՆ, ԷՋ ՆՅՐՆ Ի ՋՈՒ[ՐՄՆ],
 ՍՐԲՈՒՅ ՋՋՈՒՐՄ ՆՈՐ[ՐՈՒՄ]
 ԵՐԿ-]
 ԲՈՒ, ՈՐ ՄՆՉԱՐՄ ՄԱՐԳԱԿ[Ն

14 [Ջ]Ի ՋԵՈՍՏՈՒՐՆՆ՝ ԿԱՏԱՐՈՒ-
 [ՏԵ] ՋՋԱՐՄՍ ԱՌՈՏԻՄ՝ ՅԱՌԱՋ
 [ԲԱՆ] ՋԱՆ ԱՌ ՅԱՆՆ ԵՒ

ԱՐԳ, ԽՐՈՎ[ՐՄ ԿԱՐԵԱԿԱ[ՐԱՐ]Ր
 10 ԿՈՒՆԸԸՎ ՋՋՈՒՐՄՆ՝ ՍՐ[ԲՈՒՅ]
 ԵՒ ՍՐԱՐՁ՝ ԱՐԱՐՄ, ՋՐ Ջ[ՈՒՐՐՆ
 ՎԵ-]
 ԲՈՒՐ ՄԱՍՆԱԼՐ ԲՆԱԿ[ՈՒԹՐ-]
 ՆՅՐ՝ ՇՐՈՇՏԱԿԱՆ,

ՋՐԳՈՒ-
 [ՏՈՒ]ԹՐՈՆ՝. ՎԱՍՄ ՋՐ ՋՐԿՈ-
 [ՏՈՒ]ՆՄ՝ ԿՈՐՄԱՆՍ՝ ՇՆՈՐԼՈՅՈՒ
 10 [ՇՆ]ՈՐԼՍ՝ ԵՒ ՇԱՏՈՒՍԵՆ ՋՐԱ-
 [ՐՈՒ], ՋՐ ԽՐՈՎ ՔՐՈՍԱՆԸԸՎ
 [. . . . .]

ԱՐԳ, ՋԱՅՍ ՋՋՈՒՐՄ՝ ԽՐ[ՈՒ]՝
 15 ՋՋՈՒՐՆ՝ ԱՐԱՐՈՒԷ՝, ՋՐ՝ [...]

1 ազգանունը բառակերպ է չուք եւ գա-
 ճեմանան, որ մեակնքնն՝ շնկուցին) է [Ին-
 յութիւն արարածնքն կրտսերն աստուանք
 եւ և զաստուանքն կրկն՝ ընկուցին
 կրտսերն կեղծեալ, որ կրկն յնչ կրկն՝
 կրտսերն աստուանք —C (և կրտսեր
 աստուանք], ք է [Ինչութիւն...աստուանք]]
 2 եւ կրկն կրտսերն] եւքն կրկն կրկն
 կրտսեր—C 3 որ] չոր եր—C 4-պղծեալ—C
 5 իւրք—C (եղ իւրք) 6 արարածնքն—C
 (եղ արարածնք) 7 արարչ—C (ե ՋՐԷ
 արարչ) 8 + եւ որպէս յաստուանքն յընդ
 եպնն է իւրքն չորքն՝ եւքն կրկն ըն-
 կնքն է չորքն, և զամենեան շնկուցին որ
 մեակնն եւքն—C 9 ք] և—C 10 ընկու-
 թիւնքն ընկուցին եւ—C (ք ընկուցին,
 2 25) 11 չորք—C 12+ զարն—C 13 չորքն
 —C (ՋՐ չորքն, 21 չորք) 14 արար—C (եղ
 արարեալ] 15 ք] զարն ք—C

1 զարն] զարն —C (ե զարն) 2 + և 12
 —C 3 չորքն —C 4 զարարածնքն —C 5-6
 —C 6 զարարածնքն —C 7 աստուանքն եւ զքրտ-
 սերնքն] և զքրտսերնքն աստուանքն
 —C (25ՋՐք աստուանքն և զքրտսերնքն)
 8 զարն—C (եՋՐք + զարն) 9 + և —C
 (25ՋՐք 4) 10 զարարածնքն—C (եղ զարար-
 ածնք) 11 զարարածնքն (ե ի զարարածնք) 12 չորքն
 —C

Ազ. 22

207a—209a

Վերջի պահպանակ

14 [. . . ժ]ԱՍՏԱՆԳՈՒԹԻՒՆ ԱՐԺԱ-
 [ՆԱՌՈՐԱ]Ծ, ՈՐ Ի ՄԿՐՏԵԱՆՆ
 ԶԱ-
 [ՄՈՆԱՏՆԻ ՄԿՐՏԵԱ]ՆՍ
 ԿԱՏՈՒՑԱՆԷ՛՛՛,
 [ՀՈԳԻՆ Ի Վ]ԵՐԱՄ ԻՔՆԱԼ Ի ՆՄԱ-

5 [ՆՈՒԹԻ]Մ ԱՂԱՆԻՈՑ,
 [ԻՍԿ ԸՆԿ]Է՛՛՛, ԱՐԳԵՒՔ, Ի
 ՆՄԱՆՈՒ-
 [ԹԻՆ Ա]ՂԱՆԻՈՑ ԵՐԵՒԵՍԻ
 ՀՈ-

[ԳՆ ՍՈՐԲ] ԱՅ. ՎԱՍՆ՝ ԶԻ ՈՒ-
 [ՍՈՒՍՏԷ] ՏԵՍՈՂԱՅՆ, ԶԻ ԵՄ՝ ՈՉ
 10 [ԱՅԻՂ ԻՌԹ] ԸՆԱՐ Է՛՛ ՄԱՏՉՈԼ
 ԱՐ ԱՅ

[ՈՐԳՈՆ]՝ ԵԹԵ ՈՉ ԱՆՍԵՂՈՒ-
 [ԹՈՍԱՄ] ԵՐ ԱՐԳԱՐՈՒԹՈՍԱՄՔ,
 [ԵՒՍՄԲ]ՈՒԹՈՍԱՄՔ, ՎԱՍՆ ԱՆՆ-
 [ՈՐԻԿ ՀՈ]ԳԻՆ ԱՂԱՆԱԿԵՐՑ
 ԻՋԱ-

15 [ՆԷ, Զ]Ի ՈՒՍՈՒՑԷ՛՛ ՏԵՍՈՂԱՅՆ՝
 [. . . . .]

1 Արժանաւարացն—C 2 որ| Կ—C (չ որ)
 2 Վերջին—C (ն վերջույն) 4 վերջույն
 —C 5 + իբրով յանն առնելովն զվերաու-
 Թիւն, և դասուական արարելոյ զվերաու-
 Թիւն՝ իբրով իջանկելոյն ի վերաուԹիւն Եւ-
 Նոսի անոյն իսկ ի վրա անոյն անուոյն իջը-
 ժարիս որչին աստուծոյ՛ յարարուցն իբր
 իւրոյ, և իջանկելոյն ի վերայ Նորա Եզրուի
 Յի անոյն իսկ ի վրա անոյն անուոյն, առ ի
 կատարելոյ դասաւանանցութիւնն իբր, թէ
 զՍտուանիկ ի վրա անոյն անուոյն իմ, վերա-
 ցի և յարկուցցի և փաստարեցցի յայժս:

Չի առն կրեան լուս և անմեղսք իջը-
 շեալ ի վիշ Նոցա, և ապա իկեալ Լուսեալ ի
 վերաուԹիւն՝ որք ի վերաուԹիւնն անուոյն

208a—211a

Մկերի պահպանակ

21 ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՎ՛ ԶՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ Ա-
 ՄՈՆՆՆՈՒՆՑ, ՈՐ ՄԿՐՏԵԼՈՅՆ

ԻՏՆՆ,
 ԱՐԳ, ԲԱՅԱՆ՝ ԵՐԳՈՆՔ, ԵՐ ՀԱՍՐ
 Ա-
 ՂԱՂԱԿԷ, ԹՈ ԳԱ Է ՈՐԳԻ ՆՄ
 ՍՈՐԵ-

5 ԻՒ, ԵՐ ՀՈԳԻՆ ԻՔՆԱԼ Է ՆՄԱՆՈՒ-
 ԹԻՆ ԱՂԱՆԻՈՑ, ԶԻ ՍԱՏՏ ԻՒ-
 [Յ]Ի ՄՐԱՔՈՆ ԵՈՐՀՈՒՐԳ՝ ԶԱՒ-
 ԲՈՒԹՈՍԱՄՔ ԳԱՆՏԵԱՆ ՈՐԳՈՒ-
 ՈՏՆ՝ ԻՐԳԵՄ ՈՉ ԵԹԵ՞՞՞ ԵՆԳՐՈԼ

10 ՆՉ՝ ԱՊԱՏԱՆ, ԵՄ՝ ԿԱՐԱՆ
 ՈՉ՝ ՀԱՅՐԱՔՈՆ ՓԱՍՏ[ՏՆ]
 [. . . . .]

1 Կատարուի —C 2 անմեղսք —C 2+
 զի անց իսկ զայս անմեղսքով՝ փրկութիւն
 անկեղան յայտնուի՛ ի վրա անոյն անմե-
 ռի, և անոյն իսկ յայցի զանմեղսքու իջը-
 ժարուԹիւն վարարուցան Թիւն իւր յայ-
 տնն ոչխարիւ Երգիս ան ժարարեան իբր
 յերեսայ անանարեալի, թէ զՍտուանց առ
 իս և լուսարուց զայս. ոչ ի սկզբանէ ի Եւ-
 Նոսի ինչ իսանցալ, և ոչ ի սկզբով իստարիկ
 եղիլի. զի յարժաւ լինելն՝ եւ անց էի. և որք՝
 անք անք ասանկայ զիս և Եղի Նորա. Տե-
 անկե՛՛՛ զԵՆԱՆՑ Ժուարութիւնն. զարժաւ
 լինելն՝ եւ անց էիս ան. յայտ արարելոյ
 զվերայն իջարարուցան զարութիւնն, թէ և
 ի Կատարուի Լուսարուց, և ի Նորարեւի վերա-
 ցան—C 4 արցելոյ —C 5 որչանայ —C 6 զ-
 արութիւն—C 7+և զի՛նչ իբր զոր անն, թէ զի
 սկզբանէ իսանցալ՝ իբր ոչ դասաւանանցան
 որչոք ժարարելին, որ ինչն իսկ ի Կատար Գան
 իւր իսանցալ. և իարկուց վերանման իբր
 և Եզրուի՛ կեկեալ իբր որք ի վերան Ժուար-
 անցալ Երբ էլն ի սկզբանէ Բանն, և Բանն
 էր առ աստուած, և աստուած էր Բանն. եւ
 էր ի սկզբանէ առ աստուած. անմեղսք ինչ
 Նոցա կի, և ասանց Նորա կի և ոչ ինչ

Աշ. 23

220₁₋₆

Վերջի պարզականի

27 /ՋԵՆՈՐ/ԼՍ ՆՈԳՈՅՆ, ԱՏՂ՝ ԻՆ-
 (ԲՆ) ՄՐԱԿԱՄ, ՄՐԱԿՈՐԼՈՐԻՊՅ,
 ՄՐԱԿՈՐԻՊՅ՝ ԸՆԿ ԼԱՐՈՒ ԵՐ

ԸՆԿ ԼՈ-

ԳՐՈՅՆ, ԵՐ ՈՐ ԼԱՐԱՍԱՍ Ի ԼԱՊ

3 ԸՆԳՈՐԻՍՊ ԶՅԱԿԱՆՍՊ

ՏԱՐՏՈՆԱԿԱՆՍՊ

ամենպես ճարտեսներ վրայն է առ. սեռ է. ցարձե՛ կոն առնի, որ զճի՛ թո՛ ցույ՛ առա-
 ճի՛ թո՛ կզի. զի նախ նա թո՛ առաջին էր, զի
 է յարթինն անոն նորս ճիշտ ամեննքան
 առաք շարժուս—C Ե|նորս—C Դ արանույ
 —C Ծ արգիւր —C (Ը արգիւր) Թ արանույ
 —C 10 փանի—C (ԱՐՈՐԻ— փանի) 11 զի և|
 թէ —C (Ծ զի) 12 — և Պար—C (Ը Պար Է)
 13 + յարանակնայ ԼճանԹԵ՛՛՛ անոն առ-
 նայ զճիշտարան յաճին յիջնինն Վան
 զի ճիշն է արաքի է ճարձգարու է ամենայն
 զարանայ յարանի, զի ամենայն թիշ գիւ՛,
 է զամենայն թիշ զպ առ՛ փարս է փառա-
 թիշ է ախարանայ նմա է ոչ թիշ. որպէս
 առայ Գարթիէ առ փարս առքք. թէ սիշ
 ախարանի առ է յառանույ ամենայն թան-
 Որ է զարաք ճարձգան զարարուրս է փք
 յիշույ յանձնմանի. սի առնիք առանձին
 զիբառ նարս, որ է ճիւ առնու զամենայն
 զարն նարս, որ առ նա էին ճարձգիւրս —C
 14 առայթ—C

1 ալլ C Թ Ժրաթար —C (Ե Ժրաթար-
 արս) Թ — Ժրաթարն Ժրաթար —C (Ե Ժրա-
 թարուրս Ժրաթարն) Թ + զի թիւն յարթինն
 շարժույ նարան արարս Զի նարս զիշ զարթ
 իւր, է ամենայն նառանուրսն նար արարւթ.
 է որ նարն՛ նարն է արարույ, է որպէս նար՛
 նարպուն է արթ. է ամենայն շարձար նարան
 յարան յարթինն —C Թ է ի նա| յարթ —C Թ
 անթ —C (Ե՛ շիպունի) Դ փիւսան —C (Ը
 փիւսան)

որ թիշ կզին նարս փաներ էր, է փաներ
 էին յար ճարձգան. է յարն է փառար յար
 յառանարթ. է փառար նմա ոչ յարթիւրս
 նիւ որք ճի առարանայ յառանուրս, անոն
 նարս ճարձգանն. առ էին է փարարթին, զի
 փարարթ ժան յարան, զի ամեննքան նա-
 յառանարթն նարան: Արք. յիշույ է փառար-
 նայ զամենայն, է յարս արարան նառանուրս է
 ճիշտ անոնայ յառանարթ զամենայն ճարձ
 որ զարս է յարթար. որս ճիւսարն ոչ փա-
 յարանայ նամեմանէ յարթիւ, ալլ արան յա-
 յար զիշ ալլարթ. է զիւ ոչ ճարնուս: Արք՛
 փան արարթի կէնու, զի է ճիւ առնին ար-
 յարս նարս. է արթար նառանուրս շիպինն Եին
 նառանուրս զարնն է զարարարու, է զարթ-
 նարան անարարուր՛ է զիշարարարթինն նա-
 յառանուրս: Եւ զի՛ն է թիւ՛ որ առ՛ սիւսինն. Ժ-
 թէ յարթ՛ որս յիշ կզի. յարթինն յիշուի յիշ
 զար, որ յառայ յան զանայ առայն չէ յարս,
 է թառայ աննու՛ չէ է ճիշին Ալլ փան արար-
 թի՛ անառանկան: Քան, զի որպէս յան է յի-
 յան առայն՛ նարպուն է ամենայն նարաներ
 նար փարարն է յանն է յիշուրս Արքար: Զի
 զիւսն է նար է փառարին նամայ նարս, որ-
 պէս է թիւն առ. սիշ որ զիւն զարս՛ կիւ
 ոչ արթ. որպէս է զարթ ոչ որ զիւն՛ կիւ
 ոչ նարս: Եւ զարթուն առ. կիւ սիշն փա-
 յարին զիւսն ախարթի՛ որ առարանիցն զիւս:
 Եւ զարթուն ճարձգանն առ. սիւսառան
 որ արթն ոչ նան, յարս Ժրաթին արթն որ
 է ճիւ նար՛ նա զառանկան: Եւ թիւն առ
 նարս առ, թէ սիւսն ճար, նար, փառա-
 ար որս զարթ յար, է կիւն յարթուն յի-
 վիշ առ. սիւսառանար արարթ, է ալլ փառա-
 արթիցն —C Թ + զի —C (Թ զի) Թ թիւ—C
 (Ե կիւ) 10 + Թ —C 11 թիւ| —C 12 +
 փար —C 13 ոչ| թիւ —C:

Ձև n. N 520

Պատգամակ

Աղ. 24

Վերջի պատգամակի արտաքին բաղադր

385.—286ա

1c [ԵՆ Ի ԿԱՏԱՐ] ԵՄԼՈՒՄԱՆՈՅՆ / [ՏԵՍԱՆԵՐ] [ԱՔՈՐ] ԶԱՐԱՄԱ- [ՆԱՍ ԿՍՈՎ] / ԵՐՏ, ՍՔԱ- [ՆՁՈՒ] Ի ԼՐՈՂՈՒ, ԵՒ Զ- 5 [ԿԱՅՆ] ՏԵՐՈՒՆԱԳԱՄ [Ի ՎԵՐԱՏ] ԿՐԱ ԶՈՐՈՎ [ՓԱՐՆԱՆ] ԼՈՏՆ ԼԱՄԱ- [ՏԱՐԱՍ] ԿԱՐՆՈՅԱՆ [ԸՆԴ ԶԱ] ՌԱԿԱՑՈՒ 10 [ԿԱՅՆ], [ԵՒ ՄԱ] ՍԵԱՆ Ի [ՆՈՅՆ] ՄԻԱՏԱՆ, ԵՒ [ՍԻՆ] [ԳՈՐՈՅԱՆ] ԼՈՏՆ [ՇՈՂԱՏ] / ԵՄԱ, ԵՒ ՍԱԿՆԱՆ Ի [ՄԵՂ] [ՆՈՐՔԱՆ] ՍԵԱՆՆ 15 [ԿԱՐՍ] / ԿԱՆ, ԵՒ ԲՆԿԵԱՍԻ [ԱՂ] ՌԻՄ ԶՈՐԳԱՐՈՒ [ՂԵ, ԵՒ] ԼՈՍՏԱՆ ՍԵՐ- [ԱԼՆԱՆ] ԸՆԴ ԳԱՏՍ [ԱՄՆԱՆ] Ն, ԵՒ ՈՒՆ 20 [ԱՐ ԼԱՍ] ԱՐԱԿ ԲՐՁԱՓ ԵՄ [ԱՂ ԲԱ] ՐՈՅԱՆ, ԵՒ ՈՂՈՒ [ՍՈՎ Ի] ԵՒ ԿԱՊՈՒՄԱ [ԿԱԿՈՏ] Ն, ԵՐԿԱԳՈՅՆ [ԵՐՈՒՆՈՏ] ԱՆ ԳԱՏՔ ԱՐ 25 [ԼԱՍԱՐ] ԱԿ, ԵՒ ՏԵՍԻ Բ. [ԱՂՍՈՒ] ՔՐԻՆ ԼՐՈՂՈՒ [ՍՈՂԱՆՈՅ ԱՆՁԱՓ Բ.	[ԱՂՍՈՒ] ՔՐԱՍԱՐ, ԵՒ ՍԻ-] Ն ՄԻ ՄԻ ԱՐ ՍԵՂԱՆ ԵՒ ԿԱՅ ՄԻ ՄԻ Ի ՎԵՐԱՏ ԿՐ- ԲԱՏ, ԵՒ ԲՐՔՈՒ ԶԱՍՏՈՂՍ 5 ԲԱՂՍՈՒ ՔՐԱՍԱՐ ԱՆ- ՊՈՒ ԵՐՈՒՆԱՆ / ՔՐ, ԱՆՁ- ԱՓ ՓԱՆՆԱՆՔ, ԵՒ ՏԵ- ՍԻ ԼԱՍՏԱ ԱՆՔՐԻՍ ԱՆ- ՍԵԱՆ Ի ԳՈՅՆ ՍԵՐՈՒ- 10 ՔՈՅՆ, ՈՐՔ ԱՆՏԱՆ / ՔՐ] ԸՆԴ ԶՈՐԳՆՆՆ ԶԱԳՐԱՍ ԳԱՐՁԱՆ, ԵՒ [ԶՐՈՅՆԱՆ] ՈՐՈՅԱՆ Ի ՎԵՐԳ / ԱՐԱ]- ՆՍ ՍՊՈՏԱԿ / ՈՒ ՔՐԱՆ] 15 ԵՐՔՈՅՐՆ, [ԼԱՍՐՆ ՓԱՆՆ] ԱՐ ԼԱ-] ՍԱՐԱԿ, ՄՂՁՈՒ ԶԱՐ- ԱԿԱՑՔ ԼԱՏ / ԱՆՆԻՒՐ Ի ԿՈՏԱՆՆ, ԵՒ ՄՐՆՁ 20 ԳՆՈՒ ԿԱՏՈՒՐ ԵՄ ԶԱՆԿ- ԱՐՈՒ ՍԵԱՆ ԼԱՍՏՔՆ ԵՒ ԲԱՂՍԱՏԱՆ, ԵՒ ՍԵՐՈՒ- [Ն] ԳՆՆ [ՈՐՆ ԶԱՍՐՈՒ], ԵՒ ՍԵՆԱՆ [ԳԱՐ] Ի ՔՐԱՆ ԱՄԵ- 25 ԿԱՆ [ՈՐԱՍԱԿԱՆ ԵՐՈՒ], ՈՎ Յ / ԱՆ ԴԱՐՍ ԱՆՆ Ե- ՆՈՒ / ԴՔ ՏԱՆԱՆՈՅՆ ԲԱՂՍԱՏԱՆ, ԵՒ

1 Երկրն — C 2 արտաքին — C 3 ար-
տաքին — C (ն արտաքին) 4 4) — C (36 + 4) 5 +
4 — C (ՔՐ 4),

1 Երբ — C 2 + 4 — C (ԱՐ 4) 3 Զու-
րդն — C (36 ԱՐ Զուրդն, Ե Զուրդ) 4 + 4
արտաքին — C 5 քաղցր — C 6 Կառնիկն —
— C 7 Կարնիկն — C (ն ԱՐ Կարնիկն) 8 Կա-
նիկ — C 9 Ե՛) Կ — C (ՔՐ Ե՛) 10 Կարնիկն —
— C (36ն Կարնիկն) 11 Կարնիկն — C 12 Կարն-
իկն — C (36 Կարնիկն, ՔՐ Կարնիկն) 13 Կն — C.

Ա. 25

Միջին բացման

- 14 [ԳԼՍԸ ԱՆՈՍԱԼ ԵՐԻՆ] ՉԱՅՆՎՈՅՍ ԶՐՈՏԸ, ԵՐ ԳԱՌԻՔ ԳԱՏԸ ԵՐ ԵՐՆԵ ՔՈՐԻՔ, ԵՐ ՅԱՐԱՅՎՈ-
- 5 ՏԱՆ, ԵՍԻՆ Ի ՄԷՂ ՀԱՏՏ-ՐՈՏ ԵՐ ՍԿՍԱՆ ՎՈՏՈՐ. ԵՆ, ԵՐ ԵՂՈՆ ԱՐՈՍԱՆ ԶԱՂ-ԶԱԿՐՔ, ԵՐ ՄԻՆՔ ԳՈՐ ՆԱՅՈՒՄ ԵՐ ՏՅԱՍԿՈՒՄ,
- 10 ԶՄ ԲՈՒՍԱՆ ՔՈՒՔ ՀԱՏՏ-ՐՈՏ, ԵՐ ԵՂՈՆ ՔՈՒՄԻ. [ՈՐՔՔ], ՎԵՐԱՏԱՆ ԵՄ ԿԱՍ-ԿՆԱՆ [Ի] ԶԱՐԿԱ [ՈՒՍՈ-ՂՎՈՆՄ], ԵՐ ՅԱՐՈՍԱՐ ԶՈՂ-
- 15 [ՈՂ ԶՐՈՂՈՆ] ԵՐ ԱՐԿԵ- [ՏՅԱՐՔ ՏԱՐԱՐ ԶԳԱՆՍԸ], [ԵՐ ԵՐ ՆԱՅՈՆՈՂԱԼ ԵՄ Զ-ԱՐՄԱՅՈՍԱԼ ՎԱՏԻ, ԵՐ ԱՏՐԵ, ՈՐ ՅԱՐԱՅՆՈՒ-
- 20 ՄԵ [ՎԱՐԳԱՅՐ] ԲԼՁՔ ԵՐ ՅՈՒՏԱՆԵՐՔՆ ԻՆՁ, ԱՍԾ՝ ՅԱՄ՝. ԵԱՏՐ ԳՈՐ, ԶՄ ԿԱՍ Զ-ԱՐՄԱՅՈՍԱԼ ԵՐ ԱՅ Ի ՄԻՏ ԱՍԵՆՈՒՍ ԳՈՒՄ ԶՄՍՍԱՄ-
- 25 ԵՍՍ ԱՅՔ, ԵՐ ԱՍԾՄ ԵՍ՝, ՔԵ՝ ԵՐԳՈՒՍ, ՏՐՔ, ԵՐ ԱՍԾ՝ ԵՍ. ԵՏԵՄԻ [ՅՈՒՏԱՆ] ՔԵՂ ԱՏԳՄ, ԶՐ Ի ՄԻՏ ԱՐՏՈՒՐ

- [ԶՐ ԲԱՅՈՍԱԼ ԵՆ ԱՐԱԳՐԱ] ԵՐԿՐՔ, ԳՐԻՏՅԱԼ, [ԶՐ ԲԱՅՈՍԱ-] ՆՆ ԵՆ ԳՐՈՐԻՆԵՐ [ՄԱՐԳԱ-] ՄԱՐՈՒՔՈՍԱՆ ՔԻ [ԱՐ ԻՐԻ] 2
- 2 ԱՐԱՐԱՍՍ, ԵՐ ՉԱՏՆ ԲԱՐԱՐ[ՈՅՈՑ ՈՐ-] ՈՏՍԱՆ ԳՐ[ՅՈՍԱՐ, ԶՐ Ի-] ԶԱՆԻ ԱՆՁՐՈՒՆ Ո[ՂՈՐՄՈՒ-] ՔԵԱՆ՝- ԳՐՏՈՒ[ՔՈՍԱՄ ԱՅ],
- 10 ԲԱՅՈՍԱԼ ԵՆ ԱՐԱԼ[ԻՄ ԳՐՈ-] ՒՔ ԵՐԿՆՈՆ, [ԲԱՅԱՆ] ԵՐ ԶՈՐՔՔ, ՈՐ Ի Վ[ԵՐԱՅ] ՆԱՐԱ, ԶՐ ՄՐ Ա[ՐԿԵԼ Ա-] ԵՐ ԱՅՍՍ ԱՍԿԱ[ՐԵՐ ՄԱ-]
- 15 ԻԳՎԱՆ ԵՆԱՆ[Լ Ի ՎՈՐ], ԶՐ ԻՈՐՈՐՔ ՎՎԱՅ[ԻՐ ՍԱՄ] ՎՎԱՅՈՑՄՆ ԵՄ [ԶՈՒՄ-] ՍԱԿԱՆ ՎՈՂՄ[ԱՆՏՈ] ԶԱՆԱԳԱՐԸ ԳՈՐ[ԻՐՍՈՑՄՆ],
- 20 ԶՐ ՆԵՔՈՆՔ Ե[ԻՆ ԵՐ Ա-] ԵՐՔ [ՄԱՐԿՈՒ] [ՈՐԿՆՈՑՄՆ], ԱՐԱՍԱԿԻ [ԱՐՍՍ], [ԶՐ ԵՆԻՑ 2-] ՎԱՏՐՍ՝ [ԱՍՍ] [ՓԱՐՈՂՈՒ-] ՔՐԻՆ ԱՆՏԱ[ՐԱՆՆ Է,]
- 25 [ՈՐ ԵՐ] ԶՎՈՂՈՆ [ԶՈՒՄ-] [ՍՈՑ] ՆԱՐ, ԵՐ ԶԱՐՔ [ՈՐԱՅՆՈՅՐ] ՏԱՆՎԱՅՈՍԱԼ [ՓԱՓԱ-]

1 Երկրորդը Երկրորդը — C 2 Երկրորդ — C 2 Երկրորդ — C (ՅԵ ԱՐ ԵՆԱՆՆԻՔ) 4 զբ] Է — C (ԱՐ զբ] Է + Է — C (ՅԵ Է]) 8 Է] — C 7 Երկրորդ — C 8 Երկրորդ — C 9 Երկրորդ — C 10 Է] — C (Ի + Է) 11 + Երկրորդ — C (ՅԵ ԱՐ ԵՆԱՆՆԻՔ] 12 Է] ԵՐ — C (ՅԵ ԱՐ ԵՆԱ, Ե զբ] 13 Երկրորդ — C 14 Երկրորդ — C 15 + ԲԷ — C 16 Երկրորդ — C (ՅԵ ԱՐ + Երկրորդ) 17 ~ Երկրորդ — C (ԵԱՐ Երկրորդ Երկրորդ) 18 ԲԷ] — C (ԵԱՐ + ԲԷ) 19 Երկրորդ — C 20 Երկրորդ — C

1 Երկրորդ — C 2 Երկրորդ — C (Ա Երկրորդ) 3 + Է — C 4 Երկրորդ — C (ԱՐ Երկրորդ, ՅԵ Երկրորդ) 5 Երկրորդ — C (Ե Երկրորդ) 6 + Երկրորդ — C 7 Է] — C (Ե ԲԷ + Է).

Ա. 28

Սկզբի պատկանակ

412₁₂₋₁₆

415₆₋₈

- 17 . . . . .
 [ԱՆԿԲ] ՀԱՍԱՆԵՐ՝
 [ԵՒ ԿՈՒ]ՏՈՏԱՆ ԶԱԻՐՔ-
 [Ն ԱՄԵՆ]ԱՆՆ, ՄԵՍԱ-
 [ՄԵՍՔ ԵՒ] ԿՈՒՍԱԿԱԹ,
 8 [ԳԱՐԱ]ԾԱԿԱԹ, ՊԱ-
 [ՏՈՒԱՒ]ՈՐՔ, ՊԱՏՈՒԱ-
 [ԿԱՆՔ], ԶԱԻՐԱՎԱՐՔ,
 [ՊՈՏՔ] ԵՒ ԻՇԽԱՆՔ,
 [ՆԱԽԱՐ]ԱՐՔ՝ ԱԶԱՔ,
 10 [ԳԱՏԱՆՈ]ՐՔ՝ ԶԱՐԲԱ-
 [ԳՈՒԿՔ], ԵՒ ԶԱՍԾԱԼ
 [ԿԱՏԻՆ] ԱՌԱՋԻ ՔԱԳ-
 [ԱՆՈՐՐՆ . . . . .]

- ԻՍԿ ԳՐԻԳՈՐՆ ՈՉ ՈՐՆ-
 ԵՐ ԶԱՅՄ՝ ՏԱՆՁԸ
 ԱՌՆՈՒՂ ԶՄԵՍ ՊԱՏԻ
 ՔԱՀԱՆԱՏՈՒԹՅԱՆՆ՝,
 8 ԱՍԻ՝. ՈՉ ԿԱՐԾՄ ՀԱՆԻԱ-
 ՐՏԻՆ ԲԱՒԵԼ, ՎԱՍՆ Ա-
 ՆԶԱՓԱԿԱԼ ԲԱՐՁՐՈՒ-
 ՔԵԱՆՆ ԶԱԻՐԵՂ, ԶԻ
 ԱՆԱՍՏՈՒՄ ԵՐ ԱՏՆ՝ Պ-
 10 ԱՏԻ ԲՄԱՏՈՐ ՓԱՌ-
 ԱՆՆ ԱՌԱԶՆՈՐԳ-
 [ՈՒԹԵԱՆ . . . . .]

1 Կաննիք — C 2 + ա Կաննիք — C
 2 Կար Կաննիքից, քաղաքից և ին
 3 ա Կաննիքի) 2 + 4 — C (a և) 4 + 4
 — C 2 + 4 — C.

1 Գրիգոր — C (ձեռի Գրիգորի) 2 Կաննիք
 2 Կաննիք — C (1 Կաննիք) 3 Կաննիքից Կաննիք-
 4 Կաննիք — C (ձեռի ԱՐ Կաննիքից Կաննիք, Ե
 5 Կաննիքից Կաննիք) 6 Կաննիք — C 6 Կ — C 6
 7 Կ — C (b ԱՐ ա/Կ).

ԱԳ. 27

412₁₁—414₁

- 14 [ՆՈՆՈՒՅԱ] ՆՐՈՆՈՒՅԱ ԵՒ
 ՄԱՐ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐԻ
 ՏԵՍԱԼ ԼՐՈՇՏԱԳԻՄ
 ԱՅ, ԶԻ ՄԻ ԽԵԿԵՍԵ
 5 ՆՅ ՊԱՏՄՈՐ, ՏԱՄԱ-
 ՅՈՒ ՎԱՍԵ ԱՆԻՐ, ԶԻ Ի
 ՔԷ Է ԱՅԻ ԼՐԱՍԱՅՈՒ
 ՔՅԶ, ԱՍՈՒ, ՆՍԿ ԵՍ ԼԱՐ-
 ԱՆՈՒԷ ՎԱՂՎԱՂԱԿԻ
 10 ԱՄՐԱՅՈՅԱՆ ԱՍՈՒ, ՔԻՒ
 ԿԱՍՐ ԱՅՆ ՎԱՏԱՐՅՈՅԻՆ,
 ՆՍԿ ՔԱԳԱՆՈՐԵ ՎԱՂ-
 ՎԱՂԱԿԻ ՓՈՐՓՈՂՈՒ ԵՐ-
 [ԿԱՂԱՐ . . . . .]

1 նմալ — C 2 հիշատակի — C 2 դառ-
 ընչ | պիտի — C 4 ու առ թից — C (ad
 թից առ) 2 առք — C (ad առ) 2 թե
 — C 7 թից | յախճաճ — C (եճի թից) 2 —
 4 — C (ե իՐ 4) |

417₁—11

- [. . . . . ԽԵԿԱՆՈՒՓԵ.]
 ԱՆՆ ԱՍՊՅՏ[ՈՐՓՅԱՆ]Ր,
 ԼՈՆԳՆՐՈՐԳՅ՝ [ԽԵԿԱՆՆ]
 ՍԳԱՐԱՊԵՏ[ՈՐՓՅԱՆ],
 2 ԶԱՐԱՎԱՐ [ԼԱՅՈՅ]
 ԱՏԵԱՐԸՆԵ [. . . . .]
 ՎՅՅՐՐՐՐՐՐՐՐՐՐՐ [ԽԵԿԱՆ],
 ԿՈՐԻՆԻԱՓ ԱՏ[ԽԱՐԸՆ],
 ՆՐՓՆՐՐՐՐՐՐՐՐՐՐՐ [ԽԵԿԱ.]
 10 ՆՆ ՍՈՓԱՏ ԱՏ[ԽԱՐԸՆ],
 ՈՐՓՐՐՐՐՐՐՐ [ԽԵԿԱՆՆ ԳՈՒ.]
 ԳԱՐԱՅԻ[ՈՅ ԱՏ.]
 ԽԱՐԸՆ, [Դ . . . . .]
 ՈՐ ՄԻՍՍ ԱՆ[ՈՒԱՆՈՒԱ]
 [. . . . .]

1 իջնաուրթեան — C 2 առջնաուրթեան
 — C 2 հիշերուց — C (ն հիշերուց) 4
 վիշերուց — C (2 հիշերուց) 2 Նորդուց
 — C (նՅՐ Նորդուց) 2 երկերուց — C (2
 երկերուց) 7 ութերուց — C 8 միս — C.

Ձ Ե Ա. № 1569

Ազ. 28

Վերջի պահպանակ

(Միջին բաց(ածք))

448a—450.

450a—451a.

- 17 [Վ]ԱՍՆ ՍՐՐՈՆՆ ԳՐԻԳՈՐԻ
[ԾԻ] ՏՅՂԵԱԿ ԱՐԱՐՄ, ԶԻՄ
ՄԻՋ
[Գ]ՆԸ Ի ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻ-
[Ս]Ն ԷՐ Ի ԶՐԿՈՒՐՈՒԹԵԱՆՆ՞
- 8 [Ա]ՄՈՒՍԵԱՅՈՒ ԵՐ ԵՐԿՈՍ ԱՐ-
[Գ]ՆՍ ՍՏԱՅՈՒ, ՈՐՈՏ՞ ԱՌԱՋ-
ՆՈՏՆ ԱՆՈՆ ԶԱՆՁՔԻ ԱՆԻ-
ԲԱՆԿԱՆԻ ՎՐՔԱԼԷՍ, ՈՐ ԶԱՇ-
ԿԱՐՀԱՅՈՒՑ ԿՈՒՍՆ ԷՐ, ՈՐ
- 10 ԱՊԱ ԵՐ ՆԱ ԶԱՇԻՃԱՍ՞ ԳԱ-
ՇՏՄԱՆ ԿԱՑ ԶՈՐԻՑՈՒԹԵԱՆ,
ԵՐ ԵՐԿՐՈՐԳՆԻ՞ ՈՍՏԱԿԷՍ, ՈՐ
Ի ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԸՍՏ ԱՍՍԻ-
ԳՈՐԾ ԵՄՈՒՑՈՒԹԵԱՆՆԻ ՍԵՈՒ
- 15 ԷՐ. ՄԷՆԱԿՆՈՍ՞ [ԵՐՆԱԿՈՍ
ԿՐԱՆՍ ՄՏԵԱԼ ԷՐ ԵՐ ԲԱՋ-
[ՈՐՄ. . . . .]

- [. . . . . 408.]
ՆԱՌՈՐ ԶՐԿՈՒԹԵԱՆ, Ի
ԲԱՌԱՓՈՒ ԱԿԱՆ ՎՃԱՐԵ-
[Ո՞՞. ԵՐ ԶԱՍՍ ԱՐԱՐՈՒ ԱՉ
5 ՍԱԿԱՐ ԺԱՄԱՆԱԿՍ, ԵՐ ԳՏՈՒ
ԵՐՍ ԶՈՄԱՆՍ՞ ՏՆԻՔՆ ԶԱՐՈՒՅՈՒՐ
ԵՐ ԱՇԱՌԻՐՏՈՒՄ ՆՄԻ՞ ԱՌԻ-
Ն/Ա/ԿԱՍ՞ ՍԳԱՍԱՌՈՒԹԵԱՆ,
ԵՐ ԱՅՈՒՅՍ՞ ԱՄՆԱՍՆ ՓՈՐՁՈՒ-
- 10 Բ[Ն]ՆԱՍ Ի ՎՈՐԱՑ ԸՄՆԱՆՈ՞՞ ԿԱ-
ՄԱՅԱԿԱՆ ՔԱՐՈՒԹԵԱՍ
[ՏԱ]ՐՈՒ ԵՐ ՆՈՂԻ՞՞ ԳԱՅՈՒ-
[ՈՒ]ՏՈՒ ԵՐ [ՈՄԱՌՈՐՈՒ]՞՞
ՍԱՆԱԹԱԿԱՆ ԵՐ ԸՄՈՑ Ե-
- 15 Ղ[Ն]ԱԼ ԱՌԱՔԻ ԱՅ ԵՐ ԱՄՆԱՍՆ
ՄԱՐԳԱՆ, ԱՐԳ, ԽՐԻՒ [ՈՒ-
ԱՐ ԶԱՍՍ ԱՄՆԱՍՆ ԲԱԳԱՐ.
[ՈՐՆ. . . . .]

1 վանն սրբոյն Գրեգորի [Կ] անկեակ սրբորին զհոռակ սրբորն զԲագուարն վանն սրբորն Գրեգորի—C Զ+յախմամ յառաջ եւ—C [Ե ԱՐ: յախմամ], ! եւ] 2 ք զհնարութեանն զհնարութեամբ—C 4 սրբ—C [չաչբ Էնտեր՞ սրբ] 5 անկրանկանն—C [Նոն անկրանկն, ԱՐ անկրանկանն] 6 յառաքեան—C [Էնտերամ, յառն ԷՆՍԲ, յաչտեան] 7 Արտասկն—C [ԱՐ: Արտասկն] 8 ք շանկութեանն շանկութեմ—C 9 Եւտարութեան—C [Նոն Եւտարութեանն] 10 զԷնկեայ: որ ք ի Ժախմանց—C [Նոն Էնկեայ]:

1 անկրանկան—C [Նո ԱՐ անկրանկամբ] 2 վանք—C [չաչբ Էնտերամ, յառն ք Է Կրչուրն, զԷնկեայ] 3 յառնարան—C 4 աչակերանայ Էնն] աչակերանայ Էնն—C [Նո աչակերանայ Էնն] 5 աչակեանկան] աչակերանկան—C 6 վանքութեանց—C 7 Էնտեր—C 8 յախմամբ—C 9 Եւտարութեամբ—C [չաչբ ԷՆՍԲ, Եւտարութեան] 10 — յառնարանայ [չաչբ Էնտարութեամբ—C ԷԷ +] եւ—C [Էւր լիւ Կրչուրն Էւտ]:

Ազ. 29

(Արտաքին բառգրք)

452₁₋₄

452₂₄₋₄₅₂

14 [. . . . . ԱՊԱ]
ՈՉ ՀԱԲԱՆԵՐ ԵՎ ԻՃԱԼՆԵԸ
ՑԱՆԱԳԱՏԵՆ, 1-2 թԹ՝ ՈՐ ԵՂԻՒՒ-
ՎՈՂՈՎ ԲԱԶՈՒՄ՝ ՔՐԱՍՏՈՆԷ.

5 ԻՑ, ՈՐՔ ՀԱԲԱՆՆՑՈՒԹԱՆՆՈ-
ՒՄ ՋԵԱ ԳՆԱԸ ԵՄՔ՝ ԱՆՏԻ, ՋՐ
ԱՄ Է, ԱՍՆՆ, ՔՈՉ ԳՈՐԾ ՄԵԱ-
ԿՈՒՄՈՒՄ ԱՅ՝ ՔԱՆ ՀԱՅՐ ՄԵ-
ՆԱՌՈՐՈՒԹԱՐՆՔ՝ ԲՆԱԿՈՒՄՈՒՄ

10 ՑԱՆԱԳԱՏԻԳ՝¹¹, ՋՐ՝ ԱՆԵՈՒ-
ՀՆՑՈՒՄ ՑՈՐԿԱՐԿԵՑԻՆ ՋԵԱ՝
ԱՆՏԻ, ԻՍԿ ԵՐՔԱ ԵՎՐԵ ՀԱՍՐԵ
ՑԱՇԵԱՐԸՆ՝ ՀԱՅՈՑ՝, ՑԱՆԳԻ-
ՄԱՆ ՈՒՆԵՐՆ՝ ՀԱՍՏՈՒՄՆ՝

15 ՋՐԿՈՒՄՆ՝՝ ՈՐԳԱՆՆ ՍՐՈՇԵՆ՝
ԳՐԿՈՐԻ, ԱՍՔԱՐ ՔԱԳԱԼ-
ՈՐԻՆ, ՋՐ՝ ԱՌԵԱԸ ՔԱԳԱԼ-
[ՈՐԻՆ . . . . .]

[. . . . . ՑՈՐԵԱ-]
ԳՐՈՇԷ-՝ ԵՄԱ ԵՊՈՍԿՈՊՈՒՄ
ՉՈՒՐԻՐ ՉՈՐԳՈՒ ՈՐ, ՉՈՐ՝
ԱՆԵԸ ԻՆՔՆ ՉԱՍՏԱՄ,

5 ՋՐ ՑՈՐԵԱԳՐԵԱՑ ՓՈՆԱ-
ԵԱՆ ՈՐ ՑԵԳՆՍԿՈՊՈՒՄԻՐ [ՈՐՆ՝
ՈՐՔԱՍ ԸՆՏՐՈՑՆՈՐ Ի ԳԷԳ,
ՔՐ՝ ԵՓՈՆԱՆԱԿ ՀԱՐՑ ԵՂԻՏԻՆ]
ՈՐԳՈՐ՝ ԿԱԸ ԲԵՆԱՆ Ի ՎԵՐԱՅ՝

10 ՈՐԿՐԻ, ՈՐ ԱՌԵԱԸՐ՝ ՔԱՆ
ՀԱՆՐԻՆ]
ԱՄԱԳՈՐՆ՝ ԵՐԵՆՑՈՒՄԱՆՐ՝
ՍԱ՝ ՉՈՐ ՎԱՐԳԱՍՏՈՒՄՆԻՆ]
ԱՐ ՀԱՐԻՆ՝ ԵՐ ՑՈՑ ԵՐՔԱ ԿԱ-
ՀԱԸ ՋՏԵՂԻ ՀԱՏՐԵՆԵԱՑ՝¹¹⁻¹²,

15 ԱՆԳԷՆ ԵՄՏԱԻ ՑԱՓՈՐ ԿԱ-
ՔԱՂԿՈՍՈՒՄՈՒՄՆ՝ ՀԱՅՈՑ
ՄՈՍԱՑ՝ ԻՍԿ ՄԵՍ՝ ԱՐԹ-
[ՊՈՍԿՈՊՈՍՆ . . . . .]

I յանապատ — C (ձոճ յանապատի) 2
+ անտ — C (ձոճ անտի) 2 թե ոչ | Գրեյն
— C (ձոճ թե ոչ, ԱՐ ԵՐԷ ոչ) 4 բազմա-
թեան — C 8 Կուսնեցուցին — C (Ե Կուս-
նեցուցանին, ձոճ Կուսնեցուցու) 8 Եմա
— C (Ե + Եմա) 7 Գլխութեան — C (ԵԱՐ
Գլխութեան) 8 Գլխութեան — C 9 յա-
նապատ — C (ձոճ յանապատ, I յանապա-
տ) 10 + արք — C (ձոճ արք) II Գորս
— C 12 + Է — C (I Է) 12 Գեմա | Գեմա — C
14 յանապատի | Գրեյն — C (ԱՐ յանապատի)
12 + Է — C (ԱՐ Է) 12 Կնկին — C 17 Գե-
ղաթ — C 19 Գրեյն — C 19 Գորս — C
(ԵԱՐ Գոր) :

2 Կնկնեցուցի — C 2-4 արք — C (2Կ-
րուճ, արք ՅԱՐ, 14-՝ Է) 3 արքն — C (ձոճ
արքն) 4 + Է — C (ձոճ արք Է — Է
թեյն) 7 Կնկնուցի — C 8 — Կնկնեցու-
ցութեան փոխանակ Իր — C 7 Կնկնեցուց
բառ Գրեյն — C 8 ԹԷ — C 8 + Է — C 10
յանապատի | Գրեյն — C (ԵԱՐ յանապատի)
11 Կնկնեցուցի — C 12 Է — C (ԱՐ +
Է) 12 արքն — C 14 Կնկնեցուց — C 12
+ Է — C (ԱՐ Է) 12 Կնկնեցուցուցին — C
17 + արք Է Գրեյն — C 18 Գրեյն — C

ՄԱՆՈՔԱԳՐՈՒՅՑՈՒՄՆԵՐ

1. Հնդկաստանի վարչականության թարգմանության ծանուցիչ ինչպիսի արժանիք ունի զերազանչապես բազմաթիվ է ինչպիսի-ուրեքան իրազմարանները զոս նեց նեղիկը հասկանալի թարգմանության զայ միջազարյան լինելը հազարապէս մէկ կարեւոր կզան եւ կուզումբանդն ուս այսպէս հայտնի Պարսկի զարգան զարկապի (ան Փաղկէլու կազմաւոր-կայապի. որքան 850-800 թվականներ միջոցն)՝ աշխարհիկ ներանգան ծանուց կարչում նեք. «Ընտան աւան» եւ, որքոս է սարք հարս Օմակաւանթյանը է թարգմանութեան որքոս կզեռապայ է միջոցն ու Փարսիկի հեղափոխութեան, թարգմանութեանը հեղափոխելից աւանկաւորիկ ինչպիսի կզման միջոցն, որ զարկից ներանգան կզքն, որքոս է յարանաւելի կուանայ, առմէ կարակցիկ մեկ առաւելի զանի ժամանակաւորակ լիւարտուելի—Պ. Մ.), ստակաւորութեանը է թարգմանութեանը սարք հայը հեղափոխութեանը հարանաւորութեանը է ծանուցարի զարկիկ նե զարկապի զնեւթյանը, է որկարանութեանը սարք զանուկ ինչպիսի լի կարգիկ: Թարգմանութեան աւանկաւոր զարգանաւոր կայապայ սեղան, կարգիկայն նե կիկն կուան զարքում (Ազաթ, թ 188, 200) կզան սեղանութեանը. սեղ (նե է ուս սարք, որ է կուանայ, որ ընց կուանելու կն, աւան ին զարանաւոր զարք, սեղ՝ որ իրանում կնուց կն զնց կուան սեղանուս է կուանց սեղանուս, որ իրանում մարան կն կարն ինչպիսի կարանաւոր սեղանուս՝ աւան կն ին զարանաւոր զարք: Ինչ որ սարան ընց սարք սեղանուս, զնց կայանուց է զնց կարգիկայ, կարգիկ կուանոր որ կուան է թի զարկիկը՝ զնց աւանկաւոր սեղանուս կուան է կն զարք: Աւանկ կն կն կն կն աւանկ որքոս որքոս զարքում որքոս զարգանաւոր կուանց որքոս, զան որ Փաղկէլու ծանուցարիկում է. թի՝ որքոս զարգիկն մեկ առաւելուցն զան ժամանակաւորակ:

Այսուպից կուան է, որ 11 զարք կիկարք կնուց է կուանց սարք զնց կարգիկայն զնց կարգիկայն կարգիկ պատմութեանը զայ հայտնի էր. աւան է՝ մեկ կուանաւոր վարչականութեանը զարք որքոս սարք թարգմանում էր զարգիկն վարչականութեան մեկ, սարգիկ, իսար լիս ուն ծանուց. թի կայապայ թարգմանութեան նե զարկիկ կուանում, ինչ զայ Փաղկէլու զնեւարանութեանը՝ զարգիկն մեկ...: Աւանկաւորակ թիկարք այս ինչպիսի զուանց կարգիկում է Փաղկէլու կարգիկայ կարգիկայն, զայ որքոս սեղ սեղ, սեղն կուան, զնեւարան որքոս կարգիկայն է զարգիկն, զարգանաւոր կուան զարգիկն կարք է միջոցն, է կուան զարգիկ կարգիկ, զայ կարգիկայն սարգիկ զարք զարգիկան... (11, 82): Արքիկ՝ ունու զարք է. թի 11 զարք կնուց կուան զարգիկայն զուան զր սե-

¹ Թարգմարի կարգիկն կուան. սե՛ն ինու. կուանում. կարգիկ. Թ. 11. զանուց ո. զարք՝ զն, սե, 1922, է. 3. զարգիկայն սեղանուցն սեղանի կարգիկայնում զարք կուանուց է կարգիկայն Ս. Ս. կարգիկայն, զարգանում զարք կուանում թարգմանութեանն ու զարգիկայն ծանուցարանութեանն է ծանուցարանութեան (սե՛ն «Грузинские документы IX—XV вв. в собрании Ленинградского отделения Института востоковедения АН СССР», перевод и комментарии С. С. Какабадзе, М., 1982, стр. 7, 9—14, 196—200):

² Թարքն զարգիկում կարգիկայն կարգիկայն էր «արքոս է զարգիկայն» է զարգիկայն կարգիկայն է արքոս զարգիկայն».—Միջոցն զոլ զո Միջոցն.

չափիչ Հանրապետիկայի կույտի անդամները, և դա պարտաւ իր լույս տրոյ գրելի այն պատճառ, որ մէկ անուս մէջ Եւրոպրիկ մտգտմաչաւ: Այս կրա- կաչաթիւնի մասնակաղարքիւն անանկաչի միակաչաւիչ Եւրոպր Է Եւնէ Է կրեւի պաշա- մաւիչ մաչաւան և կրա կարքի մաչաւան մի պատգիւրաչաւմնէր Ըն՝ Փառաքին Փաչ- կնիքի վաչաւ Է այն, ինչ մաչի կարեւաչիցի գրեւի շարք շարա պար առաչ: Արդ՝ ք պա- մաւաւը մաչի աւն Է կնի Հանրապետիկայի վաչաւանաթիւնի արեւելի մի ապրիւրակ, որ մէջ իւրաչի Է Եւն Եւնիի շարքաչաթիւն մաչի Կրասաւան: Փաչիւն արեւաթաւան գրաւը իման կաւաւի մարաւաթիւնի աւաչի Է:

2. Միջ աշխատաթիւնի Եւնիւմաւ Էր արաւաթիւն, կր կրի ս՛կրաչ Կն մասնա- գրաթիւնի կարաւանիւն աննէրի շարաւանիչի արմանի մասնաւաչարի աւաչի մէջ Քրիշ- շիւմ 1979 թ. շարա անաւի սմ կարի Եւրոպրիկ մտգտմաւն (Կրասաւաթիւնի մէջ պա- ղաւանի Բ. Քրիշիւրիւրիւրի և կր. Քրիշաւաթիւրի, իւրաւիչ՝ Մ. Եւնիւն): Արաւանի մա- վաւան արման Է մասաթի Եւնիւմաւաւիցի կարաւաթիւնի և պատգիւրիւն, կաչմաւ Է ընդաւրիւց Կարաւանիւնի մասաթիւրի և Կրասաւաթիւնի մասնաւաթիւնի և ար- նաթիւրաւան Է մաչաւանի շարաւանիւն, մաչիւն-աւաչաւանի ինքաւաթիւնի: Եւն Եւնիւնի աւաթիւն մաչիւն Կրեւանի կարաւան արման Է, որ մասնաւաչաւան Է այն ար- նաթի մէջ այլ մասաթի շարաւանիւնի մա (Բ-102, կր 088-702, ժէ-ժԸ կարիւրի):

Արաւանիւնի արման կրեւ, որ կարաւանիւն Բերալ զից Եւնիւնի պատմաւանի վրա- Կրասաւաթիւնի և Քարաւանիւնի մէջ կան կրեւանիւն, կարաւան Է ՀԵՅՐ ՄԻ ԷՐ ԸՄ՝ ԸՄԿՍԸ ՆԷՐ (Քարաւանիւն Է՛ Եւնիւր մէջ կր, որի կրիւնէր արման), մէջ արման ինն՝ ՀԵՅՐ ՄԻՒՐ ՄԻ Բ ԸՄԿՍԸ, ՆԷՐ (Իմ՝ Եւնիւր կրեւ, Եւնիւր Եւն շարա Եւն): Եւրաւաթիւնի ՆԷՐԹ ժԸ Կրեւն-ը աւանաւաչաւան Է և անաւաչ շարաւանիւնի շարաւան իրի ս՛կրի անանի, միւրիւն արման աւաչի կրի անան շարի աւաչաւաթիւնի Է՛ ՆԷՐ ՄԻՐԹ Է՛ Կրեւն (Իմ՝ ՄԻՒՐ ՄԻՒՐ իւ կաչաւ):

3. Երեւելի վարաչ Կրասաւաթիւնի պատրաստիւն Արաւի մաչաւանի մասաթի մաչի անկաւաթիւնի շարաւան ինն Բ. Կրիւրի կարաւաթիւնիցի Միջ աւաթի առաչ, կր զիցի այլ Եւնիւնի արման աւաչաւան կր, Քրեւանիւնի Եւնիւրաւանի Մրեւաւաչիւն և կր պատգիւրիւն արմանի պաչ. Բ. Կ. Կարաւանի սրաւիչի միւրաթիւնի աւաչաւան Ն ԸՄ մասաթի մէջ Կրասաւաթիւնի կրի մասնաւաթիւնի և շարաւանիւն: Կարաւան, որ 1001 թ. Կրասաւաթիւնի Քրեւիւնի կաւաւան արմանի Քարաւանի միւրաթի վարաչ (Է շարա սկրաւանի արման մաւա կարիւրի և վաչաւանաթիւնի) կարաւան ը Էւնի մաս- աւաթի շարաթիւն Ըն: Եւնիւրաւ՝ Միւրաթիւնի մաչիւն Եւնիւն Եւնիւնի իւրաւաթիւնիցի II արման վարիցի կրաւի արման վարաւան կրի: Քարաւանիւն Է կրաւաթի: Քի իննաւ Է կարաւան կրեւի աւաչաւաթիւնի և իննաւ Է արաւաթիւնի Քարաւանիւնի ար- նիւր պարաւանի կաւաւան սկրաւանիւնի կրաւաթի (Քրեւիւնի միւրի Մարաւաթիւնի ար- նիւնի կր՝ կաւի մաւաթիւնի կրաւ, 1001 թ. Քարաւանիւնի արման Կրասաւաթիւնի՝ Արաւի սկրաւանի մէջ կրաւանի կրեւն, որ Քրեւիւնի Կրասաւաթիւնի շարաւան ան- կաւաթիւնի վարաւանի մէջ Կրասաւաթիւնի շարաւան, ինչ 5-288 մասաթի իննաւ արաւ- կաւ՝ Երեւելի վարաչի կրեւի կարաւանիւնի շարաւան:

4. Միւրաթիւնի իւրաւաթիւնի կրի իննաւ Քարաւանիւնի մաւաչ արաւաչ- վան ը Կրեւանիւնի արաւաթի իւրաւաթիւնի և պատմաւանի մի կաւաւ արա- ւաթիւն: Մասնաւաթի-քրեւաւաթի արման կրեւ, որ կար իւրաւաթիւնի պատգիւն արա կրի: Քարաւանիւնի կրի մէջ մաւաթի և կրեւաւաթիւն:

5. Արաւաթիւնի Կարաւանի Կարաւի պատգիւնի և արման պատգիւնի շարաւանիւնի շարաւան աւաչաւան Է, թէ Կարաւանիւնի մասնաւանի շարաւան կրի:

² „КАРКОЗ И ВУЗОНТИ“, ԵՍՍ, 3, Եր., 1982, սր. 18—19.

³ Կրեւի Միւրաթիւնի մաւաթիւնիւնի արման Փար Քարաւանիւնի շարաւանի կրեւանիւնի վարաւանի կաւաւ Կրասաւաթի Ե. Կարաւանի (Քրեւաւաթի, II, սկ., 1981, թ. 5—10):

է ծափույնն (սին վաճառման, սուս ընտրագրանակ-պրոպագանդան ուղեով խզիքներն անբարեկարգ անկենն չի կարելի քակ անկ ծակուցներն սուսմասքրան ըստ է անվանուող շարժարման գտնուող այլ փաստը նորին է վասուքն սակ, թէ Ե. Ներ-Միլոշանն է Սո. Նուսյանն Նրաարման ընդմիջ Նորագուստն վերադարձում է միջնագրան ձեռագրան անկուցից, յայն ոչ կրկն Արևմտեղուս սին Պատմութեք, ոչ փոք Կ-Ը գարնան:

Ե. Նույն Նաուքն վերում կեցնուց ժողովրդը Նրաարման ընդմիջ ընդ-րան-Նույնն յատարան սայ, սակայն մի շարք Նակամակներն թիպարուքով (ժողով ձեռարմ, գոչարման ու սրբագրման նկարներ, երբ ընդմիջ նրան քակ է Նորոգ Նաուքով կեցնուցող անքանքն ընդմիջան ան(քանկարման) Նաուք նկարն ուն անկարման նկարող գրք:

Ե. Ընդ վրայման ընդմիջ սայնան ծափուսն Նրաարման ձեռնում սուսն անքան է կատարում: Երբն կեցնուց Նրա Նր ծակուցն թէ սպագրանն սուսն Նախա-թիւն է թէ յաջմով սրագրման ընդ: Նաու ընթերցող փոս, թէ կեցնուց սրգան Նորագրման է կատարն անքան Նանն սուս այլ սրագրանութեանննն:

Յ Ա Ն Կ Ե Ր

Ա. ԲԱԳՐԱՆԱԿ

ԱՆՆԱՆՈՒՆԵՐ

Արի (տառ.) 89	Պարթ. Պարթ 29, 25, 27, 108, 111, 240, 247, 248
Արարում (տառ.) 29, 49, 111, 242, 244, 245, 248	Պարթ (տառ.) 22
Արամ (տառ.) 29, 248	Պարթիստիկոս 22, 41, 173, 174
Արթնագին (Արթնագին) 211	Պիս 173
Արթնա 215	Օսարի (տառ.) 27
Անախ 153, 155, 157, 171	Օն (տառ.) 89
Արթնագին 252	Օրթնա 215
Արթնագին, Արթնագին, Օսարի 122, 123, 217, 218, 257	Քնա 147
Արլակ 145	Լիկան 127
Արարչիս 147, 149, 151	Լեւոն 209
Արարչի 147, 148, 151, 153, 155, 157	Սարգիս 249
Արարչի 145, 147, 149, 151	Սասա 219
Արարիչ 129, 172	Սասնակին 218
Արարչի 159	Սասա (Սարգի) 151, 153, 155, 157, 171
Սասա 215	Տարի (տառ.) 22
Տարի (տառ.) 252	Նարին 211
Տարի, Տարի 23, 25, 29, 45, 47, 53, 57, 59, 65, 67, 69, 71, 172, 177, 181, 182, 187, 188, 241	Նարին 22
Տարի (տառ.) 245	Նարին (տառ.) 22, 179
Տարի Տարի, Նարին 71, 122, 123, 157, 158, 161, 162, 167, 169, 171, 173, 183, 181, 189, 201, 203, 205, 207, 209, 211, 213, 215, 217, 244, 250, 257, 260	Նարին, Նարին, Նարին (տառ.) 29, 37, 252
Տարի 122	Նարին Նարին Նարին (տառ.) 107
Տարի, Տարի (տառ.) 22, 179, 245	Նարին (տառ.) 49
Տարի 122	Նարին, Նարին 23, 25, 29, 45, 47, 53, 55, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 187, 190, 241, 243
	Նարին 122
	Նարին (տառ.) 248

*Տարիքը թիվաշարի նկատմամբ պարզապես հնարավոր չէ որոշել թարգմանությունները հարկին ընդհանուր առմամբ 25 և կրակում համապատասխանության գտնելը դժվար է:

Մզվել (սծայ.) 245
 Յակոբ (սծայ.) 248
 Յեյով (սծայ.) 242
 Յուսե (սծայ.) 240
 Ել (սծայ.) 43
 Պարոս (սծայ.) 105
 Պիլատոս Փենտացի (սծայ.) 101
 Պաղս (սծայ.) 21, 105, 109
 Ռուսելս տ'ս Պրիստովն
 Պարեչ (սծայ.) 20

Օտուս (սծայ.) 43
 Օզգոնե (սծայ.) 87
 Օսուս, Սուսան (սծայ.) 25, 170
 Վազարյան 142
 Վրթանիս, Օրթանե 122, 217, 217
 Ջրաս 41, 45, 53, 87, 122, 150, 157, 159,
 161, 163, 167, 189, 171, 172, 175 177,
 178, 181, 187, 181, 201, 202, 203, 207,
 211, 213, 217, 219, 240

Ք Ր Յ Ա Ն Ե Ն Ղ Մ Ե Բ

Արարամեան զուտ 242, 242
 Արարամյաններ 143
 Քրիստոս 87
 Չափեր 122
 Խաչատրյան տաճ, Խաչաղի որդեր 242, 247
 Պարսկեր (ապրադաստիկներ) 87
 Լալեր, Լայր 172, 211
 Լեզվեր, Շիզեր 142
 Լեներ 212

Լուսույնաց ազն 242
 Լույներ, Լուսասաններ 43, 87, 127, 129,
 219, 228
 Մաշտոցներ 142
 Պարսկեր 142, 142
 Սարգիսներ 87
 Փղապղներ 43
 Փոստայներ 43

Ք Ե Ղ Ա Ն Ն Ո Ւ Լ Ե Ն Ե Բ

Ասորաս, Ասորես 87, 147, 151, 172,
 212
 Ասորաստան (Պարսկեր, Պարսե) 87
 Ասորաս (թե՛ս՝ Արաստ 212.) 171, 172,
 174, 188
 Ասորաս աշխարհ 23
 Ասորասյան լեռ 122
 Աստատ տ'ս Արաստ
 Բանկերներ աշխարհ 212
 Ռեզնեմ 24, 87
 Պարսպուց աշխարհ 258
 Պարսեպի կրկեր 122
 Պոս Լարայ (Վազարյան) 241
 Պրասպի 82
 Սիլաս 87, 211, 212
 Քարայն 87, 242
 Խո զեթ կամար 122
 Մոսե աշխարհ 226
 Վազարյանի աշխարհ 122
 Վազարյանի կնարիս 127, 202
 Վարդի 247 179
 Վարդի 122, 127, 202
 Վազմ Վարդի 224
 Վարդա աշխարհ 226
 Լայսաս 49, 51, 152, 155, 157, 169, 171,
 172, 177, 206, 207, 211, 212, 215 219

Լարաս աշխարհ 240
 Լայր աշխարհ 71, 228, 240, 250, 258
 Լայր կրկեր 29, 122, 151
 Լայր Քաղաքություն 127, 172
 Լայր 142, 151, 152, 155, 159, 240, 244
 Լեներ [կրկեր] 212
 Լուսուց [շխարհ] 87
 Լուս (Լուսեր 212) 22
 Լուսաս 71, 126
 Լուսե աշխարհ 41, 52, 87, 127
 Լուսե կրկեր 122
 Լուսե Քաղաքություն 172
 Լուսե տիրություն 122
 Ջրանուց լեռ 152
 Դանի 217 122
 Մարաս 212
 Մեմուրի կամար 241
 Մեռ Լայր 228
 Նրկիս 219
 Նարասպ 29, 41, տ'ս Վազարյան
 Պարսեպի կրկեր, Պարսեպի 240, 247
 Պարսե 142, 147, 149, 151
 Պարսեպ Քաղաքություն 105, 142, 147,
 151, 159
 Պարսե 149, 151, 155, 127

Պարսից թարգմանության, իշխանության 145,
147, 151, 153
Պարսիցական 145, 147, 151, 152, 173, 212

Փնտես 101

Վաղարշապատ, Վաղարշեն 22, 42, 121, 122

Բ. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ

Ա Ն Ա Ն Ա Ն ՈՒ Ն Ե Ն Ե Ր

Արաբի 20
Արար թագ 28
Արարչական Գ. 224
Արեղյան Ծ. 35
Արքաճաճ 25, 28
Արքանաճական Ա. 222, 223
Արշակունի Բ. 15, 16, 19, 20, 20, 78, 112, 114,
115, 120
Արամյանցի 5—8, 11, 12, 15, 17, 72,
72, 78—112, 114, 115, 221, 225, 142,
220, 227—230
Արտակ 25, 121
Արտեմ և. 21
Արտեմ Արտեմյանցի 22, 28
Արտեմի Վաղարշ 125
Արտեմի 27
Արտեմ Գ. 228
Արտեմյան Արտեմ 222
Արտեմյան Ե. 5, 220, 224, 227
Արտեմ 78
Արտեմյանցի Փայլապետ 222
Արտեմ 222
Արտեմյան 117
Արտեմյան 25
Արտեմյան Ա. 220
Արտեմյան Գրիգորյան 227
Արտեմյան Գ. 21
Արտեմյան Հ. 8
Արտեմյան 25
Արտեմյան, զնն նախնական Արտեմյան
29
Արտեմյան Արտեմյան 25
Արտեմյան 120
Արտեմյան կաթ. 120
Արտեմ, ժայռ Գրիգոր 222
Արտեմ իշխանություն 25
Արտեմ Ա. 11, 142
Արտեմ կաթ. 78
Արտեմ Օրգոյան 117
Արտեմյան 127
Արտեմյան (Արտեմ թագուհի) 142
Արտեմյան Արտեմյան 121
Արտեմյան Հ. 221

Արտեմյանցի Արտեմյան 28
Արտեմյան 121
Արտեմ 118
Արտեմ (Պարսից Արտեմյան արքի) 224
Արտեմյան կաթ. 112, 113, 119, 121, 142
Արտեմ Օրգոյան Գ. 142
Արտեմյան Արտեմյան 117, 120, 120,
Քաղաք թագ. 77, 125, 127
Արտեմյան 25
Արտեմյան Հ. 5
Արտեմյան Արտեմյան 116
Արտեմյան Արտեմյան 25, 27, 118, 120, 122
Արտեմյան Գ. 112
Արտեմյան Վաղարշ 5
Արտեմյան Բ. 15, 16, 19, 70, 112, 115, 125, 120,
220
Արտեմ 117
Արտեմյան Գ. 74, 75, 79
Արտեմյան տե՛ս Արտեմյան Արտեմյան
Արտեմ Գ. 12, 124, 125
Արտեմյան արքեպիսկոպոս 25
Արտեմյան Վաղարշ 222
Արտեմյանյան Գ. 221, 222, 225
Արտեմյան 14, 22, 22, 22—28, 31, 122, 142,
222
Արտեմյան Գ. 11, 12, 16, 20, 72, 78, 127,
127, 128
Արտեմյան Արտեմ 5
Արտեմյան Արտեմյան 122, 122, 124, 142, 142,
200
Արտեմյան թագ. 127, 125—127
Արտեմյան Ե. 200
Արտեմյան (Արտեմյան) 120
Արտեմյան Արտեմյան 115, 118
Արտեմյան Արտեմյանյան 25
Արտեմյան Արտեմյան 222
Արտեմյան Արտեմյան 27
Արտեմյան Պարսից (Արտեմյան) Հ. 5, 2, 11, 17,
21, 121, 124, 125, 128, 120, 125, 120,
128, 142, 222, 250
Արտեմյան Վաղարշ 28
Արտեմյան Վաղարշ 221, 227, 222
Արտեմյան թագ. 28, 28

- Միջուրեւ 112, 113, 119
 Մուսնի Արձաղակ 224
 Մուսր Նուգ 112, 120
 Մանիւ 112, 113, 119
 Մայի 77, 78
 Մալիթ, կարասի Քիրաւ արի 78
 Մալիթ Գեղացի 118
 Մալիթ (ար) 118
 Մալիթ Շինարար 127, 135
 Միմարի 25
 Միմարի Բազմաբան 28
 Միմարիականութեան 21
 Միմարիական կար. 118
 Մական 6, 224
 Մարտիկոս 117
 Մայի 221
 Միմարական Գրառուի 77, 78
 Նգրակիտ 25
 Նիզնիական կաթ. 125, 127
 Նկարագրման 170
 Նկարագրակ 27
 Նկարագրման 22, 142
 Նկարագրման Նկարագրի 21
 Նկարագրման 117
 Նկարագրման 121, 128
 Նկարագրման 22
 Նկարագրման 122, 128
 Նկարագրման 225
 Նկարագրման Նկարագր 122
 Նկարագրման 112, 120
 Նկարագրման Գ. 221
 Նկարագր 116
 Նկարագր (Նուգ) 125
 Նկարագրման 225
 Նկարագր 25, 121
 Նկարագր (Մ. գան Նկարագր) 8
 Նկարագր 227
 Նկարագրման 118
 Նկարագրագրի Գ. 75, 77, 124
 Նկարագրման 120, 128
 Նկարագրման նախագիտ 22, 26
 Նկարագրագրի Արձաղակ 12, 14, 27
 Նկարագրման Նկարագրագրի 121
 Նկարագրման Նկարագրագրի 117
 Նկարագրման Նկարագրագր 22
 Նկարագրման 118
 Նկարագրի աշխատ 120, 124, 125, 142, 143, 200
 Նուսնի Ն. Գ. 21
 Նուսնիական Ք. 25, 28, 122—127
 Նուսնիական 124, 125
 Նուսնիական 225, 127
 Նուսնիական 142
 Նուսնիական (Պ. ար Նուսնիական) 7, 120, 122
 Նուսնիական Գ. 225
 Նուսնիական Մ. 228
 Նուսնիական Վ. 124—126, 128
 Նուսնիական Գր 7, 25
 Նուսնիական Մրձակի (Նուսնիական) 17, 12, 142
 Նուսնիական 120
 Նուսնիական Գ. 8
 Նուսնիականի Մ. 112, 121, 124
 Նուսնիական Լ. 28, 142
 Նուսնիական նուսնիական 121
 Նուսնիական Քար (Նուսնիական) 142
 Նուսնիական 142
 Նուսնիական 225
 Նուսնիական 120
 Նուսնիական Ս. Մ. 225
 Նուսնիական Մ. 17, 221
 Նուսնիական 27
 Նուսնիական 110
 Նուսնիական 25
 Նուսնիական Վ. (Նուսնիականի) 74
 Նուսնիական Մ. 8
 Նուսնիական Ն. 14, 15, 20, 76, 126—128, 142, 143, 224
 Նուսնիական 120
 Նուսնիական նուսնիական 121
 Նուսնիական 27
 Նուսնիական Ք. 222
 Նուսնիական Նրձակագրագրի 224, 225
 Նուսնիական 117
 Նուսնիական 125
 Նուսնիական Ն. 112
 Նուսնիական Քր. 221
 Նուսնիական 120
 Նուսնիականի Արձաղակի 27, 28
 Նուսնիական 222, 223
 Նուսնիական սեփական նուսնիական
 Նուսնիական 116
 Նուսնիական Միմարի 70, 223
 Նուսնիական Վ. 225
 Նուսնիական Մ. 74
 Նուսնիական Ն. Գ. 220
 Նուսնիական 225
 Նուսնիական 72—76, 79, 85
 Նուսնիական 27
 Նուսնիական Միմարի 120
 Նուսնիական Նկարագրագրի 120
 Նուսնիական Նկարագրագր 75, 76, 200

- Հեղինակ Գրականության 25, 120
 Հեղինակ Օգոստոս 25
 Հեղինակ Օգոստոսի 140, 228, 231, 232
 Հեղինակ (ձև) 117
 Հեղինակ զրի 232
 Հեղինակ Միտի 232
 Հեղինակ Արարիչի 222
 Հեղինակ 141, 142
 Հեղինակ 9, 232
 Հեղինակ 14, 22, 26—28, 31, 120, 141, 142, 232
 Հեղինակ 11, 12—16, 20, 21, 25, 26, 28—31, 127, 232
 Հեղինակ Նիկոսի 217, 118
 Հուսիկ իսկ 112, 113, 114
 Հուսիկ 120
 Հուսիկ Փարսի 31, 31, 227
 Հեղինակ 112
 Հեղինակ 120
 Մարիկ 232
 Մարիկ Ա. 227
 Մարիկայից Մ. 222
 Մարիկ Նուրի 120
 Մարիկ 27
 Մարիկի Կ. 14, 25
 Մարիկայի 127
 Մարիկ 120, 128
 Մարիկ 120
 Մարիկ զրի 128, 127
 Մարիկի Լ. 222
 Մարիկ Ե. 12, 14, 20, 72—74, 78, 79, 81, 112—116, 119, 120, 124—126, 127, 228, 229
 Մարիկ 117
 Մարիկ 128
 Մարիկ 25, 26
 Մարիկ Նուրի 28, 120
 Մարիկ 20
 Մարիկ Ազի. 112
 Մարիկ Նուրի 27
 Մարիկայի 21
 Մարիկայի Նուրի 22
 Մարիկ 22
 Մարիկայի 117
 Մարիկայի 22
 Մարիկայի-Միկ Լ. 14, 15, 77, 124—126, 128, 129, 142
 Մարիկ Ա. 8
 Մարիկ Մարիկ 222
 Մարիկայի 220
 Մարիկայի 227
 Մարիկայի 121
 Մարիկայի 121
 Մարիկայի 25
 Մարիկայի (Մարիկայի) 22
 Մարիկայի Նուրի 120
 Մարիկ 118
 Մարիկայի 121
 Մարիկայի 25
 Մարիկայի 112
 Մարիկայի 112

Սուսուկ կաթ. 118
 Սահպան 227
 Սարգիս գրչի 224
 Սարգսյան Ռ. 223
 Սարգիսյան 74
 Սիմոն 78
 Սիմոն Լազարյան (Մետաֆիզիկոս) 155, 142
 Սյունի Սահպարտի 129
 Սյունի Քափարձակ 127
 Սյուս 27
 Սուզն 120
 Սահրաու 126
 Սարգս 121
 Սահակյան 117
 Սահակի Տրեթի 77
 Սահակյան Պատմագրի 119
 Սահակյան Կեփու 115, 118
 Սահլիմի 2. 7
 Սարգսյանի 118
 Սահրանու Նուր 120
 Վահան (Մամիկոնյան) 21
 Վասի կույր 122
 Վարդան Մամիկոնյան 118, 119, 221
 Վախան (Սրբանե) 112, 113, 119, 142
 Վարդան Լ. 8, 220—222, 226, 227, 229
 Վասի Սեփարտի 25
 Վարդան 120
 Տեր-Ղևորդյան Ս. Տ. Տ. Ս. 81
 Տեր-Մկրտչյան Ք. Մ. 261
 Տիմոնյան 116, 117, 222
 Տիրան 119
 Տրչան Քաղ. 13, 22, 24, 126, 141, 142
 Տրափետ 121
 Տարապի Թ. 13, 14, 112, 124, 126, 128
 Թափակ 129, 200
 Թախտա Քաղաքի 21
 Թարս 28
 Թլիկոյան 118
 Թլիկոյան փայտ 119
 Թոլա 120, 121
 Թարթիկի Թ. 24
 Թիման Քաղաքի 28
 Թախտայան Ս. 222, 224, 227
 Թեփրի Թ. 221, տ՛ա Նոնիթի
 Թակոփոս 27
 Թեփրիկյան Լուսն 120, 142

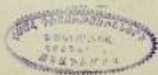
Քրիստոփոր 120
 Քաղաք—Լուսնայան 226
 Քաղաք Նեփուր 22, 27
 Քարնի Ռ. 27
 Քրիստոս տ՛ա Վրանու
 Քարափոր գրչի 126, 129
 Քարթակի Ս. 225
 Վախան Կ. 15, 29, 77, 112, 114, 120
 Վախանի Թ. 28
 Վախանի Կ. 259
 Վախան Վրանու 15
 Վախանի Կ. 25, 28, 77, 126, 142, 143
 Վախանի—Վախան Լ. 126, 143
 Վախանի Կ. 126
 Վախանի Կ. 76
 Վախանի Կ. 114, 127—129
 Ջորճանի Փ. Ը. 26
 Ինտոլտ 72, 73
 Կախանի Ս. Ս. 259
 Կույր—Մոսկովսկա Կր. Ին. 226
 Մարր Կ. Ս. 72, 78, 79, 112, 113, 127, 137, 226
 Մախտո—Սեփու Ղ. Մ. 14, 126, 126
 Մոսկովսկա Մ. 225
 Մուրախ Ս. Մ. 79
 Տախանի Կ. Ս. 75, 77
 Քախան Ա. 113, 120
 Քրիստոփոր Մ. 112
 Քաղաքան Ա. Ա. 13, 14, 112, 124, 126, 137
 Agathange 124
 Blake R. 13, 20, 125
 Bonwetsch N. G. 74
 Brière M. 79
 Brosset M. 13
 Dowssett C.J.F. 223
 Dachsene 30
 van Esbroeck M. 6
 Garitte G. 6, 15, 16, 75, 127, 137, 138, 224
 Gregoire 124
 Hippolyte 74
 Lafontaine G. 7
 Lagarde P. 7, 139—142
 Langlois V. 124, 125
 Peeters P. 30
 Thomson R. W. 8
 Վախան 142

Յ Ե Ղ Վ Ա Ն Կ Ե Բ

Կրիկ 118
 Կրիկ 112, 113, 115, 121, 124, 126, 127—129, 142, 142, 200

Կրիկյանի 119, 121
 Կրիկյան 121
 Կրիկյանի Քաղաքի 21

- Անկեպտոյ (իմ' Անկեպտի) 222
 Անկեպտոյ Կարմիր վանք 222
 Անյո 128
 Անիք 118, 128
 Առաքառական 15, 17
 Արազի 22
 Արարատ 141
 Արեւ քան 22
 Արցախ Եւրոպայեան Կոնգրէսի 227
 Արտաշատ 15, 141, 142
 Արիտաք 126, 137
 Բարեղ 221
 Խառն 224
 Բիւլան 6, 7
 Բիւրաթ 6
 Բնայն 7, 222
 Գարրաթա (վանք) 128
 Կնիստեան 25
 Կելթ 126, 128, 137
 Կղզիքա 26
 Կրայ 224
 Կամանիս 119, 126
 Կղին 118
 Կուայ Արարաթեան 7
 Ծնն 118, 117
 Ծղանիս 117
 Ծրաստիճ 6, 72, 79, 118, 222
 Ծնեստ 117, 226
 Ծիքատ 46 21
 Թրիտի 14, 28, 127
 Թիւրք 28
 Թեաւայեթի 260
 Բոնիս 120
 Դէրեան 112, 112, 128
 Բարսիլ 141
 Ընկեպտոյ 27, 29, 29
 Էթն 221
 Կապադովիս 118, 142
 Կարմիր ձալ 141
 Կեսարիս 118
 Կոչ 118
 Կասանդիանովիս 118, 129, 129, 225, 225, 269
 Լալաստեան աշխարհ, Լայք աշխարհ, Լայք 31,
 61, 118, 228, 229
 Լայքոյ 128
 Լիբրադիս 117
 Լիբիանի վանք 21
 Լուսնայ աշխարհ 229
 Լուս 118
 Լուստաս 122, 126
 Մ60 Լայք 6, 118, 128
 Միսանթի վանայք 21
 Մանիս 20
 Մշակիան 222
 Յայն, Յոնայ աշխարհ 16, 17, 21
 Նարարադայ 18
 Կարթոլ 79, 72, 78, 260
 Տիւրանի 228
 Տրքոյ քաղաք 224
 Պարսեան 128
 Պարսեան կաթ 16, 17
 Պարք 119, 120
 Պարթ 117
 Պարս 78
 Սարայ Լայքովանք 118
 Սանի-Պոնդրոյ 29
 Սարատիս 118
 Օնիս 6, 7, 117, 126, 127, 137, 142
 Օ. Սանիսեան Կոնգրէսի 222
 Սուրք Սար 122
 Վաղարշապատ 12, 16, 21, 141
 Վան 226
 Վարթան 7
 Վրանիս 220, 225, 226
 Վրք, Վրաստան, Վրայ աշխարհ 78, 222, 260
 Յանիստեան 16, 17
 Յիսանտովիս վանք 122
 Պարի 7
 Քաղարձակ 228
 Քարթի 17, 28, 118
 Քանդակ 7, 12
 Քանիսեան 16, 20, 20, 120, 127, 126, 142
 Քրիստ 7
 Քրիստեան 7
 Յիսանտովիս 16
 Յիսանտովիս 16, 17
 Գաղարշապատ 16
 Կանիս 16, 17
 Կասանդիան 16
 Կասանդիան 16, 17
 Կիսիս 16, 17
 Աթոս 124
 Արմենի 124
 Քարթի 124
 Քարթի 124
 Քարթի Աթոս

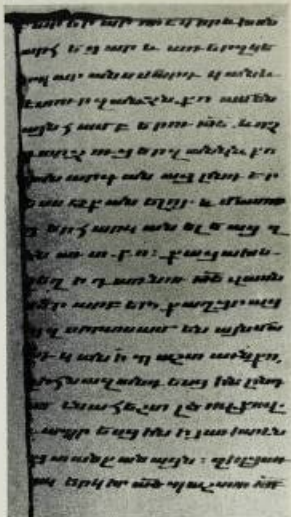
ԱՂՅՈՒՍԱԿՆԵՐ

արտ- լան. շնորհ կբոյոյ
 արտ արտ էս սիւն է :
 Լ Եւ արտ արտ ան, արտ
 արտ էս էց ուն. արտ Բ մե զ
 զուլ. արտ Կ արտ ան ու
 լան ան. Բ ու մ. Զ արտ արտ
 Կ անն անոյ. ան. Բ ու, Ե մե
 ու ան նշ. Կ անն ժնն արտ
 ու լան. Բ ու. Ե ու արտ Ե լան
 Կ անն արտ Կ արտ ան ն
 ան ու լան. Բ ու. Կ արտ Ե արտ
 Ե ու մե ու արտ Կ Կ արտ արտ
 արտ ան ու արտ. Բ ու արտ.
 Ե էց Ե ու Կ անն Կ անն ան
 ան ան ու անն անն ու լան. Բ ու.
 Կ անն արտ ու ու Կ անն.
 Ե ու ու անն Կ արտ. Կ արտ
 Կ անն անն լան. Բ ու. Կ արտ
 ու Ե ու արտ Կ անն Կ անն

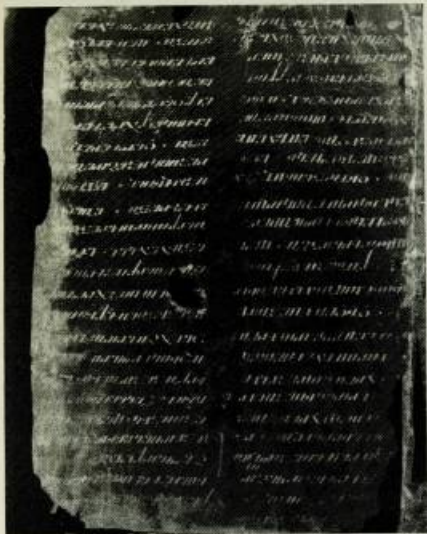

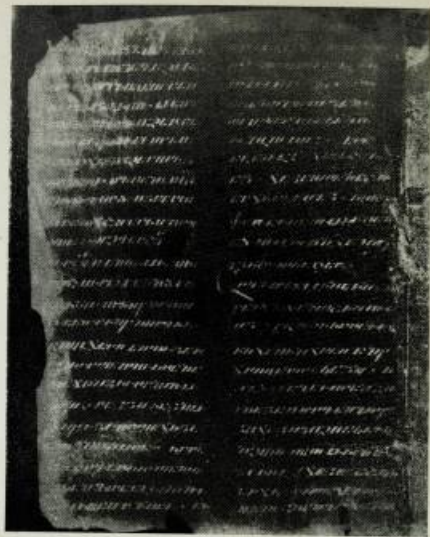

477 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Արմ. 18. փրփր սահագ. 171.2

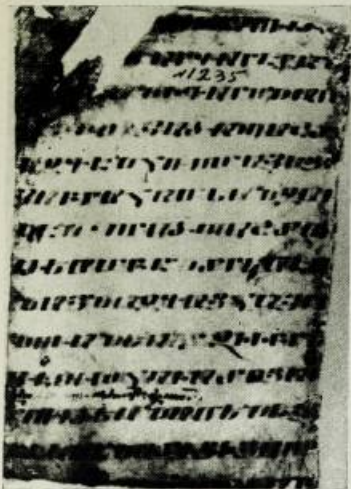

Arm. 18, 40 verso, IV. 2

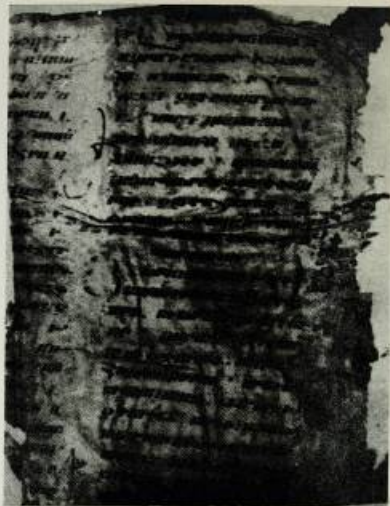
Պատմիկ ՁԵ 1235, 1

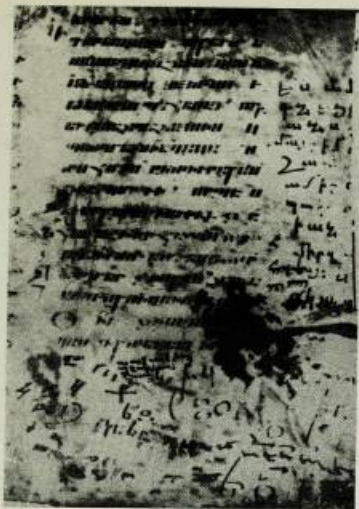
Մանրագրի ՁԵ 1100, v

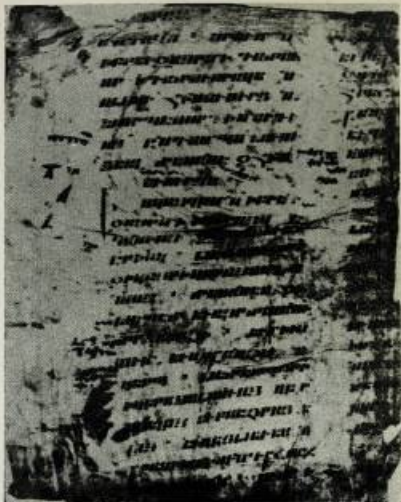

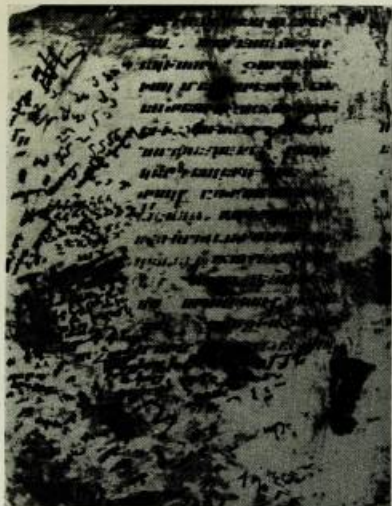
Томанік № 183, 17.

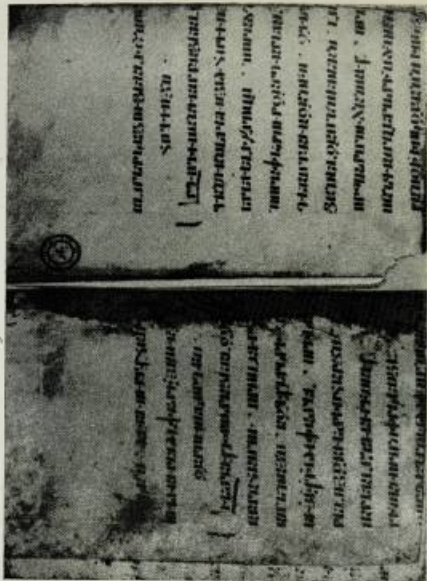
Պատմիկ ՁԾ 487, 171-1

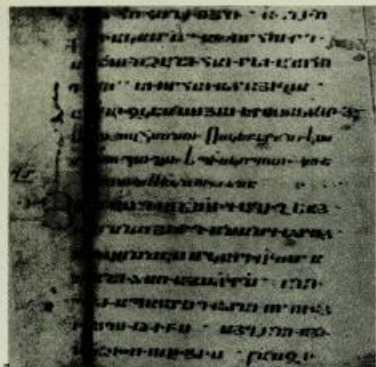
Պատկերի Ձև 487, 2v.

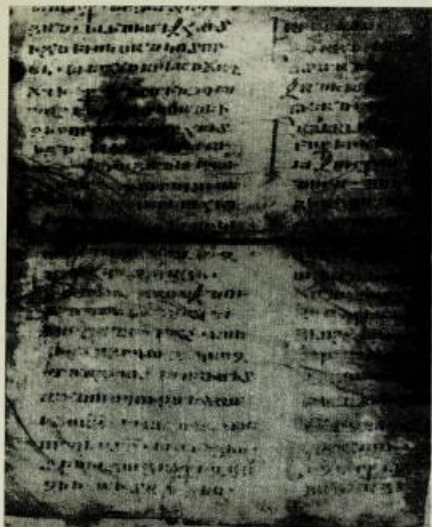

Ձև. № 3120, (կողմ արևմ.) 27

Doc. No 800, (copy) page. 17

Քառ. ՁԹ ԶԶ, վրդի արձագ., 14

Fig. 10 000, 04, 04000, 17

1. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Fig. 10. 1000, sheet 1000, 1r

Նախաբան	5
«Ներքինիան» վարչարանային	13
«Ասան Շահառան»	72
«Վարչարանային ուսեր Յայտարարումը Յայտարարական, Կրթական, Ցանկան, Գր- քագրի», Գանձիկ»	113
«Նախ Ծրագրի»	134
Հ ա Վ Ե Ն Վ Ո Ւ	
Եզրագրի վերջերսի Մեծույն պատկերներ	220
Մանրագրայիններ	250
Ցանկեր	262
Կայաններ	269

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	5
«Муниципальное Правительство»	13
«О Вера»	72
«Муниципальное сша, натурально армян Армянская, Вранская, Юсак, Григорская, Данила»	112
«Житие Григоря»	124
Приложение	
Древнейшие фрагменты История Агафакса	220
Примечания	250
Указатели	262
Таблицы	269

Պ Ե Ր Ի Ո Ր Մ Ե Ր Բ Ե Թ Թ Ե Կ Մ Ե Կ

Ա Գ Ո Ւ Ս Կ Ե Կ Ս Ե Կ Ե Կ Ե Կ Ե Կ
Կ Ե Կ Ե Կ Ե Կ Ե Կ Ե Կ Ե Կ Ե Կ

Հրատարակող Ե. Բ. ՄԱՆՆԵՐՈՒՅԱՆ
 Գաղթի Լ. Ե. ՍԱՐԳՍՅԱՆ
 Գեղ. խմբագիր Հ. Կ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
 Մեծ. խմբագրիչ Ս. Կ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ, Լ. Կ. ՉԵՐՈՒՅԻՆՅԱՆ
 Երևանի Զ. Գ. ՆԵՐՍԷՍԵՆ

ԽԵ ՁԵ 81

Հանձնվում է չորսերկի 20.00 ԴԵ Բ. Սարգսյանի է տարածության 10.00 ԴԵ Բ.
 ՎՃ 04770. Զանգ 70x100/16 Քաղաք Մ 1: Հասցեական արժեք արժեքային թղթեր տը-
 պարագրան Քաղաք. 23,2, տարած. 10,5+10 կերպ. մանուկ. Հրատարակող. — Կարգավ. 21,50
 Ժամագր. Նպատակով 1500, Քաղաքի Մ 1000, Հրատարակող. Մ 4842, Կերպ. 3 ս. 66 է:
 2002 ՊՄ Երևանի Վարչարան, 372010, Երևան, Բարեկամության փ., 24 պ
 Издательство АН Арм. ССР, 375010, Ереван, ул. Барсекмутян, 24 г.
 2002 ՊՄ Երևանի Վարչարանի տպարան, 372010, ք. Երևան
 Типография Издательства АН Арм. ССР, 378310, г. Эчмиадзин.

GUU 30000000 000. 0000

FL0467872

Aⁿ
68536